

PASITIKĖJIMO LIETUVOS
TEISĖSAUGA
PROFILIAI

ALEKSANDRAS DOBRYNINAS, ANNA DRAKŠIENĖ,
VLADAS GAIDYS, EGLĖ VILEIKIENĖ, LAIMA ŽILINSKIENĖ

PASITIKĖJIMO LIETUVOS TEISĖSAUGA PROFILIAI

VILNIUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

VILNIUS 2012

UDK 347.9
Pa313

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto taryba
(2012 m. spalio 17 d., protokolas Nr. 94)

A u t o r i a i:

ALEKSANDRAS DOBRYNINAS (sudarytojas)
ANNA DRAKŠIENĖ
VLADAS GAIDYS
EGLĖ VILEIKIENĖ
LAIMA ŽILINSKIENĖ

R e c e n z e n t a i:

Prof. habil. dr. VIKTORAS JUSTICKIS
Mykolo Romerio universitetas
Prof. habil. dr. ARVYDAS MATULIONIS
Lietuvos socialinių tyrimų centras
Dr. ALGIMANTAS ČEPAS
Teisės institutas

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (SIN-07/2010)

© Aleksandras Dobryninas, 2012
© Anna Drakšienė, 2012
© Vladas Gaidys, 2012
© Eglė Vileikienė, 2012
© Laima Žilinskienė, 2012
© Vilniaus universiteto leidykla, 2012

ISBN 978-609-459-137-2

TURINYS

ĮVADAS	7
I SKYRIUS. PASITIKĖJIMAS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOMIS: TEISINIAI, ISTORINIAI IR SOCIOLOGINIAI ASPEKTAI	19
1.1. Teisė ir jos įgyvendinimo institucijos	19
1.2. Istorinis, socialinis ir politinis pasitikėjimo teisėsauga aspektas	27
1.3. Teisėsaugos institucijos tarpukario Lietuvoje	31
1.4. Teisėsaugos institucijos sovietinėje Lietuvoje	50
1.5. Pokyčiai teisėsaugos institucijose: kai kurie lyginamieji aspektai	68
II SKYRIUS. TEISĖSAUGOS DARBO VERTINIMAS VISUOMENĖJE	73
2.1. Pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis matavimo aspektai	73
2.2. Teisėsaugos institucijų darbo, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje, vertinimas	100
2.3. Kompleksinis teisėsaugos institucijų vertinimas: pasitikėjimo ir patikimumo indeksas	138
III SKYRIUS. SAUGUMO JAUSMAS VISUOMENĖJE IR TEISĖTVARKA	151
3.1. Su teisėsauga susijusių žmogaus teisių apsauga	152
3.2. Nerimo aspektų vertinimas	165
3.3. Saugumo jausmas įvairiomis situacijomis	183
3.4. Institucijų darbas užtikrinant saugumą	198
3.5. Nerimą dėl savęs lemiantys veiksniai	211

IV SKYRIUS. NUSIKALTIMŲ AUKOS IR PASITIKĖJIMAS	
TEISĖSAUGA	217
4.1. Nuteistųjų Lietuvoje dinamika 2003–2011 metais	217
4.2. Nukentėjusio nuo nusikaltimo asmens padėtis pasaulyje	223
4.3. Nusikaltimo aukų situacija Lietuvoje	229
4.4. Viktimologinė patirtis Lietuvoje	240
4.5. Teisėsaugos institucijų patikimumas ir pasitikėjimas jomis	284
V SKYRIUS. POŽIŪRIS Į BAUSMES	315
5.1. Visuomenės požiūris į bausmes analizė	316
5.2. Gyventojų požiūris į bausmių skyrimą	341
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	358
LITERATŪRA	369
DALYKINĖ RODYKLĖ	385
PRIEDAI	389

ĮVADAS

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis yra viena iš opiausių šiuolaikinių demokratiškos valstybių problemų. Galima teigti, kad demokratinėje visuomenėje teisėsaugos institucijų paskirtis – ginti ir saugoti pilietinės visuomenės interesus ir teikti kokybiškas saugumo paslaugas jos piliečiams. Kadangi demokratinėje visuomenėje teisėsaugos institucijos, kaip „galios institucijos“, turi būti kontroliuojamos visuomenės, jos nariai privalo žinoti, kokia yra šių paslaugų kokybė, kaip dirba teisėsaugos institucijos, kaip jos saugo ir gina pamatines žmogaus teises. Visuomenės nepasitikėjimas šiomis institucijomis gali būti indikatorius, kad komunikacija tarp jų nėra efektyvi, o kriminalinės justicijos veikimas įsivaizduojamas kaip savitiktis ir nepadedantis visuomenės interesams. Kita vertus, gyventojų nepasitikėjimas teisėsauga tiesiogiai lemia jos darbo efektyvumą: nepranešimas apie nusikalstamus įvykius arba bendradarbiavimo stoka apsunkina kasdienį pareigūnų darbą.

Tyrimų, kuriuose analizuojamas pasitikėjimas teisėsauga, pasaulyje atliekama daug. Daugelyje tokio pobūdžio tyrimų dažniausiai akcentuojami tokie aspektai kaip antai: požiūris į atskiras teisėsaugos institucijas ir jų veiklos efektyvumą, nusikaltimų baimė, viktimizacija, saugumo jausmas. Kompleksiniai tyrimai, aiškinantys visuomenės pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, buvo atlikti Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Australijoje, Didžiojoje Britanijoje, Europos kontinento valstybėse. Pasitikėjimo teisėsauga tyrimai platesniu arba siauresniu mastu reguliariai atliekami ir Lietuvoje.

Tačiau analizuojant ir vertinant užsienyje ir Lietuvoje atliktus pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis tyrimus verta atsižvelgti ne tik į gautus

empirinius rezultatus, bet ir į tam tikras teorines išvalgas, kurios leido pažvelgti į pasitikėjimo problemą kiek platesniu negu įprasta rakursu. Šis svarbus teorinis tyrimo aspektas sietinas su nevienodu termino „pasitikėjimas“ suvokimu. Sociologinėje literatūroje pasitikėjimo sąvoką įprasta interpretuoti socialinio kapitalo teorijų kontekste¹. Vieną iš tokių interpretacijų pateikė žymus vokiečių sociologas N. Luhmannas. Pasitikėjimas (angl. *confidence*) institucijomis sociologijoje dažniausiai siejamas su tuo, kaip šios institucijos atlieka joms priskirtus vaidmenis. Tokia pasitikėjimo interpretacija suponuoja galimybę „dalyvauti funkcinėse sistemose“ ir neturi nieko bendro su tarpasmeniniais santykiais (Luhmann, 2000). Tokiame kontekste individas tarsi įtrauktas į sistemą ir jo pasitikėjimas instituciniais jos elementais veikia pasyvaus „pasitenkinimo“ arba „nepasitenkinimo“ pobūdžio. Kita vertus, pasitikėjimas (angl. *trust*) gali būti suprastas ir tarpasmeninių santykių kontekste, per tapatumo prizmę. Tokie situacijoje individas linkęs prisiimti tam tikrus įsipareigojimus („riziką“) dėl tų, kuriais jis pasitiki arba nepasitiki (ibid.).

Bandant įvertinti visuomenės pasitikėjimą teisėsauga, susiduriama su termino „pasitikėjimas“ dviprasmiškumu: pasitikėjimas kaip socialinė psichologinė kategorija (*trust*), ir pasitikėjimas, arba, tiksliau, patikimumas, kaip sisteminė funkcinė kategorija (*confidence*). Visos pasitikėjimo teisėsauga koncepcijos vienaip arba kitaip bando atsižvelgti į šiuos psichologinius (mikro-) ir sociologinius (makro-) aspektus.

Vienas iš pirmųjų kriminologų, pabandžiusių pereiti nuo pasitikėjimo teisėsauga makroanalizės prie mikroanalizės, buvo garsus Amerikos kriminologas L. Šermanas (Sherman, 2002). Dar prieš dešimt metų kalbėdamas apie JAV kriminalinės justicijos sistemą (*criminal justice system*), jis pažymėjo, kad, nepaisant jos akivaizdžios pažangos, vis dėlto amerikiečių požiūris mažai pasikeitė. Norint pakeisti situaciją, pasak mokslininko, reikia atsakyti į dvių grupių klausimus:

- a) Ko visuomenės nariai tikisi iš kriminalinės justicijos sistemos? Ar jų lūkesčiai pagrįsti? Kaip žmonės suvokia įvairius kriminalinės

¹ Klasikinėmis socialinio kapitalo teorijomis galima laikyti P. Bourdieu (1988), J. Colemano (1990), R. Puthnamo (2000) koncepcijas.

justicijos sistemos komponentus? Ar jie mano, kad sistema teisinga? Ar ji yra efektyvi? Kaip žmonės vertina kriminalinės justicijos institucijas? Iš kur gauna informaciją? Kiek jų nuomonė remiasi asmenine patirtimi?

- b) Kokie veiksniai šiandien turi įtakos visuomenės pasitikėjimui? Kas yra žinoma apie tai, kaip formuojasi visuomenės pasitikėjimas kriminalinės justicijos sistema?

Šermano pasitikėjimo teisėsauga analizė iš dalies pritaikyta JAV kultūriniam, socialiniam ir politiniam kontekstui. Tačiau joje galima išskirti vieną svarbų aspektą, kuris neapsiriboja nacionaline teisėsaugos specifiką. Jis atkreipia dėmesį, kad JAV pasitikėjimas teismais ir kalėjimais yra gerokai mažesnis negu pasitikėjimas policija. Šį fenomeną Šermanas bando paaiškinti apeliuodamas į globalius visuomenės pokyčius: moderniai egalitarinei kultūrai būdingi didesni lūkesčiai ir mažėjantis pasitikėjimas, mažesnis paklusnumas įstatymui kaip visuomeniniam įsipareigojimui ir didesnis įstatymo sutapatinimas su tuo, kas individui atrodo moralu. Šermanas remdamasis Niujorko universiteto psichologijos profesorius T. Tailero (Tyler and Huo, 2002; Tyler, 2007) procedūrinio teisingumo teorija, teigia, kad, norint užkariauti piliečių pasitikėjimą teisėsauga, reikia ne tiek akcentuoti savo veiklos efektyvumą ir teisingumą, kiek atsižvelgti į kultūrinius pokyčius ir išmokti bendrauti su piliečiais kaip su lygiais.

Šermano įžvalgos neapsiribojo JAV. 2007 metais britų kriminologas D. Robertsas (Roberts, 2007), analizuodamas pasitikėjimą teisėsauga Kanoje, aptiko panašų fenomeną: pasitikėjimas policija išsiskiria iš kitų teisėsaugos institucijų vertinimų. Šį fenomeną taip pat buvo bandoma aiškinti iš psichologinių pozicijų: mažiau matomos ir „mažiau kovojančios“ su nusikaltėliais institucijos turi žemesnį gyventojų pasitikėjimo reitingą. Kiek vėliau apžvelgdami pasitikėjimo tyrimus, atliktus Australijoje, D. Indermauris ir L. Roberts (Indermaur and Roberts, 2009) daro išvadą, kad kriminalinės justicijos sistema nėra vienalytė, ją sudaro skirtingos institucijos, pasitikėjimas kuriomis gali būti skirtingas. Pavyzdžiui, autoriai nurodo „garavimo“ efektą, kai fiksuojamas pasitikėjimo mažėjimas nuo policijos iki teismų ir įkalinimo įstaigų. Autorių receptas, kaip gerinti

pasitikėjimą įvairiomis teisėsaugos institucijomis, artimas Šermano versijai: institucijos turi stengtis parodyti, kad jos yra tikros piliečių interesų gynėjos.

Labai įdomių rezultatų (turinčių netiesioginę sąsają su procedūrinio teisingumo idėjomis) buvo gauta atliekant pasitikėjimo policija tyrimą 16 Europos Sąjungos valstybių (Kääriäinen, 2007). Tyrimo rezultatai rodo, kad pasitikėjimas teisėsauga teigiamai susijęs su pasitikėjimu valstybės institucijomis: ten, kur valstybės pareigūnai kaltinami korupcija, mažėja pasitikėjimas policija. Tyrimas atskleidė dar vieną įdomų dalyką. Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis taip pat mažėja, jeigu į viešosios tvarkos palaikymą pradedama labai daug investuoti.

Taip pat pažymėtina, kad daugelyje atliktų tyrimų buvo fiksuojamas pakankamai silpnas pasitikėjimas teisėsauga, palyginti su kitomis socialinėmis institucijomis.

Didelę patirtį nagrinėjant pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis turi Didžiosios Britanijos kriminologai ir sociologai. Čia atskiri pasitikėjimo teisėsauga (policija) aspektai buvo matuojami jau nuo 1982 metų (Britų nusikaltimų tyrimas (*British Crime Survey*)). Vėliau šie aspektai buvo gilinami, taip pat jie buvo įtraukti į kitus reguliarius sociologinius tyrimus: Londono policijos veiklos tyrimas (*Policing for London Survey*) ir Metropoliteno policijos visuomenės nuomonės tyrimas (*Metropolitan Police's Public Attitudes Survey*). Apžvelgdami pasitikėjimo teisėsauga (policija) tyrimus, grupė britų mokslininkų (Bradford, Jackson, Hough and Farrall, 2008) nurodo sritis, kurios turi įtakos pasitikėjimui:

- Kontaktas ir patirtis (įtrauktina ir netiesioginė patirtis ir viktimizacija).
- Visuomenės dėmesys nusikaltimų ir dezorganizacijos problemoms.
- Masinių medijų vaidmuo.
- Platesnis policinės veiklos kontekstas (korupcija, skandalai, prioritetų pokyčiai, garantijos ir pan.)
- Viešasis administravimas.
- Įstatymų viršenybė.
- Atskaitomybė.

- Politinis neutralumas.
- Paslaugų teikimas.
- Prevencinė policijos veikla (pvz., patruliavimas).
- Policijos efektyvumas.
- Nauji globalizacijos iššūkiai.

Minėti mokslininkai ir jų kolegos iš kitų Europos akademinių kriminologijos centrų vykdė Europos Komisijos 7 Bendrosios programos projektą „Moksliniai pasitikėjimo justicija indikatoriai“ („Scientific Indicators of Confidence in Justice“). Metodologinė šio projekto šerdis – minėta T. Tailero procedūrinio teisingumo teorija. Projekto autoriai pabandė verifikuoti šios teorijos teiginius apie psichologinius, socialinius ir kultūrinius pasitikėjimo teisės sauga mechanizmus ir šiuo pagrindu sukurti bendrą europietišką pasitikėjimo teisės sauga indikatorių sistemą. Vykdamas šį projektą 2011 metais buvo atlikta lyginamoji Europos valstybių gyventojų pasitikėjimo policija ir teismais, nagrinėjančiais baudžiamąsias bylas, analizė (Hough, 2011).

Pasitikėjimo teisės sauga klausimai dažnai įtraukiami į viktimologinius tyrimus. Tačiau ir patys viktimizacijos aspektai yra svarbūs, vertinant pasitikėjimą teisės sauga. Viktimizacijos riziką lemia keletas veiksnių, kuriuos galima suskirstyti į kelias kategorijas: socialinis demografinis žmonių portretas, įskaitant amžių ir aukų lytį, asmens savybės, santykiai šeimoje ir bendruomenėje. Asmenį apibūdina ir materialinė galia, išsimokslinimas, užsiėmimas, gyvenamosios vietos mobilumas, gyvenamosios vietos nuošalumas ar atvirkščiai. Kitas svarbus viktimizacijos veiksnys – socialinė įtampą keliantys veiksniai. Kaip rodo tyrimai, asmenys, patyrę dideles socialines įtampas, dažniau tampa nusikaltimų aukomis, „išsigelbėjimo“ ieško alkoholyje, o tai turi neigiamų padarinių ir prielaidų tapti auka (Bryant and Willis).

Sistemiškai pasitikėjimas institucijomis Lietuvoje buvo pradėtas tirti nuo 1993 metų. Šalia kitų institucijų buvo tiriamas gyventojų pasitikėjimas policija ir teismais. Pavyzdžiui, „Vilmorus“ „Lietuvos ryto“ užsakytu reguliariai kas mėnesį matuoja pasitikėjimą policija ir teismais nuo 1998 metų. Pirmas kompleksinis tyrimas Lietuvoje „Ar saugi Lietuvos

visuomenė: Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą“ buvo atliktas 2003 metais (Dobryninas ir Gaidys, 2004). Jo metu nagrinėtos tokios temos: gyventojų viktimizacijos patirtis, bendravimo su teisėsauga patirtis, požiūris į nusikaltimus ir bausmes, informaciniai šaltiniai apie baudžiamąją justiciją, nusikaltimų kontrolės ir prevencijos programa, saugumo jausmas ir žmogaus teisių Lietuvoje vertinimas. Taip pat paminėtini reguliarūs tyrimai, kuriuos organizuoja Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, ir kuriuose analizuojami pasitikėjimo policija aspektai, tyrimai atlikti kitų tarptautinių tyrimų rėmuose (pvz., minėtas projektas JUSTIS), atskirų mokslininkų tyrimai (Lietuvos psichologų darbai procedūrinio teisingumo srityje (Justickis ir Valickas, 2006) ir kt.).

2011–2012 m. Vilniaus universitete buvo atliktas naujas kompleksinis tyrimas pagal projektą „Lietuvos gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jį lemiantys veiksniai“, kurį rėmė Lietuvos mokslo taryba (Nr. SIN-07/2010). Pradinė šio tyrimo idėja buvo atlikti tyrimą pagal jau minėto 2003 m. sociologinio tyrimo „Ar saugi Lietuvos visuomenė: Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą“ metodologiją ir palyginti abiejų tyrimų rezultatus. Toks palyginimas galėtų parodyti, ar per paskutinius 8–9 metus, t. y. per tą laikotarpį, kai Lietuvą dalyvauja Europos Sąjungos politiniuose, ekonominiuose ir socialiniuose procesuose kaip visateisė šios organizacijos narė, pasikeitė Lietuvos gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas, į jų galimybes užtikrinti viešąjį saugumą, apginti pamatines žmogaus teises ir demokratinę tvarką valstybėje.

Tačiau rengiant projektą pirminiai tikslai kiek pasikeitė: buvo atsižvelgta ne tik į pasikeitusią Lietuvos visuomenę, jos politinę, teisinę bei socialinę aplinką, bet ir į naujas kriminologijos mokslo tendencijas tiek užsienyje, tiek Lietuvoje, naujai sukauptą empirinę medžiagą. Taip pat buvo atsižvelgta ir į tam tikrus 2003 m. sociologinio tyrimo trūkumus, pavyzdžiui, formuojant klausimyną arba interpretuojant gautus rezultatus. Todėl rengiamas projektas turėjo ne tik atkartoti principines buvusio tyrimo metodologines nuostatas, bet ir jas tinkamai pakoreguoti, o kartu

ir pateikti siekiamus empirinius rezultatus platesniu teisiniu, istoriniu bei socialiniu požiūriu.

Projekto „Lietuvos gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jų lemiantys veiksniai“ tikslas buvo kompleksiskai išanalizuoti, kaip koegzistuoja ir vienas kitą lemia keli socialiniai reiškiniai: gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas ir (ne) pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis, jų saugumo jausmas ir nusikaltimų baimė bei požiūris į kriminalines bausmes. Tyrimo metu buvo bandoma išsiaiškinti gyventojų požiūrį į teisėsaugos institucijas, įvertinti pasitikėjimą jomis ir jo kaitą, įvertinti Lietuvos gyventojų viktimizacinę patirtį, nustatyti rizikos grupes ir pagrindinius viktimizacijos riziką lemiančius veiksnius, įvertinti gyventojų saugumo jausmą ir nusikaltimų baimės lygį bei nustatyti, kokie veiksniai juos lemia, ištirti gyventojų požiūrį į bausmes ir jo kaitą, išsiaiškinti ir aprašyti mechanizmą, kaip gyventojų viktimizacinė ir bendravimo su teisėsaugos institucijomis patirtis lemia pasitikėjimą šiomis institucijomis bei bendrą saugumo jausmą.

Projekte dalyvavo šios monografijos autoriai: sociologas ir kriminologas prof. dr. Aleksandras Dobryninas (projekto vadovas), teisininkė ir kriminologė doc. dr. Anna Drakšienė, sociologas dr. Vladas Gaidys, sociologė ir kriminologė dr. Eglė Vileikienė, sociologė ir kriminologė dr. Laima Žilinskienė². Projektą administravo Ieva Labanauskaitė. Projektas buvo vykdomas bendradarbiaujant su Lietuvos socialinių tyrimų centru. Projekto vykdymo metu buvo analizuojami teisiniai Lietuvos teisėsaugos institucijų organizavimo klausimai, policijos ir teismų istoriniai aspektai, bausmių vykdymo principai. Taip pat buvo gausiai naudojami europiniai bei nacionaliniai statistiniai šaltiniai apie įvairius kriminalinės justicijos aspektus, įskaitant pasitikėjimo, saugumo jausmo ir kitus klausimus.

² Taip pat reikia paminėti dar vieną projekto dalyvę – sociologę ir kriminologę dr. Aušra Pocienė daug prisidėjo rengiant šį projektą bei formuojant metodologinius jo pagrindus. Deja, dėl asmeninių aplinkybių ji negalėjo tęsti savo darbo projekte. Monografijos autoriai labai vertina Aušros Pocienės įdirbį ir nuoširdžiai dėkoja jai už nors ir trumpą, bet vaisingą ir kūrybingą bendradarbiavimą.

Nepaisant tokio plataus teorinio tarpdalykinio konteksto, vis dėlto projekto šerdis buvo empirinis tyrimas arba tiksliau – du empiriniai tyrimai, kurių rezultatai ir turėjo atsakyti į keliamus vykdant projektą uždavinius ir klausimus. Taigi, kaip jau buvo minėta, tyrimo metu buvo atlikti du empiriniai tyrimai: fokusuotos grupės diskusija ir reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa.

Fokusuotos grupės diskusijos (FGD) tikslai ir uždaviniai buvo:

- Išsiaiškinti, kaip FGD dalyviai vertina teisėsaugos institucijų darbą, kokių esminių problemų yra šioje srityje.
- Išsiaiškinti, kokie veiksniai gali daryti įtaką pasitikėjimui teisėsauga Lietuvoje.
- Aptarti nusikaltimų aukų ir nusikaltimų baimės problemą pasitikėjimo teisėsauga kontekste.
- Surinkti medžiagą kiekybinio tyrimo klausimynui, kuriame atsišpindėtų pagrindiniai analizuojamos problemos aspektai.

Tyrimas buvo atliktas 2011 m. kovo mėn. Vilniuje. Diskusijoje dalyvavo Lietuvos masinių medijų ir teisėsaugos ekspertai: teisėsaugos institucijų (policijos, teismų, prokuratūros, Kalėjimų departamento) ryšių su visuomene, Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro, Teisės instituto bei Mykolo Romerio universiteto atstovai. Pagal tyrimo grupės parengtas gaires (žr. 1 priedą) tyrimą atliko UAB Socialinės informacijos centras.

Kadangi šis tyrimas tik fragmentiškai pristatomas šioje monografijoje, būtų prasminga įvade supažindinti skaitytoją su jo apibendrinimais.

Fokusuotos grupės diskusijos metu užfiksuota, kad menkas visuomenės pasitikėjimas teisėsauga yra aktuali šiandienos teisėsaugos problema, kurią, ekspertų nuomone, bandoma spręsti pavienėmis iniciatyvomis, o ne bendru „koncentruotu“ visų teisėsaugos institucijų ir politikų apsisprendimu.

Diskusijos atskleidė nevienodą atskirų institucijų atsakomybės „naštą“, indėlį pasitikėti teisėsauga: *a priori* pripažįstama, kad „arčiau“ visuomenės esančios institucijos (pvz., policija) už pasitikėjimą teisėsauga yra atsakingos labiau, nei tos, kurios yra „toliau“ visuomenės (pvz., teismai).

Vertinant sovietmečio įtaką dabartiniam teisės saugos įvaizdžiui ir visuomenės pasitikėjimui teisės sauga, ypač ryškus institucijos represinio įvaizdžio „palikimas“, kuris, savo ruožtu, prisideda prie to, kad teisės sauga visuomenėje matoma kaip „baudėjas“, „tvarkdarys“, kurio bijoma ir su kuriuo nenorima bendradarbiauti.

Kokybinis tyrimas taip pat patvirtino prielaidą, kad visuomenės nepasitikėjimui teisės saugos institucijomis turi įtakos grupė veiksnių; tai kompleksinė problema, reikia kompleksinio jos sprendimo, apimančio tiek teisės saugos institucijų prioritetų persvarstymą, veiklos gerinimą, politikų indėlį, tiek ir visuomenės ugdymą, mentaliteto pokytį.

Visuomenės pasitikėjimas teisės sauga ir saugumo jausmas, ekspertų nuomone, yra glaudžiai susiję reiškiniai, tačiau išgryninti jų priežastinių ryšių – sudėtinga. Diskusijos apie pasitikėjimą teisės sauga metu išryškėjo neigiama visuomenės saugumo jausmo įtaka pasitikėjimui (institucijos skiria nepakankamai dėmesio visuomenės saugumo jausmui užtikrinti, o tai lemia mažėjantį pasitikėjimą teisės sauga), o tolesnėje diskusijoje apie saugumo jausmą išryškėjo ir neigiama pasitikėjimo įtaka saugumui. Tai „dvipusio eismo kelias“, kurio „judėjimo taisyklėms“ paaiškinti reikalinga atskira kompleksinė studija.

Kalbant apie bausmių sistemą išryškėjo skirtingas ekspertų ir visuomenės atstovų bei politikų požiūris į pamatinę kriminalinės justicijos sampratą – skirtingai traktuojama „teisinga bausmė“. Ekspertų nuomone, neteisingą požiūrį bausmių sistemą daugiausia lemia menkas visuomenės teisinis švietimas, neatsakingi politikų sprendimai ir nepakankamas pačių institucijų indėlis išaiškinant bausmes.

Institucijų iniciatyva, indėlis į partnerystę su gyventojais ir nusikaltimų aukomis matomas skirtingai: kalbėdami apie partnerystę su nusikaltimų aukomis, ekspertai iniciatyvą atiduoda institucijoms, o kalbant apie partnerystę su gyventojais, spontaniškai buvo išreikštas visuomenės iniciatyvos lūkestis.

Diskusija padėjo patikslinti bendrą tyrimo strategiją ir suformuluoti naujus klausimus kiekybiniam tyrimui (gyventojų apklausai).

Kiekybinis tyrimas buvo atliktas 2011 m. birželio 6–28 dienomis. Pagrindinis tyrimo tikslas – surinkti informaciją apie gyventojų požiūrį į teisėsaugos institucijas, pasitikėjimą jomis, gyventojų saugumo jausmą ir nusikaltimų baimę bei požiūrį į kriminalines bausmes. Tyrimo uždaviniai buvo:

- Išsiaiškinti gyventojų požiūrį į teisėsaugos institucijas, įvertinti pasitikėjimą jomis.
- Įvertinti Lietuvos gyventojų viktimizacinę patirtį.
- Įvertinti gyventojų saugumo jausmą ir nusikaltimų baimės lygį.
- Iširti gyventojų požiūrį į bausmes ir jo kaitą.
- Išsiaiškinti, kaip gyventojų viktimizacinė ir bendravimo su teisėsaugos institucijomis patirtis lemia pasitikėjimą šiomis institucijomis bei bendrą saugumo jausmą.

Tyrimo metu keltos tokios hipotezės:

- Gyventojai, turėję reikalų su teisėsaugos institucijomis, mažiau jomis pasitiki ir prasčiau vertina jų veiklą, palyginti su tais, kurie neturėjo tiesioginių kontaktų su teisėsaugos institucijomis.
- Viktimologinę patirtį turintys asmenys mažiau pasitiki teisėsaugos institucijomis, kritiškiau vertina jų veiklą.
- Viktimologinę patirtį turintys asmenys jaučiasi mažiau saugūs ir jaučia didesnę grėsmę tapti nusikaltimo auka.
- Gilios ekonomines krizes laikotarpiu saugumo jausmas turėjo sumažėti.

Pagal tyrimo grupės parengtą klausimyną (žr. 2 priedą) UAB Socialinės informacijos centras atliko reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą. Tyrimo tikslinė grupė – 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Planuota apklausos imtis – 1 000 respondentų, apklausti 1 006 respondentai.

Respondentai tyrimui buvo atrenkami daugiapakopės tikimybinės atrankos būdu.

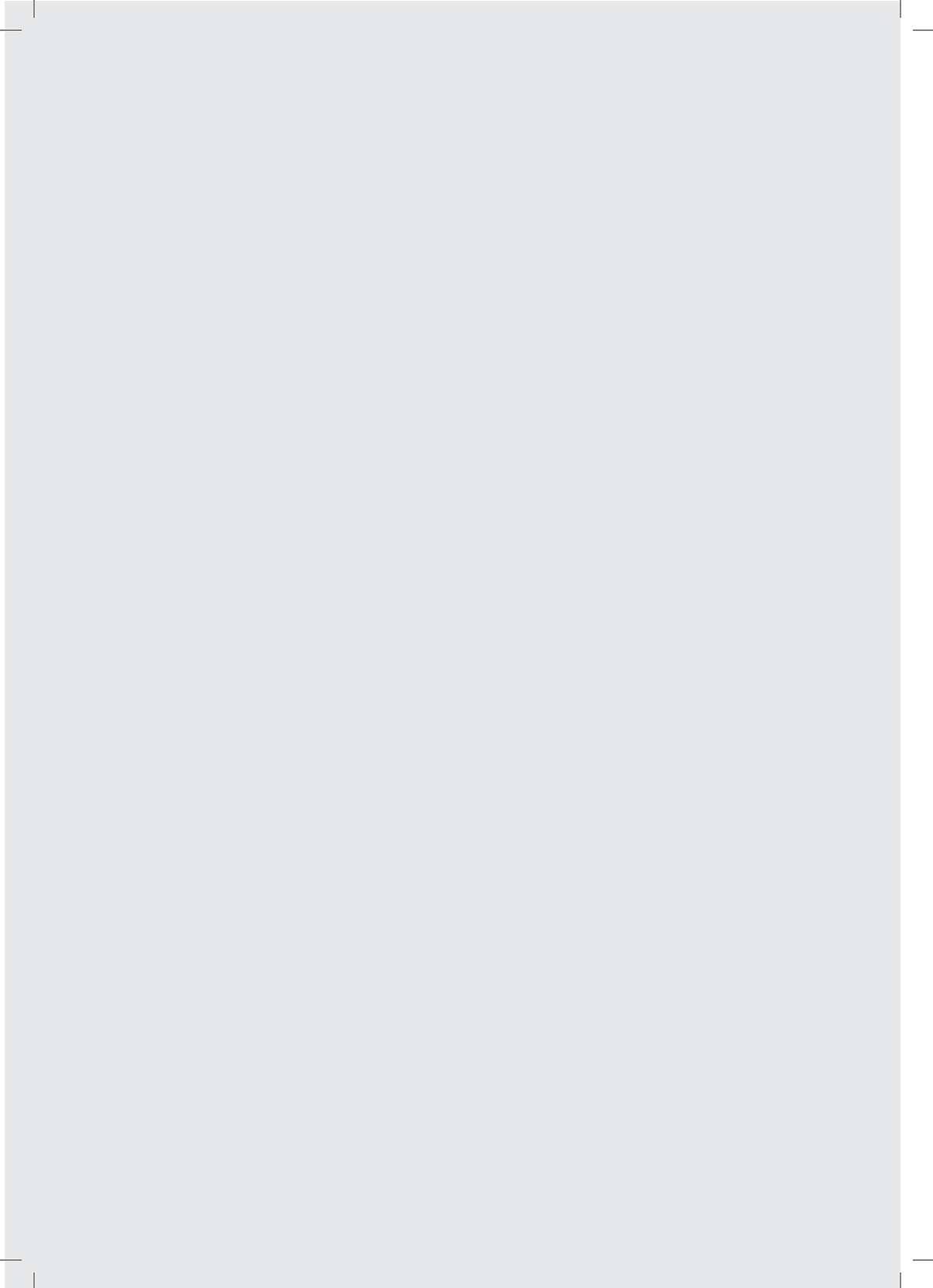
Apklausa vykdyta tiesioginiu interviu, CAPI (*Computer assisted personal interview*) metodu. Apklausiai programuoti naudota Confirmit programinė įranga, leidžianti kompiuteriu kontroliuoti klausimų pateikimo tvarką ir išvengti žmogiškojo veiksnio nulemtų duomenų suvedimo klaidų.

Didžiausia statistinė paklaida vertinant visų (1 006) respondentų atsakymus atsiranda dėl vykdomos atrankos ir yra lygi $\pm 3,1$ proc., esant 95 proc. patikimumui.

Teikiama monografija yra ne tik šių dviejų empirinių tyrimų rezultatų pristatymas ir analizė. Monografijos autoriai bando pažvelgti į opias pasitikėjimo teisės sauga problemas iš platesnių teorinių teisinių, sociologinių bei istorinių perspektyvų. Šios perspektyvos ir nagrinėjami pasitikėjimo teisės sauga profiliai, nors ir turi autorines preferencijas, vis dėlto yra ir intensyvaus kolektyvinio darbo rezultatas.

Aleksandras Dobryninas, šios knygos sudarytojas, taip pat parašė Įvadą ir 2.3 poskyrį, Anna Drakšienė – 1.1, 2.2 poskyrius bei V skyrių, Vladas Gaidys – III skyrių, Eglė Vileikienė – 1.2–1.5 ir 2.1 poskyrius, Laima Žilinskienė – IV skyrių.

Monografijos autoriai tikisi, kad pateikti dvejų metų tyrimo rezultatai ir jų interpretacija leis naujai pažvelgti į opius pasitikėjimo teisės sauga klausimus Lietuvoje, paskatins produktyvias teorines diskusijas apie pasitikėjimo matavimo metodologiją, taip pat prisidės prie praktinių veiksmų gerinant pasitikėjimą teisės sauga visuomenėje, stiprinant jos ryšius su Lietuvos gyventojais.

I skyrius

PASITIKĖJIMAS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOMIS: TEISINIAI, ISTORINIAI IR SOCIOLOGINIAI ASPEKTAI

Terminas „teisė“, pasak S. L. R. Anleu, priverčia atsižvelgti ir diskutuoti apie daugybę veiksnių. Tai ir mokslinė doktrina bei konkretus teisės normų turinys, ir teisinių santykių subjektai bei atskiros socialinės grupės su savo atstovaujamosis savitomis ideologijomis (Anleu, 2003, p. 10–11). Todėl šiame knygos skyriuje trumpai pristatomas teisės apibūdinimas ir jos įgyvendinimą užtikrinančių institucijų sąvoka bei istoriniai, socialiniai ir politiniai pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis aspektai.

1.1. TEISĖ IR JOS ĮGYVENDINIMO INSTITUCIJOS

Pastaruosius dešimtmečius žmonių saugumo studijoms daug dėmesio skiria sociologai, kriminologai, teisininkai ir kitų specialybių mokslininkai. Interesą šios problemos tyrimui skatina ne tik nepalankūs ekonominiai procesai ar neigiami demografiniai pokyčiai, bet ir ekonominė visuomenės stratifikacija, gyventojų nelygios galimybės, įstatymus ir kitus teisės aktus įgyvendinančių institucijų veiklos disfunkcijos ir pan.

Paprastai visuomenėje teisė apibrėžiama kaip valstybės nustatytos arba jos toleruojamos (pavyzdžiui, dorovinės, tarptautinių organizacijų, religinių bendruomenių, papročių ir pan.) elgesio taisyklės. Klasikinio liberalizmo atstovas F. A. von Hayek pabrėžia, kad teisė yra elgesio taisyklės, kuriomis vadovaujamasi visuomenėje ir kurios padeda išlaikyti visuomenėje tvarką ir žmonių laikomos teisingomis (von Hayek, 1998). Teisinio pozityvizmo perspektyvą geriausiai atskleidžia H. Kelsenas, kuris teigia, kad pirmasis bruožas, būdingas kiekvienai socialinei tvarkai, įvardijamas žodžiu „teisė“, yra tas, kad tai yra žmonių elgesio tvarka (t. y. pozityvių normų

sistema). Antrasis bruožas – tai, kad tvarka yra prievartinė. „O tai, pasak H. Kelzeno, reiškia, kad į tam tikrus visuomenei žalingus ir dėl to nepageidaujama laikomus įvykius, ypač į žmonių šio pobūdžio elgesį, ji reaguoja prievartos aktais, kitaip tariant, atsakyti turinčiam individui primeta kokia nors blogybė (pavyzdžiui, atima gyvybė, sveikata, laisvė arba ekonominės gėrybės), kurią, esant būtinybei, šiam individui primeta prieš jo valią, tam pavartodama fizinę jėgą“ (Kelsenas, 2002, p. 64).

Lietuvos teisininkai dažniau vartoja teisės normos sąvoką, todėl visada pabrėžia, kad teisė – valstybės nustatytų ar sankcionuotų visiems privalomų, formaliai apibrėžtų, prirėkusių valstybės prievarta garantuojamų, normų sistema. Be abejo, teisė kryptingai veikia socialinius santykius. Toks veikimas laikomas teisiniu reguliavimu – tai socialinių santykių teisinis sutvarkymas pagal oficialiai sankcionuotą modelį, įtvirtintą įvairių, iš esmės visų lygių teisės aktuose. Čia nesvarbu, ar tai pirminiai teisės šaltiniai, įtvirtinantys visiems socialinių santykių subjektams arba jų rūšiniais požymiais apibrėžtai grupei adresuojamas bendras normas (pavyzdžiui, norminiai aktai), ar tai aktai, formuluojantys teisinę galią turinčius individualius nurodymus konkreitiems socialinių santykių subjektams (individualūs teisės aktai). Teisinio reguliavimo kategorija apima visų lygių teisės aktų normatyvų veikimą, nesvarbu, koks yra adresatų skaičius (Kūris, 2001, p. 47). Tam, kad valstybės sukurtos teisės normos vykdytų nustatytas funkcijas, jos turi būti realiai įgyvendinamos. R. Cotterrell teigia, kad „teisė sudaro tvarką, kuri yra vykdytina ir, apskritai tariant, yra įvykdyta“ (Cotterrell, 1997, p. 302), todėl reikalingas institucinis mechanizmas, užtikrinantis teisės taikymą.

Teisėsaugos institucijos šiuolaikinėje Lietuvos teisės mokslo literatūroje (Kučionis, Nekrošius, 2000, p. 13; Grigolovičienė, Žalėnienė, 2007, p. 8) apibrėžiamos taip: tai savarankiška valstybės aparato dalies ar nepriklausomų asmenų, kuriems valstybė patikėjo vykdyti jai priklausančias tam tikras funkcijas, veikla įgyvendinant specifines teisės apsaugos ir tinkamo jos įgyvendinimo funkcijas. Tai labai plati sąvoka, apimanti įvairias viešosios valdžios institucijas: teismus, prokuratūrą, ikiteisminio tyrimo institucijas, operatyvinės veiklos subjektus, antstolius, advokatus, Vidaus

reikalų ministeriją, Teisingumo ministeriją, ir šių ministerijų sistemoms priskirtos institucijos³, kt.

³ Pasak E. Kūrio, kadangi ministerijai vadovauja politikas, o ne „teisėsaugininkas“, todėl pačios ministerijos negali būti laikomos teisėsaugos institucijomis (Kūris, 2011, p. 21). Viena vertus, ši autoriaus pozicija diskutuotina jau vien todėl, kad ne nuo ministro, jo priklausymo vienai ar kitai partijai nustatomos pagrindinės ministerijos funkcijos. Be abejo, ministras turi įtakos įgyvendinant ministerijos tikslus ir uždavinius, tačiau nepriklausomai nuo partiškumo ir profesijos jis vis dėlto savo veikloje privalo vadovautis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, Europos Sąjungos teisės aktais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymu, Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymu, kitais Lietuvos Respublikos Seimo priimtais įstatymais ir teisės aktais, Respublikos Prezidento dekretais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais ir kitais teisės aktais. Todėl jis negali vienasmeniškai atsakyti tam tikrų ministerijos funkcijų ar vykdyti ministerijos kompetencijai nepriskirtų funkcijų. Antra vertus, reikėtų sutikti su autoriumi, kad pačių Vidaus reikalų ir Teisingumo ministerijų nederėtų laikyti teisėsaugos institucijomis, nes jos iš esmės tik formuoja valstybės politiką, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą, o įstatymų nustatytais atvejais – ją įgyvendina joms pavestose valdymo srityse. Pavyzdžiui, Teisingumo ministerijos veiklos tikslai yra formuoti valstybės politiką nacionalinės teisinės sistemos plėtos, civilinės teisės, civilinio proceso, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso, suėmimo, bausmių ir probacijos vykdymo, administracinės teisės, administracinių teisės pažeidimų nagrinėjimo proceso, administracinių bylų teisenos, kovos su korupcija, teisinių paslaugų, antstolių funkcionavimo, notariato, pramoninės nuosavybės apsaugos, vartotojų teisių apsaugos, asmens duomenų apsaugos, religinių bendruomenių ir bendrijų registravimo ir veiklos, politinių partijų steigimosi, registravimo ir veiklos, ministro valdymo sričiai priskirtų valstybės registų ir informacinių sistemų veiklos, tarptautinio teisinio bendradarbiavimo ir atstovavimo Lietuvos Respublikos interesams tarptautiniuose teismuose koordinavimo (užtikrinimo) srityse ir organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti šios valstybės politikos įgyvendinimą. Svarbiausi Vidaus reikalų ministerijos veiklos tikslai yra: formuoti valstybės politiką viešojo saugumo (viešosios tvarkos, vidaus tarnybos, priešgaisrinės bei civilinės saugos ir gelbėjimo darbų, valstybės sienos apsaugos, migracijos (išskyrus ekonominę migraciją), ginklų, šaudmenų, sprogmenų ir specialiųjų priemonių apyvartos, saugomo asmens statusą turinčių asmenų apsaugos) srityse, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą; formuoti valstybės politiką viešojo administravimo ir informacinių technologijų taikymo viešojo administravimo (elektroninės valdžios) srityse, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą; formuoti valstybės politiką vietos savivaldos srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą; formuoti valstybės politiką regionų plėtos srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą; formuoti valstybės politiką valstybės tarnybos srityje, organizuoti, koordinuoti ir kontroliuoti jos įgyvendinimą; kt.

Tačiau teisės aktų analizė rodo, kad įstatymų leidėjas šią sąvoką suprantą daug siauriau, nors nėra pakankamai nuoseklus ir skirtinguose įstatymuose teisėsaugos institucijoms suteikia nevienodą reikšmę. Antai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau tekste – BK) 32 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad teisėsaugos institucijos yra policija, kitos ikiteisminio tyrimo ir prokuratūros įstaigos, taip pat operatyvinės veiklos subjektai⁴. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 159 straipsnio 4 dalyje taip pat pavartota teisėsaugos institucijų sąvoka ir pasiūčiama į BK 32 straipsnį. Dar siauriau teisėsaugos institucijos traktuojamos Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo 9 straipsnio 3 dalyje, kurioje įvardijama daugelis institucijų „teisėsaugos, kontrolės, operatyvinės veiklos subjektai ar operatyvinės veiklos subjektų pagrindinės institucijos, kitos institucijos“. Taigi šiuo atveju operatyvinės veiklos subjektai⁵ ar operatyvinės veiklos

⁴ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnyje nurodyta, kad operatyvinės veiklos subjektai yra specialius valstybės įgaliojimus turintys krašto apsaugos, vidaus reikalų, muitinės sistemų, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos padaliniai, kuriems pavedama operatyvinė veikla ir kurių pareigūnai įgaliojami ją vykdyti. Šių padalinių sąrašą sudaro ir jų operatyvinės veiklos mastą nustato Vyriausybė. Operatyvinės veiklos subjektų pagrindinės institucijos – Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos, Muitinės departamentas prie Finansų ministerijos, Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Vadovybės apsaugos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Valstybės saugumo departamentas, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos (Operatyvinės veiklos įstatymas). Kartu pabrėžtina, kad nuo 2013 m. sausio 1 d. įsigalioja nauja BK 32 straipsnio 4 dalies redakcija, kurioje įtvirtinta, jog „teisėsaugos institucijos yra policija, kitos ikiteisminio tyrimo ir prokuratūros įstaigos, taip pat kriminalinės žvalgybos subjektai“.

⁵ Paminėtina, kad 2012 m. spalio 2 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo pavadinimo ir 1, 2, 4, 5, 6, 15 straipsnių pakeitimo įstatymą, kuriuo operatyvinės veiklos sąvoka baudžiamajame procese keičiama kriminalinės žvalgybos sąvoka. Jame taip pat nurodoma, kad **Policijos kriminalinės žvalgybos subjektai** – tai „Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos kriminalinės policijos biuro ir teritorinių policijos įstaigų kriminalinę žvalgybą vykdančios padaliniai“. Tą pačią dieną Seime priimtame Kriminalinės žvalgybos įstatyme nurodoma, kad „**Kriminalinės žvalgybos subjektai** – kriminalinę žvalgybą įgalioti vykdyti padaliniai. Šių padalinių sąrašą sudaro ir jų veiklos mastą nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė“ (2 straipsnis). (<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska>).

subjektų pagrindinės institucijos nebepatenka į BK 32 straipsnyje nurodytų teisėsaugos institucijų sąvoką. Suprantama, teisėsaugos institucijų sąvoka vartojama ir kituose įstatymuose (pavyzdžiui, Aplinkos apsaugos valstybės kontrolės įstatyme, Operatyvinės veiklos (Kriminalinės žvalgybos), Valstybės kontrolės, Valstybės sienos apsaugos tarnybos ir kt.). Tačiau teisės aktuose paprastai teisėsaugos institucijos nesutapatinamos su teisingumo vykdymo institucijomis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnyje nustatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas, o 109 straipsnyje įtvirtinta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.

Taigi teisėsaugos institucijų sąvoka tik kaip teorinis konstruktas ar kasdienėje neprofesionalioje vartosenoje gali apimti ir teismus.

P. Kuconis, V. Nekrošius (2000) išskiria šiuos pagrindinius teisėsaugos institucijų uždavinius:

1. Saugoti asmens teises ir laisves.
2. Ginti pažeistą teisę ir, jei įmanoma, ją atkurti.
3. Nubausti teisės pažeidėją, kai pažeistos teisės neįmanoma atkurti.
4. Atkurti pažeistą teisę ir nubausti teisės pažeidėją, kai pažeistą teisę yra įmanoma atkurti, bet kartu yra būtina nubausti teisės pažeidėją.
5. Užtikrinti tinkamą ir teisėtą civilinę apyvartą ypač svarbiose civilinės teisės veikimo srityse.

Vykdydamos šiuos uždavinius, teisėsaugos institucijos gina fizinių asmenų gyvybę, sveikatą, turtą, valstybės nuosavybę, gamtą ir kt. gėrius. Pabrėžtina, kad kiekviena teisėsaugos institucija vykdo tik jos kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas: teisingumo vykdymo, baudžiamojo persekiojimo, kaltinimo, operatyvinės veiklos, teismo sprendimų vykdymo, teisinių paslaugų teikimo, nusikalstamų veikų kontrolės ir prevencijos, kt. Tačiau nė viena teisėsaugos institucija nevykdo visų funkcijų. Konstitucijos 5 straipsnyje (kurio turinys detaliau atskleidžiamas kituose Konstitucijos straipsniuose) įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas. Tai yra pagrindinis demokratinės teisinės valstybės organizacijos ir veiklos principas, kuris reiškia, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu turi būti

jų pusiausvyra. Todėl kiekvienai valdžios grandžiai priklausančiai institucijai suteikiama jos paskirtį atitinkanti kompetencija, kurios konkretus turinys siejamas su tos institucijos vieta tarp kitų valdžios institucijų, jos įgaliojimų ir kitų institucijų įgaliojimų santykiu. Šių teisėsaugos institucijų veiklą reguliuoja Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai, neprieštaraujantys Konstitucijai. Didelę reikšmę turi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, nes vadovaujantis Konstitucijos pirmąja dalimi, joks teisės aktas ar jo dalis negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai („Valstybės žiniuose“) paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas dėl jo neatitikties Konstitucijai. Pagal reguliavimo dalyką visi institucijų veiklą reguliuojantys teisės aktai paprastai skirstomi į bendruosius ir specialiuosius. Prie bendrųjų teisės aktų priskirtina, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucija, o prie specialiųjų priskirtini visi įstatymai, vyriausybės nutarimai ir kiti teisės aktai, nustatantys teisėsaugos institucijų organizavimo pagrindus ir reguliuojantys jų veiklą⁶.

Teisės literatūroje aptariami tokie iš teisės aktų išplaukiantys teisėsaugos institucijoms būdingi veiklos bruožai:

- A. Visada turi būti teisėsaugos institucijų veiklos pradžios teisinis pagrindas (informacija apie pažeistą teisę).
- B. Teisėsaugos institucijos veikia tik vadovaudamosi įstatymu, o tam tikrais atvejais ir pagal nustatytą procesinę formą. Įstatymų nenustatyti teisėsaugos institucijų veiksmai yra draudžiami.

⁶ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851; 2012, Nr. 51-2527; Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566; 2012, Nr. 50-2442; Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1514; 2011, Nr. 91-4333; Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 90-2777; 2012, Nr. 5-140; Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33-1250; 2003, Nr. 101-4540; Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. Specialiųjų tyrimų tarnybos statusas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 38-1656; 2011, Nr. 163-7754; Lietuvos Respublikos priešgaisrinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 123-5518; 2010, Nr. 137-6996; Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo įstatymas. Valstybės saugumo departamento statusas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3101; 2011, Nr. 163-7752.

- C. Teisėsaugos institucijų funkcijas gali atlikti tiktai pareigūnai, turintys specialų, dažniausiai teisinį pasirengimą.
- D. Teisėsaugos institucijos sprendimas dažniausiai yra teisinio poveikio priemonė, pagrįsta įstatymu ir faktinėmis konkrečios situacijos aplinkybėmis, kurios buvo pagrindu šioms institucijoms pradėti savo veiklą.
- E. Teisėti ir pagrįsti teisėsaugos institucijų sprendimai yra privalomi vykdyti. Sprendimų vykdymas užtikrinamas valstybės prievarta. Tai *inter alia* reiškia, kad tuo atveju, kai asmuo, kurio atžvilgiu priimtas tam tikras sprendimas, jo savo noru nevykdo, vykdymo procedūrą užtikrina atitinkamos teisėsaugos institucijos (teismas, antstoliai, policija).
- F. Teisėsaugos institucijų sprendimai, susiję su asmenų konstitucinių teisių ir laisvių ribojimu, gali būti skundžiami įstatymų nustatyta tvarka.

Vakarų visuomenėje, taip pat Lietuvoje, yra instiutualizuotas visų šių institucijų darbo pasidalijimas. Mokslininkai pabrėžia, kad dažnai požiūris į teisę ir teisės taikymo uždavinį, palaikomą šiose institucijose, labai skiriasi nuo teismų, su kuriais jie bendradarbiauja ir derina daugelį savo veiksmų. Tai gali lemti įtampą ar net priešišumą, pasipiktinimą, kylantį iš besiskiriančių institucijų tikslų (Cotterell). Pasak G. Švedo, vienas iš svarbiausių teisėsaugos institucijų veiklos tikslų – baudžiamojo įstatymo taikymas pagal įstatymų leidėjo valią. Šiuo požiūriu daug reikšmės turi teisėsaugos institucijų ir ypač teismų veikla. Tačiau teisėsaugos institucijų ir teismų darbo patirtis rodo, kad įstatymų leidėjo valia ne visada tiksliai įgyvendinama. Tokius nuokrypius dažniausiai lemia politinės arba teisinės priežastys (Švedas, 2006, p. 61).

Vertinant teisėsaugos institucijų veiklos teisinį reglamentavimą, jų funkcijas ir visuomenės pasitikėjimo jomis, projekto autoriams iškilo esminis klausimas – kokią teisėsaugos institucijų sistemą pateikti visuomenės apklausai: ar Baudžiamajame įstatyme įtvirtintą teisėsaugos institucijų sąrašą, ar platesnį, visuomenei gerai suvokiamą sąrašą institucijų, kurių pagrindinė paskirtis – ginti ir saugoti pilietinės visuomenės

interesus, užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimą.

Pasirenkant tyrimo objektą vadovautasi šiais pagrindiniais kriterijais:

- moksliniu teisėsaugos institucijų sąvokos konstruktu;
- gyventojų kasdienėje kalboje vartojama plačiausia teisėsaugos institucijų sąvoka;
- pirmojo kompleksinio tyrimo Lietuvoje „Ar saugi Lietuvos visuomenė: Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą“, atlikto 2004 m., vartojama teisėsaugos institucijų sąvoka.

Todėl projektui vykdyti buvo sudaryta tokia teisėsaugos institucijų, kurių veikla galėtų būti tyrimo objektu, sistema.

1. Teisingumo vykdymo ir teisminės valdžios institucijos:
 - 1.1. Bendrosios kompetencijos teismai:
 - 1.1.1. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas;
 - 1.1.2. Lietuvos apeliacinis teismas;
 - 1.1.3. Apygardų teismai;
 - 1.1.4. Apylinkių teismai.
 - 1.2. Specializuoti teismai:
 - 1.2.1. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas;
 - 1.2.2. Apygardų administraciniai teismai;
2. Prokuratūra.
3. Ikiteisminį tyrimą ir / arba operatyvinę veiklą vykdančios institucijos:
 - 3.1. Policija;
 - 3.2. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie VRM;
 - 3.3. Specialiųjų tyrimų tarnyba;
 - 3.4. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie VRM;
 - 3.5. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas ir kitos ikiteisminį tyrimą vykdančios institucijos.

Taigi 2011 m. lyginamajam tyrimui „Lietuvos gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jį lemiantys veiksniai“, kaip ir 2003 metais, Lietuvos žmonių pasitikėjimui vertinti gyventojai buvo apklausiami apie

trijų institucijų grupių veiklą: 1) valdžios institucijų (savivaldybės, Vyriausybės, Seimo, Prezidentūros, politinių partijų ta apimtimi, kuria jos daro įtaką valdžios institucijų veiklai); 2) teisėsaugos institucijų (STT, FNTT, policijos, teismų, prokuratūros, įkalinimo įstaigų); 3) nevyriausybinų institucijų (žiniasklaidos ir vietos bendruomenių).

Visos minėtos institucijos yra reikšmingos žmonių saugumui užtikrinti ir svarbios jų gyvenime. Tačiau neabejotina, kad tam tikru istoriniu laikotarpiu, keičiant teisėsaugos institucijų sistemą ir jos grandžių funkcijas, kito ir visuomenės požiūris į jų veiklą. Galimybė demokratinėje visuomenėje kritiškai vertinti šių institucijų veiklą, kelti kur kas didesnius reikalavimus, nei buvo keliama teisėsaugos institucijoms sovietiniu laikotarpiu, pabrėžia jų reformos svarbą bei galimybę (sieki) sukurti demokratinės ir teisinės valstybės principais pagrįstą stabilią šių institucijų sistemą, kuri galėtų patenkinti visuomenės lūkesčius užtikrinant jos narių saugumą. Todėl, manome, kad šiame leidinyje prasminga apžvelgti ir šių institucijų reformos raidą.

1.2. ISTORINIS, SOCIALINIS IR POLITINIS PASITIKĖJIMO TEISĖSAUGA ASPEKTAS

Šiame skyriuje analizuojamas pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis Lietuvoje: tiriamas gyventojų požiūris į šias institucijas ir jo kaita, nagrinėjama šių institucijų veikla, taip pat siekiama atsižvelgti į bendresnį istorinį ir politinį kontekstą. Kalbant apie teisėsaugos institucijas derėtų pažymėti, kad nors jos visos priklauso kriminalinės arba baudžiamosios justicijos sistemai ir turi nemažai panašumų, iš pradžių aptariami jų skirtumai.

Vienas iš jų – nevienodas matomumas arba atvirumas visuomenei. Vienų institucijų, pvz., policijos, veikla visuomenei labiau matoma ir santykinai suprantama, bent jau kalbant apie pagrindines jos atliekamas funkcijas, kitų gi – prokuratūros, teismų ir ypač įkalinimo įstaigų – daug mažiau. Daugelis žmonių, ypač gyvenančių miestuose, gana dažnai mato policijos pareigūnus, patruliuojančius tarnybiniais automobiliais ar

pėsčiomis, prižiūrinčius eismą keliuose ir turi galimybę stebėti jų elgesį ar tiesiogiai su jais bendrauti. Būtent su viešosios policijos patruliais ir kelių policijos pareigūnais gyventojai susiduria dažniausiai. Visuomenės nuomonės apklausos rodo, kad su policija per pastaruosius penkerius metus reikalų turi apie trečdalį gyventojų (Lietuvos gyventojų požiūris į policiją, saugumo jausmo suvokimas ir viešojo saugumo būklės vertinimas).

Visiškai priešinga situacija kalbant apie įkalinimo įstaigas. Kitaip nei uniformuotų policijos pareigūnų, šiose institucijoje dirbančiųjų nesutinama gatvėje. Daugeliui gyventojų įkalinimo įstaigos asocijuosi su pastatu, kuriame laisvės atėmimo bausmę atlieka nusikaltėliai, o juose dirbantys pareigūnai – su tais, kurie saugo šiuos „visuomenei pavojingus asmenis“ ir „prižiūri, kad jie nepabėgtų“. Skirtingai nei policijos atveju, statistiniam teisės normų nepažeidžiančiam žmogui nėra daug galimybių susidurti su pataisos (įkalinimo) institucijomis, nebent jis ar ji asmeniškai pažiūsta juose dirbančius asmenis. Penkerių metų laikotarpiu su įkalinimo įstaigomis susiduria vos keli procentai apklaustųjų (Lietuvos gyventojų požiūris į policiją...). Tai, ar šie asmenys patys dirba pataisos sistemoje, ar buvę nuteistieji (kriminalinės justicijos klientai), – nebuvo tirta. Svarbu ir tai, kad apie šias institucijas tiek teigiamos, tiek neigiamos informacijos viešojoje erdvėje yra santykinai mažai.

Daug mažiau, palyginti su policija, yra matoma ir prokuratūros bei teismų veikla. Remiantis to paties tyrimo rezultatais, su teismais per pastaruosius penkerius metus reikalų turėjo 9 proc., o su prokuratūra – vos 5 proc. apklaustųjų. Tačiau kitaip nei apie įkalinimo įstaigas, apie šias institucijas per pastaruosius kelerius metus daug informacijos pateikiama per žiniasklaidos priemones. Tiesa, pedofilijos skandalo kontekste dažniausiai šių institucijų veikla pateikiama gana subjektyviai, išryškinant tikras ar menamas negeroves, būdingas visai sistemai.

Be aptarto nevienodo minėtų institucijų matomumo, atkreiptinas dėmesys į tai, kad policijos pareigūnų yra kur kas daugiau nei teisėjų, prokurorų ir įkalinimo įstaigų pareigūnų kartu sudėjus. Remiantis Lietuvos statistikos departamento pastarųjų kelerių metų duomenimis, matyti, kad policijos pareigūnų skaičius šiek tiek mažėjo, o teisėjų – didėjo (žr. 1.2.1 lentelę).

1.2.1 LENTELĖ. Teisėjų, prokurorų ir policijos pareigūnų skaičius metų pabaigoje

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Teisėjai	698	729	734	739	763	757	776	774
Prokurorai	850	855	854	863	863	843	834	795
Policijos pareigūnai	11 526	11 216	11 301	111 73	11 018	10 957	10 738	9 926

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1024>>

Apibendrinant pasakytina, kad kalbant apie teisėsaugos institucijas daugiausia dėmesio skiriama policijai – su ja gyventojai susiduria dažniausiai, apie jos veiklą ir atliekamas funkcijas žino daugiausiai. Kita teisėsaugos institucija, su kuria gyventojai susiduria rečiau, yra teismai. Todėl daugiausia dėmesio šiame skyriuje skiriama policijos ir teismų veiklos apžvalgai, kiek tai susiję su pasitikėjimu šiomis institucijomis, skirtingais istoriniais laikotarpiais – tarpukariu, sovietmečiu ir atgavus nepriklausomybę.

Remiantis mokslinės literatūros analize siekiama atskleisti, kiek anksčiau socialinė ir politinė situacija turėjo įtakos gyventojų požiūriui į teisėsaugos institucijas. Siekta analizuoti policijos ir teismų atsiradimą ir funkcionavimą per pastarąjį šimtmetį – tarpukariu (1918–1940), trumpai apžvelgiant situaciją karo metais, sovietmečiu (1940, 1944–1989) bei pirmuosius du dešimtmečius atkūrus Lietuvos nepriklausomybę⁷.

Atkreiptinas dėmesys, kad nors yra mokslinės ir publicistinės literatūros apie Lietuvos policijos ir teismų istoriją, tačiau pasitikėjimo teisėsauga aspektas tarpukario Lietuvoje ar sovietmečiu beveik nebuvo tirtas. Policijos istoriją tarpukario Lietuvoje tyrė: Č. Mančinskas (1993, 1994, 1998, 2002), E. Palskys (1993), V. Maksimaitis (1993), Z. Vasiliauskas (1998), A. Jakubčionis (2008) ir kt. Šie autoriai rėmėsi dar 1930 m. išleista knyga „Lietuvos policija 1918–1928 m.“ (red. I. Tomašauskas). Dar vienas vertingas informacijos šaltinis – 1974 m. Čikagoje išleista buvusių tarpukario

⁷ Plačiau apie tai žr. monografijos 2.1 skyriuje.

policijos pareigūnų knyga „Lietuvos policija: įstatymų ir tvarkos tarnyboje“ (red. A. Bagdonas). Kontroversiškai vertinamą Lietuvos policijos veiklą Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu labiausiai tyrė P. Stankeras (1993, 1998, 2008).

Sovietinės milicijos veiklą tyrė T. Birmontienė (1993), P. Biveinis (1997, 1998), A. Anušauskas (2008) ir kt., dabartinį laikotarpį: Č. Mančinskas (1993, 1998, 2004), P. Liubertas (2004), A. Urmonas (1998) ir kt.

Minėtų autorių ir publikacijų gausa rodo mokslininkų skiriamą dėmesį policijai. Gana daug tyrinėdami policijos istoriją nuveikė tuometės Lietuvos policijos akademijos, o vėliau Mykolo Romerio universiteto mokslininkai. Tikėtina, kad toks poreikis atsirado pradėjus rengti pirmuosius atkurto nepriklausomos Lietuvos policijos pareigūnus. Sovietmečio laikotarpio autoriai, nagrinėję tiek tarpukario, tiek tuometės sovietinės milicijos veiklą, neanalizuojami⁸.

Dabartiniu laikotarpiu, skirtingai nei policijos veikla, teismų ir prokuratūros veikla tarpukario Lietuvoje sulaukė nepalyginti mažiau dėmesio. Prokuratūros ir teismų veiklą savo straipsniuose tyrė šie teisininkai: J. Braslauskas (2001), S. Dvareckas (1996), V. Žiemelis (2006, 2007), J. Žilys (2005). Atskirai paminėtina A. Vilbiko⁹ (2008) knyga „Teismai ir teisėjai Lietuvoje 1918–2008 m.“, kurioje remiantis archyvinės istorinės medžiagos analize nagrinėjama teismų istorija ir apžvelgiamos pagrindinės problemos, su kuriomis susidūrė teismų sistema skirtingais istoriniais laikotarpiais.

Analizuojant minėtus šaltinius matomi tam tikri dėsniumai. Pirmas – dauguma minėtų autorių yra teisininkai, dalis – istorikai (pvz., A. Anušauskas, A. Jakubčionis, P. Stankeras), atitinkamai pateikiama ir medžiaga apie teisėsaugos institucijų veiklą. Šiuose šaltiniuose labai mažai

⁸ Paprastai to meto leidiniuose tarpukario ir ypač Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu Lietuvos policijos veikla buvo pateikiama vienpusiškai neigiamai. O sovietinio laikotarpio milicija – tik teigiamai, visiškai nutylint ar neigiant kontroversiškai iš šiuolaikinių pozicijų vertinamą jos veiklą sovietinės okupacijos pradžioje.

⁹ Autorius nuo 2000 m. yra Šiaulių miesto apylinkės teismo teisėjas, laisvu nuo darbo metu rinko medžiagą savo knygai.

skiriama dėmesio gyventojų ir teisėsaugos institucijų santykiui, fragmentiškai užsimenama apie gyventojų požiūrį į minėtų institucijų atstovus ar teisinę sistemą apskritai. Antras – dalis publikacijų išleista valstybės institucijų iniciatyva. Trečias, susijęs su antruoju, – pastebėta, kad tam tikrais „proginiais metais“ šių publikacijų smarkiai padaugėdavo¹⁰. Šių „proginų“ leidinių tradicija pradėta dar tarpukario Lietuvoje. Taip atsirado „Lietuvos policija 1918–1928 metai“. „Lietuvos teismas 1918–1928 metai“, kurie turi didelę išliekamąją vertę ir kuriais rėmėsi nemažai dabartinių autorių. Panašaus pobūdžio dabartinių leidinių taip pat buvo nemažai – paminėtini „Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos istorinė raida 1918–1998 m.“ (1998), „Lietuvos Vidaus reikalų istorija“ (2008), A. Vilbiko „Teismai ir teisėjai Lietuvoje 1918–2008 m.“ (2009) ir kt.

1.3. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOS TARPUKARIO LIETUVOJE

Policijos susikūrimas

Lietuvos policijos susikūrimas glaudžiai susijęs su Lietuvos nepriklausomybės paskelbimu ir jos įtvirtinimu 1918 metais. Policijos, arba milicijos, taip tuo metu ji buvo vadinama, pradžia siejama su 1918 m. lapkričio 11 d. Lietuvos valstybės tarybos ir Laikinosios vyriausybės išplatintu atsišaukimu į krašto gyventojus, kuriame buvo raginama organizuotis į vietos savivaldos institucijas – parapijų ir valsčių komitetus. Tokiu būdu šalia kitų savivaldos institucijų pradėtos kurti ir pirmosios milicijos įstaigos.

Kyla nemažai klausimų, kodėl kuriantis policijai nuo pat pradžių buvo pasirinktas milicijos, o ne policijos terminas. Tikėtina, kad pasirinkus milicijos terminą buvo siekiama atsiriboti nuo carinės Rusijos policijos

¹⁰ Tikėtina, kad tokiu būdu institucijos, ar tai būtų Vidaus reikalų ministerija, Teisingumo ministerija, Nacionalinė teismų administracija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, siekė įprasminti savo veiklą ir įvertinti tam tikro laikotarpio, dažniausiai – dešimtmečio pasiekimus. Tai jokių būdu nelaikytina trūkumu ar abejojimu šių šaltinių patikimu, greičiau, atvirkščiai, – tokiu būdu buvo siekta pritraukti mokslininkų dėmesį ir išanalizuoti ilgesnio laikotarpio tendencijas.

ir jos vykdytos priešiškos politikos okupuotų kraštų gyventojų atžvilgiu. Kita vertus, tai galėjo būti ir po 1917 m. vasario revoliucijos tuomet naujai besikuriančios santvarkos Rusijoje įtaka – kurioje buvo išformuotas Policijos departamentas ir žandarmerija, o vietoje jos įsteigta nauja institucija, pavadinta milicija. Galimas ir dar vienas paaiškinimas – kadangi Lietuvoje policija kūrėsi „iš apačios“ ir gana stichiškai, tikėtina, kad tuo metu buvo svarbiau užtikrinti bent minimalią tvarką šalyje, o kaip vadinsis šią funkciją vykdanti institucija – policija ar milicija – nebuvo teikiama daug reikšmės. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos milicija buvo kuriama beveik nuo nulio – ji praktiškai neturėjo jokių sąsajų su carinės Rusijos policija¹¹, nes carinės valdžios institucijoje nebuvo galima dirbti kitataučiams ir kitatikiams, t. y. lietuviams.

Vietos savivaldybėse į miliciją atėjo vietos gyventojai, kuriems buvo išduotas leidimas laikyti ginklus. Iš pradžių tai net nebuvo nuolatinis darbas, o papildoma veikla prie pagrindinės veiklos, paprastai ūkininkavimo. Beje įdomus faktas, kad milicijos kūrimosi pradžioje daugelyje savivaldybių užmokestis milicininkams nebuvo mokamas ir dažniausiai jie patys turėjo apsirūpinti ginklais. Milicijos būrių kūrimasis buvo gana stichiškas – kiekviena savivaldybė juos kūrė pagal savo turimas lėšas ir išnamą. Vidaus reikalų ministerija į šį procesą nesikišo. Tuometė milicija buvo pavaldi tik vietos savivaldybėms, o milicijos vadas buvo renkamas (Mančinskas, 1998).

Tai, kad milicijos kūrimasis vyko „iš apačios“, t. y. savivaldybių lygiu, turėjo ir pranašumų, ir trūkumų. Prie pagrindinių pranašumų būtų galima priskirti tai, kad patys gyventojai suvokė poreikį apsaugoti savo turimą ir rūpintis savo gyvenamosios vietovės saugumu. Kitas svarbus dalykas – į miliciją savanoriškai atėjo vietos gyventojai. Žvelgiant iš dabartinės

¹¹ Tiesa, vertėtų paminėti, kad 1919 m. Kaune kuriant kriminalinę policiją, jai vadovauti ir dirbti buvo pakviesti keli iki tol carinėje Rusijos policijoje dirbę ar kariuomenėje tarnavę asmenys. Pvz., VRM Piliečių apsaugos departamento kriminalinio skyriaus vedėju buvo paskirtas P. Maksimovas, kuris turėjo ne tik praktinės kriminalisto darbo patirties, bet ir buvo vadovavęs panašiai tarnybai prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir jo metu (Mančinskas, 1998, p. 36).

perspektyvos, manytina, kad tuomet gyventojų sąmoningumas buvo gana aukštas ir siekta užtikrinti neformalią ir įtvirtinti formalią socialinę kontrolę. Iš turimų šaltinių sudėtinga nustatyti, kaip gyventojai vertino tuometės milicijos veiklą, tačiau tikėtina, kad bent jau kūrimosi pradžioje ji turėjo nemenką vietos žmonių palaikymą ir paramą.

Specifinis milicijos kūrimasis turėjo ir trūkumų. Tai, kas iš pradžių buvo pranašumai – gyventojų iniciatyva ir savanoriškumas – vėliau atsiskleidė ir kaip pagrindiniai trūkumai tinkamai vykdyti pagrindinę milicijos veiklą – užtikrinti tvarką ir gyventojų saugumą. Kuriantis milicijai į ją atėjo daug įvairių žmonių. Sprendžiant iš tuomečių šaltinių (Lietuvos policija 1918–1928), daugelis šių žmonių buvo beraščiai arba savamoksliai, paprastai neturėję supratimo, kaip turėtų dirbti milicija. Dalis jų – gana plačiai traktavo savo teises ir neturėjo supratimo apie darbo drausmę. Dar vienas neigiamas dalykas buvo tas, kad į miliciją pateko nemažai visiškai šiam darbui netinkamų žmonių – buvusių bedarbių arba netgi tų, kurie patys darė teisės pažeidimus. Pirmaisiais milicijos kūrimosi metais skirtingose savivaldybėse labai skyrėsi jos atliekamos funkcijos, jos „veikloje buvo gausu įvairių teisėtvarkos pažeidimų, įgaliojimų viršijimo ir apskritai saviveiklos“, milicija „ne tik pati teisdavo, bet ir pati bausdavo“ (Mančinskas, 1998, p. 11). Visa tai leidžia manyti, kad ankstesnis palankus gyventojų požiūris į besikuriančią miliciją turėjo smarkiai susvyruoti.

Žinoma, milicijos, kaip ir kitų valdžios institucijų, kūrimasis vyko labai sunkiomis kraštui sąlygomis. Šalis buvo nualinta carinės Rusijos ir kaizerinės Vokietijos okupacijų, šiaurinėje Lietuvos dalyje puldinėjo ir plėšikavo bermontininkai, rytinėje – vyko mūšiai su Liucjano Zeligowskio armija dėl Vilniaus krašto. Milicijos kūrimasis visuomeniniais pagrindais buvo viena iš galimybių šalyje palaikyti tvarką ir bandyti užtikrinti gyventojų saugumą. Mažai tikėtina, kad tuo laikotarpiu būtų pavykęs bandymas kurti centralizuotą tarnybą – šalis buvo sugriauta, ūkis nualintas, nebuvo išplėtotą infrastruktūra, todėl nebuvo būdų susisiekti su sostine, taip pat nebuvo ir lėšų, už kurias būtų galima samdyti tarnybai tinkamus žmones.

Tik 1919–1920 m. Vidaus reikalų ministerija ėmėsi iniciatyvos laipsniškai centralizuoti milicijos veiklą, perimant jas iš savivaldybių. Šitaip

buvo siekiama suvienodinti milicijos funkcijas, įvardyti konkrečias jos pareigas bei pasirūpinta „Instrukcijos milicijos tarnautojams“ išleidimu. Prie teigiamų milicijos centralizacijos padarinių priskirtini šie – atsisakyta pareigūnų rinkimo, pereita prie jų skyrimo, buvo atleisti netinkami ir kartu priimami nauji darbuotojai, suformuluoti vis griežtesni reikalavimai milicijos pareigūnams. Vidaus reikalų ministerija pamažu pradėjo spęsti milicijos padalinių techninio ir materialinio aprūpinimo, personalo komplektavimo ir kvalifikacijos klausimus, pasirūpinta griežtesne darbo drausme ir kontrole (Mančinskas, 1998, p. 13).

Milicijos centralizaciją teisiškai įtvirtino ir 1920 m. gegužės 14 d. priimtas Milicijos įstatymas, kuris galiojo iki 1940 m. vasaros¹². Jame buvo nustatyta, kad milicijos tarnautojai yra išlaikomi valstybės, negali priklausyti politinėms partijoms, turi laikytis kariškos tvarkos, jiems buvo numatytas nemokamas gydymas. Įstatymo buvo nustatyta aiški milicijos pareigūnų subordinacija.

Svarbu, kad šis įstatymas neapibrėžė milicijos veiklos funkcijų, jas vėliau savo įsakymais reglamentavo vidaus reikalų ministras. Kadangi minėtas įstatymas galiojo iki sovietinės okupacijos, jis daug kartų buvo keistas ir papildytas vidaus reikalų ministro išleistais įstatymais. Tokiu būdu vidaus reikalų ministro įstatymai buvo viršesni už Milicijos įstatymą ir, kaip pažymi Č. Mančinskas, „ugdė subjektyvizmą, prisitaikėliškumą ir beteisiškumą, sunkino pačios policijos darbą ir objektyviai mažino jos kaip teisėsaugos institucijos vaidmenį visuomenės bei valstybės gyvenime“ (1998, p. 15).

Manytina, kad centralizuojant policiją tolydžio pavyko išspręsti problemas, kurias kėlė netinkami darbuotojai, – vis rečiau buvo viršijami tarnybiniai įgaliojimai, nebetaikytos fizinės bausmės, mažėjo pačių milicininkų daromų teisės pažeidimų. Buvo atsisakoma tarnybai netinkamų darbuotojų, o į jų vietą priimamiems buvo taikomi daug griežtesni reikalavimai.

¹² Pažymėtina, kad 1924 m. sausio 1 d. vidaus reikalų ministro įsakymu milicija buvo pervadinta policija, o „visi milicijos valdininkai bei tarnautojai nuo š. m. sausio mėnesio 1 d. pavadinami policijos valdininkais bei tarnautojais“.

Kaip pažymi A. Jakubčionis, „nyko neigiamos nuostatos tvarkos sergėtojų atžvilgiu, likusios nuo Rusijos policininkų laikų“ (2008, p. 202).

Analizuojant gyventojų požiūrį į policiją tarpukario Lietuvoje, vertėtų detaliau aptarti ir tuometei viešajai policijai priskirtas funkcijas. Jos buvo labai plačios: prevencinė veikla, siekiant užkardyti nusikaltimus, kuriais siekiama sugriauti nustatytą valstybės valdymo tvarką; visuomenės ramybės ir tvarkos užtikrinimas (taip pat valkatų ir profesionalių elgetų sulaikymas); gyventojų ir jų turto apsauga; teisės pažeidėjų sulaikymas; pamestų daiktų ir paklydusių gyvulių saugojimas; ginklų ir sprogstamųjų medžiagų įsigijimo ir laikymo kontrolė; pasų ir kitų registracijos dokumentų išdavimas bei registracijos taisyklių priežiūra; alkoholinių gėrimų vartojimo ir pardavimo laikymosi taisyklių priežiūra; kontrabandos sulaukymas; pagalba kriminalinei policijai tiriant nusikaltimus. Šalia minėtų funkcijų viešajai policijai buvo pavesta ir menkai su tiesiogine policijos veikla susijusių funkcijų: statybos taisyklių laikymosi priežiūra; sanitarijos normų ir taisyklių kontrolė; asmenų, vengiančių karo tarnybos, persekiojimas; suimtųjų ar kalinių pergabenimas; įvairių raštų ir pranešimų gyventojams ir įstaigoms įteikimas; turto, perduodamo iš varžytinių, aprašymas ir varžytinių skelbimas ir vykdymas; valstybės ir savivaldybės paskirtų mokesčių išieškojimas iš gyventojų. Pastaroji viešajai policijai pavesta funkcija ir kėlė didžiausią gyventojų nepasitenkinimą.

Kaip rodo to meto policijos pareigūnų atsiminimai, kai kurios viešajai policijai priskirtos funkcijos (ypač nesumokėtų mokesčių išieškojimas ir teismo sprendimų vykdymas) sulaukė labai neigiamos gyventojų reakcijos, be to, tai kėlė gyventojams asociacijas su carinės Rusijos policija. „Policijos santykiai su visuomene nebuvo per šilti. Policijos nemėgimas psichologiškai rišosi su nekentimu rusų policijos ir žandarų carų laikais. Tas būtų palaipsniui blukę ir vėliau visiškai išblukę, jeigu policija būtų ėjusi tik policijos pareigas ir atlikusi išimtinai tik policijos uždavinius“ (Reivytis, 1974, p. 110). Padėtį blogino ir tai, kad nemažai gyventojų negalėjo ar nenorėjo laiku mokėti mokesčių, o mokesčių išieškojimas truko daug laiko, kuris galėjo būti skirtas tiesioginėms viešosios policijos funkcijoms vykdyti. Deja, bet valstybė negalėjo be policijos pagalbos iš gyventojų surinkti

mokesčių, todėl šį darbą kaip ir teismo šaukimų įteikimą viešojo policija turėjo vykdyti iki pat 1940 m. vasaros (Mančinskas, 2002, p. 32–33).

Kaip matyti iš buvusio policijos pareigūno V. Reivyčio atsiminimų, ši policijai primesta funkcija turėjo ilgalaikių neigiamų padarinių – „gyventojai nekėsdavo policijos, ir ta neapykanta pasilikdavo ilgam laikui“, „gyventojai neskyrė, kuris yra plėšikas – mokesčių rinkėjas ir kuris padorus policininkas: paprastai nekenė visų kartu“ (Reivytis, 1974, p. 110). Maža to, iš pateiktos citatos galima spręsti, kad ir patys policijos pareigūnai nemėgo šio darbo ir suprato gyventojų nepasitenkinimą. Nors ir nėra daug istorinių šaltinių, patvirtinančių V. Reivyčio pastebėjimus, tačiau jo išsilavinimas, darbo patirtis ir eitos pareigos¹³, leidžia manyti, kad tokia situacija galėjo būti.

Kitas dalykas, susijęs su viešosios policijos darbu, kuris kėlė gyventojų nepasitenkinimą – nepakankamai išvystytas teritorinių policijos įstaių tinklas ir žema mažiausiuose struktūriniuose padaliniuose dirbančių pareigūnų kvalifikacija. 1928 m. Lietuvoje (be Klaipėdos krašto¹⁴) didesniuose miesteliuose buvo 94 policijos nuovados, mažesnėse vietovėse dar buvo 206 policijos punktai. Tuo metu pagrindiniai gyventojų reikalai buvo sprendžiami nuovadose, o smulkesni jų struktūriniai vienetai policijos punktai atliko daugiausia tarpininko vaidmenį. Dėl įvairių pažymų

¹³ Vytautas Reivytis mokėsi Mažeikių ir Klaipėdos gimnazijose. 1928 m. baigė Aukštesniąją Kauno policijos mokyklą (vėliau joje dėstė) ir 1930 m. Berlyno policijos mokyklą. Nuo 1925 m. dirbo policijoje ir ėjo įvairias pareigas: nuovados viršininko padėjėjo, nuovados viršininko, geležinkelių policijos viršininko padėjėjo ir kt. 1940 m. pasitraukė į Vokietiją, bet, prasidėjus karui, grįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Lietuvos laikinosios vyriausybės Policijos departamento direktoriumi. 1941–1944 m. vadovavo Lietuvos policijai. 1942–1944 m. buvo „Policijos“ žurnalo vyriausiasis redaktorius. Šaltinis: Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazija http://www.rackauskas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=131_proc.3Avytautas-reivytis&catid=20_proc.3Amokyklos-garb&Itemid=42&lang=lt&afid21d36c1538aee9ed48e8fa5f15dfe=hrrauutm [žiūrėta 2012-05-21]

¹⁴ Iki 1939 m. kovo 22 d. Klaipėdos kraštas autonomijos pagrindais priklausė Lietuvos Respublikai, su savarankiška ir savita teismų ir policijos sistema, pavaldėta iš Vokietijos. Klaipėdos krašto policija tvarkėsi autonomiškai ir nebuvo pavaldi Vidaus reikalų ministerijai.

gyventojai turėdavo vykti į policijos nuovadas, nes policijos punktai neturėjo teisės išduoti tokių pažymų – juose nebuvo kvalifikuotų specialistų. Taigi daugelis gyventojams svarbių klausimų buvo sprendžiami ne vietoje, o nuovadose, tai buvo labai nepatogu dėl didelio atstumo ir prasto susisiekimo. Visa tai kėlė gyventojų nepasitenkinimą, didino biurokratizmą ir trukdė operatyviai spręsti gyventojų klausimus (Mančinskas, 1998, p. 32).

Aptartinas dar vienas aspektas, kuris trukdė efektyviam policijos darbui, t. y. buvęs nevienodas aptarnaujamų teritorijų dydis ir darbo krūvis, tenkantis vienam policijos pareigūnui. Nors policijos pareigūnų etatų skaičius visose nuovadose buvo vienodas, bet jų aptarnaujama teritorija, atitinkamai ir gyventojų skaičius smarkiai skyrėsi – net iki dviejų kartų. Tikėtina, kad gyventojų nepasitenkinimas tų nuovadų aptarnaujamose teritorijose, kuriose policijos pareigūnai buvo apkrauti darbu, buvo dar didesnis – dėl didelio darbo krūvio darbas buvo mažiau kokybiškas ir operatyvus.

1932 m. įvykdyta viešosios policijos reforma buvo siekiama atsižvelgti į patogumą ir prieinamumą gyventojams bei suvienodinti aptarnaujamos teritorijos dydį ir vienam policijos pareigūnui tenkanti darbo krūvį. Vykdamą šią reformą buvo panaikinti policijos punktai, o miestuose ir kiekviename valsčiuje įsteigtos viešosios policijos nuovados. Vienos nuovados plotas buvo apie 250 kv. km arba apie 15 km spinduliu nuo nuovados centro. Atitinkamai sutrumpėjo atstumai, kuriuos gyventojams tekdavo vykti – anksčiau šis atstumas buvo iki 20–30 kilometrų.

Viešosios ir kriminalinės policijos takoskyra (kūrimosi ir veiklos ypatumai)

Tarpukario Lietuvoje, kaip ir kitose to meto Vakarų Europos valstybėse, buvo būdinga policijos specializacija – jos suskirstymas į tam tikras policijos rūšis. Iš dalies tokia situacija susiklostė todėl, kad policijai buvo pavesta daug ir įvairių funkcijų. Nuo pat policijos susikūrimo pradžios Lietuvoje buvo kriminalinė ir viešojoji policija, nuo kurios atsikilo labiau specializuotos policijos rūšys, pavadintos pagal veiklos sritis; nepilnamečių policija,

geležinkelio policija, vandens kelių policija, eismo policija ir pan.¹⁵ Tiesa, nuo 1924 m. buvo ir pasienio policija, perėjusi iš Krašto apsaugos ministerijos į Vidaus reikalų ministerijos pavaldumą, jos pagrindinė funkcija buvo užtikrinti valstybės sienos apsaugą¹⁶.

Tam tikrą policijos šakinį principą lėmė ir tai, jog Vakarų Europoje buvo tikima, kad neįmanoma parengti universalaus policininko. Kita vertus, kalbant apie situaciją tarpukario Lietuvoje, matyti, kad smulkesnė policijos specializacija daugiausia buvo būdinga didmiesčiuose, o kitose vietovėse buvo nedidelis pareigūnų kiekis, todėl nebuvo tikslinga turėti labai specializuotų pareigūnų. Svarbu ir tai, kad viešoji policija, be visų jai pavestų funkcijų, tirdavo ir nusikaltimus. Tuo metu kriminalinė policija, pavaldi Valstybės saugumo departamentui, tirdavo tik sunkiausius, rezonansinius nusikaltimus, paprastai didžiuosiuose miestuose (Mančinskas, 2002, p. 31).

Analizuojant tarpukario Lietuvos policijos kūrimosi ypatumus, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad beveik per abu nepriklausomybės dešimtmečius buvo matoma viešosios ir kriminalinės policijos takoskyra – pradedant jų skirtingu su(si)kūrimo būdu, juose tarnaujančių pareigūnų kiekiu ir baigiant nevienodu pavaldumu. Ankstesnė informacija, pateikta apie policijos kūrimąsi vietos savivaldybėse, buvo apie viešąją policiją. Tuo metu kriminalinė policija buvo kuriama centralizuotai – Vidaus reikalų ministerijos iniciatyva. Iš pradžių ji buvo tik Kaune, o visoje šalyje kriminalinės policijos padaliniai atsirado tik 1920 metais. Prie įdomesnių faktų

¹⁵ Nuo 1924 m. VRM Piliečių apsaugos departamentui buvo pavaldžios šios policijos rūšys: viešoji, kriminalinė, saugumo, pasienio, geležinkelio, privati policija ir policijos rezervas.

Be eismo policijos, nuo 1932 m. Kauno mieste buvo įkurta mokesčių ieškojimo policija, teismo, nepilnamečių reikalų, doros priežiūros policija. Joje dirbo ir keletas policininkų, nors šiaip moterų pareigūnių policijoje nebuvo (Jakubčionis, 2008, p. 208).

¹⁶ Panaši situacija pasikartojė ir 1994 m., kai tų metų liepos 18 d. Vyriausybės nutarimu Krašto apsaugos ministerijos Valstybės sienos apsaugos tarnyba reorganizuota į Pasienio policijos departamentą prie Vidaus reikalų ministerijos. O nuo 2001 m. gegužės 1 d. Pasienio policijos departamentas reorganizuotas į Valstybės sienos apsaugos tarnybą prie VRM.

paminėtina, kad, skirtingai nei viešojoje policijoje, Kauno miesto kriminalinėje milicijoje pradėjo dirbti asmenys, nemokėję lietuviškai (tarp jų buvo rusų, žydų, lenkų, baltarusių tautybės žmonių)¹⁷.

Kitaip nei viešoji policija, kuri visą laiką, išskyrus pačią jos kūrimosi pradžią, buvo pavaldi Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentui (nuo 1935 m. pervadintam Policijos departamentu), kriminalinės policijos pavaldumas kelis kartus keitėsi. Iki 1927 m. kriminalinės policijos pavaldumas buvo toks pats kaip ir viešosios policijos – tai VRM Piliečių apsaugos departamentas. Tačiau 1927 m. vietoje Piliečių apsaugos departamento Kriminalinio skyriaus įkurta Kriminalinės policijos valdyba, tiesiogiai pavaldi vidaus reikalų ministrui. Po dar vieno struktūrinio pertvarkymo 1933 m. Kriminalinės policijos valdyba reorganizuota į savarankišką, VRM nepavaldų Valstybės saugumo departamentą.

Skirtingai nei viešosios policijos, kriminalinės policijos padalinių nebuvo visoje Lietuvoje, pvz., 1924 m. buvo keturi kriminalinės policijos punktai Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose ir Vilkaviškyje. Pasikeitus kriminalinės policijos pavaldumui 1933 m., vietose buvo įsteigtos saugumo ir kriminalinės policijos apygardos. Atkreiptinas dėmesys, kad tuo metu skyrėsi ne tik viešosios ir kriminalinės policijos pavaldumas bei jų teritorinių padalinių pavadinimai – viešojoje policijoje buvo nuovados, o kriminalinėje – panašiai kaip ir teismų – apygardos. Nepaisant visų šių pokyčių, kriminalinės policijos funkcijos iš esmės nepakito, ji ir toliau tyrė kriminalinius nusikaltimus, o saugumo – politinius.

Dar vienas viešosios ir kriminalinės policijos skirtumas – tai jose tar naujančių pareigūnų kiekis. Nuo policijos susikūrimo pradžios iki ketvirtojo dešimtmečio vidurio policijos pareigūnų skaičius pamažu didėjo, o

¹⁷ Panašiai kaip ir kriminalinės policijos atveju, dalis teisėjų turėjo teisinį išsilavinimą, įgytą Rusijoje, dalis jų nemokėjo lietuviškai. Be to, iš pradžių daugelis teisės aktų (pvz., BK, BPK, buvo paveldėti iš carinės Rusijos ir buvo tik rusų kalba). Kai kuriems teisėjams net buvo samdomi vertėjai, nes jie mokėjo tik rusų kalbą. Tikėtina, kad tai, kad valstybės institucijoje, pvz., teisme, paprasti žmonės negalėjo susišnekėti lietuviškai, galėjo menkinti teismų autoritetą ir sudaryti sąlygas abejoti teisėjų kompetencija ir jų priimamų sprendimų teisingumu.

vėliau – padidėjo dar labiau¹⁸. Įdomu tai, kad Lietuvoje, palyginti su gretimomis valstybėmis Latvija ir Lenkija, buvo daug mažesnis policijos pareigūnų kiekis, tenkantis 100 tūkstančių gyventojų. Tai sietina su tuo, kad tarpukario Lietuvoje ilgą laiką galiojo karo padėtis, ją panaikinus pradėjo didėti ir policijos pareigūnų skaičius (Mančinskas, 1998, p. 24). Nepaisant tam tikrų svyravimų, viešosios ir kriminalinės policijos pareigūnų santykis išliko panašus: vienam kriminalinės policijos pareigūnui teko maždaug septyni viešosios policijos pareigūnai. Savo etatų gausa pastaroji tik šiek tiek nusileido pasienio policijai, o policijos rūšys buvo visai negausios¹⁹.

Kaip matyti iš pateiktų faktų, viešosios ir kriminalinės policijos takoskyra visą laiką išliko – skirtingos susikūrimo aplinkybės, nevienodas pavaldumas, bendra kriminalinės policijos struktūra su saugumo institucijomis. Tačiau buvo ir bendrų dalykų: tiek viešosios, tiek kriminalinės policijos valdininkai kvalifikaciją kėlė Aukštesniojoje Kauno policijos mokykloje, panašus paprastų pareigūnų išsimokslinimo lygis. Kita vertus, įvairūs policijos istorijos tyrėjai (pvz., Mančinskas, 1998) atkreipia dėmesį į tai, kad kriminalinė ir politinė (saugumo) policijos, nors ir priklausė vienai struktūrai, labiau buvo atskiros nei panašios.

Policijos pareigūnų išsilavinimas ir kvalifikacija

Beveik iki XX a. vidurio Vakarų Europoje buvo manoma, kad policijos pareigūnams svarbiausia tam tikros teisinės žinios ir praktiniai įgūdžiai, o specialus išsilavinimas nebūtinas (A. Raipa, V. Smalskys, 2006, p. 78). Jau trečiojo dešimtmečio pabaigoje buvo atkreiptas dėmesys į viešosios policijos

¹⁸ Viešojoje policijoje 1927 m. dirbo 1 262, 1931 m. – 1 516, o 1940 m. pradžioje (be Klaipėdos, bet su Vilniaus kraštu) – 2 735 policijos pareigūnai (Mačinskas, 1998, p. 24) ir (Mančinskas, 1998b, p. 14).

¹⁹ Pvz., 1931 m. pasienio policijoje dirbo 1 644, arba 41, 5 proc., o viešojoje – 1 514, arba 38,3 proc., kriminalinėje – 224, geležinkelių – 90, vandens kelių – 17, jūros apsaugos – 34, savivaldybių ir privatinėje policijoje – 29, policijos rezerve – 55, Klaipėdos krašte, kuris turėjo autonomijos teises – iš viso 378 policijos pareigūnai (Mančinskas, 1998, p. 91).

įvaizdį visuomenėje ir pareigūnų kompetenciją, pvz., 1929 m. „Policijos“ žurnale rašoma: „policininkas ne tik saugoja viešąją tvarką, bet ir atstovauja valstybę bei tautą. Ir tas atstovavimas yra labai svarbu: jis gali valstybei daug padėti ir daug pakenkti, sulig tuo, ar jis buvo geras ar blogas.“²⁰ Per visą tarpukarį pamažu buvo einama link nuoseklios policijos pareigūnų ruošimo sistemos, tačiau šis uždavinys nebuvo iki galo pasiektas. Policijos kūrimosi pradžioje į ją buvo priimami beveik visi norintys²¹, vėliau kandidatams buvo keliami tam tikri reikalavimai (sveikatos, amžiaus, tam tikras išsilavinimo cenzas, tarnybos kariuomenėje ir pan.). Paprastai į policiją ateidavo dirbti neturintys specialaus pasirengimo asmenys. Tik labai neilgai (1923–1926 m.) veikusios žemesniosios policijos mokyklos Rokiškyje laikotarpiu buvo rengiami eiliniai policijos pareigūnai. Kurį laiką baigusieji šią mokyklą papildė policijos gretas. Tuo metu jau dirbantys žemesnieji policijos valdininkai ar kandidatai į policijos valdininkus buvo siunčiami į trumpalaikius mokymo kursus Aukštesniojoje Kauno policijos mokykloje, kurią per visą jos laikotarpį baigė santykiškai nedaug policijos pareigūnų, o aukštosios policijos mokyklos Lietuvoje tuo laikotarpiu nebuvo. Anot Č. Mančinsko (1998, p. 60), nors vienintelė likusi policijos pareigūnų rengimo įstaiga ir vadinosi Aukštesniąja Kauno policijos mokykla, tačiau faktiškai tai buvo nuolatiniai policijos valdininkų kvalifikacijos kėlimo kursai²², be to, mokykla neturėjo nuolatinio pedagoginio personalo. Svarbu ir tai, kad dauguma iš 1922–1940 m. vykusių kvalifikacijos kėlimo kursų buvo skirti viešajai ir pasienio policijai, o tik penki kursai iš 61 rengto – kriminalinės ir saugumo policijos pareigūnams.

Spręsti apie tarpukario Lietuvos policijos pareigūnų kvalifikaciją nėra paprasta, nes statistikos duomenys apie policijos pareigūnus pradėti rinkti tik nuo 1926 m., todėl daugiausia išlikusių duomenų yra 1926–1932 m.

²⁰ *Policija*, 1929, Nr. 4, p. 50. Cit. iš E. Palskys. *Policija ir visuomenė tarpukario Lietuvoje*.

²¹ Tuo metu į policiją atėjo daug neraštingų ar savamoksių žmonių ir tik dalis jų turėjo pradinį išsilavinimą.

²² Šių kursų trukmė buvo labai įvairi, paprastai nuo kelių savaičių iki kelių mėnesių, o nuo 1935 m. dauguma kvalifikacijos kėlimo kursų trukdavo du tris mėnesius.

laikotarpio, tuo metu 1938 m. policijos pareigūnų surašymo duomenys nebuvo paskelbti. Remiantis policijos pareigūnų 1932 m. surašymo duomenimis, specialųjį profesinį išsilavinimą turėjo 67,1 proc. viešosios policijos valdininkų ir 26,8 proc. eilinių pareigūnų. Nuo 1926 iki 1932 m. atitinkamai padidėjo bendrasis viešosios policijos valdininkų išsilavinimas, pvz., turinčiųjų tik pradinį išsilavinimą sumažėjo nuo 42,8 iki 24,5 proc., savamokslių eilinių policininkų sumažėjo nuo 33,2 iki 18,1 proc., o turinčių pradinį – nuo 60,2 iki 65,5 proc.

Sprendžiant iš turimų statistikos duomenų apie policijos pareigūnų skaičių matyti, kad bent jau XX a. trečiajame dešimtmetyje buvo gana didelė kadrų kaita. Kai kuriais metais į viešąją policiją priimdavo iki trečdaliao pareigūnų skaičiuojant nuo tais metais esamų etatų kiekio. 1927–1930 m. į darbą viešojoje policijoje per metus buvo priimama nuo 19,1 iki 32,6 proc., o atleidžiama iš darbo – nuo 17,2 iki 21 proc. Įdomu tai, kad šiek tiek daugiau nei pusė visų atleidžiamų iš darbo tai padarė jų pačių prašymu, o apie 17 proc. buvo atleisti kaip netinkantys eiti pareigas, panašiai tiek pat – nepatenkinamai atliekantys savo pareigas, apie 5 proc. – pareigūnų buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn (Mančinskas, 1998, p. 25–26). Tačiau turimi statistikos duomenys neparodo pareigūnų darbo stažo, todėl lieka neaišku, ar keitėsi naujai priimti darbuotojai, ar didesnį darbo stažą turintys pareigūnai.

Viena iš didelės kadrų kaitos priežasčių galėjo būti nuo 1927 iki 1940 m. Lietuvos policijoje galiojusi gana griežta kasmetinė pareigūnų peratestavimo tvarka. Remiantis šia tvarka buvo vertinama pareigūno darbinė veikla, elgesys tarnybos ir ne tarnybos metu, tam tikros asmeninės savybės, tokios kaip antai: sąžiningumas, atsakingumas, darbštumas, žalingų polinkių nebuvimas ir kt. Buvo tikrinamas pareigūnų ir jų artimų giminių (pvz., žmonos, tėvų) įgytas turtas. Nuo šių atestacijos išvadų priklausė tolesnė pareigūno karjera – pareigų paaukštinimas ar, priešingai, atleidimas iš tarnybos policijoje. Įdomu tai, kad pareigūno moralinėms savybėms buvo teikiama didesnė reikšmė nei formaliam išsilavinimui. Dar vienas iš svarbių reikalavimų buvo tas, kad pareigūnai negalėjo būti skiriami dirbti į tas vietas, iš kurių buvo gimę, turėjo giminių ar pastaruosius trejus metus

gyvenę. O policijos valdininkai po tam tikro laikotarpio buvo perkeliami dirbti į kitas vietas (Mačinskas, 2002, p. 33, 1998 p. 14–15). Visos šios priemonės padėjo policijai atsakyti netinkamų tarnybai pareigūnų ir užkirsti kelią galimoms korupcijos apraiškoms.

Tarpukariu policijoje buvusi personalo politika buvo gana pažangi, palyginti tiek su sovietmečiu, tiek ir su atkurtos nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu. Pavyzdžiui, dėl draudimo dirbti tose vietose, iš kurių kilę pareigūnai – sovietmečiu buvo taikoma priešinga praktika, – buvo pageidaujama, kad pareigūnai būtų kilę iš tos vietos, kurioje ketino dirbti, tam, kad geriau pažintų aptarnaujamą teritoriją ir vietos gyventojus. Panašios taktikos buvo laikomasi ir atkūrus nepriklausomybę. Stojant į tuometę Policijos akademiją reikėjo gauti siuntimą iš teritorinės policijos įstaigos, be to, pageidautina, kad baigusieji mokslus grįžtų dirbti į juos atsiuntusią įstaigą. Sovietmečiu praktiškai nevyko ir vadovaujančių pareigūnų rotacija. Tiesa, jau nepriklausomoje Lietuvoje XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigoje buvo bandymų nustatyti privalomą vadovų rotaciją, bet ši nuostata liko neįgyvendinta. Dar viena geroji patirtis, kuri buvo taikoma tarpukariu – pareigūnų ar jų artimų giminaičių įgyto turto teisėtumo kontrolė – privalomos valstybės tarnautojų ir jų sutuoktinių turto ir pajamų deklaracijos bei viešųjų ir privačių interesų deklaravimas atgimė tik pastarąjį dešimtmetį.

Grįžtant prie tarpukario Lietuvos personalo politikos, matyti, kad ilgainiui pavyko išspręsti nepakankamo policijos pareigūnų bendrojo išsilavinimo ir specialaus paruošimo klausimus. Kaip buvo konstatuota 1938 m. „Policijos“ žurnale, „Šiandien Lietuvos policijos personalas yra teoretiškai ir praktiškai paruoštas savo profesiniam darbui ir tuo savo paruošimu prilygsta kultūringųjų kraštų policijai²³. Tačiau daugiausia dėmesio buvo skiriama ne formaliesiems reikalavimams, o pareigūnų asmeninėms savybėms.

Nepaisant akivaizdžios personalo politikos pažangos, tuometėje policijoje pasitaikė ir faktų, apie kuriuos buvo nutylima oficialiojoje spaudoje.

²³ Pivariūnas Z. Kokie turi būti Lietuvos publicisto moraliniai privalumai. *Policija*, 1938, Nr. 24, p. 464. cit. iš E. Palskys. *Policija ir visuomenė tarpukario Lietuvoje*.

Pavyzdžiui, užsienyje specialius policijos mokslus baigęs V. Reivytiš savo atsiminimuose gana kritiškai atsiliepė apie tuometinių policijos vadovų kompetenciją ir apgailestavo, kad policijos veikla nebuvo vertinama kaip profesija. Jis teigė, kad tuometiniai policijos vadovai „reikalavo aklo paklusnumo, kulnų daužymo ir darė policininkus neprotaujančiais stabais. <...> nebuvo tarnybos įstatymo, kuris apsaugotų policijos tarnautojus nuo vadų saualės. Bet užtat buvo ponų vadų malonėje ir nemalonėje“ (Reivytiš, 1974, p. 104). Svarbu ir tai, kad po 1926 m. valstybės perversmo iki 1940 m. Vidaus reikalų ministerijai vadovavo kariškiai profesionalai, kurie teikė pirmenybę pavaldinių paklusnumui, o ne kompetencijai.

Nepakankamas policijos veiklos reglamentavimas, vadovavimas karinės tvarkos principu bei netinkami vadovų ir pavaldinių santykiai galėjo turėti įtakos viešosios policijos personalo kaitai XX a. trečiajame dešimtmetyje. Tačiau situacija pagerėjo, kai ketvirtajame dešimtmetyje buvo priimta nemažai policijos pareigūnų darbą reglamentuojančių dokumentų ir pakito personalo politika (sugriežtinta pareigūnų atranka ir darbo drausmė). Svarbu ir tai, kad paskutiniaisiais metais buvo maža policijos vadovybės kaita, tai suteikė tarnybai stabilumo.

Teismai tarpukario Lietuvoje

1918 m. lapkričio mėn. suformavus pirmąją Lietuvos Respublikos ministrų kabinetą, Teisingumo ministerijos valdymo sričiai buvo priskirta teismų, prokuratūros, notariato ir įkalinimo sistemos valdymas. Kitaip nei policija, teismai nesikūrė tuščioje vietoje, o dalį savo veiklos pamažu perėmė iš vokiečių administracijos. Maža to, dauguma įstatymų, ir baudžiamųjų, buvo receptuoti, paveldėti iš ankstesnių santvarkų, daugiausiai iš carinės Rusijos teisinės sistemos, pvz., Baudžiamasis kodeksas, kurį išvertus į lietuvių kalbą prigijo Baudžiamojo statuto pavadinimas. Šiame įstatyme buvo pataisytos vietos, prieštaravusios Laikinajai Lietuvos Konstitucijai.

Lietuvoje pradėta kurti trijų pakopų sistema: Vyriausiasis Lietuvos tribunolas, apygardų teismai ir žemiausios grandies teismai – taikos teisėjai. Pastarieji pagal Laikinąją Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymą

turėjo būti skiriami visose apskrityse ir miestuose, turinčiuose daugiau nei 20 tūkst. gyventojų, o apygardos teismai iš pradžių buvo tik du – Kauno ir Marijampolės, vėliau įsteigti dar du Šiauliuose ir Panevėžyje. Šalia minėtų teismų buvo keletas specializuotų teismų – tai karo teismai ir dvasiški teismai. Valstybės gynėjų institucija buvo prie Vyriausiojo Lietuvos tribunolo ir apygardų teismų. Pastarieji turėjo kontroliuoti policijos darbą tiriant nusikaltimus, surašyti kaltinamąjį aktą ir reikalauti bausmės kaltinamiesiems. Svarbu ir tai, kad jų veikla buvo susijusi tik su kriminalinėmis bylomis (Vilbikas, 2009, p. 18–19).

Svetimų įstatymų recepcija labai apsunkino teisėjų darbą, nes buvo daugybė neišspręstų problemų: šalis paveldėjo įvairios kilmės teismų ir iš svetimų okupacinių santvarkų paveldėtų įstatymų, kurie neatitiko Lietuvos teisinių struktūrų, be to, šie įstatymai nebuvo išversti į lietuvių kalbą (Vilbikas, 2009, p. 15–17).

Valstybės kūrimosi laikotarpiu pasireiškė ir dar viena įdomi vietos gyventojų iniciatyva – panašiai kaip ir milicijos kūrimosi atveju, kai kuriose savivaldybėse gyventojai savo pastangomis pradėjo organizuoti savo valsčiaus teismus. Tiesa, jie veikė neilgai, vėliau įsikūrus valstybės teismams daugelis šių valsčiaus teismų nuosprendžių buvo peržiūrėti. Manytina, kad šie teisėjai buvo gana kompetentingi, nes dauguma jų priimtų sprendimų buvo pagrįsti ir teisėti (Vilbikas, 2009, p. 27).

Per pirmuosius teismų kūrimosi metus susidurta su panašiomis problemomis, su kuriomis susidūrė daugelis valstybės ir savivaldybės institucijų. Trūko kvalifikuotų specialistų (dalis teisėjų neturėjo tinkamo išsilavinimo ir teisėjo darbo patirties), trūko tinkamų teismui patalpų, nebuvo nuolatinio finansavimo, todėl reikėjo išsilaikyti iš mokesčių, surinktų už bylų išsprendimą. Vokiečių administracija nepripažino naujos valstybės teismų, nenorėjo kraustyti iš teismo pastatų ir atiduoti bylų. Nemažai problemų kėlė ir tai, kad į teismų darbą kišosi vietos valdžia ir kariuomenės vadovybė. Taip pat teisėjams reikėjo atitaisyti vietos valdžios institucijų ir tuometės besikuriančios milicijos daromas klaidas dėl neteisėto žmonių suėmimo, tardymo ar net kalinimo. Dėl nepakankamo atlyginimo kurį laiką teisėjai dirbdavo ir papildomą darbą privačiose ar valstybės

įmonėse, tik 1924 m. teisingumo ministro įsakymu buvo uždrausta teisėjams dirbti papildomą darbą (Vilbikas, 2009, p. 24–27, 33). Tikėtina, kad ši praktika, kai teisėjai papildomai uždarbiavo privačiose įstaigose, galėjo sukelti interesų konfliktą, todėl ji uždrausta. Kita vertus, kai padidėjo teisėjų atlyginimai, jiems neliko būtinybės dirbti per dvi darbo vietas.

Teismų kūrimosi pradžioje labai trūko tinkamų asmenų, kuriuos būtų galima skirti teisėjais. Tik daugiau nei ketvirtadalis teisėjų turėjo teisinį išsilavinimą, beveik pusė buvo baigę gimnazijas, kiti – aukštesniąsias mokyklas. Iš pradžių teisėjais dažnai buvo skiriami asmenys, dirbę teisinį darbą įvairiose carinės Rusijos įstaigose. Įdomu, kad daugelis teisėjų buvo gana jauni 30–40 metų. Būta dar vienos specifinės problemos – dalis teisėjų (ypač tie, kurie teisėjo darbą dirbo dar carinėje Rusijoje) buvo kitataučiai ir nemokėjo lietuvių kalbos, be to, jauni teisininkai labiau buvo linkę rinktis advokato, o ne teisėjo profesiją (Vilbikas, 2009, p. 28–29). Taigi susidarė gana įdomi situacija: iš vienos pusės vyresnio amžiaus, turintys darbo carinės Rusijos teismuose patirties teisėjai, tačiau nemokantys lietuvių kalbos²⁴, iš kitos pusės – jauni, mokantys lietuviškai, bet neturintys pakankamo išsilavinimo ir patirties teisėjai. Pirmieji, matyt, dėl turėtos patirties dažniau dirbo apygardų teismuose²⁵, antrieji – dažniausiai taikos teisėjais.

Kvalifikuotų teisėjų trūkumą buvo bandoma spręsti įsteigiant teismo kandidatų instituciją apygardos teismuose. Į kandidatus buvo priimami ne jaunesni nei 20 metų asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą (išimties tvarka buvo galima priimti ir žemesnio išsilavinimo) bei mokantys gerai rašyti ir skaityti lietuviškai. Pastarieji atlikdavo nuo vienerių iki dviejų metų praktiką apygardų teismuose. Vėliau buvo atsisakyta praktikos į kandidatus priimti asmenis tik su viduriniu išsilavinimu, o įkūrus Lietuvos universitetą buvo privalomas aukštasis teisinis išsilavinimas (Vilbikas, 2009, p. 29).

²⁴ Teisėjams, nemokantiems lietuvių kalbos, iš pradžių buvo samdomi vertėjai, tačiau 1920 m. teismuose buvo uždrausta vartoti rusų kalbą (Vilbikas, 2009, p. 41).

²⁵ Apygardų teismuose dirbantys teisėjai buvo įgiję aukštąjį teisinį išsilavinimą Rusijoje (Vilbikas, 2009, p. 55). Kadangi dauguma įstatymų buvo receptuoti iš carinės Rusijos, tikėtina, kad šie teisėjai buvo palyginti aukštos kvalifikacijos specialistai.

Manytina, kad išaugus taikos teisėjų išsilavinimo lygiui pavyko išspręsti problemas, kurias kėlė nepakankamas teisinių žinių išmanymas ir praktinių įgūdžių stoka. Tikėtina, kad pamažu gyventojų požiūris į teismus ir teisėjus, panašiai kaip ir į policiją, turėjo gerėti. Teismų kūrimosi pradžioje galėjo kilti nesklaidumų ir nesusipratimų su gyventojais dėl kai kurių teisėjų lietuvių kalbos nemokėjimo, gyventojams šie teisėjai galėjo asocijuotis su carinės valdžios atstovais, antra vertus, tikėtina, kad problema galėjo būti ir jaunas teisėjų amžius. Jauniems teisėjams stigo gyvenimo patirties ir, tikėtina, autoriteto tarp gyventojų.

Vis dėlto manytina, kad bent jau teismų kūrimosi pradžioje teismai neturėjo didelio autoriteto tarp gyventojų. Tam galėjo turėti įtakos ir minėtos priežastys – tiek teisėjų asmenybė, tiek jų kvalifikacija, tiek ir nepakankamas teismų materialinis aprūpinimas. Kaip vienas iš būdų išspręsti nepakankamo teismų autoriteto klausimą buvo sprendimas teisėjams ir valstybės gynėjams teismo proceso metu dėvėti togas ir beretes²⁶. Ši nauja tvarka galutinai prigijo tik 1928 m. (Vilbikas, 2009, p. 42–43).

Dar viena gyventojų nepasitenkinimo teismais priežastis galėjo būti ilgas tyrimas ir bylų nagrinėjimo procesas. Teisingumo ministerija sulaukdavo skundų iš kitų valstybės institucijų dėl ilgo bylų, susijusių su nuskaltimais prieš valstybės turtą ar pajamas, nagrinėjimo. A. Vilbikas (2009, p. 49) cituoja vieną iš šių raštų: „Tai mažina tuo atžvilgiu teismų sprendimų reikšmę ir tuo būdu teismų sprendimai, kaip priemonė Valstybės ir visuomenės turtui apsaugoti, žymiai nebetenką reikalingo atoveiksmio į visuomenę.“ Tikėtina, kad nepasitenkinimas dėl ilgai trunkančio teismo proceso galėjo kilti ir tarp paprastų gyventojų, tik jie nerašė raštų į ministeriją, kaip tai darė valstybės įstaigų atstovai.

Teismuose nagrinėjant civilines bylas buvo imami mokesčiai, tačiau neturtingiesiems buvo sudaromos galimybės nagrinėti bylas neimant iš jų mokesčių. Įdomu, kad neturtingumą nustatyti galėjo pats teisėjas, tam nereikėjo papildomų dokumentų (Vilbikas, 2009, p. 33). Tokiu būdu buvo siekiama sudaryti visiems gyventojams vienodas sąlygas įgyvendinti

²⁶ Klaipėdos krašte specialių uniformų teisėjams dėvėjimo tvarka buvo dar nuo XIX a.

teisingumą. Taip pat tikėtina, kad bandymas užtikrinti socialinį teisingumą visiems gyventojų sluoksniams galėjo didinti pasitikėjimą teismu.

Kitas svarbus aspektas, sietinas su teismų veikla, galėjęs didinti jų autoritetą, buvo teismų prieinamumo gyventojams gerinimas. Tuose valsčiuose, kuriuose nebuvo taikos teisėjo, buvo organizuojami išvažiuojamieji teismo posėdžiai. Svarbi dar viena aplinkybė – teisėjai, nagrinėdami visas civilines ir kai kurias baudžiamąsias bylas (šmeižto ir garbės įžeidimo, lengvo kūno sužalojimo, grasinimo ir kt.), galėjo siūlyti šalims susitaikyti (Vilbikas, 2009, p. 38–39).

Lyginant su dabartine situacija, panašiai kaip ir policijos, teismų personalas nebuvo gausus. 1938 m., be Klaipėdos krašto²⁷, Lietuvoje buvo: Vyriausiajame tribunole – 17 teisėjų, Apeliaciniuose rūmuose – 9, apygardų teismuose – 52, apylinkių teismuose – 64 teisėjai ir 8 teisėjai tvarkytojai, visuose teismuose dar dirbo 48 teismo kandidatai. Prokurorų buvo dar mažiau: Vyriausiajame tribunole – 3, Apeliaciniuose rūmuose – 1 prokuroras ir 4 padėjėjai, apygardų teismuose – 4 prokurorai ir 29 padėjėjai, 12 apygardų tardytojų ir 40 apylinkių tardytojų. Dar trys ypatingieji tardytojai dirbo Teisingumo ministerijoje (Vilbikas, 2009, p. 52). Sprendžiant iš pateiktų statistikos duomenų apie teismų ir prokurorų kiekį, matyti, kad jiems turėjo tekti nemažas darbo krūvis. Palyginti su dabartiniu teisėjų ir prokurorų skaičiumi, tarpukariu jis buvo kelis kartus mažesnis.

Po 1933 m. įvykusios teismų reformos Lietuvoje nustatyta keturių grandžių teismų sistema: naujai įsteigti apylinkių teismai, kurie pakeitė taikos teisėjus, apygardų teismai, naujai įsteigti Apeliaciniai rūmai ir Vyriausiasis tribunolas. 1933 m. liepos 11 d. priimtas Teismų santvarkos įstatymas įtvirtino teisėjų nepriklausomumo principą ir nustatė aukštus moralinius ir profesinius reikalavimus kandidatams į teisėjus. Šiuo įstatymu buvo reikalaujama, kad teisėjas būtų ne jaunesnis kaip 25 metų, turėtų aukštąjį teisinį išsilavinimą, būtų išlaikęs teisėjo egzaminą bei nustatytą laiką dirbęs teismo

²⁷ Klaipėdos krašto teismai buvo autonomiški ir vadovavosi Vokietijos įstatymais, o Lietuvos viešosios teisės nuostatos Klaipėdos krašte nebuvo įsigaliojusios (Vilbikas, 2009, p. 53)

kandidatu. Be šių formalių reikalavimų, teisėjas turėjo būti nepriekaištingos reputacijos, turėti autoritetą, pasitikėjimą, reikiamas moralines savybes. Taip pat teisėjams buvo uždrausta dirbti kitą darbą, išskyrus mokslo ir pedagoginį. Svarbu ir tai, kad apylinkės teismo teisėjai gana dažnai buvo perkelti į kitas darbo vietas (Vilbikas, 2009, p. 57–58).

Teisėjų rotacija ir minėti aukšti reikalavimai teisėjams bei panašūs reikalavimai policijos pareigūnams rodo, kad tarpukario Lietuvoje, ypač ketvirtajame dešimtmetyje, buvo rūpintasi teisėsaugos institucijų autoritetu ir juose dirbančių pareigūnų reputacija. Apie rūpinimąsi teismų teigiamu įvaizdžiu ir kartu tam tikrą netinkamą teismo personalo elgesį su žmonėmis byloja Apeliacinių rūmų pirmininko G. Gudausio nurodymas aplinkraštyje apygardos teismo teisėjams ir teismo darbuotojams, kad jie turi būti „mandagūs santykiuose su interesantais ir ypač su kaimiečiais“ (Vilbikas, 2009, p. 58). Kitame aplinkraštyje buvo reikalaujama teisėjams atsakingai susipažinti ir išnagrinėti bylas, nes „toks teisėjų elgimasis nuneigia teismo kolegialumo principą ir pakerta visuomenės akyse teismo autoritetą“ (Vilbikas, 2009, p. 58). Svarbu ir tai, kad prasižengusiems teisėjams galėjo būti iškeliamos drausmės bylos, kurios nagrinėtos Teisėjų drausmės teismuose. Drausmės bylos nagrinėjimo metu teisėjo veikla galėjo būti suspenduota, o sprendimai priimti teisėjų drausmės teisme – neskundžiami.

Apibendrinant situaciją tarpukariu manytina, kad iš pradžių gana atsargus ar labiau neigiamas gyventojų požiūris į policiją, teismus ir kitas teisėsaugos institucijas ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje tapo labiau teigiamas. Pavyzdžiui, 1934 m. Valstybės saugumo departamento direktorius A. Povilaitis atkreipė dėmesį, kad anksčiau „lietuvis nerasdavo jokio reikalo santykiauti su valdžios įstaigomis“, o dabar „šis lietuvių būdas pamažu kinta: lietuvis vis dažniau pradeda padėti naujai atgimusios Lietuvos valstybės policijai kovoti su bendru mūsų priešų – nusikaltimu... Vadinas, pradeda me suprasti, jog kovoti su nusikaltimais yra visų krašto piliečių pareiga“²⁸.

²⁸ Povilaitis, A. Kultūrėjame. *Policija*, 1934, Nr. 21, p. 325. cit. iš Palskys, E. *Policija ir visuomenė tarpukario Lietuvoje. Kriminalinė justicija: mokslo darbai*. LPA. 1996, t. 5, p. 35.

Manytina, kad pareigūnų rotacija, aukšti moraliniai reikalavimai pareigūnams (pvz., nepriekaištinga reputacija teisėjams, kasmetinė policijos pareigūnų atestacija) bei neformalus jų laikymasis, valstybės institucijų priėmimo gyventojams gerinimas, dideli pareigūnų atlyginimai ir savo darbo vietos branginimas, turėjo padidinti teisėsaugos institucijų autoritetą bei pasitikėjimą juose dirbančiais pareigūnais.

1.4. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOS SOVIETINĖJE LIETUVOJE

Analizuoti teisėsaugos institucijų veiklą sovietmečiu ir rasti duomenų, kaip šias institucijas vertino gyventojai, nebuvo lengva. Trūko patikimų informacijos šaltinių ir statistikos duomenų, iš kurių būtų galima susidaryti išsamų vaizdą apie tuometes teisėsaugos institucijas, jų veiklą, problemas ir jų sprendimo būdus. Išsamesni tyrimai pradėti tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, tačiau daugiausiai mokslininkų dėmesio sulaukė sovietinės milicijos veikla. Kaip atkreipė dėmesį Č. Mančinskas (1999, p. 99), per visą sovietmetį taip ir nebuvo parašyta sovietinės milicijos istorija. Daugiausia mokslininkai (Anušauskas, Birmontienė, Biveinis, Č. Mančinskas) nagrinėjo milicijos veiklą pirmuoju sovietinės okupacijos dešimtmečiu, vėlesni laikotarpiai mokslinėje literatūroje aprašyti ne taip išsamiai. Daugiau nagrinėtas tik milicijos tapimo policija laikotarpis.

Gana išsamiai, apimant visą sovietmetį, sovietmečio milicijos ir kitų vidaus reikalų institucijų veiklą nagrinėjo A. Anušauskas (2008), tačiau jo pateiktoje analizėje matyti, kad autorius daugiausia kritiškai atsiliepia apie milicijos veiklą. Manytina, kai tai įpareigoja monografijos dalies pavadinimas²⁹, o galbūt ir tai, kad praėjo per mažai laiko, kad būtų galima objektyviai (aptariant ir teigiamus, ir neigiamus aspektus) įvertinti jos veiklą.

²⁹ Skyriaus pavadinimas „Represinė SSRS vidaus reikalų sistema Lietuvoje“.

Teisėsaugos institucijos po 1940 m. sovietų okupacijos

Po 1940 m. sovietų okupacijos Lietuvoje kurį laiką buvo palikta ta pati teismų sistema, pakeista tik dalis teisėjų. Tačiau jau per artimiausius mėnesius buvo einama link visiško nepriklausomos Lietuvos teismų sistemos sunaikinimo: iš pradžių buvo panaikinti Vyriausiasis tribunolas ir Apeliaciniai rūmai, apylinkių teismai pertvarkyti į liaudies teismus, kurių teisėjus turėjo rinkti apskričių vykdomieji komitetai, o apygardų teisėjus rinko Lietuvos SSR Aukščiausioji taryba. Nuo 1940 m. gruodžio 1 d. Lietuvos teritorijoje įsigaliojo Rusijos SSFR įstatymai. Okupacinė valdžia pamažu atleido daugumą teisėjų, prokurorų ir tardytojų (Vilbikas, 2008, p. 65–66).

1940 m. rugpjūčio pradžioje vietoje Vidaus reikalų ministerijos įkurtas Lietuvos SSR Vidaus reikalų liaudies komisariatas (NKVD), kuriam faktiškai vadovavo Sovietų Sąjungos NKVD³⁰. Į svarbiausias pareigas naujoje milicijoje buvo paskirti asmenys, atsiųsti iš Sovietų Sąjungos milicijos, o beveik visi senieji Lietuvos policijos pareigūnai atleisti iš darbo. Pastarieji, kaip ir kiti valstybės tarnautojai bei kai kurios kitos gyventojų grupės, buvo priskirti „liaudies priešų“ kategorijai, dalis jų dar iki hitlerinės Vokietijos okupacijos represuoti. Į naujai įkurtą darbininkų ir valstiečių miliciją buvo priimta dalis vietos žmonių, kurie buvo kilę iš darbininkų ar valstiečių, dažnai bemokslų ar menkai išsilavinusių ir neturinčių jokios darbo policijoje patirties. Likusias darbo vietas užpildė iš Sovietų Sąjungos atsiųsti asmenys. Tuo metu pradėjo plisti naujųjų milicininkų plėšikavimas ir gyventojų turto grobimas (Mančinskas, 1993, p. 25–27). Taigi profesionalius policijos pareigūnus pakeitė naujieji milicininkai ne tik kad neužtikrino viešosios tvarkos ir nesaugojo gyventojų turto, bet ir patys kėlė grėsmę gyventojams. Todėl manytina, kad jie visiškai nusmukdė pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis. Aptariant gyventojų požiūrį į naujųjų

³⁰ NKVD (rus. НКВД, Народный комиссариат внутренних дел) – Vidaus reikalų liaudies komisariatas. Tai Sovietų Sąjungos represinė institucija, kurios oficialiai deklaruojama paskirtis buvo „kova su nusikalstamumu ir viešosios tvarkos palaikymas“. Vėliau, 1946 m. kovo mėn. Vidaus reikalų liaudies komisariatas buvo pervadintas į Vidaus reikalų ministeriją – MVD (rus. – Министерство внутренних дел).

milicininkų veiklą svarbus ir tas faktas, kad jie prisidėjo prie Lietuvos gyventojų trėmimų, vykusių prieš prasidedant Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karui 1941 metais.

Sovietinės milicijos veikla 1944–1953 metais

Mokslininkai, tyrę sovietinių teisėsaugos institucijų veiklą (Anušauskas), skiria mažiausiai du laikotarpius – 1944–1953 m. ir 1954–1990 m., t. y. iki ir po J. Stalino mirties. Sovietinės milicijos istorija, ypač pirmasis pokario dešimtmetis, glaudžiai susijusi su pasipriešinimo antisovietinei sistemai slopinimu. Kurį laiką, t. y. iki 1949 m. rugsėjo mėn., milicija ir saugumo institucijos buvo pavaldžios skirtingiems liaudies komisariatams (milicija – NKVD, o saugumas – NKGB³¹), tačiau vėliau pasikeitė milicijos pavaldumas – ji buvo įtraukta į saugumo struktūrą. Tik po Stalino mirties milicija vėl priskirta MVD³². Minėtu laikotarpiu sovietinė milicija padėjo saugumo tarnyboms įtvirtinti sovietinę santvarką ir dalyvavo represijose prieš besipriešinančius sovietinei santvarkai. Beveik visą pokarį pagrindinį vaidmenį organizuojant ir vykdamas masines politines represijas atliko Kovos su banditizmu skyrius (vėliau – tarnyba)³³, kuriai buvo pavaldūs sribų³⁴ arba

³¹ NKGB (rus. НКГБ, Народный Комиссариат Государственной Безопасности, liet. Valstybės saugumo liaudies komisariatas). Vėliau, 1946 m. kovo mėn. buvo pervadintas į Valstybės saugumo ministeriją – MGB (rus. МГБ, Министерство Государственной Безопасности). Vietoje jos 1954 m. kovo 13 d. dekretu prie SSRS Ministrų Tarybos buvo įkurtas KGB (rus. КГБ, Комитет Государственной Безопасности, liet. Valstybės saugumo komitetas).

³² A. Anušauskas siūlo tik nuo 1954 m. vidaus reikalų institucijai vadinti vartoti trumpinimą VRM, o ne MVD (rus. МВД, Министерство внутренних дел). Tokiu būdu pabrėždamas, kad nuo tų metų ši sistema „jau nebebuvo naudojama masinėms politinėms represijoms organizuoti ir vykdyti“ (2008, p. 304).

³³ Ši valdyba iš pradžių buvo pavaldi Lietuvos SSR NKVD, o vėliau nuo 1947 m. – Lietuvos SSR MGB.

³⁴ Stribai – kilę iš rusų k. žodžio „устребитель“ – „naikintojas“. Naikintojų batalionai (rus. истребительные батальоны) – pokario metais egzistavę paprastai vietinių gyventojų būriai, sudaryti kovai su ginkluotu pasipriešinimu sovietiniam režimui, t. y. ginkluoto pasipriešinimo dalyviais (sovietinės valdžios vadinamais „banditais“) ir „kitais antisovietiniais elementais. Oficialiai pavadinti „liaudies gynėjais“.

naikintojų batalionai (būriai). (Anušauskas, 2008, p. 295). Maža to, kaip pažymi Č. Mančinskas (1999, p. 100), tai buvo pagrindinis Lietuvos SSR NKVD³⁵ struktūrinis padalinys, kuris buvo nuolat stiprinamas.

Šiek tiek plačiau aptartina naikintojų batalionų veikla. 1944 m. viduryje naikintojų būriai buvo įkurti apskričių centruose, vėliau ir visuose valsčiuose. 1945 m. duomenimis, Lietuvoje buvo 22 naikintojų batalionai, kuriuose buvo daugiau nei 11 tūkst. žmonių³⁶. Iš pradžių sribų veikla nebuvo finansuojama, ir tik beveik po metų, t. y. 1945 m. rugsėjo mėn., jiems buvo skirtos algos, uniforma ir maisto daavinys, o jie patys prilyginti eiliniams milicijos pareigūnams. Nors pagrindinė naikinimo batalionų sukūrimo paskirtis buvo „kova su banditais ir kitais antisovietiniais elementais“, jiems taip pat buvo patikėta ir pagalba sovietinei valdžiai: kolūkių turto, rinkimų punktų apsauga, sovietinių aktyvistų lydėjimas ir pan. Tačiau didžiausio gyventojų nepasitenkinimo jie sulaukė dėl nuolatinės savivalės, gyventojų terorizavimo ir jų turto plėšimo (Biveinis, 1997, p. 7–9). Nemažai teisės pažeidimų padarydavo ir kariškiai bei milicijos darbuotojai, kartais kildavo konfliktų tarp kariškių ir milicininkų bei sribų (Biveinis, 1997, p. 13–15). Aptariant milicininkų ir naikintojų batalionų ryšį svarbu ir tai, kad milicija kartu su saugumo tarnybomis padėjo kurti šiuos batalionus, jiems vadovavo, o nemažai sribų vėliau tapdavo milicininkais (Biveinis, 1998, p. 27).

Remiantis A. Anušausko (2008), P. Biveinio (1997, 1998) ir Č. Mančinsko (1999) atlikta analize matyti kelios tendencijos, susijusios su teisėsaugos institucijų personalo klausimais, kurios buvo būdingos pirmiesiems

³⁵ Lietuvos SSR NKVD buvo sudaryta iš centrinio padalinio ir jam pavaldžių institucijų: milicijos, kalėjimų, pataisos darbų kolonijų, karo belaisvių stovyklų, nepilnametėjų kalnimo vietų, priešgaisrinės ir priešlėktuvinės apsaugos, archyvų bei vietos padalinių (Anušauskas, 2008, p. 295).

³⁶ Šiuos duomenis P. Biveinis pateikė remdamasis Vidaus reikalų ministerijos archyvais. Tuo metu Č. Mančinskas (1999, p. 100), remdamasis Lietuvos visuomenės organizacijų archyvo duomenimis, pateikė mažesnius skaičius, kad 1946 m. spalio 1 d. buvo leista turėti daugiau kaip 10 tūkstančių liaudies gynėjų etatų, o jų buvo tik 6 900. Tačiau tuo pačiu metu buvo apginkluoti dar daugiau nei 6 tūkst. sovietinių politinių aktyvistų.

sovietų okupuotos Lietuvos dešimtmečiams. Pirmoji – į sovietinę miliciją, kaip ir kitas teisėsaugos institucijas, labai nenoriai ėjo dirbti Lietuvos gyventojai³⁷, daugiau vietos gyventojų sovietų valdžiai pavyko pritraukti tik į naikintųjų būrius. Nemažai vietos gyventojų negalėjo būti priimti į teisėsaugos institucijas dėl „netinkamos“ socialinės kilmės, dauguma patys nenorėjo. Todėl laisvas darbo vietas užpildydavo atvykėliai iš kitų „broliškų respublikų“. Tačiau, kaip pažymi Č. Mančinskas (1999, p. 99), net ir ši „kadrų pagalba“ nepadėjo išspręsti personalo trūkumo – pirmaisiais sovietinės okupacijos metais kai kuriose apskrityse ir valsčiuose milicijos padaliniai nebuvo įkurti, nes nebuvo norinčių juose dirbti.

Antroji tendencija – sovietinė valdžia nepasitikėjo vietos gyventojais, todėl dauguma vadovaujančių postų buvo skirta atvykusiems iš kitų Sovietų Sąjungos respublikų, dažniausiai jie buvo rusų tautybės. Vietos gyventojai paprastai buvo skiriami dirbti eiliniausiuose milicininkais ar apylinkių įgaliotiniams, matyt, todėl, kad šiam darbui reikėjo asmenų, gerai pažįstančių vietos gyventojus. A. Anušauskas, apibendrinamas laikotarpį iki J. Stalino mirties, konstatavo, kad „Nepaisant LSSR vadovybės pastangų bent iš dalies sulietuvinti represines respublikos institucijas, (...) jos, ypač vadovybė, buvo perdėm rusiška“ (Anušauskas, 2008, p. 298). Apie sovietinės valdžios nepasitikėjimą „vietiniais kadrėmis“ byloja ir Č. Mančinsko (1999, p. 101) pateikti duomenys, kad 1947 m. Lietuvos SSR NKVD centriniuose padaliniuose vadovaujančias pareigas ėjo net 96,4 proc. Maskvos atsiųstų darbuotojų. Įdomus ir tas faktas, kad „centriniame aparate“ buvo apie tūkstantį etatų, o visoje milicijoje tuo metu buvo apie 5,5 tūkst. etato.

Trečioji tendencija – žemas teisėsaugos institucijų pareigūnų išsilavinimo lygis ir menka darbo patirtis. Nors 1945 m. buvo įkurta NKVD mokykla Vilniuje ir Milicijos mokykla Kaune, 1951 m. pradžioje net 72 proc. milicijos pareigūnų tebuvo baigę vos 1–4 klases. Padėti bandyta taisyti griežtinant personalo atranką ir reikalaujant kandidatams turėti bent

³⁷ Pvz., 1944–1945 m. Lietuvos SSR NKVD dirbo tik ketvirtadalis lietuvių tautybės pareigūnų (Anušauskas, 2008, p. 295).

7 klasių išsilavinimą, tačiau dažnai dėl norinčių dirbti milicijoje trūkumo šio reikalavimo nebuvo laikomasi (Biveinis, 1997, p. 26). Č. Mančinsko (1999, p. 101) pateiktais duomenimis, pokario metais apie 60 proc. milicijos pareigūnų buvo jaunesni nei 30 metų, o trečdalis pareigūnų neturėjo nė vienerių metų darbo stažo.

Analizuojant dabartinių mokslininkų – A. Anušausko (2008), P. Biveinio (1997), Č. Mančinsko (1999) ir kt. – studijas apie sovietinės milicijos veiklą per pirmąjį pokario dešimtmetį matyti nemažai faktų, apie milicijos pareigūnų dalyvavimą represijose³⁸, pareigūnų nekompetenciją ir neprofesionalumą, pomėgį vartoti alkoholinius gėrimus, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi, nenorą registruoti pranešimus apie teisės pažeidimus, žemą nusikaltimų išaiškinimą bei pačių pareigūnų nusikalstamą elgesį. Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis turėjo būti menkas, o pareigūnai greičiausiai turėjo prastą reputaciją ir menką autoritetą tarp vietos gyventojų. Taip pat manytina, kad tuo laikotarpiu gyventojai nelabai skyrė stribų (jie taip pat turėjo uniformą) ir milicijos pareigūnų veiklą, juos vertino vienodai neigiamai ir jų bijojo. Taip pat tikėtina, kad vyresni žmonės, lygindami tuometę miliciją ir tarpukario Lietuvos policiją, pastarosios veiklą galėjo romantizuoti ir vertinti ypač aukštai, bei įsivaizduoti, kad „prie Smetonos nusikaltimų nebuvo“, o gyventi buvo ypač saugu.

Vis dėlto teisėsaugos institucijų darbo negalima vertinti vien neigiamai. Nors ir neturėdami reikiamos darbo patirties bei dirbdami nepalankiomis sąlygomis, teisėsaugos pareigūnai bandė užtikrinti viešąją tvarką, tirti teisės pažeidimus ir nusikaltimus bei nustatyti įtariamuosius, kartu su gyventojais tvarkė karo padarinius (pvz., laidėjo lavonus, valė šiukšles ir užtvaras).

³⁸ A. Anušauskas (2008, p. 304) konstatuoja, kad „Daugelis šioje sistemoje 1940–1953 m. dirbusių žmonių vienaip ar kitaip prisidėjo prie genocido ir karo nusikaltimų vykdymo“. Autorius turėjo omenyje Vidaus reikalų (NKVD / MVD) ir valstybės saugumo (MGB) institucijose dirbusius žmones.

Milicijos veikla septintajame – devintajame dešimtmečiais

Lietuvoje milicija buvo centralizuota, suskirstyta šakiniu principu (buvo kriminalinės paieškos, kovos su socialistinės nuosavybės grobstymu (KSNG), tardymo, valstybinės automobilių inspekcijos (VAI), transporto milicijos, viešosios tvarkos apsaugos, apylinkių įgaliotinių, nežinybinės apsaugos³⁹, pasų ir kitos tarnybos) bei buvo pavaldi analogiškomis tarnyboms, Sovietų Sąjungoje (Biveinis, 1998, p. 24). Nors 1962 m. Lietuvos SSR Vidaus reikalų ministerija reorganizuota į Viešosios tvarkos apsaugos ministeriją, o po kelerių metų jai grąžintas ankstesnis pavadinimas, ji išliko pavaldi sąjunginei Vidaus reikalų ministerijai ir Lietuvos SSR Ministrų Tarybai.

Milicija, be įprastų policinių funkcijų, kurias atliko ir išsivysčiusių Vakarų Europos šalių policija, vykdė ir specifines represines funkcijas, kurias lėmė būtinybė užtikrinti sovietinį režimą ir kartu jo sukeltos problemos. Pastarąsias pagal tuometę terminiją galima įvardyti kaip: kovą su socialistinio turto grobstymu ir spekuliacija, kovą su „antivisuomeninio gyvenimo būdo asmenimis“, kovą su „venerikais“ (asmenimis, sergančiais lytiškai plintančiomis ligomis) ir prostitucija, kovą su veltėdžiavimu, kovą su girtavimu. Taip pat milicija turėjo padėti kariniams komisariatams šaukiant jaunuolius į sovietinę armiją bei KGB institucijomis „kovoti su pavojingais valstybiniais nusikaltėliais“.

Milicija buvo įpareigota slopinti gyventojų verslumo iniciatyvą, kai žmonės, stengdamiesi papildomai užsidirbti, bandydavo verstis papildoma veikla (pvz., auginti brangiakailius žvėrelius, megzti ir pan.). Įdomu, kad tik nuo 1976 m. dekriminalizuotas namudiniu verslu laikytas mezgimas, tačiau vis dar buvo draudžiama auginti lapes, audines ir kitus kailinius žvėrelius (Anušauskas, 2008, p. 336).

Kita nelegali gyventojų veikla, atsiradusi pasinaudojant sovietinės komandinės-planinės ekonomikos visuotinio deficito sąlygomis, buvo bandymai užsidirbti perparduodant labai paklausias „deficitines“ prekes.

³⁹ Tarnyba, vykdydusi visuomeninio turto apsaugą, taip pat saugojusi gyventojų butus.

Svarbu ir tai, kad nemaža dalis šių prekių galėjo būti įgytos nusikalstamu būdu, pvz., „išnešant“ maisto produktus iš mėsos ar pieno perdirbimo įmonių, kolūkių ir pan. Aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje gyventojai siekdavo užsidirbti perparduodami automobilius, dėl didelės atsarginių dalių paklausos smarkiai padidėjo automobilių dalių (stiklų, žibintų, padangų) vagysčių skaičius. V. Ivanauskas atkreipia dėmesį, kad tuometė sistema vertė žmones vadovautis principu – kam laukti, kol visi išsidalins visiems priklausančią gerovės dalį – geriau pasiimti pačiam (2008, p. 10–11). Gyventojai toleravo tokius „išsinešimus“, visuomeninį turtą traktavo „kaip niekieno“ ir jo nesaugojo. Labai vertino žmones, turinčius „naudingų pažinčių“, ir stengėsi pasinaudoti jų paslaugomis.

Bandydama kontroliuoti didėjančią nusikalstamumą, milicija „kovojo su pasekmėmis“, tačiau neturėjo galimybių daryti įtakos daugeliui veiksnių, kuriuos skatino sovietinės sistemos ypatumai – vis didėjančio atotrūkio tarp prekių ir paslaugų pasiūlos bei paklausos. Dar viena sovietmečio realija – dalies teisės pažeidimų ir nusikaltimų neregistruojimas bei dirbtinis statistinėse ataskaitose pateikiamo iširtų nusikaltimų lygio didinimas. Deklaruojamas nusikaltimų išaiškinimas aštuntajame dešimtmetyje buvo apie 93–96 proc.⁴⁰ Pagrindinė statistinių rodiklių „koregavimo“ priežastis buvo ta, kad sovietinė valdžia iš teisėsaugos institucijų reikalavo aukšto išaiškinimo. Svarbu ir tai, kad sovietmečiu užregistruotų nusikaltimų statistika buvo įslaptinta, o statistikos duomenys apie nusikaltimų skaičių iki septintojo dešimtmečio vis dar nėra viešai paskelbti. Panaši situacija buvo visose sovietinio bloko valstybėse. Anot M. Caparini ir O. Marenin (2005), palyginti su Vakarų Europos valstybėmis, oficialus užregistruotų nusikaltimų lygis buvo labai žemas. Taip buvo todėl, kad, remiantis komunistine ideologija, nusikaltimai buvo suvokiami kaip kapitalistinis reiškiny, kuris laipsniškai turėjo išnykti. Viso to padarinys – buvo vengiama registruoti dalį nusikaltimų, o nusikaltimų lygis buvo dirbtinai mažinamas.

⁴⁰ Duomenys pateikti remiantis VRM pažyma apie nusikalstamumo išaiškinamumą (Anušauskas, 2008, p. 332).

Tai, kad oficiali nusikaltimų statistika neatspindėjo realios situacijos, liudija ir pirmasis nepriklausomos Lietuvos VRM ministras M. Misiukonis. Jis taip apibūdino situaciją milicijoje devintojo dešimtmečio pabaigoje: „Netvarkos tuomet milicijoje (ne tik Lietuvoje, o visoje Sąjungoje) buvo daug: pareiškimų slėpimas, vadinamoji procentomanija, prirašinėjimai. (...) Žmonių pareiškimai turėjo būti kruopščiai nagrinėjami, o ne deginami maišiais, kaip buvo atsitikę, pavyzdžiui, Kaune, kur du pilnus maišus su žmonių pareiškimais apie nusikaltimus, nelaimės paprasčiausiai sudegino, kad nereikėtų tirti.“ (Angelo sargo skrydis, 2004, p. 23).

Remiantis užregistruotų nusikaltimų statistika ir duomenimis apie asmenis, kurie buvo baudžiami administracinėmis bandomis (kasmet tokių būdavo po kelis šimtus tūkstančių), manytina, kad devintajame dešimtmetyje gyventojai išsiugdė pakantumą nedideliems teisės pažeidimams, o teisėsaugos institucijų orientavimasis į baudžiamąsias akcijas nebuvo veiksmingas, tai pripažinta ir 1987 m. VRM pažymyje (Anušauskas, 2008, p. 336).

Analizuojant sovietmečio milicijos veiklą reikėtų įvertinti ir jos pastangas tobulinti savo veiklą bei spręsti didėjančio nusikalstamumo problemą. 1974 m. buvo įkurta profilaktinė (t. y. prevencinė) tarnyba, tiesa, 1983 m. ji panaikinta. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje sukurti motorizuoti milicijos batalionai, kurie patruliuodavo miestuose. Milicijos pareigūnai greičiau reaguodavo į pranešimus apie nusikaltimus ir atvykdavo į įvykio vietą (Biveinis, 1998, p. 28–29). Nors nusikaltimų išaiškinimas ir nebuvo toks aukštas kaip rodė oficiali statistika, tačiau būtų klaidinga manyti, kad kriminalistai ir tardytojai dirbo neefektyviai.

Viešajai tvarkai palaikyti nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio buvo pasiūlyti liaudies draugovinkai⁴¹, kurie turėjo padėti teisėsaugos institucijoms „stiprinti viešąją tvarką, (...) dalyvauti kovoje su chuliganizmu, girtavimu, naminės degtinės vartymu, valstybinio, visuomeninio ir asmeninio piliečių

⁴¹ Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto ir Lietuvos SSR Ministrų tarybos 1974 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 222 buvo patvirtinti Savanoriškųjų viešosios tvarkos palaikymo liaudies draugovių nuostatai.

turto grobimu, prekybos taisyklių pažeidimais, spekuliacija ir kitais teisėtvarkos pažeidimais⁴². 1977 m. sausio 1 d. duomenimis, Lietuvoje buvo 101 325 liaudies draugovinkai (Anušauskas, 2008, p. 321). Jie turėjo tam tikrų privilegijų, kurios oficialiai nuostatuose buvo įvardytos kaip paskatos: pirmenybę gauti gyvenamąjį plotą, lengvatinį kelialapį į sanatoriją arba poilsio namus, papildomas mokamas atostogas, piniginę premiją ir pan. Taip pat jie turėjo teisę (vykdydami pareigas) nemokamai važiuoti miestų viešuoju transportu. Tikėtina, kad numatytos lengvatos, padedančios „apeiti“ sovietmečio sukurtą „deficito“ sistemą, galėjo būti nemenka paskata imtis draugovinkų veiklos. Viena iš veiksmingiausių visuomeninių organizacijų, kuri realiai padėjo milicijos pareigūnams, Valstybinei automobilių inspekcijai išaiškinti kelių eismo taisyklių pažeidėjus, buvo visuomeniniai inspektoriai. Vėliau jų statusas buvo prilygintas liaudies draugovinkams. Vertindamas liaudies draugovių judėjimą, P. Biveinis konstatavo, kad „žmonės suteikė milicijai realią pagalbą, nors ji buvo žymiai kuklesnė, negu skelbė tuometinė propaganda“ (1998, p. 30).

Gana didelių pokyčių buvo L. Brežnevo valdymo laikotarpiu: pagerėjo materialinis aprūpinimas, milicijos pareigūnams buvo mokami priedai už išstarnautus metus, karinius laipsnius, padidintos pensijos. Tačiau didėjo milicijos darbo politizavimas, taip pat pradėjo plisti pareigūnų savivalė, naudojimasis pažintimis bei „telefoninė teisė“⁴³ (Biveinis, 1998, p. 25). Tačiau tuo laikotarpiu panaši situacija buvo ir daugelyje socialinio gyvenimo sričių. Kaip pažymi V. Ivanauskas (2006, p. 10), naudojimasis asmeniniais ryšiais, mainai ir korupcija buvo svarbūs sovietiniams biurokratams, siekiant užsitikrinti gerovę.

Tai, kad teisėsaugos institucijų veikla vis labiau buvo politizuojama, rodo ir tai, kad po Romo Kalantos susideginimo 1972 m. gegužės mėn. Kaune kilusiose demonstracijose VRM vadovybei buvo priekaištaujama dėl nepakankamai glaudaus bendradarbiavimo su KGB, vykdomaisiais

⁴² Ten pat.

⁴³ Kai aukšto rango politiniai vadovai telefonu duodavo nurodymus teisėsaugos institucijų atstovams.

komitetams, komjaunimu ir teismais „kovoje su antivisuomeniniais reiškiniams“ (Anušauskas, 2008, p. 326).

Milicijos pareigūnų išsilavinimas ir kvalifikacija

Č. Mančinskas (1999), analizuodamas sovietinės milicijos etatus, pažymėjo, kad beveik visu sovietmečiu buvo aktuali „kadru nekomplekto“ problema. Autorius, remdamasis išlikusiais statistikos duomenimis, nurodo, kad didžiausias oficialiai užfiksuotas⁴⁴ milicijos pareigūnų „nekomplektas“ per visą sovietmetį buvo 9,2 proc., tačiau įvertinęs, kad dėl politinių priežasčių neužpildytų etatų skaičius ataskaitose buvo specialiai mažinamas, mano, kad milicijoje galėjo būti neužpildytų apie dešimtadalį etatų. A. Anušauskas pateikia septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje dar didesnę galimą neužpildytų etatų milicijoje, priešgaisrinėje apsaugoje ir pataisos darbų įstaigose skaičių – nuo 10 iki 20 proc., kuris devintajame dešimtmetyje smarkiai sumažėjo (2008, p. 308). Dar viena problema – didelė personalo kaita. Dažniausiai į miliciją buvo priimami asmenys be specialaus profesinio pasirengimo, tačiau per pirmuosius metus beveik penktadalis išėdavo iš tarnybos⁴⁵.

Beveik visu sovietmečiu buvo aktualus pareigūnų išsilavinimas. Kaip buvo minėta, ypač žemas pareigūnų išsilavinimas buvo pokario metais, tačiau aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje padėtis šiek tiek pagerėjo. 1961–1990 m. pareigūnų, turinčių nepilną vidurinį išsilavinimą, sumažėjo nuo 78,1 iki 4,8 proc., vidurinį – padidėjo nuo 11,8 iki 42,6 proc., specialųjį vidurinį – nuo 6,5 iki 28,6 proc., o turinčių aukštąjį – nuo 1,8 iki 21,4 proc. (Mančinskas, 1999, p. 103). Atitinkamai padaugėjo pareigūnų, turinčių specialųjį profesinį pasirengimą bei aukštąjį teisinį išsilavinimą. Tačiau A. Anušausko teigimu, aukštasis išsilavinimas negarantavo aukštesnių pareigų (2008, p. 309).

⁴⁴ Duomenys apie Vidaus reikalų sistemos etatus buvo visiškai slapti ir neskelbiami net mokslinėje literatūroje.

⁴⁵ Iš vidaus reikalų ministro J. Mikalausko kalbos 1971 m. spalio 21 d. Lietuvos SSR Komunistų partijos Centro komiteto plenumo (Mančinskas, 1999, p. 104).

Č. Mančinskas atkreipė dėmesį į lietuvių ir rusų tautybės pareigūnų santykį milicijoje. Nors lietuvių, tarnaujančių vidaus reikalų sistemoje, dalis 1967–1990 m. pamažu padidėjo nuo 42,8 iki 75,4 proc., autorius konstatuoja, kad „Vidaus reikalų sistema, tarp jų ir milicija, per visą sovietinės valdžios laikotarpį buvo vienos iš labiausiai surusintų institucijų Lietuvoje“ (1999, p. 102). A. Anušauskas išvelgė ir tam tikrą etninę diskriminaciją, pvz., kuo einamų pareigų statusas buvo žemesnis, tuo didesnė buvo lietuvių dalis (2008, p. 311). Įdomi dar viena tendencija – per aštuntąjį dešimtmetį milicijoje, kaip ir kitose VRM tarnybose, pradėjo mažėti komunistų.

Nepaisant tam tikrų socialinių garantijų (įvairūs priedai už stažą ir laipsnį, ilgesnės atostogos, galimybė po 20 tarnybos metų išeiti į pensiją, nemokamas naudojimas viešuoju miesto ir tarp miestiniu transportu, apmokama kelionė vykstant ar grįžtant atostogų į bet kurią SSSR vietą) bei teigiamo milicijos įvaizdžio formavimo viešojoje erdvėje, nebuvo pakankami patrauklūs, kad pritrauktų pakankamai žmonių, norinčių dirbti milicijoje.

Milicijos veikla atgimimo laikotarpiu

Vertinant milicijos veiklą antrojoje devintojo dešimtmečio pusėje, matyti, kad ji vis dar buvo politizuota⁴⁶. Sovietinė nomenklatūra ir saugumo institucijos (KGB) stengėsi pasinaudoti milicija, įgyvendindamos savo veiklą prieš tautinį išsivadavimą. Buvo jaučiama didelė Sovietų Sąjungos komunistų partijos įtaka. Visuose Vidaus reikalų ministerijos skyriuose, t. y. teritoriniuose padaliniuose, vienas iš viršininko pavaduotojų buvo politiniam auklėjamajam darbui, vadinamasis zampolitas, prižiūrėjęs politinės veiklos įgyvendinimą milicijoje.

⁴⁶ Milicijos depolitizavimas prasidėjo dar 1989 m. pradžioje. 1989 m. liepos 25 d. VRM kolegijoje buvo paskelbta, kad 14 vidaus reikalų sistemos pareigūnų išstojo iš Komunistų partijos. Tačiau visiškai jos depolitizavimu laikytini 1990 m. sausio vasario mėn., kai milicijos tarnybose buvo panaikintos Komunistų partijos organizacijos (Liubertas, Mančinskas, 2004, p. 300).

Prasidėjus atgimimui ir plintant Sąjūdžio idėjoms, milicijoje prasidėjo skilimas. Vieni pareigūnai tebesilaikė senosios tvarkos, kiti – palaikė pertvarkos idėjas ir stengėsi ieškoti naujų sprendimų bei prisitaikyti prie kintamos aplinkos. Milicijos veikla vis rečiau buvo orientuota į draudimą ir nepritariančiųjų senajai santvarkai persekiojimą. Keitėsi ir milicijos taktika masinių renginių metu⁴⁷ – pareigūnai ne trukdė mitinguotojams, o stengėsi užtikrinti viešąją tvarką. Tuo pačiu laikotarpiu vis dažniau pradėjo reikštis sovietinio režimo šalininkai „Jedinstvo“ ir kt. Tam, kad nekiltų riaušės, milicijos pareigūnams tekdavo atlikti taikdario vaidmenį, būti pareigūnų vadinamąja buferine zona. Tokiu pareigūnų elgesiu buvo nepatenkintos abi pusės.

Atgimimo laikotarpiu milicijos pareigūnai buvo atsidūrę kryžkelėje. Viena vertus, juos saistė sukarinta statutinė sistema, reikalaujanti besąlygiško paklusnumo, bei santykinai stabilus gyvenimas, kita vertus – neišvengiamų permainų suvokimas. Svarbu ir tai, kad vidaus reikalų sistemoje (ypač Vilniuje ir Klaipėdoje) dirbo nemažai kitataučių ir Lietuvoje buvo dislokuota daug Sovietų Sąjungos karinių dalinių.

Padėtį blogino ir neigiamas gyventojų požiūris į miliciją. Viena iš tokio vertinimo priežasčių galėjo būti informacija viešojoje erdvėje. To laikotarpio nevalstybinėje spaudoje buvo nemažai straipsnių, neigiamai vertinančių teisėsaugos institucijų ir ypač milicijos veiklą. Visiškai priešinga padėtis buvo aštuntajame dešimtmetyje⁴⁸. „Angelo sargo skrydžio“ (2004) autoriai, vertindami to meto įvykius pažymi, kad gyventojų „pyktis buvo liejamas ant milicijos pareigūnų, priverstų pasyviai stebėti įvykius“, kita vertus, „permanentinis jėgos struktūrų puolimas, pareigūnų autoriteto

⁴⁷ 1988 m. Lietuvoje vyko daugiau nei 100 mitingų ir kitų masinių renginių. Antroje 1988 m. pusėje šiuose mitinguose dalyvavo beveik pusė milijono žmonių (Angelo sargo skrydis, 2004, p. 38).

⁴⁸ Iš VRM paruoštų pažymų matyti, kad buvo stengiamasi didinti gyventojų pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, pvz., 1975 m. spaudoje publikuota apie 4,5 tūkst. straipsnių, parengta 200 televizijos laidų (daugiausia saugaus eismo klausimais) ir 500 radijo laidų (Anušauskas, 2008, p. 315).

griovimas tik stiprindavo daugelio jų pasipriešinimą naujovėms, gimdydavo konservatyviausias nuotaikas“ (p. 56). Visa tai rodo susiklosčiusios situacijos sudėtingumą ir iš dalies gali paaiškinti, kodėl dalis teisėsaugos institucijų pareigūnų dvejojo dėl savo apsisprendimo.

Vienas iš paskutiniųjų jėgos panaudojimo prieš susirinkusius mitinguotojus buvo 1988 m. rugsėjo 28 d. Vilniuje, Katedros aikštėje, šalia VRM pastato, kuomet specialaus padalinio pareigūnai panaudojo gumines lazdas. Vėliau šiam įvykiui prigijo „bananų baliaus“ pavadinimas, kuris buvo aprašytas knygoje „Angelo sargo skrydis“ (2004). Šiuo atveju būtų ne visai teisinga teigti, kad jėgą prieš susirinkusius mitinge žmones panaudojo milicijos pareigūnai – tai buvo SSRS VRM vidaus kariuomenės divizijos motorizuoto milicijos pulko kariai. To meto milicijos pareigūno L. Vasiliausko, buvusio šio įvykio liudininku, pateikti atsiminimai rodo visuomenės reakciją į teisėsaugos institucijų veiksmus „...Iš esmės vyko elementarus žmonių mušimas. O nemaloniausia buvo tai, jog dalis kareivių buvo aprenkti milicijos uniforma, tad žmonių įtūžis dar ilgai ne visai pagrįstai liejosi ant milicijos pareigūnų. Šiandien, ramiai vertindamas tuos įvykius, galiu pasakyti viena: tai buvo provokacija iš abiejų pusių“ (Angelo sargo skrydis, 2004, p. 73). Šis įvykis smarkiai pakenkė ir taip menkam milicijos autoritetui.

Minėto įvykio svarbą rodo keletas faktų. Pirmą, nuotrauka iš šio mitingo⁴⁹, kuri tapo vienu iš atgimimo simboliu. Antra – šio įvykio aprašymui skirta beveik ketvirtadalis „Angelo sargo skrydis“ (2004) knygos, kurioje remiamasi tam tikrais dokumentais ir to meto milicijos pareigūnų prisiminimais. Trečia – diskusijos viešojoje erdvėje ir kaltinimai „klastojant faktus“. Minėta knyga ir ypač „bananų baliaus“ aprašymas sukėlė nemažai diskusijų dėl kiek kitaip, nei buvo įprasta, pateiktos šio įvykio versijos. Apie labai kritišką šios knygos vertinimą byloja keletas straipsnių, kuriuose pateikiami žymių Lietuvos žmonių (Lietuvos Respublikos Prezidento

⁴⁹ Berniukas, sėdintis savo tėvui ant pečių, šypsodamasis žiūri į virš galvos iškeltą trispalvę, ir į jį veidu atsikvė uniformuoti su apsauginiais skydais ir šalmais pareigūnai (Zino Kazėno nuotrauka).

V. Adamkaus, europarlamentaro V. Landsbergio ir istoriko A. Anušausko komentarai⁵⁰.

Norint susidaryti išsamesnį vaizdą apie devintojo dešimtmečio pabaigą, pateikiama keletas faktų, apibūdinančių kriminogeninę situaciją šalyje. Iš oficialių statistikos duomenų matyti, kad devintajame dešimtmetyje pradėjo staigiai didėti užregistruotų nusikaltimų skaičius: 1987 m. buvo užregistruoti 20 037, 1988 m. – 21 337, 1989 m. – 31 238, 1990 m. – 37 056, o 1991 m. – net 44 984 nusikaltimai. Per penkerius metus nusikaltimų padaugėjo net 124,5 proc. Žinoma, palyginti su dabar registruotų nusikaltimų veikų kiekiu (2011 m. užregistruota 79 523), šie skaičiai neatrodo dideli, tačiau tuomet, kai keletą dešimtmečių oficialiai užregistruotų nusikaltimų skaičius beveik nekito, situacija atrodė labai rimta.

Pastebimai daugėjo sunkių nusikaltimų, ypač padaugėjo užregistruotų nusikaltimų didžiuosiuose miestuose. Per vienerius metus 1988 m., palyginti su 1987 m. (*skliausteliuose 1989 m. lyginant su 1988 m.*), užregistruotų nusikaltimų skaičius padidėjo: Vilniuje – 30,6 proc. (93,6 proc.), Kaune – 46,6 proc. (72,1 proc.), Šiauliuose – 29,6 proc. (66,4 proc.), Panevėžyje – 16,3 proc. (93,2 proc.)⁵¹. Išryškėjo dar viena didžiųjų miestų problema – organizuoti nusikalstami susivienijimai – ypač Vilniuje ir Kaune. Atsirado naujos su organizuotais nusikaltimais siejamos nusikaltamo elgesio apraiškos: turto prievartavimas, žmonių grobimai ir išpirkos reikalavimai ir pan. Reikėtų paminėti dar vieną to meto aktualiją – teisės pažeidėjų grasinimus milicijos pareigūnams: „Pastaruoju metu tapo madinga ne tik skambinti pareigūnams grasinant susidorojimu, bet ir

⁵⁰ Pvz., dienraščio „Vakarų ekspreso“ 2006 m. kovo 14 d. straipsnis „Dugnan puolė“ „angelai“ pila pamazgas ant valstybės“. <http://www.ve.lt/naujienos/nuomones/nuomones/dugnan-puole-angelai-pila-pamazgas-ant-valstybes-398672/> [žiūrėta 2012-07-14], dienraščio „Lietuvos rytas“ 2006 m. kovo 10 d. straipsnis „Policijos istorija – V. Adamkui akibrokštas, policijos – atsiprašymas“ <http://www.lrytas.lt/-11419824671140522969-policijos-istorija-v-adamkui-akibrok-proc.C5-proc.A1tas-policijos-atsipra-proc.C5-proc.A1ymas-papildyta.htm>. [žiūrėta 2012-07-14], ir kt.

⁵¹ Duomenys pateikti lyginant tik dvejų metų duomenis, t. y. 1987 m. lyginant su 1988 ir 1988 m. su 1989 m. Šaltinyje buvo pateikti tik augimo procentai, o ne absoliutūs skaičiai („Angelo sargo skrydis“, 2004, p. 19, 128).

padeginėti jų namus, automobilius“ (Angelo sargo skrydis, 2004, p. 131). Visa tai rodo, kad net milicininkai, atlikdami savo pareigas, nebuvo visiškai saugūs ir sulaukdavo teisės pažeidėjų keršto.

1988–1991 m. pradėjo blogėti eismo saugumo rodikliai: eismo įvykių skaičius 1987 m. buvo 4 287, 1988 m. – 4 778, 1989 m. – 5 481, o 1991 m. – net 6 067 (2011 m. užregistruota 3312). Palyginti su dabartine situacija labiau tiktų eismo įvykių, tenkančių 1 000 transporto priemonių: 1987 m. šis rodiklis buvo 5,9, 1991 m. – 7,1, o 2011 m. – 1,5. Žuvusiųjų eismo įvykiuose skaičius buvo pats didžiausias nuo 1980 iki 2011 m.: 1987 m. – 668, 1988 m. – 821, 1989 m. – 1 011, o 1991 m. – net 1 173 (2011 m. žuvo 297 žmonės)⁵².

Nerimą kėlė dalies pareigūnų sumenkusi darbo drausmė. 1988 m. iš darbo vidaus reikalų sistemoje (ne tik milicijoje) dėl neigiamų motyvų atleista apie 400 pareigūnų (tuo metu vidaus reikalų sistemoje buvo apie 7,4 tūkst. darbuotojų). Paprastai pareigūnai buvo atleidžiami dėl jų kaltės sukeltų eismo įvykių, dėl alkoholinių gėrimų vartojimo ar piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi. Pagrindinėmis galimomis sumažėjusios darbo drausmės priežastimis knygos „Angelo sargo skrydis“ autoriai (2004, p. 23) įvardija mažus pareigūnų atlyginimus, nerimą dėl ateities, taip pat nuolatinį visuomenės spaudimą bei katastrofiškai krentantį pasitikėjimą milicija.

Minėtu laikotarpiu stebima ir dar viena tendencija – vis dažniau nepaklūstama milicijai. Pvz., 1989 m. per pirmąjį pusmetį užregistruoti net 235 asmenys⁵³. Apie pasikeitusį kitų valstybės institucijų ir gyventojų požiūrį į milicijos pareigūnus galiam spręsti iš šios citatos: „...milicininkas savo šalyje tapo praktiškai beteisis. Iš tiesų, net teisme milicininko parodymai buvo laikomi niekiniais, jis negalėjo pats paliudyti įvykio aplinkybių, tokiu atveju jam būtinai reikėjo civilio liudytojo“ (Angelo sargo skrydis, 2004, p. 225).

⁵² Lietuvos automobilių kelių direkcijos prie Susisiekimo ministerijos informacija. http://www.lra.lt/lt.php/eismo_saugumas/eismo_ivykiu_statistika/27. [žiūrėta 2012-07-20].

⁵³ Informacija paskelbta 1989 m. liepos 25 d. ir 1990 m. sausio 18 d. VRM kolegijose.

Apibendrinant situaciją, kurioje buvo atsidūrusi milicija 1989–1990 m., matyti, kad ji buvo vienintelė ginkluota institucija, kuria galėjo remtis Sąjūdis, kad būtų išsaugota viešoji tvarka ir išvengta rimtesnių konfliktų tarp „Jedinstvo“ ir kitų sovietinio režimo šalininkų, bei Lietuvos žmonių, siekiančių išsikovoti nepriklausomybę. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. gruodžio 11 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos policijos įstatymas bei pradėtas milicijos reorganizavimas į policiją.

Apibendrinant visą sovietmečio laikotarpį, būtų sudėtinga jį vertinti kaip vientisą – per beveik penkis dešimtmečius kito socialinės ir ekonominės sąlygos, keitėsi ir teisėsaugos institucijų veikla. Labiausiai išsiskiria du laikotarpiai – pirmasis pokario dešimtmetis ir devintojo dešimtmečio pabaiga. Pirmasis pasižymi tuo, kad milicijos ir kitų teisėsaugos institucijų veikla daugiausia buvo skirta įtvirtinti sovietinį režimą ir organizuoti politines represijas ir jas vykdyti. Tuo metu lietuvių dalis milicijoje buvo labai nedidelė, o pati institucija buvo suvokiama kaip išimtinai svietimos valstybės represinė struktūra.

Vėlesniu laikotarpiu šalia išlikusios „kovos su antivisuomeniniais elementais“ daug dėmesio buvo skiriama ir įprastoms policinėms funkcijoms vykdyti – viešajai tvarkai užtikrinti, nusikaltimų tyrimui, eismo saugumo problemoms spręsti ir pan. Iš turimų šaltinių galima spręsti, kad milicijos pastangos įgyvendinti jai pavestas funkcijas nebuvo labai veiksmingos – nusikaltimų skaičius pamažu didėjo. Milicija „kovojo su pasekmėmis“, tačiau neturėjo galimybių daryti įtakos daugeliui veiksnių, kuriuos lėmė sovietinės sistemos ypatumai – vis didėjančio atotrūkio tarp prekių ir paslaugų pasiūlos bei paklausos.

Darytina prielaida, kad visu sovietmečiu gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis buvo žemas (ypač pokario laikotarpiu). Vis dėlto manytina, kad aštuntojo dešimtmečio pabaigoje – devintojo pradžioje gyventojų požiūris į policiją šiek tiek pagerėjo. Per paskutinius du sovietinio režimo dešimtmečius pamažu gerėjo pareigūnų išsilavinimas ir profesinis pasiruošimas, didėjo lietuvių, tarnaujančių milicijoje, dalis.

Paskutiniais sovietinio režimo dešimtmečiais daug dėmesio buvo skiriama teigiamam milicijos įvaizdžio formavimui viešojoje erdvėje. Tačiau

prasadėjus atgimimui situacija vėl pablogėjo. Tikėtina, kad milicijos pareigūnai vis dažniau buvo tapatinami su represinės sovietinės sistemos šalininkais ir gynėjais. Ypač milicijos autoritetas smuko po 1988 m. rusėjo mėn. „bananų balius“. Kai kurias milicijos personalo problemas laipsniškai pavyko išspręsti, tačiau daugiau ar mažiau jos buvo būdingos per visą laikotarpį, tai – norinčiųjų dirbti milicijoje trūkumas, didelė personalo kaita (ypač naujai priimtų darbuotojų ir nežinybinėje apsaugoje⁵⁴), žemas dalies pareigūnų išsilavinimas, santykinai maža lietuvių, tarnaujančių milicijoje, dalis.

Anot M. Caparini ir O. Marenin (2005), visoms socialistinėms sistemoms buvo būdinga tai, kad milicijos (policijos) misija iš esmės buvo politinė – atskaitinga komunistų partijos vadovybei. Milicija turėjo vykdyti gautus iš partijos centrinio komiteto nurodymus. Politinė valia buvo jaučiama visur, netgi personalo komplektavimo politikoje – dauguma teisėsaugos institucijų pareigūnų buvo komunistų partijos nariai. Milicija buvo labai centralizuota, pagrįsta militaristiniu valdymo stiliumi, griežto paklusnumo principais. Autoritai, apibūdinami situaciją socialistinio bloko šalyse, akcentavo, kad teisėsaugos institucijų veikla nebuvo skaidri, egzistavo slapti įstatymai ir teisės aktai, kad reguliavo daugelį socialinio gyvenimo sričių. Be to, partija turėjo galimybių manipuliuoti teisiniu procesu. Kartu, sovietinė baudžiamoji politika, palyginti su buvusia Vakarų Europoje, buvo labai griežta. Gana dažnai baudžiamosiose bylose buvo skiriamos laisvės atėmimo bausmės, taip pat skiriamas priverstinis gydymas psichiatrijos ligoninėse.

Dešimtojo dešimtmečio pradžioje pokomunistinės šalys, iš jų ir Lietuva, susidūrė su didėjančiu nedarbu, turtine diferenciacija, valstybės turto privatizavimu, šešėlinės ekonomikos augimu, taip pat su prastėjančia kriminogentine situacija, specifinėmis organizuoto nusikalstamumo apraiškomis. Kita vertus, teisėsaugos institucijos buvo nepakankamai finansuojamos ir trūko profesionalių darbuotojų, nes nemažai išėjo į privačias institucijas. Tuo laikotarpiu buvo būdingas žemas gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir menkas jų prestižas visuomenėje. Visa tai turėjo įtakos policijos darbo efektyvumui.

⁵⁴ Devintojo dešimtmečio pabaigoje pasikeitė beveik trečdalis darbuotojų (A. Anušauskas, 2008, p. 312).

1.5. POKYČIAI TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOSE: KAI KURIE LYGINAMIEJI ASPEKTAI

Apžvelgti istoriniai laikotarpiai atskleidė, kaip kito teisėsaugos institucijų veikla, jų vykdomos funkcijos, o kartu visuomenės požiūris į jas. Istorinis palikimas negalėjo neturėti įtakos gyventojų požiūriui į minėtas institucijas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę išliko du prisiminimų vektoriai – į tarpukarį ir sovietmetį. Pirmuoju atveju besikuriančios / atsikuriančios teisėsaugos institucijos buvo lyginamos su buvusiomis tarpukariu. Dar buvo gyva karta, kuri pati ar iš tėvų pasakojimų turėjo susidariusį idealizuotą teisėsaugos pareigūnų įvaizdį. Pirmaisiais atkurtos nepriklausomybės metais buvo viliamasi, kad teisėsaugos institucijos, ypač policija, bus tokia kaip tarpukariu. Kita vertus, niekur nedingo ir kontroversiška sovietmečio patirtis.

Lyginant socialinę ir politinę situaciją tarpukario ir dabartinėje Lietuvos, matyti nemažai skirtumų: ankstesnės visuomenės lokalumas ir šiuolaikinės globalizacija; skirtingas urbanizacijos lygis (tarpukario Lietuvoje kaime gyveno apie 80 proc. visų gyventojų, dabar tik 33 proc.), skirtinga etninė gyventojų sudėtis (tarpukariu lietuviai tesudarė 69 proc., dabar – daugiau kaip 80 proc. visų gyventojų), skirtingas emigracijos lygis (tarpukario Lietuvoje, ypač ketvirtajame dešimtmetyje, jis buvo beveik išnykęs, o dabartinėje Lietuvoje vis didėja emigracijos tempai), nors pagrindinės išvykimo priežastys buvo ekonominės, tačiau anksčiau paprastai buvo siekiama užsidirbti pinigų ir grįžti, dabar labiau išvykstama visam laikui. Kaip pažymi tarpukario Lietuvos istoriją nagrinėję mokslininkai⁵⁵, skyrėsi ir gyventojų lūkesčiai valstybės atžvilgiu (dabar nepagrįstai dideli). Smarkiai skyrėsi ir tuometės Lietuvos Respublikos santykiai su kaimyninėmis šalimis, pvz., gana prasti

⁵⁵ 2012 m. kovo 5 d. žurnalo „Veidas“ publikacijų ciklas: Aušra Lėka „Pirmoji Respublika – vaikas su degtukais, Antroji – su emigranto lagaminu“, p. 12–15, Liudvikas Gadeikis „Dvi Lietuvos: griauti sunkiau nei statyti“, p. 16–23, Jurgita Laurinėnaitė „Visuomenė: Europos lygio nepasivijome, bet pažanga ryški“, p. 24–27, Renata Baltrušaitytė „Tarpukariu patriotizmas buvo svarbus kiekvienam, šiandien – vienam kitam“, p. 28–33. Šiuose straipsniuose remiantis statistikos duomenų analize ir interviu su žymiais mokslininkais atlikta tarpukario ir dabartinės Lietuvos Respublikos lyginamoji analizė.

santykiai su Vokietija (nesutarimai dėl Klaipėdos krašto) ir su Lenkija (dėl Vilniaus krašto), teritorinės pretenzijos ir hitlerinės Vokietijos ir sovietinės Rusijos grėsmė. Svarbu ir tai, kad tarpukario Lietuvoje tik paskutiniais jos gyvavimo metais buvo panaikinta karinė padėtis.

Analizuojant kriminogeninę situaciją tarpukario Lietuvoje, matyti, kad užregistruotų nusikaltimų lygis buvo gana aukštas⁵⁶, o tai prieštarauja mitui apie saugesnę „Smetotinę Lietuvą“, tiesa, tuo metu buvo ir gana aukštas nusikaltimų išaiškinamumas – daugiau nei 70 proc., pvz., 1927–1932 m. ištirtų nusikaltimų dalis buvo apie 78 proc., o 1933–1939 m. – apie 72 proc., atitinkamai nužudymų buvo ištiriama apie 91 proc., kontrabandos atvejų apie 95 proc., plėšimų – apie 63 proc., o vagysčių – apie 60 proc. Šie rodikliai, anot Č. Mančinsko, viršijo kai kurių Vakarų Europos šalių išaiškinamumo lygį (1998, p. 42). Nors palyginti su tarpukariu per pastarąjį dešimtmetį užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius smarkiai nesiskyrė, tačiau dabar ištirtų nusikaltimų dalis kur kas mažesnė – kiek daugiau nei 40 procentų.

Tarpukario ir dabartinė policija nemažai skiriasi. Tuometė policija nebuvo tokia gausi. Nors per visą tarpukarį policijos pareigūnų skaičius didėjo, tačiau jis vis tiek buvo beveik tris kartus mažesnis nei dabartinėje policijoje. Nors ir tuometei, ir dabartinei policijai būdinga tam tikra specializacija, tačiau tuomet kriminalinė policija buvo labai negausi, skyrėsi ir jos pavaldumas. Tarpukariu buvo einama link nuoseklios pareigūnų rengimo sistemos sukūrimo (iš pradžių nebuvo nieko, vėliau įsteigta policijos mokykla). Visai kitokia policijos pareigūnų rengimo situacija buvo per pastaruosius du dešimtmečius – vyko atvirkštinis procesas – nuo labai išplėtotos iki santykiškai skurdžios rengimo sistemos). Atkūrus nepriklausomybę 1990 m. iš sovietinės sistemos buvo paveldėta ir vėliau patobulinta kelių pakopų (nuo eilinių iki aukščiausio rango policijos pareigūnų) rengimo sistema, tačiau dabartinė situacija tokia, kad Lietuva

⁵⁶ Pvz., 1931 m. buvo užregistruota 57,6 tūkst., 1933 m. – 74,2 tūkst., 1937 m. – 87,2 tūkst., 1939 m. – 75,5 tūkst., o 2011 m. – 79,5 tūkst. nusikalstamų veikų. Žinoma, skyrėsi nusikalstamų kvalifikacija ir registravimo tvarka bei gyventojų skaičius (tarpukario Lietuvoje gyveno apie 2,5 mln. gyventojų).

yra vienintelė šalis Europos Sąjungoje, neturinti specializuotos policijos pareigūnų mokymo įstaigos – Policijos akademijos.

Lyginant tarpukario ir dabartinės Lietuvos situaciją matyti, kad smarkiai skyrėsi viešosios informacijos apie policiją bei kitas valstybės institucijas pobūdis: tuomet oficialioje spaudoje buvo daugiausia teigiamo, dabar – labiau neigiamo turinio informacija. Ketvirtajame dešimtmetyje policijos pareigūnai gaudavo gana didelius atlyginimus (skirtingai nei dabartiniai pareigūnai) ir nemenkas socialines garantijas (nemokama gydymas, aprūpinimas būstu ir kuru). Buvo pakankamai veiksmingai įgyvendinamos priemonės, užkertančios kelią pareigūnų korupcijai.

Tirdamas tarpukario Lietuvos spaudą, daugiausiai remdamasis oficialiai leidžiamu „Policijos“ žurnalu, E. Palskys padarė išvadą, kad ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje gyventojai palankiai vertino policiją ir ši turėjo gyventojų autoritetą (1996, p. 34). Tai iliustruoja ir viena iš 1938 m. Lietuvos Respublikos prezidento A. Smetonos pasakytų kalbų: „Policijos tikslas – kovoti su įvairiais nusikaltimais ir nusižengimais. Kovos laimėjimai didžiausi. Policija parodė nepaprasto budrumo, sienas saugodama ir viešumos tvarką laikydama. Dėl to suprantama, kodėl visuomenė ją pamėgo“⁵⁷. Prie panašių išvadų galima priėti remiantis ir buvusių policijos pareigūnų vertinimais: „Policija turėjo pusę to, ko iš jos reikalavo visuomenė“ (Reivytiš, 1974).

Apibendrinant situaciją tarpukariu manytina, kad iš pradžių gana atšargus ar labiau neigiamas gyventojų požiūris į policiją, teismus ir kitas teisėsaugos institucijas, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje tapo teigiamas. Pvz., 1934 m. Valstybės saugumo departamento direktorius A. Povilaitis atkreipė dėmesį, kad anksčiau „lietuvis nerasdavo jokio reikalo santykiauti su valdžios įstaigomis“, o dabar „šis lietuvis būdas pamažu kinta: lietuvis vis dažniau pradeda padėti naujai atgimusios Lietuvos valstybės policijai kovoti su bendru mūsų priešu – nusikaltimu... Vadinas, pradėdame suprasti, jog kovoti su nusikaltimais yra visų krašto piliečių

⁵⁷ *Policija*, 1938, Nr. 19–20. p. 345–346. cit. iš E. Palskys. *Policija ir visuomenė tarpukario Lietuvoje. Kriminalinė justicija: mokslo darbai*. LPA. 1996, t. 5, p. 35.

pareiga⁵⁸. Manytina, kad pareigūnų rotacija, aukšti moraliniai reikalavimai pareigūnams (pvz., nepriekaištinga reputacija teisėjams, kasmetė policijos pareigūnų atestacija) ir neformalus jų laikymasis, valstybės institucijų prieinamumo gyventojams gerinimas, dideli pareigūnų atlyginimai ir savo darbo vietos branginimas, turėjo padidinti teisėsaugos institucijų autoritetą ir pasitikėjimą juose dirbančiais pareigūnais.

Trumpai apžvelgiant esminius pokyčius teisėsaugos institucijose po nepriklausomybės atkūrimo, reikėtų skirti du pagrindinius laikotarpius: pirmąjį ir antrąjį dešimtmečius. Pirmuoju laikotarpiu policija pirmiausia buvo suprantama kaip įstatymų vykdymo priežiūrą atliekanti institucija. Ši nuostata įtvirtinta ir 1991 m. gruodžio 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 1 straipsnyje, kur policija apibrėžiama kaip „teisėtvarką užtikrinantis vykdomasis valstybinės valdžios organas, veikiantis Respublikos vidaus reikalų sistemoje“, o pagrindiniais jos uždaviniais įvardijami „nusikaltimų bei kitokių teisės pažeidimų prevencija, nusikaltimų atskleidimas ir tyrimas, viešosios tvarkos, visuomeninės rimties bei saugumo, piliečių teisių, laisvių ir turto apsauga, taip pat pagal kompetenciją aplinkos apsauga. Be to, policija vykdo eismo saugumo priežiūrą, teikia neatidėliotiną ir kitokią socialinę pagalbą gyventojams“.

Minėtu laikotarpiu policijos veikloje buvo akcentuojamas jos, kaip įstatymus saugančios valstybės institucijos, vaidmuo, užmirštant ir kitą policijos veiklos kryptį – tarnavimą žmonėms. Kada ignoruojama ši sritis ir policijos veikla suprantama tik formaliai, siaurai, išskyla policijos „nutolimo“ nuo visuomenės problema. Pokyčiai, vykę teisėsaugos institucijose, ypač policijoje, antrajame po nepriklausomybės atkūrimo dešimtmetyje buvo bandymas spręsti šią problemą.

Dešimtojo dešimtmečio pabaigoje matoma esminių pokyčių. Policijos veikla vis labiau traktuojama kaip paslauga žmonėms, orientuojamasi į Vakarų Europos standartus, į žmogaus teisių užtikrinimą, kartu keičiasi

⁵⁸ Povilaitis. A. *Kultūrėjame. Policija*, 1934, Nr. 21, p. 325. cit. iš Palskys, E. *Policija ir visuomenė tarpukario Lietuvoje. Kriminalinė justicija: mokslo darbai*. LPA. 1996, t. 5, p. 35.

ir policijos veiklos vertinimo kriterijai. 2000 m. spalio 17 d. priimtame Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymo 4 straipsnyje pabrėžiama, kad „policijos veikla grindžiama demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms, humanizmo, visuomenės moralės, teisėtumo, veiklos viešumo, taip pat prievartos naudojimo tik būtinais atvejais ir jos proporcingumo principais“.

Šalia užregistruotų ir ištirtų nusikaltimų statistikos vis daugiau dėmesio skiriama gyventojų pasitikėjimo policija, jos veiklos vertinimo ir saugumo jausmo suvokimo analizei. 1996–1997 m. Vidaus reikalų ministerijos iniciatyva atliekamos pirmosios reprezentatyvios gyventojų požiūrio į policiją apklausos. O nuo 2005 m. pagal tą pačią metodologiją atliekamų gyventojų apklausų rezultatai laikomi vieni iš policijos veiklos vertinimo kriterijų.

Manytina, kad teisėsaugos institucijų veikla turi būti suprantama kur kas plačiau nei vien įstatymų vykdymo priežiūra. Teisėsaugos institucijos turi išlaikyti įstatymų vykdymo priežiūros ir visuomenės lūkesčių pusiausvyrą. Nuo to priklauso tiek minėtų institucijų darbo kokybė, tiek visuomenės pasitikėjimas jomis.

Nors ir nebuvo atlikta išsamių sociologinių tyrimų, kaip tam tikrais XX a. laikotarpiais (tarpukariu, sovietmečiu ar nepriklausomybės atkūrimo pradžioje) Lietuvoje buvo vertinamos teisėsaugos institucijos, tačiau turimi istoriniai šaltiniai ir surinkta medžiaga leidžia iš dalies patvirtinti tezę, kad gyventojai, turėję reikalų su teisėsaugos institucijomis, mažiau jomis pasitiki ir prasčiau vertina jų veiklą, palyginti su tais, kurie neturėjo tiesioginių kontaktų su teisėsaugos institucijomis. Tai pasakytina vertinant milicijos veiklą, ypač apie pirmuosius dešimtmečius sovietų okupuotoje Lietuvoje. Apie kitas institucijas – teismus, prokuratūrą ar įkalinimo įstaigas – yra per mažai informacijos, kad būtų galima pavirtinti šią tezę.

II skyrius

TEISĖSAUGOS DARBO VERTINIMAS VISUOMENĖJE

Pirmame skyriuje buvo nagrinėjama teisėsaugos institucijų veikla skirtingais istoriniais laikotarpiais. Šiame skyriuje detaliau analizuojama gyventojų požiūrio į šias institucijas kaita atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, kaip respondentai supranta vienos ar kitos institucijos esmę ir veiklos turinį, taip pat pristatoma gyventojų požiūrio į šias institucijas analizė bendrame Europos Sąjungos kontekste.

2.1. PASITIKĖJIMO TEISĖSAUGOS INSTITUCIJOMIS MATAVIMO ASPEKTAI

Sistemiškai pasitikėjimas institucijomis Lietuvoje buvo pradėtas tirti 1993 metais. Pirmuosius gyventojų nuomonės apie institucijas tyrimus kiekvieną mėnesį pradėjo atlikti „Baltijos tyrimai“. Šalia kitų institucijų buvo tiriamas gyventojų pasitikėjimas policija ir teismais. Iš pradžių buvo tiriama gyventojų pasitikėjimas dešimčia institucijų⁵⁹: Lietuvos žiniasklaida, Bažnyčia, Prezidento tarnyba, Seimu, Vyriausybė, krašto apsauga, Lietuvos banku, savivaldybėmis, taip pat policija ir teismais. Pirmosios dvi gyventojų buvo vertinamos labai aukštai, o pasitikėjimas policija ir teismais kelerius metus buvo vienas iš mažiausių. Pvz., remiantis „Baltijos tyrimų“ duomenimis, 1993 m. policija ir teismais pasitikėjo tik apie 30 proc. respondentų. Vėliau nuo 1998 m. kas mėnesinius pasitikėjimo institucijomis tyrimus pradėjo ir „Vilmorus“.

⁵⁹ Vėliau institucijų sąrašas buvo papildytas iki 21, tarp kurių pradėtas tirti pasitikėjimas prokuratūra.

Atkreiptinas dėmesys į tam tikrą gyventojų pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis esamo projekto tyrimo duomenų ir kasmėnesinių apklausų, kurias atlieka „Baltijos tyrimai“ ir „Vilmorus“, neatitiktį. Pirmoji neatitiktis – lyginant minėtų rinkos ir viešosios nuomonės tyrimo bendrovių pasitikėjimo policija, teismais ir prokuratūra duomenis, matyti tam tikri skirtumai – pagal „Baltijos tyrimų“ duomenis⁶⁰, patikinčių ir ypač nepasitikinčių visomis šiomis institucijomis respondentų dalis visada didesnė nei pagal „Vilmorus“ apklausų duomenis⁶¹. Minėta neatitiktis sietina su skirtingu atsakymų formulavimu – nors abi bendrovės užduoda tą patį klausimą – „Ar jūs pasitikite šiomis institucijomis?“, tačiau „Baltijos tyrimai“ matuoja keturių padalų skale (atsakymai „labai pasitikiu“, „pasitikiu“, „nepasitikiu“ ir „labai nepasitikiu“), o „Vilmorus“ gyventojų nuostatas matuoja jautresne penkių padalų skale („visiškai pasitikiu“, „pasitikiu“, „nei taip, nei ne“, „nepasitikiu“ ir „visiškai nepasitikiu“). Matuojant pastarąją skale gana didelė dalis respondentų pasirenka neutralų – vidurinį variantą.

2.1.1 LENTELĖ. Gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis

	„Vilmorus“ (2011 m. liepa)		„Baltijos tyrimai“ (2011 m. liepa)		VRM apklausa (Spinter tyrimai, 2011 m. spalio lapkritis ⁶²)		Esamo projekto tyrimas (SIC, 2011 m. liepa)	
	Pasitiki	Nepasitiki	Pasitiki	Nepasitiki	Pasitiki	Nepasitiki	Pasitiki	Nepasitiki
Policija	39*	27	50*	45	58*	36	59*	36
Prokuratūra	19	43	23	65	26	50	39*	42
Teismais	15	46	21	59	25	62	37*	47

*Skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$.

⁶⁰ Apklausų rezultatai buvo skelbiami dienraštyje „Respublika“.

⁶¹ Apklausų rezultatai skelbiami dienraštyje „Lietuvos rytas“. <http://www.vrm.lt/go.php/lit/Sociologiniai-tyrimai/248> [žiūrėta 2012-06-05]

⁶² Ar Jūs pasitikite šiomis institucijomis? Atsakymai: visiškai pasitikiu, pasitikiu, nepasitikiu, visiškai nepasitikiu ir sunku pasakyti. Visose šalies savivaldybėse individualių interviu būdu buvo apklausta 3 004 respondentai. Žr. „Lietuvos gyventojų požiūris į policiją, saugumo jausmo suvokimas ir viešojo saugumo būklės vertinimas“.

Detaliau aptartina antroji esamo projekto ir minėtų kasmėnesinių tyrimų rezultatų neatitiktis. Remiantis esamo projekto tyrimo duomenimis, gyventojų pasitikėjimas policija, teismais ir prokuratūra yra pastebimai didesnis. Tiesa, esamo projekto tyrimo duomenys buvo panašesni į Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) inicijuotos gyventojų apklausos duomenis, nors šiuo atveju apklausa vyko keliais mėnesiais vėliau, buvo didesnė imtis ir šiek tiek skyrėsi atsakymo variantai. Tai, kad skiriasi kasmėnesinių apklausų apie policiją ir specializuotų apklausų, kurias užsako valstybės institucijos, rezultatai, pažymėjo S. Mališauskaitė-Simanaitienė ir G. Sakalauskas⁶³, kurie suabejojo pastarųjų patikimumu (Sakalauskas ir kt., 2011, p. 242–244). Tačiau 2.1.1 lentelėje pateiktų duomenų skirtumus būtų galima aiškinti ne tik nevienodomis matavimo skalėmis, bet ir skirtingu lyginimo kontekstu. „Vilmorus“ ir „Baltijos tyrimų“ pagal tą pačią metodologiją atliekamos kasmėnesinės apklausos matuoja pasitikėjimą įvairiomis institucijomis, o mūsų ir VRM inicijuotos apklausos yra specializuotos, skirtos nustatyti gyventojų požiūrį į daug siauresnę sritį – požiūrį į teisėsaugos institucijas. Pirmuoju atveju teisėsaugos institucijos lyginamos platesniu kontekstu, o antruoju – tarpusavyje. Tikėtina, kad vienu atveju gyventojai vertino pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis (*trust*), kitu atveju – jų patikimumą (*confidence*). Tai plačiau nagrinėta monografijos įvade ir 2.3 skyriuje.

Vis dėlto akivaizdžiai matyti viena bendra tendencija lyginant visų keturių apklausų rezultatus, t. y. visose apklausose prokuratūra ir teismai vertinami panašiai – visais atvejais pasitikinčiųjų policija buvo beveik dvigubai daugiau nei pasitikinčiųjų prokuratūra ir teismais. Tikėtina, kad aukštesniam policijos vertinimui turi įtakos policijos darbo specifika (tai plačiau aptarta pirmame šios monografijos skyriuje). Kita vertus, geresnis policijos vertinimas, palyginti su kitomis teisėsaugos institucijomis,

⁶³ Autoriai palygino „Baltijos tyrimų“ kas mėnesį atliekamus pasitikėjimo institucijomis ir tos pačios bendrovės atliekamus Policijos departamento prie VRM 2004–2010 m. apklausų rezultatus. Žr. Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją, 2010 m. balandžio mėn. <http://www.policija.lt/apklausa> [žiūrėta 2012-05-09].

sietinas su vadinamuoju garavimo efektu⁶⁴ ir nustatytas daugelyje kitų Europos Sąjungos šalių, taip pat JAV, Kanadoje ir Australijoje.

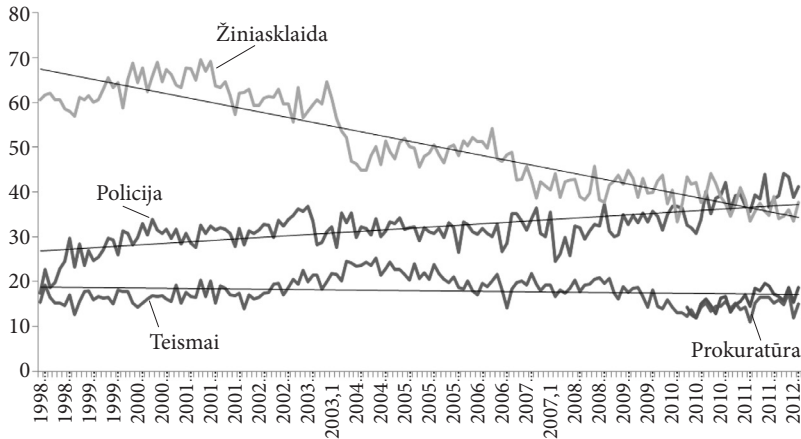
Pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis kaita

Analizuojant pasitikėjimo policija dinamiką matyti keli įdomūs dėsniniai. Pasitikėjimas policija staigiai krisdavo po didelį atgarsį visuomenėje turėjusių kriminalinių įvykių. Pirmasis staigus pasitikėjimo policija kritimas užfiksuotas 1993 m. lapkričio mėn. iš karto po dienraščio „Respublika“ žurnalisto V. Lingio nužudymo. Tuomet pasitikėjimas policija nukrito nuo 30 iki 18 procentinių punktų, t. y. trečdaliu. Panaši situacija buvo ir 2007 m. lapkričio mėn. (Skuodo r. neblaivių policijos pareigūnų sukeltas eismo įvykis, kai žuvo keli vaikai) ir kt. Tuomet pasitikėjimas policija, remiantis „Baltijos tyrimų“ duomenimis, per mėnesį nukrito nuo 39 iki 24 proc., t. y. beveik per pusę. Antra vertus, matyti ir kita labiau teigiama tendencija – pasitikėjimas policija per kelis mėnesius grįždavo į panašų lygį. Tikėtina, kad toks staigus reitingų kritimas ir laipsniškas grįžimas prie panašaus lygio vertintinas kaip momentinė emocinė reakcija į visuomenę sukrėtusį įvykį.

Nepaisant tam tikrų svyravimų, pasitikėjimas policija nors ir nežymiai, laipsniškai didėjo ir pastaruosius trejus metus pasitikinčių policija skaičius buvo didesnis nei nepasitikinčiųjų. Kiek kitokia buvo pasitikėjimo teismais situacija. Nors pirmaisiais pasitikėjimo institucijomis tyrimo metais teismų ir policijos vertinimas mažai skyrėsi, tačiau vėliau pasitikėjimo šiomis institucijomis atotrūkis nors ir šiek tiek, bet didėjo (žr. 2.1.1 pav.). Kitaip nei policija, teismais gyventojai labiau nepasitiki nei pasitiki. Panašios mažesnio pasitikėjimo teismais, palyginti su policija, tendencijos būdingos daugeliui Europos Sąjungos šalių⁶⁵. Kai kurie užsienio šalių mokslininkai, analizuodami empirinių tyrimų rezultatus pastebėjo, kad gyventojai teigiamai vertino vietinę policiją ir mažiau teigiamai teismus ir įkalinimo įstaigas (Tufts, 2000; Roberts, 2004; Gannon, 2005).

⁶⁴ Tai plačiau nagrinėta monografijos įvade.

⁶⁵ Žr. Standartinio Eurobarometro tyrimai.

2.1.1 PAV. Gyventojų pasitikėjimas žiniasklaida, policija, teismais ir prokuratūra, proc.

Šaltinis: „Vilmorus“ kasmėnesinių apklausų duomenys

Iš 2.1.1 pav. matyti dar viena įdomi tendencija – tiriamuoju laikotarpiu laipsniškai mažėjo pasitikėjimas žiniasklaida. Panašios tendencijos matomos analizuojant ir „Baltijos tyrimų“ duomenis. Pvz., 1993 m. žiniasklaida kartu su Bažnyčia buvo tos institucijos, kuriomis Lietuvos gyventojai pasitikėjo daugiausiai (žiniasklaida pasitikėjo nuo 65 iki 70 proc.). Tarp visų tiriamų institucijų žiniasklaida užimdavo antrą vietą po pasitikėjimo Bažnyčia, o policija ir teismai buvo sąrašo apačioje. Palyginti pateikiama 2012 m. balandžio mėn. „Baltijos tyrimų“ duomenys: tarp didžiausių pasitikėjimą gyventojų turinčių institucijų policija kartu su žiniasklaida dalijasi penktąja šeštąja vieta iš 21 institucijos, ir gyventojai jas vertina vienodai – pasitiki 54 proc., nepasitiki – 42 proc.⁶⁶

⁶⁶ Dienraštis „Respublika“ „Apklausa: labiausiai pasitikima ugniagesiais, mažiausiai – Seimu. Apklausa vyko 2012 m. balandžio 24 – gegužės 2 d. Apklausti 1008 Lietuvos gyventojai nuo 15 iki 74 metų. http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvas_politika/apklausa_labiausiai_pasitikima_ugniagesiais_maziausiai_seimu/ [žiūrėta 2012-06-15]

Pasitikėjimas prokuratūra sistemingai pradėtas tirti vėliausiai. „Baltijos tyrimai“ gyventojų pasitikėjimą prokuratūra sistemingai pradėjo tirti nuo 2007 m., o „Vilmorus“ – nuo 2010 metų. Lyginant šiuos duomenis matyti, kad pasitikėjimo prokuratūra ir teismais kreivės buvo panašios ir jos kito tolygiai. Tikėtina, kad dalis gyventojų nelabai skiria prokuratūros ir teismų veiklą, todėl jų vertinimai mažai skiriasi. Teismų ir ypač prokuratūros vertinimai labai smuko po 2009 m. spalio mėn. pedofilijos skandalo. Svarbu ir tai, kad, skirtingai nei policija, pasitikėjimas prokuratūra nebegrižo į ankstesnę lygį.

Remiantis esamo projekto tyrimo duomenimis, iš visų teisėsaugos institucijų gyventojai policija pasitiki labiausiai – net 59 proc. Tuo metu nepasitikinčiųjų prokuratūra ir teismais yra šiek tiek daugiau nei pasitikinčiųjų. Pasitikinčių ir nepasitikinčių įkalinimo įstaigomis gyventojų dalis buvo beveik vienoda, tačiau net 39 proc. apklaustųjų apskritai neturėjo nuomonės (žr. 2.1.2 lentelę).

2.1.2 LENTELĖ. Gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis⁶⁷

	Pasitiki	Nepasitiki	Sunku pasakyti
Policija	59*	36	5
Prokuratūra	39	42	19
Teismais	37	47*	16
Įkalinimo įstaigomis	29	32	39*

* Skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Lyginant gyventojų pasitikėjimą šiomis institucijomis atkreiptinas dėmesys į tam tikras institucijas nevertinančių žmonių dalį. Remiantis Vidaus reikalų ministerijos (toliau – VRM) užsakymu 2005–2011 m. atliktų tyrimų duomenimis, su policija per pastaruosius penkerius metus asmeniškai turėjo reikalų⁶⁸ nuo 26 proc. iki 34 proc., su teismais – 9 proc.,

⁶⁷ Ar Jūs visiškai pasitikite, greičiau pasitikite, greičiau nepasitikite ar visiškai nepasitikite šiomis institucijomis?

⁶⁸ Gyventojams buvo pateiktas klausimas: „Ar per paskutinius penkerius metus Jūs turėjote reikalų (kontaktų) su šiomis institucijomis?“

su prokuratūra – 3 proc., o su įkalinimo įstaigomis vos 1 proc. gyventojų (Lietuvos gyventojų požiūris į policiją, saugumo jausmo suvokimas ir viešojo saugumo būklės vertinimas). Taigi su vienomis teisėsaugos institucijomis gyventojai susiduria dažniau, jos yra labiau matomos, pvz., policija, tuo metu kitos, tokios kaip antai įkalinimo įstaigos, yra pakankamai uždaros, todėl nenuostabu, kad nemažai gyventojų neturi apie jas nuomonės. Svarbus dar vienas aspektas, kad viena iš akivaizdžiausių policijos funkcijų yra užtikrinti viešąjį saugumą, o prokuratūros ir teismų veikla daliai žmonių nėra suprantama ir tokia matoma kaip policijos. Tiek teismai, tiek prokuratūros, tiek įkalinimo įstaigos dėmesį visuomenėje patraukia dažniausiai per prieštaringai visuomenėje vertinamus įvykius.

Esamo projekto tyrimo rezultatai parodė, kad yra statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingo amžiaus grupių ir įvairiose vietovėse gyvenančių respondentų vertinimų. Pvz., įkalinimo įstaigomis labiausiai pasitiki jauniausi (18–29 m.) – net 4 iš 10, o beveik pusė vyresnių nei 60 m. amžiaus apklaustųjų – negalėjo įvertinti pasitikėjimo šiomis institucijomis. Gana kritiškai visas teisėsaugos institucijas vertino priešpensinio amžiaus (50–59 m.) žmonės – tarp jų buvo mažiau pasitikinčių policija ir daugiau nepasitikinčių kitomis teisėsaugos institucijomis – teismais, prokuratūra ir įkalinimo įstaigomis. Tyrimo rezultatai parodė, kad daugiau nei pusė kaimo gyventojų nepasitikėjo teismais ir prokuratūromis. Taip pat nustatytas reikšmingas ryšys tarp skirtingo išsilavinimo žmonių – respondantai, turintys aukštąjį išsilavinimą, labiau pasitikėjo policija (žr. 2.1.3 lentelę).

Vienas iš svarbiausių socialinių demografinių veiksnių, kuris diferencijuoja institucijų darbo, užtikrinant gyventojų saugumą, vertinimą, yra amžius. Tyrimo duomenys parodė, kad jauni žmonės (18–29 m.) geriau vertina visų institucijų darbą⁶⁹. O lytis nei institucijų vertinimo, nei pasitikėjimo jomis – nediferencijuoja.

⁶⁹ Plačiau šis klausimas nagrinėjamas trečioje monografijos dalyje.

2.1.3 LENTELĖ. Gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jų darbo vertinimas užtikrinant žmonių saugumą

	Sprendė savo problemas teisėsaugos institucijose	Pasitikėjimas				Institucijų darbo vertinimas užtikrinant žmonių saugumą			
		Policija	Prokuratura	Teismais	Įkalinimo įstaigomis	Policijos	Teismų	Prokuratūros	Įkalinimo įstaigų
Lytis	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.
18-29 m.	Dažniau sprendė	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	Geriau vertina	Vertina šiek tiek geriau	Geriau vertina	Geriau vertina
30-39 m.	Dažniau sprendė	N. s.	N. s.	Daugiau nepasitiki	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.
40-49 m.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.
50-59 m.	N. s.	Mažiau pasitiki	Daugiau nepasitiki	Daugiau nepasitiki	Blogiau gerai	N. s.	Blogiau vertina	N. s.	N. s.
60 ir daugiau	Rečiau sprendė	Labiau pasitiki	N. s.	N. s.	½ nevertina	N. s.	N. s.	N. s.	Daugiau nei ½ nevertina
Pradinis ir pagrindinis	Rečiau sprendė	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	Vertina geriau	N. s.	N. s.	N. s.
Vidurinis	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.
Aukštesnysis	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	Vertina blogiau	Vertina blogiau	N. s.
Aukštasis	Dažniau sprendė	Labiau pasitiki	N. s.	N. s.	N. s.	Vertina geriau	N. s.	N. s.	N. s.
Didieji miestai	Dažniau sprendė	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.
Kaimo vietovė	N. s.	N. s.	Daugiau nepasitiki	Daugiau nepasitiki	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.	N. s.

N. s. – nėra statistškai reikšmingų skirtumų.

Chi kvadrato testas; pateikti duomenys yra statistškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Pasitikėjimas policija ir teisine sistema Europos Sąjungoje

Tyrimo metu buvo siekta išsiaiškinti, kaip atrodo Lietuvos teisėsaugos institucijų vertinimas bendrame europiniame kontekste. Remiantis Standartinio Eurobarometro⁷⁰ 2003–2010 m. duomenimis analizuojama Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos (toliau – ES) šalių gyventojų požiūrio į policiją ir teisinę sistemą⁷¹ dinamika. Atskaitos tašku pasirinkti Lietuvos įstojimo į ES metai ir lyginami pastarųjų aštuonerių metų tyrimų rezultatai, nes 2011 m. ir 2012 m. pirmąjį pusmetį standartinėje apklausoje nebuvo tiriamas gyventojų požiūris šiuo klausimu.

Eurobarometro duomenys rodo, kad skirtingose ES šalyse yra didelė nuomonės apie gyventojų pasitikėjimo teisine sistema⁷² įvairovė (negalima tiesiogiai tapatinti su teismais). Detaliau aptartinos kelios bendros tendencijos. Pirma, skiriasi pasitikėjimas teisine sistema naujose ir senose ES šalyse. Kurį laiką net oficialioje duomenų analizėje šalia bendro ES šalių vidurkio atskirai buvo pateikiami senųjų ir naujųjų šalių pasitikėjimo vidurkiai. Iš 2.1.4 lentelės matyti, kad pasitikėjimas policija ir teisine sistema naujose šalyse narėse gerokai mažesnis.

Labiausiai nacionaline teisine sistema gyventojai pasitiki Skandinavijos šalyse, pvz., Danijoje (nuo 76 iki 85 proc.), Suomijoje (68–77 proc.), Švedijoje (51–73 proc.), taip pat Austrijoje (67–76 proc.), Nyderlanduose

⁷⁰ Standartiniai Eurobarometro tyrimai visose Europos Sąjungos šalyse (ir kai kuriose šalyse kandidatėse) pagal tą pačią metodiką atliekami du kartus per metus – pavasarį ir rudenį, tačiau dalis klausimų, tokių kaip antai: pasitikėjimas teisine sistema ir policija, įtraukiami ne į visus tyrimus. Analizei naudojami standartinių Eurobarometrų 60, 62, 64, 66, 68, 72 ir 74 tyrimų rudens ir standartinio Eurobarometro 69 pavasario duomenys (rudenį šis klausimas nebuvo tiriamas).

⁷¹ Klausimas: Kiek Jūs pasitikite tam tikromis institucijomis? Prašau pasakyti apie kiekvieną iš šių institucijų, ar Jūs linkę ja pasitikėti, ar linkę nepasitikėti? Atsakymai: linkę pasitikėti, nelinkę pasitikėti, nežino.

⁷² Klausimyne anglų kalba ši institucija vadinama „*justice, (National) legal system*“, klausimyne lietuvių kalba – „teise (mūsų šalies), teisėsaugos sistema“. Nors tai nėra pats geriausias atitikmuo, tačiau tikėtina, kad Lietuvos gyventojai vertino teisinę sistemą arba teisėsaugos sistemą, neįskaitant policijos. Manytina, kad tikslesnis šios sąvokos vertimas būtų pasitikėjimas nacionaline teisine sistema.

2.1.4 LENTELE. Gyventojų pasitikėjimas teisine sistema ir policija ES šalyse

	2004 m. rudenio		2005 m. rudenio		2006 m. rudenio	
	Teisine sistema	Policija	Teisine sistema	Policija	Teisine sistema	Policija
Visos ES šalys	45	64	47	65	46	64
Senosios ES šalys	48	68	51	69	48	67
Naujosios šalys narės	26*	42*	29*	45*	34*	49*

* Skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Šaltiniai: Standartinių Eurobarometrų 60, 62 ir 64 apklausų duomenys

(50–67 proc.) ir Vokietijoje (55–60 proc.). Mažiausias pasitikėjimas tarp senųjų ES narių yra Portugalijoje (28–47 proc.), Italijoje (31–47 proc.) ir Prancūzijoje (39–47 proc.). Daugelyje pokomunistinių šalių gyventojų pasitikėjimas minėtomis institucijomis mažesnis nei ES vidurkis, tačiau yra ir keletas išimčių – Kipras (53–67 proc.) ir Estija (44–58 proc.). Lietuva kartu su Bulgarija yra tarp šalių, kuriose pasitikėjimas teisine sistema yra mažiausias. Lietuvoje įvairiais metais teisine sistema pasitikėjo nuo 15 iki 28 proc., o Bulgarijoje – nuo 12 iki 23 proc. apklaustųjų (žr. 2.1.5 lentelę).

Antra tendencija – lyginant 2003–2010 m. duomenis matyti, kad vienoje šalyse pasitikėjimas teisine sistema laipsniškai didėjo, pvz., Švedijoje, Estijoje ir Lenkijoje, o kitose, pvz., Graikijoje, Kipre, Portugalijoje ir Rumunijoje, nuolat smarkiai mažėjo. Detaliau aptartini Graikijos ir Portugalijos atvejai. 2003 m. Graikijoje pasitikėjimas teisine sistema buvo vienas iš didžiausių ES (68 proc.), tačiau jis kiekvienais metais vis mažėjo ir 2010 m. nukrito iki 41 proc., t. y. beveik trečdaliu. Tai sietina su ekonomine krize, į kurią pateko šalis, ir tikėtina, kad ši situacija per pastaruosius metus dar pablogėjo. Panaši padėtis buvo ir Portugalijoje, tiesa, pasitikėjimas teisine sistema šioje šalyje nebuvo labai didelis (mažiausias tarp senųjų ES šalių), tačiau 2010 m. jis nukrito iki 28 procentų. Išskirtina dar viena ES šalių narių, kuriose pasitikėjimas teisine sistema buvo santykinai stabilus, grupė, t. y. Vokietija, Jungtinė Karalystė ir Slovakija.

Trečia tendencija – keliose ES šalyse, iš jų ir Lietuvoje, buvo matomas staigus, apie 10 procentinių punktų pasitikėjimo teisine sistema kritimas,

2.1.5 LENTELĖ. ES šalių gyventojų pasitikėjimas nacionaline teisine sistema, proc.

Teisine sistema	2003 rudo	2004 rudo	2005 rudo	2006 rudo	2007 rudo	2008 pavasaris	2009 rudo	2010 rudo	Šalies vidurkis
Danija	79	79	80	76	85	83	80	84	80,8
Suomija	68	73	75	75	77	80	74	77	74,9
Austrija	67	68	72	72	76	73	67	71	70,8
Švedija	58	58	51	63	63	67	60	73	61,6
Nyderlandai	50	57	60	60	67	63	51	65	59,1
Kipras	67	61	59	60	58	59	50	53	58,4
Vokietija	55	58	60	55	59	58	58	60	57,9
Graikija	68	66	59	59	58	48	52	41	56,4
Liuksemburgas	54	55	59	52	56	52	61	60	56,1
Estija	46	44	49	51	57	58	52	55	51,5
Jungtinė Karalystė	43	50	49	46	49	49	48	50	48,0
Ispanija	41	45	46	48	56	55	48	44	47,9
Airija	48	46	48	45	45	57	45	42	47,0
Vengrija	48	52	44	46	46	38	41	53	46,0
ES 27 (25)	46	45	47	46	47	46	43	47	45,9
Malta	43	37	52	45	47	52	40	42	44,8
Prancūzija	39	39	40	40	47	46	39	45	41,9
Belgija	34	39	40	43	51	49	35	36	40,9
Italija	41	35	47	37	33	31	37	42	37,9
Portugalija	47	36	37	42	37	37	31	28	36,9
Čekija	30	32	32	37	31	32	29	34	32,1
Latvija	37	34	32	32	28	27	26	36	31,5
Lenkija	24	16	22	30	38	32	31	38	28,9
Slovakija	19	27	31	31	27	31	29	32	28,4
Rumunija	35	26	31	26	26	28	28	23	27,9
Slovėnija	31	27	34	35	26	28	19	22	27,8
Lietuva	24	28	27	24	25	28	15	22	24,1
Bulgarija	23	20	20	15	12	13	17	16	17,0

Šaltinis: Standartinių Eurobarometrų 60, 62, 64, 66, 68, 69, 72 ir 74 apklausų duomenys

kuris po metų grįžo į ankstesnę padėtį. Gana įdomus Lenkijos atvejis – pasitikėjimas teisine sistema 2004 m. buvo pats mažiausias ES (tik 16 proc.), o 2010 m. jis padidėjo iki 38 procentų. Panašus staigus pasitikėjimo teisine sistema kritimas 2005 m. buvo Švedijoje ir Maltoje, o 2009 m. – Lietuvoje⁷³ ir Nyderlanduose. Tikėtina, kad tokiems staigiems pokyčiams galėjo turėti įtakos tam tikri neįprasti, greičiausiai didelį atgarsį visuomenėje sukėlę kriminaliniai ar politiniai įvykiai tose šalyse.

Kaip buvo minėta, pasitikėjimas nacionaline teisine sistema Lietuvoje yra vienas mažiausių tarp visų ES šalių. Darant prielaidą, kad gyventojai, vertindami teisinę sistemą, suvokia ją kaip teismų ir prokuratūros sistemą, manytina, kad panašios ilgalaikės nepasitikėjimo šiomis institucijomis tendencijos išliks ir per artimiausius metus.

Analizuojant įvairių ES šalių gyventojų pasitikėjimą policija matyti, kad beveik visose šalyse, išskyrus Daniją ir Kiprą, jis yra pastebimai didesnis nei pasitikėjimas teisine sistema (žr. 2.1.6 lentelę). Kai kuriose šalyse policijos ir teisinės sistemos vertinimo atotrūkis yra labai didelis, siekia iki 30 procentinių punktų. Pvz., Maltoje, remiantis 2010 m. duomenimis, policija pasitiki 68 proc., o teisine sistema – 42 proc., Ispanijoje – atitinkamai 68 ir 44 proc., Belgijoje – 65 ir 36 proc., Portugalijoje – 58 ir 28 proc., Slovėnijoje – 48 ir 22 proc., Bulgarijoje – 41 ir 16 proc., ir Lietuvoje – 44 ir 22 proc. Įdomu ir tai, kad visose šiose šalyse panašus šių institucijų vertinimo skirtumas buvo visu lyginamuoju laikotarpiu. Šiek tiek kitokia situacija buvo tik Lietuvoje, kur iki 2005 m. šis atotrūkis nebuvo toks didelis.

Analizuojant skirtingų ES šalių gyventojų pasitikėjimą policija matyti panašios kaip ir pasitikėjimo teisine sistema tendencijos. Daugeliu atvejų policijos reitingai yra aukščiausi tose šalyse, kur labiausiai pasitiki ir nacionaline teisine sistema. Labiausiai policija gyventojai pasitiki Suomijoje (nuo 88 iki 91 proc.), Danijoje (86–91 proc.), Vokietijoje (74–81 proc.), Švedijoje (67–82 proc.), Austrijoje (69–78 proc.), Nyderlanduose (59–73 proc.) taip pat Maltoje (68–78 proc.). Mažiausiai pasitikima policija

⁷³ Po pedofilijos skandalo, remiantis Eurobarometro duomenimis, pasitikėjimas teisine sistema nukrito iki 15 proc.

2.1.6 LENTELĖ. ES šalių gyventojų pasitikėjimas policija ir nacionaline teisine sistema, proc.

ES šalis	Pasitikėjimas teisine sistema		Pasitikėjimas policija	
	2010 m. ruduo	2003–2010 m. vidurkis	2010 m. ruduo	2003–2010 m. vidurkis
Suomija	77	74,9	91	90,4
Danija	84	80,8	89	86,6
Švedija	73	61,6	82	74,1
Austrija	71	70,8	78	72,9
Vokietija	60	57,9	77	78,6
Liuksemburgas	60	56,1	76	66,1
Estija	55	51,5	73	64,9
Nyderlandai	65	59,1	73	70
Jungtinė Karalystė	50	48	71	67,6
Ispanija	44	47,9	68	64,1
Malta	42	44,8	68	73,1
Belgija	36	40,9	65	64,9
Airija	42	47	65	65,6
ES 27 (25)	47	45,9	64	63,5
Prancūzija	45	41,9	62	61,3
Vengrija	53	46	60	52,1
Italija	42	37,9	58	60,8
Portugalija	28	36,9	58	61,9
Lenkija	38	28,9	55	48,1
Graikija	41	56,4	52	59,4
Kipras	53	58,4	50	58,8
Slovėnija	22	27,8	48	46
Slovakija	32	28,4	47	37
Čekija	34	32,1	45	39,9
Latvija	36	31,5	45	37,8
Lietuva	22	24,1	44	34,1
Bulgarija	16	17	41	36,5
Rumunija	23	27,9	37	36,6

Šaltinis: Standartinio Eurobarometro 74 apklausos duomenys

daugelyje pokomunistinių šalių: Bulgarijoje (nuo 25 iki 48 proc.), Rumunijoje (25–48 proc.), Slovakijoje (31–47 proc.), Latvijoje (31–45 proc.) ir Lietuvoje (27–44 proc.). Lyginant aštuonerių metų duomenis matyti ta pati situacija kaip ir vertinant teisinę sistemą – Lietuva kartu su Bulgarija likdavo ES valstybių sąrašo gale. Iš bendro pokomunistinių šalių konteksto išsiskiria tik Estija, kurioje pasitikėjimas policija buvo gana didelis ir per pastaruosius kelerius metus vis dar didėjo nuo 51 iki 73 proc. (žr. 2.1.7 lentelę).

2003–2010 m. duomenys rodo, kad panašiai kaip ir pirmiau aptartas pasitikėjimas teisine sistema, vienoje šalyse pasitikėjimas policija laipsniškai didėjo, kitose – nuolat smarkiai mažėjo. Daugeliu atvejų tai tos pačios šalys. Pasitikėjimas tiek policija, tiek teisine sistema lyginamuoju laikotarpiu didėja Švedijoje (pasitikinčių policija buvo nuo 67 iki 82 proc.), Estijoje (51–73 proc.) ir Lenkijoje (39–56 proc.), o smarkiai mažėjo Graikijoje (nuo 67 iki 52 proc.) ir Kipre (nuo 70 iki 50 proc.). Kiek kitokia situacija buvo Portugalijoje ir Rumunijoje – nors šiose šalyse pasitikėjimas teisine sistema nuolat menko, tačiau policijos vertinimas išliko stabilus.

Lyginant pasitikėjimo teisine sistema ir policija dinamiką įvairiose ES šalyse matyti ir skirtumų. Vienas iš jų – beveik trečdalyje ES šalių pasitikėjimas policija yra gana stabilus, pvz., Suomijoje, Danijoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Slovėnijoje ir Rumunijoje. Kitas skirtumas yra tas, kad nėra tokio didelio atotrūkio tarp skirtingų šalių vertinimo, koks buvo vertinant pasitikėjimą teisine sistema. Dalis pokomunistinių šalių pamažu artėja link didelio pasitikėjimo policija, kuris yra daugelyje senųjų ES šalių. Lietuva ilgą laiką buvo tarp ES šalių, kuriose pasitikėjimas policija yra vienas iš mažiausių. Antra vertus, įvertinus paskutinių dvejų metų teigiamas pasitikėjimo policija tendencijas⁷⁴, kurios neatsispindi Eurobarometro tyrimuose, galima tikėtis panašaus koks pastaraisiais metais buvo užfiksuotas Lenkijoje vertinimų gerėjimo.

⁷⁴ Prielaida daroma remiantis kasmėnesiniais „Baltijos tyrimų“ ir „Vilmorus“ duomenimis.

2.1.7 LENTEĻĒ. ES šalių gyventojų pasitikėjimas policija, proc.

Policija	2003 ruduo	2004 ruduo	2005 ruduo	2006 ruduo	2007 ruduo	2008 pavasaris	2009 ruduo	2010 ruduo	Šalies vidurkis
Suomija	89	91	90	88	92	91	91	91	90,4
Danija	90	86	86	75	91	88	88	89	86,6
Vokietija	74	80	80	79	81	79	79	77	78,6
Švedija	67	69	72	78	75	75	75	82	74,1
Malta	68	71	79	72	71	78	78	68	73,1
Austrija	73	74	75	70	75	69	69	78	72,9
Nyderlandai	59	64	73	72	73	73	73	73	70,0
Jungtinė Karalystė	60	73	70	68	65	67	67	71	67,6
Liuksemburgas	64	67	67	64	67	62	62	76	66,1
Airija	64	64	61	61	66	72	72	65	65,6
Belgija	52	58	64	68	70	71	71	65	64,9
Estija	51	60	59	58	70	74	74	73	64,9
Ispanija	57	61	57	57	71	71	71	68	64,1
ES 27 (25)	61	64	65	64	64	63	63	64	63,5
Portugalija	61	62	61	58	63	66	66	58	61,9
Prancūzija	55	60	61	60	66	63	63	62	61,3
Italija	66	61	67	61	57	57	59	58	60,8
Graikija	67	65	65	62	58	53	53	52	59,4
Kipras	70	62	56	58	60	52	62	50	58,8
Vengrija	48	59	55	56	49	45	45	60	52,1
Lenkija	42	39	45	50	56	49	49	55	48,1
Slovėnija	36	47	47	50	46	47	47	48	46,0
Čekija	33	37	41	43	40	40	40	45	39,9
Latvija	39	40	39	40	37	31	31	45	37,8
Slovakija	31	34	35	43	34	36	36	47	37,0
Rumunija	37	35	36	36	36	38	38	37	36,6
Bulgarija	48	43	41	36	33	25	25	41	36,5
Lietuva	27	32	34	33	35	34	34	44	34,1

Šaltinis: Standartinių Eurobarometrų 60, 62, 64, 66, 68, 69, 72 ir 74 apklausų duomenys

Analizuojant dešimtojo XX a. dešimtmečio pokomunistinių Vidurio ir Rytų Europos šalių tendencijas, matyti keli bendri bruožai – aukštas nusikaltimų baimės ir nesaugumo jausmo lygis. Tuo pačiu metu gyventojai gana prastai vertino policijos darbą ir buvo įsitikinę, kad policijos pareigūnai yra korumpuoti arba labiau linkę tenkinti valstybinius ar privačius interesus nei bendruomenės interesus. 1996 m. atliktas Tarptautinis viktimologinis tyrimas parodė (Zvekic, 1998, p. 82), kad Vidurio ir Rytų Europos šalių gyventojai jaučiasi mažiausiai saugūs, palyginti su kitų regionų šalimis⁷⁵.

Būtų klaidinga manyti, kad visose buvusiose sovietinio bloko šalyse situacija buvo vienoda. Iš 2.1.8 lentelės matyti, kad tik Slovėnijoje policijos darbas buvo vertinamas labiau teigiamai nei neigiamai. Lietuvos gyventojai policijos darbą vertino ypač neigiamai (66 proc. vertino neigiamai, palyginti su 14 proc., kurie vertino teigiamai). Įdomu ir tai, kad Čekijoje, Slovakijoje ir Latvijoje beveik pusė gyventojų neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Palyginus minėtų šalių policijos darbo ir gyventojų saugumo jausmo vertinimą, pastebėta, kad tarp šių šalių daugiausiai saugiai besijaučiančių⁷⁶ buvo Slovėnijoje (67 proc.), mažiausiai – Latvijoje (31 proc.) ir Lietuvoje (37 proc.) (Zvekic, 1998, p. 82).

Minėtas tyrimas taip pat parodė, kad Vidurio ir Centrinės Rytų Europos šių šalių gyventojai labiau nei kitų regionų atstovai buvo linkę manyti, kad policijos pareigūnai dažnai įsitraukę į korupcinę veiklą, ypač tokiose šalyse kaip antai Bulgarijoje (54 proc.), Kroatijoje (42 proc.), Jugoslavijoje (41 proc.), Vengrijoje (35 proc.), Slovakijoje (33 proc.) ir Lietuvoje (33 proc.) (Zvekic, 1998, p. 53).

⁷⁵ Tyrimas buvo atliekamas 58 šalyse, jo metu apklausta daugiau nei 130 tūkstančių respondentų. Tyrimo šalys buvo suskirstytos į tris grupes. Pirmoji įvardyta industrinės šalys, t. y. Vakarų Europos šalys, taip pat JAV, Kanada, Naujoji Zelandija ir Japonija. Antroji – pereinamojo laikotarpio šalys (*countries in transition*), t. y. Vidurio ir Rytų Europos šalys, taip pat Gruzija, Kirgizija ir Mongolija. Trečioji – besivystančios šalys, t. y. Pietų Amerikos, Azijos ir Afrikos šalys.

⁷⁶ Klausimas: Ar Jūs jaučiatės saugūs vaikščiodami gatvėse tamsiu paros metu?

2.1.8 LENTELĖ. Policijos darbo vertinimas pokomunistinėse Vidurio ir Rytų Europos šalyse⁷⁷

	Teigiamas vertinimas	Neigiamas vertinimas	Neturėjo nuomonės	Skirtumas tarp teigiamos ir neigiamos reikšmės
Slovėnija	41	36	23	5
Slovakija	20	29	51	-9
Vengrija	22	35*	43	-13
Bulgarija	23	37*	39	-14
Čekija	17	33*	50	-16
Latvija	15	36*	49	-21
Rumunija	28	53*	19	-25
Estija	16	46*	38	-30
Lenkija	18	49*	33	-31
Lietuva	14	66*	20	-52

* Statistiškai reikšmingi skirtumai, kai $p < 0,05$

Šaltinis: U. Zvekcic. Tarptautinis viktimologinis tyrimas, 1998, p. 78.

Tam tikrus paaiškinimus, kodėl taip skiriasi naujų ir senųjų ES šalių gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas, pateikia M. Caparini ir O. Marenin. Žlugus komunistiniam režimui Vidurio ir Rytų Europos valstybės susidūrė su tokiais įvairialypėmis problemomis: komunistinio paveldo kriminalinės justicijos sistemoje įveikimo, siekio reformuoti policiją taip, kad ji vadovautųsi demokratiniais principais, atitinkančiais tarptautinius žmogaus teisių standartus ir kartu spręstų didėjančio nusikaltimų lygio ir visuomenės nusikaltimų baimės problemas (Caparini ir Marenin, 2005, p. 4).

Analizuodami policijos reformas, vykstančias Vidurio ir Rytų Europos šalyse bei gyventojų saugumo jausmo suvokimą, M. Caparini ir O. Marenin daro išvadą, kad laipsniškai pereinama nuo autoritarinės prie demokratinės policijos veiklos, kartu akcentuoja, kad tai ilgalaikis procesas. Jie

⁷⁷ Lentelėje pateikiami tik tų šalių, kurios dabar yra ES narės, vertinimai. Klausimas: Kaip jūs vertinate policijos darbą?

taip pat pažymi dar vieną tendenciją, būdingą daugeliui pokomunistinių šalių, kad nusikaltimų ir nusikaltimų baimės tema dažnai naudojama kaip galingas ginklas politiniams ir asmeniniams tikslams (2005, p. 10).

Apžvelgus aštuonerių metų Eurobarometro apklausų duomenis ir išryškinius panašias tendencijas, būdingas daliai ES šalių, kyla klausimų, kokios yra nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis priežastys. Analizuojant užsienio šalyse atliekamus tyrimus galima rasti tam tikrų dėsningumų ir bandymų paaiškinti gyventojų požiūrį į teisėsaugos institucijas. Atkreiptinas dėmesys, kad iš visų teisėsaugos institucijų daugiausiai buvo tiriamas gyventojų požiūris į policiją, rečiau į teismus ir įkalinimo įstaigas.

Pasitikėjimui arba nepasitikėjimui teisėsaugos institucijomis turi įtakos šie veiksniai:

- Saugumo jausmo, tikimybės tapti nusikaltimo auka vertinimas bei nusikaltimų lygio vertinimas. Saugiau besijaučiantys, nemanantys, kad gali tapti nusikaltimo aukomis, ir manantys, kad nusikaltimų lygis nekinta arba mažėja, labiau pasitiki teisėsaugos institucijomis (Allain ir kt., 2006). Mažiau šiomis institucijomis pasitiki tie, kurie mano, kad nusikaltimų daugėja, kad yra didelė rizika tapti nusikaltimo auka (Latimer, Desjardins, 2007), prasčiau teisėsaugos institucijas vertino nesaugiai besijaučiantys gyventojai (Tufts, 2000);
- Ankstesni kontaktai su policija ir teismais siejami su prastesniu šių institucijų vertinimu, ankstesnis nusikaltimo aukos statusas turėjo įtakos prasčiau vertinant policijos darbą, bet neturėjo įtakos vertinant teismus ir įkalinimo įstaigas (Tufts, 2000; Allain et al, 2006).
- Žiniasklaidos įtaka ir situacijos, kai požiūris į vieną atvejį generalizuojamas iki didesnių tendencijų ar reiškinio (Roberts, 1992).
- Žinių apie teisėsaugos institucijų veiklą trūkumas. Visuomenėje vyrauja įsitikinimas, kad teismai skiria per švelnias bausmes, kad kriminalinės justicijos sistema labiau rūpinasi pažeidėjais, o ne nusikaltimo aukomis (Roberts, 1992; de Walle, 2009).

Dabartinės ir ankstesnės situacijos Lietuvoje palyginimas

J. Roberts (1992) atkreipė dėmesį, kad visuomenėje vyrauja įsitikinimas, jog nusikaltimų vis daugėja ir daugės, ir tai, kad šis įsitikinimas turi įtakos gyventojų pasitikėjimui teisėsaugos institucijomis ir jų darbui vertinti. Esamo projekto tyrimo duomenys parodė šias ir kitas pirmiau aptartas panašias tendencijas. Respondentų buvo prašoma palyginti dabartinę situaciją Lietuvoje su ta, kuri buvo 1989, 1999 ir 2009 m., t. y. žmonių saugumo jausmą, nusikalstamumo situaciją ir pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis (žr. 2.1.9 lentelę).

2.1.9 LENTELĖ. Dabartinės situacijos vertinimas, palyginti su 1989, 1999 ir 2009 m. (proc.)

Dabar palyginti su:	1989 metais	1999 metais	2009 metais
Nusikalstamumas padidėjo ⁸⁰	64* proc. (vs 9 proc.)	56*proc. (vs 12 proc.)	42*proc. (vs 6 proc.)
Saugumo jausmas sumažėjo ⁸¹	50*proc. (vs 20 proc.)	45*proc. (vs 20 proc.)	31*proc. (vs 14 proc.)
Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis sumažėjo ⁸²	37*proc. (vs 21 proc.)	35*proc. (vs 22 proc.)	30* proc. (vs 13 proc.)

* Skirtumai statistikai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Neigiami respondentų vertinimai pateikti 2.1.9. lentelėje. Duomenys rodo, kad nemažai gyventojų lygindami dabartinę situaciją šalyje su

⁷⁸ Jūsų manymu, ar nusikalstamumas Lietuvoje padidėjo ar sumažėjo, palyginti su 1989 metais..? Atsakymai: padidėjo, nepasikeitė, sumažėjo, sunku pasakyti. Skliausteliuose pateikta respondentų, manusių, kad nusikalstamumas sumažėjo, dalis.

⁷⁹ Jūsų manymu, ar dabar Lietuvoje žmonių saugumo jausmas, palyginti su 1989 metais..? Atsakymai: padidėjo, nepasikeitė, sumažėjo, sunku pasakyti. Skliausteliuose pateikta respondentų, manusių, kad saugumo jausmas padidėjo, dalis.

⁸⁰ Jūsų manymu, ar dabar pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis (policija, prokuratūra, teismais) padidėjo ar sumažėjo lyginant su 1989 metais..? Atsakymai: padidėjo, nepasikeitė, sumažėjo, sunku pasakyti. Skliausteliuose pateikta respondentų, manusių, kad pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis padidėjo, dalis.

ta, kuri buvo prieš kelerius metus, dešimtmetį ar du dešimtmečius (dar sovietmečiu), vertina ją kaip prastesnę. Ypač nepalankus lyginimas su 1989 m. – net 64 proc. apklaustųjų manė, kad nusikalstamumas padidėjo, 50 proc. – kad žmonių saugumas sumažėjo ir 37 proc. – kad sumažėjo pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis (manančiųjų, kad pasitikėjimas padidėjo, buvo 21 proc.). Taigi, žmonių manymu, paskutiniaisiais sovietinio režimo metais nusikaltimų buvo mažiau, atitinkamai gyventi buvo saugiau ir netgi, nemažos dalies manymu, pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis buvo didesnis.

Interpretuojant šiuos duomenis reikėtų įvertinti, kad dalis dabartinių respondentų tuo metu buvo per maži, kad patys galėtų prisiminti ir vertinti tuometę situaciją šalyje. Trečdalis 18–29 m. amžiaus jaunimo sąžiningai nurodė neturintys nuomonės šiuo klausimu. Įdomus ir palyginimas su 2009 m., net 42 proc. apklaustųjų manė, kad dabar nusikalstamumas padidėjo, 31 proc. – kad žmonių saugumas sumažėjo ir 30 proc. – kad sumažėjo pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis (manančiųjų, kad pasitikėjimas padidėjo, buvo 13 proc.).

Nepasitikintieji policija pesimistiškiau vertino dabartinę situaciją Lietuvoje, palyginti su ta, kuri buvo 1989, 1999 ir 2009 metais. Du trečdaliai nepasitikinčiųjų policija (75 proc., palyginti su 57 proc.) manė, kad dabar nusikaltimų padaugėjo, daugiau nei pusės (59 proc., palyginti su 45 proc.) nepasitikinčiųjų manymu, gyventojų saugumo jausmas sumažėjo ir beveik pusė (53 proc., palyginti su 28 proc.) teigė, kad pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis sumažėjo. Panašūs pasitikinčiųjų ir nepasitikinčiųjų policija nuomonių skirtumai matyti ir lyginant dabartinę situaciją su vėlesniais laikotarpiais (žr. 2.1.10 lentelę).

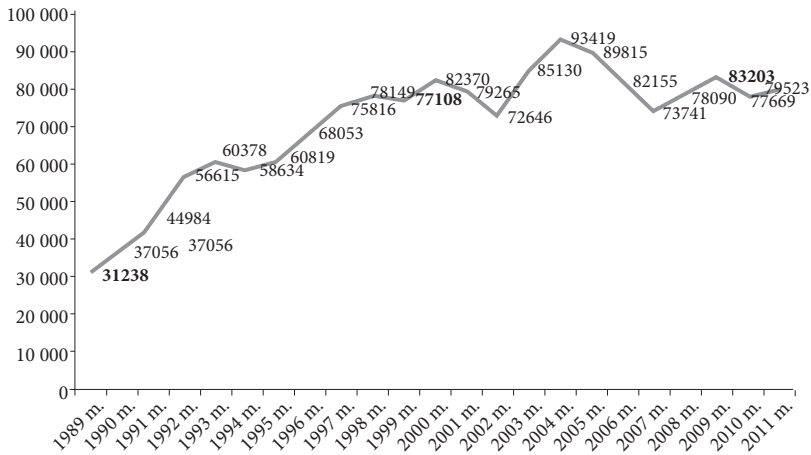
Kai kuriuos respondentų vertinimus galima palyginti su turimais užregistruotų nusikalstamų veikų statistikos duomenimis, kitus (saugumo jausmo vertinimą ir pasitikėjimą institucijomis) su nuo 1993 m. ir vėlesnių metų gyventojų apklausų duomenimis. Pirmuoju atveju respondentai neklydo, manydami, kad nusikaltimų lygis prieš du dešimtmečius buvo mažesnis, tačiau dabar, palyginti su 1999 m. ir 2009 m., nusikaltimų lygis skiriasi labai nedaug (žr. 2.1.2 pav.). 1989 m. Lietuvoje buvo užregistruoti

2.1.10 LENTELE. Nepasitikinčiųjų policija dabartinės situacijos vertinimas palyginti su 1989, 1999 ir 2009 m. (skliausteliuose pateikti pasitikinčiųjų policija vertinimai)

Dabar palyginti su:	1989 metais	1999 metais	2009 metais
Nusikalstamumas padidėjo	75* proc. (57 proc.)	69* proc. (48 proc.)	53* proc. (36 proc.)
Saugumo jausmas sumažėjo	59* proc. (45 proc.)	54* proc. (40 proc.)	43* proc. (25 proc.)
Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis sumažėjo	53* proc. (28 proc.)	53* proc. (25 proc.)	46* proc. (20 proc.)

Chi kvadrato testas;

* Skirtumai statistikai reikšmingi, kai $p < 0,05$

2.1.2 PAV. Lietuvoje užregistruotos nusikalstamos veikos⁸¹

Šaltinis: Nusikalstamų veikų žybinio registro duomenys, Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM.

⁸¹ Nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo nauji Lietuvos Respublikos baudžiamojo, Baudžiamojo proceso ir Bausmių vykdymo kodeksai, keitėsi nusikalstamų veikų registracijos ir apskaitos tvarka. Nuo 2003 m. atsirado nusikalstamų veikų sąvoka, apimanti nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus.

31 238 nusikaltimai (t. y. 850 nusikaltimų 100 000 gyventojų), atitinkamai 1999 m. buvo 77 108 (t. y. 2 180 nusikaltimų 100 000 gyventojų), 2009 m. užregistruotos 83 203 nusikalstamos veikos (2491,8), o 2011 m. – 79 523 (2471,1). Taigi, lyginant ir absoliučiais skaičiais ir nusikalstamų veikų skaičių, tenkantį 100 000 gyventojų, matyti, kad kriminogeninė situacija (su sąlyga, kad latentinių ir užregistruotų nusikaltimų santykis išliko panašus) prieš du dešimtmečius buvo daug geresnė.

Antruoju atveju (vertinant saugumo jausmą) nėra patikimų šaltinių, kuriais būtų galima remtis vertinant situaciją prieš du dešimtmečius, nes tuomet gyventojų saugumo jausmas nebuvo matuojamas atliekant gyventojų apklausas. Pirmosios gyventojų apklausos, tiriančios saugumo jausmą, buvo atliktos 1996–1997 m.⁸² Remiantis šių apklausų rezultatais darytina prielaida, kad dabar, o ne prieš dešimtmetį, gyventojai jaučiasi saugesni. Aiškiai taip teigti negalima, nes keitėsi klausimo formulavimas. Tačiau, remiantis VRM inicijuotų apklausų duomenimis, matyti, kad gyventojų saugumo jausmas pamažu didėjo – saugiai savo gyvenamojoje vietovėje besijaučiančių gyventojų 2005–2011 m. padaugėjo nuo 47 iki 66 proc. (Lietuvos gyventojų požiūris į policiją, saugumo jausmo suvokimas ir viešojo saugumo būklės vertinimas)⁸³.

Panaši situacija yra ir kai gyventojai vertino pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis dinamiką. Bent jau lyginant pasitikėjimą policija, dabar jis yra vienas iš aukščiausių per visą laikotarpį, kai buvo matuojamas. Antra vertus, pasitikėjimas teismais per pastaruosius du dešimtmečius nedaug pakito – visada nepasitikinčiųjų buvo daugiau nei pasitikinčiųjų (žr. 2.1.1 pav.).

Įvertinus šio tyrimo rezultatus matyti, kad nepasitikintys policija prasčiau vertina tiek dabartinę, tiek ankstesnę situaciją Lietuvoje, palyginti su tais, kurie pasitiki policija. Tačiau daugeliu atvejų šis vertinimas nevisiškai atitinka gautą iš kitų šaltinių informaciją.

⁸² Remiamasi 1996–1997 m. VRM užsakymu atliktomis reprezentatyviomis gyventojų apklausomis bei 1996 m. atlikto tarptautinio viktimologinio tyrimo rezultatais. Pagal šio tyrimo duomenis, visiškai saugiai tamsiu paros metu jautėsi 6 proc. ir 31 proc. apklaustųjų jautėsi gana saugiai.

⁸³ Klausimas: Ar jūs jaučiatės saugus savo gyvenamojoje vietovėje (mieste / rajone)? Atsakymai: visiškai saugus, greičiau saugus, greičiau nesaugus ir visiškai nesaugus.

Asmeninės patirties įtaka vertinant teisėsaugos institucijas

Aptarti užsienio šalyse (Kanadoje, D. Britanijoje) atlikti tyrimai parodė, kad turėjusieji tiesioginių kontaktų su teisėsaugos institucijomis jų veiklą vertino blogiau, nei tie, kurie nebuvo tiesiogiai su jomis susidūrę. S. Van de Walle (2009), analizuodamas pasitikėjimą kriminalinės justicijos sistema D. Britanijoje, atkreipė dėmesį, kad įtariamieji, liudytojai, nukentėjęsiai ir prisiekusieji mažiau pasitiki teisine sistema, palyginti su tais, kurie su ja neturėjo tiesioginių kontaktų. Tai, kad bendravimo su teisėsaugos institucijų pareigūnais patirtis turi įtakos tam, kaip respondentai vertina tam tikras teisėsaugos institucijas, matyti ir iš esamo projekto tyrimo. Asmeninės patirties įtaką institucijų vertinimui parodė ir kiti Lietuvoje atlikti tyrimai (Vileikienė, 2010).

Grįžtant prie esamo projekto tyrimo duomenų analizės, matyti, kad nustatyti statistiškai reikšmingi turėjusiųjų ir neturėjusiųjų tiesioginių kontaktų su teisėsaugos institucijomis vertinimų skirtumai. Tyrimo duomenys parodė, kad tik šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis gyventojų (28 proc.) per paskutinius penkerius metus sprendė savo ar savo artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose. Šie apklaustieji, palyginti su tais, kurie tokios patirties neturėjo, labiau nesutinka su teiginiu, kad apylinkių teismuose ir apylinkių prokuratūrose bei policijos komisariatuose ir policijos nuovadose laikomasi lygiateisiškumo ir teisingumo principų – taip manė beveik pusė turėjusiųjų reikalų su teisėsaugos institucijomis (žr. 2.1.11 lentelę).

Įdomu tai, kad iš septyniolikos išvardytų institucijų⁸⁴ statistiškai reikšmingi skirtumai tarp turėjusiųjų ir neturėjusiųjų reikalų nuomonių buvo tik apie tas institucijas, su kuriomis gyventojai susiduria dažniausiai. Svarbu ir tai, kad pritariančiųjų šiam teiginiui dalis abiejose grupėse beveik nesisiskyrė, tačiau skyrėsi nevertinančiųjų dalis – tarp turėjusiųjų reikalų su

⁸⁴ Plačiau apie tai žr. monografijos 2.2 skyriuje.

teisėsaugos institucijomis ji buvo pastebimai mažesnė. Darytina prielaida, kad šiems labiau neigiamiems respondentų vertiniams turėjo įtakos tai, kaip jie suvokė procedūrinį teisingumą (t. y. žmogaus įsitikinimas, kad ginčo sprendimas vyko teisingai arba neteisingai).

2.1.11 LENTELĖ. Turėjusių ir neturėjusių reikalų su teisėsaugos institucijomis gyventojų vertinimas, kiek institucijose vadovaujamosi lygiateisiškumo ir teisingumo principais (lentelėje pateikti tik tų respondentų atsakymai, kurie nesutinka, kad šios institucijos vadovaujasi lygiateisiškumo ir teisingumo principais)

	Policijos komisariatai	Policijos nuovados	Apylinkių prokuratūros	Apylinkių teismai
Sprendusieji savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose	52 proc.	50 proc.	45 proc.	47 proc.
Nesprendusieji savo ar artimųjų problemų policijoje, prokuratūroje ar teismuose	38 proc.	36 proc.	35 proc.	38 proc.

Chi kvadrato testas; pateikti duomenys yra statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Statistikai reikšmingi skirtumai matyti iš to, kaip turėjusieji ir neturėjusieji reikalų su teisėsaugos institucijomis vertina riziką tapti nusikaltimo aukomis Lietuvoje ir jų mieste ar rajone. Sprendusieji savo ar artimųjų problemas teisėsaugos institucijose šią riziką įvertino kaip didesnę (žr. 2.1.12 lentelę).

Tyrimo duomenys parodė, kad gyventojai gana palankiai vertina policijos darbą, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje – teigiamai policijos veiklą įvertino 38 proc., o neigiamai – perpus mažiau (20 proc.) apklaustųjų. Tačiau teismų darbas šioje srityje buvo vertinamas labiau neigiamai, nei teigiamai – atitinkamai 19 proc. ir 36 proc. (taigi, matyti tos pačios tendencijos kaip ir vertinant pasitikėjimą šiomis institucijomis). Šiuo klausimu taip pat matyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp turėjusiųjų ir neturėjusiųjų reikalų su teisėsaugos institucijomis. Sprendusieji savo ar artimųjų problemas teisėsaugos institucijose prasčiau vertino ir policijos bei teismų pastangas užtikrinant saugumą Lietuvoje (žr. 2.1.13 lentelę).

2.1.12 LENTELĖ. Turėjusių ir neturėjusių reikalų su teisėsaugos institucijomis gyventojų nuomonė apie tai, kaip jie vertina riziką tapti nusikaltimo auka (lentelėje pateikti tik tų respondentų atsakymai, kurie mano, kad yra didelė rizika tapti nusikaltimo auka)

	Didelė rizika tapti nusikaltimo auka:	
	Jūsų mieste ar rajone	Lietuvoje
Sprendusieji savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose	42 proc.	61 proc.
Nesprendusieji savo ar artimųjų problemų policijoje, prokuratūroje ar teismuose	32 proc.	53 proc.

Chi kvadrato testas; pateikti duomenys yra statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

2.1.13 LENTELĖ. Turėjusiųjų ir neturėjusiųjų reikalų su teisėsaugos institucijomis gyventojų nuomonė apie policijos ir teismų darbą, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje (lentelėje pateikti tik tų respondentų vertinimai, kurie blogai ir labai blogai vertino institucijų darbą, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje)

	Policijos	Teismų
Sprendusieji savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose	26 proc.	41 proc.
Nesprendusieji savo ar artimųjų problemų policijoje, prokuratūroje ar teismuose	17 proc.	34 proc.

Chi kvadrato testas; pateikti duomenys yra statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Fokusuotų grupių diskusijų su Lietuvos ekspertais metu taip pat buvo analizuojamos galimos nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis priežastys. Panašiai kaip užsienio autoriai, ekspertai nurodė asmeninių kontaktų su teisėsauga svarbą, vienų (policijos) institucijų didesnę matomumą, palyginti su kitomis, nepakankamą gyventojų informuotumą apie institucijų veiklą. Taip pat buvo įvardyti ir teisėsaugos institucijų darbo rezultatai, šių institucijų pareigūnų vertinimas, viešųjų ryšių svarba, neigiamas politikų požiūris į šias institucijas ir kt.

Tai, kad asmenų, tiesiogiai bendravusių su teisėsaugos institucijomis, vertinimai skiriasi nuo tų, kurie tokios patirties neturėjo, rodo ir kiti

užsienyje bei Lietuvoje atlikti tyrimai. Tai, kaip asmeninių kontaktų, šiuo atveju su policija, pobūdis turi įtakos respondentų požiūriui į pareigūnus, parodė VRM iniciatyva 1997, 2006, 2008, 2010 ir 2011 m. atliktos reprezentatyvios gyventojų apklausos (Vileikienė 2007, 2012). Tyrimo duomenys parodė, kad bendroms policijos pareigūnų savybėmis vertinti turi įtakos ne tik tai, ar gyventojai per paskutinius penkerius metus turėjo tiesioginių kontaktų su policijos pareigūnais, bet ir šių kontaktų pobūdis. Gyventojams buvo pateikta semantinio diferencialo skalė su priešingomis savybėmis ir prašoma pasirinkti vieną iš jų, tą, kuri labiausiai rodo jų požiūrį į policijos pareigūnus.

Kvietusiųjų policiją kitam asmeniui nurodytos savybės, kurios, jų manymu, būdingos daugeliui policijos pareigūnų, beveik nesiskyrė nuo tų, kurias pareigūnams priskyrė su policija pastaruoju metu reikalų neturėję asmenys. Ypač savo vertinimais išsiskyrė su policija bendravusieji kaip liudytojai. Jų manymu, dauguma policijos pareigūnų buvo mažiau tvarkingi, kiek prasčiau išmanė savo darbą, buvo nepakankamai mandagūs ir darbštūs, nebuvo sąžiningi, verti pasitikėjimo, negerbė žmonių teisių ir patys dažnai pažeidžia įstatymus. Panašų, nors ir ne tokį neigiamą požiūrį į policijos pareigūnus turėjo ir asmenys, kuriems buvo paskirta nuobauda už administracinį teisės pažeidimą – jie dažniausiai, palyginti su kitais, nurodė, kad policijos pareigūnai patys dažnai pažeidžia įstatymus.

Lyginant šiuos duomenis matyti panaši tendencija – tiesiogiai bendravusieji su pareigūnais juos vertina prasčiau. Tačiau tam tikras su policija bendravusiųjų statusas, pvz., liudytojo ar pažeidėjo (dažniausiai bausto už Kelių eismo taisyklių pažeidimus), turėjo įtakos labiau neigiamam požiūriui į policijos pareigūnus apskritai.

Konkreiti gyventojų kontaktų su policija patirtis detaliau nebuvo tirama, tačiau būtų tikslinga apžvelgti skirtingą gyventojų patirtį ir pateikti tikėtinus jų vertinimų paaiškinimus. Pradėti reikėtų nuo kvietusiųjų policiją kitam asmeniui. Jie iš visų turėjusiųjų reikalų su policija palankiausiai vertino bendras policijos pareigūnų savybes. Šiems vertinimams

galėjo turėti įtakos gana greitas ir akivaizdus rezultatas, pvz., pareigūnai atvyko į įvykio vietą ir bandė spręsti, o gal ir išsprendė kilusį konfliktą. Tikėtina todėl ši gyventojų grupė labiau nei kiti akcentavo pareigūnų išmanymą.

Kiek kitokią patirtį gyventojai turėjo tuomet, kai bendravo su policijos pareigūnais turėdami nukentėjusiojo ar liudytojo statusą. Jie labiau akcentavo neigiamas pareigūnų savybes – pareigūnų sąžiningumo ir pasitikėjimo jais stoką, nepakankamą jų darbštumą, abejonę, ar jie gerbia žmonių teises ir nepakankamai mandagų elgesį. Tikėtina, kad tokiems vertinimams turėjo įtakos ilgas ir varginantis ikiteisminio tyrimo (jei toks buvo pradėtas) procesas, be to, svarbu ir tai, kad, remiantis oficialia statistika, nemažai nusikalstamų veikų, ypač turtinio pobūdžio, lieka neištirta. Taip pat tikėtina, kad nukentėjusieji ir liudytojai tikėjosi iš pareigūnų daugiau pagarbos, dėmesio ir užuojautos. Darytina prielaida, kad policijos pareigūnų elgsenos neatitiko respondentų lūkesčių.

Bausti už administracinės teisės pažeidimus asmenys gana gerai vertino pareigūnų kompetenciją, tačiau daug dažniau nei pirmiau aptartos grupės pažymėjo, kad patys pareigūnai dažnai pažeidžia įstatymus, ir abejojo pareigūnų sąžiningumu. Šiuos respondentų vertinimus galima interpretuoti dvejopai. Pirma, gali būti, kad pažeidėjai, norėdami pateisinti savo elgesį, naudoja vieną iš G. Sykes ir D. Matzos (1957) pasiūlytų neutralizavimo technikų, kai smerkiami juos baudžiantys asmenys. Antra vertus, gali būti, kad šie gyventojai (ypač tie, kurie buvo bausti už Kelių eismo taisyklių pažeidimus) turėjo galimybę asmeniškai suabejoti konkrečių pareigūnų sąžiningumu, kai buvo užsiminta apie galimą problemos išsprendimą kyšio pagalba, arba kai patys gyventojai galėjo inicijuoti kyšio davimą.

Gyventojų požiūris į policijos pareigūnus buvo tiriamas 1997, 2006, 2008, 2010 ir 2011 metais. Lyginant šių tyrimų rezultatus matyti, kad gyventojai vis geriau vertina policijos pareigūnus, priskirdami jiems teigiamas savybes. Dabar pareigūnai apibūdinami kaip kompetentingi, tvarkingi, darbštus, mandagūs, o 1997 m., gyventojų manymu, policijos pareigūnams buvo būdingos priešingos savybės, išskyrus tvarkingumą.

Analizuojant visų ankstesnių tyrimų duomenis pastebėta ta pati tendencija – policijos pareigūnų savybių vertinimai tiesiogiai siejami su policijos darbo vertinimu ir pasitikėjimu policija: nepasitikintys policija apskritai ir blogai vertinantys jos darbą gyventojai policijos pareigūnams linkę priskirti neigiamas savybes.

M. Caparini ir O. Marenin, išanalizavę Rytų ir Vidurio Europos šalių patirtį pažymėjo, kad veiksmingas policijos darbas siejamas su jos veiklos skaidrumu, atskaitingumu gyventojams, taip pat su aukšta policijos pareigūnų kvalifikacija ir orientavimusi į pagalbą gyventojams. Be to, policija turi vadovautis įstatymais ir gerbti žmonių teises (Caparini ir Marenin, 2005, p. 3). Todėl gerėjantis policijos darbo ir pastebimai palankesnis policijos pareigūnų vertinimas gali būti siejamas su padidėjusiu pareigūnų kvalifikacijos lygiu. Per pastarąjį dešimtmetį matomi šie policijos personalo pokyčiai: smarkiai (nuo 54 iki 18 proc.) sumažėjo pareigūnų iki 30 m. amžiaus, atitinkamai sumažėjo pareigūnų, turinčių mažesnę darbo stažą (iki 9 m.) (nuo 67 iki 22 proc.), bei padaugėjo pareigūnų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą (nuo 25 iki 46 proc.).

Apibendrinant darytina išvada, kad esamo projekto tyrimo rezultatai neprieštarauja kitose šalyse atliktų tyrimų rezultatams ir patvirtina anksčiau aptartų autorių išvagas, kad asmeniškai turėjusieji reikalų su teisėsaugos institucijomis jas vertina prasčiau nei su jomis nekontaktavę gyventojai.

2.2. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ DARBO, UŽTIKRINANT ŽMONIŲ SAUGUMĄ LIETUVOJE, VERTINIMAS

Pastaruosius dešimtmečius žmonių saugumo studijoms daug dėmesio skiria sociologai, kriminologai, teisininkai ir kitų specialybių mokslininkai (pavyzdžiui, Buzan, 1997; Kurapka, Justickis et al. 2010; Pocienė, 2009; Sakalauskas, 2011; Vileikienė, 2010 ir kt.). Minėta, kad 2011 m. lyginamajam tyrimui buvo pasirinktos šios teisėsaugos institucijos: teismai, prokuratūros, policija, STT, FNTT, įkalinimo įstaigos.

Vertinant gyventojų požiūrį į šių institucijų veiklą ir analizuojant duomenis pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kaip respondentai suprantą vienos ar kitos institucijos esmę ir veiklos turinį.

Ką visuomenei reiškia teismas? Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne nurodoma, kad teismas yra teisingumo vykdomasis institutas ir įstaiga; teisingumo vykdymas: teismo procesas; teisėjai, nagrinėjantys bylą; teismo patalpa. Visos žodyno pateiktos reikšmės yra teisingos, nes jos sujungia institucinę ir funkcinę sampratos reikšmę: tai institucija, ji vykdo teisingumą (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis), teisingumas vykdomas laikantis tam tikrų procesinių taisyklių, kurios nustatytos įstatymu. K. Sessar visiškai pagrįstai pabrėžia, kad teismo veikla ribojama procesinėmis nuostatomis, kai prokuroras (kaip bylos tyrėjas, pateikiantis svarbiausius faktus) ir kaltinamąjį ginantis advokatas yra nesutaikomose pozicijose (vok. *unnachgiebigeren Haltung*) ir teismui tenka ieškoti konsensuso nustatant tikrą bylos turinį, kuriame aukai paprastai skiriamas nedidelis vaidmuo (Sessar, 1981, p. 192).

Taigi sąvoka „teismas“ turėtų būti vertinama kaip teisingumo vykdymo proceso institucionalizuota forma. Paminėtina, kad Teismų įstatyme nepateikiama teismo sampratos, tačiau nustatoma: kokie teismai sudaro teismų sistemą, jų kompetencija, teismų organizavimo, veiklos, administravimo ir savivaldos sistema, principai, teisėjų statusas, pretendentų į teisėjus atranka, jų skyrimas teisėjais, teisėjų karjera, atsakomybės procedūros, teisėjų socialines garantijas, kiti su teismais susiję klausimai. Teisingumo vykdymas – esminė teismų funkcija, lemianti teisminės valdžios⁸⁵ vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos.

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

⁸⁵ Teisminė valdžia – tai valstybinės valdžios dalis, kurią vykdo specialios valstybės institucijos – teismai, turintys išimtinę kompetenciją nepriklausomai nuo kitų valdžių ar kitų asmenų (proceso dalyvių) įtakos, įstatymų nustatyta procesine tvarka vykdyti teisingumą nagrinėjamosiose bylose ar kitas jai įstatymu pavestas funkcijas (Kuconis, Nekrošius, p. 31).

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas.

Tačiau atlikto 2011 m. kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvoje tik 22 proc. gyventojų konstitucinės teisės į teisingą bylos nagrinėjimą teisme įgyvendinimą vertina pozityviai (labai gerai, gerai), o 37 proc. šios teisės įgyvendinimo nevertina nei gerai, nei blogai. Pabrėžtina, kad nemažėja respondentų, įsitikinusių, jog labiausiai žmogaus teises pažeidžia teismas⁸⁶, todėl net trečdalis Lietuvos gyventojų (33 proc.) teismų veiklą, užtikrinant asmens teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, vertina blogai ir labai blogai. Tinkamo šios teisės įgyvendinimo svarbą pabrėžia ir ekspertai. Antai fokusuotos grupės diskusijos apibendrinimas rodo, kad svarbiausias visuomenei kriterijus, kuriuo ji vadovaujasi vertindama teismo (teisėjo) veiklą, yra gyventojų lūkesčiai, jog atliekant teisminių bylos nagrinėjimą bylos ištiriamos visapusiškai, pilnai ir objektyviai, jose nustatoma tiesa, o teismas išties atlieka nešališko arbitro vaidmenį. Vienas iš šios grupės dalyvių pabrėžė, kad visuomenei svarbu, „kad su tavim vienodai elgis nepriklausomai nuo to, kas tu toks esi“. Vertinant gyventojų pasitikėjimą teismais svarbu ir tai, kad įvairiuose sociologiniuose tyrimuose, žiniasklaidoje nuolatos pabrėžiama, kad teismų darbas yra labiausiai vertinamas neigiamai⁸⁷. Tai iš esmės matyti ir gyventojų požiūryje į šių institucijų

⁸⁶ Išsamiau žr. šios monografijos skyrių „Saugumo jausmas visuomenėje ir teisėtvarka“.

⁸⁷ Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Seimo antikorupcijos komisija 2011 m. sudarė specialią darbo grupę Galimoms korupcijos apraiškoms teismų, teisėsaugos bei kontroliuojančių institucijų veikloje tirti. Lietuvos Respublikos Seimo antikorupcijos komisijos 2011 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6368&p_k=1 [žiūrėta 2012 06 09]. Tiesa, ši komisija surengė du posėdžius, kurių metu buvo svarstomi klausimai dėl Lietuvos Respublikos prokuratūrose vykdomų ikiteisminių tyrimų rezultatų (dėl galimo didelės vertės svetimo turto iššvaistymo ir piktnaudžiavimo atstatant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmus; dėl Vilniaus miesto savivaldybės Viešųjų pirkimų komisijos narių ir Viešųjų pirkimų tarnybos valstybės tarnautojų galbūt padarytų nusikalstamų veikų bendrovei „Vilniaus vandenys“ ir Vilniaus miesto savivaldybės administracijai 2007–2008 metais vykdanant viešąjį projektavimo ir statybos darbų „Dumblo apdorojimo įrenginiai Vilniaus

veiklą. Pabrėžtina, kad empiriniai esamo projekto tyrimo rezultatai, kaip ir kituose monografijos skyriuose, bus lyginami su analogiškais kitų tyrimų rezultatais, atliktais 2003 metais. Kadangi 2011 m. respondentų buvo prašoma įvertinti institucijų darbą užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje, o 2003 m. – mažinant nusikaltimų skaičių šalyje, todėl lyginamajai analizei pateikiami tik apibendrinti teigiami, neigiami ir indiferentiški jų veiklos vertinimai⁸⁸. Kartu atkreiptinas dėmesys į tai, kad nusikaltimų skaičiaus mažinimas šalyje yra žmonių saugumo visuomenėje užtikrinimo sudedamoji dalis. Be abejo, „saugumo jausmas“ daug platesnis fenomenas, kuriam turi įtakos tiek bendra socialinė ir ekonominė situacija, tiek subjektyvūs gyvenimo situacijos ir perspektyvų vertinimai, o ne vien teisėsaugos institucijų veikla. Plačiai saugumo problematiką liečiantys klausimai aptariami kituose monografijos skyriuose. Šiame skyriuje norėta tik atkreipti dėmesį į tai, kaip visuomenė vertina konkrečias institucijas. Manytina, kad respondentų atsakymai į klausimus „Kaip Jūs vertinate šių institucijų darbą mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje“ (Dobryninas, Gaidys, 2004) ir „Kaip Jūs vertinate šių institucijų darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje?“ iš esmės parodo apklaustųjų požiūrį į teisėsaugos institucijas, jų galimybes atskleisti nusikalstamas veikas, išsklaidyti dar egzistuojančią nusikaltimų baimės atmosferą, taip pat užtikrinti saugumo jausmą visuomenėje.

nuotekų valyклоje“ pirkimą; dėl Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Ikitiesminio tyrimo kontrolės skyriaus prokurorės Sigutės Malinauskienės; galimo politikų spaudimo Viešųjų pirkimų tarnybos vadovui Ž. Plytnikui), tačiau klausimai, susiję su teismų veikla, specialiai šioje komisijoje nebuvo svarstomi. Kartu paminėtina, jog kai kurie komisijos nariai nevensia viešų pasisakymų apie teismų veiklą. Pavyzdžiui, N. Pu-teikis. „Dvigubi Lietuvos teisingumo standartai praktikoje“ (<http://alkas.lt/2011/08/12/dvigubi-lietuvos-teisingumo-standartai-praktikoje/>. [žiūrėta 2012 06 09]), A. Stancikienė „Vilniaus savivaldybė nedavė leidimo renginiui „Prieš melą ir smurtą“. (<http://www.alfa.lt/straipsnis/14592689/Vilniaus.savivaldybe.nedave.leidimo.renginiui.Pries.mela.ir.smurta>. [žiūrėta 2012-06-09]) ir kt.

⁸⁸ Išsamiau apie šių institucijų veiklos vertinimą žr. šios monografijos 3 skyriaus „Saugumo jausmas visuomenėje ir teisėtvara“ aštuntą skirsnį „Institucijų darbas užtikrinant saugumą“.

2.2.1 LENTELĖ. Teismų darbo vertinimas, proc.

	2003 m. mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje	2011 m. užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje
Teigiami vertinimai	18	19
Neigiami vertinimai	37	35
Vertinimas nei gerai, nei blogai	34	37

2011 m. atlikto tyrimo duomenys rodo, kad teismų darbą teigiamai vertina mažiau nei penktadalis respondentų (2003 m. – 18 proc., o 2011 m. – 19 proc.). Išlieka panašus asmenų, vertinančių teismus indiferentiškai (padidėjo nuo 34 proc. iki 37 proc.), skaičius nuo 2003 m. Blogai vertinančių teismų darbą respondentų sumažėjo 2 proc. (nuo 37 iki 35 proc.). Tai nėra statistikai reikšmingas skirtumas, todėl galima teigti, kad nuo 2003 m. iki 2011 m. gyventojų požiūris į teismų darbą beveik nepakito.

Kartu pabrėžtina, kad teisminės valdžios ir visuomenės santykiai sudėtingi ir nuolat kintantys. Skirtingai nei kitos teisėsaugos institucijos, teismai yra labiau pasyvūs visuomenės nuotaikų stebėtojai, nes įstatymai riboja jų galimybes kreiptis į visuomenę, ką nors pareikšti ar komentuoti. Teismų įstatymo 3 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjai, vykdydami teisingumą, veikia nešališkai ir klauso tik įstatymų; jie yra nepriklausomi nuo proceso dalyvių, teismų administracijos, kitų teisėjų, valstybės valdžios institucijų, pareigūnų bei kitų asmenų. Jiems negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis, socialinis spaudimas ar kitoks neteisėtas poveikis, kuris galėtų turėti įtakos jų sprendimams. Niekas neturi teisės reikalauti, kad teisėjas atsiskaitytų už konkrečioje byloje priimtą sprendimą. Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu patvirtintas Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas įtvirtino esminius principus, kuriais teisėjas turi vadovautis savo darbe. Pavyzdžiui, vadovaudamasis konfidencialumo principu teisėjas privalo laikytis šių taisyklių: griežtai laikytis valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančios ir kitos neskelbtinos informacijos apsaugos reikalavimų, neatskleisti bylos

nagrinėjimo metu gautos konfidencialios informacijos; nenaudoti, pažeidžiant įstatymus, savo viešojoje veikloje ir privačiame gyvenime informacijos, kurią jis sužinojo bylos nagrinėjimo metu. Pagarbos ir lojalumo valstybei principai reikalauja iš teisėjo, kad šis elgtųsi politiškai neutraliai ir korektiškai, viešai nereikštų savo politinių įsitikinimų, neužsiimtų agitacija; atsižvelgtų į tai, kad viešai reiškiamas asmeninė nuomonė apie konkrečias bylas gali būti suvokiama kaip oficiali. Teisingumo ir nešališkumo principai įpareigoja teisėją neturėti asmeninio išankstinio nusistatymo priimant sprendimus ir nereikšti išankstinės nuomonės nagrinėjamos bylos klausimais; nedemonstruoti savo simpatijų ar antipatijų ir išskirtinio dėmesio atskiriems asmenims ar jų grupėms, bylose dalyvaujantiems asmenims; nagrinėjant bylas nepasiduoti valdžios ar valdymo institucijų, pareigūnų, žiniasklaidos priemonių, visuomenės bei atskirų asmenų įtakai; nekonsultuoti asmenų teisiniais klausimais įstatymų nenumatytais atvejais; vengti viešų pasisakymų, leidžiančių nuspėti nagrinėjamos bylos baigtį, taip pat nesvarstyti nagrinėjamos bylos su proceso dalyviais ne teismo proceso metu; nereikšti asmeninės nuomonės nagrinėjamose konkrečiose bylose bendraujant su visuomene ir žiniasklaida, ir t. t. Taigi teismai nėra ir negali būti aktyvūs visuomenės įvykių vertintojai, jie patys (*ex officio*) neinicijuoja bylų. Tačiau tai nereiškia, kad teismai teisinėje demokratinėje valstybėje neprivalo visuomenei aiškinti savo sprendimų ir jų informuoti. Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime pabrėžė, kad baigiamasis teismo aktas (kuriuo atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas – nuosprendis, sprendimas) negali būti dviprasmiškas; jis turi būti aiškus, suprantamas jau tada, kai nagrinėjamu klausimu yra primamas ir viešai paskelbiamas sprendimas iš esmės, o ne būti toks, kuris verstų šalis, kitus proceso dalyvius, kitus asmenis spėlioti, kodėl, dėl kokių tikrųjų motyvų buvo priimtas būtent toks, o ne kitoks teismo sprendimas. Taigi įstatymai ir kiti teisės aktai nepaneigia galimybių teikti gyventojams išsamią, aiškią, visuomenei suprantama kalba informaciją apie teismuose nagrinėjamas bylas, vykstančius įvykius, renginius.

Pabrėžtina, kad teisėjai yra viešieji asmenys, todėl jų elgesiui visuomenė yra reiklesnė. Pastaraisiais metais Lietuvoje didėja dėmesys teismų

darbui ne tik dėl „pedofilijos skandalo“, bet ir dėl teisėjų neteisėto ir negarbingo elgesio, korupcinių ryšių ir pan. Tai nėra pavienis ar atsitiktinis teisėjų elgesys. Paminėtina, kad per metus į Prezidentūrą kreipiasi beveik septyni tūkstančiai žmonių – kas antras dėl įvairių teisėtvarkos institucijų darbo trūkumų. Per trejus metus iš teisėjo pareigų atleista „tuzinas teisėjo vardo nevertų asmenų. Teisingumo vykdyti atėjo 72 nauji žmonės. <...> Kaune atskleista kabinetinio teisėjų susitarimo praktika. Vilniuje apnuoginti nešvarūs teisėjų ir advokatų veiklos modeliai“⁸⁹. Vien per 2011 m. iš pareigų buvo atleisti šeši teisėjai, pažeminę teisėjo vardą.

Taigi teismai priversti pamažu keistis. Neabejotina, jog patys teisėjai suinteresuoti, kad būtų užtikrinta teisė į teisingą, greitą ir nešališką teismą ir kad teisingumą vykdytų sąžiningi ir profesionalūs teisėjai. Šiam tikslui savo darbe daug dėmesio skiria teisėjų etikos ir drausmės komisijos bei Teisėjų garbės teismas. Pavyzdžiui, Teisėjų garbės teismas⁹⁰ 2011 m. gavo 12 teisėjų etikos ir drausmės komisijos iškeltų drausmės bylų bei vieno teisėjo prašymą dėl teisėjo garbės gynimo. Daugiausia – devynios drausmės bylos buvo iškeltos apylinkių teismų teisėjams, trys drausmės bylos iškeltos apygardos teismo teisėjams. Didžioji dalis drausmės bylų teisėjams iškeltos už aplaidumą vykdant tiesiogines darbo funkcijas, t. y. už įstatymų pažeidimus nagrinėjant konkrečias bylas. Dalis pažeidimų susiję su didelio teisėjų darbo krūvio nulemtu procesinių terminų nesilaikymu, kita dalis – pavieniai atvejai, kai nesilaikyta reikalavimo teismo posėdžius vesti valstybine kalba, taip pat nepaisyta proceso įstatymo nustatytos teismo posėdžio vedimo tvarkos. Pasitaikė ir tokių atvejų, kai Teisėjų garbės teismui teko nagrinėti viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybės

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas. Interaktyvus: http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/metinis_pranesimas/2012_m..html [žiūrėta 2012-06-12]

⁹⁰ Teisėjų garbės teismas – teisėjų drausmės bylas bei teisėjų prašymus dėl teisėjo garbės gynimo nagrinėjanti teismų savivaldos institucija. Pažymėtina, kad vien drausminės atsakomybės taikymo procedūros teisėjų etikos ir drausmės komisijoje, tarp jų – drausmės bylos iškėlimas, teisėjams dažnai yra pakankamai veiksmingos poveikio priemonės.

tarnyboje bei nušalinimo / nusišalinimo instituto taikymo klausimus, vertinti nesąžiningą, nepagarbų ir netaktišką teisėjų elgesį su kolegomis. Tik keletas iš visų išnagrinėtų drausmės bylų susijusios su Teisėjų etikos kodekso reikalavimų neatitinkančiu teisėjų elgesiu privačiame gyvenime⁹¹.

Kartu paminėtina, kad teismų darbo vertinimui svarbią reikšmę turi ir teisme dirbantys valstybės tarnautojai, kurie tiesiogiai padeda teisėjams eiti jų pareigas, bei kiti teismo darbuotojai (teismo administracija). Mary Noel Pepys nagrinėdama korupcijos teismuose priežastis ir būdus pabrėžia, kad „teismų personalas taip pat reikalauja kyšių už paslaugas, kurios piliečiams turi būti teikiamos nemokamai. <...> mokėjimas už teismų paslaugas yra toks įsigalėjęs, kad skundžiamasi ne dėl to, kad reikia duoti kyšį, o dėl to, kad prašomas kyšis yra didesnis nei įprasta“ (Pepys, 2009, p. 59). Pasak M. N. Pepys, nepakankamai apmokami administracinio personalo darbuotojai, nesant netgi moralinio skatinimo už etišką elgesį, nepakankamas reikalavimas priiimti atsakomybę už savo sprendimus ir bendravimo kultūrą su besikreipiančiais į teismą asmenimis, sudaro prielaidas piktnaudžiavimams. Deja, šiame tyrime teismo administracijos veikla atskirai nebuvo nagrinėjama. Galima manyti, kad teismo raštinės ir kitų darbuotojų požiūrio į ateinančius asmenis, nuo to, kaip jie pateikia informaciją, kaip bendrauja su gyventojais, labai priklauso, kaip nusiteikę pastarieji išeis iš teismo ir vertins institucijos darbą⁹².

Kokybinis tyrimas „Lietuvos gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jį lemiantys veiksniai“ (Fokusuotos grupės diskusijos, kuri vyko 2011 m. kovo mėn.) parodė, kad **bendrą „toną“ pasitikėjimui**

⁹¹ Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga. Interaktyvus: <http://www.teismai.lt/dokumentai/LR-teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-2011-metu-veiklos-apzvalga.pdf> [žiūrėta 2012 06 28]

⁹² Iš dalies visuomenės požiūrį į teismus ir jų darbą gali pakeisti tarėjų instituto įtvirtinimas. Tačiau tam reikalingos Konstitucijos pataisos. Siūlymas keisti pagrindinį mūsų šalies įstatymą šiuo klausimu jau užregistruotas Seime. Teisingumo ministerija parengė visuomeninių teisėjų statuso ir su jais susijusių santykių teisinio reglamentavimo projektą Lietuvos Respublikos teismų įstatymo preambulės pakeitimo ir įstatymo papildymo IIII dalimi įstatymas (projektas). Interaktyvus: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska>. [žiūrėta 2012-06-22]

teisėsauga diktuoja pasitikėjimo pačia valdžia krizė („kyla nusivylimas valdžia, ir, kai institucijos priskiriamos valdžiai, mažėja pasitikėjimas institucijomis“). Taigi ir pasitikėjimas teismais yra specifinis bendros pasitikėjimo valdžia krizės rezultatas. Šioje situacijoje svarbus vaidmuo tenka žiniasklaidai. Neatsitiktinai kokybinio tyrimo metu prieita prie išvados, kad gandai, apkalbos kenkia teisėsaugos įvaizdžiui „...gandai, apkalbos, sąmokslų teorijos... Ir net politikai jais tiki!“ „teisėsauga tampa įkaitais, toli nuo sveiku protu pagrįstų vertinimų“. Vienas iš realių pavyzdžių galėtų būti 2012 m. liepos 11 d. žiniasklaidoje pavesintas buvusios teisėjos asmeninis požiūris į teismus ir kolegas. *„Absurdo teatras Lietuvos teismuose tęsiasi. O gal tiksliau – jis įgyja vis bjauresnes grimasas, atidengia vis kraupnesnius teisinio nihilizmo, o tiksliau – sąmoningo nusikaltimų dangstymo pavyzdžius. Visa tai stebint, belieka tik darskart konstatuoti jau šimtąkart įvardintą faktą: Lietuvos teisėsauga atsidūrusi klaidioje, tiesiog protu nesuvokiamoje duobėje, kuomet sunku kalbėti ne tik apie elementarų įstatymų paisymą ar profesionalumą, bet apie elementarų žmogiškumą, sąžinę, gėdą. Kaip ir kokiais terminais galima pavadinti reiškinį, kuomet sąmoningai ir tiesiog ciniškai teismo procese ignoruojami tiesą liudijantys faktiniai įrodymai, filmuota medžiaga bei profesionalių specialistų pateikti medicininiai dokumentai? Kaip įvardyti veiksmą, kai teisėjas, žinantis įstatymus ir akivaizdžiai matantis objektyvius duomenis, t. y. viena, savo nutartyje rašo visai kita? Ar tai – ne nusikalstama ir iki protu nesuvokiamų kraštutinumų ciniška teisėjo veika valstybės vardu, <...> Kiek laiko dar mūsų šalyje bus viešai demonstruojamas siaubingas teisinis cinizmas, nesiskaitymas su tiesa ir manipuliatyvus savo pareigų atlikimas, kai įstatymo instrumento galia viešai išteisinami kaltieji, tokiu būdu ne įteisinant tiesą ir Konstituciją, bet verčiant mūsų valstybę teisėsaugos kloaka?!“⁹³*

Šiame kontekste paminėtina, kad esamo projekto kiekybinio tyrimo duomenys rodo, jog trečdalis gyventojų žiniasklaidos darbą vertina pozityviai (32 proc.), o net 41 proc. jų šios institucijos veiklą vertina indiferentiškai (nei gerai, nei blogai). Taigi, galima manyti, kad šis straipsnis

⁹³ <http://www.alfa.lt/straipsnis/14992657/Venckiene..kiek.laiko.valstybe.bus.verciama.teisesaugos.kloaka.> [žiūrėta 2012-07-11]

daugelio visuomenės narių nebus vertinamas kritiškai (pavyzdžiui, kaip priešrinkiminė kalba), bet priimamas kaip „tikra“ žinia, kuri gali turėti įtakos dar didesniai visuomenės nepasitikėjimui teismų sistema.

Žodis „prokuratūra“ yra prancūziškos kilmės, o pats prokuroro, kaip baudžiamojo proceso dalyvio, institutas atsirado tik viduramžiais (Pradel, 2001, p. 304–310), o advokato institutas yra žinomas jau nuo Antikos laikų (Drakšas, 2012, p. 30–32). Visuomenės požiūris į šią instituciją priklauso nuo daugelio aplinkybių, *inter alia* ir nuo to, kokios yra konstitucinės prokuroro (taigi ir prokuratūros) funkcijos. Konstitucijos 118 straipsnyje nustatyta, kad prokuratūra yra „centralizuota, specifinius valdingus įgaliojimus turinti valstybės institucija“. Ji nepriskiriama valstybės valdžią vykdančioms institucijoms. Todėl ji negali būti priskirta ir teisminei valdžiai. Sąvoka „prokuratūra“ apibrėžta Prokuratūros įstatyme, kurio 2 straipsnyje nurodyta: „prokuratūra yra valstybės institucija, atliekanti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame įstatyme ar kituose įstatymuose nustatytas funkcijas. Prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą“. Taigi ši institucija įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka: organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja; atlieka ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus; kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklą baudžiamajame procese; palaiko valstybinių kaltinimą baudžiamosiose bylose; kontroliuoja nuosprendžių pateikimą vykdyti ir jų vykdymą; koordinuoja ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus tiriant nusikalstamas veikas; gina viešąjį interesą; pagal kompetenciją nagrinėja asmenų prašymus, pareiškimus ir skundus; dalyvauja rengiant ir įgyvendinant nacionalines ir tarptautines nusikalstamų veikų prevencijos programas; dalyvauja teisėkūros procese; atlieka kitas įstatymų nustatytas funkcijas.

Prokuratūra yra centralizuota sistema, kurią sudaro generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros. Seimas 2011 m. birželio 30 d. įstatymu nustatė, kad nuo 2012 m. sausio 1 d. prokuratūrą sudaro „Generalinė prokuratūra ir teritorinės – apygardų prokuratūros. Apygardos prokuratūrą sudaro apylinkių prokuratūros ir apygardos prokuratūros specializuoti skyriai“. Atliekant kokybinį tyrimą 2003 m. spalio mėn. ir 2011 m.

liepos–rugpjūčio mėn. buvo šios teritorinės prokuratūros: apygardų ir apylinkių prokuratūros. Todėl šioje monografijoje bus vertinami respondentų atsakymai apie apylinkių ir apygardų prokuratūras. Galima daryti prielaidą, kad struktūriniai prokuratūros pakeitimai kol kas gyventojams dar nėra labai gerai žinomi.

Vykdydami savo funkcijas, prokurorai yra nepriklausomi nuo kitų valstybės valdžios institucijų, pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ir kitų asmenų ir klauso tik Konstitucijos ir įstatymų. Prokurorams negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis, socialinis spaudimas ar kitoks neteisėtas poveikis, kurie galėtų turėti įtakos jų priimamiems sprendimams, asmenims draudžiama duoti prokuratūrai įstatymuose nenustatytų pavedimų ar įpareigojimų arba kitaip kištis į prokurorų veiklą. Teisėti jų reikalavimai ir nutarimai yra privalomi visoms valstybės, savivaldybių institucijoms ir įstaigoms, pareigūnams, tarnautojams, darbuotojams, fiziniams ir juridiniams asmenims. Šie reikalavimai turi būti vykdomi visoje Lietuvos teritorijoje.

Visuomenės nuomonė apie šią instituciją dažniausiai susiformuoja, kai tam tikros rezonansinių bylų tyrimo detalės paviešinamos žiniasklaidoje, taip pat per prokuratūros ir prokurorų veiklą, kai Baudžiamojo proceso kodekse nustatyta tvarka ir pagrindais organizuojamas ikiteisminis tyrimas, palaikomas valstybinis kaltinimas baudžiamosiose bylose, ginamas viešasis interesas ar nagrinėjami asmenų prašymai, pareiškimai ir skundai. Prokuroras labiausiai „matomas“ visuomenėje, kai atlieka vieną iš svarbiausių prokuratūros funkcijų – palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose ir kontroliuoja, kad įsiteisėję teismo nuosprendžiai būtų laiku nukreipti vykdyti ir galutinai įvykdyti (t. y. atlieka nuosprendžių vykdymo kontrolės funkciją). Antai Nusikalstamų veikų žinybinio registro (VRM Informatikos ir ryšių departamento) duomenimis, 2010 m. buvo užregistruota 95 919 ikiteisminių tyrimų, o 2011 m. – 96 357, tačiau baigta ikiteisminių tyrimų 2010 m. 66 655, 2011 m. – 70 807⁹⁴. Ši statistika parodo bendrą nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičių, o ikiteisminį tyrimą

⁹⁴ Duomenys apie užregistruotus ir baigtus ikiteisminius tyrimus (Forma_F-1IT).

nutraukti galima dėl tokių atvejų, kai ikiteisminio tyrimo metu nesurenkama pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką, kai remiantis Baudžiamuoju kodeksu pripažįstama, jog nusikalstama veika yra mažareikšmė ar yra kiti BK 36–40 straipsniuose nurodyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir sąlygos⁹⁵. Ikteisminiai tyrimai taip pat nutraukiami dėl aplinkybių, dėl kurių baudžiamasis procesas yra negalimas, pavyzdžiui, jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminai ar egzistuoja kitos aplinkybės, numatytos Baudžiamojo proceso kodekse 3 straipsnyje. Pasak generalinio prokuroro D. Valio, kasmet vidutiniškai nutraukiama apie 70 tūkst. ikiteisminių tyrimų⁹⁶. Kadangi niekas, išskyrus prokurorą, negali organizuoti ikiteisminio tyrimo ir jam vadovauti, todėl nemažai gyventojų kasmet „susipažįsta“ su prokuratūros ir kitų ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnais bei jų darbu⁹⁷. Akivaizdu, kad jų išsakyta nuomonė apie

⁹⁵ BK VI skyriuje nustatyti šie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejai: atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo ar nusikalstama veika prarado pavojingumą (36 straipsnis), atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo (37 straipsnis), atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko (38 straipsnis), atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra lengvinančių aplinkybių (39 straipsnis), atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas (39(1) straipsnis), atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą (40 straipsnis).

⁹⁶ Valys D. Iššeisnamasis nuosprendis – nebe prokuroro darbo brokas. <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/3624/Default.aspx> [žiūrėta 2012-06-16]

⁹⁷ Asmenys, atliekantys ikiteisminį tyrimą, yra: prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ikiteisminio tyrimo teisėjas. Baudžiamojo proceso kodekso 165 straipsnyje nustatyta, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos yra policija, įstaigos, tiriančios veikas, paaiškėjusias joms vykdant tiesiogines funkcijas (Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie VRM, FNTT prie VRM, STT, Karo policija, muitinė, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie VRM), institucijos, ikiteisminį tyrimą atliekančios išimties tvarka (esančių tolimajame plaukiojime jūros laivų kapitonai, Kalėjų departamento pareigūnai, areštinių, kardomojo kalinimo ir pataisos įstaigų direktoriai arba jų įgalioti pareigūnai).

prokuratūros veiklą, užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje, iš dalies rodo šios institucijos gebėjimus apginti gyventojų teises ir interesus, prokuratūros darbuotojų kompetenciją, pasitaikančius žmogiškuosius veiksnius (prokuroro jaučiamas pavojus, jo nesaugumas dėl įtariamojo politinės, visuomeninės ar turtinės padėties; susitapatinimas su einamomis pareigomis bei baimė jų netekti ir pan.), kurie formuoja nepasitikėjimo teisėsauga foną.

2.2.2 LENTELĖ. Prokuratūros darbo vertinimas, proc.

	2003 m. mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje	2011 m. užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje
Teigiami vertinimai	20	18
Neigiami vertinimai	31	30
Vertinimas nei gerai, nei blogai	33	39

Lyginamoji atliktų kiekybinių tyrimų duomenų analizė leidžia manyti, kad menkas pasitikėjimas šia institucija būdingas visam 2003–2011 m. laikotarpiui, nes gerai vertinančių prokuratūros darbą respondentų skaičius nuo 2003 m. beveik nepasikeitė. Jis sumažėjo nuo 20 iki 18 proc. Tai nėra statistikai reikšmingas sumažėjimas, jis gali būti tyrimų paklaidos arba pedofilijos ir kitų „skandalų“ atgarsių rezultatas. Šiuos procentus iš dalies išlygina tai, kad indiferentiškai vertinančių prokuratūros darbą asmenų skaičius padidėjo net 6 proc. (nuo 33 iki 39 proc.), o blogai vertinančių prokuratūros darbą respondentų skaičius išliko beveik toks pat, t. y. skiriasi tik vienu procentu (nuo 31 iki 30 proc.). Negalima nepaminti, kad pasitikėjimas šia institucija laipsniškai vis mažėja. Antai 2012 m. liepos 14 d. dienraštyje „Lietuvos rytas“ buvo paskelbta, kad pagal visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ birželio 29 – liepos 9 dienomis atliktą visuomenės nuomonės apklausą pasitikėjimas prokuratūra siekia vos 14,5 proc. apklaustų respondentų. Kodėl tokia didelė dalis respondentų nepatenkinti prokuratūros darbu, puikiai atskleidė Nicholas Cowdery, nagrinėdamas korupciją teismų sistemoje.

Jis teigia, kad yra nemažai būdų, kaip prokuroras gali piktnaudžiauti savo tarnybine padėtimi. „Prokuroras gali parinkti kaltinimą, gerokai sušvelninantį atsakovo padaryto nusikaltimo laipsnį. Jis gali nuslėpti įrodymus. Jis gali nekovoti su tariama gynyba visiškai arba atremti ją neveiksmingai. Taip pat gali susilpninti nuteisimo ar bausmės argumentus“ (Cowdery, 2007). Tokie kai kurių prokurorų veiksmai gali sukelti visuomenėje pagrįstų abejonių dėl sąžiningumo, padorumo, kompetencijos ir lygiateisiškumo principų paisymo institucijoje. Akivaizdžiai tai rodo nuo 2009 m. padažnęję gyventojų piketai prie prokuratūrų, kuriais jie siekia ne tik atkreipti prokuratūros vadovų dėmesį į vykstančius įvykius, bet ir parodyti, jog visuomenės netenkina prokuratūros veikla kovojant su korupcija ir atskirais korumpuotais pareigūnais⁹⁸. Visuomenės atstovų nuomone, pasitikėjimo vis labiau netenkančios Lietuvos teisėsaugos įstaigos turėtų pasiryžti esminiams sisteminiams pokyčiams ir atsinaujinti, kad būtų užtikrintos veiksmingos teisinės gynybos priemonės valstybėje, žmogaus

⁹⁸ Pavyzdžiui, 2009-09-03 „Tauragės žiniuose“ paskelbta, kad prie šios institucijos su plakatais stovėjo tie, kurie ne kartą varstė prokuratūros duris su įvairiausiais skundais – vienas jų baustas, kiti nukentėję baudžiamosiose bylose, tačiau vienaip ar kitaip nepatenkinti prokuratūros sprendimais. (<http://www.taurageszinios.lt/lt/teisavarka/item/485> [žiūrėta 2012 05 19]. 2010 01 06. „Karstelių piketas“ Vilniuje prie Generalinės prokuratūros. „Neteisingai apkaltintų tėvų iniciatyvinė grupė“ taikiu piketu mėgino priminti prokurorams jų atsakomybę. Į piketą susirinkę tėvai teigė, kad jie yra nepagrįstai kaltinami dirbtinai pasididinę atlyginimus ir taip gaunantys didesnes motinystės (tėvystės) išmokas. Prokurorų dėmesį buvo mėginama atkreipti mažu karsteliu ir deginamomis žvakutėmis. Interaktyvus: Verslo žinios. <http://foto.vz.lt/index.php?mid=354&s=t+proc.C4+proc.97v+proc.C5+proc.B3+piketas+prie+prokurat+proc.C5+proc.ABros> [žiūrėta 2012 06 16]. 2011.01.31 d. Konfederacijos Lietuvos jungtinis demokratinis judėjimas ir Asociacijos Vilniaus jungtinis demokratinis judėjimas nariai surengė piketą prie LR Generalinės prokuratūros. Pokalbyje su D. Raulšaičiu piketo dalyviai išdėstė „nepasitenkinimą dėl nepateisinamai, nusikalstamai ilgai – nuo praėjusių metų vasaros pabaigos vilkinamo tyrimo dėl korupcijos faktų Marijampolės policijos vadovybėje, užsitęsusio Kauno pedofilijos bylos tyrimo. Generalinio prokuroro pavaduotojui priminta, kad galima išvardinti daug korupcijos, valstybės pinigų švaistymo bylų, kurioms jau baigia ar jau ir suėjo senaties terminas. Tokia prokuratūros pozicija stumia Tautą į nevirtį, nusivylimą teisėsauga ir skatina emigraciją“. Piketas prie generalinės prokuratūros. Interaktyvus: <http://www.demokratija.net/2011/02/piketas-prie-generalines-prokuraturos/> [žiūrėta 2012-06-19] ir t. t.

pilietinių teisių, viešojo intereso gynimas ir apsauga⁹⁹. Teisinėje valstybėje prokuratūros prioritetai turi būti orientuoti į žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių užtikrinimą. Tai *inter alia* reiškia, kad prokuratūra negali būti uždara visuomenei. Prokuratūros atsakomybė už nepriekaištingą įstatymuose numatytų funkcijų įgyvendinimą struktūrinių padalinių veiklos procedūromis turi būti esminė šios institucijos misijos sudedamoji dalis.

Policija visuomenėje paprastai laikoma vykdomosios valdžios „jėgos“ struktūra. Ji yra visose šalyse. P. L. Berger rašė, kad „valstybė negali egzistuoti be policijos ar kito ginkluoto ekvivalento <...> jėga – bet kokios politinės santvarkos pagrindas“ (Berger, 1995, p. 72). Todėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990 m. gruodžio 11 d. priimto Lietuvos Respublikos policijos įstatymo 1 straipsnyje buvo apibrėžta, kad policija yra teisėtvarką užtikrinantis vykdomasis valstybinės valdžios organas, veikiantis Respublikos vidaus reikalų sistemoje. Keičiantis visuomenei pamažu keitėsi ir požiūris į policiją. Todėl galiojančio Policijos veiklos įstatymo 2 straipsnyje nurodyta, kad policija – tai asmens, visuomenės saugumą bei viešąją tvarką užtikrinanti policijos įstaigų ir pareigūnų visuma. Suprantama, šiandien policijai keliami ir nauji uždaviniai: 1) žmogaus teisių ir laisvių apsauga; 2) viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo užtikrinimas; 3) neatidėliotinos pagalbos teikimas asmenims, kai ji būtina dėl jų fizinio ar psichinio bejėgiškumo, taip pat asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų, stichinių nelaimių ar panašių veiksnių; 4) nusikalstamų veikų ir kitų teisės

⁹⁹ Pavyzdžiui, spalio 29 dieną 12 val. nepolitinė piliečių asociacija „Jungtinis demokratinis judėjimas“ (JDJ) Vilniuje prie Generalinės prokuratūros ir kituose Lietuvos miestuose prie prokuratūros įstaigų (Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Telšiuose ir kt.) tuo pat metu surengė piketus. Taikios akcijos dalyviai išreiškė nepasitikėjimą Lietuvos prokuratūra, nes ji negina viešo intereso, nesikreipia į teismą dėl VST, LEO ir kitų korupcinių sandorių panaikinimo, teisėsauga buvo smerkiama už bylų vilkinimą ir abejingumą nukentėjusiųjų skundams. „Prokuratūra turi tarnauti Konstitucijai ir Tautai, o ne oligarchinei mafijai ir politikams!“ – įsitikinę piketuosiantys JDJ nariai. „Interaktyvus: Šiandien prie Lietuvos prokuratūros įstaigų – piketai <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=34147> kt.

pažeidimų prevencija; 5) nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų atskleidimas ir tyrimas; 6) saugaus eismo priežiūra.

Policijos sistemą sudaro šios įstaigos: 1) Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos – vidaus reikalų centrinė įstaiga; 2) teritorinės policijos įstaigos; 3) policijos profesinio mokymo įstaiga; 4) specializuotos policijos įstaigos (Policijos veiklos įstatymo 11 straipsnis). Pabrėžtina, kad šalies gyventojai dažniausiai bendrauja su teritorinėmis ir specializuotomis policijos įstaigomis.

Policijos veiklos įstatymo 14 straipsnyje nustatyta, kad teritorinės policijos įstaigos yra vyriausieji policijos komisariatai. Šių įstaigų funkcijoms įgyvendinti savivaldybės teritorijoje gali būti steigiami ne tik policijos komisariatai, bet ir vienos ar kelių seniūnijų teritorijose – policijos nuovados. Teritorinės policijos įstaigos *inter alia* atlieka šias funkcijas:

- 1) atsižvelgdamos į kriminogeninę padėtį ir vietos gyventojų poreikius, kartu su savivaldybių institucijomis, įstaigomis, asociacijomis ir kitais asmenimis kuria ir įgyvendina nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos programas;
- 2) pagal savo kompetenciją įgyvendina nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, atskleidimą ir atlieka jų tyrimą;
- 3) organizuoja ir įgyvendina priemones viešajai tvarkai ir visuomenės saugumui užtikrinti;
- 4) nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų ar esantiems bejėgiškos būklės asmenims teikia neatidėliotiną gyvybei, sveikatai ar turtui išsaugoti reikalingą pagalbą;
- 5) policijos generalinio komisaro nustatyta tvarka saugo rastus ir perduotus policijai dokumentus, daiktus, vertybes ir kitokį turtą ir imasi priemonių grąžinti juos teisėtiems savininkams ar valdytojams;
- 6) atlieka eismo automobilių keliais priežiūrą ir policijos generalinio komisaro nustatyta tvarka patruliuoja viešose vietose;
- 7) teisės aktų nustatyta tvarka atlieka paiešką dingusių ar pasislėpusių asmenų, kurių buvimo vieta nežinoma ir dėl kurių teisės aktų nustatytais pagrindais ir tvarka priimtas sprendimas paskelbti paiešką, rastų neatpažintų lavonų, nežinomų ligonių ar nežinomų vaikų asmens tapatybės nustatymą;

- 8) teisės aktų nustatyta tvarka ir atvejais išduoda licencijas, leidimus ir kontroliuoja, kaip laikomasi nustatytų licencijuojamos veiklos sąlygų;
- 9) teisės aktų nustatyta tvarka nagrinėja asmenų pranešimus, prašymus ir skundus;
- 10) pagal savo kompetenciją tvarko registrų ir informacinių sistemų duomenis;
- 11) įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka vykdo teismų nuosprendžius, nutarimus ir nutartis ir kt.

Specializuotos policijos įstaigos – tai neteritoriniu principu steigiami policijos padaliniai, vykduojantys teisės aktuose nustatytas specialiąsias policijos funkcijas, pavyzdžiui, Kriminalinės policijos biuras, Policijos kriminalistinių tyrimų centras, Kelių policijos tarnyba, viešosios policijos rinktinė „Vytis“ ir kt. Paminėtina, kad policijos veiklos specializacija yra beveik visose šalyse: vieni policijos padaliniai atlieka bendrąją misiją, kiti – vykdo specialias funkcijas. Pasak J. Pradel, beveik visur policijai priklauso specializuoti kovos su nusikalstamumu įvairiuose sektoriuose biurai arba tarnybos, steigiamos dėl neteisėto narkotikų platinimo, banditizmo, terorizmo, nelegalios prekybos meno kūriniais (Pradel, 2001, p. 300–301) prekybos žmonėmis ir kt.

Policijos veiklos įstatyme apibrėžta, kad policijos pareigūnas – tai Lietuvos Respublikos pilietis, priimtas statutiniu valstybės tarnautoju į policijos įstaigą ir turintis viešojo administravimo įgaliojimus nepavaldiems asmenims. Būtent su šiuo pareigūnu gyventojai, neatsižvelgiant į jų požiūrį į teisę ir teisėtumą, dažniausiai susitinka gatvėse, konfliktų metu, kelyje ir pan. Todėl galima manyti, kad respondentai geriausiai gali apibūdinti būtent šiuos pareigūnus ir jų veiklą.

Tyrimo duomenys rodo, kad policijos darbas visuomenėje vertinamas geriau nei kitų teisėsaugos institucijų veikla. 2011 m. gerai vertinančių policijos darbą respondentų skaičius padidėjo 8 proc. (nuo 31 iki 39 proc.), o vertinančių indiferentiškai 3 proc. (nuo 35 proc. iki 38 proc.). Kartu net 10 proc. sumažėjo skaičius asmenų, policijos darbą vertinančių neigiamai (nuo 30 iki 20 proc.)¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Išsamiau apie policijos veiklą žr. monografijos II skyriaus 2.1 skirsnį.

2.2.3 LENTELĖ. Policijos darbo vertinimas, proc.

	2003 m. mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje	2011 m. užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje
Teigiami vertinimai	31	39
Neigiami vertinimai	30	20
Vertinimas nei gerai, nei blogai	35	38

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad beveik kas ketvirtas mūsų šalies gyventojas apskritai negali vertinti trijų teisėsaugos institucijų darbo: FNTT ir STT – po 24 proc. gyventojų, įkalinimo įstaigų veiklos (užtikrinant gyventojų saugumą) negali vertinti 28 proc. gyventojų. Kitų teisėsaugos institucijų (policijos, prokuratūros, teismo) darbas vertinamas panašiai kaip ir 2003 metais.

Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybą sąlygiškai galima pavadinti „jauna“ institucija, kurios paskirtis – vykdyti nusikaltimų, kitų teisės pažeidimų finansų sistemai ir su jais susijusių nusikaltimų, kitų teisės pažeidimų atskleidimą ir tyrimą. Nors Vyriausybė dar 1997 m. įsteigė Mokesčių policijos departamentą prie VRM, tačiau Seimas Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymą priėmė tik 2002 m. kovo 28 d. Įstatymu šiai tarnybai yra keliami šie uždaviniai: 1) apsaugoti valstybės finansų sistemą nuo nusikalstamo poveikio; 2) užtikrinti nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų, susijusių su Europos Sąjungos ir užsienio valstybių finansinės paramos lėšų gavimu ir panaudojimu, atskleidimą ir tyrimą; 3) atskleisti ir tirti nusikaltimus, kitus teisės pažeidimus finansų sistemai bei su jais susijusius nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus; 4) vykdyti nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų finansų sistemai bei su jais susijusių teisės pažeidimų prevenciją; 5) vykdyti kituose įstatymuose Tarnybai nustatytus kitus uždavinius. Šių uždavinių specifiškumas lemia, kad nemažai gyventojų nėra susipažinę su šiomis institucijomis ir negali vertinti jų veiklos. Vis dėlto beveik penktadalis apklaustųjų (19 proc.) vertino šios institucijos darbą pozityviai.

Pažymėtina, kad, 2003 m. tyrimo duomenimis, net 24 proc. apklaustųjų Tarnybos veiklą vertino gerai, tačiau 2011 m. gerai šios institucijos

darbą vertino tik 19 proc. respondentų. Galima daryti prielaidą, kad Mokesčių policijos departamentą pertvarkant į Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybą visuomenė buvo išsamiau informuota apie reorganizavimo būtinumą, naujos institucijos funkcijas ir keliamus jai uždavinius. Indiferentiškai (nei gerai, nei blogai) FNTT darbą vertino apie 30 proc. apklaustųjų 2003 m. ir 2011 m., o blogai bei labai blogai ją vertino 2003 m. 22 proc. ir 2011 m. 24 proc. respondentų.

2.2 4 LENTELE. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos veiklos vertinimas, proc.

	2003 m. mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje	2011 m. užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje
Teigiami vertinimai	24	19
Neigiami vertinimai	22	24
Vertinimas nei gerai, nei blogai	30	33

Taigi tik 43 proc. respondentų šios institucijos darbą vertino gerai arba blogai. Likusieji 57 proc. respondentų apie šią svarbią valstybei tarnybą, saugančią jos finansų sistemą nuo nusikalstamo poveikio, neturi susiformavusios aiškios nuomonės dėl objektyvių aplinkybių. Pabrėžtina, kad FNTT tiriamos nusikalstamos veikos, darančios didžiausią žalą valstybės biudžetui ir labiausiai kenkiančios Lietuvos tarptautiniam įvaizdžiui, susijusios su didelės vertės pridėtinės vertės mokesčio (PVM) įgijimu iš valstybės biudžeto ar jo išvengimu apgaule, Europos Sąjungos paramos lėšų neteisėtu gavimu ir panaudojimu, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimu, nėra plačiai aprašomos žiniasklaidoje. Tokių veikų tyrimas trunka ilgą laiką, todėl sąlygiškai nedidelis jų kiekis pasiekia teismus. Antai šios institucijos 2011 m. veiklos ataskaitoje nurodoma, kad per 2011 m. buvo užregistruotos 1 336 nusikalstamos veikos, iš jų 294 sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai. Iširtos 1 228 nusikalstamos veikos, iš jų 222 sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai (per 2010 m. tą patį laikotarpį – 202), tai yra 10 proc. daugiau negu 2010 metais. Iširta 91,9 proc. visų

užregistruotų nusikalstamų veikų (Respublikos vidurkis – 44,8 proc.). Tačiau per 2011 m. buvo baigti tik 398 tyrimai (perduodant į teismą arba nutraukiant tyrimą pagal BK 38 (Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai kaltininkas ir nukentėjęs asmuo susitaiko) ir BK 40 (Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą) straipsnius)¹⁰¹. Paprastai visuomenė turi galimybę sužinoti tik apie baigtus šioje institucijoje ikiteisminius tyrimus¹⁰², nes FNTT yra operatyvinės veiklos (kriminalinės žvalgybos) subjektas. Pabrėžtina, kad operatyvinė veikla grindžiama teisėtumo, žmogaus ir piliečių teisių bei laisvių užtikrinimo, viešojo intereso apsaugos, konspiracijos, konfidencialumo, viešų ir slaptų priemonių bei metodų derinimo principais (Įstatymo 4 straipsnis), todėl operatyvinių veiksmų atlikimo metu gauta informacija, kurią kompetentingas operatyvinės veiklos subjektas patikrina, įvertina ir apibendrina, yra įslaptinta informacija (Įstatymo 3 straipsnis). Pavyzdžiui, svarbi Tarnybos veiklos kryptis – tinkamas pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos priemonių įgyvendinimas, kova su nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimu. Minėtos ataskaitos duomenimis, 2011 m. Tarnyboje buvo gauti net 225 pranešimai apie įtartinas pinigines operacijas. Tačiau atlikus analizę į Tarnybos apskričių skyrius ir kitas institucijas atlikti tolesnį tyrimą išsiųsti 154 pranešimai, kurių pagrindu FNTT padaliniai galėjo pradėti tik 15 ikiteisminių tyrimų, iš jų 7 tyrimus pagal LR BK 216 straipsnį

¹⁰¹ Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos 2011 m. veiklos ataskaita. http://www.fntt.lt/uploads/docs/2011_veiklos_ataskaita.pdf [žiūrėta 2012-06-16]

¹⁰² Pavyzdžiui, Generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamento prokurorai kartu su Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos pareigūnais 2012 m. gegužės mėn. baigė tirti ir Klaipėdos apygardos teismui perdavė nagrinėti baudžiamąją bylą dėl nusikalstamu būdu įgytų pinigų ir turto legalizavimo ir per 700 tūkst. Lt (739 993 Lt) mokesčių (PVM, pelno mokesčio) grobstymo. Kaltinimai byloje dėl sukčiavimo (BK 182 straipsnio 2 d.), nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimo, didelės vertės svetimo turto pasisavinimo (BK 216 straipsnio 1 d.), dokumento suklastojimo ir disponavimo juo (BK 300 straipsnio 2 d.) pareikšti šešioms asmenims bei vienai Lietuvos bendrovei. Baudžiamąją bylą sudaro 39 tomai dokumentų. *Žr. Prokurorų ir tyrėjų atkaklaus darbo dėka teismui perduota dar viena PVM grobstymo byla.* <http://www.fntt.lt/lt/news> [žiūrėta 2012-06-09]

(Nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas). Taigi su šia institucija „bendrauja“ sąlygiškai nedidelė visuomenės dalis, todėl natūralu, kad blogai ar gerai vertinti jos darbą gali tik nedaugelis gyventojų. Paprastai tai asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje ar užsiimantys verslu. Dažniausiai tokie asmenys draugauja su kolegomis, iš kurių sužino tai, ko kiti nežino, o pasinaudoję konfidencialia informacija praturtėja, vengia mokesčių, veda apgaulingą apskaitą¹⁰³. Reikėtų sutikti su G. Babachinaitės nuomone, kad „Bendrakriminaliniai nusikaltimai visuomenei tiek nekainuoja, kiek „baltųjų apykaklių“ nusikaltimai. Tačiau jų kaina visuomenėje ir valstybėje išsiskaido, pasklinda ir tampa tarsi nematoma, tarsi neegzistuojanti, todėl atrodo, kad šioje srityje jokių materialinių arba kitokių nuostolių nėra. Piktnaudžiavimas valdžia, valdymo klaidos, įstatymų kūrimo proceso bei jų taikymo klaidos, turto pasisavinimas ir išėikvojimas, priverstinis atlyginimo (atlygio) dalies grąžinimas, sukčiavimas, vartotojų apgaulinėjimas, mokesčių nemokėjimas visuomenei ir valstybei brangiai kainuoja“ (Babachinaitė, 2006, p. 27).

Pastaruoju metu vis dažniau politikų (pavyzdžiui, P. Auštrevičiaus) keliamos idėjos, jog tokia institucija kaip FNTT turėtų būti atskaitinga ne kuriai nors vienai ministerijai (kaip šiuo atveju – Vidaus reikalų), o šalies Vyriausybei arba parlamentui, o galbūt – ir (ar) Prezidentui. Reikia pripažinti, kad nusikalstamu būdu gautos pajamos paprastai skatina korupciją (STT veiklos sritis), todėl kova su jų plovimu, finansiniais nusikaltimais (FNTT prioritetas) – tai įvairiomis plotmėmis susijusi veikla. Manytina, kad FNTT reorganizavimas ir jos glaudesnio bendradarbiavimo su STT teisinis reglamentavimas sulauktų visuomenėje platesnio pritarimo.

¹⁰³ Paminėtina, kad iki šiol pats žymiausias tokio pobūdžio nusikaltimas – Bernardo Madoffo sukurta finansinė piramidė. Jos dėka „metų aferistui“ pavyko apgauti investuotojus bei išvilioni iš jų apie 50 mlrd. JAV dolerių. Buvęs fondo biržos „Nasdaq“ vadovas B. Madoffas savo klientams siūlė 46 proc. pelno per metus. Finansininkas sugebėjo privilioti įvairių kompanijų, visuomeninių ir pensijų fondų lėšas. FTB direktorius: JAV kilo „baltųjų apykaklių“ nusikaltimų banga. Daugiau žr.: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10275711> [žiūrėta 2012-06-20]

Specialiųjų tyrimų tarnyba. Paminėtina, kad 1995 m. įsigaliojo Europos konvencija dėl pinigų plovimo ir nusikalstamu būdu įgytų pajamų paieškos, arešto ir konfiskavimo. Ši konvencija turėjo svarbią reikšmę nusikaltimų prevencijai ir kontrolei organizuoti. Vykdydama Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą teisėsaugos srityje, Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė įsteigti Specialiųjų tyrimų tarnybą prie Vidaus reikalų ministerijos kovai su organizuotu nusikalstamumu, korupcija ir nusikaltimais valstybės tarnybai. Vidaus reikalų ministerijai buvo pavesta parengti ir iki 1997 m. kovo 15 d. pateikti Vyriausybei svarstyti tarnybos nuostatus, taip pat kitų teisės aktų, kurių reikia šios tarnybos veiklai, projektus. 1997 m. vasario 18 d. Vyriausybės nutarimu prie VRM įkurta STT. Atsižvelgus į kitų šalių patirtį 2000 m. STT buvo reorganizuota į savarankišką instituciją¹⁰⁴. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 2 straipsnyje įtvirtinta, kad ši institucija atskaitinga Respublikos Prezidentui ir Seimui. Tai statutiniais pagrindais veikianti valstybės teisėsaugos įstaiga, kuri atskleidžia ir tiria korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas, rengia ir įgyvendina korupcijos prevencijos priemones. Todėl 2003 m. balandžio 1 d. buvo patvirtintas Specialiųjų tyrimų tarnybos statutas (toliau – Statutas), kurio 1 straipsnyje nustatyti pagrindiniai STT principai, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų statusas, skyrimo ir atleidimo iš tarnybos tvarka, jų tarnybos eiga ir pan. Tiek minėtame įstatyme, tiek Statute nustatyta, kad STT veikla grindžiama įstatymo viršenybės, teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo, asmenų lygybės įstatymui, viešumo ir konfidencialumo, asmeninės pareigūnų iniciatyvos ir tarnybinės drausmės derinimo principais. Savo veikloje ji įgyvendina šiuos uždavinius: saugoti ir ginti asmenį, visuomenę, valstybę nuo korupcijos, vykdyti korupcijos prevenciją ir išaiškinimą. Įstatymų leidėjas šiai institucijai delegavo tokias funkcijas: 1) vykdo operatyvinę veiklą siekdama atskleisti korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas ir užkirsti joms kelią; 2) atlieka

¹⁰⁴ Kovai su korupcija specialioji institucija yra Austrijoje (Vidaus reikalų ministerijos Federalinis antikorupcijos biuras), Lenkijoje (Centrinis antikorupcijos biuras), Latvijoje (Korupcijos prevencijos ir kovos su korupcija biuras) ir kt.

ikiteisminį tyrimą dėl korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų; 3) teisės aktų nustatyta tvarka bendradarbiauja su kitomis teisėsaugos institucijomis; 4) renka, kaupia, analizuoja ir apibendrina informaciją apie korupciją ir su ja susijusius socialinius, ekonominius reiškinius; 5) turimos informacijos pagrindu rengia ir įgyvendina korupcijos prevencijos ir kitas priemones; 6) su kitomis teisėsaugos institucijomis įgyvendina nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos programas; 7) ne rečiau kaip du kartus per metus raštu teikia informaciją apie savo veiklos rezultatus bei teikia pasiūlymus dėl Tarnybos veiklos gerinimo Respublikos Prezidentui ir Seimo Pirmininkui. Tai reiškia, kad STT veikia trimis kryptimis – vykdo korupcijos prevenciją, antikorupcinį visuomenės švietimą ir informavimą, taip pat baudžiamąjį persekiojimą.

STT pareigūnai, vadovaudamiesi Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymu¹⁰⁵, vykdo operatyvinę veiklą, atskleidžia ir išaiškina korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas (kyšininkavimą, papirkimą, piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi ir kt.), atlieka šių nusikalstamų veikų ikiteisminius tyrimus. Pabrėžtina, kad daug ikiteisminių tyrimų dėl korupcinio pobūdžio nusikaltimų pradedama ištyrus gyventojų pranešimus apie korupcijos atvejus. Pasak STT pareigūnų, piliečiai rodo iniciatyvą kovoti su korupcija ir STT yra sudariusi tam visas sąlygas: pranešimus (ir anoniminius) apie korupcijos faktus STT priima įvairiais būdais – tiesiogiai (atvykus į STT Vilniuje ar teritorinį padalinį), elektroniniu paštu, faksu, visą parą veikiančiu telefonu. Šios institucijos 2011 m. veiklos ataskaitoje pabrėžiama, kad korupcija, kaip problema, visuomenei yra labai svarbi ir jos aktualumas per daugelį metų beveik nekinta. STT užsakymu atlikto sociologinio tyrimo „Korupcijos žemėlapis 2011“ duomenys buvo gauti apklausiant: 67 proc. gyventojų, 39 proc. verslininkų ir 42 proc. valstybės tarnautojų. Visi jie korupciją įvardijo kaip labai rimtą problemą. STT atlikto tyrimo duomenimis, tarp pagrindinių socialinių problemų Lietuvoje korupcija:

¹⁰⁵ Minėta, kad 2012 m. spalio 2 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė ir įteikė Prezidentui pasirašyti „Kriminalinės žvalgybos įstatymą“.

- gyventojų nuomone, užima 5 vietą, ją lenkia kitos socialinės problemos: maži atlyginimai, nedarbas, kylančios kainos, emigracija (2008 metais – 3 vieta);
- verslininkų nuomone, – 2 vietą po mokesčių dydžio ir jų administravimo (2008 metais – 4 vieta);
- valstybės tarnautojų nuomone, – 6 vietą po nedarbo, mažų atlyginimų, emigracijos, kylančių kainų ir alkoholizmo (2008 metais – 1 vieta¹⁰⁶).

Taigi galima manyti, kad visuomenė daugmaž susipažinusi su šios institucijos veikla ir gali vertinti jos darbą.

2.2.5 LENTELĖ. STT darbo vertinimas, proc.

	2003 m. mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje	2011 m. užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje
Teigiami vertinimai	37	22
Neigiami vertinimai	13	20
Vertinimas nei gerai, nei blogai	27	33

2011 m. lyginamojo tyrimo duomenys rodo, kad 2003 m. šios institucijos darbą vertino gerai daugiau nei trečdalis (37 proc.) gyventojų, o 2011 m. taip vertinančių respondentų skaičius sumažėjo iki 22 proc. Užtai 2011 m., palyginti su 2003 m., šiek tiek padidėjo indiferentiškai šią instituciją vertinančių asmenų skaičius (33 proc., o 2003 m. 27 proc.). Blogai ir labai blogai vertinančių šios institucijos darbą respondentų skaičius taip pat padidėjo – 2003 m. jų buvo 13 proc., o 2011 m. – 20 proc. Pagal 2011 m. tyrimo duomenis, nieko apie šios institucijos veiklą negali pasakyti beveik ketvirtadalis respondentų.

¹⁰⁶ STT 2011 m. Veiklos ataskaita. Interaktyvi: http://www.stt.lt/documents/planavimo_dokumenatai/ATASKAITA_2011.docx.pdf [žiūrėta 2012-06-22]. Be kita ko, Europos Komisijos skelbiamo „Eurobarometro 2011“ tyrimo duomenys atskleidžia, kad 89 proc. (nuo 2009 metų padaugėjo 3 proc.) Lietuvos gyventojų korupciją įvardija kaip pagrindinę problemą mūsų valstybėje. Tarp 27 Europos Sąjungos valstybių narių Lietuva užima 9 vietą po Graikijos (98 proc.), Portugalijos, Kipro (97 proc.), Vengrijos, Rumunijos (96 proc.), Bulgarijos, Slovėnijos (95 proc.) ir Čekijos (90 proc.).

Įkalinimo įstaigose bausmę atlieka labai įvairių žmonių, vieniems – teisiams kelintą kartą kalėjimas tapęs antraisiais namais, o kiti, patekę į tokią įstaigą pirmą kartą, sunkiai suvokia tikrąjį savo padėties rimtumą. Kai kada dienraščiuose publikuojami straipsniai, kad kalėjime gyventi geriau nei laisvėje¹⁰⁷, formuoja visuomenėje įsivaizdavimą, kad už mokesčių mokėtojų pinigų sotų ir laimingą gyvenimą gyvenantys nuteistieji neturi jokių gyvenimiškų rūpesčių. Tačiau grįžusių iš įkalinimo įstaigų asmenų atviri pasakojimai apie smurtą, terorą ir prievartą, egzistuojančią kastų sistemą kelia klausimą, ar teisėsaugos sistema yra pajėgi užtikrinti įkalinimo įstaigoje išgyvenimą ir saugumą¹⁰⁸.

Įkalinimo įstaigos yra pavaldžios Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. Šis departamentas atlieka uždavinius, kurie nustatyti Bausmių vykdymo kodekse, Suėmimo vykdymo įstatyme ir kituose įstatymuose ir teisės aktuose. Paminėtina, kad

¹⁰⁷ Pavyzdžiui, S. Aksomaitis 2011 m. sausio 15 d. straipsnyje „Kalėjime gyventi jau geriau nei laisvėje“ rašė: „Gyvenimas viešbučių kambarius primenančiose kamerose, laisvalaikis poilsio kambariuose su biliardo stalais ir akvariumais, nemokamas maitinimas. Taip bėga už nusikaltimus į pataisos namus uždarytų veikėjų dienos, metai. Egzistavimas nuo algos iki algos, nuolatiniai nepritekliai ir iš paskos besivelkantys įsiskolinimai už komunalines paslaugas. Taip gyvena dešimtys, gal net šimtai tūkstančių nė musės nenuskriaudusių žmonių laisvėje. Todėl jau kreipiamasi į policiją: pasodinkit, bus geriau. Valstybė net vaikus skatina augti kriminaliniais nusikaltėliais: našlaičiams globos namuose maitinti per dieną skiriama gerokai mažiau pinigų nei kolonijoje bausmes atliekantiems nepilnamečiams“. Ineraktyvus: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/kalejime_gyventi_jau_geriau_nei_laisveje [žiūrėta 2011-06-27].

¹⁰⁸ Vainalavičiūtė I. Gyvenimo pamokos kalėjime: nuo cigarečių iki bėgimo takelio. Ineraktyvus: http://www.alfa.lt/straipsnis/10371877/Gyvenimo.pamokos.kalejime..nuo.cigareciu.iki.begimo.takelio..I.dalis.=2010-06-19_16-11/ [žiūrėta 2012-02-12]. A. Lekavičius 2011 m. rugpjūčio 18 d. dienraštyje „Lietuvos rytas“ rašė: „ant stalo – pilnas kibiras naminės degtinės, kurią samčiais semia ir geria būrys vyrų. Tokį vaizdą neseniai išvydo Pravieniškių pataisos namų prižiūrėtojai, įžengę į patalpą, kur kali daugiausia iš nusikaltėlių gaujų sudaryto būrio nariai. Nusikalstamo pasaulio šulai savo tvarką įvedinėja ir pataisos namuose. Jie gamina naminę degtinę, girtauja ir atvirai tyčiojasi iš juos sudrausminti bandančių pareigūnų“. Lekavičius A. Kaliniai – visagaliai, o jų sargai – bejėgiai. Ineraktyvus: http://m.lrytas.lt/?data=20110818&id=akt18_a1110818&view=2.

Kalėjimų departamentui yra pavaldžios šios įstaigos: probacijos tarnybos (pataisos inspekcijos), areštinės, pataisos namai, nepilnamečių pataisos namai, kalėjimai, atvirosios kolonijos, gydymo ir pataisos namai, laisvės atėmimo vietų ligoninės, tardymo izoliatoriai ir kt. Lietuvoje yra 11 departamentui pavaldžių įkalinimo įstaigų, kurios vykdo laisvės atėmimo bausmę ir kardomąjį kalinimą (suėmimą). Kalėjimų departamento veiklos tikslai yra – dalyvauti formuojant nacionalinę bausmių vykdymo ir probacijos politiką organizuojant, koordinuojant ir kontroliuojant tinkamą ir vienodą probacijos, bausmių (išskyrus baudas), baudžiamojo poveikio priemonių (išskyrus turto konfiskavimą, išplėstinį turto konfiskavimą ir įmokas į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondą), auklėjamojo poveikio priemonių (išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą) ir kardomosios priemonės – suėmimo vykdymą Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose, nepažeidžiant asmens teisių ir laisvių¹⁰⁹. Be kitų

¹⁰⁹ Šiems tikslams įgyvendinti teisingumo ministro 2012 m. vasario 28 d. įsakymu patvirtintuose Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatuose nustatytos tokios funkcijos: koordinuoti, kaip probacijos tarnybos organizuoja savo veiklą, prižiūrėti probacijos vykdymo procesą, siekiant užtikrinti efektyvią ir rezultatyvią šių įstaigų veiklą, taip pat veiksmingą nuteistųjų resocializaciją ir nusikalstamų veikų recidyvo mažinimą; analizuoti probacijos tarnybų veiklos efektyvumą, taip pat užsienio valstybių praktiką vykdant probaciją, metodiškai vadovauti probacijos tarnyboms, vertinti jų veiklos efektyvumą, teikti siūlymus Teisingumo ministerijai, probacijos tarnyboms arba pagal kompetenciją priimti sprendimą dėl šių tarnybų veiklos optimizavimo, gerinimo ir naujovių diegimo; prižiūrėti ir kontroliuoja bausmių (išskyrus baudas), baudžiamojo poveikio priemonių (išskyrus turto konfiskavimą, išplėstinį turto konfiskavimą ir įmokas į nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondą), auklėjamojo poveikio priemonių (išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą) ir kardomosios priemonės – suėmimo vykdymą Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose; kartu su Kalėjimų departamentui pavaldžiomis įstaigomis organizuoti ir vykdyti asmenų, kuriems paskirtos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės, apsaugą Kalėjimų departamentui pavaldžiose įstaigose; koordinuoti suimtų ir nuteistų asmenų paskirstymą į Kalėjimų departamentui pavaldžias įstaigas; Kalėjimų departamento direktoriaus nustatyta tvarka laisvės atėmimo vietų įstaigose kartu su Kalėjimų departamentui pavaldžiomis įstaigomis organizuoti ir vykdyti teisės pažeidimų prevenciją, prireikus imtis priemonių tvarkai atkurti ir palaikyti; prokurorui pavedus, atlikti ikiteisminį tyrimą dėl laisvės atėmimo vietų įstaigose padarytų nusikalstamų veikų; koordinuoti nuteistųjų ir suimtųjų užimtumą

funkcijų, Kalėjimų departamentui priskirta pareiga formuoti palankią visuomenės nuomonę apie bausmių vykdymo ir probacijos sistemą, informuoti visuomenę apie šios sistemos veiklą.

Kalėjimų departamento 2011 metų veiklos ataskaitoje nurodoma, kad 2012 m. sausio 1 d. laisvės atėmimo vietų įstaigose buvo 9 920 asmenų (tuo pačiu laikotarpiu 2011 m. – 9 139) (100 000 gyventojų teko 310 įkalinėtų asmenų (2011 m. – 281)):

- 1 347 (2011 m. – 1 196) suimtieji, laukiantys teismo sprendimo;
- 8 573 (2011 m. – 7 943) nuteistieji (iš jų – 113 (2011 m. – 109) nuteistų laisvės atėmimu iki gyvos galvos, 160 (2011 m. – 126) nuteistų areštu);
- 130 (2011 m. – 158) nepilnamečių;
- 422 (2011 m. – 421) moterys;
- 128 (2011 m. – 100) užsienio piliečiai.

Žvelgiant į kelerių metų tendencijas, matyti, kad per paskutiniuosius šešerius metus nemažai Lietuvos gyventojų įgijo buvimo įkalinimo įstaigose patirtį. Departamento duomenimis, 2006 m. vidutiniškai įkalinėtų asmenų skaičius siekė 8 063, 2007 ir 2008 m. šis skaičius šiek tiek sumažėjo (atitinkamai 7 860 ir 7 787), tačiau 2009 m. šoktelėjęs iki 8 267 šių asmenų skaičius nuolatos didėja: 2010 m. – 8 856, o 2011 m. laisvės atėmimo vietose vienu metu vidutiniškai buvo laikoma 9 450 asmenų¹¹⁰. Kaip

darbine veikla; rengti ir teikti Europos arešto orderių projektus Teisingumo ministerijai; rengti ir teikti Teisingumo ministerijai dokumentus dėl Lietuvos Respublikoje bausmę atliekančių užsieniečių perdavimo likusioms laisvės atėmimo bausmių dalims atlikti į jų kilmės valstybes ir atlikti kitus su nuteistųjų perdavimu susijusius būtinus veiksmus; koordinuoti ir pagal kompetenciją kontroliuoti sveikatos priežiūros paslaugų teikimą laisvės atėmimo vietų įstaigose laikomiems asmenims; atlikti laisvės atėmimo vietų įstaigų veiklos efektyvumo vertinimą, analizuojant ir užsienio valstybių praktiką bausmių vykdymo srityje; organizuoti naujų laisvės atėmimo vietų statybą ir jau veikiančių laisvės atėmimo vietų rekonstrukcijos darbus; atlieka valstybės įmonių prie pataisos įstaigų savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos funkcijas, dalyvauja nurodytų įmonių valdymo procese ir kt. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatai. Interaktyvus: http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_nuost&lang=1 [žiūrėta 2012-06-03]

¹¹⁰ Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų 2011 m. veiklos ataskaita. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1

nurodoma teisės literatūroje, asmens įkalinimas už padarytus sunkiausius nusikaltimus yra neišvengiama realybė, o vieninteliu laisvės atėmimu nu-teisto asmens įkalinimo tikslu turėtų būti asmens resocializacija (Saka-lauskas, 2010, p. 150).

Bausmių vykdymo sistema Lietuvoje funkcionuoja ypač sudėtingomis politinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, kurios lemia didėjančią infliaciją, nedarbą, gyventojų gyvenimo lygio nuosmukį. Visi šie procesai tiesiogiai matomi įkalinimo institucijų veikloje. Pastaraisiais metais visuomenėje pabrėžiamas socialinio teisingumo principas reikalauja iš įkalinimo įstai-gų daugiau dėmesio skirti laisvės atėmimo procedūroms, kurios, be abejo, turi vykti laikantis teisėtumo, griežtų žmogaus teisių laikymosi, humaniš-ko elgesio su nuteistaisiais principų. Siekiant šių tikslų, pamažu rekon-struojamos veikiančios ir dideliuose miestuose esančios įstaigos, diegia-mos šiuolaikinės saugos sistemos.

Vieni iš svarbiausių įkalinimo įstaigų tikslų – sudaryti normalias lai-kymo sąlygas nuteistiesiems laisvės atėmimu; pašalinti sąlygas, leidžian-čias formuotis subkultūrai tarp nuteistųjų laisvės atėmimo vietų įstaigose; organizuoti socialinę reabilitaciją. Paminėtini šie pagrindiniai socialinės reabilitacijos tikslai: padėti nuteistiesiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis; išmokyti nuteis-tuosius gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis; sudaryti sąlygas nuteistiesiems po bausmės atlikimo reintegrotis į visuomenę.

Palyginus 2011 m. apklausos rezultatus su ankstesnių metų apklausų duomenimis, matyti, kad didėja suvokiamas respondentų informuotumas apie šių institucijų veiklą užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje.

2.2.6 LENTELĖ. Įkalinimo įstaigų darbo vertinimas, proc.

	2003 m. mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje	2011 m. užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje
Teigiami vertinimai	15	21
Neigiami vertinimai	28	17
Vertinimas nei gerai, nei blogai	26	34

Įkalinimo įstaigas gerai vertina taip pat apie penktadalį gyventojų (žinančių ir galinčių vertinti jų veiklą). Palyginti su 2003 m., taip vertinančiųjų skaičius padidėjo 6 proc. (nuo 15 proc. iki 21 proc.), net 34 proc. apklaustųjų vertina šias įstaigas indiferentiškai (2003 m. – 26 proc.). Blogai vertinančių šias įstaigas respondentų per lyginamąjį laikotarpį sumažėjo nuo 28 proc. iki 17 proc. Pabrėžtina, kad nemažai gyventojų daugiausia žinių apie teisėsaugos institucijų darbą semiasi iš žiniasklaidos, todėl pozityvesniam įkalinimo įstaigų darbo vertinimui galėjo turėti įtakos ir vis dažniau publikuojami straipsniai apie šių įstaigų darbą ir įkalinčius asmenis¹¹¹.

Atliktas tyrimas leidžia manyti, kad dalis gyventojų nusivylė visomis minėtomis institucijomis ir mažai domisi jų veikla, kol nepažeidžiami jų interesai. Todėl institucijų darbo, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje, vertinimas glaudžiai susijęs su problemų sprendimo šiose institucijose praktika. Tai iš dalies atskleidė atsakymas į klausimą „Ar per paskutiniuosius 5 metus Jums teko savo ar artimųjų problemas spręsti policijoje, prokuratūroje ar teismuose?“

Pabrėžtina, kad palyginti problemų sprendimo teisėsaugos institucijose klausimą su 2003 m. tyrimu gana sudėtinga. Visų pirma todėl, kad teisėsaugos institucijose savo problemas sprendžia tik sąlygiškai nedidelė dalis gyventojų. Antra, 2003 m. atlikto tyrimo metu taip pat nustatyta, kad iš tūkstančio apklaustųjų konkrečius nusikaltimus patyrė ne tiek jau daug žmonių, todėl paklaida buvo didelė. Autoriams kilo metodinių problemų,

¹¹¹ Pavyzdžiui, I. Kucharevič 2008 m. rugpjūčio 24 d. publikacija „Įkalinimo įstaigose – savos taisyklės“. Interaktyvus: http://www.alfa.lt/straipsnis/189217/Ikalinimo_istaigose..savos.taisykles=2008-08-24_08-25/ [žiūrėta 2012 06 22]; 2010 m. balandžio 20 d. publikacija „Nauji kalėjimai Lietuvoje bus pusiau arba visiškai privatūs“. Interaktyvus: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/nauji-kalejimai-lietuvoje-bus-pusiau-arba-visiskai-privatus-56-93948#ixzz1yiDZYogL> [žiūrėta 2012 06 15]; L. Vyšniauskienės 2010 m. spalio 14 d. publikacija „Lietuvos kalėjimai – sanatorija“. Interaktyvus: <http://zekas.info/istorijos/lietuvos-kalejimai- proc.E2 proc.80 proc.93-sanatorija/> [žiūrėta 2012 06 15]; A. Volkovaitės 2012 m. birželio 15 d. publikacija „Valstybę melžia buvę kaliniai“. Interaktyvus: <http://www.balsas.lt/naujiena/603913/valstybe-melzia-buve-kaliniai> [žiūrėta 2012-06-15] ir kt.

dėl kurių gautus rezultatus jie vertino atsargiai, žvelgdami į juos kaip į metodinį eksperimentą (Dobryninas, Gaidys, 2004). Pradėjus 2011 m. tyrimą, tikėtasi šiuos klausimus pakartoti didesnėms apklaustųjų aibėms.

Apibendrinant respondentų atsakymus į klausimą apie problemų sprendimo patirtį teisėsaugos institucijose galima teigti, kad:

- 1) per pastaruosius penkerius metus savo ar artimųjų problemų policijoje, prokuratūroje ar teismuose nesprenžia net 72 proc. gyventojų; jokių problemų minėtose institucijose dažniau netvarke pensininkai, miestelių ir gyvenviečių gyventojai;
- 2) teko spręsti savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose 28 proc. gyventojų; dažniausiai tai asmenys, sulaukę 20–29 metų ir daugiau, didmiesčių gyventojai. Vėliau šis skaičius laipsniškai mažėja;
- 3) iš sprendžiančių savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose daugiau kaip 2/3 problemas šiose institucijose sprendė vieną kartą, apie 20 proc. gyventojų problemas šiose institucijose tvarkė 2–3 kartus, o 5 proc. gyventojų – daugiau nei tris kartus (žr. 2.2. 7 lentelę).

2.2.7 LENTELE. Asmenys, per pastaruosius penkerius metus sprendę savo problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose (pagal amžiaus grupes, proc.)

	18–19 metų	20–29 metų	30–39 metų	40–49 metų	50–59 metų	60 ir daugiau metų	Iš viso
Neteko	70	58*	63*	71	74	88*	72
Vieną kartą	21	33	26	21	20	10	21
2–3 kartus	9	7	9	5	5	2	6
Daugiau nei tris kartus	0	2	2	3	1	0	1
Iš viso	100	100	100	100	100	100	100

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

2.2.8 LENTELE. Asmenys, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas (absoliutūs skaičiai)¹¹²

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Iš viso asmenų pagal amžių	24 784	22 617	23 116	23 997	24 385	24 240
14–15	1 062	1 049	1 147	867	654	672
16–17	2 521	2 364	2 480	2 485	2 211	1 940
18–24	8 154	7 236	7 254	7 583	7 722	7 556
25–29	3 617	3 227	3 386	3 571	3 605	3 515
30–39	4 886	4 404	4 479	4 768	4 906	5 182
40–59	4 018	3 812	3 860	4 164	4 691	4 714
60 ir vyresni	526	525	510	559	596	661

Gali kilti abejonių, kodėl tyrėjai daug dėmesio skiria respondentų amžiui, juk pats savaime jis nėra išskirtinis ar kriminogeninis asmens bruožas. Vis dėlto paminėtina, kad amžius dažnai rodo asmens socialinį vaidmenį, turi reikšmės jo poreikiams ir interesams, elgesio motyvacijai ir kt. Statistikos duomenys rodo, kad Lietuvoje daugiausia nusikalstamų veikų daro 18–24 metų jaunuoliai. Daugiau kaip pusę visų nusikaltimų padaro jauni, neturintys ir 30 metų žmonės (žr. 2.2. 8 lentelę). Paprastai jie turi tik pradinį, nebaigtą vidurinį arba vidurinį išsilavinimą (apie 4/5 nuteistų asmenų). Net apie 2/3 jų niekur nedirba ir nesimoko, turi problemų šeimoje. Akivaizdu, kad nusikaltimus dažniausiai padaro gyvenantys mieste asmenys, nes būtent čia susitelkia didžiausia gyventojų dalis. Taigi statistikos duomenys rodo, kad tarp jaunuolių daugėjant bedarbių, daugėja ir benamių, alkoholikų, narkomanų ir kt. Kartu didėja marginalinis visuomenės

¹¹² Duomenys iš Lietuvos statistikos departamento. Interaktyvus: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>. Kadangi, pasak A. Eismontaitės ir G. Beconytės, Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos šalies įvykių suvestinių informacija neatspindi tikslios nusikalstamumo padėties Lietuvoje, ji nėra išsami ir gali sudaryti neteisingą įspūdį apie teritorinę nusikalstamumo sklaidą (Eismontaitė, Beconytė, 2011, p. 412), todėl šiame darbe pasinaudota Lietuvos statistikos departamento informacine baze.

sluoksnius, t. y. vyksta savita visuomenės liumpenizacija, kuriai būdingas nusikalstamų veikų darymas (Drakšienė, Michailovič, 2008). Todėl, tiriant gyventojų pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, jų saugumo jausmą, svarbu žinoti visų amžiaus grupės asmenų požiūrį į teisės institucijas, kurios sudaro neatskiriamą teisinės sistemos dalį.

Vertinant oficialiuosius statistikos duomenis ir minėtas teisėsaugos institucijų veiklos ataskaitas buvo manoma, kad per paskutiniuosius penkerius metus nemažai gyventojų savo problemas turėjo spręsti policijoje prokuratūroje ar teismuose. Tačiau 2011 m. kiekybinis tyrimas parodė, kad šiose institucijose savo problemas sprendė tik šiek tiek daugiau kaip ketvirtadalis respondentų (žr. 2.2. 7 lentelę).

Gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijų veiklą, užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje, nemažai priklauso ir nuo to, dėl kokių aplinkybių jie turėjo spręsti savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose.

Dažniausiai dėl savo problemų gyventojai kreipiasi į policiją. Šioje institucijoje problemas sprendė didžioji dalis visų gyventojų, per pastaruosius penkerius metus turėjusių reikalų su teisėsaugos institucijomis. Dėsninga, kad dalis gyventojų problemas taip pat sprendė teismuose ir prokuratūroje. Tyrimo duomenys rodo, kad daugiau nei pusė (55 proc.) sprendžiančių problemas policijoje asmenų patys buvo nukentėję nuo nusikalstamos veikos arba nukentėjo jų artimieji, 13 proc. jų lankėsi ten dėl eismo įvykių, o 15 proc. – liudijo apie kitų padarytus nusikaltimus. Prokuratūroje ir teismuose respondentai sprendė problemas dėl tų pačių aplinkybių: buvo patys arba jų artimieji nukentėję nuo nusikaltimo; liudijo apie kitų padarytus nusikaltimus; dėl žalos atlyginimo ir kitais retesniais atvejais (žr. 2.2.9 lentelę)¹¹³.

Darytina prielaida, kad Lietuvos gyventojai bendrauja su teisėsaugos institucijomis tik tada, kai tampa nukentėjusiuoju arba liudytoju dėl

¹¹³ Išsamiau apie nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos respondentų atsakymus žr. monografijos 4 skyrių „Teisėsaugos institucijų patikimumas ir pasitikėjimas jomis: nusikaltimo aukų perspektyva“

padarytos nusikalstamos veikos, taip pat dėl kelių eismo saugumo taisyklių pažeidimo. Daryti iš šio tyrimo kategoriškas išvadas sudėtinga. Aišku, kad gyventojai labai retai gina savo teises dėl neteisingai paskirtos administracinės nuobaudos, laikino sulaikymo, žalos atlyginimo ir pan. Tačiau šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į problemos nevienareikšmiškumą: viena vertus, tikėtina, kad gyventojai sąmoningai vengia konfliktuoti su teisėsaugos institucijomis (nesitiki, jog sugebės apginti savo interesus, interesų gynyba gali kainuoti brangiau nei paklusnumas teisėsaugos institucijų reikalavimams); antra vertus, galima preziumuoti, kad teisėsaugos institucijos deda daugiau pastangų profesionaliai atlikti pareigas ir rečiau klysta skirdamos administracines nuobaudas ar laikinai sulaikydamos asmenis.

2.2.9 LENTELĖ. Aplinkybės, dėl kurių problemos buvo sprendžiamos teisėsaugos institucijose, proc.

	Policijoje	Prokuratūroje	Teismuose
Buvo nukentėjęs (-usi) nuo nusikaltimo / aukomis buvo artimieji	55*	11	14
Dėl liudijimo apie kitų asmenų padarytą nusikaltimą	15	5	10
Dėl žalos atlyginimo	10	3	8
Dėl neteisingai paskirtos administracinės nuobaudos	4	1	3
Dėl pareikštų įtarimų	2	1	2
Dėl laikino sulaikymo	2	1	1
Dėl laikino nuosavybės teisės apribojimo	1	0	1
Dėl eismo įvykio kelyje	13	2	4
Kiti atvejai	17	4	9

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Gyventojai, per pastaruosius penkerius metus sprendę problemas teisėsaugos institucijose, geriausiai vertina policijos darbą, jų didesnę dėmesį pozityviai institucijos reputacijai (su tuo sutinka 49 proc. gyventojų). Prokuratūros vertinimas minėtais aspektais yra prastesnis: visais aspektais

prokuratūros veiklą neigiamai vertinančiųjų dalis yra didesnė nei vertinančiųjų palankiai. Tik 19 proc. prokuratūroje tvarkiusiųjų problemas mano, kad šioje institucijoje pakankamai bendraujama su visuomene, 17 proc. šioje institucijoje tvarkiusiųjų reikalus manymu, pakanka dėmesio atvirumui ir viešumui, ir tik 16 proc. prokuratūroje besilankiusių gyventojų nuomone, šioje institucijoje skiriama pakankamai dėmesio žmogui. Teismai vertinami analizuojamais aspektais panašiai kaip ir prokuratūra. Sutinkančiųjų, kad teismuose pakankamai dėmesio skiriama darbuotojų profesionalumui, yra panašiai tiek pat, kiek ir tam nepritariančių (atitinkamai 34 proc. ir 35 proc.). Tačiau labiau nei prokuratūroje geriau vertinamas ir dėmesys institucijos reputacijai (37 proc. teismuose problemas tvarkiusių gyventojų mano, kad institucijos reputacijai skiriama pakankamai dėmesio, 43 proc. gyventojų nuomone, dėmesys reputacijai yra nepakankamas). Teismuose rodomas dėmesys atvirumui ir viešumui, žmogui, poreikiui bendradarbiauti su visuomene daugumos šioje institucijoje besilankiusių gyventojų yra vertinamas nepalankiai (atitinkamai 58 proc., 61 proc., 57 proc.).

Manytina, kad tyrimo duomenų apie teisėsaugos institucijų veiklą vertinimas turi būti siejamas su šių institucijų žinomumu (žr. 2.2.10 lentelę).

Tyrimas atskleidžia, kad labiausiai gyventojams žinomos tos teisėsaugos institucijos, su kuriomis jie patys dažniau susiduria tiesiogiai arba jų veikla išsamiai nušviečiama žiniasklaidoje: Lietuvos kelių policijos tarnybos (šią tarnybą žino / jos veiklą gali vertinti 82 proc. gyventojų), priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnybos (82 proc.), policijos nuovados (80 proc.), teritorinės policijos įstaigos (75 proc.), Valstybės sienos apsaugos tarnyba (72 proc.). Mažiausia dalis gyventojų žino ir / ar galėjo vertinti, kaip minėta, įkalinimo įstaigas (57 proc.), Valstybės saugumo departamentą (59 proc.), STT (58 proc.). Pabrėžtina, kad visų rūšių teismus ir prokuratūrą žino ir gali vertinti maždaug 2/3 gyventojų (teismus 68–69 proc. gyventojų, o prokuratūras – 64–65 proc.). Dėsningai teisėsaugos institucijų žinomumas mažesnis tarp moterų, vyresnio amžiaus (60 m. ir vyresnių) gyventojų, miestelių gyventojų, nes jie mažiau sprendžia savo problemas šiose institucijose.

2.2.10 LENTELE. Respondentų nuomonė apie institucijų vadovavimąsi lygiateisiškumo ir teisingumo principais, proc.

	Sutinku	Nesutinku	Sunku pasakyti
Aukščiausiasis Teismas	39	33	29
Apeliacinis teismas	36	32	32
Apygardų teismai	30	38	32
Apylinkių teismai	28	41*	31
Vyriausiasis administracinis teismas	30	32	38
Generalinė prokuratūra	30	35	35
Apygardų prokuratūros	29	36	36
Apylinkių prokuratūros	27	38	35
Teritorinės policijos įstaigos	36	39	25
Policijos nuovados	38	42	21
Lietuvos kelių policijos tarnybos	34	48*	19
Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnybos	73*	9	19
Valstybės sienos apsaugos tarnyba	35	36	28
Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba (FNTT)	30	33	37
Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT)	32	26	41*
Valstybės saugumo departamentas	33	26	42*
Įkalinimo įstaigos	28	29	43*

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Taigi atliktas tyrimas leidžia teigti, kad daugelis gyventojų žino Apeliacinio teismo, Vyriausiojo administracinio teismo ir apygardų administracinių teismų, taip pat apylinkių ir apygardų prokuratūrų veiklą. Institucijų žinomumas leidžia jiems vertinti ir tai, kaip pastarosios vadovaujasi lygiateisiškumo ir teisingumo principais. Suprantama, šiuos principus kiekvienas gyventojas interpretuoja pagal išsimokslinimą, turimą gyvenimo patirtį, gyvenamąją aplinką (jos subkultūrą) ir pan.

Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnyba – vienintelė institucija, kuri, daugumos šią instituciją žinančių gyventojų nuomone (90 proc.),

yra vienodai teisinga visiems gyventojams. Kas nulemia pozityvų gyventojų požiūrį į Valstybės saugumo departamentą (57 proc. šių institucijų žinančių ir galinčių vertinti mano, kad ši institucija laikosi lygiateisiškumo principų), Specialiųjų tyrimų tarnybą (56 proc.), Aukščiausiąjį Teismą (53 proc.), Apeliacinį teismą (54 proc.), sunku pasakyti. Šių institucijų žinomumas yra mažiausias. Todėl galima preziumuoti, kad gyventojai dažnai mano, jog vadovaujamosi lygiateisiškumo ir teisingumo principais tada, kai apie instituciją viešai nediskutuojama visuomenėje ir „skandalai“ neaptarinėjami žiniasklaidoje.

Labiau neigiamai analizuojamu aspektu vertinamos tos institucijos, kurios, gyventojų nuomone, nėra vienodai teisingos visiems: apylinkių teismai (59 proc.) ir prokuratūros (58 proc.), Lietuvos kelių policijos tarnyba (59 proc.), apygardų teismai (56 proc.) ir prokuratūros (55 proc.). Būtent su šiomis institucijomis dažniausiai ir bendrauja gyventojai. Institucijų žinomumas, praktinė bendravimo patirtis lemia pasitikėjimą institucija, todėl respondentų buvo klausama „Ar Jūs visiškai pasitikite, greičiau pasitikite, greičiau nepasitikite ar visiškai nepasitikite šiomis institucijomis?“.

2.2.11 LENTELE. Respondentų nuomonė apie pasitikėjimą institucijomis, proc.

	Pasitiki	Nepasitiki	Sunku pasakyti
Policija	59*	36	5
Prokuratūra	39	42	19
Teismai	37	47*	16
Įkalinimo įstaigomis	29	32	39*

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Daugiausia gyventojų (59 proc.) nurodo, kad pasitiki policija. Prokuratūra pasitiki 39 proc., o teismais tik 37 proc. respondentų. Įkalinimo įstaigomis pasitiki tik 29 proc. apklaustųjų, tačiau net 39 proc. respondentų „sunku pasakyti“ ką nors apie šias įstaigas.

Kalbant apie gyventojų pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, verta atkreipti dėmesį į tai, kad tik labai nedidelė gyventojų dalis šiomis

institucijomis „visiškai pasitiki“; dažniau gyventojai linkę išreikšti nuosai-kesnį pasitikėjimą („greičiau pasitiki, nei nepasitiki“). Prokuratūra, įka-linimo įstaigos ir teismai – institucijos, kurių pasitikėjimo / nepasitikėji-mo balansas labiau krypsta į neigiamą nepasitikėjimo pusę: prokuratūra nepasitiki 42 proc. gyventojų, įkalinimo įstaigomis – 33 proc. gyventojų, teismais – 47 proc. gyventojų.

Analizuojant pasitikėjimą institucijomis pagal gyventojų socialines ir demografines charakteristikas, ryškėja tendencija, kad pozityviau teisėsaug-os institucijas linkę vertinti jaunesnio amžiaus (18–29 metų) gyventojai, turintys aukštąjį išsimokslinimą. Iš pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis vertinimo kiek labiau išsiskiria pasitikėjimo policija vertinimas: šia insti-tucija dažniau pasitiki pensininkai ir miestų gyventojai, mažiau pasitiki – 30–39 ir 50–59 metų gyventojai, bedarbiai ir gyvenantieji kaimuose. Bedar-biai apskritai dažniau linkę nepasitikėti visomis teisėsaugos institucijomis.

Prokuratūros veiklą pozityviausiai vertina taip pat 18–29 metų asmenys, o daugiau kaip pusė 50–59 metų asmenų šia institucija nepasitiki ar visiškai nepasitiki. Būtent šio amžiaus respondentų gretose yra 17 proc. abejojan-čių šios institucijos veikla arba apskritai mažai žinančių apie prokuratūros veiklą asmenų, nes jų atsakymas apsiriboja teiginiu „sunku pasakyti“. Panaši situacija yra ir vertinant teismų darbą, pasitikėjimą jų veikla.

2.2.12 LENTELE. Respondentų pasitikėjimas policija pagal apklaustųjų amžių, proc.

	Pasitiki	Nepasitiki	Sunku pasakyti
18–29 metai	62	35	3
30–39 metai	53	44	4
40–49 metai	59	35	7
50–59 metai	50*	43	7
60 ir daugiau metų	68*	287	4

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

2.2.13 LENTELE. Respondentų pasitikėjimas prokuratūra pagal apklaustųjų amžių, proc.

	Pasitiki	Nepasitiki	Sunku pasakyti
18–29 metai	46	37	16
30–39 metai	39	35	17
40–49 metai	35	42	23
50–59 metai	32	51*	17
60 ir daugiau metų	41	38	22

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

2.2.14 LENTELE. Respondentų pasitikėjimas teismais pagal apklaustųjų amžių, proc.

	Pasitiki	Nepasitiki	Sunku pasakyti
18–29 metai	47	42	13
30–39 metai	34	53*	12
40–39 metai	35	45	20
50–59 metai	30	55*	14
60 ir daugiau metų	36	46	19

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Gyventojų nuomonės lyginamojo vertinimo analizei tyrėjai pateikė ir tokį klausimą: „Jūsų manymu, ar dabar pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis (policija, prokuratūra, teismais) padidėjo ar sumažėjo lyginant su...“

Tyrimas parodė, kad pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis (policija, teismais, prokuratūra) 1989 m. ir 1999 m., daugumos gyventojų nuomone, buvo didesnis nei yra dabar. Beveik pusės (46 proc.) gyventojų nuomone, pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis per pastaruosius trejus metus nepakito, o 30 proc. gyventojų mano, kad pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis per šiuos metus sumažėjo¹¹⁴.

¹¹⁴ Išsamiau lyginamąją analizę žr. monografijos 3 skyriuje „Saugumo jausmas visuomenėje ir teisėtvara“

Nietzschė yra pasakęs – „jeigu ilgai žiūrėsi į bedugnę, bedugnė pradės žiūrėti į tave“. Taigi visuomenės požiūris į teisėsaugos institucijas turi ir grįžtamąjį ryšį – nuolatinis (tiek pagrįstai, tiek nepagrįstai) negatyvus jų veiklos vertinimas sukuria situaciją, kai šalyje įsigali teisinis nihilizmas. Visuomenėje pradedama abejoti visų teismų sprendimais, visų prokurorų kompetencija, FNTT ir STT sugebėjimu atlikti savo pareigas. Dėl to neretai pažeidžiamas Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas visų asmenų lygybės įstatymui principas, kuris leidžia teigti, kad tai ne tik universalus principas, glaudžiai susijęs su kitais konstituciniais principais ir nuostatomis, bet ir, be kita ko, formalios teisinės lygybės principas, įpareigojantis valstybę vienodai veiksmingomis priemonėmis ginti kiekvieno asmens teises ir laisves. Pavyzdžiui, Vyriausybės siūlymas tartis dėl teismo sprendimo vykdymo (įmonės „Sabonio klubas ir partneriai“ Neringoje pastatyti boteliai teismo sprendimu turėjo būti nugriauti), buvusios teisėjos N. Venckienės teismo sprendimo nevykdymas ir pan. Šabloniškai, formaliai į teisę ir teisingumą Lietuvoje pradeda žvelgti ir patys teismai bei prokurorai, kai sudėtingesnėmis situacijomis, vengdami negatyvios viešosios nuomonės, įsikabina įstatymo raidės ir vengia vertinti įstatymo turinį bei dalyko esmę.

2.3. KOMPLEKSNIS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ VERTINIMAS: PASITIKĖJIMO IR PATIKIMUMO INDEKSAS

Minėta¹¹⁵, kad tai, kas Lietuvos akademiniam arba politiniam diskurse vadinama „pasitikėjimu“, turi mažiausiai du aspektus: pirma, pasitikėjimą kaip tapatumo išraišką (angliškai „trust“), ir patikimumą kaip sisteminių funkcijų vertinimą (angliškai „confidence“). Tiek pasitikėjimas, tiek patikimumas gali turėti labai konkrečią išraišką. Pavyzdžiui, tokia teisėsaugos darbuotojų savybė, kaip antai dėmesys bendruomenės nariams, jų gebėjimas išklaudyti ir suprasti, aiškiai gali būti priskirta prie pasitikėjimo elementų. Kitą vertus, greitas ir kokybiškas aptarnavimas nepažeidžiant baudžiamojo proceso dalyvių teisės – labiau atitiktų patikimumo charakteristikas.

¹¹⁵ Žr. šios monografijos įvadą.

Sociologiniame empiriniame kontekste pasitikėjimas ir patikimumas gali būti suprastas kaip „atomarinis“ nedalomas vertinimas, turintis dvi reikšmes „pasitikiu“ ir „nepasitikiu“ arba „patikimas“ ir „nepatikimas“. Šiuo atveju įprastas sociologinis pasitikėjimo arba patikimumo institucijomis matavimas susijęs su prielaida, kad individas arba patenkintas, arba nusivylęs tuo, kaip tiriama institucija atlieka savo funkcijas, kaip ji tarnauja visuomenei. Vieną arba kitą tokį požiūrį gali lemti tam tikri socialiniai, politiniai, ekonominiai arba kultūriniai veiksniai, kuriuos galima nustatyti atliekant atitinkamus matavimus.

Tačiau toks požiūris, nors ir yra tradicinis, gali sukelti ir tam tikros kritinės reakcijos. Fokusuotos grupės diskusijos dalyviai, aptariant pasitikėjimo teisėsauga klausimus, minėjo, kad:

„Pas mus kažkaip neteisingai formuojami klausimai, Lietuvoje tik klausimai formuojami ar pasitiki teisėsauga ar nepasitiki iš viso. Tai turėtų iš pradžių formuojama kitaip, apskritai apie kurią teisėsaugos instituciją kalbama ir panašiai ...“.

ir, užduodant klausimą, pavyzdžiui, „ar pasitikite policija?“, ne visuomet suprantama, kad

„...jame slypi daug aspektų ir <...> reikia vertinti kaip gerai vertinama policija, kaip konkrečiai jie dirba (ištiria, elgiasi su piliečiais, kaip mane aptarnauja)“.

Kitaip tariant, savaime pasitikėjimas teisėsauga ir jos patikimumas yra nekonkretus terminas, galintis klaidinti potencialius sociologinių apklausų dalyvius. Tačiau „atomarinis“ požiūris į pasitikėjimą ir patikimumą teisėsauga nėra vienintelis įmanomas. Į pasitikėjimą ir patikimumą galima pažūrėti ir iš kitos perspektyvos: galima teigti, kad pasitikėjimas ir patikimumas yra specifinis minėtų veiksnių ir panašių elementų ir charakteristikų konstruktas. Šis konstruktas formuojamas dalyvaujant įvairiems socialinės galios žaidėjams, tarp kurių pastaruoju metu ypač didelis vaidmuo priskiriamas arba mikro- (mezo-) socialiniams veiksniams (pavyzdžiui, tarpasmeniniai ir bendruomeniniai santykiai), arba makrosocialiniams veiksniams (tarp kurių savo įtaka išsiskiria masinės medijos).

Beje, apie tai, kad su skirtingais vertinimo makro- ir mikro-kriterijais teisėsaugos institucijos susiduria realiame gyvenime, kalbėjo ir fokusuotų grupių diskusijų dalyviai. Pavyzdžiui, kalbant apie pasitikėjimą policija, buvo pažymėta, kad

„jei kalbant apie mažesnius miestelius, tai <jį – aut.> formuoja patirtis, kaip esi susidūręs su jais, kas liečia bendrą įvaizdį, jį formuoja žiniasklaida, komercinės televizijos, iš čia didžiausias ir įvaizdis, o mažesni miesteliai ir geriau vertina ir susidaro įspūdį matydami juos šalia gyvenančius.“

Taigi konstrukcionistinė perspektyva leidžia tyrėjams atsisakyti supaprastinto „atomarinio“ požiūrio į pasitikėjimą ir patikimumą ir analizuoti juos kaip kompleksinius fenomenus, kurie atspindi konkrečias individų sąveikas su teisėsaugos institucijomis mikro- ir makrolygmeniu. Šioje perspektyvoje ir pasitikėjimo bei patikimumo matavimas tampa savitu kompleksiniu šių dvejų sampratų konstruojančių elementų vertinimu. Tokį kompleksinį vertinimą galima pavadinti *pasitikėjimo ir patikimumo indeksu (PPI)*.

PPI konstravimą¹¹⁶ galima suskaidyti į tris etapus:

1. Vertinimo kriterijų sukūrimas.
2. Empirinis pasirinktų kriterijų normavimas.
3. Koeficiento skaičiavimas.

Pirmas etapas yra pakankamai subjektyvus ir dažniausiai remiasi tyrėjo patirtimi, ekspertiniais vertinimais bei atitinkamos specializuotos literatūros analize. Kiti du etapai yra empirinio pobūdžio, jų įgyvendinimas priklauso nuo pasirinktų matavimo procedūrų (ekspertinė arba / ir visuomenės apklausos) ir atitinkamų rezultatų apdorojimo ir interpretavimo.

Esamo tyrimo kontekste buvo bandyta sukurti trijų teisėsaugos institucijų – policijos, prokuratūros ir teismų – pasitikėjimo ir patikimumo indeksus. Formuojant vertinimo kriterijus buvo atsižvelgta į tai, kad daugumai gyventojų detalūs organizaciniai ir funkciniai minėtų institucijų skirtumai

¹¹⁶ Panašus vertinimo koeficiento konstravimas (nors ir remdamasi kitais principais) 2005 m. buvo atliktas Specialiosios tyrimo tarnybos (STT) atžvilgiu. Detaliau žr. (Dobryninas, 2006).

gali būti nežinomi ir paviršutiniškai traktuojami: pirma institucija „gaudo“, antra – „tiria“, trečia – „baudžia“, pan. Todėl buvo nuspręsta pasirinkti tokius kriterijus, kurie yra bendri visoms išvardytoms institucijoms, nespecifikuojant kriterijų, kurie galėjo būti būdingi tik vienai arba kitai institucijai. Bendras visoms trimis institucijoms kriterijų sąrašas užtikrina tolesnę galimybę lyginti pasitikėjamą institucijomis, nes matavimo instrumentų (vertinimo kriterijų) atžvilgiu institucijos tampa homogeniškos.

Minėta, kad formuojant pasitikėjimo teisėsauga vertinimo kriterijus buvo atsižvelgta tiek į diskusijas mokslinėje literatūroje (Hough; Jun; Roberts; ir kt.), tiek į fokusuotos grupės diskusijos rezultatus.

Pirminiam vertinimui pasirinkti tokie kriterijai (K_n):

1. Tarnavimas visuomenės tikslams (K_1)
2. Pareigūnų profesionalumas (K_2)
3. Nešališkumas priimant sprendimus (K_3)
4. Veiklos skaidrumas (K_4)
5. Visų proceso dalyvių teisių užtikrinimas (K_5)
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai (K_6)
7. Pareigūnų sąžiningumas (K_7)
8. Griežta vidaus tvarka (K_8)
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis (K_9)
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas (K_{10})
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas (K_{11}).

Kaip galima matyti, pagal pasirinktus kriterijus nėra griežtos takoskyros tarp pasitikėjimo ir patikimumo. Jeigu, pavyzdžiui, kriterijai K_6 („dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai“) ir K_9 („gebėjimas bendrauti su žmonėmis“) labiau tinka pasitikėjimo sampratai, o K_{10} („deramas institucijų materialinis aprūpinimas“) ir K_{11} („darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas“) – patikimumo sampratai, tai K_1 („tarnavimas visuomenės tikslams“) arba K_4 („veiklos skaidrumas“) tam tikromis aplinkybėmis gali būti priskirtas ir prie pasitikėjimo, ir prie patikimumo sampratos.

Todėl formuojant PPI, nebuvo specialiai pabrėžiama, ar kriterijai priklauso „pasitikėjimo“ ar „patikimumo“ grupei. Šiuo atveju buvo siekiama labiau sukurti bendrą kompleksinį pasitikėjimo ir patikimumo vertinimo

indikatorių, negu nustatyti, kaip kiekybiškai gali skirtis kokybinis teisėsaugos vertinimas pasitikėjimo ir patikimumo aspektu.

Vertinant teisėsaugos institucijas pagal išvardytus kriterijus svarbu atsižvelgti į tai, kad šie kriterijai gali turėti skirtingą reikšmę vertintojams. Todėl tyrimo kriterijai buvo normuojami pagal jų svarbą vertinant instituciją pasitikėjimo ir patikimumo aspektu. Šiuo tikslu respondentų apklausos metu buvo prašoma įvertinti visus 11 kriterijų pagal keturių balų skalę: „neturi didelės įtakos“, „greičiau neturi įtakos“, „greičiau turi įtaką“, „turi didelę įtaką“. Taip pat buvo fiksuojamas atsakymas: „sunku pasakyti.“

2.3.1 LENTELE. Ar išvardyti aspektai turi įtakos pasitikėjimui teisėsauga? (proc.)

Kriterijus (K _i) / Vertinimas (V _i)	Neturi didelės įtakos (V ₁)	Greičiau neturi įtakos (V ₂)	Greičiau turi įtaką (V ₃)	Turi didelę įtaką (V ₄)	Sunku pa- sakyti
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	4	12	41	27	16
2. Pareigūnų profesionalumas	2	7	38	41	11
3. Nešališkumas priimant sprendimus	2	7	34	46	11
4. Veiklos skaidrumas	2	6	34	47	10
5. Visų proceso dalyvių teisių užtikrinimas	1	7	33	46	13
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	1	6	37	43	12
7. Pareigūnų sąžiningumas	3	5	27	57	7
8. Griežta vidaus tvarka	1	5	35	49	10
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	1	5	36	50	8
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	2	9	38	40	11
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	2	7	42	36	12

Pažymėtina, kad respondentai apskritai suprato pateikiamų kriterijų prasmę ir galėjo spręsti apie jų įtaką vertinant teisėsaugos institucijas. Tyrimo duomenys rodo, kad iš esmės visus kriterijus galėjo vertinti absoliuti dauguma respondentų. Sąlygiškai kiek mažiau respondentai suprato ir daugiau jų (16 proc.) nevertino pakankamai abstraktaus „tarnavimo visuomenės tikslams“ kriterijaus (bendras atsisakiusiųjų įvertinti vidurkis – 11 proc.).

Tarp kriterijų, kurie greičiau turi arba turi didelę įtaką pasitikėjimui teisėsauga, respondentai dažniausiai minėjo pareigūnų gebėjimą bendrauti su žmonėmis (86 proc.), jų sąžiningumą (84 proc.) bei griežtą vidaus tvarką (84 proc.), o rečiausiai – tarnavimą visuomenės tikslams (68 proc.). Tačiau eliminavus atsakymus „sunku pasakyti“ ir perskaičius atsakymus tik tų gyventojų, kurie galėjo vertinti pateiktus kriterijus, skirtumas tarp tarnavimo visuomenės tikslams (perskaičius jis siekia 82 proc.) ir kitų kriterijų išnyksta.

Nė vienas kriterijus neišsiskiria iš kitų kriterijų kaip darantis didesnę arba mažesnę įtaką pasitikėjimui teisėsauga vertinti. Vertinant pagal tai, kas, respondentų nuomone, turi „didelę įtaką“ pasitikėjimui teisėsauga vertinti, kiek labiau išsiskiria „pareigūnų sąžiningumo“ kriterijus, kurį itin svarbiu teigia esant 62 proc. gyventojų¹¹⁷. Antrasis „svarbiausias“ kriterijus – „gebėjimas bendrauti su žmonėmis“ (54 proc. gyventojų¹¹⁸ mano, kad šis veiksnys turi itin didelę įtaką vertinant pasitikėjimą institucijomis). Pažymėtina, kad šie du kriterijai, darantys kiek didesnę įtaką pasitikėjimui vertinti, gali būti siejami su pasitikėjimo aspektais, t. y. mikro- ir mezosocialiniais santykiais. Griežtos vidaus tvarkos ir veiklos skaidrumo vertinimai kiek atsilieka nuo pirmųjų kriterijų vertinimo ir, kaip nesunku nustatyti, labiau atitinka patikimumo, arba makrosocialinių santykių, vertinimo aspektą.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus 2.3.1. lentelėje, kiekvienam iš 11 pateiktų kriterijų K_i buvo skaičiuojamas normavimo koeficientas k_i pagal formulę:

¹¹⁷ Apskaičiuota atmetus atsakymus „sunku pasakyti“.

¹¹⁸ Ibid.

$$k_i = \frac{(v_3^i + v_4^i) - (v_1^i + v_2^i)}{11} \quad (F1)$$

čia – i -kriterijaus n -vertinimas pagal keturių balų skalę ($n = 1, \dots, 4; i = 1, \dots, 11$).

Apskaičiuoti pagal formulę (F1) koeficientai k_i pateikiami 2.3.2 lentelėje:

2.3.2 LENTELĖ. Pasitikėjimo ir patikimumo vertinimo kriterijų (K_i) normavimo koeficientai (k_i)

Kriterijus (K_i)	Normavimo koeficientas (k_i)
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	0,05
2. Pareigūnų profesionalumas	0,08
3. Nešališkumas priimančiam sprendimui	0,09
4. Veiklos skaidrumas	0,10
5. Visų proceso dalyvių teisių užtikrinimas	0,10
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	0,09
7. Pareigūnų sąžiningumas	0,11
8. Griežta vidaus tvarka	0,10
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	0,10
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	0,08
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	0,08

Kaip galima matyti, pagal koeficiento svorį, stipriausias kriterijus yra K_7 (0,11) – pareigūnų sąžiningumas, o silpniausias – K_1 (0,05) – tarnavimas visuomenės tikslams.

Toliau kiekybinio tyrimo metu respondentų taip pat buvo prašoma įvertinti pagal 10 balių skalę (čia 1 – labai blogai, o 10 – labai gerai) teisėsaugos institucijas: policiją, teismus, prokuratūrą pagal kiekvieną iš K_i kriterijų. Toliau esančioje 2.3.3 lentelėje pateikiami institucijų vertinimo pagal minėtus kriterijus vidurkiai.

2.3.3 LENTELĖ. Policijos, teismų ir prokuratūros vertimo vidurkiai

Kriterijus (K _i)	Policija (1)	Teismai (2)	Prokuratūra (3)
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	5,80	5,50	5,60
2. Pareigūnų profesionalumas	6,00	6,10	6,10
3. Nešališkumas priimanč sprendimus	5,40	5,30	5,50
4. Veiklos skaidrumas	5,20	5,20	5,20
5. Visų proceso dalyvių teisių užtikrinimas	5,50	5,40	5,40
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	5,60	5,40	5,50
7. Pareigūnų sąžiningumas	5,30	5,20	5,30
8. Griežta vidaus tvarka	5,70	5,60	5,60
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	5,90	5,70	5,70
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	5,20	6,50	6,50
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	5,60	6,90	6,70

Vertindami policijos instituciją, kiek geriau gyventojai vertina pareigūnų profesionalumą, tarnavimą visuomenės tikslams, gebėjimą bendrauti su žmonėmis, griežtą vidaus tvarką. Prasčiau vertinamas policijos veiklos skaidrumas, materialinis aprūpinimas, pareigūnų sąžiningumas, nešališkumas. Vertindami tai, kaip pasitikėjimo ir patikimumo kriterijus atitinka teismai ir jų darbuotojai, gyventojai pozityviai išskiria tris veiksnius: darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimą, institucijų materialinį aprūpinimą, pareigūnų profesionalumą. Veiksniai, kurie teismų institucijose sąlygiškai yra kiek prasčiau įgyvendinami, siejami su veiklos skaidrumu, pareigūnų sąžiningumu ir nešališkumu. Analogiškai aspektai išskiriami ir vertinant prokuratūros ir jos darbuotojų atitiktį iškeltiems kriterijams.

Lyginant visų trijų institucijų vertinimo vidurkius pastebima, kad pagal daugumą kriterijų visų trijų institucijų vertinimai labai panašūs. Išimtis gali būti tik trys kriterijai, pagal kuriuos institucijų vertinimas skiriasi. Policija, gyventojų nuomone, labiau atitinka „tarnavimo visuomenės

tikslams“ kriterijų. Teismai ir prokuratūra yra geriau nei policija materialiai aprūpinti, o šių institucijų darbuotojai, gyventojų nuomone, turi geresnes socialines garantijas nei policijos pareigūnai.

Remiantis pateiktais 2.3.2 ir 2.3.3 lentelėse rezultatais galima apskaičiuoti trijų institucijų – policijos, teismų ir prokuratūros – PPI (P_n) pagal formulę:

$$P_n = \sum_{i=1}^{11} k_i K_i^n, \quad (F2)$$

čia k_i – i-kriterijaus normavimo koeficientas ($i = 1, \dots, 11$), n – institucijos vertinimas pagal i-kriterijų ($n = 1$ (policija), 2 (teismai), 3 (prokuratūra))

Pagal formulę (F2) gaunami tokie rezultatai:

Policijos PPI: $P_1 = 5,55$

Teismų PPI: $P_2 = 5,67$

Prokuratūros PPI: $P_3 = 5,70$

Kaip galima matyti, pasitikėjimo trimis teisėsaugos institucijomis indeksai skiriasi nedaug: policija vertinama kiek prasčiau negu teismai ir prokuratūra, o pastarųjų vertinimas beveik nesiskiria. Galima teigti, kad visos trys institucijos vertinamos „vidutiniškai“, o kiek geresnį teismų ir prokuratūros vertinimą nulėmė geresnis socialinių garantijų užtikrinimo šiose dviejose institucijose vertinimas, palyginti su policija.

Iš pirmo žvilgsnio gauti teisėsaugos institucijų vertinimo rezultatai nepalaiko „garavimo teorijos“, pagal kurią institucijos, aptarnaujančios baudžiamojo proceso pradžią, vertinamos aukščiau, negu institucijos, aptarnaujančios jo pabaigą („policija pagauna nusikaltėlį, o teismai jį paleidžia“). Galima manyti, kad tai atsitinka todėl, jog pasitikėjimo indeksų kūrimas kiek keičia „žaidimo taisykles“: jis reikalauja iš respondento ne momentinės emocinės reakcijos, bet kiek detalesnio ir ilgesnio apmąstymo apie teisėsaugos institucijų savybes, ir jų atitikties visuomenės tikslams. Ši procedūra gali transformuoti paprastą „nuomonių turėtoją“ į socialinį subjektą, kurį būtų galima pavadinti „gerai informuotu piliečiu“ (Schutz, 1946), arba tiesiog piliečiu, turinčiu „informuotą nuomonę“ (Hood, 1989, p. 167). Tokioje situacijoje, kaip rodo atlikti tyrimai (Dobryninas, 2003), įprastos reakcijos ir vertinimai gali gana radikaliai keistis.

Į atskleistą prieštaravimą galima pažvelgti ir kitokiu, komunikaciniu kampu: ar pakankamai Lietuvos gyventojai informuojami apie teisėsaugos darbą? Tyrimo metu respondentams buvo užduotas klausimas apie teisėsaugos institucijų pastangas viešinti savo darbą. Pateikti 2.3.4 lentelėje atsakymo variantai į klausimą, ar lyginant su situacija prieš penkerius metus teisėsaugos institucijos suteikia daugiau informacijos apie savo veiklą?

2.3.4 LENTELĖ. Ar lyginant su situacija prieš penkerius metus, teisėsaugos institucijos suteikia daugiau informacijos apie savo veiklą? (proc.)

	Žymiai daugiau	Šiek tiek daugiau	Niekas nepasikeitė	Šiek tiek mažiau	Gerokai mažiau	Sunku pasakyti
Policija	11	48	25	4	3	9
Teismai	5	38	33	4	3	16
Prokuratūra	6	38	32	4	4	16

Geriausiai respondentai vertina policijos viešumo pastangas: net 59 proc. respondentų mano, kad ši institucija per pastaruosius penkerius metus pateikia daugiau informacijos apie savo veiklą; 44 proc. respondentų manymu, daugiau informacijos apie savo veiklą pateikia prokuratūra, 43 proc. – teismai. Kas ketvirtas respondentas, vertindamas informaciją apie policijos veiklą, ir kas trečias, vertindamas informaciją apie teismus ir prokuratūrą, manė, kad informacijos kiekis per pastaruosius penkerius metus nepakito. Pateikti duomenis leidžia teigti, kad gyventojai teigiamai vertina teisėsaugos informacinės politikos pokyčius.

Kiek veiksminga gali būti tokia politika? Visų pirma reikia atkreipti dėmesį į šios informacijos auditoriją. Atsakymai į klausimą: iš kur gaunama daugiausiai informacijos apie teisėsaugos veiklą Lietuvoje, pristatomi 2.3.5 lentelėje.

Apklaustos rezultatai rodo, kad teisėsaugos institucijų informaciją kaip pagrindinį šaltinį nurodo tik 4 proc. respondentų, o dominuojantis šaltinis, kaip ir buvo galima manyti, jiems yra masinių medijų priemonės: respublikinė TV (81 proc.), radijas (41 proc.), respublikinė spauda (39 proc.) ir internetas (35 proc.).

2.3.5 LENTELĖ. Iš kur jūs gaunate daugiausiai informacijos apie teisėsaugos veiklą Lietuvoje? (proc.)

Šaltinis	proc.
Respublikinė TV	81
Radijas	41
Respublikinė spauda	39
Internetas	35
Draugų, pažįstamų patirtis	20
Regioninė spauda	12
Asmeninė patirtis	10
Teisėsaugos institucijų informacija	4
Specialioji literatūra, seminarai, konferencijos	2

Detalesnė šių rezultatų analizė atskleidė, kad kiekvienas iš išvardytų šaltinių (išskyrus respublikinę televiziją) turėjo savo specifinę tikslinę auditoriją:

- daugiausiai informacijos apie teisėsaugos institucijas iš radijo laidų gauna pensininkai, turintieji mažesnes ir vidutines pajamas, kaimų gyventojai;
- respublikinė spauda – vienas iš pagrindinių 50–59 metų amžiaus gyventojų, samdomų darbuotojų informacijos apie teisėsaugos institucijų veiklą šaltinių; regioninė spauda – gyvenviečių ir miestelių gyventojų informacijos šaltinis;
- internetu daugiausiai informacijos apie teisėsaugos institucijas gauna 18–39 metų gyventojai, turintieji aukštąjį išsimokslinimą, patys sau darbdaviai, samdomi darbuotojai, turintieji vaikų iki 18 metų, turintieji didesnes pajamas, didesnių ir mažesnių miestų gyventojai;
- asmenine patirtimi dažniau linkę pasikliauti vyrai, Vilniaus gyventojai;
- informacijos apie teisėsaugos institucijas specialiojoje literatūroje, seminaruose ar konferencijose dažniau gauna studentai;
- informaciją tiesiai iš teisėsaugos institucijų apie jų veiklą dažniau gauna 40–49 metų gyventojai ir miestelių gyventojai.

Į šią auditorinę specifiką turėtų atkreipti dėmesį teisėsaugos institucijos viešindamos arba informuodamos visuomenės narius apie savo veiklą ir bendrą kriminalinės justicijos situaciją.

Kiek pasitikima tokia informacija, rodo 2.3.6 lentelė. Čia pateikti teigiančių, kad labai pasitiki arba pasitiki informacija apie teisėsaugos veiklą, ir teigiančių, kad nepasitiki arba visiškai nepasitiki tokia informacija, respondentų atsakymų skirtumai.

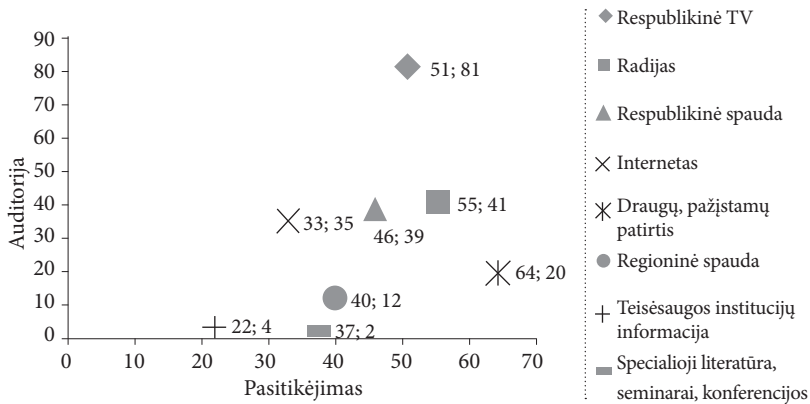
2.3.6 LENTELĖ. Kiek jūs pasitikite šių informacijos kanalų pateikiama informacija? (proc.)

Šaltinis	proc.
Respublikinė TV	51
Radijas	55
Respublikinė spauda	46
Internetas	33
Draugų, pažįstamų patirtis	64
Regioninė spauda	40
Teisėsaugos institucijų informacija	22
Specialioji literatūra, seminarai, konferencijos	37

Kaip galima matyti, teisėsaugos institucijų informacija pagal ja pasitikinčių ir nepasitikinčių skirtumą vertinama prasčiausiai (22 proc.). Kur kas geriau vertinama draugų ir pažįstamų patirtis (64 proc.), radijas (55 proc.) ir respublikinė TV (51 proc.).

Apie galimą teisėsaugos institucijų informacijos efektyvumą galima spręsti ir iš 2.3.1 paveikslu, kuriame sujungti 2.3.5 ir 2.3.6 lentelės rezultatai.

Teisėsaugos institucijų informacija iš kitų informacijos šaltinių išsiskiria savo auditorija ir pasitikėjimu. Akivaizdus lyderis – respublikinė TV; ji turi didžiausią auditoriją ir gana didelį pasitikėjimą. Radijas nors turi beveik perpus mažesnę auditoriją, tačiau kiek didesnį pasitikėjimą. Panašiai galima pasakyti ir apie draugų ir pažįstamų patirtį: didžiausias pasitikėjimas, bet pakankamai maža auditorija.

2.3.1 PAV. Auditorijos ir pasitikėjimo santykis vertinant informaciją apie teisėsaugos institucijų veiklą

Kaip matyti, būtų sunku lyginti teisėsaugos institucijų teikiamą informaciją apie savo veiklą su galimybėmis, kurias galėtų suteikti masinės medijos. Tačiau pastaruoju atveju jų galimybės teikti informaciją norimo turinio ir formos yra ribotos ir priklauso nuo masinių medijų „žaidimo taisyklių“. O jos, pasak P. Lazersfeldo (1972), gali būti tiek pilietinės, tiek komercinės, tiek politinės.

Respondentai, kaip rodo atliktas tyrimas, neturi iliuzijų šiuo atžvilgiu: nors 55 proc. apklaustųjų mano, kad masinės medijos pristato kriminalines ir teisėsaugos temas objektyviai, kad pristatydamos šias temas jos siekia ir komercinių (57 proc., kitaip manančių – 22 proc.), ir politinių (53 proc. – 23 proc.), ir pilietinių (53 proc. – 25 proc.) tikslų. Vertinant šiuos rezultatus reikia pažymėti, kad apie penktadalį respondentų neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

Suprantama, masinės medijos demokratinėje visuomenėje yra reikšmingas veiksnys, galintis paveikti pasitikėjimą teisėsauga ir jos patikimumą. Tačiau televizijos, radijo, spaudos ir interneto įtaka nėra absoliuti ir ne visada tiesioginė (Dobryninas, 2001, p. 74) Negalima pamiršti ir kitų ne mažiau svarbių, ir akademinėje literatūroje aprašytų veiksnių, tarp kurių vieni iš svarbiausių – saugumo jausmas, nerimas ir nusikaltimų baimė.

III skyrius

SAUGUMO JAUSMAS VISUOMENĖJE IR TEISĖTVARKA

Saugumo jausmas individualiu ar visuomenės lygmeniu formuojasi tada, kai trumpalaikėje ar ilgalaikėje perspektyvoje nėra jaučiama grėsmių, baimių ar nerimo. Pagal E. Maslow (1943) poreikių teoriją, saugumo poreikis žmogui eina iš karto po fundamentalių fiziologinių poreikių. Saugumo jausmas tai ne tik kad nėra fizinių grėsmių, bet ir užtikrintumas ekonomine, socialine ateitimi.

Į saugumo sąvoką įeina objektyvus saugumas, subjektyvus saugumas, pasitikėjimas saugumu (kai nėra abejonių) (Šlapkauskas, 2005, p. 26).

Pastaruoju metu dėl procesų globalizacijos, nepaprastai greitos technologijų pažangos, taip pat dėl momentalios informacinės apykaitos, saugumo jausmas įgyja ir kitų kontekstų ir dabar labiau kalbama ne tiek apie saugias, o apie rizikos visuomenes (Beck, 1992; Rinkevičius, 2002), kuriose rizikos jausmas yra imanentiškas dėl branduolinės energetikos pavojų, klimato atšilimo, užterštumo, gamtos išteklių išsekimo, genetiškai modifikuotų organizmų (GMO) rizikos, terorizmo ir panašių grėsmių.

Pokomunistinėse šalyse, o joms priklauso ir Lietuva, saugumo ir nerimo, netikrumo problematika yra ypač gerai atpažįstama ir aktuali. Per dvidešimt metų pereinant prie naujos ekonominės, socialinės ir politinės sanklodos pokomunistinio pasaulio žmonės patyrė daugybę transformacijų ir reformų, o tai neišvengiamai kėlė netikrumo dėl ateities, nesaugumo jausmą, tai savo ruožtu blogino gyvenimo kokybę.

Nėra abejonės, kad saugumo / nesaugumo jausmas yra svarbi ir dabarties problema. Tai ir analizuojama šiame skyriuje. Nagrinėjami saugumo / nesaugumo jausmo komponentai, ypač saugumas nuo nusikaltimų, analizuojama, nuo kokių aplinkybių priklauso saugumo jausmas, kaip jis pasikeitė per aštuonerius metus.

Visų pirma analizuojami baziniai saugumo jausmą lemiantys dalykai: tai pagrindinių, ypač su teisėsauga susijusių, žmogaus teisių apsaugos būklė Lietuvoje.

3.1. SU TEISĖSAUGA SUSIJUSIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGA

Sovietiniu laikotarpiu žmogaus teisių padėtis buvo viena iš pagrindinių kritikos iš laisvų demokratinų visuomenių objektų. Vidaus opozicija, to laikmečio disidentai kovojo tiek už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą, tiek už pagrindines žmogaus teises: teisę į žodžio laisvę, teisę į sąžinės laisvę, teisę į susirinkimų laisvę, teisę dalyvauti valdant savo šalį. Režimo kontrargumentai paprastai buvo gana paprasti: nurodoma, kad tarybinė sistema yra demokratiškiausia, rinkimuose dalyvauja beveik visi piliečiai ir kiekvienas gali būti išrinktas bet kur. Taip pat būdavo pabrėžiama, kad sistemingai žmogaus teisės yra pažeidžiamos būtent Vakarų šalyse, ypač teisė į darbą. Taigi žmogaus teisės buvo to laikmečio oficialaus ir latentinio diskurso dalis.

Atgimimo laikotarpio pagrindiniai reikalavimai buvo Lietuvos nepriklausomybė, laisva rinkos ekonomika, taip pat demokratinė politinė sistema, kurios pagrindas turi būti pagrindinės politinės žmogaus teisės. Ir jau pirmose visuomenės nuomonės apklausose buvo pateikiama klausimų apie tikėjimą, ekonominę sistemą, politines pažiūras¹¹⁹.

Atrodytų, kad žmogaus teisių padėtis Lietuvoje gana greitai pradėjo atitikti demokratinų šalių standartus. Todėl buvo gana netikėta, kai 2000 m. lapkričio mėn. apklausoje¹²⁰ net 39 proc. respondentų nurodė, kad Lietuvoje žmogaus teisės yra pažeidžiamos sistemingai, 54 proc. – kad žmogaus teisės yra kartais pažeidžiamos ir tik 3 proc. teigė, kad pažeidimų

¹¹⁹ Vienas iš pirmųjų reprezentatyvių apklausų atliko Viešosios nuomonės tyrimų centras prie Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto. Pirmųjų apklausų rezultatai iš dalies atspindėti leidinyje (Gaidys, Tureikytė, 1994).

¹²⁰ Tyrimą užsakė Lietuvos žmogaus teisių centras, o atliko „Vilmorus“ (reprezentatyvi suaugusių gyventojų apklausa vyko 2000 m. lapkričio 16–19 d., N=1079). Klausimo formuluotė: „Jūsų manymu, ar Lietuvoje žmogaus teisės yra pažeidžiamos, ar ne?“ Atsakymai: sistemingai pažeidžiamos, kartais pažeidžiamos, pažeidimų beveik nėra/visiškai nėra, sunku pasakyti.

beveik nėra / visiškai nėra. Atrodė, kad rezultatas yra tiesiog neteisingas: kaip gali būti, kad demokratinėje šalyje, kur nekliudomai veikia partijos ir reguliariai vyksta laisvi rinkimai, būtų sistemingai pažeidžiamos Konstitucijos ginamos žmogaus teisės. Po metų klausimas buvo pakartotas¹²¹. Gautas labai panašus rezultatas: 39 proc. teigė, kad žmogaus teisės yra pažeidžiamos sistemingai, 52 proc. nurodė, kad teisės yra pažeidžiamos kartais ir tik 3 proc. – kad pažeidimų beveik nėra / visiškai nėra.

Tačiau šiame tyrime buvo ir atviras klausimas, kokios žmogaus teisės vis dėlto yra pažeidžiamos¹²². Paaiškėjo, kad daugiau negu pusė – 57 proc. respondentų spontaniškai įvardijo teisę turėti ir pasirinkti darbą, 32 proc. – teisę į laiku suteiktą ir kokybišką medicinos pagalbą, 28 proc. – teisę į teisingą darbo apmokėjimą, 25 proc. – teisę į nemokamą mokslą, 21 proc. – teisę į socialinę apsaugą, t. y. dažniausiai yra kalbama apie socialines ir ekonomines teises. O politinių žmogaus teisių, apie kurias paprastai kalba intelektualai, pažeidimai buvo minimi labai retai. Taigi, už tokių abstrakčių sąvokų, kaip antai „žmogaus teisės“, gali slypėti gana netikėti kontekstai.

Minėtame tyrime pilietinės su teisėsauga susijusios žmogaus teisės atvirame klausime buvo minimos daug rečiau nei socialinės ir ekonominės, tačiau kur kas dažniau nei politinės. Respondentai nurodė, kad reikia ypatingo visuomenės dėmesio asmeninio saugumo problemai – 15 proc., teisei būti išklausytam teisme – 8 proc., teisei į nuosavybės neliečiamumą – 3 proc. Suprantama, kad atsakymai į uždarą to paties pobūdžio klausimą duoda kitą, ekstensyvesnį rezultatą¹²³. Iš viso respondentams buvo pateiktos vertinti 23 teisės. Čia (3.1.1 lentelė) pateiksime duomenis apie keturiolikos žmogaus teisių apsaugos būklės vertinimą: trys teisės, kurios, respondentų manymu, yra ginamos blogiausiai, keturios teisės, apie kurias daugiausiai yra manančių, kad jos ginamos gerai, ir septynios su teisėsauga susijusios teisės.

¹²¹ Tyrimas buvo atliktas pagal Jungtinių Tautų vystymo programos projektą „Žmogaus teisių veikimo planas“. Apklaušą atliko „Vilmorus“ (reprezentatyvi suaugusių gyventojų apklausa vyko 2001 m. lapkričio 8–12 d. N=1010).

¹²² Klausimo formuluoė: „Kokios žmogaus teisių sritys Lietuvoje yra opiausios ir reikalaujančios ypatingo visuomenės dėmesio? (Įvardinkite iki 5 sričių)“.

¹²³ Klausimo formuluoė: „Kaip Jūs vertinate žemiau pateiktų žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje?“, atsakymai: blogai ir labai blogai, gerai ir labai gerai, sunku pasakyti.

3.1.1 LENTELE. Atsakymai į klausimą „Kaip Jūs vertinate žemiau pateiktų žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje?, proc. (2001 m. lapkritis)

	Gerai ir labai gerai	Blogai ir labai blogai	Nei gerai nei blogai, sunku pasakyti
Teisė turėti ir pasirinkti darbą	4	85	11
Teisė į deramą gyvenimo lygį	3	79	18
Teisė į teisingą darbo apmokėjimą	3	77	20
Nusikaltimo aukų teisės	4	54	42
Moterų apsauga šeimoje nuo smurto	5	54	41
Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos	7	53	40
Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme	5	51	44
Teisė į nuosavybės neliečiamumą	17	39	44
Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą	25	22	53
Įkalintų asmenų teisės	29	14	57
Teisė į žodžio laisvę	66	10	24
Seksualinių mažumų teisės	27	9	64
Tautinių mažumų teisės	55	4	41
Tikėjimo ir religijos laisvė	89	2	9

Matome, kad blogiausiai buvo įvertintos ekonominės teisės: teisė turėti darbą – 85 proc. respondentų įvertino padėtį šioje srityje blogai, teisė į deramą gyvenimo lygį – 79 proc. blogai, teisė į teisingą darbo apmokėjimą – 77 proc. blogai. O manančių, kad Lietuvoje yra blogai ginama tikėjimo ir religijos laisvė, buvo tik 2 proc., kad blogai ginamos tautinių mažumų teisės – tik 4 proc., blogai ginamos seksualinių mažumų teisės – 9 proc., blogai ginama teisė į žodžio laisvę – 10 proc. Penkių iš septynių su teisėsauga susijusių teisių padėtis buvo įvertinta greičiau blogai negu gerai: nusikaltimo aukų teisės, moterų apsauga šeimoje nuo smurto, vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme, teisė į nuosavybės neliečiamumą. Užfiksuotos ir dvi teisės, kurios, respondentų manymu, ginamos greičiau gerai negu blogai: teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą ir įkalintų asmenų teisės. Taigi su teisėsauga susijusių

teisių padėtis daugelio kitų teisių apsaugos kontekste buvo vertinama apie vidurį. Šie rezultatai buvo gauti 2001 metais.

2003 ir 2011 m. tyrimuose, kurie sudarė empirinį šios monografijos pagrindą, su teisėsauga susijusių žmogaus teisių padėties vertinimams buvo skiriamas atskiras dėmesys, nes šių teisių padėtis sudaro pagrindą saugumo ar nesaugumo jausmui individo ir visuomenės lygmeniu.

Respondentams buvo pateiktas klausimas apie aštuonių, su saugumu susijusių žmogaus teisių apsaugos būklę Lietuvoje. Buvo prašoma įvertinti, kaip yra užtikrinama teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme, nusikaltimo aukų teisės, moterų apsauga nuo smurto šeimoje, teisė į nuosavybės neliečiamumą, vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos, įkaltintų asmenų teisės, teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, teisė į žmogaus gyvybę (šios pozicijos nebuvo 2003 m. tyrime).

3.1.2 LENTELĖ. Kaip Jūs vertinate žemiau pateiktą žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje?, proc.

	2003 m.		2011 m.	
	Labai gerai / gerai	Labai blogai / blogai	Labai gerai / gerai	Labai blogai / blogai
Įkaltintų asmenų teisės	44	13	42	14
Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą	24	32	33*	25*
Teisė į žmogaus gyvybę	–	–	32	32
Teisė į nuosavybės neliečiamumą	20	38	29*	32
Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos	19	43	28*	37
Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme	14	33	22*	33
Nusikaltimo aukų teisės	12	47	20*	37*
Moterų apsauga nuo smurto šeimoje	14	47	20*	47

* Lyginant su 2003 m. yra reikšmingas skirtumas, kai $p < 0,05$

Žmogaus teisių eiliškumas 3.1.2 lentelėje buvo ranguotas pagal atsakymų „labai gerai / gerai“ dalį 2011 m.

Įkalinčių asmenų teisės. Šios teisės detalai aprašytos Jungtinių Tautų dokumentuose (Human Rights and Prisons, 2005): teisė į tinkamą gyvenimo lygį, teisė į sveikatos apsaugą, teisė į fizinį saugumą, teisė palaikyti ryšį su artimaisiais ir kt. Atskirai reglamentuotos sąlygos moterims, nepilnamečiams, nuteistiems iki gyvos galvos ir kt. Labai gerai ir gerai įkalinčių asmenų teises įvertino 42 proc. respondentų, o labai blogai ir blogai tik 14 procentų. Gana didelė dalis – 44 proc. respondentų neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Kiek gyventojai yra informuoti apie sąlygas kalėjimuose? 2011 m. pradžioje įkalinimo įstaigose kalėjo 9,1 tūkst. asmenų (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 223). Lyginant su bendru gyventojų skaičiumi tai nėra daug¹²⁴, tačiau pabuvojusiujų įkalinimo įstaigose yra gerokai daugiau¹²⁵. Kita vertus, galima spėti, kad ši žmonių kategorija nėra išsibarsčiusi teritoriniu požiūriu tikimybiškai. Greičiausiai egzistuoja tam tikri „lizdai“, kur kalėjusiųjų yra šiek tiek daugiau nei kitose teritorijose. Taigi, matyt, yra grupės labai gerai informuotų apie sąlygas kalėjimuose bei kalinių teises juose, ir yra dauguma žmonių, kurie apie kalėjimus sprendžia tik iš žiniasklaidos teikiamos informacijos.

Galima spėti, kad daugelis įkalinčių asmenų teises vertinančiųjų labai gerai ir gerai liudija ne tiek apie objektyvią padėtį, o apie nuostatas, kad reikia bausti griežčiau, kad sąlygos yra per geros¹²⁶, ir pan. Pavyzdžiui, yra gyventojų, kurie siūlymą dalį nuteistųjų kontroliuoti elektroninėmis apyrankėmis priėmė kaip pasidavimą nusikaltėliams. Elektroninėje erdvėje pasitaikė toks komentaras: „Tai tikriausias nusikaltėlių gynimas. Tai absoliuti kapituliacija prieš nusikaltėlius. Pasinaudojus „Žmogaus Teisėmis“ ir filosofiniais išvedžiojimais – visi nusikaltėliai nekalti, kalta aplinka.“¹²⁷

¹²⁴ Pasaulio mastu pagal rodiklį, kiek kalinių tenka 100 000 gyventojų, Lietuva yra 42 vietoje iš 218 šalių, o Europos Sąjungoje čia būtų 2-a vieta po Latvijos (2011 m.). Internetinė prieiga: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_incarceration_rate (žiūrėta 2012.05/07)

¹²⁵ Fokusuotos grupės diskusijos metu vienas iš ekspertų nurodė, kad tokių žmonių gali būti apie 10 proc. visų gyventojų.

¹²⁶ Tokią nuomonę atspindi *Delfi* paskelbta TV laidos anotacija: „Teisė žinoti“: kalėjimuose sąlygos geresnės, negu turi šalies policininkai“ (*Delfi*, 2012 m. sausio 25 d.).

¹²⁷ „Nuteistieji bus dieną naktį kontroliuojami elektroninėmis priemonėmis“. *Delfi*, 2010.03.31.

Nuo 2003 m. įkalintų asmenų teisių būklės vertinimas beveik nepasikeitė. Skirtumų socialinėse demografinėse grupėse beveik nėra.

Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Ši teisė numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnyje, privataus gyvenimo neliečiamumas glaudžiai susijęs ir su Konstitucijos 24 straipsniu, kur yra įtvirtintas asmens būsto neliečiamumo principas. Privataus gyvenimo neliečiamumas numato taip pat susirašinėjimo ir telefonų pokalbių slaptumą, tačiau terorizmo grėsmės akivaizdoje informacija kaupiama apie daugybę žmonių ir čia nėra matoma didesnės problemos. Privataus gyvenimo neliečiamumo pozitūri problemų kelia ir platus asmens kodų ir vaizdo kamerų naudojimas.

Galima manyti, kad daugumai gyventojų privataus gyvenimo neliečiamumas nėra kiek svarbesnė problema: vargu ar jie mano, kad jų pokalbių kažkas klauso ar kitaip tiria. O viešinamas politikų ar šiaip įžymių žmonių gyvenimas yra tapęs lyg ir norma. Daugelis TV laidų kuriama būtent privataus gyvenimo viešinimo pagrindu, dažnai tą daro su malonumu ir patys viešinimo objektai.

Suprantama, įvairūs konkretūs privataus gyvenimo pažeidimai vertinami skirtingai¹²⁸, o šiame tyrime kalbama apie „suvidurkintą“ problemą, privataus gyvenimo pažeidimus apskritai.

Tyrimas parodė, kad padėtis teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą srityje vertinama greičiau gerai (33 proc.) negu blogai (25 proc.). Vertinimas, palyginti su 2003 m., pastebimai pagerėjo (2003 m. atitinkami vertinimai buvo 24 proc. ir 32 proc.).

¹²⁸ 2010 m. lapkričio 3–15 d. Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu „Vilmorus“ atliko suaugusių gyventojų reprezentatyvią apklausą (N=1000), kurioje buvo pateiktos įvairios privataus gyvenimo pažeidimų situacijos ir buvo prašoma įvertinti tų pažeidimų reikšmingumą skalėje nuo 1 („mažiausiai pažeidžia“) iki 10 („labiausiai pažeidžia“). Štai keletas skirtingų situacijų, kurios įvertintos balais 9 ir 10. „Reikalavimas pateikti Jūsų asmens kodą parduotuvėje grąžinant prekes“ – 49 proc., „Jūsų nuotrauka laikraštyje ir komentaras apie Jūsų aprangos stilių“ – 42 proc. „Duomenų apie Jūsų telefono pokalbius (iš kokio telefono, kada, kur esant kam skambinote, kiek laiko kalbėjote) kaupimas telekomunikacijų paslaugų teikimo bendrovėje“ – 40 proc., „Seimo nario, įtariamo teisės pažeidimais, telefono pokalbių pagarsinimas LNK žiniose“ – 15 proc. Šio tyrimo rezultatai paskelbti: [http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF %20 dokai/Prezentacija_BNS_20101210.pdf](http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Prezentacija_BNS_20101210.pdf) [žiūrėta 2012-05-08].

Teisė į žmogaus gyvybę. Tai fundamentali visiems suprantama teisė, įtvirtinta Konstitucijos 19 straipsnyje. Nors, kita vertus, diskusijos dėl mirties bausmės ir abortų bus pratęstos ir kitų kartų gyvenime. Galima manyti, kad pirma asociacija, išgirdus sąvoką „teisė į žmogaus gyvybę“, yra nužudymai. Šių nusikaltimų santykinai nėra daug, tačiau daugeliu atvejų jie rezonansiniai, patraukia žiniasklaidos ir visuomenės nuomonės dėmesį. Be to, pagal nužudymų skaičių 100 000 gyventojų Lietuva yra viena iš pirmųjų Europos Sąjungoje¹²⁹.

Tačiau teisė į žmogaus gyvybę yra susijusi ne tik su nužudymais, bet ir su sveikata, eismo saugumu, darbų sauga ir daugeliu kitų dalykų, tačiau tokios asociacijos, matyt, kyla nedaugeliui žmonių.

Tyrimo metu (2011 m.) nustatyta, kad maždaug trečdalis (32 proc.) respondentų žmogaus teisės į gyvybę padėtį vertina gerai ir labai gerai, tiek pat (32 proc.) situaciją vertina blogai ir labai blogai. 2003 m. žmogaus teisių sąrašė šios pozicijos nebuvo. Iš socialinių demografinių grupių teisės į gyvybę pozityvaus vertinimo požiūriu išsiskiria jaunimas – teigiamai situaciją vertina 50 procentų.

Teisė į nuosavybės neliečiamumą. Tai taip pat yra konstitucinė nuostata (23 straipsnis), viena iš svarbiausių teisių. Niekas negali nusavinti nuosavybės, galimi tik specialūs atvejai, kai ji nusavinama visuomenės labui už tai teisingai atlyginant. Valstybė gina privačią nuosavybę. Nuosavybės neliečiamumas yra fundamentalus vakarietiškos visuomenės bruožas.

Atrodytų, kad dabarties Lietuvoje nuosavybės neliečiamumo principo gana griežtai laikomasi, nuosavybės atėmimo atvejai girdėti nebent anstolių veikloje, kai jie vykdo teismo sprendimus, arba kai kalbama apie neteisėtai pastatytus statinius. O apklausos rezultatai rodo, kad apie trečdalį gyventojų mano, jog teisių į nuosavybės neliečiamumą Lietuvoje padėtis yra bloga ir labai bloga. Galima spėti, kad čia žmonėms kyla asociacijų su

¹²⁹ Crime trend in detail.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explainend/index.php/Crime_trends_in_detail [žiūrėta 2012-07-05].

anstolių, kurie vertinami gana nepalankiai, veikla¹³⁰, su sunkumais grąžinant žemę savininkams ir kitokį turtą (restitucija), bet gali būti ir tai, kad nuosavybės neliečiamumo pažeidimai asocijuojasi su vagystėmis ir plėšimais – dauguma nusikaltimų yra turтино pobūdžio (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 226).

Labai gerai ir gerai teisės į nuosavybės neliečiamumą padėtį įvertino 29 proc. respondentų, o nepalankių vertinimų buvo kiek daugiau – 32 procentai. Dažniau gerus vertinimus išsakė jauni žmonės, o nepalankius – vilniečiai. Palyginti su 2003 m., pastebimai padaugėjo palankių vertinimų (nuo 20 proc. iki 29 proc.).

Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos. Smurtas prieš vaikus gali būti fizinis, psichologinis, emocinis, finansinis, o smurto formos – mušimas, laisvės suvaržymas, žeminimas, baudimas, patyčios ir kt.¹³¹ Atsiranda ir naujų smurto formų, pavyzdžiui, smurtas, kuris plinta informacinių ir komunikacinių technologijų pagalba¹³². Smurtas prieš vaikus dažniausiai vyksta namuose, yra latentiškas, neviešinamas, todėl bet kuri statistika šia tema yra mažai patikima. Beje, dalis gyventojų, nors ir nedidelė, fizinės vaikų bausmės supranta kaip griežtą, bet veiksmingą auklėjimo priemonę¹³³.

Taigi 28 proc. apklaustų gyventojų nurodė, kad vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos yra užtikrinama gerai, o 37 proc., kad ši teisė nėra

¹³⁰ 2011 m. spalio 7–17 d. Lietuvos notarų rūmų užsakymu „Vilmorus“ atliko suaugusių gyventojų reprezentatyvią apklausą (N=1002), kurioje buvo klausiama „Kaip vertinate (pasitikite ar nepasitikite) šių teisinių profesijų darbuotojais“. Paaiškėjo, kad anstoliais pasitiki 19 proc., o nepasitiki 36 proc. gyventojų, likusieji neturėjo nuomonės.

¹³¹ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Teisinė vaiko apsauga nuo smurto: situacijos įvertinimas 2011 05 20, p. 4 žr. http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/Teisin%C4%97%20vaiko%20apsauga%20nuo%20smurto_Ivertinimas_2011_05_31.pdf [žiūrėta 2012-05-09].

¹³² Ten pat.

¹³³ Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ prašymu „Vilmorus“ 1998 m. gruodį atliko reprezentatyvią apklausą apie vaikų patiriamą smurtą (N=1002). 52 proc. apklaustųjų nurodė, kad juos tėvai bent jau kartais mušdavo. Savo vaikus kartais muša / mušdavo 50 proc. tėvų; 24 proc. respondentų mano, kad fizinės bausmės padeda tapti geresniu žmogumu (58 proc. teigia, kad nepadeda).

užtikrinama. Nuo 2003 m. akivaizdžiai padaugėjo gerai vertinančiųjų šios vaiko teisės gynimą (buvo 20 proc.).

Tyrimo metu ir keleri metai iki jo Lietuvoje buvo gerokai padidėjęs dėmesys seksualinio vaikų išnaudojimo problemoms. Tai vadinamoji pedofilijos istorija¹³⁴, kurios įvairūs siužetai tapo žiniasklaidos kiekvienos dienos informavimo ir aptarimų objektu. Su šia istorija siejamos nuomonės, pozicijos, įvykiai netgi pradėjo daryti įtaką politinei scenai priešrinkiminiu laikotarpiu, tuo pagrindu susiformavo politinė partija „Drąsos kelias“. Buvo galima spėti, kad šis emocingas diskursas daro neigiamą poveikį vaiko teisių vertinimams, tačiau taip neįvyko. Tyrimo metu (2011 m. liepa) buvo sprendžiama mergaitės atidavimo motinai problema, tuo metu ji dar nebuvo gražinta. Gal tai buvo vertinama kaip teisinga vaiko apsauga ir todėl vaiko teisių vertinimai pagerėjo, yra tik spėjimas.

Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme. Ši teisė įtvirtinta Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje. Tai viena iš pagrindinių teisių, kurių laikytis privalu pagal Europos Sąjungos sutartis. O pasitikėjimas teismais Lietuvoje yra labai menkas. 1998–2012 m. „Vilmorus“ duomenimis, pasitikėjimas teismais buvo 12–25 proc., o nepasitikėjimas 33–51 proc. Gyventojų buvo klausama, kodėl jie nepasitikti teismais (atviras klausimas). Didžiąją dalį atsakymų galima apibūdinti žodžiais „korumpuoti“, „papirkti“, „neobjektyvūs“, „šališki“¹³⁵ – 57 proc., antras pagal populiarumą atsakymas „nepadedą paprastam žmogui“ paminėtas tik 5 proc. respondentų. Į klausimą, kas daugiausiai turi įtakos nuomonei apie teismus, dauguma – 58 proc. apklaustųjų nurodė, kad įtaką turi spaudoje, per

¹³⁴ Schemiškai pateiksime šios istorijos turinį. 2009 m. spalio 5 d. Drąsius Kedys nušauna du asmenis, iš kurių vieną jis įtaria jo mažametės dukters tvirkinimu, o kitą – savadavimu. Savadavimu jis kaltina ir savo buvusią žmoną, mergaitės motiną. Jis pats neaiškiais aplinkybėmis žūsta 2010 m. balandį. Mergaitę imasi globoti jo sesuo ir nesutinka atiduoti vaiko motinai. 2011 m. gruodį teismas priima sprendimą perduoti vaiką motinai. Mergaitė, panaudojus teisėsaugos pareigūnų pajėgas, perduodama motinai 2012 m. gegužę.

¹³⁵ LR Seimo kanceliarijos užsakymu tyrimą atliko „Vilmorus“ (2003 m. kovo 13–16 d. N=1016). Klausimo formuluoatė: „Jeigu nepasitikite teismais, tai nurodykite nepasitikėjimo priežastį“ (atviras klausimas be paruoštų alternatyvų).

radiją, televizijoje pateikiama informacija, sava patirtis čia minima kur kas rečiau – 23 proc., maždaug tiek pat dažnai turi įtakos pokalbiai su kitais – 20 procentų.

Taigi, kalbant apie teisių į teisingą bylos nagrinėjimą teisme padėtį, 2011 m. Lietuvos gyventojai nurodė, kad šios teisės yra ginamos greičiau blogai – 33 proc. negu gerai – 22 proc. Tačiau reikia pabrėžti, kad nuo 2003 m. teigiamų vertinimų ženkliai padaugėjo (buvo 14 proc.). Geriausiai padėtį teismuose įvertino jaunimas – 34 proc. pasirinko palankius atsakymus (palyginti: vyresni nei 60 metų tokius atsakymus pasirinko 17 proc. atvejų, t. y. dvigubai rečiau).

Nusikaltimo aukų teisės. Į šią teisių grupę patenka teisė į žalos atlyginimą, teisinės pagalbos suteikimą, aukos saugumas, fizinė apsauga ir kt. (R. Uscila, 2004, p. 132). Sunku pasakyti, kokį turinį į savoką „nusikaltimo aukų teisės“ įdeda patys respondentai. Greičiausiai, čia kyla asociacijos su pagalba nusikaltimų aukoms ir tokios asociacijos būtų iš esmės teisingos. Bet dalis respondentų galėjo suprasti, kad kalbama apie nusikaltėlių suradimą ir jų nubaudimą. Anketinių apklausų metu dažnai galima susidurti su anketos klausimo ir atsakymų percepcijos problema.

Respondentai nusikaltimo aukų teisių padėtį beveik du kartus dažniau įvertino blogai (37 proc.), negu gerai (20 proc.). Kita vertus, nuo 2003 m. vertinimai akivaizdžiai pagerėjo (atitinkamai buvo 47 proc. ir 12 proc.). Geriau šių teisių padėtį įvertino jaunimas: 33 proc. gerai ir 28 proc. blogai.

Moterų apsauga nuo smurto šeimoje. Eurobarometro duomenimis, Lietuva pirmauja pagal tai, kiek apklaustųjų žino nuo smurto šeimoje nukentėjusių moterų savo šeimoje ir tarp artimų draugų – 48 proc. (Special Eurobarometer, Spring 2010).

Remiantis 3.1.3 lentele gal ir nestebina, kad pokomunistinės, turinčios daug ekonominių ir socialinių problemų, šalys, pavyzdžiui, Lietuva, Latvija ir Estija, pagal šią blygybę pirmauja Europos Sąjungos šalių sąrašė. Čia stebinti gali kitkas – aukštas smurto lygis Skandinavijos šalyse, kurios paprastai patenka tarp sėkmingų, rodančių pavyzdį šalių.

3.1.3 LENTELĖ. Ar Jūs žinote moterų, kurios buvo nukentejusios nuo smurto namuose, savo draugų rate ar savo šeimoje? Atsakymai: taip, proc.

Vidurkis	25	Slovėnija	28
Lietuva	48	Airija	26
Latvija	39	Graikija	25
Estija	39	Prancūzija	25
Švedija	39	Ispanija	23
Jungtinė Karalystė	38	Rumunija	22
Suomija	38	Portugalija	21
Lenkija	36	Vengrija	20
Nyderlandai	35	Austrija	20
Belgija	34	Slovakija	17
Danija	33	Čekija	17
Kipras	31	Vokietija	16
Liuksemburgas	31	Italija	16
Malta	30	Bulgarija	11

Smurtas prieš moteris šeimoje dažniausiai yra latentinis. Dėl daugumos „švelnaus“ smurto atvejų tiesiog niekur nesikreipama: tai ignoravimas, nekalbėjimas, įžeidžiančios replikos, šaukimas, barimas ir pan. Paprastai registruojamas smurtas tada, kai į konflikto vietą iškviečiama policija, kai grasinama panaudoti smurtą arba tas smurtas buvo panaudotas. Policijos departamento duomenimis, 2007 m. užregistruoti 33 165 kvietimai į šeimos konfliktus, 2008 m. – 33 927, 2009 m. – 41 982¹³⁶. Tai gana dideli skaičiai. 2011 m. gruodį įsigaliojo Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Sunku pasakyti, ar pasijutusios saugesnės smurto aukos dažniau kreipsis pagalbos ir statistikos rodikliai dar labiau išaugs, ar smurtautojai pabūgs ir smurto atvejų mažės.

Moterų apsauga nuo smurto šeimoje 2011 m. tyrime buvo įvertinta blogiausiai: 47 proc. neigiamų ir 20 proc. teigiamų vertinimų. Teigiamų

¹³⁶ Policijos departamento prie VRM duomenys apie pranešimus dėl konfliktų ir smurto šeimoje 2007–2008–2009 m. <http://www.bukstipri.lt/lt/statistika> [žiūrėta 2012-05-12].

vertinimų nuo 2003 m. padaugėjo (buvo 14 proc.). Šiuo atveju yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$) vyrų ir moterų atsakymų skirtumas: padėtį šioje srityje neigiamai įvertino 53 proc. moterų ir 40 proc. vyrų. Matyt, moterys dažniau apsiikeičia informacija šia tema ir mato išsamesnį vaizdą.

Daugiau patikimų skirtumų vertinant su teisėsauga susijusių žmogaus teisių padėtį iš vyrų ir moterų atsakymų nebuvo nustatyta. Mažai diferencijuoja atsakymus ir kiti socialiniai ir demografiniai parametrai. Tačiau vienos demografinės grupės atsakymai dažnai skirdavosi nuo vidutinės reikšmės – tai jaunimo atsakymai. Daugeliu atvejų jaunimas (ypač besimokantis) žmogaus teisių padėtį vertino geriau: vidutiniškai teigiamus vertinimus apie įvairias žmogaus teises išsakė 38 proc. jaunų respondentų, o visų apklaustųjų vidurkis apie 28 proc. (skirtumas reikšmingas, kai $p < 0,05$). Matyt, geresnius jaunimo vertinimus lemia jaunatviškas optimizmas, noras įžiūrėti teigiamas kokio nors reiškinio ypatybes.

Lyginant 2003 m. ir 2011 m. duomenis galima pastebėti, kad visais atvejais, išskyrus įkalintų asmenų teises, kur pokyčių beveik nėra, žmogaus teisių apsaugos vertinimai pagerėjo.

3.1.4 LENTELĖ. Žmogaus teisių vertinimo vidurkiai 2003 m. ir 2011 m., proc.

	2003 m.	2011 m.
Teigiami vertinimai	21	28*
Neigiami vertinimai	35	32

* Skirtumas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,05$

Kaip matoma (3.1.4 lentelė), teigiamų vertinimų per aštuonerius metus padaugėjo nuo 21 proc. iki 28 proc., o neigiamų vertinimų dalis pakito mažai. Galima manyti, kad pozityvių pokyčių šioje srityje įvyko dėl bendrų pozityvių tendencijų Lietuvos visuomenėje. Dalį teigiamų pokyčių nulėmė ir narystė Europos Sąjungoje (pažangesni taikomi standartai, perimama geroji patirtis).

Galima spėti, kad su teisėsauga susijusių žmogaus teisių vertinimas gali būti susijęs su bendru saugumo jausmu, kriminogenine padėtimi respondentų gyvenamojoje aplinkoje. Panagrinėsime, kaip su teisėsauga susijusias žmogaus teises vertina tie, kuriems yra didelė rizika tapti nusikaltimo aukomis gyvenamojoje vietovėje, ir tie, kuriems ši rizika yra maža.

3.1.5 LENTELĖ. Žmogaus teisių apsaugos vertinimo priklausomybė nuo saugumo jausmo gyvenamojoje vietovėje, žmogaus teisių apsaugos vertinimai „blogai“, proc.

Žmogaus teisių apsaugos sritis	Rizika tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje vietovėje	
	Maža	Didelė
Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme*	30	42
Nusikaltimo aukų teisės*	35	50
Moterų apsauga nuo smurto šeimoje*	45	58
Teisė į nuosavybės neliečiamumą*	45	58
Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos*	28	44
Įkalintų asmenų teisės	14	19
Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą*	22	38
Teisė į žmogaus gyvybę	29	46

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Visais atvejais tie, kurie jaučiasi nesaugūs savo gyvenamojoje vietovėje, blogiau vertina žmogaus teisių apsaugos padėtį Lietuvoje. Daugeliu atvejų šis ryšys yra stiprus. Panašus yra ir atsakymų apie riziką tapti nusikaltimo auka Lietuvoje ir žmogaus teisių apsaugos padėties vertinimo ryšys. Taigi su teisėsauga susijusių žmogaus teisių vertinimo gerėjimas gali rodyti gerėjant saugumo jausmą savo gyvenamojoje vietovėje ir Lietuvoje.

3.2. NERIMO ASPEKTŲ VERTINIMAS

„Užtikrintas rytojus“, „užtikrinta ateitis“ – būsenos, kurių yra norima, kurios daro dabarties laiką kokybišką ir produktyvų. Saugi būsena ateities¹³⁷ atžvilgiu yra tiek individo, tiek ir visuomenės siekiamybė.

Saugumo / nesaugumo jausmas imanentiškai susijęs su ateitimi, su pasitikėjimu ateitimi. Saugumo / nesaugumo jausmas yra susijęs su aplinkybėmis, kurios gali būti subjekto valdomos arba ne. Niklas Luhmannas kaip valdomo saugumo pavyzdį pateikia galimybę pirkti ar nepirkti padėvėtą automobilį. Čia rizika yra valdoma. Rizika praktiškai yra nevaldoma, jei sekmadienio popietę ramioje gatvėje ant šaligatvio užlekia automobilis ir jus sužeidžia (Luhmann, 2000, p. 96). Pirmu atveju pasitikėjimas / nepasitikėjimas situacija yra susietas su anglišku žodžiu „trust“ (pasitikėjimas), o antruoju – su „confidence“ (patikimumas).

Įvairiu lygmeniu (valstybė, draugai, artimieji, aš) individas mažiausiai gali valdyti situaciją valstybės lygmeniu, kiek daugiau draugų lygmeniu, o daugiausiai savo.

Saugumo jausmas bendruoju požiūriu yra nerimo ar baimės jausmo antipodas. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne nerimas apibūdinamas kaip „stiprus jaudinimasis, susirūpinimas“, o baimė kaip „tikro ar tariamo pavojaus bijojimo jausmas“¹³⁸. Baimė čia suprantama kaip intensyvus nerimas. Sociologijos literatūroje nerimui nuo baimės atskirti yra naudojami tam tikri papildomi akcentai. Taip knygoje, skirtoje baimėms pokomunistinėse šalyse („Baimės pokomunistinės visuomenės. Palyginamoji perspektyva“) apibūdinti, „nerimas“ yra siejamas su bendra įtampų būsena, bendru susirūpinimu dėl dabarties ar ateities tam tikroje gyvenimo srityje, o sąvoka „baimė“ siejama su emociniu atsaku į konkrečią situaciją, santykiu su konkrečiu objektu (Shlapentokh, Shiraev, 2002, p. 1). Nerimas dėl ateities arba tai, kad jo nėra, visada yra svarbus gyvenimo kokybės rodiklis.

¹³⁷ Beje „ateitis“ laiko požiūriu gali būti labai skirtinga. Nerimas dėl artimųjų gali pasireikšti ir dėl rytdienos, o nerimas dėl valstybės gali siekti dešimtmetį ar daugiau.

¹³⁸ Žr. <http://dz.lki.lt> [žiūrėta 2012-05-20].

Minėtoje knygoje pateikta turtinga empirinė medžiaga, jos yra ir iš Lietuvos. Tyrimas¹³⁹ parodė, kad tikrų dėl savo ateities (visiškai tikri ir greičiau tikri negu netikri) buvo 28 proc., o abejojančių dėl savo ateities 53 proc. respondentų. Gana stipri priklausomybė čia pastebėta amžiaus grupėse (tikri dėl savo ateities 37 proc. jaunimo ir tik 19 proc. priešpensinio amžiaus žmonių). Toks jaunimo optimizmas yra fiksuojamas ir daugelyje kitų tyrimų.

2003 ir 2011 m. tyrimuose klausimo formuluotė buvo kiek kita. Respondentų buvo klausama, ar jie jaučia nerimą dėl savęs, dėl artimųjų, draugų ir pažįstamų, dėl valstybės likimo.

3.2.1 LENTELE. Kai Jūs galvojate apie savo ir kitų ateitį, kaip Jūs apibūdintumėte savo jauseną?, proc.

	2003 m.			2011 m.		
	Jaučiu stiprų nerimą	Jaučiu tam tikrą nerimą	Nejaučiu nerimo	Jaučiu stiprų nerimą	Jaučiu tam tikrą nerimą	Nejaučiu nerimo
Dėl valstybės likimo	14	37	33	28*	35	27
Dėl artimųjų	26	58	14	23	55	18
Dėl savęs	23	53	22	22	50	23
Dėl draugų ir pažįstamų	10	47	30	12	48	34

* Lyginant su 2003 m. yra statistiškai reikšmingas skirtumas, kai $p < 0,05$

Rezultatus ranguojant pagal dalį jaučiančiųjų stiprų nerimą, pirmoje vietoje būtų nerimas dėl valstybės likimo. Kita vertus, sujungus atsakymus „jaučiu stiprų nerimą“ ir „jaučiu tam tikrą nerimą“, eiliškumas pasikeistų, pirmoje vietoje būtų nerimas dėl artimųjų – 78 proc., paskui – dėl savęs 72 proc., trečioje vietoje – dėl valstybės – 63 proc., o paskutinėje vietoje – dėl draugų ir pažįstamų – 60 procentų.

¹³⁹ Tyrimą atliko „Vilmorus“ Mičigano valstijos universiteto užsakyму (suaugusių Lietuvos gyventojų apklausa, N=1000, 1997 m. rugsėjo 17–24 d.). Klausimo formuluotė: „Ar Jūs esate tikras dėl savo ateities?“, atsakymai: visiškai tikras, greičiau tikras, negu netikras, greičiau netikras negu tikras, visiškai netikras, sunku pasakyti.

Jaučia stiprų nerimą dėl valstybės likimo – 28 proc. respondentų. Lietuviams, kurie tik prieš porą dešimtmečių atkūrė savo valstybingumą, yra pakankamai natūralus nerimas dėl savo valstybės likimo. Tyrimo metu viešajame diskurse buvo daug kalbama apie energetinę Lietuvos priklausomybę nuo Rusijos, apie ekonomikos raidos problemas, o ypač apie emigraciją. Populiaria tapo metafora „išsivaikščiojanti Lietuva“.

Per aštuonerius metus jaučiančių stiprų nerimą dėl valstybės likimo padvigubėjo (nuo 14 proc. iki 28 proc.). Daugiau yra jaučiančių nerimą dėl valstybės tarp vyresnių nei 60 m. respondentų – 34 proc. Mažiau tokią nerimą jaučia jaunimas, kaimo gyventojai.

Jaučia stiprų nerimą dėl artimųjų – 23 proc. respondentų. Dažniau stiprų nerimą dėl artimųjų jaučia moterys – 27 proc. (vyrai – 18 proc.). Rečiau dėl to nerimauja jaunimas, vyrai. Nuo 2003 m. rezultatas beveik nepakito.

Jaučia stiprų nerimą dėl draugų ir pažįstamų – 12 proc. respondentų. Svarbesnių ypatumų socialinėse ir demografinėse grupėse nebuvo nustatyta. Pokyčių laiko atžvilgiu taip pat nėra.

Jaučia stiprų nerimą dėl savęs – 22 proc. respondentų. Dažniau dėl savęs nerimauja 50–59 m. respondentai – 29 proc., išsiskyrusieji – 34 proc., našliai – 30 proc. Gerokai skiriasi priešpensinio ir pensinio amžiaus respondentų nerimo lygis. Priešpensinio amžiaus (50–59 m.) respondentai nerimo nejaučia 18 proc., o 60 m. ir vyresnių grupėje tokių jau 31 proc., t. y. pensija stabilizuoja gyvenimą, ji nors ir nedidelė, bet stabili ir prognozuojama. Mažiau jaučia nerimą dėl savęs vyrai, jaunimas, pensininkai.

Dažnas stereotipas apie išskirtinį lietuvių pesimizmą tiek dabarties, tiek ateities atžvilgiu. Dažniausiai tokia nuomonė grindžiama tam tikrais buitiniiais ar žiniasklaidos pateiktais faktais, įvykiais. Pažiūrėkime, kaip Lietuva atrodo pagal individualų optimizmo / pesimizmo santykį tarp kitų Europos Sąjungos šalių.

Iš tikrųjų, pagal individualaus optimizmo lygį ateities atžvilgiu (po 12 mėnesių) Lietuva 2010 m. buvo 20 vietoje Europos Sąjungoje, t. y. žemiau vidurkio. Tačiau buvo šalių, kur nuotaikos gerokai blogesnės. Ypač tai buvo būdinga Graikijai, Rumunijai, Portugalijai. Vis dėlto galima manyti, kad optimizmas ar pesimizmas šalies mastu nėra kažkoks įgimtas

bruožas, o yra susijęs su objektyviais socialiniais, ekonominiais, politiniais procesais šalyje. Tuo požiūriu sėkmingesnės Skandinavijos šalys, ten ir individualaus optimizmo yra daugiau.

3.2.2 LENTELE. Kokie yra Jūsų lūkesčiai artimiausiems 12 mėnesių: ar Jūsų gyvenimas apskritai bus geresnis, blogesnis ar nepasikeis? (Standard Eurobarometer, Spring 2010), proc.

Šalis	Gyvenimas bus geresnis	Gyvenimas bus blogesnis	Nepasikeis
Vidurkis	24	18	55
Švedija	46	5	48
Danija	34	4	62
Jungtinė Karalystė	36	14	48
Estija	35	14	50
Danija	34	4	62
Latvija	29	12	56
Suomija	28	4	67
Prancūzija	28	16	53
Nyderlandai	27	12	60
Airija	26	11	61
Belgija	26	14	59
Ispanija	26	16	54
Vengrija	26	20	52
Malta	24	12	49
Lenkija	24	16	57
Kipras	24	21	49
Liuksemburgas	23	19	56
Slovėnija	23	20	56
Bulgarija	21	17	55
Lietuva	21	24	50
Slovakija	20	20	57
Austrija	19	13	65
Italija	18	16	57
Vokietija	17	18	63
Rumunija	16	45	35
Portugalija	15	35	46
Čekija	15	20	63
Graikija	11	52	35

Būtina paminėti, kad bent jau vieną ateities percepcijos aspektą – gyventojų ekonominius lūkesčius – nuolatos matuoja Europos Sąjungos šalių statistikos tarnybos, o publikuoja „Eurostat“. Ekonominių lūkesčių indeksas, vadinamasis vartotojų pasitikėjimo rodiklis, yra matuojamas kiekvieną mėnesį beveik visose Europos Sąjungos šalyse. Šį indeksą sudaro keturi komponentai: šalies ekonominės padėties po 12 mėnesių vertinimas, šeimos materialinė padėtis po 12 mėnesių, nedarbas šalyje po 12 mėnesių, galimybė ką nors sutaupyti per 12 mėnesių. Nuo 2001 m. Lietuvoje geriausios ateities prognozės fiksuotos 2007 m. gegužę, o blogiausias – 2009 m. sausį. 2012 m. gegužę vartotojų pasitikėjimo rodiklis buvo blogesnis nei Lietuvoje trylikoje Europos Sąjungos šalių¹⁴⁰.

Atskirai reikėtų panagrinėti nerimą dėl asmeninių problemų. Dėl savęs jaučia stiprų ar tam tikrą nerimą, t. y. jaučiasi nesaugiai, 72 proc. apklaustųjų. Manytume, tai yra didelis skaičius. Daugelis tyrimų rodo, kad Lietuva pagal gyvenimu patenkintų, laimingų žmonių skaičių paprastai yra žemiau Europos Sąjungos vidurkio, o 1999 m. atlikto bendro europinio vertybių tyrimo metu pagal pasitenkinimo gyvenimu lygį užėmė 29 vietą, blogesnė padėtis buvo tik Baltarusijoje, Rusijoje ir Ukrainoje (S. Juknevičius, 2002, p. 84). 2010 m. Eurobarometro tyrimas¹⁴¹ parodė, kad laimingai Lietuvoje jaučiasi 47 proc. gyventojų (24 vieta, ES vidurkis 61 proc.), jaučia gyvenimo pilnatvę 48 proc. (25 vieta, ES vidurkis 59 proc.). Paprastai geriau jaučiasi turtingesnių, Skandinavijos šalių gyventojai, o daugiau nelaimingų, jaučiančių nerimą yra pokomunistinėse šalyse. Šiose šalyse blogesnis pragyvenimo lygis, gyvenimo kokybė, blogesnė socialinė apsauga, reikia daugiau nerimauti dėl visų gyvenimo sričių. Tyrimai taip pat rodo, kad situacija po truputį gerėja, ir tų pačių laimingų žmonių skaičius per 10 metų Lietuvoje gerokai padidėjo (Standard Eurobarometer, Autumn 2000, Autumn 2011).

Respondentams buvo pateiktas klausimas apie nerimą dėl įvairių problemų, kurios gali asmeniškai paliesti žmogų: pragyvenimo lėšos, sveikata, darbas, santykiai šeimoje, galimybė tapti nusikaltimo auka.

¹⁴⁰ http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/surveys/documents/2012/bcs_2012_05_en.pdf

¹⁴¹ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_345_en.pdf

3.2.3 LENTELE. Ar jaučiate nerimą, kad, proc.

	2003 m.			2011 m.		
	Jaučia stiprų nerimą	Jaučia tam tikrą nerimą	Nejaučia nerimo	Jaučia stiprų nerimą	Jaučia tam tikrą nerimą	Nejaučia nerimo
Neturėsite pakankamai pajamų pragyvenimui	34	45	17	32	46	19
Pablogės sveikata	29	47	20	27	46	24
Prarasite darbą (atsako dirbantys)	28	39	26	24	41	30
Tapsite nusikaltimo auka	11	44	35	13	44	37
Pablogės santykiai šeimoje	4	24	63	6	25	60

Lyginant su 2003 m. skirtumai nėra statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Pirmiausia reikia pažymėti, kad nuo 2003 m. nerimo lygis įvairiose srityse beveik nepasikeitė. O pirmoje vietoje pagal stipraus nerimo lygį ir tada, ir dabar nerimas neturėti pakankamai pragyvenimo pajamų. Toliau aptariamoms nerimo priežastys.

Pakankamų pragyvenimo pajamų praradimas. Pakankamos pragyvenimo pajamos yra santykinis dalykas. Europos Sąjungoje skurstančiais laikomi tie, kurių pajamos nesiekia 60 proc. šalyje disponuojamų pajamų medianos¹⁴². Suprantama, kad skurdas Šveicarijoje ir skurdas Lietuvoje esmingai skiriasi. Statistikos departamento duomenimis, skurdo rizikos riba vienam asmeniui 2010 m. sudarė 701 litą, tais pačiais metais tokių žmonių Lietuvoje buvo 31,8 proc.¹⁴³ Kitas Lietuvos statistikos departamento fiksuojamas rodiklis, kuris parodo žmonių finansinę padėtį, yra prognostinė tikimybė kažkiek sutaupyti per 12 mėnesių. Taigi, 2012 m. gegužės mėnesį nurodė, kad yra „labai tikėtina nors kiek sutaupyti per artimiausius 12 mėnesių“ – 1 proc., „gana tikėtina“ – 24 proc., „gana ne-

¹⁴² <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1333>

¹⁴³ Ten pat.

tikėtina“ – 38 proc., „visiškai netikėtina“ – 36 proc.¹⁴⁴ Ypač problemiška padėtis turėti pragyvenimo pajamų susidarė gerokai pakilus būsto šildymo kainoms 2008–2012 metais.

Taigi pragyvenimo pajamos yra ypač aktualios lyginant su kitais asmeninio gyvenimo aspektais: jaučia stiprų nerimą, kad neturės pakankamai pragyvenimo lėšų, 32 proc. gyventojų, jaučia tam tikrą nerimą – 46 proc., o nejaučia nerimo tik 19 procentų respondentų.

Dažniau stiprų nerimą dėl pragyvenimo lėšų praradimo jaučia priešpensinio amžiaus (50–59 m.) žmonės – 40 proc. (kitų amžiaus grupių apie 30 proc.). Priešpensinio amžiaus žmonės daugeliu aspektų yra labiau pažeidžiami. Pensininkas yra tikras, kad jis gaus, nors ir mažą, bet stabilią, pensiją, o praradus pajamas būnant priešpensinio amžiaus, tą būtų sunku kompensuoti kuo nors kitu.

Taip pat dažniau stiprų nerimą dėl pragyvenimo lėšų jaučia vieniši žmonės – našliai ir išsiskyrę (atitinkamai 43 proc. ir 42 proc.). Gyvenant šeimoje pajamos „diversifikuojamos“, gaunamos ne iš vieno šaltinio, todėl čia materialinis saugumas yra didesnis.

Stiprų nerimą dėl pajamų praradimo dažniau jaučia moterys (36 proc.) negu vyrai (26 proc.). Gali būti, kad nerimą didina atsakomybė už vaikus.

Nerimas dėl sveikatos. Gyventojų sveikatos būklė yra svarbus gyvenimo kokybės rodiklis. 2007 m. europiniame gyvenimo kokybės tyrime Lietuvoje 20 proc. gyventojų nurodė, kad jų sveikata yra bloga ir labai bloga¹⁴⁵ (kitos alternatyvos: sveikata labai gera, gera, patenkinama). Tai pirmoji vieta tarp 32 Europos šalių. Statistikos departamento atliktas tyrimas parodė, kad savo sveikatą kaip blogą ir labai blogą įvertino 14 proc. respondentų ir čia yra ypač stipri sąsaja su amžiumi. Jeigu 15–24 m. amžiaus grupėje savo sveikatą kaip blogą apibūdina 1 proc. gyventojų, tai 45–54 m.

¹⁴⁴ Tikimybė nors kiek sutaupyti per artimiausius 12 mėnesių. <http://dbl.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3231201&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSId=15241&IQY=&TC=&>

¹⁴⁵ Second European Quality of Life Survey. Overview. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>

grupėje tokių jau 12 proc., o 75–84 m. amžiaus grupėje – 46 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2006, p. 71).

2011 m. atliktas tyrimas parodė, kad stiprų nerimą dėl pablogėsiančios sveikatos jaučia 27 proc. gyventojų, tam tikrą nerimą jaučia 46 proc. ir tik 24 proc. nejaučia jokio nerimo.

Dažniau stiprų nerimą dėl sveikatos jaučia pensininkai – 45 proc., išsiskyrusieji – 37 proc. ir našliai – 51 proc. Gerokai dažniau jokio nerimo dėl sveikatos nejaučia vyrai 32 proc. (moterys 17 proc.). Tačiau pastarųjų grupių (išsiskyrusieji, našliai, moterys) nerimas dėl sveikatos gali būti nulėmtas amžiaus įtakos. Pavyzdžiui: moterų gyvenimo trukmė yra ilgesnė negu vyrų, todėl tarp jų yra daugiau senesnių, kartu su sveikata susiję rodikliai gali būti blogesni.

Darbo praradimo baimė. Nedarbas turi daugybę neigiamų padarinių ir jie ne tik tiesioginiai – sunkumai apmokėti sąskaitas, baimė prarasti būstą, bet ir psichologinės, kai yra patiriamas stresas ieškant ir nerandant darbo, kai nusiviliama savimi, kai atsiranda įtampa šeimoje. Vienas bedarbis gali sukurti nemažai ekonominių ir psichologinių problemų daugeliui aplinkinių. Statistikos departamento duomenimis, mažiausias nedarbo lygis buvo užfiksuotas 2007 m. – 4,3 proc., o didžiausias – ekonominės krizės metu – 17,8 proc., didelis nedarbas buvo ir 2011 m. tyrimo metu – 15,4 proc. (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 129). Nedarbo situacijos po metų prognozė buvo svarbiausias vartotojų pasitikėjimo rodiklio komponentas ekonominės krizės metu¹⁴⁶. Pagal Eurobarometro duomenis, nedarbas 2011 m. pabaigoje buvo viena iš dviejų svarbiausių problemų Lietuvoje: blogą ekonominę situaciją nurodė 45 proc., o nedarbą – 43 proc. gyventojų, tai daugmaž atitinka Europos Sąjungos vidurkį. Žinoma, 2011 m. pabaigoje Europos Sąjungoje buvo daug šalių, kur nedarbas kaip problema buvo suvokiamas kur kas aštriau, tai Ispanija – 81 proc., Portugalija – 62 proc., Graikija – 61 proc., Airija – 64 proc. (Standard Eurobarometer, Autumn 2011). Nusikalstamumas kaip problema Lietuvoje tais metais minimas šiek tiek rečiau – 12 procentų. Tačiau čia kyla ir tam

¹⁴⁶ Detaliau žr. (Gaidys, 2012).

tikros metodologinės šio rodiklio problemos¹⁴⁷. Atsakant į šį klausimą galima minėti tik du atsakymus, todėl dažnai vienos problemos didėjimas ar mažėjimas yra susijęs su kitos problemos dinamika. Taip 2007 m. pavasarį nedarbo problemą paminėjo tik 13 proc. gyventojų, o nusikalstamumą net 44 proc. (Standard Eurobarometer, Spring 2007). Bet tai nebūtinai reiškia, kad nuo 2007 iki 2011 m. Lietuvoje akivaizdžiai sumažėjo nusikalstamumas (nuo 44 proc. iki 12 proc. nurodančių šią problemą), tiesiog padidėjus nedarbui ir pablogėjus ekonominei situacijai, nusikalstamumas buvo pradėtas minėti kur kas rečiau.

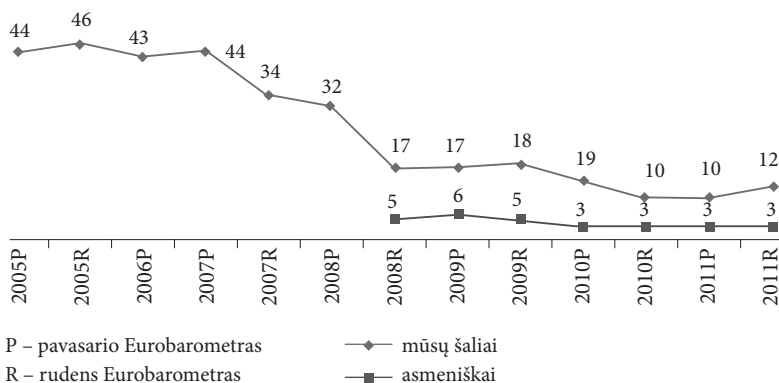
Beje, individualiu lygmeniu, lyginant su šalies problemų suvokimu, problemų hierarcija esmingai pasikeičia: pirmoje vietoje kainų augimas – 62 proc. (Standard Eurobarometer, Autumn 2011), antroje – mokesčiai – 27 proc.¹⁴⁸, trečioje – bloga ekonominė situacija – 20 procentų.

2011 m. tyrime nurodė, kad jaučia stiprų nerimą dėl to, kad gali prarasti darbą, 24 proc. dirbančiųjų, 41 proc. jaučia tam tikrą nerimą, o 30 proc. tokio nerimo nejaučia. Nuo 2003 m. nerimaujančių dalis (stiprus ir tam tikras nerimas) beveik nepasikeitė: 2003 m. buvo 67 proc., o 2011 m. 65 proc. Galbūt gali stebinti, kad ekonominės krizės laikotarpiu (2011 m. Lietuvos ekonomika tebebuvo blogos būklės) nerimas dėl nedarbo buvo toks pat kaip ir prieš aštuonerius metus. Reikalas tas, kad 2003 m. tik ką buvo išgyventi ekonominiai sukrėtimai, kurių psichologinė percepcija buvo ne ką mažesnė, o nedarbo lygis, pvz.: 2001 m. siekė – 17,4 proc., 2002 m. – 13,8 proc., 2003 m. – 12,4 proc. Šiuo požiūriu 2003 m. ir 2011 m. turi tam tikrų panašumų.

¹⁴⁷ Pateikiame tikslią klausimo formulotę: Kaip Jūs manote, kokios dvi problemos Lietuvoje yra svarbiausios šiuo metu? (galimi du atsakymai). Atsakymai: nusikalstamumas, ekonominė padėtis, kainų augimas / infliacija, mokesčiai, nedarbas, terorizmas, gynyba, būsto problemos, imigracija, sveikatos apsauga, švietimo sistema, pensijos, aplinkos apsauga, energetika.

¹⁴⁸ Beje, nurodžiusių mokesčių problemą Lietuvoje nuolat yra daugiau, negu bet kur kitur Europos Sąjungoje. Gali susidaryti įspūdis, kad Lietuvoje dominuoja liberalios pažiūros, gyventojai nori sumažinti mokesčius verslui. Iš tikrųjų taip nėra. Čia yra vertimo problemos, žodžio „mokesčiai“ suvokimo problemos. Neabejotinai, kad čia gyventojai turi galvoje komunalines paslaugas.

Baimė tapti nusikaltimo auka. Oficiali statistika rodo, kad Lietuvoje nuo 2003 iki 2011 m. gerokai sumažėjo nužudymų, sunkių sveikatos sutrikdymų, plėšimų ir kai kurių kitų nusikalstamų veikų. Pavyzdžiui, nužudymų per minėtą laikotarpį sumažėjo nuo 372 iki 212 (Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM). Nepaisant daugelio nusikaltimų latentškumo, sunkumų juos užfiksuoti, galima manyti, kad iš tikrųjų yra bendra tendencija, jog Lietuvoje kriminogeninė situacija laipsniškai gerėja. Kaip jau buvo minėta, Eurobarometro tyrimuose nusikalstamumas kaip problema yra pateikiamas tarp daugelio kitų problemų, o paminėti galima tik dvi iš jų, todėl problemos tampa lyg ir susisiekiantys indai: vienai problemai (pvz., nedarbui) aktualizuojantis, kitų problemų paminėjimas automatiškai mažėja. Ir vis dėlto pateikiame Eurobarometro duomenis apie nusikalstamumo kaip problemos svarbą Lietuvoje 2005–2011 metais.

3.2.1 PAV. Kokios yra dvi svarbiausios problemos šiuo metu: nusikalstamumas (Standard Eurobarometer 2005–2011)

Matoma, kad ekonominės krizės metu nusikalstamumas kaip prioritetinga problema Lietuvai sparčiai mažėjo. Taip pat galima pažymėti, kad nusikalstamumas kaip asmeninė problema yra kur kas mažesnė negu problema Lietuvai.

Taip pat buvo tiriamas nerimas dėl visuomenės problemų. Respondentams buvo pasiūlyta įvertinti, kiek jie jaučia nerimą dėl korupcijos

plitimo, didėjančio nusikalstamumo, narkomanijos plitimo ir kitų problemų mūsų visuomenėje. Pagal atsakymus „jaučia stiprų nerimą“ 2011 m. tyrime problemos suranguotos 7-oje lentelėje.

3.2.4 LENTELĖ. Ar jaučia nerimą dėl visuomenės problemų, proc.

	2003 m.			2011 m.		
	Jaučia stiprų nerimą	Jaučia tam tikrą nerimą	Nejaučia nerimo	Jaučia stiprų nerimą	Jaučia tam tikrą nerimą	Nejaučia nerimo
Korupcijos plitimo	39	40	12	45	32	13
Didėjančio nusikalstamumo	47	45	5	42	47	8
Narkomanijos plitimo	50	38	8	42*	40	14
Didėjančio jaunimo agresyvumo	41	47	10	40	44	13
AIDS plitimo	33	43	16	24*	38*	29
Terorizmo plitimo	29	42	29	21*	38*	33

* Lyginant su 2003 m. sumažėjo jaučiančių stiprų ir tam tikrą nerimą, kai $p < 0,05$

Visos šioje lentelėje paminėtos problemos vienaip ar kitaip yra susijusios su teisės saugos diskursu. Kiekviena problema nagrinėjama toliau.

Korupcijos plitimas. Ši problema yra šešių nerimą keliančių visuomenės problemų sąrašo viršuje. Korupcijai tirti yra skiriama nemažai Lietuvos sociologų dėmesio, projektas „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ (Ališauskienė, Dobryninas, Žilinskienė, 2005) vykdomas jau nuo 2001 m., buvo atliktos septynios reprezentatyvių apklausų bangos (paskutinioji – 2011 m.¹⁴⁹). Paskutiniai tyrimai rodo, kad korupcija šalies gyventojams mažiau aktuali negu ekonominės problemos, tačiau net 67 proc. respondentų nurodo, kad tai „labai rimta problema“, 66 proc. – „korupcija yra didelė kliūtis visuomenės gyvenimui“, dažniausiai dėl korupcijos yra

¹⁴⁹ Lietuvos korupcijos žemėlapis 2011 m. http://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Korupcijos_zemelapis.pdf [žiūrėta 2012-06-24].

kaltinama sveikatos apsaugos sistema. Kita vertus, 79 proc. gyventojų nurodo, kad kyšis padeda spręsti problemas, 57 proc. respondentų duotų kyšį, kad išspręstų problemą, 30 proc. imtų kyšį, jei kas pasiūlytų. Tačiau už sąvokos „korupcija“ slypi gana skirtingo mastelio dalykai: yra „didžioji“ korupcija, kai bandoma daryti poveikį įstatymų leidybai, gauti stambius valstybinius užsakymus ir pan., ir yra „kasdienė“ korupcija, kurioje kasdien dalyvauja daugelis paprastų žmonių – duodami kyšiai gydytojams, kelių policininkams ir pan. Dažnai neaišku, apie kokią korupciją kalbama, kai yra atsakoma į klausimus, neaišku ir ką reiškia „rimta problema“ arba „labai paplitusi korupcija“. Pavyzdžiui, 2006 m. buvo paskelbtas Gallup pasaulinis korupcijos indeksas, kur Lietuva iš 101 šalies užėmė 101 vietą¹⁵⁰, aplenkdamą daugelį Azijos ir Afrikos šalių. Indeksas buvo kuriamas iš atsakymų į du klausimus: „Ar korupcija yra plačiai paplitusi valdžioje mūsų šalyje?“ ir „Ar korupcija yra plačiai paplitusi versle mūsų šalyje?“ Matyt, didelė dalis Lietuvos gyventojų sutiko su emocingu teiginiu, kad korupcija yra plačiai paplitusi mūsų šalyje. Apie tai beveik kasdien informuoja žiniasklaida nurodydama konkrečius įvykius. Tačiau yra ir kitų, sudėtingų indeksų, kur Lietuva atrodo pakankamai gerai¹⁵¹.

2011 m. tyrime 45 proc. apklaustųjų jaučia stiprų nerimą, 32 proc. jaučia tam tikrą nerimą ir 13 proc. dėl korupcijos nerimo nejaučia. Manytume, tai yra gana aukštas nerimo lygis. Tokia korupcijos suvoktis gali turėti įtakos ir kitų institucijų (Seimo, Vyriausybės, teismų) vertinimui. Pasitikėjimas šiomis institucijomis Lietuvoje yra stabiliai žemas.

Dėl korupcijos plitimo jaučia stiprų nerimą beveik visos socialinės demografinės grupės vienodai. Daugiau nejaučiančiųjų tokio nerimo yra tarp besimokančio jaunimo (29 proc.), matyt, kad ši visuomenės dalis rečiau atsiduria korupcinogeninėmis situacijomis.

Lyginant su 2003 m., antrosios tyrimų bangos (2011 m.) rezultatai skiriasi nedaug, šiek tiek padaugėjo jaučiančiųjų stiprų nerimą dėl

¹⁵⁰ <http://www.prnewswire.com/news-releases/2006-gallup-worldwide-corruption-index-55831352.html>

¹⁵¹ Pvz., pagal Korupcijos suvokimo indeksą (Corruption Perception Index) 2011 m. Lietuva užėmė 50 vietą iš 183 šalių. Žr. <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>

korupcijos, tačiau skirtumas nėra statistiškai reikšmingas. Beje, ir 2011 m. Lietuvos korupcijos žemėlapis duomenys rodo, kad nuo 2002 iki 2011 m. davusių kyšį dalis beveik nepakito.

Didėjantis nusikalstamumas. Skyrelyje „Baimė tapti nusikaltimo auka“ buvo pažymėta, kad pagal oficialią statistiką daugelio nusikaltimų Lietuvoje mažėja. O 2011 m. stiprų nerimą, kad didėja nusikalstamumas Lietuvoje, jautė 42 proc., tam tikrą nerimą jautė 47 proc., o nejučiančiųjų nerimo yra labai mažai – 8 proc. Tai yra aukštas nerimo lygmuo. Beje, asmeniškai jaučia stiprų nerimą, kad taps nusikaltimo auka, tik 13 proc., respondentų t. y. tris kartus mažiau negu nerimaujančių dėl nusikalstamumo šalyje.

Tokia nuomonių neatitiktis kalbant apie nerimą Lietuvoje ir asmeniniu lygmeniu yra sisteminė ir tipiška. Apie padėtį Lietuvoje daugelis sprendžia iš žiniasklaidos pateikiamos informacijos, o nusikalstamumas yra viena iš labiausiai žiniasklaidos mėgiamų temų.

Dažniau nerimą dėl didėjančio nusikalstamumo jaučia pensininkai, rajonų centrų gyventojai.

Lyginant su 2003 m. tyrimo rezultatais, yra nerimo mažėjimo pokytis, tačiau skirtumas nėra statistiškai reikšmingas.

Grupės diskusijos metu policijos atstovas nurodė, kad nerimas dėl įvairių nusikaltimų kinta: „Prieš 5–6 metus, padidėjus saugumo problematikai, žmonės pasisakydavo, kad nerimą kelia saugumas ir situacija gatvėse. Tai jau nebėra nerimą keliantys dalykai, nerimas dėl to sumažėjo. Dabar nerimą kelia vagystės, plėšimai, narkotikai ir kita.“ Šią nuomonę buvo galima patikrinti kiekybinio tyrimo metu.

Respondentams buvo pateiktas 13 nusikaltimų rūšių sąrašas. Prašyta nurodyti, kurie iš jų labiausiai kelia nerimą.

Daugiau kaip pusė respondentų nurodė, kad jiems labiausiai kelia nerimą nužudymai, vaikų seksualinis išnaudojimas, plėšimai, chuliganizmas. Tačiau ir daugelis kitų nusikaltimų buvo nurodyti kaip labai keliantys nerimą, surinko daugiau kaip 40 proc.: išžaginimai, vagystės iš gyvenamųjų patalpų, kyšininkavimas, sukčiavimas, sveikatos sutrikdymas.

3.2.5 LENTELE. Kokie nusikaltimai Lietuvoje Jums labiausiai kelia nerimą?, proc.

Nužudymai	67	Sukčiavimas	41
Vaikų seksualinis išnaudojimas	63	Sveikatos sutrikdymai	41
Plėšimai	54	Automobilių vagystės	30
Chuliganizmas	52	Kišėnvagystės	23
Išžaginimai	48	Vagystės iš transporto priemonių	18
Vagystės iš gyvenamųjų patalpų	46	Dviračių vagystės	15
Kyšininkavimas	42		

Narkomanijos plitimas. Narkomanija visuomenėje yra latentinė, sunkiai registruojama problema. Valstybinis psichikos sveikatos centras pateikia duomenų apie narkomanus, kurie kreipėsi ar yra gydomi, tačiau galima spėti, kad tokių, palyginti su visais narkomanais, yra mažuma. Taigi, nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo 2005 m. gydėsi 5 371 žmogus, o 2010 m. tokių buvo 6 057 žmonės. Pirmą kartą kreipėsi dėl narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo 2005 m. 349 žmonės, o 2010 m. – 328 (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 82). Tai nėra dideli pokyčiai. Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamentas pateikia tyrimo duomenis, kurie rodo, kad bent kartą gyvenime narkotikų yra pabandę 13 proc. žmonių, per pastaruosius metus 6 proc. Jaunų vyrų (15–34 m.) šie skaičiai yra kur kas didesni, atitinkamai 28 proc. ir 14 proc. (dažniausiai yra vartojamos kanapės, rečiau – ekstazis). Tai yra gana dideli skaičiai.¹⁵²

2011 m. tyrime nurodė, kad jaučia stiprų nerimą dėl narkomanijos plitimo, 42 proc. respondentų, o tam tikrą nerimą – 40 proc. Tai yra aukštas nerimo lygmuo. Nerimas dėl narkomanijos yra būdingas visoms socialinėms demografinėms grupėms. Kiek mažiau dėl to nerimauja jaunimas (ypač besimokantis), taip pat kaimo vietovių gyventojai.

Nerimas dėl narkomanijos plitimo yra tiesiogiai susijęs su nusikaltimų baime: bijomasi, kad narkomanai apvogt ar apiplėšt dėl jiems reikalingos narkotikų dozės.

¹⁵² Narkotikų vartojimo plitimas Lietuvoje. <http://www.ntakd.lt/lt/statistika/> [žiūrėta 2012-06-24].

Lyginant su 2003 m., sumažėjo teigiančių, kad jaučia stiprų nerimą dėl narkomanijos plitimo: 2003 m. buvo 50 proc., o 2011 m. – 42 proc. respondentų. Reikia tikėtis, kad šis pozityvus pokytis rodo objektyvius procesus mūsų visuomenėje.

Didėjantis jaunimo agresyvumas. Lietuvos statistikos departamentas pateikia pakankamai išsamius duomenis, galinčius apibūdinti jaunimo agresyvumo dinamiką. 2004 m. laisvės atėmimo įstaigose iki 20 metų amžiaus nuteistųjų buvo 871, o 2011 m. empirinio tyrimo metu 827. Čia fiksuojamas netgi tam tikras sumažėjimas. Tačiau 20–29 m. grupėje buvo užfiksuotas įkalintųjų prieaugis: nuo 2 873 iki 3 191. Atskirai pateikiama nepilnamečių nusikalstamumo statistika. Nurodoma, kad 2004 m. nepilnamečiai padarė 5 021 nusikalstamą veiką, o vėliau beveik visais metais tokių registruotų veikų skaičius nuosekliai mažėjo: 2005 m. – 4 759, 2006 m. – 4 244, 2007 m. – 4 051, 2008 m. – 4 323, 2009 m. – 4 023, 2010 m. – 3 589, 2011 m. – 3 296¹⁵³. Suprantama, kad čia galėjo būti kažkokių nusikalstamų veikų fiksavimo metodikos pokyčių, tačiau norėtusi tikėti, kad tai yra objektyvus procesas, rodantis bendrus teigiamus pokyčius Lietuvoje.

Apklausa parodė, kad dėl didėjančio jaunimo agresyvumo stiprų nerimą jaučia 40 proc. gyventojų, tam tikrą nerimą jaučia 44 proc., o nejaučia nerimo 13 proc. respondentų.

Dažniau stiprų nerimą dėl didėjančio jaunimo agresyvumo jaučia moterys, priešpensinio amžiaus gyventojai, pensininkai. Mažiausiai dėl agresyvaus jaunimo nerimauja pats jaunimas. Nejaučiančiųjų nerimo vidurkis yra 13 proc., o tarp 18–29 m. jaunimo tokių yra 19 proc., o besimokančio jaunimo net 27 procentai.

Lyginant su 2003 m. nuomonė apie jaunimą beveik nepasikeitė.

AIDS plitimas. Lietuvoje kasmet užregistruojamas žmogaus imunodeficitu viruso (ŽIV) nešiotojų skaičius yra gana nevienodas: 2000–2004 m. vidutiniškai 156, 2008 m. – 95, 2009 m. – 180, 2010 m. – 153. Diagnozuota

¹⁵³ Lietuvos statistikos departamentas/Rodiklių duomenų bazė/Gyventojai ir socialinė statistika/Nusikalstamumas ir baudžiamoji teisena. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2012-06-24].

AIDS: 2000–2004 m. vidutiniškai 11, 2008 m. – 55, 2009 m. – 37, 2010 m. – 33. Mirė nuo AIDS sukeltų ligų 2000–2004 m. vidutiniškai 6 žmonės per metus, 2008 m. – 14, 2009 m. – 13, 2010 m. – 18 (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 82). Šie absoliutūs skaičiai nėra dideli, tačiau ligos eigos pobūdis, taip pat jos ryšys su deviantinio elgesio apraiškomis, formuoja jos atžvilgiu didesnę tiek žiniasklaidos, tiek visuomenės dėmesį.

Tokio žiniasklaidos poveikio pavyzdys užfiksuotas 1997 m. tyrimo apie nerimą ir baimes metu¹⁵⁴. Nurodė, kad dėl AIDS jaučia stiprų nerimą ar nuolatinę baimę 53 proc. respondentų. Tarp 44 įvairiausių nerimo priežasčių AIDS pirmoje vietoje, aplenkia nerimą dėl masinio nedarbo, gyvenimo lygio kritimo ir visuomenės kriminalizacijos. Tokia gana netikėta AIDS problemų aktualizacija galėjo būti aiškinama tuo, kad empirinio tyrimo išvakarėse žiniasklaida daug dėmesio skyrė plačiam AIDS plitimui Kaliningrado srityje. Pranašauta, kad netrukus prasidės AIDS epidemija Lietuvoje.

2011 m. tyrime ne tiek daug respondentų (24 proc.) nurodė, kad dėl AIDS plitimo jaučia stiprų nerimą, kad jaučia tam tikrą nerimą – 38 proc., nerimo nejaučia – 29 procentai.

Dėl AIDS plitimo dažniau stiprų nerimą jaučia moterys, rajonų centrų gyventojai, o nejaučia – vyrai, jaunimas (ypač besimokantis).

Šiame tyrime, palyginti su 2003 m., gerokai sumažėjo jaučiančių stiprų nerimą (nuo 33 proc. iki 24 proc.) ir tam tikrą nerimą (nuo 43 proc. iki 38 proc.) respondentų.

Terorizmo plitimas. Sąvokos „terorizmas“, „terorizmo plitimas“, „kova su terorizmu“ tapo labai aktualios po 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolio Niujorke (Beinoravičius, 2005, p. 54).

Lietuvoje tokio pobūdžio įvykių beveik nėra, apie tai mažai diskutuojama viešojoje erdvėje. 2011 m. rudens Eurobarometro duomenimis (Standard Eurobarometer, Autumn 2011), iš penkiolikos problemų Lietuvoje terorizmas buvo paminėtas 1 proc. atvejų (iš 15 problemų buvo

¹⁵⁴ Žr. 139 nuorodą. Klausimo formuluotė: „Ar Jūs nerimaujate dėl žemiau minimų dalykų?“ Atsakymai: Tai nekelia man nerimo, ta galimybė man kelia tam tikrą nerimą, stiprų nerimą, pastovią baimę.

galima paminėti dvi svarbiausias). Kitose Europos Sąjungos šalyse terorizmas taip pat minimas retai, vidurkis – 3 proc., o 2005 m. vidurkis siekė 14 procentų. Europos Sąjungoje atsiradusios ekonominės problemos, nedarbas nustūmė terorizmo problemą į problemų periferiją. Dažniau dėl terorizmo nerimo nejaučia vyrai, jaunimas.

Sumažėjo, palyginti su 2003 m., jaučiančiųjų stiprų nerimą dėl terorizmo (nuo 29 proc. iki 21 proc.).

Galima teigti, kad nuo 2003 iki 2011 m. nerimas dėl visuomenės problemų beveik nepadidėjo. Padaugėjo jaučiančiųjų stiprų nerimą dėl korupcijos, tačiau pagal abi pozicijas („stiprus nerimas“ ir „tam tikras nerimas“) pokyčių nėra. Akivaizdžiai sumažėjo nerimas dėl narkomanijos, AIDS, terorizmo.

Dėl visuomenės problemų nerimą dažniau jaučia moterys, pensininkai, o mažiau – vyrai, jaunimas (ypač besimokantis).

Dėl metodinių nusikalstamumo kaip problemos matavimo ypatumų Eurobarometru, ypač svarbią reikšmę turi 2011 m. mūsų atliktas tyrimas, kuriame yra klausama apie baimę tapti nusikaltimų auka.

2011 m. tyrime nurodė, kad jaučia stiprų nerimą dėl galimybės tapti nusikaltimo auka, 13 proc. respondentų, 44 proc. jaučia tam tikrą nerimą ir 37 proc. nejaučia jokio nerimo. Čia reikia pažymėti, kad skirtumai socialinėse ir demografinėse grupėse nėra dideli, dažniausiai visos reikšmės sutelpa į paklaidos ribas. Ir vis dėlto dažniau stiprų nerimą dėl nusikaltimų jaučia pensininkai – 19 procentų. Pagyvenę žmonės dažniau bijo tapti įvairių apgavysčių aukomis, taip pat bijo vagysčių, plėšimo, apiplėšimo gatvėje, lifte ir pan. O mažiausiai nerimo dėl nusikaltimų jaučia jaunimas (18–29 m.), nejaučiančiųjų nerimo yra apie 45 procentus. Matyt, jaunimui atrodo kur kas mažesnė tikimybė, kad iš jų atims pinigus, apgaus ir pan. Jauni žmonės yra fiziškai stipresni, geriau orientuojasi aplinkoje, turi draugų ir pažįstamų palaikymą, dažniau būna ne vieni.

Nerimo lygis, palyginti su 2003 m., beveik nepakitė, nors, kaip jau buvo minėta, daugelis objektyvių kriminogeninę situaciją aprašančių charakteristikų Lietuvoje pagerėjo. Matyt, kad nerimas tapti nusikaltimo auka yra ganėtinai subjektyvus. Iš dalies nerimo jausmą formuoja žiniasklaida,

kurioje nusikaltimų ir jų aukų eksponavimas, ko gero, ne mažėja, o didėja. Pagrindiniai Lietuvos dienraščiai informaciją apie nusikaltimus spausdina pirmuosiuose puslapiuose, daug sensacingos tokio pobūdžio informacijos pateikiama televizijoje.

Baimė dėl pablogėjančių santykių šeimoje. Santykiai šeimoje gali būti geri ar blogi tarp sutuoktinių, tėvų ir vaikų, giminaičių. Klasikinė blogų santykių šeimoje išraiška yra skyrybos. 2010 m. Lietuvoje 100 santuokų teko 54 skyrybos (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 50). Skyrybų rodikliai Lietuvoje yra vieni iš aukščiausių Europos Sąjungoje. Bet tai tik oficiali statistika, aprašanti registruotas santuokas ir po to oficialiai nutrauktas. Be tokių santuokų, yra plačiai paplitusi kohabitacija, kai realios santuokos nėra registruojamos (Stankūnienė, Maslauskaitė, 2009). 2010 m. 29 proc. vaikų gimė neregistruotoje santuokoje (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 49). Atsirado ir palyginti naujas reiškinys, naujas šeimos tipas – nuotolio šeimos (Maslauskaitė, Stankūnienė, 2009), kai tėvai, vienas iš sutuoktinių ir pan. dirba daugelį metų užsienyje, o vaikai ar vienas iš sutuoktinių yra likęs Lietuvoje. Dažnai vaikus tokiais atvejais augina seneliai ar giminaičiai. Suprantama, kartu iškyla naujų, neįprastų žmogiškų santykių problemų.

Tyrimas parodė, kad jaučia stiprų nerimą dėl santykių šeimoje 6 proc. apklaustųjų, 25 proc. jaučia tam tikrą nerimą, o 60 proc. visai nejaučia jokio nerimo. Daugiau jaučia stiprų nerimą dėl šeimos auginantis vaikus asmenys, būtent vaikai labiausiai ir nukenčia nuo skyrybų.

Nuo 2003 m. nerimo lygis dėl pablogėjančių santykių šeimoje beveik nepakito.

Apibendrinant nerimo lygio priklausomybės nuo socialinių ir demografinių parametru ypatumus, galima teigti, kad daugeliu atvejų nebuvo užfiksuota stipraus ryšio. Tačiau yra tam tikrų ypatumų. Dėl pragyvenimo lėšų praradimo labiau nerimauja priešpensinio amžiaus žmonės, vieniši, taip pat moterys. Dėl sveikatos labiau nerimauja pagyvenę, vieniši, moterys. Baimė tapti nusikaltimo auka yra būdingesnė pagyvenusiems, o dėl santykių šeimoje labiau nerimauja auginantys nepilnamečius vaikus.

Duomenų analizė rodo, kad gana svarbus nerimo lygį nulemiantis parametras yra amžius. Nerimo lygio priklausomybė nuo amžiaus pateikiama atskirai 3.2.6 lentelėje.

Ryščiausia nerimo priklausomybė nuo amžiaus yra sveikatos srityje, čia priklausomybė tiesioginė. Nerimas tapti nusikaltimo auka taip pat priklauso nuo amžiaus – didėja, tačiau šis ryšys statistiškai nėra reikšmingas.

3.2.6 LENTELE. Nerimo lygio priklausomybė nuo amžiaus (jaučia stiprų nerimą, kad ...), proc.

	18–29	30–39	40–49	50–59	60 +
Pablogės sveikata*	11	20	27	36	41
Taps nusikaltimo auka	9	12	13	15	16
Neturės pakankamai pajamų pragyvenimui	30	32	29	40	30
Pablogės santykiai šeimoje	4	11	9	7	2

* Statistiškai reikšmingi skirtumai, kai $p < 0,05$

Lyginant 2003 ir 2011 m. tyrimų duomenis matoma, kad visais atvejais nerimo lygis beveik nepakito.

Čia aprašyti nerimo aspektai gali sudaryti tam tikro fatališkumo išpūdį: nepriklausomai nuo subjekto elgsenos pablogėja sveikata, tampama nusikaltimo auka, prarandamos pajamos, blogėja santykiai. Iš tikrųjų tai iš dalies priklauso ir nuo paties žmogaus. Tuo požiūriu galima kalbėti apie žmogaus patikimumą savo paties atžvilgiu: kiek jis skiria dėmesio savo sveikatai, kiek deda pastangų išvengti nusikaltimų, kiek kelia profesinius gebėjimus ir savo darbo vertę, kiek ugdo santykius šeimoje. Tai yra rizika iš dalies gali būti valdoma.

3.3. SAUGUMO JAUSMAS ĮVAIRIOMIS SITUACIJOMIS

Galimybė būti saugiam savo gyvenamojoje aplinkoje yra svarbus gyvenimo kokybės rodiklis. Jis yra įtrauktas į 2007 metų Europinio gyvenimo kokybės tyrimo rodiklių sąrašą. Tiesa, čia kalbama ne tik apie nusikaltimus prieš patį

žmogų, bet ir vandalizmą gyvenamojoje aplinkoje¹⁵⁵. Taigi Lietuva čia buvo sąrašo viršuje – 61 proc. (4 vieta tarp 31 Europos šalies). Taigi, kol kas nėra pagrindo priskirti Lietuvą prie saugesnių šalių. Geriausia padėtis šiuo požiūriu Kipre – 16 proc. ir Norvegijoje – 26 proc. nusiskundimų.

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ numatyta, kad pagal gyvenimo kokybės indeksą, į kurią įeina saugumo jausmas gyvenamojoje vietovėje, Lietuva Europos Sąjungoje turėtų užimti 15 vietą 2020 m. ir ne žemesnę nei 10 vietą 2030 m. Dabar pagal gyvenimo kokybės indeksą Lietuva tik 23 vietoje¹⁵⁶.

Pagal gyvenimo kokybės indeksą, į kurią įeina ir saugumas, ranguojami miestai ir šalys. Tokie duomenys visada traukia dėmesį, dėl jų diskutuojama. Suprantama, kad, pakeitus indekso skaičiavimo metodiką, pakeitus komponentus ar jų svorius, rezultatai gali pasikeisti.

2011 m. apklausoje buvo prašoma įvertinti, ar yra saugu respondento gyvenamojoje vietovėje, kur apie situaciją galima spręsti iš tiesioginės patirties, taip pat apie padėtį mieste / rajone, kur iš dalies galima vertinti iš savo patirties, o iš dalies iš žiniasklaidos, taip pat apie padėtį Lietuvoje – pastarąjį vertinimą greičiau formuoja žiniasklaida.

3.3.1 LENTELĖ. Rizika tapti nusikaltimo auka ..., proc.

	2003 m.		2011 m.	
	Didelė	Maža	Didelė	Maža
Lietuvoje	56	27	55	34*
Jūsų mieste, rajone	37	49	35	56*
Jūsų gyvenamojoje aplinkoje	26	64	23	69

* Lyginant su 2003 m. yra reikšmingas skirtumas, kai $p < 0,05$

¹⁵⁵ Second European Quality of Life Survey. Overview. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf> [žiūrėta 2012-06-26]

Klausimo formuluoatė: Prašome pagalvoti apie vietovę, kurioje gyvenate dabar – turriu galvoje tai, kas yra tiesioginėje kaimynystėje prie Jūsų namų. Ar Jūs turite priežasčių skųstis dėl kiekvienos iš čia paminėtų problemų? Atsakymai: 1) labai daug priežasčių; 2) daug priežasčių; 3) kai kurios priežastys; 4) nėra priežasčių; 5) sunku pasakyti. Atsakymai 1–3 buvo sumuojami.

¹⁵⁶ Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. <http://www.lietuva2030.lt/images/stories/2030.pdf> [žiūrėta 2012-06-27]

Pažymėtina, kad padaugėjo teigiančių, kad tikimybė tapti nusikaltimo auka yra maža: Lietuvoje (nuo 27 proc. iki 34 proc.), respondento mieste / rajone (nuo 49 proc. iki 56 proc.). Padaugėjo taip sakančių ir respondento gyvenamojoje aplinkoje (nuo 64 proc. iki 69 proc.), tačiau skirtumas yra ties patikimumo riba.

Daugiausia teigiančių, kad yra didelė rizika tapti nusikaltimo auka kalbant apie Lietuvą – 55 proc., mažiau, kai kalbama apie miestą / rajoną – 35 proc., ir mažiausiai, kai kalbama apie gyvenamąją aplinką – 23 procentai. Galima spėti, kad nuomonę apie nusikaltimus Lietuvoje ar mieste / rajone daugiausia suformuoja žiniasklaida, kuri tokiems įvykiams skiria daug dėmesio¹⁵⁷. Vienas fokusuotos diskusijos dalyvis ekspertas taip apibūdino Lietuvos spaudos pateikiamą informaciją apie nusikaltimus: „Pažįstama iš JAV rašo, kad pas ją rajone kartais nuo karto pašaudu, ir vis tiek jai ten atrodo saugiau nei pas mus, paskaičius „Lietuvos rytą.“

Mažiausiai bijomasi tapti nusikaltimo auka savo gyvenamojoje aplinkoje kaimo vietovėse (13 proc. bijo, 79 proc. nebijo), o labiausiai bijomasi Vilniuje (39 proc. bijo, 54 proc. nebijo). Panašūs rezultatai gauti ir kalbant apie situaciją mieste / rajone: nurodė, kad rizika yra didelė 48 proc. vilniečių ir tik 24 proc. kaimo žmonių. Kalbant apie padėtį Lietuvoje šie skirtumai beveik išnyksta.

3.3.2 LENTELĖ. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus ..., proc.

Buvimo vietos	2003 m.		2011 m.	
	Saugus	Nesaugus	Saugus	Nesaugus
Savo namuose	79	19	89*	10
Darbovietėje / mokymo įstaigoje	53	11	62*	11
Gamtoje	50	38	60*	32
Viešajame transporte	51	33	56	29
Gatvėse	39	57	53*	43

* Lyginant su 2003 m. skirtumai yra reikšmingi, kai $p < 0,05$

¹⁵⁷ Detaliau žr. (Dobryninas, 2001; Dobrynina, 2008).

Visais atvejais kiek didesnę nerimą jaučia moterys nei vyrai.

Respondentų buvo prašoma įvertinti savo saugumo jausmą įvairiomis situacijomis, pirmiausiai savo namuose, darbovietėje, gamtoje, viešajame transporte, gatvėje. Šios vietos sudaro lyg ir vienos krypties ašį: atrodytų, kad saugiausia turėtų būti savo namuose, o mažiausiai saugu gatvėse.

Namai. Paprastai namai asocijuojasi su kažkuo tvirtu, patikimu, savu. Deja, Europos Sąjungos kontekste Lietuvoje savo būsto charakteristikos yra žemiau vidurkio. Pirmiausia tai kai kurios būsto įrangos charakteristikos: 22 proc. butų neturi vidaus tualetu, 20 proc. – vonios ar dušo, 26 proc. – reikia langų ar durų remonto ir pan. Pagal dalį namų ūkių, kurie neturi vidaus tualetu, Lietuvą lenkia tik dvi šalys – Bulgarija ir Rumunija¹⁵⁸.

Kasmet registruojama keletas tūkstančių plėšimų iš gyvenamųjų patalpų: 2003 m. – 8 573, 2007 m. – 3 802, 2011 m. – 2 503 (Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM), t. y. nors fiksuojama tokio pobūdžio nusikaltimų mažėjimo tendencija (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 226), tačiau skaičiai išlieka įspūdingi.

2011 m. tyrime nurodė, kad savo namuose yra saugu, dauguma gyventojų – 89 proc., kad namuose nėra saugu, nurodė kas dešimtas – 10 proc. Daugiau teigiančių, kad yra nesaugūs savo namuose, pensininkų, turinčių žemesnę išsilavinimą, moterų. Gyvenamosios vietos tipas saugumo jausmui namuose neturi įtakos, vienodai jaučiamasi tiek didžiuosiuose miestuose, tiek kaime.

Lyginant su 2003 m. tyrimu statistiškai patikimai galima teigti, kad saugumo jausmas namuose padidėjo (nuo 79 proc. iki 89 proc.), o nesaugumo jausmas sumažėjo (nuo 19 proc. iki 10 proc.).

Darbovietė / mokymo įstaiga. Matyt, kad nėra taip jau daug profesijų, kurių darbo vietos gali būti nesaugios teisėsaugos požiūriu. Su pavojais, kuriuos gali sukelti kiti žmonės, susiduria patys teisėsaugos atstovai – policininkai, taksistai, vairuotojai ir kt. Darbovietė su nesaugumu dažniau gali asocijuotis darbo saugos požiūriu. Mažiau saugūs darbai yra statybose,

¹⁵⁸ Second European Quality of Life Survey. Overview. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/02/en/2/EF0902EN.pdf>

chemijos įmonėse ir pan. 2011 m. nuo nelaimingų atsitikimų, darbe nukentėjo 2 684 žmonės¹⁵⁹.

Kalbant apie saugumą mokymo įstaigose pirmiausiai prisimenama patyčių mokyklose problema. Švietimo ir mokslo ministerija pateikia duomenų, kad 27 proc. mokinių teigia 2–3 kartus per mėnesį arba dažniau patiriantys patyčias¹⁶⁰. Tai didžiausias rodiklis Europos Sąjungoje. Tačiau 2011 m. tyrime apklausiamųjų amžius buvo 18 metų ir daugiau, t. y. vidurinių mokyklų moksleiviai čia nepateko. Galėjo patekti kolegijų, universitetų studentai, tačiau tokiose mokymo įstaigose saugumas kaip problema beveik nepasireiškia.

Net 93 proc. besimokančio jaunimo nurodė, kad mokymo įstaigoje yra saugu, 3 proc. – kad greičiau nesaugu ir 3 proc. neturėjo nuomonės. Didžioji dauguma darbdavių (darbdaviai ir samdomi darbuotojai) – 84 proc. – mano, kad darbo vietoje yra saugu. Nurodė, kad nėra saugu, 14 proc. apklaustųjų.

Saugumo jausmas darbovietėse ir mokymo įstaigose, palyginti su 2003 m., padidėjo.

Gamta. Lietuvoje poilsis gamtoje paprastai suprantamas kaip buvimas prie upių, ežerų, kitų vandens telkinių. Pastaraisiais metais išplito poilsis kaimo sodybose. Pastarosiose 2010 m. poilsiaavo gana daug žmonių – 227,5 tūkst.¹⁶¹ Manytume, kad poilsis kaimo sodybose yra labiau uždaras, kontroliuojamas, čia mažai pavojų iš pašalinių žmonių. O prie vandens telkinių susirenka daug nepažįstamų žmonių, čia vartojamas alkoholis, kyla konfliktų dėl agresyvaus jaunimo ir t. t.

2011 m. tyrime gana daug apklaustųjų nurodė, kad poilsiauti gamtoje yra nesaugu – 32 proc., o nurodė, kad poilsiauti saugu, 60 proc.

¹⁵⁹ Lietuvos statistikos departamento duomenys. <http://dbl.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?> [žiūrėta 2012-06-28]

¹⁶⁰ Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf [žiūrėta 2012-06-28]

¹⁶¹ Kaimo turizmas 2010 m. <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=9218> [žiūrėta 2012-06-29]

respondentų. Dažniau nesaugumo jausmą nurodė moterys, priešpensinio amžiaus žmonės. O saugiais gamtoje dažniau jaučiasi jauni žmonės, ypač besimokantis jaunimas (77 proc.).

Saugumo jausmas, palyginti su 2003 m., gamtoje pagerėjo: besijaučiančių saugiais padaugėjo nuo 50 proc. iki 60 proc., nurodžiusių nesaugumo jausmą sumažėjo nuo 38 proc. iki 32 procentų.

Viešasis transportas. Lietuvoje viešajame transporte dominuoja autobusai ir troleibusai – atitinkamai 69 proc. ir 29 proc. visų pervežtų keleivių 2010 m. Tais metais autobusais buvo pervežta apie 269 mln. keleivių, o troleibusais 118 mln. (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 589). Tai – dideli skaičiai. Dalis gyventojų nuolat naudojasi viešuoju transportu, todėl saugumas jame jiems yra labai svarbus. Pagrindinės saugumo problemos viešajame transporte yra vagystės, kai transportas yra perkrautas, ir priekabiavimas vėlesniu paros metu.

Nesaugumą transporte nurodė 29 proc. respondentų, tačiau vis dėlto, daugumos žmonių nuomone, transporte yra pakankamai saugu – 56 proc. Dažniau nesaugios viešajame transporte jaučiasi moterys, o saugiausias – besimokantis jaunimas.

Lyginant 2003 m. ir 2011 m. tyrimo duomenis galima pažymėti, kad, kaip ir prieš tai nagrinėtose buvimo vietose, saugumas viešajame transporte padidėjo, tačiau šis pokytis nėra statistiškai reikšmingas, kai patikimumas yra 95 procentai.

Gatvės. Nesaugu gatvėje gali būti dėl dviejų priežasčių. Tai kišenvagystės, kurios būdingesnės judrioms gatvėms, kai ten susitelkia, juda daug žmonių, taip pat chuliganizmas, kuris gali būti būdingas kai kuriems miesto rajonams, paprastai vėlesniu paros metu.

Nėra paprasta apibūdinti saugumą gatvėse, kurios yra labai nevienodos, joje situacija skiriasi įvairiu metu. Tačiau apklausose gana dažnai respondentams tenka įvertinti tokius nehomogeniškus dalykus, kaip antai „žiniasklaida“ ar „partijos“. Bendras vertinimas gali būti pakankamai produktyvus, kai yra lyginami keli objektai arba lyginama laiko požiūriu.

Nesaugumą gatvėse nurodė daugiausiai respondentų – 43 proc., tačiau teigiamų vertinimų vis dėlto buvo daugiau kaip – 53 proc. Mažiau

saugios gatvėse jaučiasi moterys. Saugesnis jaučiasi jaunimas, ypač besimokantis.

Palyginti su 2003 m. saugumo gatvėse vertinimas akivaizdžiai pagerėjo: teigiamų vertinimų buvo 39 proc., o 2011 m. – 53 procentai. Nurodžiusių nesaugumą sumažėjo nuo 57 proc. iki 43 procentų.

Taigi, kalbant apie saugumo jausmą nagrinėtose vietose, matoma, kad saugumo / nesaugumo ašyje tos vietos išsidėsto tokiu būdu: namai – darbovietė – gamta – viešasis transportas – gatvės. Nesaugiausiai jaučiasi moterys, o saugiausiai jaunimas, ypač besimokantis.

Taip pat nagrinėta, kaip keičiasi saugumo jausmas priklausomai nuo apšvietimo: dienos metu, tamsos metu apšviestoje vietoje, tamsos metu neapšviestoje vietoje.

3.3.3 LENTELE. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus ..., proc.

Apšvietimas	2003 m.		2011 m.	
	Saugus	Nesaugus	Saugus	Nesaugus
Dienos metu	82	15	88*	10
Tamsos metu apšviestoje vietoje	39	54	41	53
Tamsos metu neapšviestoje vietoje	11	84	17*	78

* Lyginant su 2003 m. skirtumas yra reikšmingas, kai $p < 0,05$

Tamsos metu žmonės dažniausiai prisibijo apiplėšimų ar chuliganizmo. Tuo metu gatvėse paprastai būna mažiau žmonių, sunkiau prisišaukti pagalbos. Lyginant su dienos metu, tamsos metu, netgi apšviestoje vietoje, saugumo jausmas sumažėja perpus: nuo 88 proc. iki 41 proc. Jeigu tamsiu metu apšvietimo nėra, saugumo jausmas sumažėja dar du kartus, iki 17 proc. Atitinkamai didėja nesaugumo jausmas: dienos metu 10 proc., tamsiu metu apšviestoje vietoje iki 53 proc., o tamsiu metu neapšviestoje vietoje net 78 proc. (skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$).

Libiausiai nesaugios tamsos metu netgi apšviestoje vietoje yra moterys – 62 proc. (vyrai – 42 proc.), o saugiausiai jaučiasi, kaip ir daugeliu kitų atvejų, jaunimas. Daugiausiai besijaučiančių nesaugiai netgi apšviestoje

vietoje tamsos metu yra Vilniuje – 63 proc., o mažiausiai kaimo vietovėse – 42 proc. Neapšvietoje vietoje nesaugiai jaučiasi 85 proc. moterų (69 proc. vyrų), 82 proc. vilniečių ir 69 proc. kaimo žmonių. Neapšviestoje vietoje nėra saugios visos socialinės ir demografinės grupės.

Palyginti su 2003 m. pastebimai padaugėjo besijaučiančių saugiais dienomis metu, taip pat tamsos metu neapšviestoje vietoje.

Toliau buvo klausama, kaip saugumo jausmas kinta priklausomai nuo žmonių aplinkos.

3.3.4 LENTELĖ. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus ..., proc.

Žmonės	2003 m.		2011 m.	
	Saugus	Nesaugus	Saugus	Nesaugus
Draugų kompanijoje	85	5	91*	5
Ten, kur daug žmonių	74	20	75	20
Ten, kur mažai žmonių	39	53	49*	45
Nepažįstamų žmonių kompanijoje	25	55	38*	49

* Lyginant su 2003 m. skirtumas yra reikšmingas, kai $p < 0,05$

Beveik visi žmonės jaučiasi saugūs draugų kompanijoje – 91 proc. Tas būdinga visoms socialinėms demografinėms grupėms. Nuo 2003 m. saugumo jausmas draugų kompanijoje padidėjo nuo 85 proc. iki 91 procento.

Dauguma gerai jaučiasi ten, kur yra daug žmonių, – 75 proc., tačiau 20 proc. tokiose vietose nėra saugūs.

Arti pusės apklaustųjų jaučiasi nesaugiai ten, kur yra mažai žmonių – 45 proc., o pusė tokiose vietose jaučiasi saugūs – 49 proc. (skirtumas nėra statistiškai reikšmingas). Nesaugiau čia jaučiasi moterys, o saugiau – jaunimas. Teritoriniu požiūriu saugesni yra kaimo gyventojai, o mažiau saugūs – miesto gyventojai.

Labiausiai nesaugūs yra žmonės nepažįstamų žmonių kompanijoje – 49 proc. (saugūs – 38 proc.). Ypač nesaugios tokiose vietose yra moterys.

Svarbu yra tai, kad nuo 2003 m. saugumo jausmas daugumoje situacijų pagerėjo, ypač pagerėjo saugumo jausmas nepažįstamų žmonių kompanijoje: nuo 25 proc. iki 38 proc. besijaučiančių saugiai.

Respondentų buvo klausiama apie saugumo jausmą ten, kur yra pareigūnų, taip pat apie šiuolaikinį nusikaltimų prevencijos būdą – vaizdo kameras.

3.3.5 LENTELE. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus ..., proc.

	2003 m.		2011 m.	
	Saugus	Nesaugus	Saugus	Nesaugus
Ten, kur yra policijos pareigūnų	80	13	85*	12
Ten, kur yra vaizdo kameros	–	–	80	14

* Lyginant su 2003 m. skirtumas yra reikšmingas, kai $p < 0,05$

Daugelis gyventojų ir 2003 m., ir 2011 m. jaučiasi ten saugūs, kur yra policijos pareigūnų, atitinkamai 80 proc. ir 85 proc., taip pat kur yra vaizdo kameros – 80 proc. (skirtumai statistiškai reikšmingi prie $p < 0,01$).

Didesnių socialinių demografinių grupių atsakymų skirtumų nenustatyta.

Grupinės diskusijos metu ekspertai pabrėžė, kad pastebima teisėsaugos tendencija artėti prie visuomenės („policijoje tikslas eiti nuo baudėjo link pagalbinko“), tačiau kol kas teisėsauga yra susvetimėjusi visuomenės atžvilgiu: „šiandien esam ne kartu...“, „policija šiandien yra ta institucija, kuri gąsdina žmones“, „įtampa prieš policininką jaučia net policininkas“, „kol kas esam tvarkdariai“. Paminėtas ir toks policininko baimės aspektas: „mes segamės diržą ne tam, kad būtume saugūs, o tam, kad mūsų nebaustų.“ Visą šitą probleminį lauką, šį papildomą saugumo / nesaugumo aspektą diskusijos dalyviai ekspertai apibūdino kaip „nesaugumas prieš valstybinę instituciją“.

Kita vertus, jau buvo parodyta, kad gyventojai saugiai jaučiasi ten, kur yra policijos pareigūnų, kad policija yra institucija, kuri geriausiai įvardijama kaip užtikrinanti žmonių saugumą Lietuvoje, o labiau paryškinti šiuos saugumo / nesaugumo aspektus.

Anketoje buvo pateikti keli su šia problematika susiję klausimai.

Dėl saugos diržo segimosi dominavo atsakymas „dėl savo saugumo“ – 62 procentai. Bausmės baimę paminėjo nedidelė dalis respondentų – 13 procentų. Socialiniai ir demografiniai skirtumai nėra dideli.

Buvo klausiama ir apie elgesį projektinėje situacijoje, kai vairuojant automobilį reikia paklausti kelio – kreiptusi į policininką ar praeivį.

3.3.6 LENTELĖ. Dėl kokių priežasčių pirmiausiai Jūs automobilyje segatės saugos diržą?, proc.

Dėl savo saugumo	62
Nes tokia tvarka	15
Kad nenubaustų	13
Iš įpročio	8

3.3.7 LENTELĖ. Tarkim, kad, važiuojant automobiliu, Jums reikia paklausti kelio. Jeigu galėtumėte rinktis, kieno Jūs pirmiausiai klaustumėte?, proc.

Nėra skirtumo	48
Policininko	30
Praeivio	22

Daugumai nėra skirtumo į ką kreiptis, o policininko ar praeivio pasirinkimo atveju prioritetą turi policininkas. Policininką dažniau pasirinktų pensininkai – 42 proc., o praeivį – besimokantis jaunimas (33 proc.).

3.3.8 LENTELĖ. Ar Jūs pats bijotumėte ar nebijotumėte nukentėti pranešdami policijai apie teisės pažeidimą darantį gyventoją ar policininką?, proc.

	Nebijotų	Bijotų	Sunku pasakyti
Apie gyventoją	56	25	19
Apie policininką	44	35	21

Baimė pranešti apie teisės pažeidimus darantį policininką yra didesnė, negu baimė pranešti apie gyventoją, tačiau šis skirtumas nėra esminis (atitinkamai 35 proc. ir 25 proc.). Labiau prisibijotų pranešti pensininkai, turintys menką išsilavinimą, kaimo gyventojai.

Taigi, bent jau šiais indikatoriais fiksuojama teisėsaugos institucijų baimė nėra didelė. Grupės diskusijoje policijos atstovas nurodė esant tendenciją, kad žmonės vis dažniau praneša apie kokius įvykius: „Anksčiau mes nesulaukdavom skambučių, kad kažkas išmetė popieriuką, o dabar jau pasako.“

Lietuvos gyventojai dažnai apibūdinami kaip pasyvūs, nepilietiški, pernelyg atsargūs. Tačiau daugelis tyrimų rodo, kad esant tam tikroms aplinkybėms būtų daugiau balsuojančių rinkimuose, dalyvaujančių politinėse ar

nevyriausybinėse organizacijose, teikiančių labdarą ir t. t. Ne išimtis yra ir bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis. Apklausos Vilniaus apskrityje metu 69 proc. respondentų nurodė, kad jie sutiktų liudyti, 85 proc. – pranešti apie pastebėtus nusikaltimus ir teisės pažeidimus¹⁶².

Grįžkime prie situacijų, kuriomis galima būti labiau ar mažiau saugiam (3.3.2, 3.3.3, 3.3.4, 3.3.5 lentelės). Duomenis apie trylika situacijų galima palyginti 2003 ir 2011 metais. Pažvelkime, kaip atrodo šių situacijų vertinimo vidurkių pokyčiai.

3.3.9 LENTELE. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus: trylikos situacijų vertinimo vidurkių palyginimas 2003 ir 2011 m., proc.

2003 m.		2011 m.	
Saugus	Nesaugus	Saugus	Nesaugus
54	35	62*	31

* Lyginant su 2003 m. skirtumas yra reikšmingas, kai $p < 0,05$

Taigi, per aštuonerius metus padaugėjo gyventojų, kurie įvairias buvimo situacijas vertina kaip saugias. Be to, galima pastebėti, kad saugumo jausmas padidėjo visomis situacijomis, o dešimties jų tas pokytis yra statistiškai reikšmingas.

Šie pozityvūs pokyčiai gali būti nulemti tiek bendro kriminogeninės situacijos gerėjimo, tiek ir didesnio pasitikėjimo policija.

Fokusuotos grupės diskusijos metu ekspertai pabrėžė pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis ir saugumo jausmo ryšį: „saugus žmogus yra tas, kuris ne tik jaučiasi: esąs „toli“ nuo nusikaltimų, bet ir pasitiki teisėsaugos institucijų veiklos efektyvumu jiems atsitikus.“

Diskusijos dalyviai vardijo ir kitus saugumo jausmui turinčius įtakos veiksnius. Tai žiniasklaida, kuri akcentuoja nusikalstamumą („viešo-ji erdvė užia, verda... Labai sureikšminami dalykai...“), nusikalstamumo statistika („Informacija apie žmogžudysčių skaičių Lietuvoje – skaičiai

¹⁶² Ataskaita „Policijos darbas Vilniaus apskrityje – 2009“. Tyrimą atliko „Vilmorus“ Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato užsakymu 2009 m. sausio 23–28 d., telefoninė apklausa, N=500

siaubingi, bet niekur neradau bandymų paaiškinti...“), didelis įkalinimo įstaigose buvusių žmonių skaičius („...gyvenu senamiestyje, link stoties labiau, matau veidus, kontingentą, man nesaugumo jausmą sukelia mintis, kad Lietuvos visuomenė turi kriminalinę patirtį“). Nurodoma, kad nesaugumo jausmui turi įtakos ir ekonominis sunkmetis („Tas pats ekonominis sunkmetis, susvetimėjimas, nepasitikėjimas“).

Apskritai ekspertai diskusijos metu nurodė, kad, nepaisant įvairiausių problemų, saugumo jausmas visuomenėje didėja.

Prieš pradėdant tyrimą buvo suformuluota hipotezė, kad gilios ekonominės krizės laikotarpiu saugumo jausmas turėjo sumažėti (atskaitos taškas – 2003 m., kai vyko pirmoji tyrimo banga). Buvo manoma, kad didėjantis skurdas, nedarbas provokuos nusikalstamą elgesį, žmonės baiminsis ateities perspektyvos ir pan. Tačiau empiriniai duomenys to nepatvirtino: žmonės 2011 m. labiau jaučiasi saugūs įvairiose buvimo vietose, sumažėjo rizikos tapti nusikaltimo auka baimės, sumažėjo nerimas dėl daugelio visuomenės problemų, pagerėjo žmogaus teisių padėties vertinimas. Šiuos teigiamus poslinkius galėjo sukelti bendra pozityvi visuomenės raida, teigiama narystės Europos Sąjungoje įtaka, dalies į nusikaltimus linkusių gyventojų pasitraukimas iš Lietuvos ir pan. Tačiau reikia paminėti, kad ir atskaitos taškas – 2003 m. – nebuvo idealus. Jei bendrąjį vidaus produktą 2000 m. prilyginsime 100 proc., tai 2011 m. jis siekė net 219 proc., o 2003 m. tik 124 proc. (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 284). Nedarbo lygis 2011 m. siekė 15,4 proc., tačiau ir 2003 m. jis buvo ne ką mažesnis – 12,4 proc.¹⁶³ Mėsos suvartojimas 2011 m. siekė 67 kg. per metus, o 2003 m. buvo mažesnis – 54 kg.¹⁶⁴ Savižudybių skaičius 100 000 vyrų 2011 m. buvo 54,6 proc., o 2003 m. net 74,3 proc.¹⁶⁵ Taigi 2003 m. objektyviai buvo ne ką geresni už vėlesnio sunkmečio laikotarpį.

¹⁶³ SEB. Naujaisi Lietuvos ekonomikos ir finansų rodikliai. http://fin.seb.lt/vbfin/experts/charts.fw?sectorId=30&indexId=12&lang=li&s_menu=4. [žiūrėta 2012-09-26]

¹⁶⁴ Lietuvos statistikos departamentas. Maisto produktų suvartojimas, tenkantis vienam gyventojui. Prieiga internetu: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/save-selections.asp>. [žiūrėta 2012-09-26]

¹⁶⁵ Valstybinis psichikos sveikatos centras. Savižudybių dažnis Lietuvoje 1930–1940 ir 1986–2011 metais 100 000 gyventojų. [žiūrėta 2012-09-26]

Hipotezę apie sunkmečio įtaką saugumo jausmui galima patikrinti ir lyginant BVP kitimą 2008–2009 m., taip pat Vidaus reikalų ministerijos organizuotų sociologinių tyrimų tuo pat metu duomenis. BVP tuo laikotarpiu sumažėjo 18 procentinių punktų¹⁶⁶, o nurodžiusių, kad Lietuvoje yra gera kriminogeninė situacija, dalis išaugo 8 procentiniais punktais (nuo 30 proc. iki 38 proc.). Dalis nurodžiusių, kad yra maža rizika tapti nusikaltimų auka, padidėjo 10 procentinių punktų (nuo 33 proc. iki 43 proc. (Vileikienė, 2012, p. 16)). Galima išvada, kad, blogėjant ekonominei situacijai, saugumo jausmas ne tik nepablogėjo, bet netgi pagerėjo.

Kol kas buvo lyginami 2003 m. ir 2011 m. tyrimų rezultatai (3.3.1, 3.3.2, 3.3.3, 3.3.4, 3.3.5 lentelės), iš esmės buvo nustatyta subjektyvaus saugumo didėjimo tendencija. Tačiau yra ir kitas būdas bandyti įvertinti situacijos dinamiką. Tai – retrospektyviniai klausimai, kai respondentų klausama, kokia situacija buvo anksčiau, lyginant su dabartimi. Anketoje buvo pateiktas klausimas apie saugumo jausmą 1989, 1999 ir 2009 metais. Bet iš pradžių – apie praeities vertinimą apskritai ir kokie gi yra 1989 m. realiųjų vertinimo ypatumai.

1989 m. Lietuvos istorijoje yra ypatingi – tai Sąjūdžio aktyvumo maksimumas, negrįžtamų pokyčių pradžia, Nepriklausomybės išvakarės. Tai taip pat paskutiniai sovietinio laikotarpio metai. Ne kartą buvo siekiama išsiaiškinti, kaip gi žmonės vertina tą laikotarpį. Pakartotiniame tyrime „Naujųjų demokratijų barometras“ ne kartą buvo prašoma įvertinti praeities ir dabarties politiką bei ekonominę sistemą¹⁶⁷. Jau pirmojo tyrimo rezultatai sukėlė tam tikrą nuostabą – ekonominė praeities sistema buvo vertinama gana palankiai, nemažai palankių vertinimų susilaukė ir valstybės valdymo sistemos vertinimas (Gaidys, 1996, p. 28). Panašūs rezultatai gauti ir vėliau, 2004 m. ekonominę sistemą teigiamai įvertino 76 proc. Lietuvos gyventojų, o neigiamai 20 proc. (Rose, 2005, p. 36). Ir Lietuva čia ne išimtis, tame pat tyrime ekonominę sistemą palankiai įvertino 69 proc.

¹⁶⁶ SEB. Naujaisi Lietuvos ekonomikos ir finansų rodikliai.

¹⁶⁷ Projekto vadovas Strathclydo universiteto (Škotija) prof. Richard Rose. Lietuvoje 1993–2004 m. buvo atliktos šešios šio tyrimo bangos.

Lenkijos, 67 proc. Vengrijos, 67 proc. Latvijos gyventojų. Matyt, kad respondentai čia vertino ne tik ekonominę sistemą, bet ir ekonominę gerovę, ekonominę lygybę. Praeitį iš dalies yra vertinama dabarties kontekste, dabartis yra atskaitos taškas. O 2004 m. Lietuvoje BVP dar nebuvo pasiekęs 1990 m. lygio (Rose, 2005, p. 34), o tie metai – 1990-ieji – jau pasižymėjo ekonominiu nestabilumu, gamybos nuosmukiu.

Pozityvus praeities vertinimas gali būti ir protesto prieš dabartinę valdžią, prieš valdancias partijas, Seimą, kuriuo dauguma žmonių nepasitiki, išraiška.

Praeities vertinimas turi ir kitą psichologinę sudedamąją. Seniai pastebėta, kad „praityje veidrodžiai geriau rodydavo“. Klausiant apie praeitį reikia turėti galvoje, kad žmogus tuo metu buvo 10, 15 ar 20 metų jaunesnis. 2011 m. tyrimo metu, 1989 m. buvo prieš 22 metus, t. y. 72 m. apklausiamasis 1989 m. turėjo tik 50 metų. Suprantama, kad jaunesnio amžiaus yra daugiau fizinių jėgų, geresni socialiniai kontaktai, geresnė integracija į visuomenę, didesnės pajamos ir geresnės finansinės galimybės. Taigi, praeitis dažnai atrodo šviesiau nei dabartis.

Panagrinėkime, kaip yra vertinamas žmonių saugumo jausmas praityje: jis sumažėjo ar padidėjo, lyginant su 1989, 1999 ir 2009 metais. 1989 m. – paskutiniai tarybinės santvarkos metai, o kiti laiko taškai buvo pasirinkti išlaikant dešimties metų intervalą.

3.3.10 LENTELĖ. Jūsų manymu, ar dabar Lietuvoje žmonių saugumo jausmas, lyginant su 1989, 1999, 2009 m., padidėjo, sumažėjo, nepasikeitė, proc.

	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo	Sunku pasakyti
1989	20	17	50	13
1999	20	26	45	10
2009	14	49	31	6

Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Net 50 proc. apklaustųjų teigia, kad dabar, palyginti su 1989 m., Lietuvoje žmonių saugumo jausmas sumažėjo, o kad saugumo jausmas padidėjo, nurodė gerokai mažiau (20 proc.) respondentų. Čia nenagrinėsime

statistikos duomenų (tiesa, galima paminėti, kad 1989 m. nužudymų buvo 212, 1993 m. jų skaičius padvigubėjo – 465 (Lietuvos statistikos metraštis, 1994, p. 434), gana ilgai laikėsi aukšto lygio, vėliau pradėjo mažėti ir 2010 m. siekė 217 (Lietuvos statistikos metraštis, 2011, p. 226), t. y. panašiai kaip ir 1989 m.), o labiau subjektyvius vertinimus.

Dažniau sumažėjusiu saugumu skundžiasi vyresni nei 50 metų žmonės – 59 proc., jie iš tikrųjų gali prisiminti, ar tuo metu atrodė saugu, nors, kaip jau buvo minėta, prisiminimai turi ir savo ypatumų. Tai, kad saugumas sumažėjo, nurodo ir kitos amžiaus grupės.

3.3.11 LENTELE. Atsakymų „dabar Lietuvoje žmonių saugumo jausmas lyginant su 1989 padidėjo/ sumažėjo“ priklausomybė nuo amžiaus, proc.

	18–19	30–39	40–49	50–59	60 +
Padidėjo	23	24	21	20	14
Sumažėjo	30	49	54	59	59

Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Gali kelti nuostabą, kad to laikotarpio saugumo jausmą geriau įvertino ir jaunimas, kurių dauguma negali prisiminti to laikotarpio. Matyt, tokia nuomonė suformuota šeimoje, iš pokalbių su vyresniais žmonėmis ir pan.

Atskirai panagrinėkime ir dabarties lyginimą su 1999 metais. Tai buvo ekonomiškai gana sunkūs metai, dar ne visos valstybės institucijos funkcionavo sklandžiai, pasitikėjimas teisėsaugos sistema buvo mažiausias Europoje, mažesnis nei Ukrainoje ar Rusijoje (Vertybių tyrimas, 1999; Juknevičius, 2002, p. 230).

Statistiniai nusikaltimų rodikliai taip pat nebuvo 1999 m. naudai: 1999 m. (Lietuvos statistikos metraštis, 2001, p. 85) plėšimų buvo parodyta 3 376, o 2010 m. – 2 727; 1999 m. vagysčių buvo 47 865, o 2010 m. – 33 495.

Tai kodėl gi vyrauja nuomonė, kad, palyginti su 1999 m., Lietuvos žmonių saugumo jausmas sumažėjo: 45 proc. respondentų nurodo, kad sumažėjo, 20 proc. – padidėjo ir 26 proc. – nepasikeitė. Galima spėti, kad čia nėra bandoma prisiminti, racionaliai palyginti 2011 m. situaciją su

1999 metais. Greičiausiai, pasireiškia emocijos, bendrosios nuostatos, kad „viskas blogėja“, „valdžia nieko nedaro, kad būtų geriau“.

Saugumo jausmą sumažėjus nurodo visos socialinės demografinės grupės, kiek daugiau moterys, pensininkai.

Respondentų buvo paprašyta taip pat palyginti saugumo jausmą 2009 ir 2011 metais. Tai pernelyg trumpas laikotarpis, kad įvyktų didesnių pokyčių. Kita vertus, 2009 m. pasižymi tuo, kad tai buvo ekonominės krizės epogėjus Lietuvoje, o 2011 m. būdingas ekonominių lūkesčių pesimizmo mažėjimas. Beveik pusė (49 proc.) respondentų nurodė, kad saugumo jausmas nepasikeitė, 31 proc. teigė, kad saugumo jausmas sumažėjo, ir tik 14 proc. – kad padidėjo. Taigi pesimistų yra dvigubai daugiau negu optimistų. Toks santykis yra būdingas visoms socialinėms ir demografinėms grupėms. Tokių vertinimų priežastys gali būti aiškinamos kaip ir ankstesniuose lyginimuose – vertinimai rodo bendrą gana kritišką nuomonę apie dabarties realijas.

Pagrindinė saugumo jausmo vertinimo įvairiais laikotarpiais išvada būtų tokia – kuo toliau į praeitį, tuo labiau atrodo, kad buvo saugiau. Tačiau daugiausia tai yra bendro nepasitenkinimo dabartimi išraiška.

3.4. INSTITUCIJŲ DARBAS UŽTIKRINANT SAUGUMĄ

Fokusuotos grupės diskusijos metu vienas ekspertas nurodė, kad visuomenės nuomone, pagrindinė institucija, besirūpinanti visuomenės saugumu, yra policija: „kalbant apie saugumą, 90 proc. kalba apie policiją, nors savivaldybės taip pat atsakingos už saugumą – apie tai niekas nekalba.“ Apklausos respondentų buvo prašoma įvertinti įvairių institucijų indėlį į visuomenės saugumą.

Nėra lengva išmatuoti įvairių institucijų darbo užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje vertinimą. Žmonės ne tiek daug laiko skiria tokiam analitiniam darbui, informacija apie institucijų darbą paprastai gaunama ne tiesiogiai, bet per žiniasklaidą. Be to, skirtingi vertinamo darbo aspektai. Institucijos darbas gali priklausyti ne tik nuo tos institucijos žmogiškojo

potencialo, bet ir nuo materialinių išteklių. Tada bus linkstama instituciją vertinti gerai, nors jos veiklos rezultatai gali ir nebūti įspūdingi. Kita vertus, reikia suprasti, kad respondentų vertinimas nėra profesionaliai gilus, tai tiesiog įvaizdžio vertinimas.

2003 m. respondentų buvo prašoma įvertinti institucijų darbą mažinant nusikaltimų skaičių, o 2011 m. – užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje. Klausimai panašūs, tačiau netapatūs, todėl pateikiami atskirose lentelėse.

3.4.1 LENTELĖ. Kaip vertinate šių institucijų darbą mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje? (proc.), 2003 m.

	Gerai	Nei gerai, nei blogai	Blogai	Sunku pasakyti
Žiniasklaida*	58	26	10	6
STT*	37	27	13	23
Policija	31	35	30	4
Prezidentas	27	38	23	12
FNTT	24	30	22	24
Prokuratūra**	20	33	31	16
Teismai**	18	34	37	11
NVO*	16	26	9	49
Įkalinimo įstaigos**	15	26	28	31
Vyriausybė**	11	40	42	7
Seimas**	7	36	49	8
Politinės partijos**	6	30	47	17

Institucijos 3.4.1 lentelėje ranguotos pagal vertinimus „gerai“.

* Institucijos, kur vertinimų „gerai“ yra daugiau negu vertinimų „blogai“, kai $p < 0,05$

** Institucijos, kur vertinimų „blogai“ yra daugiau negu vertinimų „gerai“, kai $p < 0,05$

3.4.2 LENTELĖ. Kaip vertinate šių institucijų darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje? (proc.), 2011 m.

	Gerai	Nei gerai, nei blogai	Blogai	Sunku pasakyti
Policija*	39	38	20	4
Prezidentas*	35	38	19	9
Vietos bendruomenės*	34	37	12	17
Žiniasklaida*	32	41	21	6
STT	22	33	20	24
Įkalinimo įstaigos	21	34	17	28
Teismai**	19	37	35	9
FNTT	19	33	24	24
Savivaldybės**	18	47	29	6
Prokuratūra**	18	39	31	12
Vyriausybė**	12	37	46	4
Seimas**	8	30	58	5
Partijos**	6	36	49	9

Institucijos lentelėje 3.4.2 yra ranguotos pagal vertinimus „gerai“.

* Institucijos, kur vertinimų „gerai“ yra daugiau negu vertinimų „blogai“, kai $p < 0,05$

** Institucijos, kur vertinimų „blogai“ yra daugiau negu vertinimų „gerai“, kai $p < 0,05$

Lentelėse pažymėtos institucijos, kur palankių ir nepalankių vertinimų skirtumas yra statistiškai reikšmingas. Į institucijų rangavimą reikia žiūrėti atsargiai. Pirma, antra ar kitos vietos turi tam tikrą paklaidos intervalą, yra kiek neapibrėžtos. Pavyzdžiui, negalima tiksliai pasakyti, kieno rangas yra aukštesnis 2011 m. – policijos ar Prezidento, nes abiejų skaičių (39 proc. ir 35 proc.) paklaidos intervalai persikloja. Taip pat negalima pasakyti, kurios institucijos palankesnių vertinimų yra daugiau – Seimo ar partijų (atitinkamai 8 proc. ir 6 proc.).

2003 m. ir 2011 m. institucijų sąrašai šiek tiek skiriasi: pirmajame tyrime sąrašė buvo 12 institucijų, o 2011 m. – 13 institucijų. 2011 m. tyrimo

sąraše nebuvo nevyriausybinių organizacijų, tačiau papildomai buvo įtrauktos vietos bendruomenės ir savivaldybės. Panagrinėsime kai kurių institucijų vertinimą.

Policija. Policijos darbas 2011 m. buvo įvertintas greičiau gerai – 39 proc. negu blogai – 20 proc. Ši institucija yra institucijų darbo vertinimo užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje lentelės viršuje. Tai yra geras rezultatas. Tą patį mėnesį (2011 m. liepa) kitame tyrime¹⁶⁸ buvo klausiama, ar yra pasitikima įvairiomis institucijomis. Policija tuo metu pasitikėjo tiek pat žmonių, kiek ir vertinančių policijos darbą gerai – 39 proc., nepasitikėjo policija – 27 proc. Tačiau toks pozityvus policijos vertinimas buvo būdingas ne visiems laikotarpiams, pvz.: 1998 m. kovą nepasitikinčių policija buvo 51 proc., o pasitikinčių tik 17 proc.¹⁶⁹ Turėjo praeiti daugiau kaip 10 metų, kad pasitikėjimas šia institucija pamažu, su tam tikrais „trukčiojimais“ pasiektų dabarties lygį.

Pasitikėjimas policija Europos Sąjungos šalyse gerai skiriasi. Labiausiai pasitikima policija Skandinavijos šalyse, kitose Vakarų Europos šalyse, po to – Pietų Europoje, o šalys, kur policija pasitikima mažiausiai, – pokomunistinės šalys. Į šią grupę patenka ir Lietuva¹⁷⁰. Akivaizdus matomas dėsningumas – kuo šalis labiau išsivysčiusi, tuo labiau ten pasitikima policija. Matyt, galima formuluoti ir atvirkščią dėsningumą – kuo labiau yra pasitikima policija, tuo šalis labiau išsivysčiusi ekonomiškai, socialiai, politiškai.

Pasitikėjimo policija kitimas 1998–2011 m. gali būti vertinamas kaip pozityvių pokyčių Lietuvos visuomenėje rodiklis.

Grįžkime prie policijos darbo vertinimo. Nuo 2003 m. policijos darbo vertinimas pagerėjo. 2003 m. palankių darbo vertinimų buvo 31 proc., o 2011 m. – 39 proc., atitinkamai sumažėjo nepalankių vertinimų: nuo

¹⁶⁸ Tyrimą atliko „Vilmorus“, 2011 m. liepos 1–10 d., N=1004. Klausimo formuluotė: „Pasitikite ar nepasitikite šiomis Lietuvos institucijomis?“, atsakymai: visiškai pasitikiu, pasitikiu, nei taip, nei ne, nepasitikiu, visiškai nepasitikiu.

¹⁶⁹ „Vilmorus“ duomenys.

¹⁷⁰ Detaliau skyriuje „Pasitikėjimo teisės saugos institucijomis kaita“.

30 proc. iki 20 procentų. Blogiau policijos darbą vertina priešpensinio amžiaus žmonės, geriau – jaunesni (ypač besimokantis jaunimas).

Ankstesni tyrimai rodo, kad gyventojai pripažįsta nepakankamo policijos finansavimo problemą (sutiko su teiginiu, kad „mažas darbo užmokestis lemia, kad į policiją dirbti ateina atsitiktiniai asmenys“ – 76 proc., kad „sėkmingas policijos darbas labai priklauso nuo pakankamo finansavimo“ – 76 proc.), taip pat nepakankamą paramą iš valdžios ir visuomenės („policija palikta viena kovoti su nusikaltėliais, nes nesulaukia pakankamos paramos iš valdžios“ – 62 proc., „policija palikta viena kovoti su nusikaltėliais, nes nesulaukia pakankamos paramos iš gyventojų ir visuomenių organizacijų“ – 55 proc.)¹⁷¹.

Prezidentas. Tiesiogiai išrinkti Lietuvos Prezidentai, paprastai yra vertinami palankiai, tai Algirdas Brazauskas, Valdas Adamkus, Dalia Grybauskaitė. Išimtis Rolandas Paksas, pasitikėjimas, kuriuo krito po 2003 m. spalio, kai buvo paviešinta jį kompromituojanti medžiaga. Tyrimo metu Prezidento pareigas ėjo Dalia Grybauskaitė, kurios populiarumas buvo ypač didelis¹⁷².

Prezidento darbą, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje, gerai įvertino 35 proc. respondentų, blogai 19 proc., nei gerai, nei blogai 38 proc., 9 proc. neturėjo nuomonės šiuo klausimu. Tai pozityvus vertinimas, tačiau kitų Prezidentės vertinimų kontekste vertinimas yra daugiau negu kuklus. Tuo metu Dalią Grybauskaitę palankiai vertino 83 proc. gyventojų, o pasitikėjo Prezidento institucija 71 proc. gyventojų¹⁷³. Taigi, Prezidento darbą, užtikrinant žmonių saugumą, galima greičiau vertinti kaip nepakankamą. Kita vertus, lieka neaišku, ar apskritai žmonės tikisi tokio darbo iš Prezidento.

¹⁷¹ Policijos darbas Vilniaus apskrityje – 2007. Ataskaita. Tyrimą Vilniaus miesto vyriausiojo policijos komisariato užsakymu atliko „Vilmorus“. Telefoninė Vilniaus apskrities gyventojų apklausa vyko 2007 m. lapkričio 29 – gruodžio 17 d., N=512.

¹⁷² Atvirame klausime „Kokie visuomenės veikėjai geriausiai atstovauja Jūsų interesams?“ Dalią Grybauskaitę paminėjo 34 proc. respondentų. Tai yra vienas iš geresnių rezultatų politikų vertinime. „Vilmorus“, 2011 m. liepos 1–10 d., N=1004.

¹⁷³ „Vilmorus“ duomenys.

2003 m. rezultatai, palyginti su 2011 m., buvo blogesni: gerai Prezidento darbą mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje vertino 27 proc. respondentų, o blogai – 23 procentai. Tuo metu Prezidento pareigas vykdė Rolandas Paksas.

Vietos bendruomenės. Vietos bendruomenės – tai tiltas tarp gyventojų ir valdžios. Sėkmingai vietos bendruomenės funkcionuoja kaimo vietovėse ir mažuose miesteliuose. Tokiose vietose susiorganizavę gyventojai gali padaryti nemažą įtaką užtikrindami savo saugumą.

Vietos bendruomenių darbą šioje srityje 34 proc. respondentų įvertino gerai, blogų vertinimų buvo kur kas mažiau – 12 proc. Išsakyta daug neutralių vertinimų: nei gerai, nei blogai – 37 proc., sunku pasakyti – 17 procentų. Kaimo vietovėse, kur yra daugiau vietos bendruomenių, daugiau turinčiųjų nuomonę šiuo klausimu, daugiau teigiamų vertinimų. Kaimo vietovėse ir gyvenvietėse palankius bendruomenių darbo užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje vertinimus išsakė 43 proc. respondentų, neigiamų vertinimų čia buvo 16 procentų.

Žiniasklaida. Lietuvoje žiniasklaida vienu metu užėmė ypatingą vietą. Nuo 1999 m. lapkričio iki 2001 m. birželio žiniasklaida buvo pasitikima labiausiai iš visų institucijų. Tuo metu žiniasklaida buvo pasitikima labiau nei Bažnyčia¹⁷⁴. 1999 m. vertybių tyrimo metu Lietuva stipriai lenkė kitas Europos šalis pagal pasitikėjimą spauda (palyginti: Lietuvoje pasitikėjo spauda 77 proc., o Jungtinėje Karalystėje – tik 16 proc. (S. Juknevičius, 2002, p. 221)). Galima manyti, kad tokį aukštą žiniasklaidos ir spaudos vertinimą lėmė Atgimimo laikotarpio įdirbis, daugelio informacijos nešėjų pozicija, kad jie kovoja su blogiu, su korupcija, kad jie yra už paprastą žmogų. Vėliau pradėjo matytis, kad žiniasklaida neretai yra užsiangažavusi, palaiko vienas ar kitas politines ir ekonomines grupes. Pasitikėjimas ja pradėjo mažėti. Na o tyrimo metu (2011 m. liepa) pasitikėjimas žiniasklaida jau buvo mažesnis negu policija¹⁷⁵.

Šiuo metu pasitikėjimas žiniasklaida Lietuvoje daugmaž atitinka Europos Sąjungos vidurkį. Spauda yra greičiau nepasitikima, negu pasitikima

¹⁷⁴ „Vilmorus“ duomenys.

¹⁷⁵ „Vilmorus“ duomenys.

(atitinkamai 50 proc. ir 43 proc.), televizija yra greičiau pasitikima, negu nepasitikima (atitinkamai 52 proc. ir 43 proc.), radiju labiau pasitikima, negu nepasitikima (atitinkamai 57 proc. ir 43 proc.) (Standard Eurobarometer, Autumn 2010).

2011 m. apklausoje buvo tiriama, kaip vertinamas žiniasklaidos darbas užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje. Šį darbą palankiai įvertino 32 proc. gyventojų, o nepalankiai 21 proc. (tuo metu pasitikėjimas žiniasklaida buvo panašus (pasitikėjo 36 proc., o nepasitikėjo 24 proc.))¹⁷⁶. Galima spėti, kad atskirų visuomenės informavimo priemonių darbas būtų vertinamas panašiai kaip jau minėtame Eurobarometro tyrime: spaudos darbas būtų vertinamas neigiamai, o radijo – šiek tiek palankiau.

Įvairių socialinių demografinių grupių žiniasklaidos darbas užtikrinant žmonių saugumą buvo įvertintas gana panašiai.

Minėta, kad 2003 m. buvo klausama apie institucijų darbą mažinant nusikaltimų skaičių, o 2011 m. – užtikrinant žmonių saugumą. Klausimo formulotės skiriasi, bet, manytume, kad ne tiek, kad ne būtų galima palyginti rezultatų. Taigi 2003 m. žiniasklaidos darbo vertinimas tarp kitų institucijų buvo su dideliu atotrūkiu pirmoje vietoje – 58 proc. palankių ir tik 10 proc. nepalankių vertinimų. Po aštuonerių metų rezultatas esmingai pablogėjo, atitinkami skaičiai 32 proc. ir 21 proc. (žr. 3.4.1 ir 3.4.2 lentelės). Tokie pokyčiai vertinant darbą sutampa ir su pasitikėjimo žiniasklaida kritimu.

Pasitikėjimas žiniasklaida galėjo sumažėti dėl įspūdžio, kad ji ne visada objektyvi, tarnauja kažkokių oligarchų interesams. Vertinant darbą saugumo užtikrinimo srityje, gali būti ir specifinių, su nusikaltimų problematika susijusių veiksnių. Galima spėti, kad yra žmonių, kuriems nepatinka žiniasklaidos, ypač spaudos, subulvarėjimas, kai nusikaltimai, nusikaltėliai ir jų aukos tampa priemone didinti tiražus, kai su nusikaltimais susijusios sensacijos yra spausdinamos pirmuose laikraščių puslapiuose, kai žmonių nelaimių pavaizdavimas ir aprašymas siūlomas kaip laisvalaikio pramoga.

¹⁷⁶ „Vilmorus“ duomenys.

Taigi žiniasklaidos darbas mažinant nusikaltimų skaičių, didinant saugumą yra vertinamas kurkas prasčiau nei prieš aštuonerius metus.

Specialiųjų tyrimų tarnyba. Vargu ar šios įstaigos darbas yra gerai žinomas gyventojams, nors kartkartėmis nuskambantys korupcijos skandalai yra susieti su STT darbo rezultatais. Gali būti, kad STT darbas labiau asocijuojasi su nusikaltimų išaiškinimu (šiuo atveju korupciniu), o ne su žmonių saugumu. Korupcija daro žalą visuomenei ir valstybei, bet čia nėra kažkokio fizinio komponento. Gali būti, kad būtent dėl šios priežasties 2003 m. STT buvo dažniau minima, kaip gerai dirbanti mažinant nusikaltimų skaičių Lietuvoje – 37 proc., negu 2011 m., kai buvo klausama apie žmonių saugumo užtikrinimą, – 22 proc. Blogų vertinimų padaugėjo nuo 13 proc. iki 20 procentų.

Mažiausiai apie STT žino pagyvenę žmonės, pensininkai – 34 proc. pasirinko atsakymą „sunku pasakyti“. Geriau apie STT veiklą išmano jauni žmonės, taip pat jie STT veiklą vertina palankiau.

Įkalinimo įstaigos. Įkalinimo įstaigoms jau buvo skirta dėmesio kalbant apie įkaltintų asmenų žmogaus teisių padėtį. Galima manyti, kad šios įstaigos žmonėms asocijuojasi tiek su nusikaltimų mažinimu, tiek su darbu užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje. Lyginant su 2003 m., kai gerai vertinančiųjų įkalinimo įstaigų darbą buvo 15 proc., o blogai – 28 proc. 2011 m. tyrimo metu buvo gautas geresnis rezultatas: 21 proc. teigiamų ir 17 proc. neigiamų vertinimų. Daugiau teigiamų vertinimų išsakė jauni žmonės, o vyresni, ypač pensinio amžiaus, dažnai neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

Teismai. Šios institucijos darbas jau buvo aptartas skyrelyje, kur buvo nagrinėta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme. Paminėta, kad pasitikėjimas teismais yra stabiliai mažas, o nepasitikėjimo priežastis – neobjektyvus bylos nagrinėjimas.

Teismų darbas gali būti suvokiamas ir kaip mažinantis nusikaltimų skaičių Lietuvoje, ir kaip užtikrinantis žmonių saugumą. Nuo 2003 m. vertinimai beveik nepakito. 2003 m. palankiai teismų darbą vertino 18 proc. respondentų (nepalankiai 37 proc.), o 2011 m. teigiamų vertinimų yra

19 proc. (neigiamų 35 proc.). Kaip ir daugelyje kitų vertinimų, geriausiai teismus vertina jaunimas (čia daugiau teigiamų negu neigiamų vertinimų), visos kitos amžiaus grupės kur kas dažniau pateikia neigiamus vertinimus negu teigiamus.

Pagal pasitikėjimą teismais Lietuva vienoje iš paskutiniųjų vietų Europoje. Čia atotrūkis nuo Skandinavijos šalių ir kitų išsivysčiusių šalių yra labai didelis. Matyt, šis rodiklis – pasitikėjimas teismais – gali tapti Lietuvos kelio link civilizuotų demokratinų ir socialiai sėkmingų šalių kriterijumi.

Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba. Vargu ar daug žmonių žino FNTT funkcijas, kuo ši tarnyba skiriasi nuo STT. 2011 m. tyrime 19 proc. respondentų nurodė, kad ši tarnyba gerai dirba užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje, o 24 proc. pateikė blogus vertinimus; 24 proc. respondentų negalėjo įvertinti šios tarnybos, o 33 proc. įvertino „nei gerai, nei blogai“. Geriau šią tarnybą įvertino jauni žmonės, vyresni nei 30 metų dažniau pateikdavo neigiamus vertinimus. Pensininkai ypač dažnai nieko negalėjo pasakyti apie šią organizaciją – 34 proc. pasirinko atsakymą „sunku pasakyti“.

Lyginant su 2003 m., antrosios tyrimo bangos rezultatai beveik neskiria (skirtumai neviršija paklaidos).

Savivaldybės. Savivaldybių darbas yra žinomas pakankamai gerai. Čia tik 6 proc. respondentų negalėjo pateikti atsakymo; 18 proc. respondentų savivaldybių darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje įvertino gerai, tačiau didesnę dalis – 29 proc. – pateikė nepalankius vertinimus. Geriau savivaldybių darbą įvertino jaunimas, taip pat kaimo žmonės. Blogiausiai savivaldybių darbą žmonių saugumo srityje įvertino vilniečiai – 42 proc. nepalankių ir tik 11 proc. palankių vertinimų. 2003 m. klausimas apie savivaldybių darbą nebuvo pateiktas, todėl palyginti nėra galimybių. Paminėtina, kad 2003 m. pasitikėjimas savivaldybėmis nebuvo esmingai skirtingas: tada savivaldybėmis pasitikėjo 32 proc. gyventojų, o 2011 m. tyrimo metu – 26 proc.¹⁷⁷

¹⁷⁷ „Vilmorus“ duomenys.

Prokuratūra. Prokuratūros darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje teigiamai įvertino 18 proc., o neigiamai kur kas daugiau – 31 proc. respondentų. Geriau prokuratūros darbą vertino jaunesni žmonės. Lyginant su 2003 m. vertinimų pokyčių beveik neįvyko.

Vyriausybė. Vyriausybės darbas užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje tyrimo respondentų buvo vertinamas neigiamai: 12 proc. teigiamų ir 46 proc. neigiamų vertinimų. Tuo pat metu nepasitikėjimas Vyriausybe buvo dar didesnis – 60 proc. (12 proc. pasitikinčių). Vyriausybės darbas blogai vertinamas visose socialinėse demografinėse grupėse.

Lyginant su 2003 m. Vyriausybės darbo vertinimas beveik nepasikeitė (2003 m. dirbo dvyliktoji Vyriausybė, kuriai vadovavo Algirdas Brazauskas).

Panagrinėsime, kaip buvo pasitikima penkioliktąja Vyriausybe, kuri dirbo 2011 m. tyrimo laikotarpiu, kitų Europos Sąjungos šalių kontekste.

3.4.3 LENTELĖ. Pasitikėjimas ar nepasitikėjimas Vyriausybe Europos Sąjungos šalyse 2011 m. rudenį (Standard Eurobarometer, Autumn 2011), proc.

Šalis	Pasitiki	Nepasitiki	Šalis	Pasitiki	Nepasitiki
Vidurkis	28	67	Lenkija	29	62
Liuksemburgas	67	27	Belgija	29	68
Švedija	63	35	Jungtinė Karalystė	28	68
Estija	55	41	Čekija	26	72
Suomija	51	47	Italija	23	70
Vengrija	48	45	Prancūzija	22	73
Nyderlandai	48	48	Ispanija	21	74
Austrija	47	48	Graikija	21	76
Kipras	45	49	Latvija	20	76
Danija	39	58	Portugalija	19	77
Slovakija	36	60	Slovėnija	18	80
Malta	34	50	Lietuva	15	80
Bulgarija	34	55	Rumunija	12	83
Vokietija	32	62	Airija	10	85

Daugelyje šalių nepasitikima vyriausybe. Tai daugiau pokomunistinės ir Pietų Europos šalys. Nors čia gali būti ir išimčių. Labiausiai nepasitikima savo šalies vyriausybe Airijoje, o tarp šalių, kur pasitikinčiųjų yra daugiau, – Estija ir Vengrija. Nepasitikėjimą gali sukelti nepopuliarios priemonės krizių laikotarpiu. Pasitikėjimui ar nepasitikėjimui gali turėti įtaką ir politinio gyvenimo ciklas: paprastai ką tik suformuota vyriausybė po parlamento rinkimų yra populiarsnė negu kadencijos pabaigoje. Tiesa, Lietuvoje šis dėsningumas jau senokai negalioja – nėra populiarios ir ką tik suformuotos, ir kadenciją baigiančios vyriausybės. Pavyzdžiui: prieš 2008 m. Seimo rinkimus (rugsėjis) Seimu pasitikėjo 11 proc. gyventojų, suformavus naują vyriausybę (gruodis) – 14 proc., o priėmus taupymo programą ekonominės krizės laikotarpiu pasitikinčių liko 10 proc.¹⁷⁸ Pagal pasitikėjimą vyriausybe Lietuva vienoje iš paskutinių – 25 vietoje Europos Sąjungoje.

Seimas. Atrodytų, kad Seimas turi nemažų galimybių priimti įstatymus, kurie padėtų užtikrinti žmonių saugumą. Tačiau respondentai Seimo darbą įvertino blogai: tik 8 proc. palankių vertinimų ir net 58 proc. nepalankių vertinimų. Vargu ar gyventojai čia vertino tik darbą užtikrinant saugumą, matyt, tai ir bendras Seimo vertinimas. Tyrimo metu nepasitikėjimas Seimu siekė 75 proc. (pasitikėjo 6 proc.)¹⁷⁹. Nepatenkintos Seimo darbu visos socialinės demografinės grupės. Nuo 2003 m. nepatenkintų Seimo darbu netgi kiek padaugėjo (nuo 47 proc. iki 58 proc.).

Daugelyje Europos Sąjungos šalių yra nepasitikima parlamentais. Tik šešiose šalyse yra daugiau pasitikinčių negu nepasitikinčių. Tai Skandinavijos ir kai kurios kitos išsivysčiusios Vakarų Europos šalys. Daugiau nepasitikima parlamentais pokomunistinėse ir Pietų Europos šalyse. Lietuva šiame sąraše paskutinėje, 27-oje vieta: Seimu pasitiki tik 6 proc. ir 90 proc. nepasitiki. 2007 m. buvo tiriamos nepasitikėjimo Seimu priežastys¹⁸⁰. Res-

¹⁷⁸ „Vilmorus“ duomenys.

¹⁷⁹ „Vilmorus“ duomenys.

¹⁸⁰ Tyrimą atliko „Vilmorus“ Seimo kanceliarijos užsakymu (2007 m. gruodžio 6–14 d., N=1002). Klausimo formulotė: „Kokios, Jūsų nuomone, pagrindinės priežastys lemiančios žmonių nepasitikėjimą LR Seimu?“ (uždaras klausimas, galimi du atsakymai).

3.4.4 LENTELĖ. Pasitikėjimas ar nepasitikėjimas Parlamentu Europos Sąjungos šalyse 2011 m. rudenį (Standard Eurobarometer, Autumn 2011), proc.

Šalis	Pasitikti	Nepasitikti	Šalis	Pasitikti	Nepasitikti
Vidurkis	31	62	Prancūzija	28	65
Švedija	71	26	Jungtinė Karalystė	27	66
Danija	66	31	Portugalija	27	68
Liuksemburgas	58	26	Italija	26	65
Nyderlandai	55	40	Lenkija	25	67
Suomija	54	44	Graikija	24	73
Austrija	49	45	Ispanija	22	69
Vengrija	47	47	Bulgarija	20	70
Kipras	44	50	Čekija	17	80
Vokietija	40	52	Slovėnija	16	82
Estija	39	56	Latvija	15	81
Belgija	36	61	Airija	12	81
Slovakija	37	59	Rumunija	9	85
Malta	35	46	Lietuva	6	90

ponentai nurodė, kad „Seimo nariams nerūpi paprastų žmonių interesais“ – 57 proc., „savanaudžiai, naudojami valdžia asmeniniams interesams tenkinti“ – 32 proc., „nuolatiniai nesutarimai ir skandalai Seime“ – 25 proc., „nepakankamas dėmesys spręstinoms problemoms“ – 22 proc., „nevykdo, ką numatę savo programose“, – 18 proc. ir t. t.

Partijos. Mažiausiai teigiamų darbo užtikrinant žmonių saugumą vertinimų Lietuvoje sulaukė partijos: tik 6 proc. palankių vertinimų ir 49 proc. nepalankių vertinimų. Nepalankūs vertinimai yra būdingi visoms socialinėms ir demografinėms grupėms. Nuo 2003 m. politinių partijų darbo vertinimai beveik nepakito.

Toliau nagrinėjama, kaip Lietuva atrodo Europos Sąjungos šalių kontekste vertinant partijas (kaip ir Seimą, Vyriausybę ir kai kurias kitas institucijas).

3.4.5 LENTELE. Pasitikėjimas ar nepasitikėjimas politinėmis partijomis Europos Sąjungos šalyse 2011 m. rudenį (Standard Eurobarometer, Autumn 2011), proc.

Šalis	Pasitiki	Nepasitiki	Šalis	Pasitiki	Nepasitiki
Vidurkis	15	80	Vokietija	15	79
Nyderlandai	39	55	Portugalija	14	83
Liuksemburgas	35	55	Bulgarija	13	79
Švedija	34	63	Jungtinė Karalystė	13	82
Danija	31	63	Lenkija	12	80
Austrija	27	67	Čekija	12	86
Suomija	26	71	Ispanija	11	85
Vengrija	22	72	Prancūzija	10	85
Malta	20	63	Airija	9	86
Belgija	20	78	Lietuva	7	88
Estija	18	75	Rumunija	7	88
Kipras	18	76	Slovėnija	7	91
Slovakija	18	80	Latvija	6	91
Italija	16	77	Graikija	5	93

Tai vienintelė institucija, kuria nepasitikima visose šalyse. Daugelyje šalių partijomis nepasitiki trys ketvirtadaliai ir daugiau gyventojų. Lietuva, kaip ir daugeliu kitų atvejų, yra sąrašo pabaigoje, tačiau pagal nepasitikėjamą partijomis Lietuvą lenkia Slovėnija, Latvija ir Graikija. Pagrindinė nepasitikėjimo partijomis priežastis – pažadų, programinių punktų nevykdymas¹⁸¹.

Apibendrinant įvairių institucijų darbo užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje vertinimą, galima teigti, kad greičiau palankiai nei nepalankiai yra vertinamos keturios institucijos: policija, Prezidentas, vietos bendruomenės, žiniasklaida. Daugelio institucijų: teismų, savivaldybių, prokuratūros, Vyriausybės, Seimo, partijų darbas įvertintas greičiau blogai nei gerai. Pagerėjo policijos, Prezidento, įkalinimo įstaigų darbo vertinimas, tačiau

¹⁸¹ Tyrimą atliko „Vilmorus“ Pilietinės visuomenės instituto užsakyму (2002 m. birželio 6–9 d. N=1005). Atviras klausimas: „Jeigu nepasitikite partijomis, tai nurodykite nepasitikėjimo priežastis“.

pablogėjo žiniasklaidos, STT, Seimo vertinimai. Europos Sąjungos kontekste Lietuva pasižymi blogesniais teisinės sistemos, Vyriausybės, Parlamento ir partijų vertinimas.

3.5. NERIMĄ DĖL SAVĖS LEMIANTYS VEIKSNIAI

Jau buvo parodyta, kad nerimą dėl savęs, t. y. nesaugumo jausmą, dažniau patiria priešpensinio amžiaus, netekę šeimos žmonės. Toliau nagrinėjamas nerimo dėl savęs ir tokių kintamųjų kaipantai: nerimas dėl kitų, nerimas tapti nusikaltimo auka, teisėtvarkos institucijų vertinimas, ryšys.

Pirmiausia nagrinėjama, kiek žmonės, juntantys stiprų nerimą dėl savęs, jaučia nerimą dėl artimųjų, taip pat dėl psichologiškai tolimesnio ir abstraktesnio objekto – valstybės.

3.5.1 LENTELE. Nerimo dėl savęs ir nerimo dėl artimųjų ryšys, proc.

	Jaučia stiprų nerimą dėl artimųjų	Jaučia tam tikrą nerimą dėl artimųjų	Nejaučia nerimo dėl artimųjų	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl savęs	77	17	6	–
Nejaučia nerimo dėl savęs	5	38	56	1

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

3.5.2 LENTELE. Nerimo dėl savęs ir nerimo dėl valstybės likimo ryšys, proc.

	Jaučia stiprų nerimą dėl valstybės likimo	Jaučia tam tikrą nerimą dėl valstybės likimo	Nejaučia nerimo dėl valstybės likimo	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl savęs	50	22	22	6
Nejaučia nerimo dėl savęs	12	38	42	8

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Matome, kad yra stiprus nerimo dėl savo ateities ir nerimo dėl artimųjų ryšys. Kiek silpnesnis, bet reikšmingas yra nerimo dėl savęs ir nerimo dėl valstybės likimo ryšys. Panašus yra ir nerimo dėl savęs ir nerimo dėl draugų ryšys.

Nėra paprasta nustatyti priežastinių kintamųjų ryšį: ar nerimas dėl artimųjų veikia nerimo dėl savęs lygmenį, ar yra atvirkščiai – gal nerimas dėl savęs negatyviai veikia daugelį kitų vertinimų. Bet kuriuo atveju galima teigti, kad nerimas yra emocinė psichologinė būseną, kuri ne taip jau paprastai gali būti skaidoma į sudedamąsias dalis. Kai yra jaučiamas nerimas dėl vienos problemos, tas jausmas atsiliepia ir vertinant kitus dalykus.

Svarbu yra taip pat nustatyti, kiek stiprus nerimo apskritai ir baimės tapti nusikaltimo auka ryšys.

3.5.3 LENTELĖ. Nerimo dėl savęs ir nerimo tapti nusikaltimo auka ryšys, proc.

	Jaučia stiprų nerimą tapti nusikaltimo auka	Jaučia tam tikrą nerimą tapti nusikaltimo auka	Nejaučia nerimo tapti nusikaltimo auka	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl savęs	35	39	20	6
Nejaučia nerimo dėl savęs	4	31	62	3

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Nejaučiantys nerimo dėl savęs asmenys paprastai nejaučia nerimo tapti nusikaltimo auka. Ir atvirkščiai, jaučiantys nerimą tapti nusikaltimo auka dažniau jaučia stiprų nerimą dėl savęs.

3.5.4 LENTELĖ. Nerimo tapti nusikaltimo auka ir nerimo dėl savęs ryšys, proc.

	Jaučia stiprų nerimą dėl savęs	Jaučia tam tikrą nerimą dėl savęs	Nejaučia nerimo dėl savęs	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą, kad taps nusikaltimo auka	58	31	7	4
Nejaučia nerimo, kad taps nusikaltimo auka	12	43	39	6

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Kaip matome, net 58 proc. jaučiančių nerimą tapti nusikaltimo auka respondentų jaučia stiprų nerimą dėl savęs.

Panašus yra ir kitų dalykų ryšys: galimybės prarasti darbą, pablogėšiančios sveikatos, pablogėšiančių santykių šeimoje, pajamų pragyvenimui praradimo, didėjančio jaunimo agresyvumo, narkomanijos plitimo, terorizmo plitimo ir kt.

Nerimas dėl savęs visada susijęs su nerimu dėl kitų dalykų. Galima spėti, kad ir institucijų, užtikrinančių žmonių saugumą Lietuvoje, darbo vertinimas yra susijęs su žmogaus saugumo jausmu.

3.5.5 LENTELE. Nerimo dėl savęs ir policijos darbo užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje vertinimo ryšys, proc.

	Policijos darbą vertina gerai	Policijos darbą vertina nei gerai, nei blogai	Policijos darbą vertina blogai	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl savęs	27	38	33	2
Nejaučia nerimo dėl savęs	53	31	10	6

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Matoma, kad nejaučiantys nerimo dėl savęs respondentai policijos darbą vertina kur kas geriau negu tie, kurie nesijaučia saugūs. Jaučiantys nerimą vertina policijos darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje greičiau neigiamai negu teigiamai.

Iš viso respondentams vertinti buvo pateikta trylika institucijų. Visais atvejais buvo nustatytas ryšys, kad kuo žmogus jaučiasi saugesnis, tuo jis geriau vertina įvairias institucijas.

Nerimas dėl ateities arba kad to nerimo nėra taip pat susijęs su pasitikėjimu teisėsaugos institucijomis.

Tarp jaučiančių nerimą dėl savęs, tarp besijaučiančių nesaugiai kur kas daugiau nepasitikinčių teismais – 65 proc., negu tarp tų, kurie jaučiasi saugūs, – 38 proc. Analogiškai saugumo jausmas susijęs su pasitikėjimu policija, prokuratūra, įkalinimo įstaigomis.

3.5.6 LENTELĖ. Nerimo dėl savęs ir pasitikėjimo teismais ryšys, proc.

	Visiškai pasitiki / greičiau pasitiki teismais	Visiškai nepasitiki / greičiau nepasitiki teismais	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl savęs	22	65	13
Nejaučia nerimo dėl savęs	48	38	14

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Taigi, nerimas dėl savęs susijęs su nerimu dėl daugelio kitų problemų, pavyzdžiui, baime tapti nusikaltimo auka. Nustatytas reikšmingas asmeninio saugumo jausmo ir teisėtvarkos institucijų vertinimo, pasitikėjimo šiomis institucijomis ryšys.

Tiriant nerimo dėl savęs ir kitų kintamųjų ryšį, buvo nustatyta reikšminga koreliacija: kuo labiau nerimaujama dėl kitų, tuo didesnis nerimas dėl savęs, kuo mažiau pasitikima teisėsaugos institucijomis, tuo didesnis nerimas dėl savęs. Ar yra baimės tapti nusikaltimo auka ir kitų kintamųjų, pvz., nerimo dėl kitų problemų – sveikatos, ekonominių problemų ir pan., ryšys.

3.5.7 LENTELĖ. Nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka ir nerimo, kad nebus pakankamai pajamų pragyvenimui, ryšys, proc.

	Jaučia stiprų ne- rimą dėl pajamų pragyvenimui	Jaučia tam tikrą nerimą dėl pajamų pragyvenimui	Nejaučia neri- mo dėl pajamų pragyvenimui	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl galimybės tapti nusikaltimo auka	78	9	2	1
Nejaučia nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka	15	47	36	1

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Stiprus baimės tapti nusikaltimo auka ir nerimo dėl pragyvenimo pajamų praradimo ryšys parodytas 3.5.7 lentelėje. Yra ryšys ir su kitomis nerimo rūšimis. Taigi, įvairios nerimo rūšys susipynusios, yra jų koreliacija.

Saugumas ar nerimas dėl nusikaltimų taip pat susijęs su saugumo ar nesaugumo jausmu įvairiomis situacijomis (gatvėje, viešajame transporte, apšviestoje ar neapšviestoje vietoje ir t. t.)

Ypač svarbu, koks yra nerimo tapti nusikaltimo auka ir teisėtvarkos institucijų darbo vertinimo ryšys. Panagrinėkime šį ryšį vertinant policijos darbą.

3.5.8 LENTELĖ. Nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka ir policijos darbo vertinimo ryšys, proc.

	Policijos darbą vertina gerai	Policijos darbą vertina nei gerai, nei blogai	Policijos darbą vertina blogai	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl galimybės tapti nusikaltimo auka	26	33	35	6
Nejaučia nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka	45	36	14	5

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Tarp nejaučiančiųjų nerimo tapti nusikaltimo auka yra gerokai daugiau vertinančių policijos darbą (45 proc.) gerai, negu tarp jaučiančiųjų tokių nerimą (26 proc.). Ir atvirkščiai, jaučiantys stiprų nerimą dėl nusikaltimų daugiau nei du kartus respondentai dažniau policijos darbą vertina blogai. Toks pat dėsningumas galioja ir kitoms institucijoms, kurios užtikrina žmonių saugumą Lietuvoje.

3.5.9 LENTELĖ. Nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka ir pasitikėjimo teismais ryšys, proc.

	Visiškai pasitiki / greičiau pasitiki teismais	Visiškai nepasitiki / greičiau nepasitiki teismais	Sunku pasakyti
Jaučia stiprų nerimą dėl galimybės tapti nusikaltimo auka	24	61	15
Nejaučia nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka	42	41	17

Statistiškai reikšmingas ryšys, kai $p < 0,01$

Kaip yra susijęs nerimas dėl nusikaltimų su pasitikėjimu teisėsaugos institucijomis, toliau nagrinėjama vienos institucijos – teismų pavyzdžiu.

Nejaučiantys nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka beveik du kartus dažniau nurodo, kad pasitiki teismais. Toks galioja ir prokuratūros, policijos, įkalinimo įstaigų vertinimo dėsningumas.

Taigi nerimas dėl galimybės tapti nusikaltimo auka susijęs su kitomis nerimo rūšimis. Nustatytas reikšmingas nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka ir teisėtvarkos institucijų vertinimo, pasitikėjimo šiomis institucijomis ryšys.

IV skyrius

NUSIKALTIMŲ AUKOS IR PASITIKĖJIMAS TEISĖSAUGA

Šiame knygos skyriuje pristatoma, kaip nusikaltimo aukos vertina teisėsaugos institucijas – policiją, teismą, prokuratūrą, kurių priedermė visuomenėje yra ne tik ginti bendrapiliečius ir užkirsti kelią galimiems nusikaltimams prieš juos, bet ir teikti kokybiškas paslaugas, atkuriant teisingumą ir teisėtumą ir kartu nepakertant nusikaltimo patirtį turinčių asmenų pasitikėjimo ir pasirengimo prireikus bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis.

Nusikaltimų aukos, turinčios tiesioginę ir netiesioginę patirtį su teisėsaugos institucijomis, gali vertinti tiek tų teisėsaugos institucijų patikimumą, tiek pasitikėjimą jomis. Turima patirtis gali turėti įtakos tiek pačių teisėsaugos institucijų patikimumui – būtinybei kaip instituciniam struktūriniam vienetui visuomenėje vykdyti aiškią žmonių saugumo užtikrinimo funkciją ir vertinant šių teisėsaugos institucijų funkcijų vykdymo kokybę remiantis asmenine ar artimos aplinkos patirtimi.

Teisėsaugos institucijų patikimumo vertinimas rodo, kiek šios institucijos tarnauja visuomenės interesams, konkrečiai nusikaltimo aukų situacijoje ir kiek, jų nuomone, ta veikla yra neefektyvi, vykdoma savitiksliais tikslais. Teisėsaugos institucijų patikimumą rodo ir nukentėjusių nuo nusikaltimo asmenų pranešimas apie nusikaltimą teisėsaugos institucijoms.

4.1. NUTEISTŲJŲ LIETUVOJE DINAMIKA 2003–2011 METAIS

Šiame skyriuje remiamasi nuteistų asmenų statistine informacija, o ne nusikalstamų veikų registracijos statistika. Pranešimai apie patirtą nusikalstamą veiką ne visada toliau nagrinėjami dėl kelių priežasčių: trūksta

informacijos ar įkalčių ir pranešimo turinys nepasitvirtina arba pareiškimas dėl įvairiausių priežasčių yra atsiimamas. Todėl nusikalstamų veikų registracijos statistika negali atspindėti realios nusikaltimų situacijos. Kaip ir nuteistųjų skaičiaus statistika negali parodyti išsamios nusikaltimų situacijos Lietuvoje. Tačiau nuteistųjų asmenų statistinė informacija rodo esamą faktą konkrečiu laikotarpiu ir nuteistų asmenų skaičiaus lyginimas konkrečiu atveju nuo 2003 iki 2011 metų yra korektiškesnis, leidžia kalbėti apie nuteistųjų dinamiką pagal nusikaltimų tipus.

4.1. LENTELE. Nuteistųjų skaičiaus dinamika 2003–2011 metais

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Nuteistųjų skaičius metų pradžioje	9414	6637	6727	6899	6982	6084	6921	7323	7817
Nužudymas	323	332	315	353	263	396	300	295	309
Neatsargus gyvybės atėmimas	7	19	6	8	5	6	3	1	2
Sunkus sveikatos sutrikdymas	160	218	184	184	165	200	201	199	183
Išžaginimas	177	142	149	144	137	148	130	125	152
Viešosios tvarkos pažeidimas	171	82	97	116	106	109	115	119	124
Plėšimas	1108	865	944	811	718	768	766	675	590
Vagystė	2396	1910	1639	1501	1383	1248	1256	1186	1084
Vagystė stambiu mastu	32	34	47	15	20	31	24	20	36
Turto prievartavimas	54	52	51	59	48	68	53	43	38
Sukčiavimas	88	105	120	149	139	150	148	219	198
Nusikalstamas susivienijimas	8	12	4	3	0	5	2	4	3
Kyšininkavimas	2	5	5	0	2	5	5	2	6
Kontrabanda	22	22	18	26	23	14	26	42	24
Nusikaltimai, susiję su narkotikais, psichotropinėmis medžiagomis	258	189	225	246	240	265	306	370	371
Kt. nusikaltimai	621	401	411	422	345	407	400	461	421

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos informacija ¹⁸²

¹⁸² < www.kalejimudepartamentas.lt >

Bendras nuteistųjų skaičius 2003–2011 m. pradžioje kito nuo 9 414 asmenų 2003 m. iki 6 084 asmenų 2008 metais. Didžiausias pokytis pastebimas 2003–2004 m., kai 2003-aisiais įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2009 m. nuteistųjų skaičiaus padidėjimą, palyginti su 2008 m., galima sieti su ekonomine krize Lietuvoje ir pasaulyje, kai bankrutavo didelės įmonės, daug žmonių neteko darbo.

Vagystė. Dažniausiai padaroma nusikalstama veika analizuojamu 2003–2011 m. laikotarpiu yra vagystė. Daugiausia šių nusikaltimų buvo padaryta ir nuteista 2003 m. – 2 396 asmenys, o toliau pastebimas tendencingas mažėjimas. 2011 m. nuteistųjų už vagystes skaičius yra mažiausias – 1 084 asmenys.

Plėšimas. Kita nusikalstama veika, už kurios padarymą yra daugiausiai kalinčių asmenų, – plėšimas. Analizuojamu 2003–2011 m. laikotarpiu taip pat daugiausiai už plėšimus buvo nuteista 2003 m. – 1 108 asmenys, mažiausiai 2011 m. – 590 asmenų.

Retesni, tačiau turtinių nusikaltimų kategorijai priskiriami nusikaltimai yra vagystės stambiu mastu, sukčiavimas, turto prievartavimas, kyšininkavimas ir kontrabanda.

Sukčiavimas. Didžiausias skaičius nuteistųjų iš minėtųjų turtinių nusikaltimų yra už sukčiavimą. Nuo 2003 iki 2006 m. nuteistųjų už šį nusikaltimą skaičius didėjo, 2006–2009 m. kitimas neakivaizdus. 2010 m. nuteistųjų už sukčiavimą buvo beveik pusantro karto daugiau nei 2009-aisiais. Analizuojamo laikotarpio pabaigoje, 2011 m., pastebimas nežymus sukčiavimo atvejų sumažėjimas.

Turto prievartavimas. Kitas turtinis nusikaltimas – turto prievartavimas, kurio atvejų daugiausiai užfiksuota 2008 m., kai Lietuvoje ir pasaulyje buvo ekonominė krizė. Tais metais daugiausiai buvo nuteista – 68 asmenys – už turto prievartavimą. Lyginant su 2007-aisiais, nuteistųjų skaičius padidėjo beveik pusantro karto. Analizuojamo laikotarpio pabaigoje, 2011-aisiais, nuteistųjų už turto prievartavimą skaičius yra mažiausias – 38 asmenys.

Vagystė stambiu mastu. Už vagystę stambiu mastu daugiausiai nuteista 2005 metais – 47 asmenys. Ženklus nuteistųjų skaičiaus didėjimas

pastebimas 2003–2005 m., 2006–2008 m. ir 2010–2011 metais. Didžiausias nuteistųjų už vagystę stambiu mastu skaičiaus sumažėjimas buvo 2006 m., palyginti su 2005-aisiais.

Kyšininkavimas. Už kyšininkavimą nuteistų asmenų bendrame nusikalstamų veikų sąraše yra mažiausiai. Didžiausias nuteistųjų už kyšininkavimą skaičius buvo 2011 m. – šeši asmenys, o 2006-aisiais nuteistųjų už šią nusikalstamą veiką nebuvo nė vieno.

Kontrabanda. Nuteistųjų už kontrabandą skaičius svyruoja nuo 14 asmenų 2008 metais iki 42 asmenų 2010 metais. Kontrabandos nusikaltimų padidėjimas nuo 2008 m. iki 2010 m. sietinas su sparčiu kuro, alkoholio, cigarečių kainų kilimu. 2011 m. pastebimas nuteistųjų už kontrabandą sumažėjimas, jų skaičius sumažėjo beveik perpus ir pasiekė 2003 metų lygį.

Nusikaltimai, susiję su narkotikais, psichotropinėmis medžiagomis. Analizuojamo laikotarpio pradžioje, 2003-aisiais, už šiuos nusikaltimus per metus buvo nuteisti 258 asmenys, 2004 m. nuteistųjų skaičius kiek sumažėjo. Nuo 2005 m. pastebimas tolygus nuteistųjų už nusikaltimus, susijusius su narkotikais ir psichotropinėmis medžiagomis, skaičiaus didėjimas.

Sunkiausių nusikaltimų grupė – nusikaltimai žmogaus gyvybei ir sveikatai. Daugiausiai nuteisiama per metus asmenų už nužudymus, mažiausiai – už netyčinių gyvybės atėmimą.

Nužudymas. Už sunkų nusikaltimą – žmogžudystę – daugiausiai nuteistųjų buvo 2008 m. – 396 asmenys. Tai galima sieti su 2007 m. įsigaliojusia Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pataisa, kuri numato didesnę minimalią bausmę už šį nusikaltimą. Analizuojamo laikotarpio pradžioje (2003 ir 2011 m.) už nužudymą nuteistų asmenų skaičius buvo panašus.

Neatsargus gyvybės atėmimas. Už neatsargų gyvybės atėmimą daugiausiai nuteistųjų buvo 2004 m. – 19 asmenų. Tai beveik triskart daugiau nei 2003 ir 2005 metais. Mažiausias nuteistųjų už šį nusikaltimą skaičius užfiksuotas analizuojamo laikotarpio pabaigoje – 2010 ir 2011 metais.

Sunkus sveikatos sutrikdymas. Sunkių sveikatos sutrikdymo atvejų taip pat daugiausiai užfiksuota 2004 m. ir nuteista 218 asmenų. Mažiausiai nuteista asmenų už sunkų sveikatos sutrikdymą 2003 metais. Panašus lygis buvo ir 2007-aisiais. Nuo šių metų nuteistųjų už sunkų sveikatos sutrikdymą skaičius padidėjo ir beveik nekito iki 2011 metų.

Išžaginimas. Kitas sunkus nusikaltimas – išžaginimas, už kurį daugiausiai nuteistųjų buvo analizuojamo laikotarpio pradžioje – 2003 metais. 2004 m. nuteistųjų už išžaginimą, palyginti su 2003 m., buvo mažiau (nuo 177 asmenų sumažėjo iki 142 asmenų). 2004–2008 m. nuteistųjų už išžaginimą skaičius buvo panašus, 2009–2010 m. jis dar sumažėjo. Analizuojamo laikotarpio pabaigoje, 2011 m., nuteistųjų už išžaginimą padaugėjo ir skaičius per metus pasiekė 152 asmenis.

Viešosios tvarkos pažeidimas. Viešosios tvarkos pažeidėjų daugiausiai nuteista 2003 m. – 171 asmuo. Šis skaičius daugiau nei perpus sumažėjo 2004-aisiais. Nuo 2004 iki 2011 m. pastebimas viešosios tvarkos pažeidėjų teistumų skaičiaus augimas, tačiau net ir 2011 m. jų nuteista pusantro karto mažiau nei analizuojamo laikotarpio pradžioje 2003 metais.

Nusikalstamas susivienijimas. Asmenų, nuteistų už nusikalstamą susivienijimą, daugiausiai buvo 2004 m., o 2007-aisiais tokių atvejų, pasiekusių teismą, nebuvo. Analizuojamo laikotarpio pabaigoje, 2011 m., nuteistų už nusikalstamą susivienijimą buvo tiek pat kaip ir 2006-aisiais. Nuteistųjų už nusikalstamą susivienijimą skaičius svyruoja nuo nulio iki 12 asmenų per metus.

2003–2011 m. daugiausiai laisvės atėmimo bausme buvo nuteista 2003 m. – 5 427 asmenys. Daugiau nei penktadaliu nuteistųjų skaičius sumažėjo 2004-aisiais. 2004–2011 m. nuteistųjų laisvės atėmimo bausme mažėjo. 2011 m. nuteistųjų laisvės atėmimo bausme skaičius buvo mažiausias.

Paskirta laisvės atėmimo bausmė. 2003–2011 m. dažniausiai pasitaikančių turtinių nusikaltimų, t. y. vagystė ir plėšimas, daugiausiai buvo padaryta analizuojamo laikotarpio pradžioje. Toliau nuteistųjų už šiuos nusikaltimus skaičius nuolat mažėjo. Kitų dviejų turtinių nusikaltimų – sukčiavimas

ir kyšininkavimas – didžiausias nuteistųjų skaičius buvo pastaraisiais metais, o analizuojamo laikotarpio pradžioje nuteistųjų už šiuos nusikaltimus skaičius buvo bene mažiausias. Asmenų už kontrabandą ir nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, daugiausiai nuteista 2010 metais. Tiesa, 2011 m., nuteistųjų už nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, skaičius išliko toks pats, o kontrobandos atvejų sumažėjo perpus. Sunkaus sveikatos sutrikdymo ir neatsargaus gyvybės atėmimo atvejų daugiausiai teismuose buvo svarstyta 2004 m., o nužudymo – 2008-aisiais.

2003 m. daugiausia buvo paskirta laisvės atėmimo bausmių per visą analizuojamą laikotarpį. Dažniausiai asmenys buvo teisiami už viešosios tvarkos pažeidimus, išžaginimus, plėšimus ir vagystes. Mažiausiai nuteista už sukčiavimą.

2004-aisiais teismuose daugiausiai nagrinėta bylų, susijusių su nusikalstamu susivienijimu, neatsargiu gyvybės atėmimu ir sunkiu sveikatos sutrikdymu, mažiausiai – susijusių su narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, viešosios tvarkos pažeidimais.

2005 m. išsiskiria tuo, kad daugiausiai buvo nuteista už vagystes stambiu mastu, už kurias mažiausiai analizuojamu laikotarpiu nuteistųjų buvo 2006-aisiais. Taip pat tais metais nebuvo nuteista nė vieno asmens už kyšininkavimą.

2007 m. mažiausiai nuteista už nužudymus, o nusikalstamo susivienijimo bylų visiškai nebuvo.

2008-ieji išsiskiria tuo, kad daugiausiai nuteistųjų buvo už nužudymus bei turto prievartavimą per laikotarpį nuo 2003 metų iki 2011 metų, o mažiausiai – kontrabandos bylų Lietuvos teismuose.

2009 m. nepastebima akivaizdaus kurios nors vienos nusikalstamos veikos dominavimo arba ženklaus sumažėjimo, palyginti su kitais metais.

2010-aisiais mažiausiai nuteista už neatsargų gyvybės atėmimą, o daugiausiai už kontrabandą ir sukčiavimą.

2011 m. daugiausia nuteistųjų buvo už nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis bei kyšininkavimą. Ženklaus kurios nors nusikalstamos veikos sumažėjimo minėtais metais nepastebima.

4.2. NUKENTĖJUSIO NUO NUSIKALTIMO ASMENS PADĖTIS PASAULYJE

Nusikaltimo aukų teorizavimas

Daug diskusijų kelia įvairūs svarstymai apie nusikaltimo aukų dalyvavimą bei įtaką priimant teismo sprendimą už padarytą nusikaltimą¹⁸³.

Nusikaltimų aukų teises A. Ashworth skirsto į paslaugų teises ir procedūrinės teises. Svarbiausios, autoriaus nuomone, yra paslaugų teisės, kurios apima gydymą, paramą, informavimą, kompensaciją už nusikaltimo padarytą žalą. Taip pat jis pritaria, kad nusikaltimo auka dalyvautų teismo procese, ir jo įtakai priimant nuosprendį nusikaltusiam asmeniui.

I. Edward skiria keturias nusikaltimo aukos dalyvavimo baudžiamajame procese pozicijas. Pirmoji – nusikaltimo aukos kaip sprendimo priėmėjo dalyvavimas baudžiamajame procese. Antroji – mažiau drastiška – nusikaltimo aukos kaip konsultanto dalyvavimas baudžiamajame procese ir priimant teismo nuosprendį. Trečioji – labiau tradicinė – aukos kaip informacijos apie padarytą nusikaltimą teikėjo pozicija baudžiamajame procese. Ketvirtoji – ekspresyvus dalyvavimas, kai nusikaltimo aukos pateikia visą informaciją, kokią jie tik nori, tačiau neturi jokios įtakos priimant nuosprendį.

A. Sanders ir R. Young siūlo modeliuoti visa apimančias nusikaltimų aukų teises, derinant inkvizicinio tipo sistemą, pereinančią į atlygio sistemą ateityje.

J. Jackson atkreipia dėmesį į tai, kad reikia apskritai transnacionalinės ir tarptautinės baudžiamosios teisės pusiausvyros, atsižvelgiant tiek į nusikaltimo aukos padėtį, tiek į nusikaltusio asmens teises. Didžiojoje Britanijoje 1998 m. tarp nusikaltimo aukų vyravo nebaudžiamasis požiūris, kuris rėmėsi tuo, kuo daugiau visuomenė yra informuota apie baudžiamąją teisę, tuo mažiau ji bus agresyvi bausmių klausimu. Minėtoje valstybėje taip pat teigiamai žiūrima į nusikaltimo aukų gydymą.

¹⁸³ Hall M. *Victims and policy making*. New York: Willian Publishing, 2010.

Apibendrinant teorines pozicijas nusikaltimo aukų klausimu, nė viena koncepcija nėra visuotinai pripažinta ir universali. Taip pat nėra atrasta mechanizmo, kuris galėtų išspręsti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio konfliktą. E. Erez ir A. Sanders bei R. Young sutinka su tuo, kad šis konfliktas yra neišsprendžiamas.

Nusikaltimo aukų teisės

Daugelyje pasaulio valstybių vyrauja minimalaus standarto dermė ir teisėti lūkesčiai, kai teisės suteikiamos nusikaltimų aukoms remiantis šalies baudžiamosios teisės sistema¹⁸⁴.

Jungtinėse Amerikos Valstijose kiekvienos valstijos teisinėje bazėje veikia nusikaltimo aukas saugantys įstatymai arba netgi nuostatos jų klausimu įtraukiamos į konstituciją.

Olandijoje nusikaltimų aukos yra informuojamos visose baudžiamojo proceso etapuose, taip pat, jei pageidauja, leidžiama siekti žalos atlyginimo iš nusikaltimą padariusio asmens.

Pietų Afrikoje nusikaltimų aukų teisės yra platesnės, nes jos, kaip ir piliečių teisės, yra įtvirtintos šalies konstitucijoje.

Australijoje nusikaltimų aukų klausimai yra sprendžiami remiantis užuojauta, konstruktyvumu bei atkreipiant dėmesį į asmeninę situaciją, susijusią su nusikaltimu, jų teisėmis ir orumu.

Apskritai kalbant apie nusikaltimų aukų padėtį kiekvienoje valstybėje svarbu išskirti tam tikras kategorijas, kurios yra svarbios aptariant šį klausimą: informavimo sąlygos, apsauga, žalos atlyginimas, konsultavimas.

Škotijoje Nacionaliniame nusikaltimų aukų standarte numatyta nuostata, kad privaloma nusikaltimo aukai suteikti visą informaciją, kurią privalo žinoti apie jo teises, pareigas ir galimybes.

Anglijos, Velso ir Airijos įstatymuose yra nuostata, kad kaltinamasis ir nusikaltimo auka gali susitikti asmeniškai iki prasidedant baudžiamajam procesui, kad galėtų būti aptarti visi kylantys klausimai ir gauti atsakymai.

¹⁸⁴ Hall M. *Victims and policy making*. New York: Willian Publishing, 2010.

Australijoje pripažįstama nuostata, kad bent kartą per mėnesį policijos pareigūnai privalo susisiekti su nusikaltimo auka, nuolat palaikyti su ja ryšį. Panašios nuostatos nusikaltimų aukų klausimu vyrauja ir Anglijoje, Velse, Škotijoje, Naujoje Zelandijoje, Pietų Australijoje, kur ypatingas dėmesys skiriamas sunkių nusikaltimų aukų priežiūrai, globai, teikiama informacija apie nuteistųjų (susijusių su kiekvienu atveju) lygtinį paleidimą, taip pat laikiną jų paleidimą arba pabėgimą iš įkalinimo įstaigos, slapstymąsi.

Pietų Afrikoje ir Airijoje tokia informacija yra teikiama visoms nusikaltimo aukoms, nepaisant nusikaltimo sunkumo ir patirtos žalos. Airijoje taip pat daug dėmesio skiriama nusikaltimų aukų asmens, namų ir jų duomenų, sveikatos apsaugai (pvz., prievartavimo aukų medicinos apžiūrą atlieka tos pačios lyties medikas). Siekiama maksimaliai išvengti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio akistatos, taip apsaugoti pažeidžiamus asmenis nuo antrinės viktimizacijos.

Kanados įstatymuose numatoma, kad nusikaltimų aukos turi būti saugomos ir globojamos visuose teismo proceso etapuose.

Anglijos ir Velso įstatymuose numatomas žalos atlyginimas, privalomas iš valstybės. Pietų Afrikoje žalos atlyginimo sistema yra nukreipta į nuteistąjį – tai yra jo pareiga.

Jungtinėje Karalystėje, nors ir nusikaltimų aukų padėtis yra gera, joms nėra leidžiama daryti įtakos primant nuosprendį. Lygiai tokia pati nuostata vyrauja ir Olandijoje, kur nuosprendžio priėmimo galią turi tik valstybė.

Nusikaltimo aukų padėtis tarptautinių organizacijų teisės aktuose

Tarptautiniu lygmeniu visų pirma buvo atkreiptas dėmesys į kompensacijos nusikaltimų aukoms užtikrinimą. Šį klausimą kėlė tiek Europos Taryba, tiek Jungtinių Tautų Organizacija. 1977 m. Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė rezoliuciją (77) 27 dėl kompensacijų nukentėjusiems nuo nusikaltimų. Ši rezoliucija buvo rekomendacinio pobūdžio, jai buvo siūloma vadovautis toms valstybėms narėms, kuriose nebuvo užtikrinama kompensacija nusikaltimų aukoms. Kadangi rekomendacinio pobūdžio rezoliucija nėra priemonė užtikrinti geresnę nusikaltimų aukų padėtį, valstybėse narėse buvo parengta tarptautinė konvencija ir 1983 m.

priimta Europos konvencija dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų¹⁸⁵, kurios pagrindinė užduotis buvo įtraukti kompensaciją nusikaltimų aukoms į baudžiamosios politikos formavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu. Turėjo būti numatytos minimalios taisyklės spręsti nusikaltimų aukų kompensacijos klausimus, taip pat nustatytos tarptautinio bendradarbiavimo gairės. Atsižvelgiant į kiekvieną atvejį, kompensacija apima nuo medicinos paslaugų iki kompensacijos už atlyginimo praradimą ir laidojimo išlaidų padengimą.

Jungtinių Tautų Organizacija parengė įvairių teisinių dokumentų, standartų ir normų, skirtų nusikaltimų aukų padėčiai gerinti. Remiantis jomis kiekviena šalis turi galimybę įvertinti joje veikiančios baudžiamosios teisės humaniškumo, teisingumo ir efektyvumo lygį. 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinė Asamblėja priėmė dviejų dalių Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaraciją¹⁸⁶.

Pirmoji dalis – dėl nusikaltimo aukų. Nusikaltimo auka yra asmenys, individualiai ar kolektyviai patyrę žalą (fizinę, moralinę, emocinę, materialinę). Nusikaltimo auka asmuo pripažįstamas, nepaisant to, ar nusikaltimą padaręs asmuo jau yra nuteistas, ar dar net nesulaikytas. Nusikaltimo auka taip pat gali būti tiesioginės aukos artimieji, giminės ar išlaikomi asmenys, kurie patiria žalą. Deklaracijoje taip pat pabrėžiamas nediskriminacijos ir lygiateisiškumo principas.

Antroji dalis – dėl piktnaudžiavimo valdžia aukų. Šioje dalyje kalbama apie asmenis, kurie patyrė žalą (fizinę, moralinę, emocinę, materialinę ar kt.) dėl veikimo ar neveikimo, kuris nepažeidžia nacionalinių įstatymų, bet tarptautiniu lygmeniu pripažįstamas kaip žmogaus teisių pažeidimas¹⁸⁷.

¹⁸⁵ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, 24.XI.1983, prieiga internetu <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/116.doc>> [žiūrėta 2012-08-19]

¹⁸⁶ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34 November 1985, prieiga internetu <<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>> [žiūrėta 2012-08-19]

¹⁸⁷ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, A/RES/40/34 November 1985, prieiga internetu <<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>> [žiūrėta 2012-08-19]

Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracijoje taip pat yra išskiriamos pagrindinės aukų teisės: prieinamas teisingumo siekimo ir tinkamo jos traktavimo (pagarbiai ir užjaučiant), teisė į reputaciją, teisingą kompensaciją (iš valstybės, jei nuteistasis to neatliko) ir pagalbą (materialinę, medicinos, psichologinę, socialinę).

Nusikaltimų aukų teisių apsaugos srityje svarbus yra ir Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose¹⁸⁸, kuriame numatoma ne tik ginti nukentėjusiojo interesus bei stengtis kuo labiau sumažinti nusikaltimo padarinius, bet ir užtikrinti nusikaltimo aukos statusą teismo procese, apsaugoti nuo antrinės viktimizacijos.

Kitas svarbus Europos Sąjungos Tarybos priimtas dokumentas – 2004 m. balandžio 29 d. direktyva dėl **kompensacijos nusikaltimų aukoms**¹⁸⁹. Šioje direktyvoje įtvirtinama bendradarbiavimo sistema, kuri palengvina nusikaltimų aukoms galimybę gauti kompensaciją esant užsienyje, kuri turi veikti remiantis valstybių narių schemomis atlyginant žalą, patirtą dėl tyčinių smurtinių nusikaltimų.

Efektyviam bendradarbiavimui tarp Europos Sąjungos šalių narių 1990 m. buvo įsteigta nevyriausybinė organizacija *Victim support Europe* (iš pradžių vadinosi *European Forum for Victim Services*)¹⁹⁰. Ši nevyriausybinė organizacija apima 28 nacionalines organizacijas valstybėse narėse, kurios:

- skatina, kad nusikaltimų aukoms būtų teikiamos efektyvios paslaugos visoje Europos Sąjungoje,

¹⁸⁸ Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamosiose bylose, (2001/220/TVR), 2001 m. kovo 15 d., prieiga internetu <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:04:32001F0220:LT:PDF>> [žiūrėta 2012-08-19]

¹⁸⁹ Europos Sąjungos Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms, prieiga internetu <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/dd/19/07/32004L0080LT.pdf>> [žiūrėta 2012-08-19]

¹⁹⁰ Victim support Europe internetinė svetainė <<http://www.victimsupporteurope.eu/>> [žiūrėta 2012-08-19].

- stengiasi, kad žalos atlyginimas nukentėjusiesiems visoje Europos Sąjungoje būtų sąžiningas nepaisant tautybės,
- skatina nusikaltimų aukų įtraukimą į baudžiamosios justicijos sistemą;
- dalijasi praktika, patirtimi ir informacija nusikaltimų aukų padėties gerinimo klausimais su kitomis valstybėmis narėmis.

Nusikaltimų aukų pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis problema

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomone, išreikšta oficialiame leidinyje 2012 m. vasarį, nusikaltimų aukų pasitikėjimas baudžiamosios teisenos sistema yra mažas. Komiteto nuomone, visų pirma reikia konkretinti „aukos“ apibrėžtį, kad būtų sustiprintos ir pripažintos aukos šeimos ar atstovo teisės procese. Statistika rodo, kad 50 proc. nusikaltimų aukų net nepraneša apie padarytą nusikaltimą atitinkamai teisėsaugos institucijai. Pagrindinės šio elgesio priežastys nurodomos tokios: nusikaltimų aukos nesupranta pranešimo apie nusikaltimą svarbos, sistemos arba dažniausiai nepasitiki teisėsaugos institucijomis, jų teikiama pagalba, apsauga bei parama, taip pat netiki teisingumu¹⁹¹.

Projekto „Victims in Europe“ surinkti duomenys ir atliktas tyrimas rodo, kad neigiamų nusikaltimų aukų pasitikėjimo institucijomis vertinimo aspektų yra daugiau nei teigiamų. Daugiau nei 60 proc. respondentų nesutinka arba visiškai nesutinka su tuo, kad jie gauna apsaugą nuo žiniasklaidos keliamos grėsmės tapus nusikaltimo auka; 59,5 proc. teigia, kad jų privatumas nėra užtikrinamas; 49,5 proc. nesutinka, kad jų teisėsauga efektyviai vykdo kontaktų su nusikaltėliu skaičiaus minimizaciją. Šie statistikos duomenys rodo Olandijos, Vokietijos, Čekijos, Maltos, Vengrijos,

¹⁹¹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui „Aukų teisių stiprinimas ES“ (COM(2011) 274 galutinis) ir dėl pasiūlymo priimti Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai (COM(2011) 275 galutinis – 2011/0129 (COD)), prieiga internetu <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:043:0039:01:LT:HTML>> [žiūrėta 2012-08-20]

Škotijos, Švedijos, Šiaurės Airijos, Belgijos, Slovakijos, Austrijos, Bulgarijos, Prancūzijos, Anglijos ir Serbijos nusikaltimų aukų bendrą savo padėties ir galimybes gauti tinkamą pagalbą vertinimą¹⁹².

4.3. NUSIKALTIMO AUKŲ SITUACIJA LIETUVOJE

Analizuojant žmonių viktimologinę patirtį, vienas iš skirstymo būdų gali būti skirstymas į neturinčius viktimologinės patirties asmenis ir nusikaltimų aukas. Turintiems viktimologinės patirties žmonėms priskiriamas nusikaltimo aukos statusas. Tačiau, manoma, kad aukų statusas visuomenėje suprantamas stereotipiškai, tik per patį nukentėjimo faktą. Pačias nusikaltimo aukas galima skirstyti į tas, kurios bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis, ir jas galima priskirti „ideliams aukų“ tipui. Šiam tipui priskirtini asmenys, kurie, tapę nusikaltimo auka, praneša apie nusikaltimą policijai ir bendradarbiauja su kriminalinės justicijos sistema, įskaitant ir teismą. Tokios nusikaltimo aukos dar vadinamos „realiomis aukomis“, nes jos dalyvauja kriminalinės justicijos sistemoje (Hall). Pranešimas policijai ir bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis rodo ne tik tą faktą, kad buvo padarytas toks nusikaltimas, apie kurį būtina pranešti, bet ir atitinkamą tų institucijų patikimumą ir pasitikėjimą jomis.

Nusikaltimo aukų statistiką galima analizuoti pagal registruotų nusikaltimų statistiką. Nusikaltimų statistika rodo ir oficialią nusikaltimo aukų statistiką, tačiau, kaip rodo atliekami viktimologiniai tyrimai tiek užsienio šalyse, tiek Lietuvoje, nusikaltimų skaičius per metus tik iš dalies parodo, kiek statistiškai yra nukentėjusiųjų nuo vienokios ar kitokios nusikalstamos veikos. Kaip rodo 2011 m. atliktas tyrimas, 13 proc. apklaustos dalyvių, kurie per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo auka, niekur apie tai nepranešė, nes manė, kad teisėsaugos institucijos jiems

¹⁹² Project VICTIMS IN EUROPE Implementation of the EU Framework Decision on the standing of victims in the criminal proceedings in the Member States of the European Union, prieiga internetu <http://www.weisser-ring.at/Project_Victims_Europe_Final_Report_2_2010.pdf> [žiūrėta 2012-08-20]

nepadės. 2003 m. tokių buvo 28 proc. O teisė į teisingumo įgyvendinimą ir žalos atlyginimą kiekvienam asmeniui garantuojama tiek Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnį asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas¹⁹³.

Lietuvos Respublikos teisinėje bazėje nusikaltimo auka vadinama nukentėjusiuoju. Nukentėjusiojo sąvoka apibrėžiama Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. Juo laikomas fizinis asmuo, kai yra pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi, kuriam nusikalstama veika buvo padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala¹⁹⁴.

Nukentėjusysis, remiantis LR BPK, turi šias teises¹⁹⁵:

- teikti įrodymus, t. y. pateikti savo iniciatyva daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti;
- pateikti prašymus, pvz., raštu prašyti prokurorą atlikti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytus veiksmus. Be to, jis turi teisę dalyvauti atitinkamuose atliekamuose tyrimo veiksmuose, apklausų metu užduoti klausimus, susipažinti su atliktų tyrimo veiksmų protokolais, teikti pastabas dėl šių protokolų turinio. Taip pat, lyginant su ankstesniu Baudžiamojo proceso kodeksu, naujajame yra panaikintas draudimas nukentėjusiajam skųsti prokuroro nutarimą atsisakyti skirti įtariamajam nukentėjusiojo prašomą kardomąją priemonę;
- ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės ją teisingai išspręsti;

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33–1014.

¹⁹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.

¹⁹⁵ Ten pat.

- pareikšti nušalinimus ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, teisėjui, teismo posėdžio sekretoriui, vertėjui, ekspertui ir specialistui;
- lietuvių kalbos nemokantiems nukentėjusiesiems užtikrinama teisė daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jis moka. Visais šiais atvejais, taip pat susipažindami su bylos medžiaga, proceso dalyviai turi teisę naudotis vertėjo paslaugomis;
- pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veiką materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį dėl turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo. Ši Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostata buvo papildyta – nukentėjusiajam suteikta teisė gauti kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo, įkurto smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos atlyginimui, taip pat įstatymo nustatyta tvarka nemokamai gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą;
- reikalauti, kad būtų padengtos išlaidos (išlaidos dėl kelionių į iškviatimo vietą, taip pat dėl gyvenimo joje, atlyginimas už atitraukimą nuo įprastinio darbo ir t. t.). Ši nukentėjusiojo teisė buvo apribota, priimant Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pataisą, ir su dalyvavimu teismo procese susijusios išlaidos pripažįstamos tinkamomis kompensuoti tik ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo sprendimu;
- palaikyti kaltinimą privataus kaltinimo byloje;
- turėti atstovą pagal įstatymą ar įgaliojimą;
- ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla. Ikiteisminio tyrimo metu bet kuriuo momentu nukentėjusysis turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. Be to, nuo bylos gavimo teisme dienos turi teisę susipažinti su visa bylos medžiaga ir daryti jos išrašus ar kopijas. Leidimas susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga pateikiamas prokurorui, kuris turi teisę, surašydamas motyvuotą nutarimą, atmesti šį prašymą. Ankstesniame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse buvo įtvirtintas griež-

tas draudimas susipažinti su duomenimis ir medžiaga, jis vėliau buvo panaikintas ir nukentėjusiajam suteikta galimybė visavertiškiau dalyvauti baudžiamajame procese;

- dalyvauti bylą nagrinėjant teisme ir reikalauti proceso anonimiškumo, kai teisme nagrinėjamos žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bylos, taip pat kitos bylos, kai siekiama užkirsti kelią paskelbti žinias apie privatų proceso dalyvių gyvenimą;
- pasakyti baigiamąją kalbą;
- apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskūsti teismo nuosprendį ar nutartį, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmus ir nutarimus nukentėjusysis gali apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūną kontroliuojančiam prokurorui;
- teisę paduoti apeliacinį ar kasacinį skundą ir dalyvauti jį nagrinėjant apeliacine ar kasacine tvarka;
- prašyti taikyti proceso dalyvio anonimiškumą;
- teikti įrodymus, t. y. pateikti savo iniciatyva daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti;
- pateikti prašymus, pvz., raštu prašyti prokurorą atlikti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatytus veiksmus. Be to, nukentėjusysis turi teisę dalyvauti atitinkamuose atliekamuose tyrimo veiksmuose, apklausų metu užduoti klausimus, susipažinti su atliktų tyrimo veiksmų protokolais, teikti pastabas dėl šių protokolų turinio.

Nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos statusas ir įtaka nusikaltimą padariusiam asmeniui skiriamai bausmei reglamentuojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse.

Analizuojamu 2003–2011 m. laikotarpiu įvyko keli esminiai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimai, suteikę svarbesnį vaidmenį nusikaltimo aukai bendrame nusikaltimo kontekste.

Baudžiamojo poveikio priemonių sąrašė, įtvirtinus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pataisą, atsirado draudimas nusikaltusiam

asmeniui artintis prie nukentėjusiojo¹⁹⁶, tai iš esmės įtvirtina galimybę pastarajam kreiptis į teisėsaugos institucijas, jei šio draudimo yra nepaisoma.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse taip pat įtvirtintas nusikaltusio asmens ir nukentėjusiojo susitaikymas bei visiškas arba dalinis žalos atlyginimas¹⁹⁷, tai suteikia galimybę nusikaltimą padariusiam asmeniui išvengti sunkesnės bausmės, o nukentėjusiajam – iš dalies arba visiškai atlyginti žalą.

Bendra tendencija po Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimų yra ta, kad esant nukentėjusiajam, nusikaltimą padaręs asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėm tik kai yra nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo pareiškimas ar prokuroro reikalavimas¹⁹⁸. Ši nuostata sudaro sąlygas tam tikrais atvejais nusikaltimą padariusiam asmeniui išvengti pelnytų bausmės, jei jam pavyksta susitarti su nukentėjusiuoju, kad šis nepateiktų pareiškimo. Akivaizdu, kad kai kuriais atvejais nukentėjusysis valdo situaciją, nes nuo jo priklauso tolesnė veiksmų eiga.

Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų teisėms užtikrinti 2003 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas, kuriuo apibrėžiama Nusikaltimų aukų socialinės teisinės apsaugos politika, o pagrindiniai jos uždaviniai yra šie¹⁹⁹:

- 1) pašalinti esamas nusikaltimų aukų teisinės apsaugos reguliavimo spragas, plėsti procesines nukentėjusiųjų teises;
- 2) užtikrinti žalos, patirtos dėl padarytų nusikaltimų, atlyginimą;
- 3) organizuoti socialinę-psichologinę pagalbą nusikaltimų aukoms, patarti ir padėti joms suvokti, kaip elgtis konfliktinėmis situacijomis, savo elgesiu neišprovokuoti ar nepalengvinti nusikaltimo padarymo;
- 4) įsteigti socialinės (turtinės) paramos nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų fondą;

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741 (aktuali redakcija)

¹⁹⁷ Ten pat.

¹⁹⁸ Ten pat.

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. 2003 m. kovo 20 d. Nr. IX-1383.

- 5) skatinti ir remti viktimologinius tyrimus;
- 6) sukurti bei tobulinti viktimologinės informacijos duomenų banką apie nusikaltimų aukas ir joms padarytą fizinę, turtingą bei morali-
nę žalą;
- 7) tobulinti draudimo nuo galimų nusikaltimų sistemą ir jų aukų ap-
saugos bei gynimo teisės bazę;
- 8) įgyvendinti gyventojų švietimo bei mokymo programas viktimo-
logijos ir nusikaltimų prevencijos srityje.

Remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateikto-
mis ataskaitomis, iki 2011 m., vykdant aktyvią švietimo politiką minėtu
klausimu, buvo pasiekta, kad vis daugiau nukentėjusių nuo nusikalstamos
veikos kreipiasi į teisėsaugos institucijas²⁰⁰. 2005–2011 m., kai vidutiniš-
kai nukentėjusiųjų per metus būdavo 6–9 proc. gyventojų, kiek daugiau –
2008 metais. Nukentėjusiųjų, kurie kreipiasi į teisėsaugos institucijas, skai-
čius kiek varijuoja: 2006 m. į policiją kreipėsi 77 proc., 2008 m. – 74 proc.,
2010 m. – 80 proc., o 2011 m. – 65 proc. nukentėjusių nuo nusikalstamos
veikos asmenų²⁰¹.

2008 m. lapkričio 14 d. buvo priimtas Smurtiniais nusikaltimais pada-
rytos žalos kompensavimo įstatymo pakeitimo įstatymas²⁰², juo remdamasi
Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija vykdo specialiąją Nukentėju-
sių nuo nusikaltimų asmenų fondo programą. Pagrindinis jos tikslas – užti-
krinti smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimą. Specialio-
sios Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programos lėšas sudaro
teismo paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės (įmokos į Nukentėjusių
nuo nusikaltimų asmenų fondą), pagal įstatymą išieškotos lėšos, valstybės
biudžeto asignavimai ir kitos teisėtai gautos lėšos²⁰³. Nukentėjusieji pagal šią

²⁰⁰ Ataskaita apie nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgy-
vendinimą 2011 metais, prieiga internetu <<http://www.vrm.lt>> [žiūrėta 2012-06-26]

²⁰¹ Ten pat.

²⁰² Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo
įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 85-3140.

²⁰³ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos internetinė svetainė <www.tm.lt>
[žiūrėta 2012-06-26]

programą ir remiantis dabartine Lietuvos Respublikos teisine baze nelieka absoliučiam užribyje. Koncentruojamasi taip pat ir į nusikalstamos veikos atlikimo metu patirtą žalą ir jos atlyginimą.

Nusikaltimo aukų situacijos Lietuvoje ekspertinis vertinimas

Nuo 2003 m. iki 2011 m. įvykę nusikaltimo aukų politikos pokyčiai skatina skirti daugiau dėmesio aukoms, nusikaltimo aukos ir nusikalstamą veiką padariusio asmens dialogui arba, atvirkščiai, draudimą nusikaltėliui artintis prie aukos, kuriami fondai, kurie iš dalies rodo nusikaltimo aukų ir bendrapiliečių bendrystės užuomazgas bei motyvaciją dalyvauti kriminalinės justicijos sistemoje. Nusikaltėlių išaiškinimo ir nubaudoimo procese atsiranda kiek daugiau dėmesio ir nusikaltimo aukai.

Vykdam šį tyrimą surengtoje diskusijoje, kurioje dalyvavo ekspertai iš teisėsaugos institucijų, kriminologai, žurnalistai, rašantys straipsnius kriminaline tematika, buvo diskutuojama ir nusikaltimo aukų situacijos Lietuvoje tema. Ši tema ne tiek daug sulaukė ir ekspertų dėmesio, ir tai taip pat rodo, kad nusikaltimo aukos nėra lygiateisės kriminalinės justicijos sistemos dalyvės. Nesunku suprasti, kad valstybės institucijos kartu su teisėsaugos institucijomis stengiasi gerinti nusikaltimų statistiką ir stiprinti saugumą visuomenėje. Visuomenės ir nusikaltimo aukų dialogas dar tik kuriamas, tai pripažįsta ir diskusinėje grupėje dalyvavę ekspertai.

Ekstertai mažiau palankiai vertina nusikaltimo aukų situaciją, lyginant su skiriamu dėmesiu asmenims, įtariamiesiems padarius nusikaltimą. Jų nuomone, nusikaltimo aukoms nepakankamai yra taikoma turima teisinė bazė ir joms yra skiriama nepakankamai dėmesio.

„Aukos gauna daug mažiau dėmesio nei įtariamieji ir žymiai mažiau teisių turi, tų įsivaizduojamų. Pagal įstatymus, aišku, turi, bet aukos yra labiau nuskriaustos“ (policijos atstovas).

Ekspertai nemini pačių teisėsaugos institucijų darbo, galinčio daryti įtaką jų nepatikimumui tarp nusikaltimo aukų. Šis aspektas nebuvo įvardytas kaip lemiantis, kodėl nusikaltimo aukos laiko teisėsaugos institucijas

labiau nepatikimomis nei patikimomis. Tokį požiūrį lemiantys veiksniai, jų nuomone, yra bendros nepasitikėjimo kitais žmonėmis tendencijos, įskaitant ir kaimynystę, pilietiškumo, bendravimo įgūdžių ir pasitikėjimo stoka. Tai yra bendros nepasitikėjimo tendencijos, turinčios įtakos ir nuostatomis apie teisėsaugos institucijų patikimumą. Kita vertus, nepasitikėjimas kaimynais, nepatiklumas kitų žmonių atžvilgiu stiprina baimės jausmą, susvetimėjimą ir tuomet dėl menkiausių prasižengimų kreipiamasi į atitinkamas teisėsaugos institucijas, kurios nepajėgios išspręsti tokių „smulkių“ problemų, kurios yra sprendtinios dialogo tarp tų veiksmų netenkinančių ir tuo veiksmu piktnaudžiaujančių asmenų, ypač kaimyninėje aplinkoje.

„Didmiesčiuose žmonės nepažįsta savo kaimynų gyvendami po 20, 30 metų tame pačiame daugiabutyje. Lietuvoje daug žmonių bijo pasakyti, kad kažkas kažką ne taip daro. Nepasakys jie žmogui, bet jau skambins policijai ar į savivaldybę. Toks didelis baimės jausmas arba pilietiškumo trūkumas, susvetimėjimas“ (akademikas)

„Anksčiau mes nesulaukdavome skambučių, kad kažkas išmetė popieriuką, o dabar jau pasako“ (policijos atstovas).

„Gal visgi labiau žmogus bijo žmogaus, o ne institucijos, jam šalia to žmogaus reikia gyventi“ (teismų atstovas).

„Tas pats ekonominis sunkmetis, susvetimėjimas, nepasitikėjimas tas priklauso nuo paties žmogaus“ (prokuratūros / kalėjimų atstovas).

Teisėsaugos institucijų, konkrečiai policijos, nepatikimumas galėtų būti aiškinamas ir nukentėjusių nuo nusikalstamos veikos pranešimų mažėjimu. Ekspertų nuomone, pranešimų mažėjimas greičiau rodo ne tiek gyventojų nepasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, kiek labai racionalų nukentėjusiųjų pasirinkimą: racionaliai įvertinamas padaryto nusikaltimo sunkumas ir tada priimamas sprendimas, kaip konkrečiu atveju geriau pasielgti. Nukentėjusieji linkę pasverti tiek laiko sąnaudas, tiek finansines galimybes. Ekspertų nuomone, dažniausiai nepranešama dėl smulkių pažeidimų, nusikalstamų veikų, nes policija neturi tiek išteklių tokiems

pažeidimams ar nusikaltimams išaiškinti. Jų nuomone, nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys, visų pirma įvertina nuostolius. Kita vertus, retai išaiškinamos ir turinčios mažą nuostolį kriminalinės bylos. Vadinas, policija visų pirma reaguoja pagal nusikaltimo sunkumą, o žmonės – pagal aktualumą, nes, ekspertų nuomone, dažniausiai nukenčiama dėl smulkių nusižengimų ar nusikaltimų.

„Gyventojams aktualesni daugiau smulkesni pažeidimai, kuriems policija neturi reikiamų išteklių. Kiek man teko susidurti, tarp pažįstamų, draugų buvo ir apiplėšimų, buvo ir butas apvogtas, bet kai nėra didelio nuostolio, tai dažniausiai nebuvo išaiškinta, o kai būna nužudymas – aiškinamasi iki galo.“ (akademikas)

Dėl šių priežasčių kritiškai vertinama ir nusikaltimo aukų statistika. Statistikos objektyvumui turi tiesioginę įtaką ir teisėsaugos institucijų patikimumas: kai labiau pasitikima, tada dažniau ir kreipiamasi, ir atvirksčiai. Kita vertus, statistikos apie nusikaltimo aukas netikslumams turi įtakos ir nusikalstamų veikų registravimo policijoje tvarka: registruojami tik tie nusikaltimai, kuriuos galima išaiškinti. Tokia nusikaltimų registravimo sistema susijusi su teisėsaugos institucijų pajėgų trūkumu. Šis trūkumas grindžiamas neišaiškintų, nebaigtų bylų skaičiumi tiek policijoje, tiek prokuratūroje. Kita vertus, keliamas klausimas, kiek šios teisėsaugos institucijos suinteresuotos turėti realų nusikaltimų ir nusikaltimo aukų vaizdą, kai susilaukiama atitinkamos reakcijos ir sankcijų dėl neišaiškintų bylų.

„Statistiką galima paaiškinti taip: kuo mažiau pasitiki, tuo mažiau praneši, tuo mažiau užregistruojama ir t. t. Yra tiesioginis ryšys tarp nepasitiki ir nepraneša. Policija turi panorėti pamatyti tikrą vaizdą. Remiantis Teisės instituto pristatytu tyrimu, užregistruojama dešimtadalis nusikalstamų veikų. Užregistruojama tai, kas paprasčiau išaiškinti. Policija tikrai neturi pajėgumų. Prokuratūroje taip pat yra labai daug neišspręstų bylų. Vadinas, yra tam tikras sistemos nepajėgumas. Turiu didelį norą, kad policija pasakytų, kad ta dalis didelė ir kad spręsim, nes pagal 100 000 gyventojų tenkantį nusikalstamumą, Lietuva stovi Europos šalių pabaigoje“ (akademikas)

Mažėjantis užregistruotų nusikaltimų skaičius nėra gerėjančio teisėsaugos institucijų darbo rezultatas, bet greičiau žmonių nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis požymis. Teisėsaugos institucijų patikimumą ir pasitikėjimą jomis lemia nusikalstamų veikų ištyrimo ir patirtos žalos kaina.

„Mes jau bent keletą metų reikalaujame, kad viską registruotų, bet yra ir gyventojų supratimas, kad neapsimoka kreiptis dėl smulkmenos. Brangiau yra ištirti smulkų pažeidimą nei patirta žala. Bet registruoti turi. Niekas nereikalauja, kad būtų kuo didesnis ištyrimo procentas. Esmė yra, kad vykty nusikalstamų veikų registracija. Dabar, tiesa, reikalavimas yra, kad tavo teritorijoje nebūtų veikų, kas gali kažkiek sąlygoti neregistravimą“ (policijos atstovas)

Ekspertų nuomone, nusikaltimų skaičius išlieka stabilus. Tas stabilumas išsilaiko dėl vykstančių migracijos procesų – emigruoja tiek į nusikalstamą veiką linkę asmenys, tiek nusikaltimo aukos. Migracija yra pasiekusi tokį mastą, kad dabar tikslinga išskirti ir nusikalstamumo migraciją.

„Nemažėja nusikaltimų. Tai gana stabilu. Kalbant apie užregistruotus nusikaltimus, paskutiniai mėnesiai rodo, kad nusikaltimų skaičius padidėjo.“ (policijos atstovas)

„Galiu iškelti versiją, įvertinus migraciją iš Lietuvos, išvyksta 100 000 aktyviausios pagal padaromus nusikaltimus amžiaus grupės nuo 18 iki 45 metų. Išbraukus ir perskaičiavus, mano supratimu, gausime labai panašius skaičius vien dėl migracijos – nusikalstamumo migracija. Nusikaltimo aukos irgi išvyksta“ (akademikas).

Pripažįstama, kad visuomenėje nusikaltimų baimė yra stipri, bet ji yra reali. Nusikaltimų baimė menkina kriminalinės justicijos sistemos patikimumą ir pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis. Kriminalinės justicijos sistemos patikimumą gali koreguoti ir tokie teisėsaugos institucijų veiksmai, kaip antai bausmių paskyrimo išaiškinimas, žalos atlyginimas nusikaltimo aukoms, viešųjų ryšių stiprinimas, žmonių informavimas apie teisėsaugos institucijose vykdomą darbą ir to darbo rezultatus, priimamą

sprendimų argumentacija. Pastebima, kad dauguma nusikaltimo aukų apskritai yra kritiškai nusiteikę ir tai taip pat turi įtakos teisėsaugos institucijų patikimumui.

Lyginant nusikaltimo aukų padėtį su situacija prieš dešimt metų, Lietuvoje matomi teigiami poslinkiai: daugiau dėmesio skiriama aukos konfidencialumui, ypač nepilnamečių asmenų, ir tai gali skatinti nusikaltimų aukas bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis; įteisintas žalos atlyginimas už smurtinius nusikaltimus, daugiau dėmesio skiriama informuoti apie būdus ir priemones, galinčias pagelbėti apsaugant nuo galimų nusikalstamų veikų. Priemonės, skirtos pagelbėti nusikaltimo aukoms ir apsaugoti nuo galimų nusikalstamų veikų, prisideda prie teisėsaugos institucijų patikimumo stiprinimo ir nusikaltimo aukų pasirengimo bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis.

„Dirbame taip, kad nusikaltimo aukos nebūtų atskleistos mažuose miesteliuose, daug dirbama nepilnamečių konfidencialumo srityje. Anksčiau pasakydavo, kas ir kur. Negana to, auka dar yra ir visuomenės dėmesys. Gal pačios aukos pasisako? Tačiau nusikaltimo aukos artimieji turi supratimą, kad nereikia skleisti informacijos apie tokius dalykus“ (prokuratūros / kalėjimų atstovas)

„Galvočiau, kad pagerėjo. Faktas yra akivaizdus: smurtiniais nusikaltimais patirtos žalos atlyginimas, kaip pasaulyje, atsirado. Daugiau ar mažiau stiprėja informavimas kaip saugotis nuo nusikaltimų. Tai turėtų būti dar labiau daroma, toje pačioje policijoje informuojant atėjusius pranešti žmones, ką daryti kitą kartą, kad taip nenutiktų. Taip keltų ir policijos įvaizdį“ (akademikas)

Teismuose yra apklausų kambariai, jų ir vaikų teisės saugomos. Visuomenė negauna informacijos apie nusikaltimo aukų teisių pagerėjimą“ (teismų atstovas)

Aptariant nusikaltimo aukų situaciją Lietuvoje, ekspertai analizavo teisėsaugos institucijų patikimumo mažėjimą Lietuvoje, argumentuojant bendras visuomenėje tarpusavio santykių problemas – susvetimėjimą,

nepasitikėjimą kitais žmonėmis. Ekspertai neanalizavo konkrečių Lietuvos žmonių pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis aspektų, t. y. teisėsaugos institucijų atstovų veiksmų, galinčių turėti įtakos didesniai pasitikėjimui ar nepasitikėjimui tomis institucijomis. Jų nuomone, dabar labai svarbu kuo išsamiau ir suprantamiau bei reguliariau teikti informaciją apie teisėsaugos institucijų veiklą ir priimamus sprendimus. Teisėsaugos institucijų nepatikimumą stiprina nepakankamas šių institucijų komunikavimo galimybių panaudojimas, teisėsaugos institucijų uždarumas. Iš teisėsaugos institucijų labiau matoma yra policija, kuri viešai deklaruoja ir stengiasi įgyvendinti bendradarbiavimo su bendrapiliečiais idėją. Teisėsaugos institucijų matomumas plėstų bendradarbiavimą su nusikaltimo aukomis ir potencialiomis nusikaltimo aukomis. Teisėsaugos institucijos būtų labiau matomos, jei būtų išaiškinama daugiau nusikalstamų veikų ir nubaudžiama nusikaltėlių, tam padėtų prevencinė veikla, kurios dienvartarkėje būtų reguliari informacijos apie galimybes apsisaugoti nuo galimų nusikalstamų veikų jų atžvilgiu sklaida, saugios kaimynystės akcentavimas. Saugi kaimynystė stiprintų pilietiškumą geografiniu aspektu, kartu bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis. Toks dialogas didintų teisėsaugos institucijų patikimumą tarp bendrapiliečių. Teisėsaugos institucijų patikimumas visuomenės akyse yra labai svarbus veiksnys, darantis įtaką žmogaus elgesiui konkrečioje situacijoje, susijusioje su asmens, turto saugumu. Patikimumas yra svarbesnis veiksnys nei pasitikėjimas. Tai leidžia spręsti ir ekspertų pozicija, akcentuojanti institucinį kriminalinės justicijos sistemos patikimumą.

4.4. VIKTIMOLOGINĖ PATIRTIS LIETUVOJE

Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis

2011 m. atliktas tyrimas leidžia skirstyti apklausos dalyvius į turinčius viktimologinę patirtį ir jos neturinčius. Turinčius viktimologinę patirtį apklausos dalyvius galima skirstyti į tris grupes: 1) nusikaltimo aukas; 2) apklausos dalyvius, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus

tapo nusikaltimo aukomis, ir 3) apklausos dalyvius, kurių kaimynai per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis. Tokia viktimologinės patirties skirstymo logika leidžia išsiaiškinti, kiek teisėsaukos institucijų patikimumui ir tų institucijų pasitikėjimui turi tiesioginė viktimologinė patirtis ir kiek tai lemia netiesioginė artimųjų ir kaimynų viktimologinė patirtis. Netiesioginė viktimologinė patirtis, ypač tokia patirtis gyvenančių kaimynystėje, gali stiprinti nusikaltimų baimę, saugumo jausmą ir atitinkamai kriminalinės justicijos sistemos patikimumą. Taip pat dalis atlikto tyrimo rezultatų yra lygintina su 2003 m. atlikto tyrimo duomenimis, ir tai sudaro galimybę paanalizuoti viktimologinės patirties, saugumo jausmo, nusikaltimų baimės ir kai kurių pasitikėjimo teisėsaukos institucijomis aspektų dinamiką.

2011 m., kaip ir 2003 m., siekis nagrinėti viktimologinę patirtį minėtais trimis aspektais leidžia įvertinti nusikalstamų veikų mastą Lietuvoje minėtais laikotarpiais ir šį mastą palyginti su registruotų nusikalstamų veikų statistika.

2011 m. tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį turėjo 42 proc. apklausos dalyvių, 2003 m. tokių buvo 69 proc. Šiuo atveju nusikaltimo auka, turinti tiesioginę viktimologinę patirtį, gali turėti ir netiesioginę viktimologinę patirtį, jei nusikaltimo auka per minėtą laikotarpį tapo jos artimieji ar kaimynai.

4.4.1 LENTELE. Tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties dinamika (proc.)

Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis per paskutinius penkerius metus	2003 m.	2011 m.
Taip, aš buvau tapęs (-usi) nusikaltimo auka	26*	16
Taip, mano artimieji (giminės, draugai) buvo tapę nusikaltimo aukomis	25*	18
Taip, mano kaimynai buvo tapę nusikaltimo aukomis	18*	8
Ne, nei artimieji, nei kaimynai, nei aš nebuvo tapę nusikaltimo aukomis	54*	66

* Skirtumas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,001$

2011 m. reikšmingai sumažėjo apklausos dalyvių tiesioginė viktimologinė patirtis. 2003 m. nusikaltimo aukomis per paskutinius penkerius metus tapo 26 proc. apklausos dalyvių. 2011 m. 16 proc. apklausos dalyvių teigė, kad per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis. Tiesioginės viktimologinės patirties asmenų per minėtą laikotarpį sumažėjo 8 procentais.

2011 m. reikšmingai sumažėjo ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių skaičius. 2003 m. netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių, kurių artimieji ar draugai per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, buvo 25 proc. 2011 m. tokių yra 18 proc.. 2003 m. 18 proc. apklausos dalyvių turėjo netiesioginę viktimologinę patirtį, nes jų kaimynai per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis. 2011 m. tokių yra tik 8 proc. respondentų.

Rizikos grupei priskirtini jauni ir vidutinio amžiaus (18–40 metų) žmonės, gyvenantys Vilniuje ar didžiuosiuose Lietuvos miestuose, kur gyventojų skaičius didesnis negu 200 tūkst. gyventojų.

2011 m. reikšmingai padidėjo apklausos dalyvių, neturinčių tiesioginės ar netiesioginės viktimologinės patirties, skaičius. 2003 m. neturinčių tiesioginės ar netiesioginės viktimologinės patirties buvo 54 proc., o 2011 m. tokių yra jau 66 procentai.

Viktimologinės patirties aplinkos geografija

2011 m. beveik du trečdaliai tiesioginę viktimologinę patirtį turinčių apklausos dalyvių (64 proc.) nusikaltimo aukomis per paskutinius penkerius metus tapo savo artimoje gyvenamojoje aplinkoje. Trečdalis apklausos dalyvių tapo nusikaltimo aukomis savo mieste ar rajone. Kituose Lietuvos miestuose ar rajonuose nusikaltimo aukomis tapo 12 proc. šios grupės atstovų. Ir 1 proc. apklausos dalyvių nukentėjo nuo nusikalstamos veikos užsienyje.

Apklausos dalyvių, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, viktimologinės patirties aplinkos geografija skiriasi: beveik kas antras (54 proc.) apklausos dalyvių artimasis nusikaltimo auka tapo mieste ar rajone, kuriame jie gyvena, bet ne artimoje

gyvenamojoje aplinkoje. Artimoje gyvenamojoje aplinkoje nusikaltimo aukomis tapo trečdalis apklausos dalyvių artimųjų (34 proc.). Kituose Lietuvos miestuose nukentėjo nuo nusikalstamų veikų 17 proc. artimųjų, o 3 proc. taip nutiko užsienyje.

4.4.2 LENTELĖ. Nukentėjusių per paskutinius penkerius metus dalis įvairaus tipo gyvenamosiose vietovėse 2011 m. (proc.)

	Nusikalti- mo aukos	Artimieji tapo nusikaltimo aukomis
Artimojoje gyvenamojoje aplinkoje	64	34
Mieste, rajone, bet ne artimoje gyvenamojoje aplinkoje	33	54
Kitame Lietuvos mieste ar rajone	12	17
Užsienyje	1	3

Šių viktimologinės patirties aplinkos geografijos rezultatų tiesiogiai lyginti su 2003 m. atliktu tyrimu negalima, nes 2003 m. dėmesys buvo skiriamas geografinei gyvenamajai vietai. 2011 m., tiriant tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties aplinkos geografiją, įtraukiama patirtis artimoje aplinkoje, o tai gali reikšti ir viktimologinę patirtį namuose.

2003 m. apklausos dalyviai dažniausiai nukentėjo nuo nusikaltimų Vilniuje (36 proc.), kituose didžiuosiuose miestuose (33 proc.) ir kituose miestuose (24 proc.). Atitinkamai 18 proc. gyvenančių kaime ir 10 proc. – vienkiamyje tapo nusikaltimo aukomis. Šis rodiklis rodo saugumą / nesaugumą skirtingo tipo gyvenvietėse. Konkrečiu atveju matyti, kad nusikaltimo aukomis rečiau tapo gyvenantys kaime ir vienkiamyje. Derėtų atsižvelgti ir į tą faktą, kad miestuose gyvena skaitlingesnis skaičius gyventojų. 2011 m. tyrimo rezultatai rodo grėsmes artimoje aplinkoje, ir šiuo atveju gyvenamosios vietovės tipas yra mažiau svarbus. Nusikaltimų geografijoje fiksuojamos socialinis artumo–tolumo aspektas.

2003 m. tiesioginę viktimologinę patirtį turėjo 26 proc. respondentų. Nuo įvairių nusikaltimų per paskutinius penkerius metus (1998–2003 m.) dažniausiai apklausos dalyviams teko nukentėti savo gyvenamojoje aplinkoje (67 proc.). Trečdalis tiesioginės viktimologinės patirties asmenų

(34 proc.) nusikaltimo aukomis tapo mieste ar rajone, kuriame jie gyvena; 6 proc. nusikaltimo aukomis tapo kitame Lietuvos mieste ar rajone ir 2 proc. – užsienyje.

Apklausoje dalyvių, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, taip pat dažniausiai nukentėjo gyvenamojoje aplinkoje (51 proc.). Tačiau beveik tiek pat apklausoje dalyvių artimųjų (48 proc.) nukentėjo nuo nusikalstamos veikos mieste ar rajone, kuriame jie gyvena, bet ne gyvenamojoje aplinkoje; 8 proc. šios grupės atstovų tapo nusikaltimo aukomis kitame Lietuvos mieste ar rajone ir 2 proc. – užsienyje.

Reikšmingai skiriasi apklausoje dalyvių kaimynų viktimologinės patirties aplinkos geografija: gyvenamojoje aplinkoje nukentėjo absoliuti dauguma šios grupės asmenų (86 proc.). Tai gali būti aiškinama ne tik gyvenamosios aplinkos nesaugumu, bet ir turimos informacijos išsamumu, kai labiau pasiekama informacija apie gyvenamojoje aplinkoje vykstančius įvykius, nei už jos ribų. 15 proc. netiesioginės viktimologinės patirties apklausoje dalyvių teigė, kad gyvenantys kaimynystėje tapo nusikaltimo aukomis mieste ar rajone, kuriame jie gyvena, bet ne gyvenamojoje aplinkoje; 4 proc. nukentėjo kitame Lietuvos mieste ar rajone ir 1 proc. – užsienyje.

4.4.3 LENTELĖ. Nukentėjusių per paskutinius penkerius metus dalis įvairaus tipo gyvenamosiose vietovėse 2003 m. (proc.)

	Nusikaltimo aukos	Artimieji	Kaimynai
Jūsų gyvenamojoje aplinkoje	67	51	86
Jūsų mieste, rajone, bet ne Jūsų gyvenamojoje aplinkoje	34	48	15
Kitame Lietuvos mieste ar rajone	6	8	4
Užsienyje	2	2	1

Tiesiogiai lyginti 2011 ir 2003 m. viktimologinę patirtį negalima, nes gyvenamoji aplinka ir artima gyvenamoji aplinka gali turėti skirtingas sampratos reikšmes. Tačiau tiek 2003 m., tiek 2011 m. du trečdaliai tiesioginės

viktimologinės patirties apklausos dalyvių tapo nusikaltimo aukomis per paskutinius penkerius metus savo gyvenamojoje aplinkoje. Trečdalis jų nusikaltimo aukomis tapo ne artimoje aplinkoje, bet mieste ar rajone, kuriame jie gyvena. 2011 m. dvigubai padaugėjo nusikaltimo aukų (nuo 6 proc. iki 12 proc.), tapusių jomis kitame Lietuvos mieste ar rajone. Tai gali būti susiję su didesniu žmonių ir jų artimųjų geografiniu mobilumu.

Turintiems tiesioginės viktimologinės patirties asmenims priskiriamas nusikaltimo aukos statusas. Tačiau ne visos nusikaltimo aukos elgiausi vienodai, nors visuomenėje jų statusas yra suprantamas stereotipiškai, tik per patį nukentėjimo faktą. Reikia skirti nusikaltimų aukas, kurios bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis, ir tas aukas galima priskirti „ideliām aukų“ tipui. Šiam tipui priskiriamos tos nusikaltimo aukos, kurios, padarius nusikalstamą veiką jų atžvilgiu, praneša apie įvykusį įvykį policijai ir bendradarbiauja su kriminalinės justicijos sistema, įskaitant ir teismą. Tokios nusikaltimo aukos dar vadinamos ir „realiomis aukomis“ (Hall). Pranešimas policijai ir bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis rodo ne tik tą faktą, kad buvo padarytas toks nusikaltimas, apie kurį būtina pranešti, ir jis tada yra statistiškai fiksuojamas, bet ir atitinkamą tų teisėsaugos institucijų patikimumą bei nusikaltimo aukų pasirengimą bendradarbiauti su atitinkamomis teisėsaugos institucijomis. Įtakos sava-noriškai bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis turi patirto nusikaltimo tipas: jei nusikaltimas sunkus, tai, aišku, kad nusikaltimo auka kreipsis į atitinkamas teisėsaugos institucijas, nesvarbu, koks yra tų teisėsaugos institucijų patikimumas ir kiek nukentėjusieji pasitiki tomis institucijomis. Siekį ar norą bendradarbiauti su teisėsauga labiau gali parodyti tos nusikaltimo aukos, kurios nukentėjo nuo vadinamųjų nedidelių nusikaltimų.

Daug (77 proc.) viktimologinės patirties respondentų galima priskirti „realių aukų“ kategorijai, nes iš jų 73 proc. apklausos dalyvių, padarius nusikaltimą jų atžvilgiu, kreipėsi į policiją, o 4 proc. – į kitas teisėsaugos institucijas. Yra (7 proc.) nusikaltimo aukų, kurios, padarius nusikalstamą veiką jų atžvilgiu, iš pradžių kreipėsi į savo artimuosius, draugus, pažįstamus, darbo ar mokymo įstaigas. Tai iš dalies rodo nepasitikėjimą teisėsaugos

institucijomis, kuris gali būti dėl įvairių priežasčių. Viena iš jų galėtų būti patirtos nusikalstamos veikos „lengvumas“, kai tikimasi pagalbos ar patarimo iš artimųjų, draugų ar kolegų, kaip tokiu atveju reikėtų pasielgti: 3 proc. nukentėjusiųjų buvo linkę kreiptis tiesiai į žiniasklaidą, savivaldybę ar greitąją pagalbą, 13 proc. nusikaltimo aukų apskritai nesikreipė niekur.

4.4.4. LENTELE. Nusikaltimo aukų kreipimasis dėl padaryto nusikaltimo

	2011	2003
Policija	73	61
Kitos teisėsaugos institucijos	4	0,4
Artimieji, draugai, pažįstami, darbovietė, mokymo įstaiga	7	8
Niekur	13*	28
Kita	3	2

* Skirtumas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,05$

2011 m., lyginant su 2003 m., gerokai padaugėjo „realių“ aukų skaičius Lietuvoje: 2003 m. dėl patirtos nusikalstamos veikos niekur nesikreipė 28 proc. tiesioginės viktimologinės patirties asmenų, o 2011 m. tokių asmenų yra 13 procentų. Šis reikšmingas skirtumas leidžia teigti, kad didėja nusikalstamą veiką patyrusių asmenų poreikis būti partneriais su teisėsaugos institucijomis. „Realių“ aukų skaičiaus didėjimas rodo ir didėjančių teisėsaugos institucijų patikimumą bei pasitikėjimą jomis.

Reikšmingų policijos kaip institucijos patikimumo skirtumų 2011 ir 2003 m. nėra, tačiau fiksuojamas besikreipiančių į policiją skaičiaus didėjimas. 2003 m. į policiją kreipėsi 61 proc. nukentėjusių nuo įvairių nusikaltimų, o 2011 m. – 73 procentai. Tas pats pasakytina ir apie kitas teisėsaugos institucijas (atitinkamai 0,4 proc. ir 4 proc.).

2003 m. dažniausiai minima nesikreipimo į policiją priežastis – netikima, kad policija galės padėti. Antra dažniau minima priežastis tais metais – nepasitikėjimas policija. Tarp nesikreipimo į policiją priežasčių vardijama ir grasinimų galimybė, keršto baimė ar pačių nusikaltimo aukų „teisingumo įvykdymas“.

2011 m. 16 proc. nusikaltimo aukų ignoravo pareigą pranešti apie patirtą nusikalstamą veiklą. Tos nusikaltimo aukos, kurios niekur nesikreipė dėl patirtos nusikalstamos veiklos, tokį savo elgesį argumentavo šitaip: buvo nedidelis nusikaltimas, patiems pavyko tai išspręsti, bijojo keršto. Tarp nusikaltimo aukų (6 proc.) buvo ir tokių, kurie deklaravo, kad nepasitiki policija ir kitomis teisėsaugos institucijomis.

Darytina išvada, kad nusikaltimų statistika nerodo tikrosios nusikaltimų situacijos Lietuvoje, nes 13 proc. nusikaltimo aukų pačios sprendė iškilusias problemas. Kita vertus, nusikaltimų statistiką linkę „koreguoti“ ir policijos pareigūnai. Išsakyta ir tokia ekspertinė nuomonė, kad kai kurie įvykiai yra pačios policijos neregistruojami dėl geresnių institucijos rodiklių.

Viktimologinė patirtis ir nusikaltimų tipai

Tiesioginė viktimologinė patirtis: 2011 m. apklausos duomenimis, per paskutinius penkerius metus apklausos dalyviai labiausiai nukentėjo nuo vagysčių iš gyvenamųjų patalpų (34 proc.), plėšimų (32 proc.) ir vagysčių iš transporto priemonės (32 proc.). Antroje vietoje pagal nukentėjimo dažnumą yra šie nusikaltimų tipai: sveikatos sutrikdymas (27 proc.), chuliganizmas (26 proc.) ir sukčiavimas (22 proc.).

Rečiau nusikaltimo aukos nukentėjo nuo automobilio vagystės (12 proc.), dviračio vagystės (12 proc.), kyšininkavimo (15 proc.) ir kišenvagystės (18 proc.).

Kas antras apklausos dalyvio artimasis, kuris per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo auka, nukentėjo dėl sveikatos sutrikdymo (50 proc.). Antroje vietoje yra tokie nusikaltimo tipai: vagystės iš gyvenamųjų patalpų (40 proc.), chuliganizmas (32 proc.) ir plėšimai (32 proc.); 27 proc. artimųjų nukentėjo nuo vagysčių iš transporto priemonės (25 proc.); 24 proc. tapo sukčių aukomis. Rečiau minimi tokie nusikaltimų tipai: automobilio vagystė (19 proc.), kyšininkavimas (17 proc.), kišenvagystė (16 proc.) ir dviračio vagystė (14 proc.).

4.4.5 LENTELE. Nusikaltimų tipai: viktimologinė patirtis 2011m.

Nusikaltimų tipai	Tiesioginė viktimologinė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis
	Nusikaltimo aukos	Artimieji tapo nusikaltimo aukomis
Sveikatos sutrikdymas	27	50
Plėšimas	32	32
Vagystės iš gyvenamųjų patalpų	34	40
Automobilio vagystės	12	19
Dviračio vagystės	12	14
Vagystės iš transporto priemonės	32	27
Kišenvagystės	18	16
Kyšininkavimas	15	17
Sukčiavimas	22	24
Chuliganizmas	26	32

Sveikatos sutrikdymas: nusikaltimo aukomis dėl sveikatos sutrikdymo 2011 m. tapo 27 proc. apklausos dalyvių. Tarp jų vieną kartą nukentėjo 19 proc. apklausos dalyvių, 2–3 kartus – 6 proc. ir keturis ir daugiau kartų – 2 proc. apklausos dalyvių.

O apklausos dalyvių artimieji (50 proc.) per paskutinius penkerius metus nukentėjo dėl sveikatos sutrikdymo: 39 proc. tai nutiko vieną kartą, o 10 proc. – du kartus ir 1 proc. sveikata buvo sutrikdyta keturis ir daugiau kartų.

Plėšimas (turto pagrobimas panaudojant smurtą): 32 proc. tapo nusikaltimo aukomis dėl turto pagrobimo panaudojant smurtą. Vieną kartą nuo plėšimo nukentėjo 27 proc. nusikaltimo aukų. Pakartotinį turto pagrobimą (2–3 kartus) panaudojant smurtą patyrė 5 proc. nusikaltimo aukų.

Beveik trečdalis apklausos dalyvių artimųjų (32 proc.) nukentėjo nuo plėšimų: vieną kartą – 24 proc. artimųjų, 2–3 kartus – 7 proc. ir 1 proc. artimųjų buvo apiplėšti keturis ir daugiau kartų.

Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namo, buto ir kt.): 34 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo vagysčių iš gyvenamųjų patalpų. Iš jų 26 proc. nukentėjo vieną kartą, o 2–3 kartus nukentėjo 8 proc. respondentų.

Vagystę iš gyvenamųjų patalpų patyrė 40 proc. apklausos dalyvių artimųjų, 28 proc. taip nutiko vieną kartą. Pakartotinėmis šio nusikaltimo aukomis 2–3 kartus tapo 11 proc. ir 1 proc. – keturis ir daugiau kartų.

Automobilio vagystės: 12 proc. nusikaltimo aukomis tapo dėl automobilio vagystės, 26 proc. nusikaltimo aukų tai nutiko vieną kartą, o 8 proc. susidūrė su automobilio vagyste 2–3 kartus.

Apklausoje dalyvių 19 proc. artimųjų tapo šio nusikaltimo tipo aukomis; 13 proc. apklausos dalyvių artimųjų per paskutinius penkerius metus buvo pavogtas automobilis vieną kartą. Pakartotinėmis šio nusikaltimo aukomis tapo 5 proc. artimųjų, kuriems automobilis buvo pavogtas 2–3 kartus ir 1 proc. – keturis ir daugiau kartų.

Dviračio vagystės: 12 proc. nusikaltimo aukomis tapo dėl dviračio vagystės: 8 proc. respondentų tai nutiko vieną kartą, 4 proc. šios grupės atstovų nusikaltimo aukomis dėl dviračio vagystės tapo 2–3 kartus.

Apklausoje dalyvių 14 proc. artimųjų buvo pavogtas dviratis: 10 proc. artimųjų tai patyrė vieną kartą, 4 proc. tapo šio nusikaltimo tipo pakartotinėmis aukomis du ir daugiau kartų.

Vagystės iš transporto priemonės: 32 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo vagysčių iš transporto priemonės: iš jų vieną kartą nukentėjo 19 proc., 2–3 kartus – 12 proc. ir 1 proc. – keturis ir daugiau kartų.

Nuo šio nusikaltimo tipo nukentėjo 27 proc. apklausos dalyvių artimųjų: 17 proc. tai patyrė vieną kartą, 8 proc. – 2–3 kartus ir 2 proc. – keturis ir daugiau kartų.

Kišėnvagystės: 18 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo kišėnvagių: 15 proc. tai nutiko vieną kartą, 2 proc. – 2–3 kartus ir 1 proc. keturis ir daugiau kartų.

Apklausoje dalyvių 16 proc. artimųjų tapo kišėnvagių aukomis: 11 proc. nukentėjo nuo kišėnvagių vieną kartą. Pakartotinėmis aukomis (2–3 kartus) tapo 3 proc. artimųjų ir 2 proc. nukentėjo keturis ir daugiau kartų.

Kyšininkavimas: 15 proc. nusikaltimo aukų minėjo, kad per paskutinius penkerius metus tapo kyšininkavimo aukomis: vieną kartą tai nutiko 8 proc. nusikaltimo aukų, 2–3 kartus – 5 proc. ir 2 proc. tvirtina, kad kyšininkavimo aukomis tapo keturis ir daugiau kartų.

17 proc. apklausos dalyvių teigė, kad jų artimieji per paskutinius penkerius metus tapo kyšininkavimo aukomis: vieną kartą tai nutiko 7 proc. artimųjų, 2–3 kartus – 4 proc. ir 6 proc. artimųjų susidūrė su šiuo nusikaltimų tipu keturis ir daugiau kartų.

Sukčiavimas: 22 proc. nusikaltimo aukų per paskutinius penkerius metus nukentėjo nuo sukčiavimų:

18 proc. nusikaltimo aukų teigė, kad nuo sukčiavimo nukentėjo vieną kartą, 2 proc. – 2–3 kartus ir 3 proc. prisipažįsta, kad nuo sukčiavimo nukentėjo keturis ir daugiau kartų.

24 proc. apklausos dalyvių artimųjų tapo per minėtą laikotarpį sukčių aukomis: 16 proc. – vieną kartą, 5 proc. – 2–3 kartus ir 3 proc. – keturis ir daugiau kartų.

Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas): 26 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo viešosios tvarkos pažeidimų: 19 proc. nusikaltimo aukų dėl viešosios tvarkos pažeidimų nukentėjo vieną kartą, 5 proc. nusikaltimo aukų tai nutiko 2–3 kartus ir keturis ar daugiau kartų nuo to nukentėjo 2 proc. nusikaltimo aukų.

32 proc. apklausos dalyvių artimųjų nukentėjo dėl viešosios tvarkos pažeidimų. Šio nusikaltimų tipo „vienkartine“ auka tapo 19 proc. artimųjų, 10 proc. nukentėjo 2–3 kartus ir 3 proc. – keturis ir daugiau kartų.

2011 m. dažniausiai pasitaikantys nusikaltimų tipai yra susiję su asmens nuosavybe. O apklausos dalyvių artimieji dažniausiai nukentėjo nuo sveikatos sutrikdymo. Antroje vietoje yra nusikaltimų tipai, susiję su asmens nuosavybe.

2003 m. nusikaltimo aukos dažniausiai nukentėjo nuo asmeninio turto vagystės (42 proc.) ir vagystės iš gyvenamųjų namų (30 proc.), plėšimo (24 proc.) ir vagystės iš transporto priemonės (24 proc.).

Apklausos dalyvių artimieji taip pat dažniausiai nukentėjo nuo tų pačių nusikaltimų. Tik šiuo atveju daugiau kaip 24 proc. artimųjų patyrė ir kūno sužalojimus.

Apklausos dalyvių kaimynystėje dažniausiai pasitaikantis nusikaltimas buvo plėšimas (50 proc.), antroje vietoje – asmeninio turto vagystė (29 proc.), vagystės iš transporto priemonės (22 proc.) ir plėšimai (21 proc.).

4.4.6 LENTELE. Nusikaltimų tipai: viktimologinė patirtis 2003 m. (proc.)

Nusikaltimų tipai	Tiesioginė viktimologinė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis	
	Nusikaltimo aukos	Artimieji tapo nusikaltimo aukomis	Kaimynai tapo nusikaltimo aukomis
Kūno sužalojimas / sveikatos sutrikdymas	16	24	14
Plėšimas	24	24	21
Vagystės iš gyvenamųjų namų	30	29	50
Transporto priemonės vagystės	11	18	19
Vagystės iš transporto priemonės	24	29	22
Asmeninio turto vagystė	42	41	29
Kyšininkavimas	4	4	6
Chuliganizmas	10	–	13
Nužudymas	–	2	2
Išžaginimas	–	0	3

Kūno sužalojimas: 16 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo kūno sužalojimo: 13 proc. nukentėjo dėl kūno sužalojimo vieną kartą, 2 proc. teko nukentėti dėl kūno sužalojimo du ir daugiau kartų.

24 proc. artimųjų patyrė kūno sužalojimus: 20 proc. taip nutiko vieną kartą, 4 proc. – du kartus ir daugiau.

14 proc. apklausos dalyvių kaimynų per paskutinius penkerius metus patyrė kūno sužalojimus: vieną kartą tai nutiko 12 proc. gyvenančių kaimynystėje, 2 proc. – du ir daugiau kartų.

Plėšimas: 24 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo plėšimų: 16 proc. tai nutiko vieną kartą, 7 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo 2–3 kartus ir 1 proc. tapo nusikaltimo auka keturis ir daugiau kartų.

24 proc. apklausos dalyvių artimųjų buvo apiplėšti: 18 proc. – vieną kartą ir 6 proc. – du ir daugiau kartų.

21 proc. apklausos dalyvių teigė, kad jų kaimynai buvo apiplėšti: 14 proc. – vieną kartą, 7 proc. tapo pakartotinėmis šio nusikaltimų tipo aukomis (du ir daugiau kartų).

Vagystė iš gyvenamųjų namų: 30 proc. tapo nusikaltimo aukomis dėl per paskutinius penkerius metus padarytų vagysčių iš jų gyvenamųjų patalpų: 21 proc. tai patyrė vieną kartą, 8 proc. nusikaltimo aukų buvo apvogti 2–3 kartus ir 1 proc. nusikaltimo aukų teigė, kad buvo apvogti keturis ir daugiau kartų.

29 proc. apklausos dalyvių artimųjų buvo apvogti per paskutinius penkerius metus gyvenamieji namai: 23 proc. – vieną kartą ir 6 proc. – du ir daugiau kartų.

Kas antras netiesioginės viktimologinės patirties asmuo minėjo, kad jo kaimynai nukentėjo nuo vagystės iš gyvenamųjų namų: vieną kartą – 36 proc., 2–3 kartus – 12 proc. ir keturis ir daugiau kartų – 2 proc.

Transporto priemonės vagystė: 11 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo transporto priemonės vagystės: 9 proc. tai nutiko vieną kartą, o 2 proc. – 2–3 kartus.

18 proc. apklausos dalyvių artimųjų per paskutinius penkerius metus buvo pavogtos transporto priemonės – vieną kartą – 14 proc. ir 4 proc. – keturis ir daugiau kartų.

19 proc. apklausos dalyvių kaimynų nukentėjo nuo šio nusikaltimų tipo: vieną kartą teko patirti 12 proc., o du ir daugiau kartų – 7 proc. gyvenančių kaimynystėje.

Vagystės iš transporto priemonės: 24 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo vagysčių iš transporto priemonės: 15 proc. tai patyrė vieną kartą, 2–3 kartus teko patirti 8 proc. nusikaltimo aukų ir 1 proc. nusikaltimo aukų minėjo, kad vagystės iš transporto priemonės jiems teko patirti keturis ir daugiau kartų.

29 proc. apklausos dalyvių artimųjų buvo apvogtos jų transporto priemonės: vieną kartą – 19 proc., 2–3 kartus – 8 proc. ir 2 proc. – 4 ir daugiau kartų.

Asmeninio turto vagystės: 42 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo dėl asmeninio turto vagysčių: 30 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo vieną

kartą. 10 proc. nusikaltimo aukų tai nutiko 2–3 kartus ir 2 proc. nusikaltimo aukų patyrė asmeninio turto vagystes keturis ir daugiau kartų.

Beveik tiek pat apklausos dalyvių artimųjų (41 proc.) nukentėjo nuo asmeninio turto vagystės: 30 proc. – vieną kartą ir 11 proc. tapo pakartotinėmis šio nusikaltimo tipo aukomis.

29 proc. apklausos dalyvių teigė, kad jų kaimynai per paskutinius penkerius metus patyrė asmeninio turto vagystes: 22 proc. – vieną kartą ir 7 proc. – du ir daugiau kartų.

Kyšininkavimas: 4 proc. nusikaltimo aukų teigia, kad nukentėjo dėl kyšininkavimo. Tiek pat apklausos dalyvių artimųjų (4 proc.) tapo šios nusikalstamos veikos aukomis. Tarp apklausos dalyvių kaimynų tokių yra 6 procentai.

Chuliganizmas: 10 proc. nusikaltimo aukų nukentėjo nuo chuliganizmo atvejų: 8 proc. nukentėjo vieną kartą, 2 proc. nukentėjo 2–3 kartus ir daugiau.

Nuo chuliganizmo nukentėjo 13 proc. gyvenančių kaimynystėje: 8 proc. taip nutiko vieną kartą ir pakartotinėmis šios nusikalstamos veikos aukomis tapo 5 proc. kaimynų (du ir daugiau kartų).

2 proc. gyvenančių apklausos dalyvių kaimynystėje buvo atimta gyvybė ir 3 proc. buvo išžaginti.

Tiesiogiai lyginti viktimologinės patirties atstovus pagal patirtą nusikaltimą 2011 m. ir 2003 m. nėra galimybės, nes 2011 m. buvo pakoreguoti ir atskirai išskirti kai kurie nusikaltimų tipai, pvz., sukčiavimas, kuris pastaraisiais metais sulaukia atskiro dėmesio, nes didėja tų nusikaltimų skaičius ir mastas. Taip pat 2011 m. į klausimą kaip atskiras nusikaltimo tipas įtraukta ir kišenvagystė.

2011 m. nukentėjo dėl sveikatos sutrikdymo (įskaitant kūno sužalojimą ir pan.) 27 proc. nusikaltimo aukų. 2003 m. taip teigiančių buvo 16 proc. Šiuo atveju apie esamą skirtumą 2011 m. ir 2003 m. sunku kalbėti, nes nėra žinoma, ar apklausos dalyviai vienodai suprato nusikaltimo tipą sveikatos sutrikdymas (kūno sužalojimas ir pan.) ir kūno sužalojimas kaip tapačius nusikaltimo tipus.

Nusikaltimo aukų, nukentėjusių nuo plėšimo, skaičius 2011 m. padidėjo 8 procentiniais punktais.

Esminio skirtumo tarp nusikaltimo aukų, nukentėjusių nuo vagysčių iš namų 2011 m. ir 2003 m., nėra (atitinkamai 34 proc. ir 30 proc.). 2011 m. 8 proc. padidėjo nusikaltimo aukų, nukentėjusių nuo vagysčių iš transporto priemonės.

Nusikaltimų tipo – kišenvagystė – lyginti su 2003 m. nėra galimybės, nes šis nusikaltimo tipas nebuvo įtrauktas į 2003 m. klausimyną.

2011 m. 11 proc. daugiau nei 2003 m. nusikaltimo aukų teigė esą nukentėję per paskutinius penkerius metus nuo kyšininkavimo praktikos.

2011 m. daugiau minima ir chuliganizmo atvejų, dėl kurių teko nukentėti 26 proc. nusikaltimo aukų. 2003 m. chuliganizmo atvejus minėjo 10 proc. nusikaltimo aukų.

Netiesioginė viktimologinė patirtis taip pat gali turėti įtakos tiek saugumo jausmui artimojoje gyvenamojoje aplinkoje, mieste, rajone ar Lietuvoje, tiek nusikaltimų baimei. Tai, savo ruožtu, gali koreguoti teisėsaugos institucijų patikimumą ir pasirengimą dalyvauti kriminalinės justicijos sistemoje.

2011 m. apklausos dalyvių artimieji per paskutinius penkerius metus labiausiai nukentėjo nuo sveikatos sutrikdymo, vagysčių iš gyvenamųjų patalpų ir plėšimų.

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas

Kaip rodo tyrimo rezultatai, du trečdaliai tiesioginės viktimologinės patirties atstovų nusikaltimo aukomis tapo savo artimojoje gyvenamojoje aplinkoje. Tikslinga išsiaiškinti, kiek viktimologinė patirtis turi įtakos saugumo jausmui. Saugumo jausmas taip pat yra vienas iš netiesioginių, bet reikšmingų pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis rodiklių, nes kriminalinės justicijos sistema siekiama ne tik išaiškinti nusikaltusįjį ir jį nubausti, bet ir atgrasinti nuo nusikalstamų veikų, užtikrinti visuomenės narių saugumą. Saugumo jausmas gali rodyti ir pasitikėjimą artimojoje aplinkoje gyvenančiais žmonėmis. Kita vertus, nesaugumo jausmas artimojoje aplinkoje koreguoja ir teisėsaugos institucijų patikimumą.

Norint įvertinti apklausos dalyvių saugumo jausmą ir to saugumo jausmo dinamiką Lietuvoje, verta visų pirma išsiaiškinti, kiek saugiai apklausos dalyviai jaučiasi savo namuose, t. y. pačioje artimiausioje aplinkoje.

4.4.7 LENTELĖ. Turinčių viktimologinės patirties ir jos neturinčių saugumo jausmas namuose

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Jaučiasi saugūs (visiškai ar iš dalies)	87*	80	90**	79	89	79
Jaučiasi nesaugūs (visiškai ar iš dalies)	12*	18	8**	19	9	19
Sunku pasakyti	1	2	2	2	1	2

* Reikšmingi skirtumai tarp patirties, kai $p < 0,05$

** 2011 vs 2003 reikšmingi skirtumai, kai $p < 0,05$

Daugelis turinčių tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį apklausos dalyvių savo namuose jaučiasi iš dalies ar visiškai saugūs: 2011 m. tokių buvo 87 proc., o 2003 m. – 80 proc. Tarp nusikaltimo aukų ir netiesioginės viktimologinės patirties atstovų, kurie per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimų aukomis kaimynystėje, visiškai saugiai jaučiasi tik apie pusę šių grupių atstovų: atitinkamai 49 proc. ir 48 proc. Tarp visiškai saugiai besijaučiančių neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių tokių yra 56 proc. Greičiau saugiai dažniau jaučiasi tie apklausos dalyviai, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis (41 proc.) ir neturintys viktimologinės patirties apklausos dalyviai. Tai rodo, kad geografinis viktimologinės patirties aspektas yra labai svarbus. Netiesioginė viktimologinė patirtis kaimynystėje koreguoja saugumo jausmą. Tarp besijaučiančių nesaugiai savo namuose didžiausia dalis tenka nusikaltimo aukoms (18 proc.). O tarp netiesioginės viktimologinės patirties turinčiųjų, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, yra 11 proc., nusikaltimo aukų kaimynystėje – 10 proc. ir neturinčių tokios patirties yra 7 procentai.

Saugumo jausmui namuose viktimologinė patirtis neturi reikšmingos įtakos. Tačiau tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių 2011 m. fiksuojamas reikšmingas saugumo jausmo artimoje aplinkoje padidėjimas lyginant su 2003 m. (atitinkamai 87 proc. ir 80 proc.). 2011 m., lyginant su 2003 m., reikšmingas ir tarp neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių saugumo jausmas savo namuose padidėjimas. 2003 m. visiškai ar iš dalies besijaučiančių saugiai savo namuose tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų buvo 79 proc., o 2011 m. taip besijaučiančių yra 90 proc. Atitinkamai tarp neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių 2011 m. du kartus sumažėjo besijaučiančių savo namuose iš dalies ar visiškai nesaugiai: 8 proc. – 2011 m. ir 19 proc. – 2003 metais.

Viktimologinė patirtis gali turėti įtakos ir saugumo jausmui viešosiose vietose.

4.4.8 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas viešosiose vietose

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Gatvėse:						
Saugus	48* **	34	55* **	42	53	38
Nesaugus	49* **	62	40* **	52	43	57
Sunku pasakyti	3	4	5	6	4	5
Viešajame transporte:						
Saugus	53	48	58	54	56	51
Nesaugus	33	36	26	30	29	33
Sunku pasakyti	14	16	16	16	15	16
Darbovietėje/mokymo įstaigoje:						
Saugus	72* **	56	57* **	50	60	53
Nesaugus	12	11	10	11	33	11
Sunku pasakyti	16* **	33	33* **	39	7	36
Gamtoje:						
Saugus	58**	48	61**	52	60	50
Nesaugus	37*	43	30*	34	33	38
Sunku pasakyti	5	9	9	14	7	12
Dienos metu:						
Saugus	87**	80	89**	84	88	82
Nesaugus	10**	17	9**	13	10	15
Sunku pasakyti	3	3	2	3	2	3

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Tamsos metu apšviestoje vietoje:						
Saugus	38	35*	43	43	41	39
Nesaugus	60*	59*	49	49	53	54
Sunku pasakyti	2	6	8	8	6	7
Tamsos metu neapšviestoje vietoje:						
Saugus	13*	9	19**	13	17	11
Nesaugus	84*	86	74**	82	78	84
Sunku pasakyti	3	5	7	5	5	5
Ten, kur daug žmonių:						
Saugus	71	74	77	74	75	74
Nesaugus	24*	20	16	19	19	20
Sunku pasakyti	5	6	7	7	6	6
Ten, kur mažai žmonių:						
Saugus	46	39	51**	39	49	39
Nesaugus	48	53	42**	52	44	53
Sunku pasakyti	6	8	7	9	7	8
Draugų kompanijoje:						
Saugus	93	92*	91**	85	91	88
Nesaugus	4	3	5	6	5	5
Sunku pasakyti	3	5	4**	9	4	7
Nepažįstamų žmonių kompanijoje:						
Saugus	36**	26	38**	25	37	25
Nesaugus	52	55	47**	55	49	55
Sunku pasakyti	12**	19	15**	20	14	20
Ten, kur yra policijos pareigūnų arba apsaugos darbuotojų:						
Saugus	80*	81	87**	79	85	80
Nesaugus	15	11	10**	14	11	13
Sunku pasakyti	5	8	3	7	4	7
Ten, kur yra vaizdo kameros:						
Saugus	71		83		79	
Nesaugus	23		10		14	
Sunku pasakyti	6		7		7	

* Reikšmingi skirtumai tarp patirties, kai $p < 0,05$

** 2011 vs 2003 reikšmingi skirtumai, kai $p < 0,05$

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas gatvėse. Reikšmingi skirtumai yra tarp viktimologinės patirties ir saugumo jausmo gatvėse bei kiekvienos šios grupės saugumo jausmo 2011 ir 2003 metais. Saugumo jausmas gatvėse tarp viktimologinę patirtį turinčių apklausos dalyvių 2011 m. yra didesnis nei 2003 m. (atitinkamai 48 proc. ir 34 proc.). 2003 m. nesaugiais gatvėje jautėsi beveik du trečdaliai šios grupės atstovų (62 proc.). 2011 m. tokių yra 49 procentai.

Neturintys viktimologinės patirties apklausos dalyviai 2011 m. jaučiasi gatvėse labiau saugūs nei nesaugūs (atitinkamai 55 proc. ir 40 proc.). O 2003 m. saugumo / nesaugumo santykis gatvėse yra atvirkščias: pusė (52 proc.) šios grupės atstovų jautėsi nesaugiai ir 42 proc. – jautėsi gatvėse saugiai.

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas viešajame transporte. Viktimologinę patirtį turintys asmenys tiek 2011 m., tiek 2003 m. viešajame transporte dažniau jautėsi saugiai nei nesaugiai: atitinkamai 2011 m. 53 proc. ir 33 proc. ir 2003 m. 48 proc. ir 36 procentai.

Tokios pat tendencijos matomos ir tarp neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių: daugiau nei pusė (58 proc.) 2011 m. ir 54 proc. – 2003 m. minėjo, kad viešajame transporte jie jautėsi saugūs. Atitinkamai nesaugiai jautėsi 26 proc. ir 30 procentų.

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas darbovietėje / mokymo įstaigoje. Reikšmingi skirtumai yra tarp viktimologinės patirties 2011 m. ir šių grupių viduje saugumo jausmo 2011 ir 2003 metais. 2011 m., lyginant su 2003 m., tarp viktimologinę patirtį turinčiųjų saugumo jausmas darbovietėje ar mokymo įstaigoje akivaizdžiai padidėjo (aitinkamai nuo 56 proc. 2003 m. iki 72 proc. – 2011 m.). 2011 m. yra reikšmingas skirtumas tarp viktimologinės patirties ir savo saugumo šioje veiklos srityje vertinimo: trečdalis viktimologinės patirties neturinčiųjų apklausos dalyvių negalėjo įvertinti savo saugumo jausmo. O tarp viktimologinę patirtį turinčiųjų tokių yra dvigubai mažiau (16 proc.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas gamtoje. Reikšmingi skirtumai tarp saugumo jausmo gamtoje ir turimos viktimologinės patirties: mažiau saugūs gamtoje jaučiasi turintys per paskutinius penkerius

metus tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį apklausos dalyviai (atitinkamai 61 proc. ir 58 proc.). Fiksuojami ir reikšmingi skirtumai tarp viktimologinės patirties ir saugumo jausmo gamtoje 2011 ir 2003 metais. 2011 m. yra daugiau viktimologinės patirties atstovų, teigiančių, kad gamtoje jie jaučiasi saugiai (atitinkamai 58 proc. ir 48 proc.). Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų 2011 m. taip pat padidėjo saugumo jausmas gamtoje (atitinkamai 61 proc. – 2011 m. ir 52 proc. – 2003 m.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas dienos metu. Reikšmingi skirtumai yra tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių ir saugumo jausmo dienos metu 2011 ir 2003 metais: 2011 m. saugumo jausmas tarp šios grupės atstovų padidėjo (atitinkamai 87 proc. ir 80 proc.). Tokios pat reikšmingos tendencijos fiksuojamos ir tarp neturinčių viktimologinės patirties (atitinkamai 89 proc. ir 84 proc.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas tamsos metu apšviestoje vietoje. Viktimologinę patirtį turintys apklausos dalyviai tamsos metu apšviestoje vietoje linkę jaustis nesaugiai ir skirtumų tarp 2011 m. ir 2003 m. nėra (60 proc. ir 59 proc.). Saugiau jaučiasi neturintys viktimologinės patirties asmenys (po 43 proc.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas neapšviestoje vietoje. Daugelis viktimologinės patirties asmenų neapšviestoje vietoje jaučiasi nesaugūs (84 proc. – 2011 m. ir 86 proc. – 2003 m.). 2011 m. sumažėjo neturinčių viktimologinės patirties ir besijaučiančių nesaugiai neapšviestoje vietoje (74 proc.). Tarp viktimologinę patirtį turinčių asmenų tokių yra 84 proc. Reikšmingi skirtumai yra tarp viktimologinės patirties ir saugumo jausmo 2011 m. – turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai neapšviestoje vietoje jaučiasi mažiau saugūs, nei tos patirties neturintys (atitinkamai 84 proc. ir 74 proc.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas ten, kur yra daug žmonių. Žmonių apsuptis tiek turintiems viktimologinę patirtį, tiek jos ir neturintiems yra savitas saugumo garantas: tarp viktimologinės patirties asmenų 2011 m. tokių buvo 71 proc. ir 2003 m. – 74 proc. Tarp tos patirties neturinčių atitinkamai 77 proc. ir 74 proc., kurie jaučiasi tarp žmonių saugiai. Fiksuojami reikšmingi skirtumai tarp viktimologinės patirties ir

saugumo jausmo žmonių minioje. Mažiau saugūs jaučiasi turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai: tarp jų 24 proc. minioje jaučiasi nesaugūs. Tarp viktimologinės patirties neturinčių tokių yra 16 procentų.

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas ten, kur yra mažai žmonių. 2011 m. ir 2003 m. tarp viktimologinės patirties asmenų daugiau yra tų, kurie jaučiasi nesaugūs ten, kur yra mažai žmonių (atitinkamai 48 proc. ir 53 proc.). 2011 m. kas antras viktimologinės patirties neturintis apklausos dalyvis teigė, kad ten, kur yra mažai žmonių, jis jaučiasi iš dalies ar visiškai saugus (51 proc.). 2003 m. tarp šios grupės atstovų daugiau buvo nesaugiai besijaučiančių ten, kur yra mažai žmonių (52 proc.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas draugų kompanijoje. Savo draugų kompanijoje absoliuti dauguma tiek turinčių viktimologinę patirtį, tiek jos neturinčių jaučiasi saugiai.

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas nepažįstamų žmonių kompanijoje. Tiek turintys viktimologinę patirtį, tiek jos neturintys apklausos dalyviai nesijaučia pakankamai saugūs būdami nepažįstamų draugų kompanijoje (atitinkamai 2011 m. 52 proc. ir 55 proc., 2003 m. – 47 proc. ir 55 proc.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad lyginant su 2003 m., 2011 m. tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų padidėjo saugumo jausmas nepažįstamų žmonių kompanijoje (nuo 25 proc. 2003 m. iki 38 proc. – 2011 m.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas esant policijos pareigūnų arba apsaugos darbuotojų. Absoliuti dauguma tiek turinčių viktimologinę patirtį, tiek ir jos neturinčių jaučiasi saugūs, kur yra policijos pareigūnai ar apsaugos darbuotojai. Fiksuojami reikšmingi skirtumai tarp viktimologinės patirties ir saugumo jausmo esant policijos arba apsaugos pareigūnų: viktimologinės patirties neturintys asmenys dažniau jaučiasi saugūs nei šią patirtį turintys (atitinkamai 87 proc. ir 80 proc.).

Viktimologinė patirtis ir saugumo jausmas ten, kur yra vaizdo kameros. 2003 m. šis saugumo jausmą galintis užtikrinti aspektas nebuvo įtrauktas į klausimyną. Daugelis tiek turinčių viktimologinę patirtį, tiek jos neturinčių jaučiasi saugiai tose vietose, kur yra vaizdo kameros

(atitinkamai 71 proc. ir 83 proc.). Tačiau tarp viktimologinę patirtį turinčių yra daugiau nepasitikinčiųjų šiomis techninėmis galimybėmis ir manančiųjų, kad tai nėra saugumo jausmą užtikrinantis garantas (23 proc.). Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų tokių yra 10 procentų.

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis priklauso ir nuo saugumo jausmo pokyčių 1989–2011 metais.

4.4.9 LENTELE. Viktimologinės patirties asmenų saugumo jausmo Lietuvoje dinamika (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1989 m.:			
Padidėjo	25*	17	20
Nepasikeitė	12*	19	17
Sumažėjo	50	50	50
N/N	13	14	14
Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1999 m.:			
Padidėjo	26*	17	20
Nepasikeitė	20*	29	26
Sumažėjo	46	45	45
N/N	8	9	9
Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 2009 m.:			
Padidėjo	16	12	14
Nepasikeitė	42*	52	48
Sumažėjo	37*	29	32
N/N	5	7	6

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčiųjų ir neturinčiųjų viktimologinės patirties, kai $p < 0,05$

Saugumo jausmo dinamikos vertinimo reikšmingų skirtumų yra tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių lyginant dabartinį žmonių saugumo jausmą su 1989 ir 1999 m. Turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai dabar mato didesnius teigiamus pokyčius

Lietuvos žmonių saugumo jausmo srityje nei prieš dvidešimt ar dešimt metų. Viktimologinės patirties neturintys asmenys yra skeptiškesni ir mano, kad Lietuvos žmonių saugumo jausmo srityje, lyginant dabartinį laiką su 1989 m. ir 1999 m., jokių pokyčių neįvyko. O vertinant dabartinį Lietuvos žmonių saugumo jausmą su 2009 m., didesni optimistai yra viktimologinės patirties neturintys apklausos dalyviai ir atitinkamai didesni skeptikai yra viktimologinę patirtį turintys asmenys.

Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1989 m. Kas antras apklausos dalyvis, nesvarbu, turi tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį, mano, kad dabar Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1989 m. sumažėjo. O tarp viktimologinę patirtį turinčiųjų yra daugiau manančių, nei tarp tų, kurie tos patirties neturi, kad dabar šalies žmonių saugumo jausmas padidėjo (atitinkamai 25 proc. ir 17 proc.). 12 proc. tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių ir 19 proc. tos patirties neturinčių mano, kad dabar Lietuvos žmonės jaučiasi tiek pat saugūs kaip prieš daugiau nei 20 metų.

Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1999 m. Lyginant Lietuvos žmonių saugumo jausmą 2011 m. ir 1999 m. kritiškai vertinančių žmonių saugumo jausmas šalyje kiek sumažėjo (46 proc. ir 45 proc.). Tarp apklausos dalyvių, matančių teigiamus poslinkius Lietuvos žmonių saugumo srityje, didesni optimistai yra tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį turintys asmenys (26 proc.), o tarp tos patirties neturinčiųjų yra 17 proc. Nematančių jokių pokyčių žmonių saugumo srityje yra 20 proc. viktimologinės patirties atstovų ir 29 proc. tos patirties neturinčių.

Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 2009 m. Lyginant Lietuvos žmonių saugumo jausmą 2011 m. ir 2009 m., dauguma tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties ir jos neturinčių apklausos dalyvių (atitinkamai 42 proc. ir 52 proc.) mano, kad jokių pokyčių per šį laikotarpį neįvyko. Šiuo atveju kritiškiau yra nusiteikę viktimologinę patirtį turintys asmenys (37 proc.) nei jos neturintys (29 proc.).

Tarp dabar matančių teigiamus poslinkius Lietuvos žmonių saugumo srityje lyginant su situacija 1989 m. ir 1999 m. daugiau optimistų yra tarp

turinčių tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį asmenų nei jos neturinčių. Teigiamų Lietuvos žmonių saugumo jausmo pokyčių akcentavimas leidžia manyti, kad būtent ši tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties asmenų dalis suvokia kriminalinės justicijos struktūrinę svarbą ir pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis didėjimą. O daugiau viktimologinės patirties neturinčių, bet kritiškai nusiteikusių asmenų nemato jokių Lietuvos žmonių saugumo pokyčių.

Teisėsaugos institucijų patikimumą ir pasitikėjimą jomis gali lemti ir tiesioginė, ir netiesioginė viktimologinė patirtis.

4.4.10 LENTELĖ. Tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties saugumo jausmo dinamika (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	<i>Nusikaltimo aukos</i>	<i>Artimieji, draugai</i>	<i>Kaimynai</i>	<i>Neturintys viktimologinės patirties</i>	<i>Visi</i>
Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1989 m.:					
Padidėjo	24	26	21	17	20
Nepasikeitė	14	11	13	19	17
Sumažėjo	47	50	59	50	50
N/N	15	13	7	14	14
Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1999 m.:					
Padidėjo	27	25	22	17	20
Nepasikeitė	22	19	23	29	26
Sumažėjo	44	47	51	45	45
N/N	8	10	5	10	10
Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 2009 m.:					
Padidėjo	16	15	13	13	14
Nepasikeitė	41	41	41	52	49
Sumažėjo	37	39	42	29	32
N/N	6	5	5	7	6

Lyginant Lietuvos žmonių saugumo jausmą 2011 m. ir 1989 m., beveik kas antra nusikaltimo auka (47 proc.), apklausos dalyviai, kurių artimieji per pastaruosius penkerius metus tapo nusikaltimo auka (50 proc.), tiek neturintys viktimologinės patirties apklausos dalyviai (50 proc.) mano, kad Lietuvos žmonių saugumo jausmas lyginant su 1989 m. sumažėjo. Tarp apklausos dalyvių, kurių gyvenantys kaimynystėje tapo nusikaltimo aukomis per paskutinius penkerius metus, 59 proc. teigia, kad dabar Lietuvos žmonių saugumas yra mažesnis.

Lyginant žmonių saugumo jausmą dabar ir 1999 m. dauguma tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties ir tos patirties neturinčių apklausos dalyvių mano, kad Lietuvos žmonių saugumo jausmas sumažėjo. Šiuo atveju didelės įtakos neturi nei tiesioginė viktimologinė, nei netiesioginė, kai nusikaltimo aukomis tapo apklausos dalyvių artimieji, tiek ir neturėjimas viktimologinės patirties. O kaimyninės aplinkos saugumas turi įtakos bendram žmonių saugumo jausmui šalyje vertinti: kas antras apklausos dalyvis, kurio kaimynystėje aplinkoje gyvenantys per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo auka, mano, kad dabartinėje situacijoje Lietuvos žmonių saugumas yra mažesnis.

Lietuvos žmonių saugumo jausmas 2009 m. ir 2011 m., tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių daugumos vertinamas kaip nepakitęs (atitinkamai po 41 proc. tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties atstovai ir 52 proc. tos patirties neturinčių). Tačiau tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties asmenys dažniau nei tos patirties neturintys mano, kad 2011 m. Lietuvos žmonių saugumo jausmas sumažėjo lyginant su 2009 m. (atitinkamai – nusikaltimo aukų – 37 proc., netiesioginės viktimologinės patirties atstovų, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, – 39 proc., ir tie apklausos dalyviai, kurių gyvenantys kaimynystėje tapo nusikaltimo auka per minėtą laikotarpį – 42 proc.).

Kuo lyginamasis laikotarpis artėja prie tiriamojo laikotarpio, tuo daugiau yra manančių, kad Lietuvos žmonių saugumo jausmo situacija nesikeičia, bet ir mažiau šių nagrinėjamų grupių apklausos dalyvių neturi nuomonės šiuo klausimu.

Nusikaltimų baimė: tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis gali turėti įtakos ir nusikaltimų baimei. 2003 m. tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties atstovai dažniausiai tapo turtingų nusikaltimų aukomis. 2011 m. nukentėjimas nuo turtingų nusikaltimų taip pat yra dažniausiai minimas, tačiau ne ką rečiau nusikaltimo aukomis tapo apklausos dalyvių artimieji bei gyvenantys kaimynystėje dėl sveikatos sutrikdymo.

4.4.11 LENTELE. Nusikaltimų baimė Lietuvoje ir viktimologinė patirtis 2011 m.

Nusikaltimas	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Nužudymai	61*	70	68
Išžaginimai	48	47	48
Vaikų seksualinis išnaudojimas	68*	61	63
Sveikatos sutrikdymai (pvz., kūno sužalojimas)	48*	38	41
Plėšimai	55	54	55
Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas ir kt.)	49	44	46
Automobilių vagystės	31	29	30
Dviračių vagystės	18	13	15
Vagystės iš transporto priemonių	23*	15	18
Kišenvagystės	29*	21	24
Kyšininkavimas	48*	39	42
Sukčiavimas	47*	38	41
Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas)	55	50	52

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$

Tiriant nusikaltimų baimes 2011 m. klausimynas buvo papildytas trimis nusikaltimų tipais: nužudymai, išžaginimai ir vaikų seksualinis išnaudojimas. Iš šių trijų nusikaltimo tipų labiausiai kelia nerimą tiek tiesioginės, tiek netiesioginės viktimologinės patirties asmenis nužudymai (atitinkamai 61 proc. ir 70 proc.) bei vaikų seksualinis išnaudojimas (atitinkamai

68 proc. ir 61 proc.). Nužudymų baimė yra didesnė tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų nei tarp turinčių tiesioginę viktimologinę patirtį. Tikėtina, kad neturintiems viktimologinės patirties apklausos dalyviams pagrindiniai informacijos šaltiniai apie nusikaltimus yra masinės medijos, kuriose pateikiama ne statistinė nusikaltimų informacija, bet labiau rezonansiniai nusikaltimai. Tų nusikaltimų nušvietimas žiniasklaidos priemonėse gali turėti poveikį tokių nusikaltimų, kaip antai nužudymai, baimei. O vaikų seksualinis išnaudojimas labiau kelia nerimą turintiems viktimologinę patirtį asmenims (68 proc.). Tarp neturinčių viktimologinės patirties tokių yra 61 proc. Išžaginimai vienodai kelia nerimą tiek turintiems viktimologinę patirtį (48 proc.), tiek jos neturintiems (47 proc.).

Nusikaltimo aukos ir apklausos dalyviai, kurių artimieji ir gyvenantys kaimynystėje per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, labiausiai nerimauja dėl tokių nusikaltimų, kaip antai plėšimai (55 proc.), viešosios tvarkos pažeidimai (55 proc.), vagystės iš gyvenamųjų patalpų (49 proc.), sveikatos sutrikdymai (48 proc.), kyšininkavimas (48 proc.) ir sukčiavimas (47 proc.). Mažiausiai baiminamasi dėl dviračių vagysčių (18 proc.) ir vagysčių iš transporto priemonių (23 proc.). Beveik kas trečias turintis tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį apklausos dalyvis nerimauja dėl automobilių vagysčių (31 proc.).

Neturintiems viktimologinės patirties apklausos dalyviams didžiausią nerimą kelia plėšimai (54 proc.), chuliganizmas (50 proc.), vagystės iš gyvenamųjų patalpų (44 proc.), kyšininkavimas (39 proc.) ir sukčiavimas (38 proc.).

Reikšmingai skiriasi viktimologinė patirtis ir tos patirties neturėjimas ir nusikaltimų baimės Lietuvoje vertinimas. Nužudymai kelia didesnę baimę Lietuvoje neturintiems viktimologinės patirties apklausos dalyviams. O vaikų seksualinis išnaudojimas Lietuvoje kelia didesnę baimę turintiems viktimologinę patirtį asmenims. Turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai kur kas labiau baiminasi ir dėl tokių nusikaltimų tipų kaip sveikatos sutrikdymas, vagystė iš transporto priemonių, kišenvagystė, kyšininkavimas ir sukčiavimas.

Nėra reikšmingų skirtumų tarp viktimologinės patirties ir tokių nusikaltimų tipų kaip plėšimai, vagystė iš gyvenamųjų patalpų, automobilio,

dviračio vagystė ir chuliganizmas. Šie nusikaltimai vienodai baugina tiek viktimologinės patirties neturinčius, tiek ir jų turinčius asmenis.

Nusikaltimų baimės susijusios su nusikaltimų tipais, nuo kurių daugiausiai teko nukentėti apklausos dalyviams ar jų artimiesiems bei gyvenantiems kaimynystėje.

4.4.12 LENTELE. Nusikaltimų baimė Lietuvoje ir tiesioginė ar netiesioginė viktimologinė patirtis 2011 m. (proc.)

	Nusi- kaltimo aukos	Artimieji tapo nusi- kaltimo aukomis	Kaimynai tapo nusi- kaltimo aukomis	Neturintys viktimo- loginės patirties	Visi
Nužudymai	59	60	61	70	67
Išžaginimai	45	52	48	47	48
Vaikų seksualinis išnaudojimas	62	72	69	61	63
Sveikatos sutrikdymai (pvz., kūno sužalojimas)	50	47	56	38	41
Plešimai	61	51	57	54	55
Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas ir kt.)	54	45	56	44	46
Automobilių vagystės	33	32	38	29	30
Dviračių vagystės	22	16	19	13	15
Vagystės iš transporto priemonių	27	22	27	15	18
Kišėnvagystės	30	28	34	21	24
Kyšininkavimas	49	47	56	39	42
Sukčiavimas	48	45	55	38	41
Chuliganizmas (viešo- sios tvarkos pažeidimas)	55	53	62	50	52

Yra skirtumų tarp tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties asmenų: nusikaltimų aukos labiau nei asmenys, kurių nusikaltimo aukomis tapo artimieji ar gyvenantys kaimynystėje, baiminasi dėl plešimų

(atitinkamai 61 proc., 51 proc. ir 57 proc.). O dėl tokių nusikaltimų, kaip antai chuliganizmas, kyšininkavimas ir sukčiavimas, dažniau baiminasi tie apklauskos dalyviai, kurių artimieji ar gyvenantys kaimynystėje per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo auka.

Viktimologinė patirtis ir nerimas dėl ateities. Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis koreguoja ir jauseną dėl savo, artimųjų ar draugų ateities. Turintys viktimologinę patirtį asmenys dažniau baiminasi dėl savo, savo artimųjų, draugų, pažįstamų ateities. Tarp jų yra didesnės baimės ir dėl pačios Lietuvos ateities.

4.4.13 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir nerimas dėl ateities

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Dėl savęs						
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	77*	79	68	73	71	76
Nejaučia nerimo	19	18	25	24	23	22
Sunku pasakyti	4	3	7	3	6	3
Dėl artimųjų						
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	84*	89	75	79	78	83
Nejaučia nerimo	13	8	21	18	18	14
Sunku pasakyti	3	3	4	3	3	3
Dėl draugų, pažįstamų						
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	68*	62	56	54	60	57
Nejaučia nerimo	28*	27	37	33	34	30
Sunku pasakyti	4	11	7	14	6	13
Dėl valstybės likimo						
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	67**	54	61**	49	63	51
Nejaučia nerimo	25	31	29	34	27	33
Sunku pasakyti	8**	15	11**	17	10	16

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$

** Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį 2011 vs 2003 ir neturinčių viktimologinės patirties 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$

Yra reikšmingi skirtumai tarp viktimologinės patirties ir nerimo, galvojant apie ateitį, dėl savęs, dėl artimųjų ir dėl draugų pažįstamų. Nerimo jausmui dėl valstybės likimo viktimologinė patirtis nėra reikšminga. Reikšmingi jausenos dėl valstybės likimo yra skirtumai 2011 m. ir 2003 m. vertinimų.

Nerimas dėl savęs. 2011 m. tiesioginė ar netiesioginė viktimologinė patirtis turi įtakos didesniai nerimui dėl savęs nei tos patirčiai neturintiems: Tiesioginės ar netiesioginės viktimologinės patirties apklausos 77 proc. dalyvių jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą dėl savo ateities. O tarp viktimologinės patirties neturinčių tokių yra 68 proc. Esminių skirtumų tarp turinčių viktimologinę patirtį asmenų jausenos dėl savo ateities 2003 m. ir 2011 m. nėra. 2011 m. 5 proc. sumažėjo nerimas dėl savo ateities tarp neturinčių viktimologinės patirties (nuo 73 proc. 2003 m. iki 68 proc. 2003 m.).

Nerimas dėl artimųjų. Tiek tiesioginės viktimologinės patirties turintys (84 proc.), tiek jos neturintys apklausos dalyviai (75 proc.) labiausiai nerimauja dėl savo artimųjų ateities. 2011 m. pastebimas, nors ir nedidelis, nerimo dėl savo artimųjų ateities mažėjimas: tarp turinčių viktimologinę patirtį nuo 89 proc. iki 84 proc. ir tarp tos patirties neturinčių – nuo 79 proc. iki 75 procentų.

Nerimas dėl draugų pažįstamų. Nerimas dėl draugų ir pažįstamų skiriasi tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių. Dėl draugų, pažįstamų ateities nerimauja 68 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 56 proc. – jos neturinčių. Tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių nerimas dėl draugų, pažįstamų turi didėjimo tendenciją: 2011 m. dėl draugų, pažįstamų ateities nerimavo 68 proc. turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių, o 2003 m. tokių buvo 62 proc. O nerimo dėl draugų, pažįstamų ateities pokyčių 2011m. ir 2003 m. nėra (atitinkamai 56 proc. ir 54 proc.).

Nerimas dėl valstybės likimo. Nerimą dėl Lietuvos likimo jaučia 67 proc. turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių. 2003 m. tokių buvo 54 proc. Panašus skirtumas dėl Lietuvos likimo 2003 m. ir 2011 m.

yra ir tarp viktimologinės patirties neturinčių apklausos dalyvių. 2003 m. nerimą dėl Lietuvos likimo jautė 49 proc. viktimologinės patirties neturinčių apklausos dalyvių. 2011 m. taip nerimaujančių yra 61 procentas.

4.4.14 LENTELE. Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis ir nerimas dėl ateities (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	Nusikaltimo aukos	Artimieji, draugai	Kaimynai	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Dėl savęs					
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	79	76	82	68	71
Nejaučia nerimo	18	18	16	25	23
Sunku pasakyti	3	6	2	7	6
Dėl artimųjų					
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	82	86	86	75	78
Nejaučia nerimo	15	10	12	21	18
Sunku pasakyti	3	4	2	4	4
Dėl draugų, pažįstamų					
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	70	71	69	56	60
Nejaučia nerimo	26	24	30	37	34
Sunku pasakyti	4	5	1	7	6
Dėl valstybės likimo					
Jaučia nerimą (tam tikrą ar stiprų)	67	64	72	61	63
Nejaučia nerimo	26	26	20	29	27
Sunku pasakyti	7	10	8	10	10

Nerimas dėl savęs. Dėl savęs ateityje labiau nerimauja tie apklausos dalyviai, kurių kaimyninėje aplinkoje yra viktimologinės patirties. Mažiau nerimauja tie apklausos dalyviai, kurių artimieji yra tapę nusikaltimo aukomis. Gyvenamosios aplinkos saugumas / nesaugumas turi įtakos ir jausenai dėl savo ateities.

Nerimas dėl artimųjų. Tarp turinčių tiesioginę ir netiesioginę viktimologinę patirtį apklausos dalyvių esminių skirtumų dėl savo artimųjų ateities nerimo nėra: tiek tiesioginės, tiek netiesioginės viktimologinės patirties atstovai labiausiai nerimauja dėl savo artimųjų ateities.

Nerimas dėl draugų, pažįstamų. Dėl draugų, pažįstamų ateities vienodai nerimauja turintys tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį apklausos dalyviai (atitinkamai: 70 proc., 71 proc. ir 69 proc.).

Nerimas dėl valstybės likimo. Dėl Lietuvos likimo dažniau nerimauja tie, kurių kaimynai yra tapę nusikaltimo aukomis.

Tiek nusikaltimo aukos, tiek apklausos dalyviai, kurių artimieji ir kaimynystėje gyvenantys tapo nusikaltimo aukomis, labiausiai nerimauja dėl savo artimųjų, antroje vietoje yra nerimas dėl savęs, trečioje vietoje – nerimas dėl draugų ir pažįstamų ir ketvirtoje vietoje – nerimas dėl Lietuvos likimo.

Viktimologinė patirtis ir rizika tapti nusikaltimo auka. Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė žmonių patirtis ir ta patirtimi pagrįsta nusikaltimų baimė gali stiprinti nerimą dėl galimo pasikartojančio atvejo tapti nusikaltimo auka. Tokia nerimo išraiška koreguoja ir teisėsaugos institucijų patikimumą, o esama patirtis ir pasitikėjimą dirbančiais teisėsaugos institucijose.

4.4.15 LENTELĖ. Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis ir nerimas tapti nusikaltimo auka (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	Nusikaltimo aukos	Artimieji, draugai	Kaimynai	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Nejaučiu nerimo	26	26	28	41	37
Jaučia nerimą	69	70	65	52	57
Sunku pasakyti	4	4	7	7	7

Daugelis (69 proc.) tiesioginę viktimologinę patirtį turinčių respondentų jaučia nerimą, kad gali tapti nusikaltimo auka, 26 proc. nusikaltimo

aukų tokios baimės neturi. Neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių, neįsivaikinančių nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka, yra 41 proc. Nėra esminio skirtumo tarp tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties ir nerimo tapti nusikaltimo auka. Du trečdaliai nusikaltimo aukų ir apklausos dalyvių, kurių artimieji ar kaimynystėje gyvenantys tapo nusikaltimo aukomis, jaučia nerimą dėl galimybės tapti nusikaltimo auka. Skirtumas yra tik tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties: 41 proc. neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių neįsivaikina nerimo, kad gali tapti nusikaltimo auka. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kas antras neturintis viktimologinės patirties apklausos dalyvis vis dėlto jaučia nerimą, kad gali tapti nusikaltimo auka.

4.4.16 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir nerimas tapti nusikaltimo auka (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Neįsivaikina nerimo	28*	31	41	39	37	35
Jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą	66*	60	51	50	56	44
Sunku pasakyti	6	9	8	10	7	10

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties 2011 m., kai $p < 0,001$

Reikšmingi skirtumai yra tarp viktimologinės patirties ir nerimo tapti nusikaltimo auka. Nerimo tapti nusikaltimo auka neįsivaikina 41 proc. neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių. Tarp viktimologinę patirtį turinčių tokių yra 28 proc. Atitinkamai tam tikrą ar stiprų nerimą, kad gali tapti nusikaltimo auka, jaučia du trečdaliai turinčiųjų viktimologinę patirtį (66 proc.). Tarp viktimologinės patirties neturinčiųjų tokių yra kas antras (51 proc.). Tai rodo, kad tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų yra daugiau nerimaujančių nei neįsivaikinančių nerimo, kad gali tapti nusikaltimo auka.

2011 m., nors ir labai nedaug, bet sumažėjo tiesioginės viktimologinės patirties turinčių apklausos dalyvių, kurie neįsivaikina nerimo, kad ateityje

gali tapti nusikaltimo auka. Taip pat padidėjo nusikaltimo aukų, nerimaujančių, kad gali vėl tapti nusikaltimo auka, skaičius. 2003 m. 60 proc. nusikaltimo aukų jautė tam tikrą ar stiprų nerimą, kad ateityje vėl gali tapti nusikaltimo auka. Tarp nusikaltimo aukų 2011 m. tokių yra 66 procentai.

Viktimologinė patirtis ir rizika tapti nusikaltimo auka. Tiek 2011 m., tiek 2003 m. du trečdaliai apklausos dalyvių tapo nusikaltimo aukomis gyvenamojoje aplinkoje, tačiau rizikos tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje aplinkoje vertinimas yra geresnis nei išgyventa patirtis.

4.4.17 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir rizika tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje aplinkoje

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Didelė	27*	33	21	21	23	26
Maža	65	60	71**	66	69	64
Sunku pasakyti	8	7	8**	13	8	10

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties 2011 m., kai $p < 0,05$

** Reikšmingi skirtumai tarp neturinčių viktimologinės patirties 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$

Reikšmingi skirtumai yra tarp viktimologinės patirties ir rizikos tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje aplinkoje. Turintys viktimologinę patirtį įžvelgia didesnę riziką tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje aplinkoje nei tos patirties neturintys. 27 proc. nusikaltimo aukų mano, kad jų gyvenamojoje aplinkoje rizika tapti nusikaltimo auka yra didelė. 2003 m. taip manė trečdalis per paskutinius penkerius metus tapusių nusikaltimo aukomis. Tarp neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių 21 proc. yra manančių, kad yra didelė rizika tapti nusikaltimo auka gyvenamojoje aplinkoje.

Beveik du trečdaliai turinčių tiesioginę ir netiesioginę viktimologinę patirtį apklausos dalyvių mano, kad jų gyvenamojoje aplinkoje rizika tapti nusikaltimo auka yra maža (atitinkamai 65 proc. ir 71 proc.).

Rizikos tapti nusikaltimo auka reikšmingas skirtumas fiksuojamas tarp neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių 2011 ir 2003 metais.

2011 m. padaugėjo neturinčių viktimologinės patirties asmenų, manančių, kad rizika tapti nusikaltimo auka jų gyvenamojoje aplinkoje yra maža (atitinkamai 71 proc. – 2011 m. ir 66 proc. – 2003 m.). Tos pačios grupės fiksuojamas ir reikšmingas skirtumas 2011 ir 2003 metais tarp negalinčių įvertinti rizikos laipsnio jų gyvenamojoje aplinkoje (atitinkamai 8 proc. – 2011 m. ir 13 proc. – 2003 m.).

Viktimologinė patirtis turi įtakos ir rizikos tapti nusikaltimo auka mieste, rajone, kuriame gyvena apklausos dalyviai, vertinimui.

4.4.18 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir rizika tapti nusikaltimo auka mieste, rajone

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Didelė	44*	43	30	33	34	38
Maža	48*	44	59**	53	56	49
Sunku pasakyti	8	13	11	14	10	13

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties 2011 m., kai $p < 0,05$;

** Reikšmingi skirtumai tarp neturinčių viktimologinės patirties 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$

Didelę riziką tapti nusikaltimo auka gyvenamame mieste ar rajone įžvelgia 44 proc. turinčių viktimologinę patirtį. Tarp tos patirties neturinčių tokių yra 30 proc. Atitinkamai ir mažą riziką tapti nusikaltimo auka mini 48 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 59 proc. – tos patirties neturinčių asmenų.

Rizikos tapti nusikaltimo auka mieste, rajone, kuriame gyvena apklausos dalyviai, vertinimas yra pesimistiškesnis nei gyvenamosios aplinkos. Nuotoliui tarp gyvenamosios aplinkos ir miesto / rajono, kuriame gyvena apklausos dalyviai, didėjant, stiprėja rizikos tapti nusikaltimo auka tikimybė. 2011 m. 44 proc. ir 43 proc. 2003 m. tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių baiminasi, kad rizika tapti nusikaltimo auka šioje geografinėje erdvėje yra didelė. O neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių tokių yra trečdalis (atitinkamai

30 proc. ir 33 proc.). Daugiau nei pusė šios grupės atstovų mano, kad tikimybė tapti nusikaltimo auka gyvenamame mieste / rajone yra maža.

Yra ir rizikos tapti nusikaltimo auka gyvenamame mieste ar rajone vertinimo 2011 ir 2003 metais skirtumų tarp neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių. 2011 m. tarp šios grupės atstovų, manančių, kad rizika tapti nusikaltimo auka šioje geografinėje teritorijoje yra maža (atitinkamai 59 proc. ir 53 proc.).

Tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių nuomone, tikimybė tapti nusikaltimo auka Lietuvoje yra didelė.

4.4.19 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir rizika tapti nusikaltimo auka Lietuvoje

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Didelė	60*	58	53	53	55	56
Maža	31	26	35**	28	34	27
Sunku pasakyti	9*	16	12**	19	11	17

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$;

** Reikšmingi skirtumai tarp neturinčių viktimologinės patirties 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$

Viktimologinė patirtis turi reikšmės ir vertinant rizikos tikimybę tapti nusikaltimo auka Lietuvoje. 2011 m. taip manančių viktimologinės patirties asmenų padaugėjo lyginant su 2003 m.. Taip pat 2011 m., lyginant su 2003 m., sumažėjo viktimologinės patirties asmenų, negalinčių įvertinti rizikos tapti nusikaltimo auka Lietuvoje grėsmės. Reikšmingi skirtumai yra ir tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų ir rizikos tapti nusikaltimo auka grėsmės vertinimo 2011 ir 2003 metais. 2011 m. padaugėjo manančių, kad rizika tapti nusikaltimo auka Lietuvoje yra maža (atitinkamai 35 proc. – 2011 m. ir 28 proc. – 2003 m.). Tiek šios grupės atstovų, tiek ir turinčių viktimologinę patirtį asmenų fiksuojamas pokytis negalinčių įvertinti rizikos tapti nusikaltimo auka Lietuvoje. 2003 m. šios grėsmės negalėjo įvertinti 19 proc. neturinčiųjų viktimologinės patirties, o 2011 m. tokių yra 12 procentų.

2011 m. 60 proc. tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių nuomone, yra didelė rizika tapti nusikaltimo auka Lietuvoje. 2003 m. taip manančiųjų buvo 58 proc. 2003 m. tarp tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių mažiau buvo manančių, kad rizika tapti nusikaltimo auka Lietuvoje yra maža, tačiau 16 proc. šios grupės atstovų neturėjo nuomonės šiuo klausimu. 2011 m. beveik trečdalis tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių mano, kad Lietuvoje rizika tapti nusikaltimo auka yra maža. 2011 m. yra dvigubai mažiau nei 2003 m. šios grupės atstovų, kurie neturi nuomonės šiuo klausimu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tie apklausos dalyviai, kurių gyvenantys kaimynystėje per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, palankiau nei nusikaltimo aukos ar apklausos dalyviai, kurių artimieji tapo nusikaltimo aukomis, mano, kad rizika tapti nusikaltimo auka Lietuvoje yra didelė. Kaimyninės aplinkos nesaugumas neleidžia „demonizuoti“ kriminogeninės situacijos Lietuvoje.

Viktimologinė patirtis ir nerimas dėl nusikalstamumo. Didėjantis nusikalstamumas vienodai kelia nerimą tiek turintiems viktimologinę patirtį, tiek jos neturintiems apklausos dalyviams.

4.4.20 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir nerimas dėl didėjančio nusikalstamumo

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Nejaučia nerimo	7	4	9	6	8	5
Jaučia tam tikrą nerimą	46	42	48	46	47	45
Jaučia stiprų nerimą	46	50	40	44	42	47
Sunku pasakyti	2	4	3	3	3	3

Tiek 2011 m., tiek 2003 m. dauguma (92 proc.) viktimologinės patirties asmenų jautė tam tikrą ar stiprų nerimą dėl šalyje didėjančio nusikalstamumo. Didelę baimę dėl didėjančio nusikalstamumo šalyje jaučia ir

viktimologinės patirties neturintys apklausos dalyviai: 2011 m. tokių buvo 88 proc., o 2003 m. – 90 procentų.

4.4.21 LENTELE. Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis ir nusikalstamumo Lietuvoje dinamika (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	<i>Nusikaltimo aukos</i>	<i>Artimieji, draugai</i>	<i>Kaimynai</i>	<i>Neturintys viktimologinės patirties</i>	<i>Visi</i>
1989 m.:					
Padidėjo	62	63	63	64	64
Nepasikeitė	12	11	11	13	12
Sumažėjo	9	12	13	8	9
N/N	17	15	13	15	15
1999 m.:					
Padidėjo	56	56	54	56	56
Nepasikeitė	20	22	26	21	21
Sumažėjo	15	13	12	10	12
N/N	9	8	8	13	11
2009 m.:					
Padidėjo	48	47	43	41	42
Nepasikeitė	39	40	42	45	44
Sumažėjo	6	8	9	5	6
N/N	7	5	6	9	8

Beveik du trečdaliai turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių mano, kad 2011 m. nusikalstamumas Lietuvoje, palyginti su 1989 m., padidėjo. Tik 9 proc. nusikaltimo aukų mano, kad nusikalstamumas dabar sumažėjęs.

Daugiau nei pusė tiek tiesioginės, tiek netiesioginės viktimologinės patirties, tiek tos patirties neturinčių apklausos dalyvių mano, kad nusikalstamumas Lietuvoje 2011 m., palyginti su 1999 m., padidėjo. Kad nusikalstamumo situacija Lietuvoje nepasikeitė, mano kas penktas viktimologinės patirties ir jos neturintis apklausos dalyvis.

Nusikalstamumo situacija 2011 m., palyginti su 2009 m., kiek palankesnė yra šiandien, nors didesnė dauguma tiek tiesioginės, tiek netiesioginės

viktimologinės patirties apklausos dalyvių mano, kad nusikalstamumas Lietuvoje dabar yra didesnis nei 2009 m.: taip mano 48 proc. nusikalstimo aukų, 47 proc. apklausos dalyvių, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, 43 proc. apklausos dalyvių, kurių kaimynai tapo nusikaltimo aukomis per minėtą laikotarpį, ir 42 proc. viktimologinės patirties neturinčių apklausos dalyvių. Dabartinę nusikalstamumo Lietuvoje situaciją kaip nepakitusią nuo situacijos 2009 m. vertina 39 proc. nusikaltimo aukų, 40 proc. asmenų, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, 42 proc. asmenų, kurių kaimynai tapo nusikaltimo aukomis per minėtą laikotarpį, ir 45 proc. viktimologinės patirties neturinčių apklausos dalyvių.

Tiek turintys viktimologinę patirtį, tiek jos neturintys apklausos dalyviai mano, kad dabar nusikalstamumas yra didesnis nei 1989 m., 1999 m. ir 2009 metais.

4.4.22 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir nusikalstamumo Lietuvoje dinamika 2011 (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Nusikalstamumas Lietuvoje lyginant su 1989 m.:			
Padidėjo	63	64	64
Nepasikeitė	11	13	12
Sumažėjo	11	8	9
N/N	15	15	15
Nusikalstamumas Lietuvoje lyginant su 1999 m.:			
Padidėjo	56	56	56
Nepasikeitė	22	21	21
Sumažėjo	14	10	12
N/N	8	13	11
Nusikaltamumas Lietuvoje lyginant su 2009 m.:			
Padidėjo	44	41	42
Nepasikeitė	42	45	44
Sumažėjo	8	5	6
N/N	6	9	8

Beveik du trečdaliai tiek viktimologinę patirtį turinčių, tiek jos neturinčių apklausos dalyvių mano, kad dabar nusikalstamumas yra didesnė problema nei 1989 metais. 11 proc. viktimologinės patirties ir 13 proc. tos patirties neturinčių nemato nusikalstamumo situacijos Lietuvoje pokyčių 2011 m. ir 1989 m., 11 proc. viktimologinės patirties ir 8 proc. tos patirties neturinčių apklausos dalyvių išvelgia teigiamus Lietuvos kriminogeninės situacijos pokyčius.

Lyginant 2011 m. kriminogeninę situaciją su 1999 m. kiek daugiau nei kas antras viktimologinės patirties ir jos neturintis asmuo kritiškai vertina dabartinę Lietuvos situaciją. Jų nuomone, nusikalstamumas dabar padidėjo. Tačiau šiuo vertinimo periodu beveik dvigubai padidėjo tiek viktimologinės patirties turinčių, tiek jos neturinčių, kurie mano, kad dabar nusikalstamumo problema tokia pati kaip ir 1999 metais. Teigiamus poslinkius šioje srityje mato 14 proc. viktimologinės patirties turinčių ir 10 proc. jos neturinčių apklausos dalyvių.

Šių dienų nusikalstamumo situaciją, palyginti su 2009 m., daugelis viktimologinės patirties apklausos dalyvių (44 proc.) vertina prasčiau, o tos patirties neturintys dažniau mano, kad pokyčių nusikalstamumo srityje nėra.

Viktimologinė patirtis ir kriminogeninės situacijos gerinimo priemonių efektyvumas. Vertinant kriminogeninės situacijos gerinimo priemonių efektyvumą reikšminga yra viktimologinė patirtis.

4.4.23 LENTELE. Kriminogeninės situacijos gerinimo priemonių efektyvumas (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas			
Efektyvu	69	72	71
Neefektyvu	27*	19	22
Neturiu nuomonės	4	9	7
Gyvenimo sąlygų gerinimas			
Efektyvu	67	67	67
Neefektyvu	27*	21	23
Neturiu nuomonės	6*	12	10

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Techninės priemonės, apsunkinančios nusikaltimų padarymą (signalizacijos įvedimas, vaizdo kameros ir kt.)			
Efektyvu	82	82	82
Neefektyvu	15*	10	12
Neturiu nuomonės	3*	8	6
Gyventojų dalyvavimas saugumą užtikrinančiose programose (saugi kaimynystė)			
Efektyvu	77	79	79
Neefektyvu	17*	11	13
Neturiu nuomonės	6	10	8
Teisinis ir dorovinis švietimas			
Efektyvu	68	67	67
Neefektyvu	25	22	23
Neturiu nuomonės	7	11	9

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$

Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas. Ši priemonė – trečia pagal svarbą. Ji tiesiogiai susijusi su teisėsaugos institucijų veikla, t. y. nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas. Reikšmingai skiriasi viktimologinė patirtis ir šios priemonės efektyvumo vertinimas. Turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai skeptiškiau vertina šią priemonę: 27 proc. turinčių viktimologinę patirtį asmenų mano, kad nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas nėra efektyvi kriminogeninės situacijos gerinimo priemonė, tarp viktimologinės patirties neturinčių skeptiškai nusiteikusiųjų yra 19 procentų.

Nėra reikšmingų skirtumų tarp viktimologinės patirties ir šios priemonės, kaip efektyvios gerinant kriminogeninę situaciją šalyje, vertinimo. Už šią priemonę kaip efektyvią pasisako 72 proc. viktimologinės patirties neturinčių asmenų ir 69 proc. tą patirtį turinčiųjų.

Gyvenimo sąlygų gerinimas. Vertinant šią priemonę taip pat yra skirtumų tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių. Šios priemonės kaip efektyvios atžvilgiu kritiškesni yra viktimologinės patirties atstovai: 27 proc. mano, kad gyvenimo sąlygų gerinimas

nėra ta tinkama priemonė, leidžianti efektyvinti kriminogeninę situaciją šalyje. Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų taip manančių yra 21 procentas. Taip pat skiriasi turima viktimologinė patirtis ir tai, kad neturima nuomonės šiuo klausimu. Turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai rečiau neturi nuomonės šiuo klausimu nei tos patirties neturintys (atitinkamai 6 proc. ir 12 proc.).

Vertinant šią priemonę kaip efektyvią, skirtumų atsižvelgiant į viktimologinę patirtį nėra.

Techninės priemonės, apsunkinančios nusikaltimų padarymą (signalizacijos įvedimas, vaizdo kameros ir kt.). Teigiamas šios priemonės kaip efektyvios gerinant kriminogeninę situaciją Lietuvoje vertinimas nerodo reikšmingų skirtumų tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių asmenų.

Yra reikšmingų skirtumų tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausiamųjų ir skeptiško požiūrio į šią priemonę. Didesnis skepticizmas yra turinčių viktimologinę patirtį nei jos neturinčių asmenų (atitinkamai 15 proc. ir 10 proc.). Taip pat reikšmingas yra skirtumas tarp viktimologinės patirties ir nuomonės šiuo klausimu neturėjimo. Turintys viktimologinę patirtį dažniau turi nuomonę apie šią priemonę nei tos patirties neturintys: nuomonės neturi 3 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 8 proc. jos neturinčių apklausos dalyvių.

Gyventojų dalyvavimas saugumą užtikrinančiose programose (saugi kaimynystė). Reikšmingai skiriasi turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių šios priemonės neefektyvumo vertinimas. Ir šiuo atveju viktimologinę patirtį turintys apklausos dalyviai yra skeptiškesni vertindami šios priemonės efektyvumą nei tos patirties neturintys asmenys. Tai, kad saugi kaimynystė nėra efektyvi priemonė, mano 17 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 11 proc. – tos patirties neturinčių apklausos dalyvių.

Vertinant saugią kaimynystę kaip efektyvią priemonę, kaip ir neturinčių nuomonės šiuo klausimu kontekste, viktimologinės patirties turėjimo ar neturėjimo skirtumų nėra.

Teisinis ir dorovinis švietimas. Vertinant šią priemonę kaip efektyvią gerinant kriminogeninę situaciją šalyje, skirtumą tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių nėra.

Tiek viktimologinės patirties, tiek jos neturintys apklausos dalyviai prioritetą teikia techninėms priemonėms, galinčioms apsunkinti nusikaltimo padarymą bei aktyviau gyventojams dalyvauti įvairiose prevencinėse programose.

Tiek tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties (80 proc.), tiek jos neturintys apklausos dalyviai (82 proc.) mano, kad efektyviausios priemonės, gerinant kriminogeninę situaciją Lietuvoje, yra techninės priemonės, apsunkinančios padaryti nusikaltimus. Tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių yra ir daugiau abejojančių techninių priemonių efektyvumu nei tos patirties neturinčių. Viktimologinės patirties neturintys apklausos dalyviai dažniau nei ją turintys neturi ir nuomonės šiuo klausimu.

Antroje pagal priemonių efektyvumą vietoje yra saugi kaimynystė, kuri skatintų gyventojų dalyvavimą saugumą užtikrinančiose programose. Šios priemonės efektyvumas yra vienodai svarbus tiek turintiems viktimologinę patirtį, tiek jos neturintiems asmenims. Tarp viktimologinę patirtį turinčių dažniau pasitaiko ir šios priemonės skeptikų, o viktimologinės patirties neturintys dažniau neturi nuomonės šiuo klausimu.

Du trečdaliai viktimologinės patirties turinčių ir jos neturinčių apklausos dalyvių mano, kad teisinis ir dorovinis švietimas yra efektyvi priemonė gerinant kriminogeninę situaciją Lietuvoje. Ir tiek pat jų mano, kad kriminogeninė situacija Lietuvoje gerėtų, jei gerėtų gyvenimo sąlygos. Viktimologinė patirtis neturi įtakos šios priemonės efektyvesniam vertinimui nei tos patirties neturintiems. Tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių yra daugiau turinčių poziciją, kad ši priemonė yra neefektyvi, o tarp viktimologinės patirties neturinčių yra daugiau neturinčių nuomonės šiuo klausimu.

Viktimologinė patirtis ir nusikaltimų baimė. Reikšmingai skiriasi viktimologinė patirtis ir nusikaltimų baimė.

Nusikaltimo aukos ar apklausos dalyviai, kurių artimieji ir kaimynai dažniausiai nukentėjo nuo konkrečių nusikaltimų tipų, dažniausiai dėl jų

ir baiminasi. Tarp papildomai klausimyne, palyginti su 2003 m. klausimynu, išvardytų nusikaltimų tipų – nužudymai, išžaginimai ir vaikų seksualinis išnaudojimas – didžiausią nerimą kelia nužudymai ir vaikų seksualinis išnaudojimas.

4.4.24 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir labiausiai keliantys nerimą nusikaltimai (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Nužudymai	61*	70	67
Išžaginimai	48	47	48
Vaikų seksualinis išnaudojimas	68*	61	63
Sveikatos sutrikdymai (pvz. kūno sužalojimas)	48*	38	41
Plėšimai	55	54	55
Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas, ir kt.)	49	44	46
Automobilių vagystės	31	29	30
Dviračių vagystės	18	13	15
Vagystės iš transporto priemonių	23*	15	18
Kišėnvagystės	29*	20	23
Kyšininkavimas	48*	39	42
Sukčiavimas	47*	38	41
Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas)	55	50	52

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$

Viktimologinę patirtį turintys ir jos neturintys apklausos dalyviai skirtingai vertina baimę dėl papildomai išvardytų nusikaltimų – nužudymų, išžaginimų ir vaikų seksualinio išnaudojimo. Viktimologinės patirties asmenims didžiausią nerimą kelia vaikų seksualinis išnaudojimas (68 proc.), antroje vietoje – nužudymai (61 proc.), trečioje – išžaginimai (48 proc.). Viktimologinės patirties neturintiems apklausos dalyviams

labiausiai kelia nerimą nužudymai (70 proc.), vaikų seksualinis išnaudojimas (61 proc.) ir išžaginimas (47 proc.).

Iš kitų nusikaltimų tipų viktimologinės patirties apklausos dalyviams labiausiai kelia nerimą tie nusikaltimai, nuo kurių nusikaltimo aukoms ar apklausos dalyviams, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, teko nukentėti: plėšimai (55 proc.) ir chuliganizmas (55 proc.). Antroje vietoje – vagystės iš gyvenamųjų patalpų (49 proc.), sveikatos sutrikdymai (48 proc.), kyšininkavimas (48 proc.) ir sukčiavimas (47 proc.). Mažiausiai nerimą kelia dviračių vagystės (18 proc.) ir vagystės iš transporto priemonių (23 proc.).

Neturintiems viktimologinės patirties apklausos dalyviams didžiausią nerimą kelia chuliganizmas (50 proc.), plėšimai (54 proc.) ir vagystės iš gyvenamųjų patalpų (44 proc.). Antrai pagal dažnumą nerimą keliančiai nusikaltimų grupei priskirtini šie nusikaltimai: kyšininkavimas (39 proc.), sukčiavimas (38 proc.) ir sveikatos sutrikdymai (38 proc.). Mažiausiai viktimologinės patirties neturintys asmenys nerimauja dėl dviračių vagystės (13 proc.) ir vagystės iš transporto priemonių (15 proc.).

Labiau turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai nei tos patirties neturintys baiminasi dėl tokių nusikaltimų: vagystės iš transporto priemonių, kišenvagystės, kyšininkavimas ir sukčiavimas. Nefiksuojami reikšmingi turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių skirtumai minint šiuos nusikaltimų tipus: išžaginimas, plėšimas, vagystė iš gyvenamųjų patalpų, automobilio, dviračio vagystė ir chuliganizmas. Šie nusikaltimai tiek turintiems viktimologinę patirtį, tiek jos neturintiems apklausos dalyviams yra panašiai svarbūs.

4.5. TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ PATIKIMUMAS IR PASITIKĖJIMAS JOMIS

Šiame skyriuje nagrinėjamas teisėsaugos institucijų patikimumas ir pasitikėjimas jomis bei pasitikėjimas žiniasklaidos teikiama informacija apie teisėsaugą viktimologinės patirties perspektyvoje.

Viktimologinė patirtis ir teisėsaugos institucijų patikimumas

Teisėsaugos institucijų patikimumas siejamas su tuo, kaip tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyviai vertina struktūrinį kriminalinės justicijos reikalingumą ir tai struktūrai priklausančioms teisėsaugos institucijoms priskirtus vaidmenis. Teisėsaugos institucijų patikimumas nagrinėjamas analizuojant šių institucijų vertinimą bendrame instituciniame kontekste, nepaisant viktimologinės patirties apklausos dalyvių asmeninių santykių su šiomis institucijomis patirties. Teisėsaugos institucijų patikimumas yra susijęs su turinčių tiesioginę ir netiesioginę viktimologinę patirtį asmenų lūkesčiais, teisėsaugos institucijų funkcionavimo kokybe, efektyvumu. Teisėsaugos institucijų patikimumui nagrinėti skiriami tokie klausimai: teisėsaugos institucijų darbas užtikrinant žmonių saugumą, šių institucijų darbo su žmonėmis, nukentėjusiais nuo įvairių nusikaltimų, vertinimas, pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis.

Šių dienų didesnius lūkesčius stiprina individualizmas ir savo gyvenimo gerovės vertinimas. Kiek asmuo tiriamuoju laikotarpiu mano esąs laimingas, kiek jis linkęs pasitikėti kitais žmonėmis, kas rodo bendrystės su kitais visuomenės nariais lygmenį.

Fiksuojamas viktimologinės patirties ir laimės vertinimo skirtumas.

4.5.1 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir gyvenimo laimės vertinimas (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Laimingas	65*	72	70
Nelaimingas	21*	16	17
Sunku pasakyti	14	12	13

* Statistiškai skiriasi, kai $p = 0,05$

Dauguma (65 proc.) viktimologinės patirties ir tos patirties neturinčių apklausos dalyvių (72 proc.) mano esą laimingi ar labai laimingi. Viktimologinė patirtis turi įtakos laimės pojūčiui, nes tarp jų yra mažiau besijaučiančių laimingais nei tarp tos patirties neturinčių. Atitinkamai ir besijaučiančių nelaimingais tarp viktimologinės patirties asmenų yra daugiau.

Laimės pojūčiui turi įtakos ir tiesioginė ar netiesioginė apklausos dalyvių viktimologinė patirtis.

4.5.2 LENTELĖ. Tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis ir gyvenimo laimės vertinimas (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	<i>Nusikaltimo aukos</i>	<i>Artimieji, draugai</i>	<i>Kaimynai</i>	<i>Neturintys viktimologinės patirties</i>	<i>Visi</i>
Laimingas	58	68	61	72	70
Nelaimingas	26	17	24	16	17
Sunku pasakyti	16	15	15	12	13

Mažiau laimingi jaučiasi nusikaltimo aukos (58 proc.) ir tie asmenys, kurių kaimynai per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis (61 proc.). Ir atitinkamai tarp nelaimingų daugiau yra nusikaltimo aukų (26 proc.) ir tų asmenų, kurie nesaugiai jaučiasi savo gyvenamojoje aplinkoje (24 proc.).

Individualizmo didėjimą visuomenėje rodo ir pasitikėjimas bendrapiliečiais, kuris yra atvirkščiai proporcingas apklausos dalyvių laimės jausenai. Pasitikėjimui kitais žmonėmis viktimologinė patirtis nėra reikšminga.

4.5.3 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir pasitikėjimas kitais žmonėmis 2011 m. (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Dauguma žmonių galima pasitikėti	13	15	14
Su žmonėmis reikia būti atsargiems	83	80	81
Sunku pasakyti	4	6	5

Bendrystės visuomenėje požiūriu viktimologinė patirtis nėra skirtis tarp jos turėjimo ar neturėjimo. Dauguma viktimologinės patirties asmenų (83 proc.) ir tos patirties neturinčių (80 proc.) mano, kad su žmonėmis

reikia būti atsargiems. Tik 13 proc. viktimologinės patirties ir 15 proc. tos patirties neturinčių asmenų linkę dauguma žmonių pasitikėti. Žmonių pasitikėjimui ar nepasitikėjimui tiesioginė ar netiesioginė viktimologinė patirtis neturi įtakos. Bendras pasitikėjimo lygmuo yra labai žemas.

Nepasitikėjimas žmonėmis rodo bendrapiliečių bendrystės stoką, stiprų individualizmo jausmą ir valstybės institucijų, įskaitant ir teisėsaugos institucijų, patikimumo ir pasitikėjimo lygį.

Teisėsaugos institucijų patikimumą gali lemti ir bendras viktimologinę patirtį turinčių apklausos dalyvių socialinis ir ekonominis nerimo kontekstas.

4.5.4 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir ekonominis ir socialinis nerimo kontekstas

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Galite prarasti darbą:						
Nejaučia nerimo	33*	38	41	40	38	39
Jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą	50*	45	40	39	44	42
Sunku pasakyti	17	17	19	21	18	19
Pablogės sveikata:						
Nejaučia nerimo	27**	21	23	20	24	20
Jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą	72	76	74	77	74	77
Sunku pasakyti	1	3	3	3	2	3
Pablogės santykiai šeimoje:						
Nejaučia nerimo	53* **	62	63	63	60	63
Jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą	39* **	29	27	27	31	28
Sunku pasakyti	8	9	10	10	9	9
Neturėsite pakankamai pajamų pragyvenimui:						
Nejaučia nerimo	13*	17	23	18	19	17
Jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą	86**	78	74	78	78	78
Sunku pasakyti	1	5	3	4	3	5

* Reikšmingi skirtumai tarp patirties, kai $p < 0,05$;

** Reikšmingi skirtumai 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$

Viktimologinę patirtį turintys apklausos dalyviai labiausiai nerimauja dėl savo finansinės padėties: 86 proc. jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą, kad gali neturėti pajamų pragyventi. 72 proc. šios grupės atstovų nerimauja, kad gali pablogėti sveikata. O nerimas dėl santykių šeimoje pokyčių yra mažiausias (39 proc.). Atitinkamai kas antras viktimologinę patirtį turintis asmuo (53 proc.) vertina santykius šeimoje kaip stabilius ir tų santykių neigiamų pokyčių neižvelgia. Kas antras viktimologinės patirties apklausos dalyvis jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą dėl to, kad gali prarasti darbą.

Lyginant 2011 ir 2003 metus esminių skirtumų tarp turinčiųjų viktimologinę patirtį bei ekonominio ir socialinio nerimo konteksto nėra, išskyrus nerimą dėl pragyvenimo pajamų: 2003 m. tam tikrą ar stiprų nerimą, kad gali neturėti pakankamai pajamų pragyventi, jautė 78 proc. viktimologinę patirtį turinčių apklausos dalyvių. 2011 m. nerimaujančių padaugėjo iki 86 procentų. Taip pat 2011 m. daugiau šios grupės asmenų, nerimaujančių dėl galimo santykių pablogėjimo šeimoje: 2003 m. tokių buvo 29 proc., o 2011 m. – 39 proc. viktimologinės patirties asmenų.

Nerimas dėl galimybės prarasti darbą. Nustatyta reikšmingų viktimologinės patirties ir šios nerimo rūšies skirtumų. Kas trečiam turinčiam viktimologinės patirties apklausos dalyviui nerimą nekelia galimybė prarasti darbą. Tarp viktimologinės patirties neturinčių tokių yra 41 procentais. Atitinkamai kas antras viktimologinės patirties atstovas jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą dėl darbo perspektyvų. Tarp viktimologinės patirties neturinčių tokių yra 40 procentų.

Nerimas, kad gali pablogėti sveikata. Nustatytas reikšmingas skirtumas tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių: 2011 m. nerimaujančių dėl savo sveikatos yra daugiau nei 2003 m. (atitinkamai 27 proc. ir 21 proc.).

Nerimas dėl santykių šeimoje. Gauta reikšmingų viktimologinės patirties ir santykių šeimoje nerimo skirtumų: didesnę nerimą, kad gali pablogėti santykiai šeimoje, jaučia turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai: nejaučia nerimo 62 proc. neturinčiųjų viktimologinės patirties. Tarp

viktimologinę patirtį turinčių tokių yra 53 procentai. Nustatyta reikšmingų skirtumų ir viktimologinės patirties grupėje 2003 ir 2011 metais: 2011 m., palyginti su 2003 m., padaugėjo šios grupės atstovų, nerimaujančių dėl santykių šeimoje pablogėjimo (39 proc. – 2011 m. ir 29 proc. – 2003 m.).

Nerimas dėl nepakankamų pajamų pragyventi. Fiksuojami reikšmingi skirtumai tiek tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties, tiek tarp viktimologinės patirties asmenų 2011 ir 2003 metais. Didesnė dalis neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių jaučiasi materialiai saugūs (atitinkamai 17 proc. ir 13 proc.). Tarp turinčių viktimologinę patirtį asmenų 2011 m., palyginti su 2003 m., padidėjo nerimaujančių dėl savo materialinės padėties (atitinkamai nuo 78 proc. iki 86 proc.).

Norint įvertinti teisėsaugos institucijų patikimumą, verta išsiaiškinti, koks apskritai yra pasitikėjimas valstybės institucijomis tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių. Tyrimo duomenys leidžia įvertinti ir patikimumo dinamiką.

4.5.5 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir valstybės institucijų darbo vertinimas

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Savivaldybių						
Gerai	14*	–	21	–	18	–
Nei gerai, nei blogai	52*		44		47	
Blogai	31		27		29	
N/N	3		8		6	
Vyriausybės						
Gerai	12	10	12	11	12	10
Nei gerai, nei blogai	37	38	37	41	37	40
Blogai	50	46	45	39	47	42
N/N	1	6	5	9	4	8
Seimo						
Gerai	8	6	8	7	8	6
Nei gerai, nei blogai	29	34	30**	38	30	36
Blogai	60**	53	56**	45	58	49
N/N	3**	7	6**	10	5	9

	Turintys vikti- mologinę patirtį		Neturintys vikti- mologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Prezidento						
Gerai	40**	24	33	29	35	27
Nei gerai, nei blogai	34**	39	40	38	38	38
Blogai	17**	26	19	20	18	23
N/N	9	11	9	13	9	12
Politinių partijų						
Gerai	6	5	6	7	6	6
Nei gerai, nei blogai	36**	28	40**	31	38	30
Blogai	52	51	48	43	50	47
N/N	6**	16	11**	19	9	18
Žniasklaidos						
Gerai	36**	57	31**	59	33	58
Nei gerai, nei blogai	37**	26	44**	25	41	26
Blogai	24**	13	18**	9	20	10
N/N	3*	4	7*	7	6	6
STT						
Gerai	26**	38	20**	36	22	37
Nei gerai, nei blogai	30*	26	35	27	33	27
Blogai	25**	14	18**	11	21	12
N/N	19*	21	27	26	24	24
FNTT						
Gerai	19	23	19**	24	19	24
Nei gerai, nei blogai	34	30	33	29	33	29
Blogai	29*	26	22	19	24	22
N/N	18*	21	27	28	24	25
Policijos						
Gerai	34*	29	41**	33	38	31
Nei gerai, nei blogai	41	36	37	34	38	35
Blogai	23*	32	18**	28	20	30
N/N	2	3	5	5	4	4
Teismų						
Gerai	20	14	18	21	18	18
Nei gerai, nei blogai	33	37	39**	33	37	35
Blogai	40	42	34	33	36	37
N/N	7	8	10	13	9	10
Prokuratūros						
Gerai	18	16	18	24	18	20
Nei gerai, nei blogai	37	35	41**	30	39	33
Blogai	35*	34	28	29	30	31
N/N	10	15	14	17	13	16

	Turintys viktimologinę patirtį		Neturintys viktimologinės patirties		Visi	
	2011	2003	2011	2003	2011	2003
Įkalinimo įstaigų						
Gerai	20*	12	22	17	21	15
Nei gerai, nei blogai	35*	27	34**	25	35	26
Blogai	19*	31	16**	26	17	28
N/N	26	30	29	32	28	31
Vietos bendruomenės						
Gerai	30	17	36	15	34	16
Nei gerai, nei blogai	40	26	35	26	37	26
Blogai	14	9	11	8	12	8
N/N	16	48	18	51	17	50

* Reikšmingi skirtumai tarp viktimologinę patirtį turinčių ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$;

** Reikšmingi skirtumai 2011 vs 2003, kai $p < 0,05$

Pasitikėjimas valstybės institucijomis, įskaitant ir teisėsaugos bei kitas institucijas, užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje tarp turinčių viktimologinę patirtį asmenų 2011 m. ir 2003 m. skiriasi. 2011 m. geriausiai vertinama Prezidento institucija užtikrinant žmonių saugumą šalyje (40 proc.). Šis vienintelis vertinimas viršija neutralią šios institucijos atžvilgiu poziciją (34 proc.). Viktimologinės patirties atstovai didžiausias viltis užtikrinant saugumą Lietuvoje teikia šalies Prezidentui ir kartu rodo pasitikėjimą šia institucija.

Pasitikėjimas žiniasklaida tarp viktimologinės patirties asmenų vertinamas vienodai gerai (36 proc.) ar neutraliai (nei gerai, nei blogai) (37 proc.).

Trečdalis šios grupės apklausos dalyvių reiškia pasitikėjimą policija. Neutraliai vertinančiųjų yra daugiau kaip 41 procentas.

30 proc. viktimologinės patirties asmenų išsakė pasitikėjimą vietos bendruomenėmis. Atitinkamai neutraliai vertinančiųjų taip pat yra daugiau – 40 procentų.

Mažiausiai pasitikima žmonių saugumo užtikrinimo srityje Seimu (60 proc.), politinėmis partijomis (52 proc.), Vyriausybe (50 proc.), teismais (40 proc.), prokuratūra (35 proc.) ir savivaldybėmis (35 proc.).

2003 m. viktimologinės patirties apklausos dalyviams didžiausią pasitikėjimą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje kelė žiniasklaida (57 proc.), STT (38 proc.). Šios institucijos dažniau susilaukė teigiamo nei neutralaus vertinimo. 29 proc. viktimologinės patirties asmenų gerai vertino policijos darbą, bet neutralios pozicijos laikėsi 36 procentai.

2003 m. mažiausią pasitikėjimą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje pelnė Lietuvos Respublikos Seimas (53 proc.), Lietuvos politinės partijos (51 proc.), teismai (42 proc.), prokuratūra (34 proc.) ir įkalinimo įstaigos (31 proc.).

2011 m., palyginti su 2003 m., tarp viktimologinę patirtį turinčiųjų labai padidėjo pasitikėjimas Prezidento institucija (nuo 24 proc. iki 40 proc.). Teigiami yra ir policijos vertinimo poslinkiai (nuo 29 proc. iki 34 proc.). 2011 m. sumažėjo pasitikėjimas žiniasklaida (nuo 57 proc. iki 36 proc.), STT (nuo 38 proc. iki 26 proc.)

Tais metais padidėjo neigiamai vertinančių Lietuvos Vyriausybę (nuo 46 proc. iki 50 proc.), Seimą (nuo 53 proc. iki 60 proc.), žiniasklaidą (nuo 13 proc. iki 24 proc.). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2003 m. 48 proc. viktimologinės patirties turinčių asmenų neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje tarp viktimologinę patirtį turinčiųjų nėra didelis. Išsiskiria tik policija. O teismai ir prokuratūra susilaukė neigiamo vertinimo ir tai rodo, kiek viktimologinės patirties asmenys linkę pasitikėti šiomis institucijomis.

2011 m. 41 proc. viktimologinės patirties neturinčiųjų linkę pasitikėti policija užtikrinant Lietuvos žmonių saugumą Lietuvoje. Neutraliai policijos atžvilgiu nusiteikusių yra 37 proc. Šios grupės 36 proc. atstovų mano, kad geriausiai užtikrinti šalies žmonių saugumą gali vietos bendruomenės. Neutralios pozicijos laikosi 35 proc. neturinčiųjų viktimologinės patirties. Tarp šios grupės atstovų Prezidento institucija kaip Lietuvos žmonių saugumo garantas suvokiamas 33 proc. apklausos dalyvių, tačiau 40 proc. yra linkę laikytis neutralios pozicijos. Beveik trečdalis (31 proc.) neturinčiųjų viktimologinės patirties pasitiki žiniasklaida kaip Lietuvos žmonių saugumą saugančia institucija. Šios grupės 44 proc. atstovų linkę laikytis neutralios pozicijos žiniasklaidos atžvilgiu.

2003 m. neturintys viktimologinės patirties apklausos dalyviai labiausiai pasitikėjo žiniasklaida kaip žmonių saugumą užtikrinančia institucija (59 proc.). Antroje vietoje yra STT (36 proc.), trečioje vietoje – policija (33 proc.) ir Prezidentūra yra ketvirtoje vietoje (29 proc.).

2003 m. neturintys viktimologinės patirties atstovai dažniausiai minėjo nepasitikintys Seimu (45 proc.), politinėmis partijomis (43 proc.), Vyriausybe (39 proc.), teismais (33 proc.), prokuratūra (29 proc.).

Tarp viktimologinės patirties neturinčių apklausos dalyvių padidėjo nepasitikėjimas Seimu (nuo 45 proc. 2003 m. iki 56 proc. 2011 m., Vyriausybe (nuo 39 proc. 2003 m. iki 45 proc. 2011 m.).

Neturintys viktimologinės patirties apklausos dalyviai mažiau pasitiki žiniasklaida (nuo 59 proc. gerai vertinančių 2003 m. iki 31 proc. 2011 m.), STT (nuo 36 proc. gerai vertinančių 2003 m. iki 20 proc. 2011 m.). O pasitikėjimas policija padidėjo. 2003 m. kas trečias neturintis viktimologinės patirties asmuo policijos darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje vertino gerai ir labai gerai, o 2011 m. tokių yra 41 procentas.

Vertinant savivaldybes kaip institucijas nustatyti skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių: savivaldybių darbą geriau vertina neturintys viktimologinės patirties asmenys, o turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai dažniau mano, kad jų darbas vertas vidutiniško įvertinimo.

Vyriausybės vertinimuose viktimologinė patirtis neturi reikšmingų skirtumų – jos darbą tiek turintys viktimologinę patirtį, tiek jos neturintys apklausos dalyviai vertina kritiškai.

Reikšmingų skirtumų vertinant Seimą yra tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių 2011 ir 2003 metais. 2011 m. padaugėjo blogai vertinančių Seimo darbą viktimologinės patirties asmenų. 2003 m. nustatyta daugiau šios grupės asmenų, galinčių įvertinti šios institucijos darbą.

Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų 2011 m. daugiau nei 2003 m. yra manančių, kad Seimo darbas vertintinas vidutiniškai. Taip pat 2011 m., palyginti su 2003 m., padaugėjo Seimo darbą blogai vertinančių viktimologinės patirties neturinčių asmenų.

Skiriasi **Prezidento** institucijos vertinimas turinčiųjų viktimologinę patirtį 2011 ir 2003 metais. 2011 m., palyginti su 2003 m., sumažėjo blogai ir vidutiniškai vertinančių šią instituciją viktimologinės patirties asmenų. 2011 m. Prezidento institucijai suteikiamas didesnis pasitikėjimo ir geresnio vertinimo mandatas.

Politinės partijos. Skiriasi turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių politinių partijų darbo vertinimas: 2011 m. turinčių viktimologinę patirtį asmenų, manančių, kad ši institucija dirba vidutiniškai, skaičius, palyginti su 2003 m, padidėjo. Taip pat 2011 m. sumažėjo tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių asmenų, neturinčių nuomonės šiuo klausimu. Taip pat 2011 m. reikšmingai sumažėjo neturinčių viktimologinės patirties asmenų, teigiančių, kad neturi nuomonės šiuo klausimu.

Žiniasklaida. Taip pat fiksuojami reikšmingi skirtumai tiek tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, tiek kiekvienos šios grupės viduje skirtingu laikotarpiu 2011 ir 2003 metais. 2011 m. neturintys viktimologinės patirties apklausos dalyviai dažniau vidutiniškai vertina žiniasklaidos vykdomą veiklą. O turintys viktimologinę patirtį asmenys dažniau nei tos patirties neturintys neigiamai vertina šios institucijos veiklą. 2011 m. sumažėjo gerai vertinančių šią instituciją neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių ir padaugėjo asmenų, tais metais vertinančių šią instituciją vidutiniškai ar blogai.

STT. Viktimologinė patirtis reikšminga vertinant ir šios institucijos darbą. 2011 m. daugiau turinčių viktimologinę patirtį nei jos neturinčių gerai vertina STT darbą. Tarp šios patirties asmenų, palyginti su viktimologinės patirties neturinčiais, yra daugiau ir blogai vertinančių STT darbą. O tarp viktimologinės patirties neturinčių 2011 m. daugiau yra vertinančių šios institucijos darbą vidutiniškai. Nustatytas didesnis neturinčių viktimologinės patirties asmenų, neturinčių nuomonės šiuo klausimu, palyginti su viktimologinę patirtį turinčiais apklausos dalyviais, skaičius.

Reikšmingi šios institucijos vertinimo skirtumai yra ir tarp turinčių viktimologinę patirtį asmenų 2011 ir 2003 metais. 2011 m. sumažėjo gerai

vertinančių ir padaugėjo vidutiniškai ir blogai vertinančių viktimologinės patirties asmenų. Viktimologinės patirties neturinčių asmenų taip pat fiksuojami vertinimų skirtumai 2011 ir 2003 metais: sumažėjo gerai vertinančių STT darbą ir padidėjo vidutiniškai ir blogai vertinančių skaičius.

FNTT. Vertinant šios institucijos darbą svarbi yra turima viktimologinė patirtis: turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai blogiau vertina FNTT darbą nei tos patirties neturintys. O šios patirties neturintys dažniau nei tą patirtį turintys asmenys neturi nuomonės šiuo klausimu.

Policija. Vertinant policijos darbą skiriasi viktimologinę patirtį turinčių ir jos neturinčių apklausos dalyvių nuomonė: policijos darbui gerą įvertinimą skiria neturintys viktimologinės patirties asmenys. O tą patirtį turintys dažniau yra kritiškos nuomonės ir vertina šios institucijos darbą blogai.

Fiksuojami vertinimo skirtumai ir kiekvienos išskirtos pagal viktimologinę patirtį grupės viduje 2011 ir 2003 metais. Tarp turinčių viktimologinę patirtį asmenų 2011 m., palyginti su 2003 m., sumažėjo blogai šią instituciją vertinančių apklausos dalyvių. Tarp neturinčių viktimologinės patirties 2011 m. padaugėjo gerai šios institucijos darbą vertinančių asmenų. Fiksuojama blogo darbo vertinimo mažėjimo tendencija.

Teismai. Reikšmingų viktimologinės patirties ir teismų darbo vertinimo skirtumų nėra. Fiksuojamas tik reikšmingas skirtumas neturinčių viktimologinės patirties grupėje 2011 ir 2003 metais. 2011 m. padidėjo neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių, manančių, kad teismai dabar dirba vidutiniškai, t. y. nei gerai, nei blogai, skaičius.

Prokuratūra. Vertinant prokuratūros darbą nustatyti reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių apklausos dalyvių: 2011 m. tarp turinčių viktimologinę patirtį asmenų yra daugiau manančių, kad ši institucija dirba blogai nei tarp tos patirties neturinčių.

2011 m., palyginti su 2003 m., tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų padaugėjo manančių, kad prokuratūra dirba vidutiniškai, skaičius.

Įkalinimo įstaigos. Reikšmingų vertinimo skirtumų fiksuojama kiekvienos išskirtos pagal viktimologinę patirtį grupės viduje: 2011 m. tarp turinčių viktimologinę patirtį padaugėjo manančių, kad dabar šios

institucijos dirba gerai. Padaugėjo ir vidutiniškai (nei gerai, nei blogai) vertinančių šios grupės atstovų. Šios grupės viduje 2011 m., palyginti su 2003 m., sumažėjo vertinančių įkalinimo įstaigų darbą blogai.

Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų 2011 m., palyginti su 2003 m., padaugėjo vidutiniškai šių institucijų darbą vertinančių apklausos dalyvių ir sumažėjo blogai vertinančių šių institucijų darbą asmenų.

Vietos bendruomenės. Fiksuojami tik reikšmingi skirtumai tarp apklausos dalyvių 2011 ir 2003 metais. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad 2011 m. klausimyne tai įvardyta kaip vietos bendruomenės, o 2003 m. klausimyne – nevyriausybines organizacijos. Todėl lyginti vertinimo pokyčių nėra korektiška.

Teisėsaugos institucijų patikimumą rodo ir tų institucijų darbo su žmonėmis, nukentėjusiais nuo įvairių nusikaltimų, vertinimas. Šis vertinimas svarbus ir tuo, kad savo nuomonę šiuo klausimu išsako tiesioginę ar netiesioginę viktimologinę patirtį turintys apklausos dalyviai.

Nustatyti reikšmingi turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties tų institucijų vertinimo skirtumai.

4.5.6 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir teisėsaugos institucijų darbo su nukentėjusiais nuo įvairių nusikaltimų vertinimas (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Gerai	25	32	30
Blogai	61*	43	49
N/N	14*	25	21

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$

Teisėsaugos institucijų patikimumas yra žemesnis tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių. 61 proc. turinčių viktimologinę patirtį mano, kad teisėsaugos institucijos dirba su žmonėmis, nukentėjusiais nuo įvairių nusikaltimų, blogai ir labai blogai. Tarp viktimologinės patirties neturinčių tokių yra 43 procentai. Šie skaičiai rodo, kad nėra tiek viktimologinės patirties asmenų, tiek tos patirties neturinčių pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis, dirbančiomis su nusikaltimo aukomis. Tačiau

beveik trečdalis viktimologinės patirties asmenų linkę pasitikėti teisėsaugos institucijomis ir mano, kad jos dirba su nusikaltimo aukomis gerai ir labai gerai (32 proc.). Tarp viktimologinę patirtį turinčių taip manančių yra 25 procentai. Tačiau tarp viktimologinės patirties neturinčių yra kur kas daugiau neturinčių tuo klausimu nuomonės.

Nustatyta reikšmingų viktimologinės patirties ir teisėsaugos institucijų patikimumo skirtumų.

4.5.7 LENTELĖ. Teisėsaugos institucijų patikimumas viktimologinės patirties perspektyvoje

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Policija			
Pasitiki	50*	65	59
Nepasitiki	47*	30	36
N/N	4	5	5
Prokuratūra			
Pasitiki	34*	42	39
Nepasitiki	50*	38	42
N/N	16*	20	19
Teismai			
Pasitiki	33*	39	37
Nepasitiki	53*	44	47
N/N	14*	17	16
Įkalinimo įstaigos			
Pasitiki	26	31	29
Nepasitiki	34	31	32
N/N	40	38	39
Vietos bendruomenės			
Pasitiki	53	57	55
Nepasitiki	25*	18*	21
N/N	22	25	24

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 005$

Policija. Kas antram viktimologinę patirtį turinčiam apklausos dalyviui policija yra patikima teisėsaugos institucija. Policija yra vienintelė iš teisėsaugos institucijų, dažniau atrodanti patikima nei nepatikima. Ja nepasitiki

47 proc. šios grupės atstovų. O dviem trečdaliams neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių (64 proc.) policija – patikima teisėsaugos institucija. Kaip nepatikimą ją vertina 30 proc. šios grupės atstovų.

Prokuratūra. Prokuratūra sudaro patikimos teisėsaugos institucijos vaizdą kas trečiam viktimologinę patirtį turinčiam asmeniui (34 proc.). Kas antras šios grupės apklausos dalyvis (50 proc.) prokuratūrą vertina kaip nepatikimą. Prokuratūros patikimumas tarp viktimologinę patirtį neturinčių asmenų yra geresnis: prokuratūra pasitiki 42 proc. šios grupės asmenų, o nepasitiki – 38 procentai. Tačiau ir nuomonės apie šios institucijos patikimumą neturi 16 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 20 proc. jos neturinčių.

Teismai. Teismai taip pat labiau vertinami kaip nepatikimi nei patikimi: 53 proc. viktimologinės patirties asmenų teigia nepasitikį šia institucija. Trečdalis šios grupės atstovų suteikia teismams institucinio pasitikėjimo statusą. Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų teismų patikimumas yra didesnis: šia teisėsaugos instituciją kaip patikimą laiko 39 proc. šios grupės asmenų, 44 proc. viktimologinės patirties neturintiems ji atrodo nepatikima, 14 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 17 proc. jos neturinčių teigia, kad neturi nuomonės apie šios teisėsaugos institucijos patikimumą.

Į klausimą apie teisėsaugos institucijų patikimumą papildomai buvo įtrauktos įkalinimo įstaigos ir vietos bendruomenės. Kadangi įkalinimo įstaigos vykdo tų asmenų priežiūrą ir taiko resocializacijos programas, norima išsiaiškinti, koks yra jų patikimumas tarp viktimologinę patirtį turinčių ir jos neturinčių apklausos dalyvių.

Įkalinimo įstaigos. Trečdaliui viktimologinės patirties atstovų įkalinimo įstaigos nėra patikimos (34 proc.), 26 proc. linkę jomis pasitikėti. Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų yra vienodi patikimumo ir nepatikimumo bonusai (po 31 proc.). Tačiau didžiausią dalį tiek tarp viktimologinę patirtį turinčių, tiek jos neturinčių asmenų negali vertinti įkalinimo įstaigų patikimumo dėl informacijos stokos (atitinkamai 40 proc. ir 38 proc.).

Vietos bendruomenės. Vietos bendruomenių patikimumas svarbus ir tuo požiūriu, kad dabar pabrėžiama saugios kaimynystės politika, vietos bendruomenės agituojamos telktis ir kartu bendradarbiauti su teisėsaugos

institucijomis. Daugiau nei pusė viktimologinės patirties ir jos neturinčių apklauso dalyvių linkę pasitikėti vietos bendruomenėmis (atitinkamai 53 proc. ir 57 proc.). Reikšmingai skiriasi nepasitikėjimas vietos bendruomenėmis ir viktimologinė patirtis: tarp nepasitikinčių vietos bendruomenėmis daugiau yra viktimologinę patirtį turinčių nei neturinčių (atitinkamai 25 proc. ir 18 proc.) asmenų.

Negalinčių spręsti apie jų patikimumą yra 22 proc. turinčių viktimologinę patirtį ir 25 proc. – tos patirties neturinčių asmenų.

4.5.8 LENTELĖ. Teisėsaugos institucijų patikimumas tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties perspektyvoje

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	<i>Nusikaltimo aukos</i>	<i>Artimieji, draugai</i>	<i>Kaimynai</i>	<i>Neturintys viktimologinės patirties</i>	<i>Visi</i>
Policija					
Pasitiki	50	48	46	64	59
Nepasitiki	45	48	50	30	36
N/N	5	4	5	5	5
Prokuratūra					
Pasitiki	32	36	20	42	39
Nepasitiki	51	47	62	38	42
N/N	17	17	18	20	19
Teismai					
Pasitiki	34	35	25	39	37
Nepasitiki	52	52	59	44	47
N/N	14	13	16	17	16
Įkalinimo įstaigos					
Pasitiki	25	31	14	31	29
Nepasitiki	32	32	42	31	32
N/N	43	37	44	38	39
Vietos bendruomenės					
Pasitiki	50	54	46	57	55
Nepasitiki	23	27	31	18	21
N/N	27	19	23	25	24

Vertinant teisėsaugos institucijų patikimumą turi įtakos tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė apklausos dalyvių patirtis. Policijos, prokuratūros ir teismų nepatikimumas didesnis ne tarp nusikaltimo aukų, bet tarp tų apklausos dalyvių, kurių kaimynystėje gyvenantys per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis.

Įkalinimo įstaigų ir vietos bendruomenių patikimumas taip pat blogiau vertinamas tų netiesioginės viktimologinės patirties turinčiųjų, kurių kaimynai per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis. Nesaugi kaimynystė sukelia didesnę nesaugumo jausmą ir kritiškesnę teisėsaugos institucijų patikimumo vertinimą nei nusikaltimo aukoms.

Teisėsaugos institucijų patikimumas laiko perspektyvoje turi tendenciją mažėti. Tyrimo duomenys leidžia fiksuoti reikšmingus skirtumus tarp turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties.

4.5.9 LENTELE. Teisėsaugos institucijų patikimumo dinamika turinčių ir neturinčių viktimologinės patirties perspektyvoje (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Teisėsaugos institucijų patikimumas lyginant su 1989 metais			
Padidėjo	19	23	21
Nepasikeitė	23	24	24
Sumažėjo	44*	33	37
N/N	14	20	18
Teisėsaugos institucijų patikimumas lyginant su 1999 metais			
Padidėjo	19	23	22
Nepasikeitė	30	29	29
Sumažėjo	42*	32*	35
N/N	9*	16*	14
Teisėsaugos institucijų patikimumas lyginant su 2009 metais			
Padidėjo	11	14	13
Nepasikeitė	44	47	46
Sumažėjo	38*	25*	30
N/N	7*	14*	11

* Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kaip $p < 0,05$

Turintys viktimologinę patirtį ir jos neturintys apklausos dalyviai mano, kad dabar teisėsaugos institucijų patikimumas, palyginti su 1989 m. ir 1999 m., yra sumažėjęs. 44 proc. viktimologinės patirties asmenų mano, kad dabar šių institucijų patikimumas yra mažesnis nei 1989 metais. Neturinčių viktimologinės patirties tokių yra 33 procentai. Kad tų institucijų patikimumas yra sumažėjęs, palyginti su 1999 m., atitinkamai mano 42 proc. ir 32 procentai. Kritiškesni teisėsaugos institucijų patikimumo klausimu yra viktimologinę patirtį turintys asmenys, o tarp tos patirties neturinčių yra dažniau teigiančių, kad neturi nuomonės šiuo klausimu (atitinkamai 20 proc. 1989 m. ir 16 proc. 1999 m.). O teisėsaugos institucijų patikimumo lyginimas su 2009 m. skiriasi nuo to patikimumo vertinimo 1989 ir 1999 metais. Beveik pusė tiek viktimologinės patirties asmenų (44 proc.), tiek tos patirties neturinčių (47 proc.) mano, kad dabar teisėsaugos institucijomis pasitikima taip pat kaip ir 2009 metais. Reikšmingas skirtumas yra tarp viktimologinės patirties asmenų ir manančių, kad 2011 m. teisėsaugos institucijų patikimumas sumažėjo, palyginti su 2009 metais. Tarp viktimologinės patirties asmenų yra daugiau skepticizmo: 38 proc. mano, kad dabar teisėsaugos institucijų patikimumas dar labiau smuko. Tarp viktimologinės patirties neturinčių tokių yra 25 procentai. Tarp viktimologinės patirties apklausos dalyvių yra mažiau neturinčių nuomonės teisėsaugos institucijų patikimumo klausimu nei tarp viktimologinės patirties neturinčių.

Teisėsaugos institucijų patikimumo laiko perspektyvoje dinamika rodo, kad yra tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties apklausos dalyvių vertinimo skirtumų.

Apklausos dalyviai, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, prasčiau nei pačios nusikaltimo aukos vertina teisėsaugos institucijų patikimumą dabar, palyginti su patikimumu 1989 m. ir 1999 metais.

4.5.10 LENTELE. Teisėsaugos institucijų patikimumo dinamika tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties perspektyvoje (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	<i>Nusikaltimo aukos</i>	<i>Artimieji, draugai</i>	<i>Kaimynai</i>	<i>Neturintys viktimologinės patirties</i>	<i>Visi</i>
Teisėsaugos institucijų patikimumas lyginant su 1989 metais					
Padidėjo	18	15	24	23	21
Nepasikeitė	25	25	15	24	24
Sumažėjo	38	48	50	32	37
N/N	18	12	11	21	18
Teisėsaugos institucijų patikimumas lyginant su 1999 metais					
Padidėjo	19	18	21	23	22
Nepasikeitė	32	30	24	29	29
Sumažėjo	37	45	49	32	35
N/N	12	7	6	17	14
Teisėsaugos institucijų patikimumas lyginant su 2009 metais					
Padidėjo	9	11	13	14	13
Nepasikeitė	46	42	40	47	46
Sumažėjo	35	42	42	25	30
N/N	10	5	5	14	11

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir viktimologinė patirtis

Teisėsaugos institucijų „paslaugų“ kokybės vertinimas rodo asmenų pasitikėjimo šiomis institucijomis lygį. Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis analizuojamas remiantis tų institucijų funkcijomis, siekiant jų kokybės – institucijos reputacija, darbuotojų profesionalumas, dėmesys žmogui, dėmesys instituciniam viešumui, poreikiui būti partneriais su visuomene ir poreikiui informuoti visuomenę.

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis priklauso ir nuo pačių institucijų pastangų vesti dialogą su šalies piliečiais, siekiant tikslo būti arčiau jų

plačiau nušviečiant atstovaujamos teisėsaugos institucijos vaidmenį visuomenėje. Kita vertus, aktyvus teisėsaugos institucijų dialogas su žmonėmis didintų tų institucijų žinomumą, mažintų tų institucijų pasitikėjimo vertinimą remiantis masinėmis medijomis, kuriose dažniausiai publikuojami didžiausią atgarsį visuomenėje sulaukę įvykiai, o ne institucinių vaidmens svarba visuomenėje, visuomenės narių bendradarbiavimo su teisėsaugos institucijomis ir vietos bendruomenėmis svarba, atliktų darbų rezultatai.

Pastaraisiais metais teisėsaugos institucijos skiria daugiau dėmesio dialogui su visuomene ir tai matoma iš tyrimo rezultatų. Teisėsaugos institucijų teikiama informacija Lietuvos žmonėms dabar geriau vertinama nei tų teisėsaugos institucijų komunikavimas prieš penkerius metus. Tačiau nėra reikšmingų skirtumų tarp viktimologinės patirties ir teisėsaugos institucijų teikiamos informacijos vertinimo.

4.5.11 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir teisėsaugos institucijų teikiamos informacijos vertinimas (proc).

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Policija			
Daugiau	60	57	58
Niekas nepasikeitė	26	25	25
Mažiau	7	7	7
N/N	7	11	9
Prokuratūra			
Daugiau	43	45	44
Niekas nepasikeitė	33	31	32
Mažiau	8	8	8
N/N	16	16	16
Teismai			
Daugiau	41	44	43
Niekas nepasikeitė	35	32	33
Mažiau	8	8	8
N/N	16	16	16
Įkalinimo įstaigos			
Daugiau	30	34	33
Niekas nepasikeitė	35	33	34
Mažiau	7	7	7
N/N	28	26	27

Per paskutinius penkerius metus padidėjusį informacijos iš teisėsau-
gos institucijų srautą pažymi tiek viktimologinę patirtį turintys, tiek jos
neturintys apklausos dalyviai.

Daugelis (60 proc.) viktimologinės patirties ir 57 proc. jos neturinčių
asmenų mano, kad per paskutinius penkerius metus policija teikia dau-
giau informacijos apie savo veiklą. 26 proc. viktimologinės patirties ap-
klauso dalyvių ir 25 proc. tos patirties neturinčių nemato jokių didesnių
policijos pastangų komunikuoti su žmonėmis pokyčių. Po 7 proc. abiejų
šių grupių atstovų yra kritiškai policijos atžvilgiu ir mano, kad per paskuti-
nius penkerius metus tos informacijos sumažėjo.

Nėra esminio skirtumo tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos ne-
turinčių vertinant prokuratūros ir teismų informacijos pateikimo apie
vykdomą veiklą srautus. Dauguma jų mano, kad prokuratūra (atitinkamai
43 proc. ir 45 proc.) skiria daugiau dėmesio informuodama Lietuvos žmo-
nes. Tas pats pasakytina ir apie teismus: 41 proc. ir 44 proc. mano, kad tei-
kiama informacija turi augimo tendenciją. Tačiau trečdalis viktimologinės
patirties ir jos neturinčių asmenų nemato jokių šių teisėsauogos institucijų
dialogo su visuomene pokyčių.

Viktimologinės patirties ir jos neturintys apklausos dalyviai pasiskirs-
to beveik į dvi vienodas grupes – į matančius įkalinimo įstaigų informa-
vimo apie savo veiklą politikos pokyčių (atitinkamai 30 proc. ir 34 proc.),
ir skeptikus, teigiančius, kad jokių pokyčių šioje srityje nėra (atitinkamai
35 proc. ir 33 proc.).

Teisėsauogos institucijų pasitikėjimas analizuojamas tik remiantis turi-
ma patirtimi su teisėsauogos institucijomis, t. y. kiek apklausos dalyviams
per paskutinius penkerius metus teko spręsti savo ar artimųjų problemas
policijoje, prokuratūroje ir teismuose.

Teško spręsti savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar
teismuose 28 proc. apklausos dalyvių.

Dažniausiai susidurti su teisėsauogos institucijomis teko turintiems vik-
timologinę patirtį apklausos dalyviams. 62 proc. šios grupės atstovų turėjo
reikalų bent vieną kartą ir daugiau. Tuo tarpu tarp neturinčių viktimologi-
nės patirties asmenų tokių yra 10 procentų.

4.5.12 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir susidūrimai su teisėsaugos institucijomis

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Vieną kartą	48*	7	21
2–3 kartus	12*	2	5
Daugiau nei tris kartus	2	1	1
Neteko	38*	90	72

*Reikšmingi skirtumai tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių, kai $p < 0,05$

4.5.13 LENTELĖ. Tiesioginės ir netiesioginės viktimologinės patirties respondentų susidūrimai su teisėsaugos institucijomis (proc.)

	Tiesioginė patirtis	Netiesioginė viktimologinė patirtis		Neturintys viktimologinės patirties	
	Nusikaltimo aukos	Artimieji, draugai	Kaimynai	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Vieną kartą	65	42	31	7	21
2–3 kartus	17	14	11	2	5
Daugiau nei tris kartus	4	2	1	1	1
Neteko	14	42	57	90	72

Daugeliui (65 proc.) nusikaltimo aukų teko susidurti su teisėsaugos institucijomis; 42 proc. apklausos dalyvių, kurių artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis, ir 31 proc. apklausos dalyvių, kurių kaimynai per minėtą laikotarpį tapo nusikaltimo aukomis, su teisėsaugos institucijomis buvo susidūrę vieną kartą. 2–3 kartus teko susidurti 17 proc. nusikaltimo aukų, 14 proc. dėl artimųjų ir 11 proc. dėl kaimynų problemų. Yra nusikaltimo aukų (14 proc.), teigiančių, kad jokių kontaktų su teisėsaugos institucijomis neturėjo. 42 proc. ir 57 proc. netiesioginės viktimologinės patirties asmenų neprireikė kontaktuoti su teisėsaugos institucijomis.

Dauguma turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių (40 proc.) kreipėsi į teisėsaugos institucijas, nes patys ar jų artimieji tapo nusikaltimo aukomis; 2 proc. neturinčių viktimologinės patirties asmenų teko kreiptis į šias institucijas dėl artimųjų.

Pagrindinė susidūrimų su policija priežastis – pats asmuo ar jo šeimos narys nukentėjo nuo nusikalstamos veikos. Kitos kreipimosi į teisėsaugos institucijas priežastys buvo minimos rečiau: liudijimas apie kitų asmenų padarytą nusikaltimą (9 proc.), eismo įvykis kelyje (7 proc.), žalos atlyginimas (6 proc.), neteisingai paskirta administracinė bauda (3 proc.). Buvo asmenų, (2 proc.) teigusių, kad jiems buvo pareikšti įtarimai.

Viktimologinės patirties apklausos dalyviams (9 proc.) teko susidurti su prokuratūra, nes buvo patys ar jų artimieji nukentėję nuo nusikalstamos veikos: 3 proc. liudijo apie kitų asmenų padarytą nusikaltimą ir 3 proc. kreipėsi į prokuratūrą dėl žalos atlyginimo.

Susidūrimų su teismais priežastys yra tos pačios: 10 proc. dėl to, kad jie patys ar jų artimieji tapo nusikaltimo aukomis, 6 proc. – kitų asmenų padaryto nusikaltimo liudytojai, 5 proc. – dėl žalos atlyginimo, 2 proc. – dėl neteisingai paskirtos administracinės nuobaudos ir tiek pat – 2 proc. – dėl eismo įvykio kelyje.

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis analizuojamas tik apklausos dalyvių, turėjusių susidūrimų su policija, prokuratūra ir teismais perspektyvoje.

Pasitikėjimas policija. Su policija neteko susidurti tik 3 proc. viktimologinę patirtį turinčių apklausos dalyvių.

4.5.14 LENTELĖ. Turinčiųjų viktimologinę patirtį pasitikėjimas policija

	Turintys viktimologinę patirtį		
	Sutinku	Nesutinku	Sunku pasakyti
Daug dėmesio darbuotojų profesionalumui	40	50	10
Daug dėmesio policijos reputacijai	49	44	7
Daug dėmesio žmogui	32	59	9
Daug dėmesio atvirumui / viešumui	34	58	8
Daug dėmesio poreikiui bendradarbiauti su visuomene (būti partneriais)	38	53	9

Beveik pusės (49 proc.) viktimologinę patirtį turinčių asmenų manymu, dabar daugiausia dėmesio policija skiria savo institucijos reputacijai.

Nors prastai vertinančių dedamas policijos pastangas gerinti savo institucijos reputaciją yra 44 proc. apklausos dalyvių.

Šios grupės apklausos dalyviai dažniau neigiamai (50 proc.) nei teigiamai (40 proc.) vertina skiriamą policijos dėmesį darbuotojų profesionalumui.

Daugiau nei trečdalis viktimologinę patirtį turinčių asmenų (38 proc.) nuomone, dabar matomas policijos poreikis bendradarbiauti su visuomene, siekis būti partneriais. Tačiau daugiau nei pusė (58 proc.) šios grupės asmenų į tai žiūri skeptiškai.

Tarp teigiamai vertinančių policijos pastangas gerinti savo veiklą ketvirtoje vietoje skiriama daug dėmesio institucijos atvirumui ir viešumui (34 proc.). Tačiau daugiau nei pusė viktimologinės patirties asmenų (58 proc.) pasigenda policijos atvirumo ir viešumo.

Paskutinėje vietoje yra policijos skiriamas dėmesys žmogui. Manančių, kad policija skiria daug dėmesio žmogui, yra 38 proc., tačiau 59 proc. šios grupės atstovų dabar to dėmesio pasigenda.

Pasitikėjimas prokuratūra. Nemažam skaičiui (45 proc.) viktimologinės patirties apklausos dalyvių neteko spręsti savo ar artimųjų problemų šioje teisėsaugos institucijoje.

4.5.15 LENTELE. Turinčiųjų viktimologinę patirtį pasitikėjimas prokuratūra

	Turintys viktimologinę patirtį		
	Sutinku	Nesutinku	Sunku pasakyti
Daug dėmesio darbuotojų profesionalumui	37	46	17
Daug dėmesio prokuratūros reputacijai	36	49	15
Daug dėmesio žmogui	14	73	13
Daug dėmesio atvirumui / viešumui	17	73	10
Daug dėmesio poreikiui bendradarbiauti su visuomene (būti partneriais)	17	70	13

Viktimologinę patirtį turintys apklausos dalyviai (37 proc.) labiausiai linkę sutikti su teiginiu, kad prokuratūra skiria daug dėmesio darbuotojų profesionalumui, tačiau beveik pusė (46 proc.) šios grupės atstovų linkę nepritarti šiam teiginiui.

Trečdalis apklausos dalyvių (36 proc.) mano, kad prokuratūra skiria daug dėmesio savo institucijos reputacijai visuomenėje, skeptiškai manančių yra daugiau – 49 procentai.

Mažiausiai pritarimo tarp viktimologinę patirtį turinčių apklausos dalyvių sulaukė prokuratūros skiriamas dėmesys atvirumui ir viešumui (17 proc.), siekis būti partneriais su visuomene (17 proc.) ir dėmesys žmogui (14 proc.). Atitinkamai neigiamai tai vertina 73 proc., 70 proc., 73 proc. šios grupės atstovų.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad turintys viktimologinę patirtį atstovai išsakė savo poziciją, gal kiek dažniau neturėjo nuomonės apie skiriamą dėmesį prokuratūros darbuotojų profesionalumui (17 proc.) ir institucijos reputacijai (15 proc.).

Pasitikėjimas teismais. Paaiškėjo, kad 37 proc. viktimologinės patirties apklausos dalyvių neteko spręsti savo ar artimųjų problemų šioje teisėsaugos institucijoje.

4.5.16 LENTELE. Turinčiųjų viktimologinę patirtį pasitikėjimas prokuratūra

	Turintys viktimologinę patirtį		
	Sutinku	Nesutinku	Sunku pasakyti
Daug dėmesio darbuotojų profesionalumui	48	35	17
Daug dėmesio teismų reputacijai	39	45	16
Daug dėmesio žmogui	21	66	13
Daug dėmesio atvirumui / viešumui	25	62	13
Daug dėmesio poreikiui bendradarbiauti su visuomene (būti partneriais)	21	64	15

Turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai mano, kad daugiau sia dėmesio teismai skiria savo darbuotojų profesionalumui (48 proc.). Su šiuo teiginiu nesutinkančių yra mažiau nei sutinkančių; 35 proc. šios grupės atstovų manymu, teismuose stinga dėmesio darbuotojų profesionalumo klausimams.

Teismų reputacijos klausimu dažniau pasisakoma neigiamai nei teigiamai: 39 proc. mano, kad teismų reputacijai skiriama daug dėmesio, o

su šiuo teiginiu nelinkę sutikti 45 proc. viktimologinę patirtį turinčiųjų. Tik kas penktas šios grupės apklausos dalyvis mano, kad teismai skiria daug dėmesio žmogui, siekui būti partneriais su visuomene ir būti labiau matomiems.

Didžiausios kritikos sulaukė teismų dėmesys žmogui (66 proc.), poreikis bendradarbiauti su visuomene (64 proc.) bei institucinis atvirumas ir viešumas (62 proc.).

Neturinčių viktimologinės patirties apklausos dalyvių pasitikėjimo minėtomis teisėsaugos institucijomis vertinti nėra galimybės dėl mažo jų susidūrimo su policija, prokuratūra ir teismais.

Tyrimo duomenys rodo, kad kartais netiesioginė viktimologinė patirtis ir ypač neigiama patirtis kaimynystėje dažniau koreguoja teisėsaugos institucijų patikimumą ir pasitikėjimą jomis. Vadinasi, svarbi yra žodinė ar kitokia pasakojamąja forma atitinkamame interpretaciniame kontekste perteikta viktimologinė patirtis, kuri gali keisti nuomonę apie teisėsaugos institucijas ir nusikalstamumo tendencijas šalyje. Didelę įtaką gali turėti ir masinės medijos, kurios orientuojasi į išskirtinius kriminalinius atvejus pateikdamos savo interpretacines išvagas. Vadinasi, vertindami teisėsaugos institucijų patikimumą ir pasitikėjimą jomis turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai gali vadovautis savo tiesiogine ir netiesiogine – artimųjų, draugų ar pažįstamų viktimologine patirtimi bei informacija masinėse medijose.

Daugiausia informacijos turintys viktimologinę patirtį ir jos neturintys apklausos dalyviai gauna iš respublikinių TV kanalų. Turintiems viktimologinę patirtį apklausos dalyviams antroje vietoje yra internetas, trečioje – radijas. Neturintys viktimologinės patirties asmenys minėjo, kad, be respublikinių TV kanalų, daugiausia informacijos gauna iš radijo ir šalies spaudos.

Reikšmingi skirtumai yra tarp turinčių viktimologinę patirtį ir jos neturinčių ir gaunamos informacijos kanalų apie teisėsaugos institucijų veiklą Lietuvoje. Neturintiems viktimologinės patirties apklausos dalyviams radijo kanalais teikiama informacija apie teisėsaugos institucijų veiklą šalyje yra svarbesnė nei tos patirties neturintiems. O turintiems viktimologinę patirtį asmenims daugiausiai informacijos teikiantis minėtu klausimu informacijos

kanalas yra internetas. Taip pat jiems „stiprus“ informacijos šaltinis yra tiesioginė – asmeninė patirtis ir netiesioginė – draugų, pažįstamų patirtis.

4.5.17 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir informacijos šaltiniai 2011 m. (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Radijas	32*	45	41
Respublikiniai TV kanalai	79	81	81
Respublikinė spauda	39	39	39
Regioninė spauda	11	12	12
Internetas	45*	30	35
Asmeninė patirtis	19*	5	10
Draugų, pažįstamų patirtis	25*	18	20
Specialioji literatūra, seminarai, konferencijos	3	2	2
Teisėsaugos institucijų pateikiama informacija	4	3	4

* Reikšmingi patirties skirtumai, kai $p < 0,05$

Viktimologinė patirtis ir informacijos šaltinių apie teisėsaugos institucijas patikimumas

Tiesiogiai lyginti 2011 m. ir 2003 m. informaciniais kanalais tiekiamos informacijos apie teisėsaugos institucijas patikimumą nėra galimybės, nes 2003 m. apklausos dalyvių buvo klausama, kokia informacija jiems yra reikšmingiausia apie nusikaltimus ir teisėsaugą, o 2011 m. buvo klausama, kiek apklausos dalyvis pasitiki kiekvieno išvardyto informacijos kanalo teikiama informacija apie teisėsaugą.

2003 m. viktimologinės patirties turintys apklausos dalyviai kaip jiems reikšmingiausią informaciją apie nusikaltimus ir teisėsaugą įvardijo respublikinius TV kanalus (87 proc.). Antroje vietoje radijas – 79 proc., asmeninė patirtis (79 proc.), draugų, pažįstamų patirtis (79 proc.). Trečioje vietoje – regioninė spauda (64 proc.), paskui internetas (22 proc.) ir specialioji literatūra, seminarai, konferencijos (22 proc.).

4.5.18 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir reikšmingiausi informacijos šaltiniai 2003 m. (proc.)

	Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Radijas	80	84	83
Respublikiniai TV kanalai	87	90	89
Respublikinė spauda	79	82	80
Regioninė spauda	64	73	69
Internetas	22	18	20
Asmeninė patirtis	79	51	64
Draugu, pažįstamų patirtis	79	66	72
Specialioji literatūra, seminai, konferencijos	22	20	21

Viktimologinės patirties neturinčių apklausos dalyvių dažniausiai kaip reikšmingiausi informacijos šaltiniai minimi respublikiniai TV kanalai (89 proc.), radijas (83 proc.), respublikinė spauda (80 proc.), draugu, pažįstamų patirtis (72 proc.), regioninė spauda (69 proc.) ir asmeninė patirtis (64 proc.). Mažiau reikšmingi informacijos šaltiniai šios grupės atstovams yra internetas (20 proc.) ir specialioji literatūra, seminarai, konferencijos (21 proc.).

Viktimologinės patirties apklausos dalyviai dažniausiai vardijo šiuos jiems patikimus informacijos kanalus: draugu / pažįstamų patirtis (77 proc.), radijas (69 proc.), respublikiniai TV kanalai (67 proc.), respublikinė spauda (67 proc.), regioninė spauda (58 proc.), internetas (51 proc.), specialioji literatūra (47 proc.) ir teisėsaugos institucijų pateikiama informacija (41 proc.).

Neturintiems viktimologinės patirties apklausos dalyviams patikimiausias informacinis kanalas yra draugu / pažįstamų patirtis (73 proc.), respublikiniai TV kanalai (72 proc.), radijas (69 proc.), respublikinė spauda (66 proc.), regioninė spauda (61 proc.). Mažiau nei pusei šios grupės atstovų patikimi kanalai yra internetas (44 proc.), specialioji literatūra (42 proc.) ir teisėsaugos institucijų pateikiama informacija (47 proc.).

4.5.19 LENTELE. Viktimologinė patirtis ir žiniasklaidos priemonių patikimumas 2011 m. (proc.)

Informacijos kanalas teikiama informacija apie teisėsaugą ir viktimologinę patirtis		Turintys viktimologinę patirtį	Neturintys viktimologinės patirties	Visi
Radijas	Pasitikiu	69	69	69
	Nepasitikiu	16	13	14
	Sunku pasakyti	15	18	17
Respublikiniai TV kanalai	Pasitikiu	67	72	71
	Nepasitikiu	25*	17	19
	Sunku pasakyti	8	11	10
Respublikinė spauda	Pasitikiu	67	66	66
	Nepasitikiu	23*	17	19
	Sunku pasakyti	10*	17	15
Regioninė spauda	Pasitikiu	58	61	60
	Nepasitikiu	21	17	18
	Sunku pasakyti	21	23	22
Internetas	Pasitikiu	51*	44	46
	Nepasitikiu	17*	11	13
	Sunku pasakyti	32*	45	41
Draugų, pažįstamų patirtis	Pasitikiu	77	73	75
	Nepasitikiu	11	11	11
	Sunku pasakyti	12	16	15
Specialioji literatūra, seminarai, konferencijos	Pasitikiu	47	42	44
	Nepasitikiu	8	6	7
	Sunku pasakyti	45	52	50
Teisėsaugos institucijų pateikiama informacija	Pasitikiu	41	47	45
	Nepasitikiu	31*	20	24
	Sunku pasakyti	28	33	31

* Reikšmingi patirties skirtumai, kai $p < 0,05$

Remiantis esamu tyrimu nustatyti reikšmingi viktimologinės patirties ir informacijos kanalų teikiamos informacijos apie teisėsaugą patikimumo skirtumai: respublikiniais TV kanalais labiau nepasitiki viktimologinės patirties atstovai (atitinkamai 25 proc. ir 17 proc.). Respublikinė spauda kelia didesnę nepasitikėjimą nušviesdama teisėsaugos temas turintiems viktimologinę patirtį nei jos neturintiems (atitinkamai 23 proc. ir 17 proc.). Tarp šios grupės atstovų yra mažiau ir neturinčių nuomonės šiuo klausimu (atitinkamai 10 proc. ir 17 proc.). Viktimologinės patirties atstovams internetas yra patikimesnis informacijos kanalas nei tos patirties neturintiems (atitinkamai 51 proc. ir 44 proc.). Tarp viktimologinės patirties asmenų mažiau yra neturinčių nuomonės šiuo klausimu nei tarp tos patirties neturinčiųjų (atitinkamai 32 proc. ir 45 proc.). Viktimologinės patirties atstovų teisėsaugos institucijų pateikiama informacija dažniau minima kaip nepatikima nei tos patirties neturinčių respondentų (atitinkamai 31 proc. ir 20 proc.).

Informacijos kanalų patikimumo vertinimas susijęs ir su kriminalinių ir teisėsaugos temų pristatymo patikimumu.

Beveik du trečdaliai viktimologinės patirties apklausos dalyvių (61 proc.) mano, kad žiniasklaida, pristatydama kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia komercinių tikslų. Kas antras šios grupės atstovas (55 proc.) pritaria teiginiui apie žiniasklaidos politinių tikslų siekimą pristatant kriminalines ir teisėsaugos temas. Kas antras turintis viktimologinę patirtį asmuo (54 proc.) mano, kad žiniasklaida pristatydama šias temas siekia pilietinių tikslų ir, 53 proc. nuomone, žiniasklaida objektyviai pristato šias temas.

Tarp viktimologinės patirties neturinčiųjų dažniausiai yra manančių, kad žiniasklaida objektyviai pristato kriminalines ir teisėsaugos temas (57 proc.). Antroje vietoje yra teiginys apie komercinius žiniasklaidos tikslus (55 proc.), trečioje vietoje – pilietiniai žiniasklaidos tikslai (53 proc.) ir ketvirtoje vietoje – politiniai žiniasklaidos tikslai (52 proc.).

4.5.20 LENTELĖ. Viktimologinė patirtis ir Lietuvos žiniasklaidos kriminalinių ir teisėsaugos temų pristatymo patikimumas

		Viktimologinė patirtis		Visi Col proc.
		Turintys patirties Col proc.	Neturintys patirties Col proc.	
Žiniasklaida objektyviai pristato kriminalines ir teisėsaugos temas	Pritariu	53	57	55
	Nepritariu	37*	26	30
	Sunku pasakyti	10*	18	15
Žiniasklaida, pristatydama kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia pilietinių tikslų	Pritariu	54	53	53
	Nepritariu	30*	23	26
	Sunku pasakyti	16*	24	21
Žiniasklaida, pristatydama kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia komercinių tikslų	Pritariu	61	55	57
	Nepritariu	22	22	22
	Sunku pasakyti	17	23	21
Žiniasklaida, pristatydama kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia politinių tikslų	Pritariu	55	52	53
	Nepritariu	25	22	23
	Sunku pasakyti	20	25	23

* Reikšmingi patirties skirtumai, kai $p < 0,05$

Nustatyta reikšmingų skirtumų tarp viktimologinės patirties bei kriminalinių ir teisėsaugos temų pristatymo tikslų: tarp viktimologinės patirties asmenų yra daugiau nepritariančių teiginiui apie žiniasklaidos pristatomų kriminalinių ir teisėsaugos temų objektyvumą (atitinkamai 37 proc. ir 26 proc.). Viktimologinės patirties atstovai rečiau neturi nuomonės šiuo klausimu nei tos patirties neturintys (atitinkamai 10 proc. ir 18 proc.). Taip pat turintys viktimologinę patirtį apklausos dalyviai yra skeptiškesni ir žiniasklaidos, kaip siekiančios pilietinių tikslų pristatant kriminalines ar teisėsaugos temas, klausimu. Šiam teiginiui nepritaria 30 proc. turinčiųjų viktimologinę patirtį ir 23 proc. tos patirties neturinčiųjų. Taip pat mažiau yra viktimologinės patirties atstovų, neturinčių nuomonės šiuo klausimu (16 proc.), viktimologinės patirties neturinčiųjų tokių yra 24 procentai.

V skyrius

POŽIŪRIS Į BAUSMES

Vykdydama specialią nusikalstamų veikų kontrolę, valstybė siekia užtikrinti kiekvieno individo, o per tai – ir visos visuomenės, saugumą. Šis procesas siejamas ne tik su realiu konkrečių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų skaičiaus mažinimu, bet ir su nusikalstamais veiksmais daromos žalos kitų asmenų teisėms ir interesams masto ribojimu. Pripažindama, kad valstybė turi teisę bausti asmenį už kaltai padarytą veiką, visuomenė reikalauja tobulai teisingos baudžiamosios teisės ir jos taikymo bei vykdymo procedūros. Paprastai manoma, kad visi sprendimai, kuriuos priima teisės taikymo subjektai, turi užtikrinti deramą tikslingumo ir teisingumo lygį, o visi pažeidę baudžiamosios teisės nuostatas individai turi būti traktuojami taip, kaip jie privalo tokioje pozicijoje būti traktuojami. Tačiau pati visuomenė iš esmės nesutaria, kokie iš tikrųjų teisingumo standartai gali užtikrinti principingą ir nuoseklų poveikį visiems nusikaltusiems asmenims. Įvairios specialistų grupės žvelgia ir vertina asmens nusikalstamą elgesį iš savų pozicijų: politinių, pedagoginių, sociologinių, psichologinių, kriminologinių ir kt. Kiti visuomenės nariai savaip reaguoja į šį reiškinį – dažniausiai iš moralinių ir emocinių pozicijų. Todėl kiekviena visuomenės grupė skirtingai interpretuoja baudžiamąjį įstatymą ir kelia jam savus reikalavimus. Šiame monografijos skyriuje bandyta apibūdinti atlikto tyrimo rezultatus, kurie atskleistų visuomenės požiūrį į bausmę ir jos skyrimą.

5.1. VISUOMENĖS POŽIŪRIO Į BAUSMES ANALIZĖ

Visuomenė ar atskiras žmogus dažnai jautriai reaguoja į savo saugumą, kuris gali būti pažeistas moraliniais-tarpasmeniniais santykiais, nusikaltama veika ar net valstybės baudžiamosios politikos išraiška²⁰⁴. Tačiau baudžiamasis įstatymas, užtikrinant saugumą visuomenėje, pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis, yra tik vienas viso socialinio teisingumo ir žmogaus saugumo elementas. Šio įstatymo taikymo praktika dažnai nulemia visuomenės požiūrį į pačią bausmę ir socialinio teisingumo principo įgyvendinimą visuomenėje.

Nagrinėdamas kultūrinės visuomenės raiškos formas ir baudžiamosios praktikos sąveiką D. Garland visiškai pagrįstai pabrėžia, kad bausmių intensyvumas, priemonės, kuriomis naudojamos norint sukelti skausmą, ir kentėjimo formos, kurios leidžiamos baudžiamosiose institucijose, yra nulemti ne tik tikslingumo, naudingumo siekimo, bet ir papročių bei jausmų (Garland, 1990, p. 199–203). Antai sovietiniais metais egzistavo principas – visi asmens veiksmai, kuriais pažeidžiamas baudžiamasis įstatymas, yra neteisėti ir prieštarauja teisingumui, o visi, kurie neprieštarauja šiam įstatymui, yra teisėti ir teisingi. Taigi buvo manoma, kad baudžiamoji teisė yra virš teisingumo ir yra jo matas (J. Bluvšteinas, 1987, p. 31). Požiūris į įgyvendinančias teisės normas teisėsaugos institucijas buvo formuojamas laikantis nuostatų, kad „Teisėje atsispindi ne atskiro žmogaus, o viešpataujančios klasės arba visos liaudies valia. <...> Tokia

²⁰⁴ Paminėtina, kad V. E. Kurapka ir V. Justickis yra pasiūlę tokį įdomų Integruoto saugumo kaip uždaro rato efekto modelį (ISM), padedantį atskleisti tam tikrų įvykių seką: bendras nesaugumas (nestabilumas, ateities neaiškumas) → Investicinis elgesys (investavimo pasyvumas, trumpalaikiškumas, ribotumas) → Makroekonominių rodiklių blogėjimas (ekonominis sąstingis, smukimas) → Gyvenimo lygio smukimas (blogesnis gyventojų poreikių patenkinimas) → Nepasitenkinimo gyvenimo sąlygomis didėjimas → Kritiškas požiūris į socialinę politinę valstybės ir jos institucijų padėtį → Opozicinis aktyvumas. Reikalavimas teisinių, politinių organizacinių pokyčių → Didėjantis masių politinis aktyvumas, sustiprėjusi politinė kova. Dažni ir nenumatomi politiniai, ekonominiai ir pan. pokyčiai (Kurapka ir Justickis, 2010, p. 39). Šis modelis sudaro prielaidas bendrojo ir specifinio visuomenės saugumo sąveikai tirti.

valia vadinama valstybine valia, kuri ir sudaro teisės esmę“ (Cirtautas, 1989, p. 36). Todėl vienas iš pagrindinių teisės normų taikymo bruožų buvo tas, kad „teisės normos yra klasinio, politinio pobūdžio <...> normų taikymas yra valstybinio valdingo pobūdžio. Jis pasireiškia tuo, kad priimtų konkrečių paliepimų turinys nepriklauso nuo noro ir valios tų, kuriems jie skirti. Teisinius paliepimus (nurodymus) priima savo valia kompetentingas subjektas. Tie paliepimai yra privalomi ir prireikus garantuojami valstybės prievarta“ (Cirtautas, 1989, p. 120). Taigi bausmių taikymas ir jų vykdymas buvo administruojamas centrinių komunistų partijos ir valdžios institucijų, dėl kurių veiklos negalėjo būti keliamas „pasitikėjimo“ ar „patikimumo“ jų veikla klausimas, ji buvo priimama kaip *status quo*. Valstybės požiūris į nusikaltimą ir griežta reakcija į jį (pavyzdžiui, laisvės atėmimas, nutrėmimas, ištrėmimas, mirties bausmė ir kt.) lėmė ir specifinę žmogaus būseną visuomenėje. Kiekvienu atveju pažeidusio baudžiamuosius įstatymus žmogaus gyvenimo ir mirties klausimas panaudojant teisės aktus buvo reguliuojamas politine valstybės valia. Deklaruojama teisingumo atkūrimo idėja buvo įgyvendinama pasitelkus kauzalinį požiūrį į kaltininką ir siekiant utilitarinių tikslų – kova ne tik su sunkius kriminalinius nusikaltimus padariusiais asmenimis, bet ir politiniais priešininkais, pasitelkiant nutrėmimo, ištrėmimo ar mirties bausmę. Nusikaltusio asmens nubaudimas neišvengiamai buvo siejamas su atpildu ir prievarta. „Tarybų valstybė negali nevertoti poveikio priemonių, susijusių su nubaudimo elementais, kai tenka ryžtingai kovoti su imperialistinių žvalgybų agentais, klasiniais priešais, taip pat su tais asmenimis, kurie neatsisako senųjų buržuazinės visuomenės pažiūrų ir tradicijų“ (Tarybinė baudžiamoji teisė, 1972, p. 292). Buvo teigiama, kad kova su sunkiais nusikaltimais ir „piktybiniais nusikaltėliais“ turi būti sugriežtinta. Pasak M. Foucault, tai yra teorinis paradoksas, kai suverenas, reguliuojantis gyvenimą, taip pat gali reguliuoti ir mirtį. Deja, teisė kur kas dažniau yra mirties pusėje. Galia nustatyti teisę gyventi visada suponuoja tai, kad jis gali nustatyti ir teisę atimti gyvybę. „Tai yra teisė, sprendžianti, atimti gyvybę ar leisti gyventi“ (Foucault, 1976). To meto represyvi baudžiamoji valstybės politika, kuri kardinaliai skyrėsi nuo Vakarų sociologijoje

ir kriminologijoje susiformavusio požiūrio į nusikaltimą kaip į normalų asmens elgesį (Durkheimas), neišvengiamai darė įtaką visuomenės požiūriui į nusikaltusį asmenį kaip į tam tikrą išskirtinių bruožų turinčią nusikaltėlio asmenybę, ir jo nubaudimui, kur „kieto kumščio“ priemonės buvo vertinamos kaip tam tikra neišvengiama teisėsaugos institucijų reakcija į nusikaltimą. Todėl dažnai buvo cituojamas V. Lenino teiginys, kad teisė yra niekas be prievartos aparato, kuris gali priversti laikytis teisės normų. Objektyvumo dėlei būtina pabrėžti, kad kartu daugelio autorių buvo keliami asmenybės harmoningumo idėja. Visų pirma harmonija turėjo būti tarp asmenybės ir visuomenės, kuri buvo suvokiama kaip to, ko žmogus reikalauja iš kitų, ir to, ką jis kitiems gali duoti, santykis, t. y. jo teisių ir pareigų harmonija (Pavilonis, 1988, p. 202)²⁰⁵. Buvo tikimasi, kad nusikaltusių asmenų asmenybės koregavimas ir resocializacija kartu su valstybės ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis priemonėmis sumažins, o perspektyvoje ir „likviduos nusikalstamumą kaip socialinį reiškinį“. Taigi ne tik mokslininkai, bet ir nemaža dalis visuomenės gyveno iliuzija, kad valstybė ir jos taikomos poveikio priemonės turi galimybių sumažinti ar visai panaikinti nusikaltimus. Deja, šiandien mokslininkai labai atsargiai bando paneigti teiginį, kad valstybė ir visa visuomenė iš esmės neturi priemonių likviduoti nusikalstamumą, ar taip sumažinti nusikalstamų veikų skaičių, kad užtikrintų saugų visų individų gyvenimą. R. Ludi visiškai pagrįstai teigia, kad valstybės įgalios institucijos per žmonių bendruomenėje egzistuojančių teisės normų taikymo praktiką išties atlieka tam tikrą funkciją, kuri pasireiškia kaip reakcija į neteisingumą ir moralinės tvarkos įtvirtinimą, tačiau jos negali patvirtinti iliuzijų sukurti visuomenę be nusikaltimų (Ludi, 1999, p. 14–15).

Akivaizdu, kad teisės normos ir daugeliu atvejų jų įgyvendinimas priklauso nuo politinio režimo kaitos (Gilinskij, 2000). Dar M. Foucault yra pabrėžęs, kad galia bausti priklausomai nuo istorinio laikotarpio yra organizuojama skirtingais būdais. Todėl autorius siūlė laikytis keturių pagrindinių taisyklių: 1) tirti ne tik neigiamus „represinius“, bet ir teigiamus

²⁰⁵ Kai kurie teisės teoretikai ir šiandien nuosekliai laikosi šios pozicijos (Vaišvila).

baudimo mechanizmų poveikius; 2) analizuoti baudimo metodus ne kaip įstatymų išvadas, bet kaip tam tikrus veikimo būdus; 3) valdžios technologiją laikyti principu, „pagrindžiančiu ir baudžiamosios teisės humanizavimą, ir žmogaus pažinimą“; 4) patikrinti, ar „mokslinis“ individo sielos pažinimas nėra susijęs su tuo, kad pakito būdas, kuriuo valdžios galios veikia nuteistąjį (Foucault, 1998, p. 32). M. Foucault pažymi, kad istorijos eiga keitė „baudžiamąjį stilių“, „pamokomos bausmės mechanizmo dantračius“, baudimo, tad ir bausmės, sampratą (1998, p. 16).

Dėsninga, kad po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo palengva keičiasi valstybės požiūris į bausmę – iš „valstybinės prievartos ir atpildo“ priemonės į blogio nubaudimo ir individualios prevencijos priemonę²⁰⁶. Teisės doktrinoje labiau atsižvelgiama į užsienio šalių patirtį ir bandoma suformuluoti naujus bausmės tikslus (paskirtį). Tačiau šiuolaikiniuose užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose bausmės tikslai arba apskritai nenurodomi (Danija, Ispanija, Prancūzija, Suomija, Švedija, Vokietija ir kt.), arba jie konkrečiai nurodomi straipsniuose, skirtuose bausmei ir jos skyrimui (Estija, Latvija, Lenkija, Rusija, Ukraina ir kt.). G. Šulijos tyrimų duomenimis, tose šalyse, kurių įstatymuose bausmės tikslai nėra aiškiai nurodyti, teismų praktikoje paprastai vyrauja polifunkcinė bausmės tikslų samprata, t. y. bausmės paskirtis paprastai atskleidžiama keletu aspektų (nubaudimo, pataisymo, įbauginimo ir t. t.) (Šulija, 2005). Aki-vaizdu, kad ir Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje bausmės paskirtis taip pat vertinama nevienodai: vieni autoriai teigia, kad pagrindinis bausmės tikslas yra atkurti teisingumą (Bluvšteinas, 1994, p. 53; Vaišvila, 2000, p. 388), antri mano, kad svarbiausias tikslas – paskirti teisingą bausmę už

²⁰⁶ Galiojančio BK 41 straipsnio 1 dalyje bausmė apibrėžiama taip: bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Šiame apibrėžime galima išskirti vieną pagrindinį bausmės tikslą – atpildą asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką. Todėl mokslininkai pateikia savąjį apibrėžimą. Pavyzdžiui, bausmė – valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves visuomenės interesų labui (Švedas, 2001).

kaltai padarytą nusikalstamą veiką (V. Piesliakas, 1990, p. 12), o V. Pavilionio nuomone, bausme turi būti siekiama specialiosios prevencijos, kuri gali grąžinti nusikaltusį asmenį į normalų visuomenės gyvenimą (Pavilonis ir Riepšas, 1987, p. 18). Tačiau G. Švedas yra įsitikinęs, kad bausmei, kaip bendrinei sąvokai, turėtų būti keliamas tik vienas tikslas – individuali prevencija, t. y. siekis, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo, atlikęs bausmę, nebedarytų naujų nusikaltimų (Švedas, 2003, p. 69). Pabrėžtina, kad 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968 patvirtinto (įsigaliojusio 2003 m. gegužės 1 d.) Lietuvos BK 41 straipsnio 2 dalyje nustatyta polifunkcinė bausmės paskirtis: 1) sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Pasak R. Drakšo, Lietuvos BK nėra numatyta vieno svarbiausio bausmės tikslo, o tai leidžia manyti, kad įstatymų leidėjui baudžiamojo įstatymo kūrimo procese didesnę įtaką darė baudžiamosios teisės doktrina, pripažįstanti, kad skiriant bausmę skirtingoms asmenų grupėms turi būti siekiama skirtingų tikslų. Todėl bausmės kokybės ir turinio negali nulemti vien nusikalstamos veikos objektyvieji požymiai – ji turi būti siejama su nusikaltusiu asmeniu, socialinėmis, psichologinėmis ir moralinėmis jo savybėmis. Požiūrio į bausmę ir asmens nubaudimą kaita yra siejama su nauju laikmečiu, kuriame esmine ir svarbiausia vertybe deklaruojamas teisingumo principas²⁰⁷. Teisingos bausmės suvokimas ir teisingumo principo praktinis taikymas priklauso ne tik nuo priimtų baudžiamųjų įstatymų tobulumo, bet ir teisėjo, taikančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) straipsnių nuostatas, supratimo, kas

²⁰⁷ Paminėtina, kad tiek užsienio valstybių, tiek Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje nebediskutuojama dėl to, kad bausmė yra valstybės prievartos priemonė, kai įsiteisėjus apkaltinamajam nuosprendžiui ji prieš kaltininko valią „įsibrauna“ į jo laisvę ir varžo jo teises. Tačiau įdomu tai, nagrinėdami bausmės esmę kai kurie autoriai kelia jos kaip „priekaišto“ kaltininkui ar jo elgesio pasmerkimo klausimą (Швыдкий, 2006, p. 21).

yra teisinga, nuo vyraujančių visuomenėje moralinių kriterijų (Drakšas, 2008, p. 107). Taigi vertinant teisingos bausmės paskyrimą kyla esminis klausimas, ar teisėjas bausmės tikslus įsivaizduoja taip pat, kaip tikėjosi įstatymų leidėjas, ar jis turi savo požiūrį į bausmės tikslus (kuris gali sutapti arba būti priešingas visuomenės nuomonei ir požiūriui į bausmę), ar jo tikslai bausmės vykdymo institucijų gali būti įgyvendinti? Akivaizdu, kad egzistuoja skirtumai tarp bausmės grėsmės, bausmės skyrimo ir jos atlikimo. Visais atvejais bausmės tikslai gali būti skirtingi ir kartu skirtis nuo bendrųjų bausmės tikslų. Jei bendroji prevencija yra svarbiausia straipsnio sankcijoje įtvirtinant tam tikras bausmių rūšis, o individualioji prevencija – bausmę atliekant, tai dar nereiškia, kad teisėjas, priimančias apkaltinamąjį nuosprendį ir nustatantis bausmės dydį, negali kartu siekti ir represinių, ir prevencinių tikslų, taip pat siekti kaltininko atgailos bausmės vykdymo procese įkalinimo įstaigose (Frey, 1964) Taigi teisėsaugos institucijos turi galimybę varijuoti bausmės tikslais, t. y. suteikti bausmei skirtingą reikšmę, „svorį“, atsižvelgiant į vietos, laiko, veikos pavojingumo ir kitas aplinkybes.

Tačiau vis dėlto reikia pripažinti, kad okupacijos metų baudžiamoji politika tebedaro stiprią įtaką šalies tradicijoms, kultūrai ir požiūriui į asmens nubaudimą. Empirinis teisingumo psichologijos nagrinėjimas patvirtino, kad atskiri visuomenės nariai, sprendžiantys apie bausmę ir jos teisingumą, dažniausiai vadovaujasi retribucine skriaudos psichologija (Kuklianskis, Gimelstein, Justickis, 2005; Sakalauskas, 2012), kurioje ryški griežtesnio kaltininko baudimo tendencija.

Todėl 2011 m. tyrimu iš dalies taip pat norėta išsiaiškinti, kuria linkme keičiasi visuomenės požiūris į bausmę, nes, siekiant sugriežtinti baudžiamąją šalies politiką, teisėkūros procese dažniausiai manipuluojama visuomenės nuomone. Viena vertus, visuomenės apklausos apie bausmes už padarytas nusikalstamas veikas ir tų apklausų rezultatai leidžia teisėsaugos institucijų profesionalams susidaryti nuomonę apie vyraujančias gyventojų nuotaikas ir jas atitinkamai „koreguoti“, kad valstybėje vykdoma bausmių politika sulauktų bendrapiliečių pritarimo. Kita vertus, piliečių požiūris į bausmes ne visada būna adekvatus, ypač tais atvejais, kai

jos paliečia tokias esmines visuomenei vertybes: gyvybė, išlikimas, vaiko teisių apsauga ir kt. Būtina atsižvelgti ir į tai, kad nusikaltimų spektras yra labai didelis – nuo labai sunkių nusikaltimų iki baudžiamųjų nusižengimų, už kuriuos įstatymas nenumato laisvės atėmimo bausmės. Skiriamos kelios priežastys, kodėl šalies gyventojams nusikaltimas tiesiogiai asocijuojasi su įkalinimu. Pirma, istoriškai įkalinimas kaip bausmė yra geriausiai atpažįstamas ir atitinkamai priimtinausias būdas. Antra, bausmės ir kalėjimo asociacijai turi įtakos naujienos žiniasklaidoje, politikų populizmas ir tam tikros interesų grupės (Roberts and Hough). Taigi gyventojų požiūrį į teisėsaugos institucijų patikimumą ir jų pasitikėjimą vykdomomis institucijų funkcijomis (jų pareigūnais) gali parodyti ir visuomenės narių bausmių vertinimas ir to vertinimo dinamika. Taip pat manytina, kad respondentų nuomonės analizė gali padėti išsiaiškinti ir tai, kokios valstybės sankcionuotos poveikio priemonės už padarytas nusikalstamas veikas daro įtaką visuomenės pasitikėjimui teisėsaugos institucijų sistema, kiek institucinis asmens poelgių vertinimas atitinka jų lūkesčius.

Visų pirma gyventojams vertinti buvo pateiktos prevencinės priemonės, kurias jie turi galimybę rinktis (pavyzdžiui, techninės priemonės) ar kurias pasirinktų esant palankiai situacijai (pavyzdžiui, gyvenimo sąlygų gerinimas), ir kurios *inter alia* galėtų mobilizuoti jų pasitikėjimą savo saugumu bei daryti pozityvų poveikį kriminogeninei situacijai.

5.1.1 LENTELE. Gerinančių kriminogeninę situaciją priemonių efektyvumo vertinimas (proc.)

	Efektyvi	Neefektyvi	Sunku pasakyti
Techninės priemonės, apsunkinančios nusikaltimų padarymą	83*	11	6
Gyventojų dalyvavimas saugumą užtikrinančiose programose	79*	13	8
Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas	71*	22	7
Teisinis ir dorovinis švietimas	67*	24	9
Gyvenimo sąlygų gerinimas	67*	24	9

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Pateikti 5.1.1. lentelėje duomenys rodo, kad respondentai labiausiai pasitiki ir mano esant efektyvias (galinčias užtikrinti jų saugumą) įvairias technines priemones, apsunkinančias nusikaltimų padarymą – signalizacijų įvedimas, vaizdo kamerų įrengimas ir pan. (83 proc.). Tai dėsninga, nes mokslo ir technikos pažanga, spartus informacinių technologijų vystymasis sudaro galimybes didinti valstybės institucijų, užtikrinančių viešąjį saugumą, veiklos efektyvumą, ir viešumą. Būtent tai ir yra svarbus teigiamas veiksnys tobulinant nusikaltimų tyrimo, priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo, valstybės sienos apsaugos institucijų veiklą. Įvairios fizinės kliūtys (įvairių prietaisų įrengimas automobiliuose, tinkamas gatvių apšvietimas), gyventojų nuomone, yra efektyvesnės nei kitos priemonės.

Vertinant respondentų atsakymą apie dalyvavimą žmonių saugumą užtikrinančiose programose, prisimintini ir fokusuotos grupės diskusijos dalyvių²⁰⁸ atsakymai į klausimą „O ko labiau bijome? Ar kaimynų marginalų ar institucijų, kurios po to išitrauks į procesą?“. Įdomu tai, kad akademinės bendruomenės atstovas įsitikinęs, jog „didmiesčiuose žmonės nepažįsta savo kaimynų gyvendami po 20, 30 metų tame pačiame daugiabutyje <...> Lietuvoje daug žmonių bijo pasakyti, kad kažkas kažką ne taip daro“, o prokuratūros atstovo nuomone, gyvenimas taikiai be konfliktų priklauso nuo paties individo: „pragyvenau Saulėtekyje, gyvenime nei su manim nei prie manęs kažkas atsitiko <...> pats ekonominis sunkmetis, susvetimėjimas, nepasitikėjimas priklauso nuo paties žmogaus <...> kaip tu sveikinies / nesisveikini.“ Pasak G. Sakalausko, gyvename visuomenėje, kuri neturi bendruomeniškumo tradicijų, yra formuota persekiojimo baimės, nepasitiki vienas kitu (G. Sakalauskas, 2012, p. 32). Tokiame kontekste faktas, jog net 79 proc. gyventojų pozity-

²⁰⁸ Pagal tyrimo grupės parengtas gaires fokusuotos grupės diskusiją atlikto UAB Socialinės informacijos centras. Šioje grupėje dalyvavo teisėsaugos institucijų (policijos, teismų, prokuratūros, kalėjimų departamento) ryšių su visuomene atstovai ir Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro, Teisės instituto, MRU atstovai. *Lietuvos gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jį lemiantys veiksniai. Fokusuotos grupės diskusijos išrašas*. 2011 m. kovo mėn.

vai vertina dalyvavimą žmonių saugumą užtikrinančiose programose – „saugios kaimynystės“ ir pan., leidžia manyti, kad respondentai pradeda pozityviau žvelgti į vietos bendruomenę ir pilietinės savisaugos priemonės mano esant svarbiu nusikaltimų prevencijos elementu. Čia galėjo turėti įtakos pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje propaguojama taikaus sugyvenimo idėja (susijusi su Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimu) ir ją skatinančios priemonės, leidžiančios gyventi taikiai ir be konfliktų, keičiančios savivaldybių ir policijos misiją. Savivaldos institucijos turi ieškoti galimybių taikyti socialines technologijas, užtikrinant vietos gyventojų saugumą, o policija – turėtų būti šios taikos visuomenėje palaikytoja, visų gyventojų teisių saugotoja ir jų interesų gynėja. Per pastaruosius penkerius metus nukentėjusių nuo nusikaltimų gyventojų šių priemonių vertinimas yra panašus kaip ir tokios patirties neturėjusiųjų. Tačiau jų įgyvendinimo patirtis ir nusivylimas šių priemonių įgyvendinimo procedūromis arba rezultatais keičia respondentų požiūrį ir pasitikėjimą jomis. Todėl jie teigia, kad dalyvavimas žmonių saugumą užtikrinančiose programose yra mažiau efektyvus. Pabrėžtina, kad gyventojai mažiau pasitiki ir mano esant neefektyvias (arba abejoja) tokias priemones, kaip antai teisinis dorovinis švietimas (33 proc.) ir gyvenimo sąlygų gerinimas (33 proc.)²⁰⁹.

Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas glaudžiai susijęs su esminiu baudžiamosios teisės atsakomybės neišvengiamumo principu. Šio principo turinį sudaro ne tiek sąlygų, būtinų baudžiamajai atsakomybei atsirasti, nustatymas, kiek nurodymas prievolės atsakyti nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. Tai, kad 71 proc. respondentų mano, jog ši priemonė yra efektyvi ir labai efektyvi, leidžia teigti, kad gyventojai kaltų

²⁰⁹ Paminėtina, kad gero gyvenimo modelio (GLM) teorijos atstovai yra įsitikinę, kad žmogus gali nusikalsti dėl kliūčių, kylančių tenkinant bendriausius ir svarbiausius poreikius. Autoriai išskiria bendrus žmogiškus poreikius, kurių nepatenkinimas gali paskatinti asmenį elgtis nusikalstamai: gyvenimo kokybė, išsilavinimas, darbinė veikla ir profesionalumas, savarankiškumas, bendruomeniškumas ir kt. (Žilinskienė, Tumilaitė, 2011, p. 288). Be kita ko, šis resocializacijos modelis pakankamai plačiai taikomas Anglijoje, Airijoje, Kanadoje ir kt.

asmenų išaiškinimą ir jų nubaudimą sieja su savo saugumu ir teisėsaugos institucijų kompetencija. Paminėtina, kad Lietuvoje nusikalstamų veikų nemažėja, o jų išaiškinimas, Lietuvos statistikos departamento duomenimis, varijuoja nuo 37,4 proc. (2003 m.) iki 45 proc. (2011 m.)²¹⁰. Didelis neišaiškintų nusikaltimų skaičius, ilgai trunkantys bylų tyrimai akivaizdžiai mažina visuomenės pasitikėjimą teisėsauga, nes ji neužtikrina atsakomybės neišvengiamumo principo įgyvendinimo ir dėl to atsiranda nebaudžiamumo atmosfera bei linčo teismo (angl. *lynch law*) apraiškų. Manytina, kad tokios situacijos priežastys *inter alia* yra susijusios ir su nusikalstamas veikas tiriančių pareigūnų kvalifikacija, ekonomine šių institucijų padėtimi.

Respondentų pozityvus gerinančių kriminogeninę situaciją priemonių efektyvumo vertinimas iš dalies priklauso nuo jų amžiaus ir išsimokslinimo.

5.1.2 LENTELĖ. Pozityvus (labai efektyvu ir efektyvu) priemonių vertinimas pagal respondentų amžių (proc. nuo visų apklaustųjų)

	18–29 metai	30–39 metai	40–49 metai	50–59 metai	60 metų ir daugiau
Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas	73	70	71	69	72
Gyvenimo sąlygų gerinimas	70	66*	69	69	63*
Techninės priemonės, apsunkinančios nusikaltimų padarymą	84	82	85	81	79
Gyventojų dalyvavimas žmonių saugumą užtikrinančiose programose	79	79	85*	77	74*
Teisinis ir dorovinis švietimas	66	68	72*	65	66

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

²¹⁰ Lietuvos statistikos departamentas. Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla. Interaktyvus: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1345>

5.1.3 LENTELĖ. Pozityvus (labai efektyvu ir efektyvu) priemonių vertinimas pagal respondentų išsimokslinimą (proc. nuo visų apklaustųjų)

	Pradinis / pagrindinis	Vidurinis	Spec. vidurinis / aukštesnysis	Aukštasis
Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas	70	69	74	69
Gyvenimo sąlygų gerinimas	63*	69	68	68
Techninės priemonės, apsunkinančios nusikaltimų padarymą	79	79	84*	85*
Gyventojų dalyvavimas žmonių saugumą užtikrinančiose programose	76	75	81*	82*
Teisinis ir dorovinis švietimas	65*	64*	69	71

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Analizuojant prevencinių priemonių vertinimą pagal socialines ir demografines gyventojų charakteristikas, pastebimos tokios vertinimo tendencijos:

- Pensinio amžiaus asmenys ir kaimo gyventojai kiek dažniau linkę manyti, kad nusikaltimų išaiškinimas yra efektyvi prevencinė priemonė. Taip mano ir 18–29 metų asmenys bei asmenys, turintys specialųjį vidurinį ar aukštesnįjį išsilavinimą. Tačiau šios priemonės efektyvumu mažiau tiki turintys aukštąjį išsimokslinimą, vyresnio amžiaus, gaunantys didesnes pajamas asmenys, samdomi darbuotojai, vilniečiai. Galima manyti, kad šios grupės gyventojai, vadovaudamiesi turimomis žiniomis ir gyvenimo patirtimi, labiau abejoja, ar apskritai galima išaiškinti visas nusikalstamas veikas ir nubausti jas padariusius asmenis.
- Kad kriminogeninė situacija pagerėtų pagerinus gyvenimo sąlygas, dažniau mano jaunimas (18–29 m.), turintys didesnes pajamas, didmiesčių ir miestų gyventojai; skeptiškai šią priemonę vertina ir pensinio amžiaus bei turintys pagrindinį ir pradinį išsimokslinimą asmenys; 30–39 metų gyventojai ir turintys vaikų iki 18 metų respondentai šios priemonės efektyvumą dažniau linkę vertinti skeptiškai.

tiškai, nes būtent jų vaikai daugiausia susiduria su mokymo įstaigoje paplitusiu neteisėtu moksleivių (o kartais ir pedagogų) elgesiu²¹¹.

- Jaunesnio (18–29 metų) ir vidutinio brandaus (40–49 metų) amžiaus asmenys (turintys vaikų iki 18 metų) kiek dažniau nei kiti mano, kad efektyvios prevencinės nusikaltimų priemonės yra įvairių techninių priemonių įrengimas ir gyventojų dalyvavimas saugumą užtikrinančiose programose. Už techninių priemonių įrengimą kiek dažniau pasisako ir bedarbiai, miestų ir miestelių gyventojai.
- Teisinių ir dorovinių švietimą efektyvia priemone gerinant kriminogeninę situaciją dažniau teigia esant 40–49 metų, turintys aukštąjį išsilavinimą asmenys; taip pat nelietuvių tautybės Lietuvos gyventojai, turintys didesnes pajamas, didmiesčių gyventojai.

Tiriant visuomenės požiūrį į asmens nubaudimą už padarytą nusikaltimą, bandyta *inter alia* pažvelgti, ar gyventojai šiuos klausimus vis dar linkę spręsti represyviu baudžiamąjo teisingumo keliu ir labiausiai pasitiki griežčiausiomis poveikio nusikaltusiam asmeniui priemonėmis. Pabrėžtina, kad požiūris į bausmes lyginamuoju aspektu su 2003 m. atliktu tyrimu galimas tik vertinant galiojančiame baudžiamajame įstatyme įtvirtintas bausmių rūšis ir bausmes, kurių nėra Baudžiamajame kodekse. Tačiau toks lyginimas aktualus jau vien dėl to, kad gali padėti įvertinti teisėsaugos institucijų veiklos pokyčius ir pačios visuomenės nuomonės apie saugumo paradigmą kaitą. Paplitęs visuomenės požiūris į kalto už padarytą nusikaltimą veiką asmens nubaudimą ir atskleidžia visuomenės vertybines orientacijas, jų prioritetą. Be abejo, visa tai leidžia suprasti, kokios nusikaltamos veikos kelia visuomenei didžiausią baimę ir koks jų „pavojingumas“, nes kuo pavojingesnė veika, tuo griežčiau už ją turi būti baudžiama.

Paminėtina, kad Lietuvos Respublikos Seimas 2011 m. birželio 21 d. Baudžiamąjo kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. XI-1472

²¹¹ Pavyzdžiui, Mykolo Romerio universitete atlikto kriminologinio tyrimo duomenimis, dauguma vaikų mokyklose patiria smurtą, patyčias ar kitokį nepageidaujamą elgesį. Autorių nuomone, nepageidaujamo elgesio neįmanoma išvengti, tačiau galima sumažinti jo kiekį. [Interaktyvus] <http://www3.mruni.eu/~akiskis/geriausi/2008/elgesys-mokykloje.ppt#256,1>, Nepageidaujamas elgesys mokykloje [žiūrėta 2011-10-07]

pripažino netekusiais galios 42 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktus, t. y. susiaurino iki tol galiojusį bausmių sąrašą pripažindamas, kad viešųjų teisių atėmimas ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas nėra kriminalinė bausmė, bet yra baudžiamojo poveikio priemonė, kurios turi padėti įgyvendinti bausmės paskirtį. Todėl tyrimo dalyviams vertinti buvo pateiktos: 1) bausmių rūšys, kurios gali būti skiriamos asmeniui už nusikalstamos veikos padarymą²¹²; 2) baudžiamojo poveikio priemonės, kurios gali būti skiriamos pilnamečiam asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės įstatyme numatytais pagrindais arba atleistam nuo bausmės, taip pat lygtinai paleistam iš pataisos įstaigos Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso numatytais pagrindais²¹³; 3) bausmės, kurių nėra Baudžiamajame kodekse, tačiau jos paplitusios viešajame diskurse (mirties bausmė, fizinės bausmės).

Vertinant gyventojų pasitikėjimą ir lūkesčius dėl minėtų bausmių taikymo pabrėžtina, kad daugelį metų nusikaltusiems asmenims Lietuvos teismai dažniausiai skiria laisvės atėmimo bausmę: pavyzdžiui, ši bausmė sudarė 2009 m. 45,2 proc., 2010 m. 43,6 proc., o 2011 m. 45,5 proc. visų paskirtų bausmių. Objektyvumo dėlei būtina pabrėžti, kad iš jų apie

²¹² BK 42 straipsnyje įtvirtintos šios bausmių rūšys: 1) viešieji darbai; 2) bausmė; 3) laisvės apribojimas; 4) areštas; 5) terminuotas laisvės atėmimas; 6) laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Visos bausmės sudaro tam tikrą bausmių sistemą, kurioje jos visos išdėstytos nuosekliai pagal jų griežtumą – pradedant švelniausia ir baigiant griežčiausia. Šis bausmių sąrašas yra išsamus, nes teismas gali skirti tik jame ir BK specialiosios dalies straipsnio (pagal kurį kvalifikuojama nusikalstama veika) sankcijoje numatytas bausmes.

²¹³ Baudžiamojo poveikio priemonės galima apibrėžti kaip baudžiamojo įstatymo nustatytas valstybinės prievartos priemones, kurios apriboja pilnamečio asmens, atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės, teises ir laisves bei nustato specialias pareigas ir kurios padeda įgyvendinti bausmės paskirtį (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, 2004, p. 374–379). BK 67 straipsnis įtvirtina tokių baudžiamojo poveikio priemonių sąrašą: 1) uždraudimas naudotis specialia teise; 2) viešųjų teisių atėmimas; 3) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas; 4) turčinės žalos atlyginimas ar pašalinimas; 5) nemokami darbai; 6) įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą; 7) turto konfiskavimas; 8) draudimas prisirišti prie nukentėjusio asmens; 9) dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose; 10) išplėstinis turto konfiskavimas.

31 proc. šia bausme nuteistų asmenų laivės atėmimo vykdymas buvo atidėtas²¹⁴. Taigi galima preziumuoti, kad, nepaisant BK įtvirtintų alternatyvių laisvės atėmimui bausmių, teisminės valdžios sistemoje labiausiai pasitikima laisvės atėmimo bausme.

Šiame kontekste reiktų paminėti ir tai, kad laisvės atėmimo bausmės taikymo didėjimo tendencijos yra pastebimos ir šalyse, kurios tradiciškai buvo laikomos liberaliosios baudžiamosios politikos pradininkėmis. Pasak F. Sack, išpūdingiausiai atrodo situacijos pasikeitimai Nyderlanduose. „Ši šalis iš tikrųjų buvo žinoma dėl savo pažangios pozicijos, susilaikant nuo griežto teisingumo ir kalėjimų režimo. Kalinių rodiklis šioje šalyje per 12 metų padidėjo trigubai“ (Sack, 2010, p. 52).

Laisvės atėmimo bausmė gyventojams dažniausiai asocijuojasi su kalėjimu, tačiau kalėjimas egzistavo anksčiau, nei jis baudžiamuosiuose įstatymuose tapo savaime suprantama bausme. Pasak M. Faucault, pirmaisiais XIX a. metais dar buvo pastebimas kalėjimo neįprastumas, bet paaiškėjo, kad jis labai glaudžiai suaugęs su pačios visuomenės funkcionavimu, nes ilgainiui privertė užmiršti visus kitus baudimo būdus. „Atrodė, kad jam nėra alternatyvos ir kad jį tiesiog atnešė istorijos tėkmė. <...> Visuomenė žino visas kalėjimo neigiamybes, žino, kad jis dažnai kelia pavojų, ir vis tiek „nežinia“, kuo jį pakeisti“ (Faucault, 1998, p. 272–273).

Turbūt neatsitiktinai 2011 m. apklaustų gyventojų požiūriu efektyviausia bausmių rūšimi, kuri gali būti skiriama asmeniui už nusikalstamos veikos padarymą, laikomas laisvės atėmimas ir arešto bausmė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dėl tokių bausmių, kaip antai: terminuotas laisvės atėmimas, areštas, bauda, laisvės apribojimas, respondentai turi tvirtą nuomonę ir tik nedaugeliui iš jų sunku apsispręsti dėl minėtų bausmių efektyvumo. Tačiau griežčiausių bausmių taikymas sukelia respondentams daugiausia abejonių. Antai „sunku pasakyti“ dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos efektyvumo kas dešimtam respondentui, 14 proc. gyventojų nėra tikri dėl mirties bausmės efektyvumo ir 15 proc. dėl fizinių bausmių efektyvumo.

²¹⁴ Statistics Lithuania. *Crime and Law Enforcement Activity* 2010. Vilnius, 2011, p. 24; taip pat interaktyvus: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>

5.1.4 LENTELĖ. Bausmių efektyvumo vertinimas (proc.)

	Efektyvi	Neefektyvi	Sunku pasakyti
Terminuotas laisvės atėmimas	78*	13	9
Areštas	77*	17	6
Bauda	76*	21	3
Laisvės apribojimas	76*	19	5
Laisvės atėmimas iki gyvos galvos	75*	15	10
Viešieji darbai	68*	28	4
Mirties bausmė	64*	22	14
Fizinės bausmės	37	48*	15

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

5.1.5 LENTELĖ. Terminuoto laisvės atėmimo ir arešto bausmių efektyvumo vertinimas 2003 m. ir 2011 m. (proc.)

	Efektyvi		Neefektyvi	
	2003 metai	2011 metai	2003 metai	2011 metai
Areštas	79	77	12	17
Terminuotas laisvės atėmimas	80	78	11	13

Lyginamoji duomenų analizė (5.1.5 lentelė) rodo, kad prieš 8 metus respondentai taip pat manė, kad efektyviausia priemonė yra terminuotas laisvės atėmimas (80 proc.) ir areštas (79 proc. apklaustųjų)²¹⁵. 2011 m. atliktas tyrimas rodo, kad laisvės atėmimą iki 20 metų labai efektyviai ir efektyvia priemonė laiko 78 proc. respondentų, o areštą – 76 proc. apklaustųjų. Šių bausmių vertinimo pokyčiai yra labai nedideli. Laisvės

²¹⁵ Pabrėžtina, kad areštas kaip kriminalinė bausmė yra viena iš laisvės atėmimo rūšių, nes jo esmė, kaip ir terminuoto laisvės atėmimo bausmės bei laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, yra fizinis nuteistųjų izoliavimas nuo visuomenės. Lietuvos teismų praktikoje, nors santykinai ir nėra taikoma labai dažnai, tačiau vaidina svarbų vaidmenį taikomų bausmių struktūroje. Pavyzdžiui, 2011 m. už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus arešto bausmė buvo pritaikyta apie 10 proc. nuteistųjų.

atėmimą kaip visiškai neefektyvią poveikio priemonę vertina tik vienetai respondentų²¹⁶.

Kita ne mažiau svarbi bausmė – laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Šią bausmę, yra nedidelių išimčių, numato visų Vakarų Europos šalių įstatymai (išskyrus, pavyzdžiui, Ispaniją, Norvegiją, Portugaliją). Dažniausiai ji numatoma už nužudymus, teroro aktus ar kitus sunkius nusikaltimus, kuriuose pavartojama prievarta. Pabrėžtina, kad daugelio šalių įstatymai neleidžia taikyti šios bausmės asmenims, jaunesniems nei 18 metų (pavyzdžiui, Švedijoje ji netaikoma asmenims iki 21 metų, Austrijoje – iki 20 metų). Lietuvoje viešai dėl šios bausmės esmės ir jos taikymo tikslingumo diskutuojama labai nedaug. Todėl didžioji dalis teisininkų Lietuvoje mano, kad tai – vienintelė galima mirties bausmės alternatyva. Tuo yra įsitikinusi ir nemaža dalis visuomenės, nes ypač žiaurių nusikaltimų, turinčių didelį rezonansinį atgarsį, atvejai, be abejo, dar kartą atkreipia visuomenės dėmesį į šią bausmę. Galima manyti, kad todėl, 2011 m. atlikto kiekybinio tyrimo duomenimis, laisvės atėmimą iki gyvos galvos labai efektyvia ir efektyvia priemone, užtikrinančia gyventojų saugumą, mano esant net 75 proc. respondentų. Tik 15 proc. apklaustųjų mano, kad ši bausmė yra neefektyvi, nors būtent ji užsienio šalių teisės doktrinoje dažnai apibūdinama kaip „socialinės mirties bausmė“ (Müller–Dietz, Weber, Scheerer)²¹⁷. Pavyzdžiui, L. Wilk pateikia tokius argumentus prieš laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos: bausmė nevienodai paliečia visus nubaustus asmenis (ji skirtinga jaunuoliui ir vidutinio amžiaus asmeniui);

²¹⁶ Objektvumo dėlei pabrėžtina, kad Lietuva šiuo požiūriu nėra išskirtinė tarp kai kurių kitų valstybių. Pavyzdžiui, JAV atlikti tyrimai parodė, kad visuomenėje įkalinimas laikomas geriausia bausme už daugelį nusikaltimų (Шели, 2003).

²¹⁷ Baudžiamosios teisės doktrinoje esama nuomonės, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė iš dalies galėtų būti vertinama kaip prieštaraujanti konstitucijai, nes ji dažnai apibūdinama kaip „socialinės mirties bausmė“ (Müller–Dietz, 1972, p. 35). Daugelyje šalių (Prancūzija, Vokietija) laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra vienintelė išimtis lankstumu pagrįstoje bausmių sistemoje ir kaip aukščiausiaji bausmė yra išskirtinė. Visų kitų laisvės atėmimo bausmių vykdymas turi padėti suimtiesiems, vėl atgavus laisvę, įsilieti į visuomenę, o tai iš esmės tampa neįmanoma įvykdžius mirties bausmę arba „socialinės mirties bausmę“ (Weber, Scheerer, 1988, p. 125, 126).

laisvės atėmimo vietose nėra įgyvendinama nuostata, jog kaltininkui apribojama galimybė daryti naujus nusikaltimus. Tokią veiką padaręs nuteistasis iki gyvos galvos faktiškai lieka nenubaustas; bausmės atlikimo vietoje resocializacijos procese tam tikru momentu ateina „persisotinimo riba“, kurią peržengus vis dar tebetrunkanti bausmė yra ne tik nereikalinga, bet ir žalinga, nes naikina jau pasiektus pozityvius rezultatus; tam tikri negatyvūs padariniai atsiranda nuteistojo sveikatai bei gyvybei ir pan. (Wilk, 1998, p. 14–30).

Buvo galima tikėtis, kad požiūris į laisvės atėmimo bausmę kardinaliai skirsis pagal respondentų amžiaus grupes. Tyrimas parodė, kad griežtas bausmes – areštą, terminuotą laisvės atėmimą ir laisvės atėmimą iki gyvos galvos – pozityviai vertina tiek jauno, tiek ir vyresnio amžiaus (60 ir daugiau metų) asmenys (žr. 5.1.6 ir 5.1.7 lenteles.). Šiuo atveju buvo svarbu palyginti nukentėjusių ir nenukentėjusių nuo nusikalstamų veikų respondentų atsakymus. Tačiau palyginimas parodė, kad nusikaltimo aukų ir nuo nusikaltimų nenukentėjusių gyventojų bausmių ir priemonių vertinimas beveik nesiskiria tiek 2003 m., tiek 2011 m. tyrime.

Taigi galima teigti, kad per paskutiniuosius 10 metų gyventojų požiūris į ilgalaikį laisvės atėmimą ar jo laikiną apribojimą iš esmės beveik nepasikeitė. Respondentų pasirinktas kitų visuomenės narių „bauginimo“ būdas pagal tendencijas atitinka teismų praktikos baudžiamąją politiką, kai nusikalstamų veikų kontrolė palaikoma griežčiausiomis poveikio priemonėmis.

5.1.6 LENTELE. Respondentų nuomonė vertinant terminuoto laisvės atėmimo efektyvumą (proc. pagal amžiaus grupes)

	Efektvyu	Neefektvyu	Sunku pasakyti
18–29 metų	84*	13	3
30–39 metų	78*	15	7
40–49 metų	79*	12	9
50–59 metų	77*	14	10
60 ir daugiau metų	73*	11	16

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

5.1.7 LENTELĖ. Respondentų nuomonė vertinant laisvės atėmimo iki gyvos galvos efektyvumą (proc. pagal amžiaus grupes)

	Efektyvu	Neefektyvu	Sunku pasakyti
18–29 metų	79*	17	5
30–39 metų	74*	19	7
40–49 metų	76*	15	9
50–59 metų	73*	17	11
60 ir daugiau metų	72*	13	15

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Kaip minėta, tyrimo dalyviams vertinti buvo pateikta ir mirties bausmė, nors jos nėra BK, tačiau ji paplitusi viešajame diskurse. Tam, kad matytume visuomenės požiūrio raidą, svarbu atkreipti dėmesį į kai kurias šios bausmės panaikinimo aplinkybes. Viena iš jų buvo ta, kad Lietuvos Respublika, būdama Europos Tarybos narė ir Europos žmogaus teisių konvencijos dalyvė, privalėjo panaikinti mirties bausmę bent taikos metu. Mirties bausmės vykdymas Lietuvos Respublikoje galėjo būti vertinamas kaip prieštaraujantis Konstitucijos ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatoms. Lietuva pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų. Save laikydama lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi. Todėl Konstitucinis Teismas 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pripažino, kad mirties bausmė prieštarauja Konstitucijai. Priimdamas minėtą nutarimą Konstitucinis Teismas atsizvelgė į mokslininkų, teisėsaugos institucijų pareigūnų bei politikų nuomonę. Pavyzdžiui, A. Dobryninas šio teismo posėdyje pareiškė, kad mirties bausmė neprieštarautų teisei į gyvybę tik tuo atveju, jeigu būtų įrodyta, jog ji apsaugo kitų žmonių gyvybę. Tačiau, kaip rodo kriminologiniai tyrimai, kol kas nerasta mirties bausmės ir žmogaus gyvybės apsaugojimo koreliacijos ir priežastinio

ryšio. Ir socialinėse, ir politinėse teorijose bausmė siejama su valdžios legitimacijos problema. Būtent per bausmes valdžia rodo savo galimybes kontroliuoti visuomenę. Kiekviena bausmė, taip pat ir mirties, atspindi tam tikrus kultūrinius ir istorinius aspektus, būtent todėl taip radikalčiai gali keistis visuomenės požiūris į mirties bausmės problemą. Viešoji nuomonė yra gana svarbus valdžios legitimacijos elementas, ypač demokratinėje visuomenėje. Viešoji nuomonė ir visuomenės požiūris į mirties bausmę nemažai priklauso nuo jos socialinio saugumo ir nuo to, ar mūsų valdžia įstengia užtikrinti socialinę tvarką (Konstitucinio Teismo nutarimas, 1998). Konstitucinis Teismas konstatavo, kad kriminaline bausme yra siekiama paveikti nusikaltimą padariusį asmenį, kad jis nebepadarytų naujų nusikaltimų, t. y. pataisyti nusikaltėlį, taip pat daryti poveikį kitiems visuomenės nariams, kad jie nenusikalstų. Kartu atkurama pažeista tvarka ir teisingumas. Šiems tikslams įgyvendinti baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinama atitinkama bausmių sistema, kurioje kartais dominuoja labai griežtos bausmės. Tarp jų ypatingą vietą turi mirties bausmė, kuri savo žiaurumu turėtų įbauginti potencialius nusikaltėlius, kad jie nedarytų nusikaltimų. Mirties bausmė yra fizinis nuteisto žmogaus sunaikinimas, gyvybės atėmimas, nesvarbu, koku būdu tai daroma: sušaudant, pakariant, suleidžiant mirtiną vaistų dozę ar kitaip. Tačiau šiuolaikinėje visuomenėje ši bausmė sulaukia vis daugiau priešingų vertinimų. Pakankamai didelį pritarimą turi nuomonė, kad mirties bausmės įtvirtinimas baudžiamuosiuose įstatymuose iš esmės reiškia, jog valstybė nuvertina žmogaus gyvybę. Toks gyvybės nuvertinimas veikia ir visą visuomenę, daro ją brutalesnę, o moralėje kerštas suvokiamas kaip derama priemonė, kuria atsakoma į neteisėtą elgesį. Tai reiškiasi ir nuolatinis žmonių nepasitenkinimas, kad nustatomos per švelnios bausmės, ir reikalavimu jas vis labiau griežtinti. Tačiau, kaip rodo užsienio šalių ir Lietuvos patirtis, griežtų bausmių nustatymas savaime neužkerta kelio nusikaltimams. Šiuo atveju vertėtų prisiminti klasikinės baudžiamosios teisės pradininką C. Beccaria, kuris daugiau kaip prieš du šimtmečius teigė, kad žiaurios bausmės daro žiauresnę pačią visuomenę (Konstitucinio Teismo nutarimas, 1998). Vadovaudamasis Konstitucinio Teismo nutarimu, Seimas 1998 m. gruodžio 21 d.

priėmė Baudžiamojo kodekso pakeitimo įstatymą, kuriuo mirties bausmė buvo pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Tačiau, pasak Winfried Hassemers, baudžiamoji teisė vis dėlto turėtų duoti proporcingą, nuolatinį ir teisingą atsaką sunkiems teisinių gėrių pažeidimams, remdamasi viltimi, kad šis atsakas visų piliečių sąmonėje viešai paliudys ir patvirtins, kad turi būti laikomasi fundamentalių normų, kurios yra pažeidžiamos nusikaltimu (Hassemer, 2000).

Pabrėžtina, Lietuvoje mirties bausmė vis dar turi pakankamai didelį šalininkų skaičių. Net 64 proc. respondentų mano, kad ši bausmė yra efektyvi. 2003 metais net 36 proc. apklaustųjų manė, kad mirties bausmės taikymas yra „labai efektyvu“ ir 33 proc., kad „efektyvu“, o 2011 m. manančių, kad ši bausmė „labai efektyvi“, sumažėjo tik 5 proc. (31 proc. respondentų), o procentas manančių, kad tai „efektyvi“ bausmė, liko toks pat. Objektivumo dėlei būtina pasakyti, kad 22 proc. respondentų mirties bausmę vertina kaip neefektyvią ar visai neefektyvią, o 14 proc. abejoja jos efektyvumu.

Palankiai šią priemonę vertina jaunimas ir kaimo gyventojai, taip pat – turintieji vidurinį ir spec. vidurinį išsimokslinimą. Asmenys, turintys aukštąjį išsimokslinimą, mirties bausmę labiau vertina kaip neefektyvią ir visiškai neefektyvią (žr. 5.1. 8 lentelę).

5.1.8 LENTELĖ. Respondentų požiūris į mirties bausmę pagal išsimokslinimą (proc.)

	Efektyvu	Neefektyvu	Sunku pasakyti
Pradinis, pagrindinis	61*	16	23
Vidurinis	67*	23	10
Spec. vidurinis / aukštesnysis	66*	20	14
Aukštasis	55*	29	16

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Iš dalies tokį požiūrį galima aiškinti tuo, kad, apklausiami apie bausmes, respondentai pirmiausia įsivaizduoja labai sunkius nusikaltimus (nužudymus, sunkius sveikatos sutrikdymus), todėl pirmiausia išreiškia

pasitikėjimą tokioms bausmėms, kurios turėtų būti proporcingos padarytam nusikaltimui. Taigi galima preziumuoti, kad per dešimtmečius susiformavęs stereotipinis visuomenės požiūris į griežčiausias bausmes ir jų prasmę keičiasi labai rezervuotai, o visuomenės „teisingumas“ dažnai yra teisėsaugos institucijų pareigūnų požiūrio į baudžiamajame įstatyme nustatytas bausmes atspindys.

Lietuvos visuomenę palankiau apibūdina faktas, kad gyventojai vis dažniau pozityviai vertina bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu. Pavyzdžiui, laisvės apribojimo bausme įstatymų leidėjas siekia kontroliuoti nusikaltusį asmenį, suteikti jam pagalbą, netaikant įkalinimo²¹⁸. Teismų praktika tai laiko efektyvia bausme (pavyzdžiui, 2009 m. ji sudarė 14 proc., 2010 m. – 5 proc. o 2011 m. – 17 proc. visų paskirtų bausmių). 2003 m. daugiau kaip pusė (58 proc.) visų respondentų pozityviai vertino šios bausmės efektyvumą mažinant nusikaltimus visuomenėje. 2011 m. atliktas tyrimas rodo, kad gyventojų, vertinančių šią bausmę kaip labai efektyvią ir efektyvią, padidėjo 18 procentų. Tai leidžia manyti, kad ši baudžiamosios represijos ekonomiškumu pasižyminti bausmė, inkorporuota naujajame BK į bausmių sistemą, pasiteisino. Ar gyventojai žino šios bausmės esmę ir turinį, sunku pasakyti. Tačiau tai, kad net 76 proc. gyventojų mano, jog tai labai efektyvi ar efektyvi bausmė, leidžia teigti, kad baudžiamajame įstatyme nustatyti draudimai ir įpareigojimai, kurie visiškai neapriboja žmogaus laisvės, jo galimybių dirbti, mokytis, gyventi

²¹⁸ Paminėtina, kad suaugusiems asmenims bausmės, atimančios tam tikras teises arba jas apribojančios, yra ir kitose šalyse. Pavyzdžiui, Prancūzijoje už piktnaudžiavimą pasitikėjimu baudžiamasis įstatymas numato kaip papildomą bausmę draudimą iki 5 metų verstis viešojo valdymo arba profesine ar socialine veikla, su kuria susijęs arba kurios metu buvo padarytas nusikaltimas (Prancūzijos BK 314-10 straipsnis). Vokietijoje už kelių eismo taisyklių pažeidimus gali būti paskirta šalutinė (*Nebenstrafe*) bausmė, kuria draudžiama vairuoti transporto priemonę (Vokietijos BK 44 paragrafas). Rusijos baudžiamojo kodekso 53 straipsnis reglamentuoja laisvės apribojimą sulaukusiams 18 metų asmenims, laikomiems specialiose įstaigose neizoliuojant jų nuo visuomenės, bet nustatant jiems specialią priežiūrą (Rusijos BK 53 straipsnis), ir pan.

šeimoje, lankytis teatruose, parodose ir t. t.²¹⁹, o iš dalies padeda žmogui apsisaugoti nuo naujų „klaidų“, visuomenėje pripažįstami kaip racionalūs įstatymo reikalavimai.

Bauda, kaip ir laisvės atėmimo bausmė, taikoma nuo seniausių laikų ir numatoma beveik visų pasaulio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Baudos buvo minimos jau Hamurabio teisyne (2250 m. iki Kr.), senovės Egipte, populiarios jos buvo ir romėnų teisėje. Antai už veiksmus, pažeidusius kūno neliečiamybę, kaip kompensacinis atlyginimas romėnų teisėje buvo nustatyta tam tikro dydžio bauda (Nekrošius, Nekrošius, 1996). Teisės istorikai pabrėžia, kad Lietuvos rašytiniuose teisės šaltiniuose nuo XIII a., be kitų bausmių, buvo nustatyta ir baudos bausmė²²⁰. Taigi ši bausmė Lietuvoje žinoma šimtmečius, todėl jos vertinimas respondentams nesukelia didelių sunkumų.

²¹⁹ BK 48 straipsnyje nustatyta, kad laisvės apribojimo bausmė gali būti skiriama nuo trijų mėnesių iki dvejų metų. Bausmės terminas skaičiuojamas metais ir mėnesiais. Asmenys, nuteisti laisvės apribojimo bausme, privalo: 1) be bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos; 2) vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų; 3) nustatyta tvarka atsiskaityti, kaip vykdo draudimus ir įpareigojimus. Asmeniui, kuriam paskirta laisvės apribojimo bausmė, teismas gali nustatyti vieną ar kelis draudimus bei įpareigojimus. Teismas gali uždrausti: 1) lankytis tam tikrose vietose; 2) bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis; 3) turėti, naudoti, įgyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus. Kartu teismas gali įpareigoti: 1) tam tikru laiku būti namuose; 2) atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu; 3) pradėti dirbti arba užsiregistruoti darbo biržoje, mokyti; 4) gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka; 5) neatlygintinai išdirbti iki 200 valandų per teismo nustatytą, bet ne ilgesnį kaip laisvės apribojimo laiką sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi neigaliaisiais, nusenusiais ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis.

²²⁰ Pavyzdžiui, jau Pamedės teisyne pinigine išpirka pagal nusikaltimo pavojingumą ir padarytos žalos dydį buvo trijų rūšių: 1) paprastoji, kai buvo nurodoma konkreti bausmė; 2) dviguba išpirka, kai nusikalstama veika buvo padaryta labiau saugomam gėriui arba ji padaryta esant tam tikroms kvalifikuojančioms veiką aplinkybėms (už plėšimą kelyje, užpuolimą ginklu, užpuolimą asmenų, einančių į tarnybą pas poną, moters sužalojimą ar nužudymą ir pan.); 3) kaklo išpirka, taikyta už veiksmus, kuriais siekta pakenkti normaliam teismų darbui arba pakeisti feodalų žemių ribas (Andriulis, 1971).

Tyrimo duomenys rodo, kad šią bausmę per pastaruosius aštuonerius metus palankiau pradėjo vertinti net 16 proc. gyventojų. Antai 2003 m. tyrime palankiai šią bausmę vertino tik 60 proc. respondentų, o 2011 m. net 76 proc. apklaustųjų. Kaip neefektyvią priemonę baudą vertinančių asmenų skaičius sumažėjo daugiau kaip 10 proc. (2003 m. 33 proc., o 2011 m. 21 proc. respondentų).

Viešieji darbai – tai viena iš svarbesnių Lietuvos baudžiamosios teisės naujovių. Šios bausmės rūšies nebuvo anksčiau galiojusiuose baudžiamuosiuose kodeksuose. Jie skiriami už nesunkius nusikaltimus. Viešieji darbai laikomi moderniausia bausme, nustatyta XX a. paskutiniais dešimtmečiais. Nepilnamečiams taikomų bausmių sistemoje tai yra švelniausia bausmė. Jos esmė ta, kad nuteistajam yra skiriama prievolė atidirbti numatytą skaičių valandų viešųjų darbų, už kuriuos nėra atlyginama, ir jie atliekami nuteisto asmens sutikimu. Asmenys, nubausiti viešaisiais darbais, nėra atskiriami nuo visuomenės. Paminėtina, kad viešieji darbai kaip bausmė yra taikoma Čekijoje, Ispanijoje, Latvijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje ir kitose Europos valstybėse.

Pabrėžtina, kad šią bausmę Lietuvos gyventojai vis labiau vertina kaip efektyvią poveikio priemonę mažinant nusikaltimus visuomenėje. Viešuosius darbus 2003 m. tyrime kaip efektyvią priemonę vertino 54 proc. apklaustųjų, o 2011 m. pozityviai ją vertino jau 68 proc. respondentų. Taip pat sumažėjo skaičius asmenų, vertinančių šią priemonę kaip neefektyvią (2003 m. – 33 proc., o 2011 m. – 28 proc. respondentų).

Kaip ir prieš aštuonerius metus, nepalankiausiai gyventojai vertina fizinės bausmės – tik 37 proc. respondentų mano, kad šios priemonės yra efektyvios (2003 m. – 33 proc.) ir net 47 proc. mano, kad jos neefektyvios (2003 m. – 42 proc.).

Dabartinėje Lietuvos baudžiamojoje teisėje baudžiamojo poveikio priemonės – neseniai susiformavęs institutas. BK įteisinus mažiausiai pavojingą nusikalstamos veikos rūšį – baudžiamąjį nusižengimą, atsirado būtinybė turėti ir tokių baudžiamosios atsakomybės priemonių, kurios, viena vertus, padėtų įgyvendinti bausmės paskirtį, o antrą vertus, sudarytų teisinę prielaidą individualizuoti baudžiamąją atsakomybę, leistų

nesunkius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus padariusiems asmenims paskirti poveikio priemonės, kurios nebūtinai nulemtų bausmei būdingų padarinių atsiradimą (pavyzdžiui, teistumą), tačiau būtų teisinė reakcija į padarytą nusikalstamą veiką, taip pat būtų galima teisiškai pagrįsti tokių priemonių, kaip antai turto konfiskavimas, taikymą ir kt. Baudžiamojo poveikio priemonės apibrėžiamos kaip baudžiamojo įstatymo nustatytos valstybinės prievartos priemonės, teismo skiriamos baudžiamuosius nusižengimus arba nesunkius nusikaltimus padariusiems asmenims, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės, ir padedančios įgyvendinti bausmės paskirtį (Drakšas, 2008). Galiojančio BK 67 straipsnyje nustatyta, kad pilnamečiam asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės BK numatytais pagrindais arba atleistam nuo bausmės, arba lygtinai paleistam iš pataisos įstaigos Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso numatytais pagrindais, gali būti skiriamos šios baudžiamojo poveikio priemonės: 1) uždraudimas naudotis specialia teise; 2) viešųjų teisių atėmimas; 3) teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas; 4) turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas; 5) nemokami darbai; 6) įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą; 7) turto konfiskavimas; 8) draudimas prisiartinti prie nukentėjusio asmens; 9) dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose; 10) išplėstinis turto konfiskavimas.

Rengiant tyrimo apie pasitikėjimą teisėsauga klausimyną buvo manyta, kad gyventojai gali nežinoti baudžiamojo poveikio priemonių turinio. Paprastai tokiais atvejais respondentams sunku atsakyti į pateiktą klausimą. Vengiant tyrimų paklaidos, respondentams vertinti nebuvo pateikta klausimų apie nemokamus darbus, įmoką į Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, dalyvavimą smurtinį elgesį keičiančiose programose ir palyginti naują – išplėstinio turto konfiskavimo normą (2010 m. gruodžio 2 d. įstatymo Nr. XI-1199 redakcija, įsigaliojo 2010 m. gruodžio 11 d.) ir kt. Vis dėlto tyrėjai ryžosi patikrinti ne tik dažniausiai teismų praktikoje taikomų baudžiamojo poveikio priemonių turinio žinomumą, bet ir šių priemonių efektyvumo vertinimą. Apibendrinti tyrimo rezultatai leidžia manyti, kad dauguma respondentų turi tvirtą nuomonę beveik apie visų

šių priemonių efektyvumą. Pavyzdžiui, respondentai labiau suabejojo („Sunku pasakyti“) dėl viešųjų teisių atėmimo (13 proc.), draudimo prisiartinti prie nukentėjusio asmens (9 proc.) ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo (8 proc.).

Apibendrinti tyrimo rezultatai leidžia manyti, kad dauguma respondentų ne tik žino baudžiamojo poveikio priemones, bet ir pasitiki jomis, nes iš esmės jas vertina palankiai.

5.1.9 LENTELĖ. Baudžiamojo poveikio priemonių efektyvumo vertinimas (proc.)

	Efektyvi	Neefektyvi	Sunku pasakyti
Turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas	87*	9	4
Turto konfiskavimas	84*	10	6
Uždraudimas naudotis specialia teise	83*	12	5
Teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas	72*	21	7
Draudimas prisiartinti prie nukentėjusio asmens	72*	19	9
Viešųjų teisių atėmimas	59*	28	13

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Efektyviausiomis mažinant nusikaltimus visuomenėje gyventojai pripažįsta šias baudžiamojo poveikio priemones: turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas nukentėjusiems (87 proc.), turto konfiskavimas (84 proc.), uždraudimas naudotis specialia teise (83 proc.), draudimas prisiartinti prie nukentėjusiojo (72 proc.), teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (72 proc.). Taip pat paminėtina, kad labiausiai neefektyviomis priemonėmis gyventojai mano esant viešųjų teisių atėmimą (28 proc.) ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimą (21 proc.). Dalis respondentų suabejojo dėl viešųjų teisių atėmimo (13 proc.), draudimo prisiartinti prie nukentėjusiojo asmens (9 proc.) ir teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimo (8 proc.) efektyvumo.

Taigi tyrimo rezultatai leidžia manyti, kad gyventojai baudžiamosios justicijos poveikio priemones ne tiek sieja su jų švelnumu ar griežtumu,

kiek su teisingumo įgyvendinimo idėja. Laikymas patikima ir pasitikėjimas viena ar kita įstatymų leidėjo nustatyta poveikio priemone iš esmės rodo respondentų sugebėjimą vertinti jų praktinio taikymo realiam individui konkrečioje socialinėje aplinkoje pranašumus arba trūkumus, taip pat racionalų paskaičiavimą, kokių priemonių praktinis įgyvendinimas gali užtikrinti jų saugumą ir šalina riziką tapti nusikalstamos veikos auka.

5.2. GYVENTOJŲ POŽIŪRIS Į BAUSMIŲ SKYRIMĄ

Bausmės skyrimas yra išimtinė teismo kompetencija. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinta nuostata – teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismas. Taigi teismas turi tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, siekti, kad paskirtoji bausmė būtų teisinga ir kad būtų pasiekta BK 41 straipsnio 2 dalyje nustatyta bausmės paskirtis: 1) sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. „Nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui turi būti paskirta proporcinga ir teisinga bausmė, todėl šis procesas, kurio metu reikia įvertinti labai įvairias objektyvaus ir subjektyvaus pobūdžio aplinkybes, yra vienas sudėtingiausių ir svarbiausių baudžiamosios teisės įgyvendinimo stadijų“ (Švedas, 2006, p. 169). Bausmės skyrimo stadijoje teismas, remdamasis įstatymu, turi išsamiai ir nešališkai ištirti baudžiamosios bylos medžiagą ir priimti teisingą sprendimą (Piesliakas, 2008, p. 245). Paprastai laikoma, kad teisinga bausmė – tai visų pirma teisėtai paskirta, įstatymo nustatyta optimali kaltininko „pataisymui“ reikalinga bausmės rūšis ir jos dydis. Kartu jis suprantamas ir kaip interesų vienybės išlaikymas – už padarytas nusikalstamas veikas skiriamos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti. Tačiau R. Drakšas atkreipia

dėmesį į tai, kad kiekviena nusikalstama veika padaroma konkrečioje situacijoje, esant tam tikroms, dažnai tik jai būdingoms, aplinkybėms. Be to, nusikalstamas veikas padaro konkretūs asmenys, turintys tik jiems būdingų individualių savybių. Baudžiamasis įstatymas visų aplinkybių negali numatyti, todėl iškyla dilema, ar įstatymų leidėjas privalo papildyti BK ir stengtis jame numatyti visus galimus atvejus (o tai beveik neįmanoma), ar suteikti teismams teisę, įvertinus konkrečią situaciją ir vadovaujantis įstatyme įtvirtintu teisingumo principu, priimti tinkamiausią sprendimą. Neatsitiktinai kai kurie baudžiamosios teisės specialistai yra linkę manyti, kad teisingumo principo įtvirtinimą baudmės paskirtyje įstatymų leidėjas sieja su visuomenės interesu, kurio paisant teismui yra leidžiama į baudmę pažiūrėti ne vien per kaltininko ir nusikalstamos veikos, bet ir per visuomeninio intereso, kurį baudžiamieji įstatymai ne visada gali atspindėti, prizmę (Drakšas, 2008).

Būtent dėl teisingos baudmės paskyrimo daugiausia diskutuojama viešojoje erdvėje, nes visuomenė turi savo požiūrį į teisingą baudmę. Pasak V. Piesliako, „Visuomenė savo nuomonę reiškia per žiniasklaidą, o kai kuriais kraštutiniais atvejais nepasitenkinimas gali peraugti net į smurto veiksmus prieš teisingumą vykdančias institucijas“ (Piesliakas, 2008, p. 7). Tačiau vertinant visuomenės požiūrį neišvengiamai būtina atsižvelgti į tai, kad visa, kas sudaro sąmoningą, pakankamą ar „civilizuotą“ baudimo formą, yra daugiausia nulemta kultūros „modelių“, taip pat į tai, kad netinkamos ar, kaip mes pasakytume, „nehumaniškos“, baudmės suvokimas determinuotas baudžiamumo kontūrais (Garland, 1990).

Kokybinio tyrimo (FGD) metu, vertindami teisingos baudmės suvokimą ir bausmių sistemos efektyvumą, ekspertai atkreipė dėmesį į šias esmines aplinkybes:

1. **Visuomenės ir teisėsaugos „teisingos baudmės“ suvokimo neakti.** Jų nuomone, mūsų visuomenė yra pernelyg žiauri, reikalaujanti maksimalių bausmių, „kraujo“.

Tokią situaciją daugiausia nulėmė:

- **žiniasklaida:** „žiniasklaida pasako, „už tokių nusikaltimų iki 3 metų“, ir visi galvoja kad 3 metus turi gauti, o kai pasako rezultatą, kad

*realiai ne tiek gavo, žmonės mano iš karto, kad tai korupcija, nesupranta.*²²¹

- **gyvenimo vertės sumenkinimas:** „šveicarui atimk metus ir jis tai vertins kaip daug baisesnę bausmę, nei pas mus vertintų.“
- 2. **Neteisingą visuomenės „teisingos bausmės“ suvokimą:** „Visuomenės nuomone bausmės yra per švelnios ir tai yra neišprususios visuomenės požymis. Faktiškai turėtų būti atvirkštinės tendencijos.“ „Teisinga sistema turi mažinti bausmes, bet tai nepopuliarus sprendimas...“ „teisingai bausmei reikia žiaurumo, griežtumo, kraujo.“
- 3. **Visuomenės nepasitikėjimą bausmių sistema:** Egzistuoja plačiai paplitusi klišė, nuostata: „už pavogtą vištą gausi du metus, už pavogtą milijoną nieko negausi.“

Siekdami giliau išsiaiškinti gyventojų požiūrį į bausmių sistemą ir jos taikymą, tyrėjai kiekybinio tyrimo metu pateikė respondentams įvairias nusikalstamas veikas ir paprašė nurodyti, kuri bausmė (bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, laisvės atėmimas ar mirties bausmė), jų nuomone, turi būti taikoma už tam tikrus nusikaltimus. Visi anketoje išvardyti nusikaltimai – tyčiniai, kurie skiriasi savo pavojingumo pobūdžiu ir laipsniu. Paminėtina, kad visi tyčiniai nusikaltimai pagal jų pavojingumo laipsnį Lietuvos Respublikos BK klasifikuojami taip: 1) nesunkus nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė neviršija trejų metų laisvės atėmimo; 2) apysunkis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija trejus metus laisvės atėmimo, bet neviršija šešerių metų laisvės atėmimo; 3) sunkus nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija šešerius metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimties metų laisvės atėmimo; 4) labai sunkus nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo. Baudžiamajame įstatyme

²²¹ Paminėtina, kad žiniasklaidoje paprastai nurodomas tik įstatymų leidėjo nustatytas griežčiausias bausmės maksimumas. Tačiau daugeliu atvejų už nesunkius ir apysunkius nusikaltimus įstatymų leidėjas straipsnių sankcijose yra nustatęs net kelias alternatyvias bausmes. Lietuvos BK nėra griežtai apibrėžtų bausmių. Netgi už genocidą, kėsiniamsi į Lietuvos Respublikos Prezidento gyvybę nustatytos terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos alternatyvos.

nustatytos tyčinių nusikalstamų veikų kategorijos yra esminiu baudžiamosios atsakomybės diferencijavimo pagrindu, nes skirtingų kategorijų nusikalstamų veikų padarymas sukelia ir nevienodus padarinius²²².

Projekto dalyviai sąmoningai parinko tuos nusikaltimus, kurie dažniausiai padaromi Lietuvoje, ir tuos, kurie sukelia didžiausią nesaugumo jausmą visuomenėje, nes ekspertai preziumavo, jog gyventojai nepakantūs visoms nusikalstamoms veikoms ir norėtų, kad nusikalte asmenys būtų baudžiami griežčiausiomis bausmėmis.

5.2.1 LENTELĖ. Respondentų nuomonė apie bausmių rūšių taikymą už įvairius nusikaltimus (proc.)

	Bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu	Laisvės atėmimas	Mirties bausmė
Nužudymas	1	48	51
Sunkus sveikatos sutrikdymas (sunkus kūno sužalojimas)	11	87	2
Nežymus sveikatos sutrikdymas (lengvas kūno sužalojimas)	71*	28	0
Išžaginimas	1	72*	27
Vaiko seksualinis išnaudojimas	1	64*	35
Plėšimas (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	13	86*	2
Sukčiavimas	33	66*	1
Vagystė iš gyvenamųjų patalpų (namo, buto, kt.)	32	67*	1
Automobilio vagystė	34	65*	1
Vagystė iš transporto priemonės	72*	28	0
Kišenvagystė	73*	27	0
Dviračio vagystė	77*	23	0
Kyšininkavimas	39	60*	1
Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas)	56*	43	0

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

²²² Į keturias esmines grupes nusikalstamas veikas skirsto ir kitų šalių baudžiamieji įstatymai (Pavyzdžiui, Hassanov, 2004; Питецкий, 2005).

Tyrimo rezultatai rodo, kad bausmės, **nesusijusios su laisvės atėmimu**, daugumos gyventojų nuomone, turėtų būti taikomos už (jų nuomone) nesunkius nusikaltimus: vagystes (pavyzdžiui, dviračio vagystę (77 proc.), vagystę iš transporto priemonės (72 proc.), kišenvagystę (73 proc.)), nesunkų sveikatos sutrikdymą (71 proc.), chuliganizmą (viešosios tvarkos pažeidimą) (56 proc.).

Laisvės atėmimas, daugumos gyventojų nuomone, turėtų būti skiriamas už tokius sunkius (jų nuomone) nusikaltimus: sunkų sveikatos sutrikdymą (87 proc.), plėšimą, t. y. turto pagrobimą, panaudojant smurtą (86 proc.), išžaginimą (72 proc.), vagystę iš gyvenamųjų patalpų (67 proc.), sukčiavimą (66 proc.), automobilio vagystę (65 proc.), vaiko seksualinį išnaudojimą (64 proc.), kyšininkavimą (60 proc.).

Mirties bausmė, didesnės dalies gyventojų nuomone, galėtų būti taikoma už tris nusikaltimus: nužudymą (51 proc.), vaiko seksualinį išnaudojimą (35 proc.)²²³, išžaginimą (27 proc.). Paminėtina, kad nužudymo ir išžaginimo sąvokos visuomenei yra gerai suprantamos, nes žiniasklaidoje, siekiant sudominti ar net šokiruoti skaitytoją, išlaikyti jo dėmesį dažniausiai nepagrįstai eskaluojami šių nusikaltimų atvejai, vaikantis sensacijų, išskirtinių, netipinių atvejų aprašomos smulkiausios detalės. Todėl galima manyti, kad respondentų *ultima ratio* bausmės siūlymas už šias nusikaltamas veikas dažniausiai pagrįstas emocijomis ir retribucine skriaudos psichologija. Tačiau šiame kontekste kyla klausimas, kaip visuomenė supranta ir vartoja „vaiko“ kategorija, ar ši sąvoka visuomenės požiūriu apima visus asmenis, nesulaukusius pilnametystės? Juk vaikai skiriasi ne tik nuo suaugusiųjų, bet ir vieni nuo kitų. Todėl teisinio amžiaus nustatymas

²²³ Seksualinis smurtas prieš vaikus – tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią nevisiškai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šiomis sritimis susijusį pelną (Grigutytė, Karmaza, Kemerienė, 2004). Seksualine prievarta prieš vaikus laikomas ne tik lytinis santykiavimas su jais vaginaliniu, analiniu, oraliu būdais, bet ir intymių vaiko kūno vietų lietimasis ar glostymas, masturbacija, vaiko skatinimas liesti suaugusįjį, kito asmens prievartavimas vaiko akyse, apsinuoginimas ar apnuoginimas ir kita.

ir yra tas ryškus kriterijus, patvirtinantis minėtą skirtumą. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme yra vartojamos sąvokos „ikimokyklinio amžiaus vaikai“, „mokyklinio amžiaus vaikai“, „mokiniai“ ir kt. Vadovaujantis JTO vaiko teisių konvencijos²²⁴ ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu, vaiku laikomas asmuo iki 18 metų amžiaus. Pažymėtina, kad, nepaisant bendrų ypatumų, kiekvienoje teisės šakoje vaiko sąvoka turi savitą, tik tai teisės šakai būdingą specifinį turinį (pavyzdžiui, baudžiamoji teisė, civilinė teisė, darbo teisė). Vaiko amžiaus laikotarpis – santykinė kategorija, nes vaiko raidos požiūriu aštuoniolikos metų periodas iš esmės skiriasi vaiko gebėjimu pačiam įgyvendinti savo teises – vienoks yra ikimokyklinio amžiaus vaiko, kuris yra visomis prasmėmis priklausomas nuo kitų asmenų, tačiau visiškai kitoks vaiko vaidmuo yra tada, kai jam sukanka 17 metų ir jis geba vertinti kitų asmenų požiūrį į jį bei elgesį su juo (Žukauskienė, 2007). Tačiau kaip visuomenė suvokia „seksualiai išnaudojamą vaiką“, lieka atviru klausimu ir reikia atskiro sociologinio tyrimo. 2012 m. Garliavos įvykiai leidžia preziumuoti, kad siūlydami taikyti mirties ar laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę už vaiko seksualinį išnaudojimą, daugelis respondentų vaiko amžių sieja su ikimokyklinio amžiaus vaikais ar jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikais.

Taigi galima manyti, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų yra pakantūs nesunkioms nusikalstamoms veikoms ir nenorėtų, kad nusikaltę asmenys už jas būtų baudžiami griežčiausiomis laisvės atėmimo bausmėmis.

Pažvelgus į Lietuvos statistikos departamento pateiktus duomenis apie teismo paskirtas bausmes per pastaruosius trejus metus (5.2.2 lentelė²²⁵), aiškėja, kad visuomenės ir teisėsaugos institucijų „teisingos bausmės“ suvokimas mažai skiriasi. Apie 55–53 proc. visų paskirtų bausmių yra bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu. V. Piesliako nuomone, statistikos

²²⁴ Lietuva 1992 m. sausio 8 d. prisijungdama prie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos, o 1995 m. liepos 3 d. be jokių išlygų ją ratifikuodama, pripažino, jog vaiko, jo teisių ir teisėtų interesų apsauga yra vienas iš svarbiausių uždavinių, keliamų mūsų valstybei ir visuomenei. Su ratifikuota Konvencija Lietuva derino įstatymus bei kitus vaikų teisių apsaugos teisės aktus

²²⁵ Lietuvos statistikos departamentas. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>

duomenys yra „bendras nelabai informatyvus rodiklis. Už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus šis rodiklis, ko gero, artėja prie 100 proc., kadangi jau pačios įstatymo sankcijos nepalieka teismui kitų galimybių. Tuo tarpu už nesunkius ir apysunkius nusikaltimus šis rodiklis tikrai neviršija 20 proc., o atmetus nuteistus asmenis, kuriems paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymas buvo atidėtas, reali laisvės atėmimo bausmė taikoma ne daugiau kaip 10 proc. asmenų, nuteistų už nesunkius ir apysunkius nusikaltimus“ (Piesliakas, 2008).

5.2.2 LENTELĖ. Lietuvos statistikos departamento duomenys apie teismų paskirtas bausmes (absoliutūs skaičiai)

Teismų nuteisti asmenys ir metai	2009	2010	2011
Iš viso pagal bausmes už nusikaltimus	13 050	13 992	13 697
Viešųjų teisių atėmimas (už nusikaltimus)	5	4	10
Teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (už nusikaltimus)	58	34	28
Viešieji darbai (už nusikaltimus)	217	357	402
Bauda (už nusikaltimus)	3 773	4 006	4 017
Laisvės apribojimas (už nusikaltimus)	2 018	2 320	2 479
Areštas (už nusikaltimus)	927	890	986
Terminuotas laisvės atėmimas (už nusikaltimus)	6 628	6 842	6 232
Laisvės atėmimas iki gyvos galvos (už nusikaltimus)	3	7	3

Taigi tiek šalies gyventojai, tiek teismų praktika orientuojasi į tai, kad už vagystes, nesunkų sveikatos sutrikdymą, viešosios tvarkos pažeidimą ir panašias nusikalstamas veikas būtų skiriamos bausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu. Todėl kelia abejonių, ar pastarojo meto įstatymų leidėjo pozicija griežtinti bausmes (Pocienė, 2012, p. 128–129) išties atspindi visuomenės nuotaikas.

Vis dėlto negalima ignoruoti ir to fakto, kad nemaža jų dalis laisvės atėmimo bausmę mano esant bene vienintelę efektyviausią nubaudoimo priemonę, galinčią apsaugoti visuomenę nuo nusikaltimų padarymo. An-tai už dviračio vagystę net 23 proc. respondentų, jeigu būtų jų valia, skirtų

laisvės atėmimo bausmę. Šią bausmę skirtų ir už vagystę iš transporto priemonės (28 proc.), kišenvagystę (27 proc.). Kartu paminėtina, kad nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys dažniau pasisako už laisvės atėmimo bausmės taikymą. Tai labiau susiję su aukos pasitenkinimo jausmu, kad kaltininkas gauna tai, ko „nusipelno“ (Kury, 2004, p. 25–26).

Kiekybinio tyrimo metu taip pat buvo vertinamas žmonių pakantumo nusikaltimams laipsnis²²⁶.

5.2.3 LENTELĒ. Respondentų nuomonė apie minimalios trukmės bausmių taikymą už įvairius nusikaltimus (proc. nuo visų respondentų, pasirinkusių laisvės atėmimo bausmę)

	Iki pusės metų	Iki 3 metų	Iki 10 metų	Iki gyvos galvos
Nužudymas	0	3	39	59*
Sunkus sveikatos sutrikdymas (sunkus kūno sužalojimas)	5	31	59*	6
Nežymus sveikatos sutrikdymas (lengvas kūno sužalojimas)	36	56*	8	0
Išžaginimas	0	6	72*	22
Vaiko seksualinis išnaudojimas	0	4	63*	33
Plėšimas (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	8	46	44	2
Sukčiavimas	10	44	44	2
Vagystė iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas, ir kt.)	10	63*	27	0
Automobilio vagystė	10	64*	26	0
Vagystė iš transporto priemonės	25	61*	14	0
Kišenvagystė	28	59*	12	2
Dviračio vagystė	34	55*	11	0
Kyšininkavimas	11	44	43	2
Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas)	19	58*	22	1

* Skirtumai reikšmingi, kai $p < 0,05$

²²⁶ Respondentams buvo pateiktas klausimas – „25. Kokios minimalios trukmės bausmės, Jūsų nuomone, turėtų būti taikomos už šiuos nusikaltimus“.

Išsamiau panagrinėjus 5.2.3 lentelės duomenis, galima pažymėti, kad respondentų atsakymai nevisiškai patvirtina kokybinio tyrimo ekspertų prielaidą, jog „*Visuomenės nuomone bausmės yra per švelnios ir tai yra neišprususios visuomenės požymis*“. Tiek 5.2.1, tiek 5.2.3 lentelės rodo, kad gyventojai ne visada už padarytas nusikalstamas veikas siekia labai griežto nubaudimo. Netgi tais atvejais, kai už nesunkius ar apysunkius nusikaltimus (vagystę, kišenvagystę, plėšimą, viešosios tvarkos pažeidimą ir kt.), respondentai siūlė taikyti laisvės atėmimo bausmę, daugiau kaip pusės iš jų nuomone, už tokias nusikalstamas veikas pakaktų laisvės atėmimo bausmės iki trejų metų, o nemaža jų dalis skirtų šią bausmę tik iki pusės metų. Taigi galima manyti, kad didžioji dalis visuomenės į nesunkius ir apysunkius nusikaltimus žvelgia pakankamai tolerantiškai, o dažnai (ypač siūlant keisti įstatymų leidėjo nustatytas sankcijas už nusikalstamas veikas) politikų viešojoje erdvėje naudojama retribucinės skriaudos psichologijos argumentacija dėl viešosios nuomonės „reikalavimo“ griežtinti baudžiamąją atsakomybę kartais labiau išplaukia iš asmeninės jų patirties arba pataikavimo žiniasklaidoje išsakytai visuomeninei nuomonei, t. y. lengvai pasiduodant Poncijaus Piloto sindromui („nusiplovė rankas“) (Д. А. Шестаков, 2001, с. 164), nei iš mokslškai pagrįstų sociologinių visuomenės nuomonės tyrimų (Sakalauskas, 2012, p. 29–31).

Kartu pabrėžtina, kad gana griežtai Lietuvos gyventojai pasisako dėl nužudymų, sunkaus sveikatos sutrikdymo, išžaginimo ir vaiko seksualinio išnaudojimo. Už tokias nusikalstamas veikas daugiau kaip du trečdaliai jų siūlo taikyti laisvės atėmimą iki 10 metų arba iki gyvos galvos.

Lyginamoji 2003 m. ir 2011 metų tyrimų analizė leidžia vertinti žmonių pakantumo laipsnį.

Lentelės 5.2.4 duomenys leidžia preziumuoti, kad Lietuvos visuomenėje per pastaruosius aštuonerius metus akivaizdžiai didėja pakantumas tokioms nusikalstamoms veikoms, kaip antai: vagystė, automobilio, vagystė, plėšimas ir netgi kyšininkavimas. Tačiau tokie sunkūs nusikaltimai, pavyzdžiui, nužudymas ir išžaginimas, iš esmės vertinami griežčiau nei prieš aštuonerius metus.

5.2.4 LENTELĖ. Respondentų lyginamoji nuomonė apie minimalios trukmės baudsmių taikymą už kai kuriuos nusikaltimus (proc.)

	Iki pusės metų		Nuo 0,5 iki 3 metų		Nuo 3 iki 10 metų		Iki gyvos galvos	
	2003 m.	2011 m.	2003 m.	2011 m.	2003 m.	2011 m.	2003 m.	20011 m.
Plėšimas (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	4	8	41	46	51*	44*	2	2
Vagystė iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas, ir kt.)	5	10	50*	63*	43*	27*	1	0
Automobilio vagystė	6	10	50*	64*	41*	26*	2	0
Vagystė iš transporto priemonės	20	25	61	61	17	14	1	0
Kyšininkavimas	19	11	38	44	39	43	3	2
Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas)	20	19	55	58	22	22	1	1
Nužudymas	0	0	1	3	9*	39*	36*	59*
Išžaginimas	0	0	4	6	52*	72*	32*	22*

* Skirtumai statistiškai reikšmingi, kai $p < 0,05$

Pabrėžtina, kad respondentų požiūris į viešosios tvarkos pažeidimą (chuliganizmą) per visus šiuos metus išliko beveik toks pat. Antai 2003 m. 55 proc. respondentų manė, kad minimali laisvės atėmimo bausmė už šią nusikalstamą veiką turėtų būti nuo pusės iki trejų metų. 2011 m. 58 proc. apklaustųjų teigė, kad už viešosios tvarkos pažeidimą (chuliganizmą) skirtų iki trejų metų laisvės atėmimo bausmę. Taigi skirtumas minimalus, kuris negali būti laikomas reikšmingu vertinant gyventojų požiūrį į šią nusikalstamą veiką. Juolab kad beveik nėra skirtumo tarp siūlymų skirti minimaliausia ar griežčiausia laisvės atėmimo bausmę už šią veiką: 2003 m. 20 proc. respondentų, o 2011 m. 19 proc. siūlė skirti laisvės atėmimą iki pusės metų; skirti laisvės atėmimo bausmę nuo trejų iki dešimties metų norėtų 2003 ir 2011 m. apie 22 proc. respondentų. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad įstatymų leidėjas BK 284 straipsnio 1 dalyje nurodė, kad asmuo viešoje vietoje įžūliu elgesiu, grasinimais, patyčiomis arba vandališkais veiksmais demonstruojantis nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir sutrikdantis visuomenės rimtį ar tvarką, gali būti baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. Taigi didžiosios dalies visuomenės požiūris į šios nusikalstamos veikos pavojingumą mažai skiriasi nuo įstatymų leidėjo vertinimo ir jo įtvirtintos baudimo nuostatos, nes 56 proc. apklaustųjų mano, jog už viešosios tvarkos pažeidimą turėtų būti skiriama bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu, iš likusių 44 proc. respondentų beveik penktadalis skirtų laisvės atėmimo bausmę tik iki pusės metų, o net 58 proc. – iki trejų metų laisvės atėmimo.

Tais atvejais, kai įstatymo nustatyta bausmė adekvati visuomenės požiūriui (proporcinga) į nusikalstamos veikos pavojingumą, teismams lengviau paskirti teisingą bausmę ir ją individualizuoti.

Vagystė – viena iš visais laikais dažniausiai padaromų turtinių nusikalstamų veikų ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse. Vidaus reikalų ministerijos Informatikos ir ryšių departamento statistikos duomenys rodo, kad Lietuvoje užregistruotų vagysčių skaičius nuo 2003 m. laipsniškai mažėja, tačiau vis dėlto jos sudaro beveik pusę (pavyzdžiui, 2010 m. – 47,6 proc., 2011 apie 42 proc.) visų užregistruotų nusikalstamų veikų.

5.2.5 LENTELE. Lietuvoje užregistruotų vagysčių skaičius²²⁷

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Užregistruota nusikalstamų veikų	48706	50672	43473	38452	33956	38422	39566	37047
Nusikalstamų veikų skaičius, 100 000 gyventojų	1410	1455.1	1269.1	1129.8	1003.2	1135.1	1185	1125.4
Ištirta nusikalstamų veikų (proc.)	25.2	26.3	25.7	26	25.3	24.0	24.0	25.5

Pabrėžtina, kad ištiriamas tik ketvirtadalis šių nusikaltimų. Viktologiniai tyrimai rodo, kad dažniausiai gyventojai nukenčia nuo vagysčių iš automobilių (S. Justickaja, 2010, p. 114–116). Lyginant 2003 m. ir 2011 metų tyrimų duomenis, pastebima nereikšmingų gyventojų vagystės iš transporto priemonės vertinimo skirtumų. Antai laisvės atėmimo bausmę nuo pusės iki trejų metų už šį nusikaltimą ir 2003, ir 2011 m. skirtų 61 proc. respondentų. 2011 m. apie 5 proc. padidėjo skaičius asmenų, kurie už šį nusikaltimą skirtų laisvės atėmimo bausmę iki pusės metų (2003 m. – 20 proc.; 2011 m. – 24,8 proc.). Iki dešimties metų laisvės atėmimo bausmę už vagystę iš transporto priemonės 2003 m. norėjo skirti 17 proc. respondentų, o 2011 m. – 14 procentų.

Įdomu tai, kad už dviračio vagystę net 77 proc. respondentų visiškai pagrįstai siūlė taikyti bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu. Iš visų pasisakiusiųjų, kad už šią nusikalstamą veiką reikėtų skirti laisvės atėmimo bausmę (23 proc. respondentų), 34 proc. skirtų minimalią iki pusės metų laisvės atėmimo bausmę. Tačiau daugiau kaip pusė jų (55 proc.) nurodė, kad už dviračio vagystę turėtų būti paskirta laisvės atėmimo bausmė iki trejų metų, o 11,3 proc. skirtų šią bausmę iki net dešimties metų.

Statistikos duomenys rodo, kad registruotų vagysčių, padarytų įsibraunant į gyvenamąją patalpą, skaičius turi mažėjimo tendenciją. Pavyzdžiui, 2003 m. tokių vagysčių skaičius, tenkantis 100 000 gyventojų buvo

²²⁷ http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=12&metai=2011&menuo=10®ionas=0&id3=14

248; 2004 m. – 263,4; 2005 m. – 206,3; 2006 m. – 195; 2007 m. – 163; 2008 m. – 179,5; 2009 m. 173,7 ir 2010 m. – 149. Atliktas tyrimas iš dalies patvirtina šią tendenciją. Vagystę iš gyvenamųjų patalpų, palyginti su 2003 m., respondentai vertina tolerantiškiau. Pavyzdžiui, 2003 m. 50 proc. respondentų manė, kad už vagystę iš gyvenamojo namo tikslinga skirti laisvės atėmimo bausmę nuo pusės iki trejų metų, o 2011 m. už vagystę iš gyvenamųjų patalpų identišką bausmę siūlė skirti 13 proc. daugiau respondentų (63 proc.). Vis dėlto net 27 proc. apklaustųjų už šį nusikaltimą skirtų laisvės atėmimo bausmę iki dešimties metų. Kai kurių gyventojų griežtas požiūris į vagystę iš gyvenamųjų patalpų gali būti siejamas su jų patiriamu nemenku finansiniu smūgiu. Net 70 proc. respondentų, kurių amžius buvo 60 metų ir daugiau (t. y. pensinio amžiaus), už tokią vagystę skirtų tik laisvės atėmimo bausmę, taip pat pasielgtų ir 70 proc. respondentų, turinčių vidurinį / aukštesnįjį išsilavinimą²²⁸.

Plėšimą įstatymų leidėjas laiko apysunkiu nusikaltimu, už kurį BK 180 straipsnio 1 dalies sankcija numato areštą arba laisvės atėmimą iki šešerių metų. 2011 m. 8 proc. respondentų už šią veiką skirtų laisvės atėmimo bausmes, kurios neviršytų pusės metų laisvės atėmimo (2003 m. – 4 proc.); 46 proc. respondentų skirtų bausmes iki trejų metų nelaisvės (2003 m. – 41 proc.); bausmes nuo trejų iki dešimties metų laisvės atėmimo 2011 m. skirtų net 44 proc. apklaustųjų. Pažymėtina, kad 2003 m. identišką bausmę siūlė skirti net 51 proc. apklaustųjų. Vienodas skaičius respondentų (2 proc.) siūlė skirti už šią bausmę laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Vertinant gyventojų nuomonę reikia pabrėžti, kad daugiau kaip pusė (54 proc.) respondentų pakankamai realiai vertina plėšimo pavojingumą ir jų siūlomos bausmės yra švelnesnės, nei įstatymų leidėjo nustatyta sankcija.

Sveikatos sutrikdymą 2011 m. respondentai vertino tolerantiškiau nei prieš aštuonerius metus. Šių metų tyrime atkreiptas dėmesys į dvi

²²⁸ Paminėtina, kad įstatymų leidėjas BK 178 straipsnio 2 dalyje už šią nusikalstamą veiką numatė galimybę teismui paskirti tokias bausmes: baudą arba areštą, arba laisvės atėmimą, arba laisvės atėmimą iki šešerių metų.

sveiktos sutrikdymo rūšis: sunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą. Antai už nežymų sveikatos sutrikdymą (2003 m. lengvas kūno sužalojimas) net 91,7 proc. respondentų manė, kad laisvės atėmimo bausmė neturėtų viršyti trejų metų: manančių, kad šios bausmės kaltininkui pakaktų tik iki pusės metų, buvo 36, 1 proc.; o kad ji galėtų būti iki trejų metų – 55,6 procento. Tik 8,3 proc. apklaustųjų manė, kad už šį nusikaltimą bausmė turėtų būti nuo trejų iki dešimties metų nelaisvės. Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas už nežymų sveikatos sutrikdymą be kvalifikuojamųjų veikos požymių nustatė, kad asmuo gali būti baudžiamas viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Taigi didžiosios dalies respondentų atsakymai rodo, kad gyventojų požiūris į sveikatos sutrikdymus nevisiškai sutampa su BK 140 straipsnio 1 dalies normos turinyje įstatymų leidėjo išreikšta valia.

Už sunkų sveikatos sutrikdymą tik apie 5 proc. respondentų siūlė skirti laisvės atėmimo bausmę iki pusės metų; apie 31 proc. manė, kad ši bausmė turėtų būti iki trejų metų, o didžioji dalis respondentų – 59 proc. buvo įsitikinę, kad turėtų būti paskirta nuo trejų iki dešimties metų laisvės atėmimo bausmė; 6 proc. skirtų laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Įstatymų leidėjas už sunkų sveikatos sutrikdymą be kvalifikuojančių ir privilegijuojančių (pavyzdžiui, sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus) veiką požymių BK 135 straipsnio 1 dalyje numatė laisvės atėmimo bausmę iki dešimties metų. Asmuo už sunkų sveikatos sutrikdymą, kai yra kvalifikuojančių veiką požymių (mažametį, bejėgiškos būklės žmogų, savo artimą giminaitį ar šeimos narį, nėščią moterį, du ar daugiau žmonių, kankindamas ar kitaip itin žiauriai, kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu, iš chuliganiškų paskatų, iš savanaudiškų paskatų, dėl nukentėjusio asmens tarnybos ar piliečio pareigų vykdymo, siekdamas nuslėpti kitą nusikaltimą, siekdamas įgyti nukentėjusio asmens organą, audinį ar ląsteles, siekdamas išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų) baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki 12 metų. Taigi,

vertindami sunkų sveikatos sutrikdymą, daugelis respondentų gana realiai įvertino veikos pavojingumą²²⁹.

Respondentų nuomone, už nužudymą, vaiko seksualinį išnaudojimą ir išžaginimą, netaikant mirties bausmės, turėtų būti taikomas ilgiausias laisvės atėmimas: 59 proc. gyventojų mano, kad už nužudymą turi būti baudžiama laisvės atėmimu iki gyvos galvos; 33 proc. gyventojų atitinkamai pasisako už laisvės atėmimą iki gyvos galvos už vaiko seksualinį išnaudojimą, 22 proc. – už išžaginimą; 6 proc. gyventojų, pasisakančių už laisvės atėmimą dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo, mano, kad laisvė už šį nusikaltimą turėtų būti atimta iki gyvos galvos.

Taigi visuomenės „teisingos bausmės“ suvokimas yra artimas įstatymų leidėjo nustatytam už nusikalstamą veiką straipsnio sankcijoje numatytos bausmės vidurkiui. Todėl abejonės dėl visuomenės nepasitikėjimo bausmių sistema yra nevisiškai pagrįstos. Be abejo, teisūs kriminologai, 1994 m. pabrėžę, kad „Lietuvos Respublika paveldėjo iš sovietinio politinio mentaliteto ne tik siekimą nepaprastai plačiai taikyti baudžiamosios teisės normas ir metodus. Ji paveldėjo ir postulatą, teigiantį, kad vienintelė galima valstybės reakcija į viso nusikalstamumo didėjimą ar atskirų rūšių nusikaltimų daugėjimą yra baudžiamųjų represijų griežtinimas“ (J. Bluvšteinas, 1994, p. 328). Tačiau šis teiginys teisingas tik tiek, kiek jis susijęs su sunkiais ar labai sunkiais nusikaltimais arba aukšto rango politikų ar valdininkų padarytomis nusikalstamomis veikomis (Medalinskas, 2012). Galima manyti, kad visuomenė pamažu keičia požiūrį į nusikaltusį asmenį ir nusikalstamą veiką. Juo labiau kad didžioji dalis gyventojų pasitiki visuomenės informavimo priemonių teikiama informacija (per respublikines TV laidas 70 proc., radiją 69 proc., respublikinę spaudą 65 proc.),

²²⁹ Deja, 2003 m. ataskaitoje sveikatos sutrikdymai neklasifikuojami pagal jų sunkumo laipsnį. To meto ataskaitos 18 lentelėje atsispindi respondentų atsakymai apie visus kūno sužalojimus (sveikatos sutrikdymus). Antai 4 proc. respondentų būtų skyrę bausmę iki pusės metų laisvės atėmimo, 35 proc. – nuo pusės iki 3 metų, 53 proc. – nuo 3 iki 10 metų ir 5 proc. – iki gyvos galvos. Kadangi abiejų tyrimų duomenys sunkiau palyginami, tai apskritai daryti lyginamąją duomenų analizę būtų nevisiškai korektiška.

kuri dažnai aprašo tik rezonansines aukšto rango politikų ar valdininkų padarytas nusikalstamas veikas arba įvykius, galinčius tapti plačių diskusijų objektais.

Apibendrinant kiekybinio ir kokybinio tyrimų rezultatus galima pažymėti kai kuriuos kokybinio ir kiekybinio tyrimų teisingos baudmės suvokimo ir bausmių sistemos efektyvumo vertinimo skirtumus. Tačiau šie skirtumai yra susiję su bendrais ekspertų teiginiais apie visas nusikalstamas veikas. Detalesnė kiekybinių duomenų analizė leidžia teigti, kad skirtumų nėra vertinant sunkius ir labai sunkius nusikaltimus (nužudymus, išžaginimą, vaiko seksualinį išnaudojimą). Žinoma, šiame kontekste galima prisiminti, kad sociologijoje yra nemažai autoritetingų mokslininkų, kurie kritiškai vertina akademinę viešosios nuomonės apklausų reikšmę ir net yra linkę kvestionuoti viešosios nuomonės egzistavimą (Blumer, 1969, p. 195–208). Pagrindinis jų argumentas tas, kad socialinis žinojimas yra sudėtingas reiškinys, priklausantis nuo individo vietos ir socialinių ryšių visuomenėje, todėl nepavaldus mechaninei kalkuliacijai. Respondentas dėl savo amžiaus, išsimokslinimo, marginalumo ar kitų aplinkybių gali neturėti nuomonės arba perimti ją iš draugų, kolegų, žiniasklaidos. Pavyzdžiui, kai žmonių paprasčiausiai paklausama, ar jie yra „už“ mirties bausmę, ar „prieš“ ją, tik keletas jų supranta visą teisinių, moralinių, socialinių ir politinių problemų, susijusių su šiuo klausimu, kompleksą. Todėl apklausos dažnai labiau perteikia žmonių emocinę ir stereotipinę reakciją, o ne gerai pasvertą nuomonę. Tokios apklausos verčia žmones ne svarstyti, o tik greitai sureaguoti ((H. Blumer). Tokios įžvalgos neturėtų būti vertinamos kaip apskritai diskredituojančios sociologinius tyrimus. Be abejo, tam tikras sociologinės analizės subjektyvumas yra neišvengiamas. Socialinė realybė, kurią siekia atskleisti tyrėjas, visada sudėtingesnė, tačiau metodų įvairovė gali padėti atskleisti esminius jos bruožus. Dar 1925 m. J. A. Markey pabrėžė, kad žmonių visuomenė turi būti tiriama renkant „įrodymus“ iš daugelio šaltinių, kurie gali padėti atskleisti sąmoningo elgesio esmę. Mokslinė tyrimo vertė abejotina tikrai tada, kai nukrypstama nuo pagrindinių tyrimo metodų (Markey, 1925).

Sociologinė įžvalga, pasak P. Berger, ne kartą padėjo pagerinti daugelio žmonių grupių likimą ir būtį, atskleisdama ir išsklaidydama kolektyvines iliuzijas. Todėl labai svarbu apie tiriamą socialinį reiškinį surinkti kuo tikslesnę informaciją (Berger, 1995). Suprantama, kad šio tyrimo rezultatai ir jais remiantis daromos išvados negali būti suabsoliutintos ir vertinamos kaip visiškai objektyvios ir nediskutuotinos tiesos, tačiau jos atkreipia dėmesį į visuomenės nuotaikas ir gali užpildyti žinių apie pagrindinius veiksnius ir svertus, kuriuos galima panaudoti socialinėje politikoje, spragas.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Pastaruoju metu atlikti kriminologiniai tyrimai įvairiose valstybėse rodo, kad gyventojai linkę nevienodai vertinti įvairias teisėsaugos institucijas, todėl, analizuojant pasitikėjimą teisėsauga, pastarąjį reikia traktuoti veikiau kaip kompleksinį fenomeną negu kaip vientisą ir nedalomą reiškinį. Šioje monografijoje į pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis bandoma žiūrėti iš bendresnės pasitikėjimo ir socialinio kapitalo teorinės perspektyvos. Remiantis tokia teorine prieiga pasitikėjimas gali būti traktuojamas tiek mikrosocialiniu („trust“ – pasitikėjimas), tiek makrosocialiniu („confidence“ – patikimumas) kontekstu. Pirmu atveju pasitikėjimas siejamas su tarpasmeniniais procesais, tapatumo ir rizikos momentais, antruoju (patikimumas) – su sisteminiais aspektais, su pasitenkinimu tuo, kaip šios institucijos atlieka savo socialines funkcijas.

Aiškinant skirtingus visuomenės narių tam tikrų teisėsaugos institucijų vertinimus, būtina atsižvelgti ne tik į tradicinius pasitikėjimą lemiančius veiksnius, siejamus su šių institucijų veiklos efektyvumu, teisėtumu ir jų požiūriu į nusikaltimo aukas, bet ir į socialinius ir politinius pokyčius šiuolaikinėje visuomenėje. Šiuo požiūriu istorinis palikimas negalėjo neturėti įtakos Lietuvos gyventojų požiūriui į minėtas institucijas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę išliko du prisiminimų vektoriai – tarpukarį ir sovietmetį, kurie, manytina, nors ir netiesiogiai, tebeformuoja gyventojų požiūrį į policiją, teismus ir kitas teisėsaugos institucijas.

Nors ir nebuvo atlikta išsamių sociologinių tyrimų, kaip tam tikrais XX a. laikotarpiais (tarpukariu, sovietmečiu ar nepriklausomybės

atkūrimo pradžioje) Lietuvoje buvo vertinamos teisėsaugos institucijos, tačiau turimi istoriniai šaltiniai ir surinkta medžiaga leidžia iš dalies patvirtinti tezę, kad gyventojai, turėję reikalų su teisėsaugos institucijomis, mažiau jomis pasitiki ir prasčiau vertina jų veiklą, palyginti su tais, kurie neturėjo tiesioginių kontaktų su teisėsaugos institucijomis. Tai pasakytina vertinant milicijos veiklą, ypač apie pirmuosius dešimtmečius sovietų okupuotoje Lietuvoje, kai milicijos ir kitų teisėsaugos institucijų veikla daugiausia buvo skirta įtvirtinti sovietinį režimą ir organizuoti politines represijas ir jas vykdyti. Kartu manytina, kad aštuntojo dešimtmečio pabaigoje – devintojo pradžioje gyventojų požiūris į policiją šiek kiek pagerėjo. Apie kitas institucijas – teismus, prokuratūrą ar įkalinimo įstaigas – yra per mažai informacijos, kad būtų galima pavirtinti šią tezę.

Kaip parodė monografijoje pristatyti tyrimų rezultatai, šios bendros tendencijos išliko aktualios ir dabartinėje Lietuvoje. Jos neprieštarauja ir kitose šalyse atliktų tyrimų rezultatams ir patvirtina monografijoje aptartų autorių išvargas, kad asmeniškai turėję reikalų su teisėsaugos institucijomis gyventojai jas vertina prasčiau nei su jomis nekontaktavę. Pažymėtina, kad atlikto kiekybinio tyrimo rezultatų analizė parodo, kad nepasitikintys policija prasčiau vertina tiek dabartinę, tiek ankstesnę situaciją Lietuvoje, palyginti su tais, kurie pasitiki policija.

Remiantis dviejų dešimtmečių Lietuvos gyventojų apklausų rezultatais galima teigti, kad pasitikėjimas policija pamažu didėjo ir per pastaruosius kelerius metus pasitikinčių policija gyventojų buvo daugiau nei nepasitikinčių. Tačiau minėtu laikotarpiu gyventojų nepasitikėjimas teismais ir prokuratūra išliko gana stabilus.

Kiekybinio tyrimo duomenys rodo, kad visuomenėje yra sluoksnis gyventojų, kurių gyvenimo būdas (darbas, gyvenamoji vieta, požiūris į teisės normų reikalavimus ir pan.) iš esmės nesudaro galimybių sužinoti apie tam tikrų institucijų (įkalinimo įstaigų, STT, FNNT) veiklą ir jas vertinti. Tačiau daugelis gyventojų puikiai suvokia keliamus teisėsaugos institucijoms reikalavimus, turi savo požiūrį į teisingumą ir jų teisių gynimą. Geriausiai iš visų teisėsaugos institucijų yra vertinamas policijos darbas.

Reikia pabrėžti, kad blogai ir gerai vertinančių teismų ir prokuratūros darbą gyventojų dalis per daugelį metų mažai keičiasi.

Lietuvos gyventojai dažniausiai bendrauja su teisėsaugos institucijomis, kai tampa nukentėjusiais arba liudytojais, taip pat dėl pačių padarytų Kelių eismo saugumo taisyklių pažeidimų. Ne visi gyventojai ryžtasi ginti savo teises dėl neteisingai paskirtos administracinės nuobaudos, laikino sulaikymo, žalos atlyginimo ir pan. Tai nevienareikšmė problema: viena vertus, tikėtina, kad gyventojai sąmoningai vengia konfliktuoti su teisėsaugos institucijomis (nesitiki, kad sugebės apginti savo interesus, interesų gynyba gali kainuoti brangiau nei paklusnumas teisėsaugos institucijų reikalavimams); antra vertus, galima preziumuoti, kad teisėsaugos institucijos deda daugiau pastangų profesionaliau atlikti pareigas ir rečiau klysta skirdamos administracines nuobaudas ar laikinai sulaikydamos asmenis.

Aprašyto monografijoje tyrimo rezultatai rodo, kad teisėsaugos institucijų lygiateisiškumo ir teisingumo vertinimui gali daryti įtaką gyventojų išsimokslinimas, turima gyvenimo patirtis, gyvenamoji aplinka ir pan. Pozityviau teisėsaugos institucijas linkę vertinti jaunesnio amžiaus gyventojai, turintys aukštąjį išsimokslinimą. Tai leidžia manyti, kad jie geriau suvokia šių institucijų kompetenciją ir galimybes užtikrinant žmonių saugumą visuomenėje.

Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnyba – vienintelė institucija, kuri, daugumos šių institucijų žinančių gyventojų nuomone, yra vienodai teisinga visiems gyventojams. Dažniau neigiamai nei teigiamai analizuojamu požiūriu vertinami apylinkių ir apygardų teismai, prokuratūros ir Lietuvos kelių policijos tarnyba. Gyventojai dažniau įsitikinę, kad vadovaujamosi lygiateisiškumo ir teisingumo principais tada, kai apie instituciją viešai nediskutuojama visuomenėje ir „skandalai“ neaptarinėjami žiniasklaidoje.

Negatyvus visuomenės požiūris į teisėsaugos institucijas sukuria situaciją, kai šalyje pradedama abejoti visų lygių teismų sprendimais, prokurorų kompetencija, specialiųjų tyrimų tarnybų gebėjimu atlikti savo pareigas. Tai *inter alia* lemia ir grįžtamąjį ryšį – mechaninį požiūrį į teisės

taikymą, be kūrybiškumo, vadovaujantis vien formaliąja teise, nepaisant baudžiamajame įstatyme įtvirtinto teisingumo principo.

Vertinant pasitikėjimą teisėsauga į šią problemą buvo bandoma pažvelgti ir iš kitos perspektyvos: suskaidant „pasitikėjimo“ fenomeną į kompleksinius kriterijus, pagal kuriuos gyventojai yra linkę vertinti pasitikėjimą ir patikimumą. Kiekybinio tyrimo metu apskaičiuotas policijos, prokuratūros ir teismų patikimumo ir pasitikėjimo jais indeksas (PPI) rodo, kad respondentai linkę dažniau teigiamai negu neigiamai vertinti visas tris minėtas institucijas. Trijų teisėsaugos institucijų PPI skiriasi nedaug: policija vertinama kiek prasčiau negu teismai ir prokuratūra, o pastarųjų vertinimas beveik nesiskiria. Galima teigti, kad visos trys institucijos vertinamos „vidutiniškai“, o kiek geresnį teismų ir prokuratūros vertinimą nulėmė geresnis socialinių garantijų užtikrinimo šiose dviejose institucijose vertinimas lyginant su policija.

Tiek fokusuotos grupės diskusijos, tiek reprezentatyvios apklausos metu ypatingas dėmesys buvo skiriamas masinėms medijoms, kurios demokratinėje visuomenėje yra reikšmingas veiksnys, galintis daryti poveikį pasitikėjimui teisėsauga ir jos patikimumui. Fokusuotos grupės diskusijos metu buvo išsakyta pozicija, kuri diskutuojama ir akademinėje literatūroje, apie neigiamai perdėtą požiūrį į teisėsaugą. Apklausos rezultatai parodė, kad daugiausiai informacijos apie teisėsaugą respondentai gauna ne iš asmeninės patirties, bet iš televizijos, radijo, spaudos ir interneto. Tarp patikimiausių informacijos apie teisėsaugą šaltinių buvo įvardyta draugų ir pažįstamų patirtis, taip pat televizija ir radijas. Daugiau negu pusė respondentų mano, kad masinės medijos objektyviai pristato kriminalines ir teisėsaugos temas. Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos gyventojai nėra visiškai nekritiškai skleidžiamai per masines komunikacijos priemones informacijai apie teisėsaugą: apie pusę šalies gyventojų mano, kad, teikdamos informaciją kriminalinėmis ir teisėsaugos temomis, masinės medijos vadovaujasi ne vien pilietiniais tikslais, bet dažnai turi politinių ir komercinių interesų.

Pasitikėjimas teisėsauga neatsiejamas nuo žmogaus teisių užtikrinimo, nerimo, saugumo jausmo klausimų. Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad

beveik visų su teisėsauga susijusių žmogaus teisių padėtis Lietuvoje vertinama neigiamai, tačiau per aštuonerius metus vertinimai pagerėjo. Geriau žmogaus teisių padėtį vertina jaunimas, jaunimo optimizmas matomas ir kituose empiriniuose tyrimuose. Jaučiantys riziką tapti nusikaltimo auka asmenys blogiau vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje.

Daugiausia nerimo jaučiama dėl artimųjų, o tik paskui – dėl savęs. Per aštuonerius metus nerimas dėl artimųjų, savęs, draugų mažai tepakito, tačiau padidėjo stiprus nerimas dėl valstybės likimo. Galima spėti, kad tai susiję tiek su emigracija, tiek su ekonomikos krize. Nerimas dėl asmeninių problemų per aštuonerius metus beveik nepakito. Labiausiai nerimaujama dėl pragyvenimo pajamų. Nerimą dėl nusikaltimų jaučia kur kas mažiau gyventojų. Nerimas dėl savęs susijęs su nerimu dėl daugelio kitų problemų, iš jų – su baime tapti nusikaltimo auka.

Nustatytas reikšmingas asmeninio saugumo jausmo ir teisėtvarkos institucijų vertinimo, pasitikėjimo šiomis institucijomis ryšys. Nerimas dėl galimybės tapti nusikaltimo auka susijęs ir su kitomis nerimo rūšimis. Nustatytas svarbus nerimo dėl galimybės tapti nusikaltimo auka ir teisėtvarkos institucijų vertinimo, pasitikėjimo šiomis institucijomis ryšys. Dėl visuomenės problemų dažniau nerimą jaučia moterys, pensininkai, o mažiau – vyrai, jaunimas (ypač besimokantis). 2011 m., lyginant su 2003 m., sumažėjo jaučiančiųjų nerimą dėl AIDS plitimo ir terorizmo.

Padaugėjo teigiančiųjų, kad Lietuvoje, savo mieste arba rajone, savo gyvenamojoje aplinkoje yra maža tikimybė tapti nusikaltimo auka. Gyventojų nuomone, labiausiai saugu yra jų gyvenamojoje aplinkoje, o ne saugu – Lietuvoje. Įvairiomis situacijomis (savo namuose, gatvėse, tamsiu paros metu neapšviestoje vietoje, nepažįstamų žmonių kompanijoje, ten, kur yra pareigūnų, ir kt.) saugumo jausmas, palyginti su 2003 m., padidėjo. Daugiau kaip pusė apklaustųjų nurodė, kad jiems labiausiai kelia nerimą nužudymai, vaikų seksualinis išnaudojimas, plėšimai, chuliganizmas.

Gyventojų nuomone, geriausiai žmonių saugumą užtikrina policija, Prezidentas ir vietos bendruomenės, o blogiausiai – partijos, Seimas ir Vyriausybė. Fokusuotos grupės diskusijos metu buvo išsakyta nuomonė apie

galimą gyventojų baimę teisėsaugos institucijų atžvilgiu, tačiau kiekybinio tyrimo metu toks teiginys nebuvo patvirtintas.

Analizuojant pasitikėjimo teisėsauga klausimus nusikaltimo aukų vertinimo kontekste pažymėtina, kad tiriamuoju 2003–2011 metų laikotarpiu padaryti keli esminiai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimai, suteikę svarbesnį vaidmenį nusikaltimo aukai bendrame nusikaltimo kontekste: atsirado draudimas nusikaltusiam asmeniui artintis prie nukentėjusiojo. Tai atveria kelią nusikaltimo aukoms labiau bendradarbiauti su kriminalinės justicijos sistema bei objektyvesnei „realių“ aukų skaičiaus registracijai. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse taip pat yra įtvirtintas nusikaltusio asmens ir nukentėjusiojo susitaikymas bei visiškas arba dalinis žalos atlyginimas. Nusikaltimo auka kai kuriais atvejais tampa situacijos valdytoja, kai turi teisę nuspręsti, ar tartis su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu, ar šis turi būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Fokusuotos grupės diskusijos metu teisėsaugos srities ekspertai įvardija teigiamus teisėsaugos institucijų veiklos pokyčius: geresnė šių institucijų paslaugų kokybė, daugiau profesionalumo ir dėmesio informuojant visuomenę apie vykdomą institucinę veiklą. Tarp kritikuotinų dalykų buvo įvardytos nusikaltimo aukų neatskleidimo mažesnėse gyvenamosiose vietovėse ir nuo mažesnių nusikaltimų patirtos žalos atlyginimo problemos. Neigiamam požiūriui į teisėsaugos institucijas turi įtakos bendra socialinė ir ekonominė šalies situacija, ypač nedarbas ir teisinio švietimo stoka.

Kiekybinių tyrimų 2003 ir 2011 m. rezultatų analizė rodo, kad 2011 m. reikšmingai sumažėjo apklausos dalyvių tiesioginė ir netiesioginė viktimologinė patirtis. Taip pat 2011 m., palyginti su 2003 m., gerokai padidėjo „realių“ aukų skaičius Lietuvoje. Šis reikšmingas skirtumas leidžia teigti, kad didėja nuo nusikalstamos veikos nukentėjusių asmenų poreikis dalyvauti kriminalinės justicijos sistemoje.

2011 m. apklausos duomenimis, per paskutinius penkerius metus apklausos dalyviai labiausiai nukentėjo nuo vagysčių iš gyvenamųjų patalpų, plėšimų ir vagysčių iš transporto priemonės. O apklausos dalyvių artimieji dažniausiai nukentėjo nuo sveikatos sutrikdymo. Antroje vietoje

yra nusikaltimai, susiję su asmens nuosavybe. Rizikos grupei priskirtini jauni ir vidutinio amžiaus žmonės, gyvenantys Vilniuje ar didžiuosiuose Lietuvos miestuose.

Lyginant 2003 m. ir 2011 m. tyrimų rezultatus, matomas saugumo jausmo artimoje aplinkoje didėjimas tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių. Šios grupės atstovai dabartiniu metu mato ir didesnius teigiamus pokyčius Lietuvos žmonių saugumo jausmo srityje nei prieš dvidešimt ar dešimt metų. Tačiau du trečdaliai turinčių viktimologinę patirtį asmenų jaučia tam tikrą ar stiprų nerimą, kad gali tapti nusikaltimo auka. Turintieji viktimologinę patirtį išvelgia didesnę riziką tapti nusi-kaltimo auka tiek artimoje aplinkoje, tiek mieste / rajone, kur jie gyvena, tiek Lietuvoje. Jie labiausiai baiminasi ir dėl tokių nusikaltimų, kaip antai: sveikatos sutrikdymas, vagystė iš transporto priemonių, kišenvagystė, ky-šininkavimas ir sukčiavimas. Tačiau labiausiai šios grupės atstovai neri-mauja dėl artimųjų ateities.

Teisėsaugos institucijų – policijos, prokuratūros ir teismų – patikimu-mas yra žemesnis tarp turinčių viktimologinę patirtį apklausos dalyvių. Policija yra patikima teisėsaugos institucija kas antram viktimologinę patirtį turinčiam apklausos dalyviui. Tačiau policija yra vienintelė iš teisėsaugos institucijų, dažniau atrodanti patikima nei nepatikima. Proku-ratūra sudaro patikimos teisėsaugos institucijos vaizdą kas trečiam viktimo-loginę patirtį turinčiam asmeniui. Teismai taip pat dažniau vertinami kaip nepatikimi nei patikimi: ši institucija yra nepatikima kas antram viktimologinės patirties atstovui. Tarp neturinčių viktimologinės patirties asmenų teismų patikimumas yra didesnis. Turintys viktimologinę patirtį kritiškiau vertina ir teisėsaugos institucijų patikimumą laiko perspektyvoje: jie dažniau mano, kad dabartiniu metu teisėsaugos institucijų patiki-mumas, palyginti su 1989 m. ir 1999 m., yra sumažėjęs.

Pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis buvo analizuojamas tik tų ap-klausos dalyvių, kuriems per paskutinius penkerius metus teko spręsti savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose. Daž-niausiai susidurti su teisėsaugos institucijomis teko turintiems viktimo-loginę patirtį apklausos dalyviams. Jų nuomone, policijoje daugiausia

dėmesio skiriama institucijos reputacijai, toliau – darbuotojų profesionalumui, poreikiui būti partneriu su visuomene, institucijos dėmesiui atvirumui ir viešumui ir paskutinėje vietoje – dėmesys žmogui. Su išvardytas institucinį pasitikėjimą apibūdinančiais teiginiais apie prokuratūrą šios grupės atstovai linkę labiau nesutikti nei sutikti. Trečdalis turėjusių kontaktų su teisėsaugos institucijomis mano, kad prokuratūra skiria daug dėmesio darbuotojų profesionalumui ir institucinei reputacijai. Kitais išvardytas aspektais šios grupės atstovai yra itin kritiški. Pasitikėjimas teismais yra artimas pasitikėjimui prokuratūra, tačiau persvara tarp pasitikinčių ir nepasitikinčių yra mažesnė. Tačiau ir šiuo atveju manoma, kad didžiausią dėmesį teismai skiria darbuotojų profesionalumui ir institucinei reputacijai, bet nepakankamas dėmesys yra poreikiui bendradarbiauti su visuomene, būti atviresniems ir viešesniems bei pasirengusiems skirti reikiamą dėmesį žmogui.

Dar vienas svarbus kompleksinio pasitikėjimo teisėsauga vertinimo aspektas yra požiūris į bausmę ir asmens nubaudimą. Šio reiškinio kaita yra siejama su nauju laikmečiu, kuriame esminė ir svarbiausia vertybė yra teisingumo principas. Tačiau vis dėlto okupacijos metų baudžiamoji politika tebedaro stiprią įtaką šalies tradicijoms, kultūrai, požiūriui į asmens nubaudimą ir esminių visuomenės vertybių (išlikimo, gyvybės, vaiko teisių ir kt.) apsaugą.

Lietuvos gyventojai labiausiai pasitiki ir laiko efektyviomis jų saugumą užtikrinančias įvairias technines priemones, apsunkinančias padaryti nusikaltimą – signalizacijų įvedimą, vaizdo kamerų įrengimą, dalyvavimą saugumą užtikrinančiose priemonėse ir pan. Priemonių pasirinkimas dažnai priklauso nuo gyventojų socialinės padėties, amžiaus ar kitų aplinkybių, kurios jiems leidžia jas realiai įvertinti. Tačiau nukentėję nuo nusikalstamų veikų asmenys tokiomis priemonėmis mažiau pasitiki ir mano, kad jos yra nepakankamai efektyvios.

Daugiau nei du trečdaliai Lietuvos gyventojų vis dar mano, kad laisvės atėmimo bausmė yra vienintelė efektyviausia priemonė, galinti apsaugoti visuomenę nuo sunkių nusikaltimų. Gyventojų pozicija atitinka faktinę

situaciją, nes nusikaltusiems asmenims Lietuvoje teismai vis dar dažniausiai skiria laisvės atėmimo bausmę. Taigi teismų praktika daro grįžtamąjį poveikį visuomenei, kuri praktinį baudžiamojo įstatymo taikymą sieja su realiu individu ir teisingumo principo įgyvendinimu.

Gyventojų pozityvus požiūris į prevencinio poveikio priemones ir bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, rodo, kad šalyje palengva prigyja humaniškesnis požiūris į nusikaltusį asmenį, o visuomenės reakcija į jos saugumo jausmo pažeidimą ne visada gali būti siejama su retribucijos principu.

Galima manyti, kad pamažu liberalėja visuomenės požiūris į nusikaltusį asmenį ir nusikalstamą veiką. Didžioji dalis Lietuvos gyventojų yra pakantūs nesunkioms nusikalstamoms veikoms ir nenorėtų, kad nusikalte asmenys būtų baudžiami griežčiausiomis laisvės atėmimo bausmėmis.

Didžiosios dalies visuomenės požiūris į nusikalstamų veikų pavojingumą mažai skiriasi nuo įstatymų leidėjo įtvirtinto veikų pavojingumo. Jos „teisingos bausmės“ suvokimas yra artimas įstatymų leidėjo nustatytam už nusikalstamą veiką straipsnio sankcijoje numatytos bausmės vidurkiui. Todėl abejonės dėl visuomenės visiško nepasitikėjimo bausmių sistema ne visada yra pagrįstos. Visuomenė siūlo griežtinti baudžiamąsias represijas tik sunkių ar labai sunkių nusikaltimų bei rezonansinių atgarsį turinčių bylų atvejais.

2011 m., kaip ir 2003 m., daugiau nei du trečdaliai Lietuvos gyventojų vis dar mano, kad laisvės atėmimo bausmė yra vienintelė efektyviausia bausmė, galinti apsaugoti visuomenę nuo sunkių nusikaltimų. Mirties bausmė, didesnės dalies gyventojų nuomone, galėtų būti taikoma už tris nusikaltimus: nužudymą, vaiko seksualinį išnaudojimą ir išžaginimą.

Tyrimo duomenys, atskleidžiantys gyventojų požiūrį į bausmes, leidžia teigti, kad visuomenėje kylančios represyvumo bangos, kai iš esmės socialinės prigimties problemas gyventojai linksta spręsti represyviu baudžiamojo teisingumo keliu, labiau susijusios su sunkių ar labai sunkių nusikaltimų padarymu arba pavieniais žiniasklaidoje gan plačiai nušviestais atvejais.

Atlikti tyrimai parodė, kad visuomenės pasitikėjimui arba nepasitikėjimui teisėsaugos institucijomis gali turėti įtakos daug veiksnių; tai kompleksinė problema, reikalaujanti kompleksinio jos sprendimo, apimančio tiek teisėsaugos institucijų prioritetų persvarstymą, veiklos gerinimą, politikų indėlį, tiek visuomenės ugdymą, mentaliteto pokytį. Apibendrinant gautus rezultatus galima suformuluoti keletą pasiūlymų, kurių įgyvendinimas, autorių manymu, galėtų pagerinti pasitikėjimą teisėsauga ir jos patikimumą visuomenėje.

Keisdamas baudžiamąjį įstatymą ir griežtindamas atsakomybę, įstatymų leidėjas turėtų vadovautis ne abstrakčia ir nepatikrinta „visuomenės nuomone“, bet konkrečiais kriminologiniais tyrimais. Teisėsaugos institucijoms derėtų taikyti teisės normas vadovaujantis ne vien formaliąja teise, bet ir paisant baudžiamajame įstatyme įtvirtinto teisingumo principo.

Teisėsaugos institucijos, užtikrindamos ir palaikydamos visuomenės saugumo jausmą nusikaltimų kontrolės ir prevencijos priemonėmis, kartu daugiau dėmesio turėtų skirti savo institucijos funkcijų ir kompetencijos sklaidai, taip pat konkrečios institucijos ir jos darbuotojų (pareigūnų) reputacijai.

Žmonių pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis iš dalies formuojamas žiniasklaidos, kuri rodo bendrą šių institucijų santykį su politine valdžia, dažnai demonstruojančia nepasitikėjimą teisėsauga. Teisėsaugos kritikos eskalavimas politikos lauke gali ugdyti neteisingumo jausmą ir nepasitikėjimą šiomis institucijomis. Demokratinėje valstybėje populistinė retorika bei kišimasis į konkrečių bylų tyrimą ne tik neprisideda prie konstruktyvios teisėsaugos kontrolės, bet ir demoralizuoja visuomenę. Kita vertus, reikėtų daugiau teisėsaugos institucijų dėmesio komunikacijai su visuomene pasitelkiant žiniasklaidą, ypač nacionalinius TV kanalus.

Teisėsaugos institucijos turi skirti daugiau dėmesio ir jautrumo žmogui, todėl būtina rengti konkrečius planus, numatančius šių institucijų partnerystės su įvairiomis visuomenės grupėmis ryšius. Tai ypač pasakytina apie nusikaltimo aukų socialinę grupę. Teisėsaugos institucijų ir nusikaltimo aukų partnerystė galima esant kryptingai veiklai aiškinant

nusikaltimo aukų teises, sudarant kuo geresnes sąlygas nusikaltimo aukoms bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis ir, svarbiausia, teisėsaugos institucijų rodomas dėmesys nukentėjusiam žmogui.

Tačiau keliant didesnius reikalavimus teisėsaugai, nereikia išleisti iš akių, kad profesionalumas, teisingumas, administraciniai gebėjimai, dėmesys žmogui ir kiti veiksniai, darantys įtaką pasitikėjimui teisėsauga, sunkiai pasiekiami ir įgyvendinami be teisėsaugos institucijų darbo sąlygų stabilumo, adekvačios darbo užmokesčio sistemos bei socialinių garantijų, kurios, kaip rodo atlikti tyrimai, taip pat daug prisideda prie pasitikėjimo teisėsauga ir jos patikimumo.

LITERATŪRA

Įstatymai ir kiti teisės aktai

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatai.

Interaktyvus: http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_nuost&lang=1

Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 109-3004.

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566; 2012, Nr. 50-2442.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.

Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33-1250.

Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 65-2633.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1–98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 90-2777; 2012, Nr. 5-140.

- Lietuvos Respublikos priešgaisrinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 123-5518; 2010, Nr. 137-6996.
- Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1514; 2011, Nr. 91-4333.
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851; 2012, Nr. 51-2527.
- Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento statuto patvirtinimo įstatymas. Valstybės saugumo departamento statutas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3101; 2011, Nr. 163-7752.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo (2010 m. spalio 13 d. nutarimo Nr. 1464 redakcija)“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 123-6301.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. spalio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. kovo 14 d. nutarimo Nr. 291 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 123-6302.
- Savanoriškųjų viešosios tvarkos palaikymo liaudies draugovių nuostatai. Patvirtinti Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto ir Lietuvos SSR Ministrų tarybos 1974 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 222. Lietuvos teisės aktų registras. <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=91A4606D-A0F8-4D5F-B44F-B1B8FAD82C88> [žiūrėta 2012-07-01]
- Specialiųjų tyrimų tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. Specialiųjų tyrimų tarnybos statutas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 38-1656; 2011, Nr. 163-7754.
- Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.

Monografijos ir straipsniai

- Ališauskienė R., Dobryninas A., Žilinskienė L. *Lietuvos korupcijos žemėlapis 2001–2004*. Vilnius: Transparency International Lietuvos skyrius, 2005.
- Allain J. Edwards, S., Patterson, A., Smith, D. *Policing and the Criminal Justice System – Public Confidence and Perceptions: Findings from the British Crime Survey 2004/05*. Home Office Research, Development and Statistical Directorate, 2006.

- Aksomaitis S. „Kalėjime gyventi jau geriau nei laisvėje“. Interaktyvus: http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/kalejime_gyventi_jau_geriau_nei_laisveje [žiūrėta 2011-06-27].
- Andriulis V. Pamedės teisyne baudžiamoji teisė ir procesas. *Socialistinė teisė*, 1978, Nr. 1.
- Angelo sargo skrydis. *Lietuvos policijos kronika. I dalis. 1988–1990*. Vilnius: Policijos departamentas prie VRM, 2004.
- Angelo sargo skrydis. *Lietuvos policijos kronika. II dalis. 1991–1992*. Vilnius: Policijos departamentas prie VRM, 2006.
- Anleu S. L. R. *Law and Social Change*. London: SAGE Publications, second edition, 2010.
- Anušauskas, A. *Represinė SSRS vidaus reikalų sistema Lietuvoje*. Lietuvos vidaus reikalų istorija (red. Nerijus Šepetyš). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 295–341.
- Apklauso: labiausiai pasitikima ugniagesiais, mažiausiai – Seimu. *Respublika*. http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvos_politika/apklauso_labiausiai_pasitikima_ugniagesiais_maziausiai__seimu/ [žiūrėta 2012-06-15]
- Baltrušaitytė, R. Tarpukariu patriotizmas buvo svarbus kiekvienam, šiandien – vienam kitam. *Veidas*. 2012 m. kovo 5 d., p. 28–33.
- Babachinaitė G. Saugumo jausmo ir nusikaltimų baimės raida Lietuvoje. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 25–30.
- Beinoravičius D. Terorizmas: jo priežastys ir raidos tendencijos. *Jurisprudencija*, 2005, t. 68 (60).
- Berger P. L. *Sociologija. Humanistinis požiūris*. Litterae universitatis. Vilnius, 1995.
- Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications, 1992.
- Birmontienė T. *Milicijos atkūrimas Lietuvoje 1944–1945 m. Lemtingi posūkiai Lietuvos policijos istorijoje* (sud. Č. Mančinskas). Vilnius, 1993, p. 47–51.
- Biveinis P. LSSR milicija: prieštaringi ir tragiški istorijos puslapiai. *Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos istorinė raida 1918–1998 m.* Trakai, 1998, p. 24–30.
- Biveinis P. Sovietinės Lietuvos milicijos veikla aiškinant kriminalinius nusikaltimus 1944–1990 metais. *Kriminalinė justicija: mokslo darbai*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997, t. 7–8, p. 87–101.
- Biveinis P. Sovietinės milicijos veiklos bruožai pokario Lietuvoje. *Kriminalinė justicija: mokslo darbai*. Lietuvos teisės akademija, 1997, t. 6, p. 6–24.

- Blumer H. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkley: University of California Press, 1969.
- Bluvšteinas J. Akivaizdžios ir latentinės kriminalinės baismės funkcijos. *Teisės problemos*, 1994, Nr. 2.
- Bluvšteinas J. *Kriminologija*. Vilnius: Mintis, 1994.
- Bourdieu P. The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood, 1988, p. 241–258.
- Bradford B., Jackson J., Hough M., Farrall S. *Trust and Confidence in Criminal Justice: a Review of the British Research Literature*. 2008. Prieiga per internetą: <http://ssrn.com/abstract=1303567>
- Braslauskas J. Teismų kompetencijos nacių okupuotoje Lietuvoje klausimu. *Jurisprudencija*, 2001, Nr. 19(11), p. 211–219.
- Byrant C., Willis M. *Risk factors in Indigenous violent victimisation*. Australian Institute of Criminology, 2008, p. 1–86.
- Buzan B. *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.
- Caparini M., Marenin O. Crime, Insecurity and Police Reform in Post-Socialist CEE, *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies* [Online], Issue 2 | 2005: <http://pipss.revues.org/330> [žiūrėta 2012-08-08]
- Cotterrell R. *Teisės sociologija*: Įvadas. Antrasis leidimas. Kaunas: Dangerta, 1997.
- „Dugnan puolę „angelai“ pila pamazgas ant valstybės“. *Vakarų ekspresas* <http://www.ve.lt/naujienos/nuomones/nuomones/dugnan-puole-angelai-pila-pamazgas-ant-valstybes-398672/> [žiūrėta 2012-07-14],
- Coleman, J. S. *Foundation of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1990.
- Cowdery N. *Global Corruption Report 2007, Corruption in Judicial Systems*. Cambridge University Press, 2007.
- Dobryninas A. *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Dobryninas A. The Experience of Lithuanian's Journey to Abolition. In: Hodgkinson, Peter, and Schabas, William A. (eds.) *Capital Punishment: Strategies for Abolition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 233–252.
- Dobryninas A., Gaidys V. *Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą*. Vilnius, 2004.

- Dobryninas A. Assessment of Activity Effectiveness of Anti-Corruption Bodies. Aromaa, Kauko, and Viljanen, Terhi (eds.) *International Key Issues in Crime Prevention and Criminal Justice*. Paper in Celebration of 25 Years of HEUNI. HEUNI Publication Series No. 50. Helsinki, 2006, p. 53–66.
- Dobrynina M. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje. *Teisės problemos*. 2008, № 3 (61).
- Drakšienė A., Michailovič I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
- Drakšas R. *Advokatas: veiklos pagrindai ir problemos*. Vilnius: Justitia, 2012.
- Drakšas R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
- Dvareckas S. Lietuvos prokuratūra 1918–1940 metais. *Teisė*, 1996, t. 3.
- Dvareckas S. Lietuvos teismai 1918–1940 metais. *Teisė*, 1997, t. 1–10.
- Eismontaitė A., Beconytė G. Šalies įvykiai ir nusikalstamumas 2010 m. – viešosios informacijos pateikimas žemėlapiuose. *Filosofija. Sociologija*, 2011, t. 22, Nr. 4.
- Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos 2011 m. veiklos ataskaita. Interaktyvus: http://www.fntt.lt/uploads/docs/2011_veiklos_ataskaita.pdf
- Foucault M. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Frey E. R. Schuld, Verantwortung, Strafe im Lichte der Theologie, *Jurisprudenz, Soziologie, Medizin und Philosophie*. Zürich, 1964.
- Gadeikis L. Dvi Lietuvos: griauti sunkiau nei statyti, *Veidas*. 2012 m. kovo 5 d., p. 16–23.
- Gaidys V. Attitudes towards the Past, Present and Future in the Baltic States: 1993–1995. *Journal for Mental Changes. Perspectives of Economic, Political and Social Integration*, Vol. II, № 1, 1996.
- Gaidys V. Ekonominių nestabilumų atspindys visuomenės sąmonėje: visuomenės nuomonės tyrimų duomenys. *Lietuvos socialinė raida*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012.
- Gaidys V., Tureikytė D. *Nuomonės 1989–1994*. Vilnius: Viešosios nuomonės tyrimų centras prie Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto, 1994.
- Gannon M. *General Social Survey on Victimization, Cycle 18: An overview of findings – 2004*. Statistics Canada, Ministry of Industry, 2005.
- Garland D. *Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory*. Chicago: The University of Chicago Press, 1990.

- Гилинский Я. Социальная патология в современной цивилизации. *Криминология – XX век*. СПб., 2000.
- Grigolovičienė D., Žalienenė I. *Lietuvos teisėsaugos institucijų sistema ir kompetencija*. Schemų rinkinys. Metodinė priemonė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
- Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S. *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija*. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Kaunas: „Arx Baltica“, 2004.
- Hayek von F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. Socialinio teisingumo mirazas*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Hassanov I. Entwicklung der strafrechtlichen Sanktionen in der Republik Aserbaidschan. *Strafrecht und Kriminalität. Entwicklungen in Mittel- und Osteuropa*. Hrsg. Von Helmut Kury. Band 1. Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum, 2004.
- Hassemer W. Perspektiven eines künftigen Strafrechts. *Teisė*, 2000, t. 36.
- Hood R. *The Death Penalty: A Worldwide Perspective*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Hough M. „How to Measure trust? Survey Measured of Trust in Justice.“ In: Hough M., Sato M. (eds.). *Trust in Justice: Why it is Important for Criminal Policy, and How it Can Be Measured*. HEUNI Publication Series No. 70. Helsinki, 2011, p. 18–23.
- Human Rights and Prisons. A Pocketbook of International Human Rights Standards for Prison Officials*. New York and Geneva: United Nations, 2005.
- Indermaur D., Roberts L. Confidence in the criminal justice system. *Trends and issues in crime and criminal justice*, 2009, 387, p. 1–6.
- Ivanauskas V. Sovietinių biurokratų darbo etika, neformalios rutinos ir planavimo sistemos trūkumai (Lietuvos atvejis). *Filosofija. Sociologija*, 2006, Nr. 4, p. 1–12.
- Jakubčionis A. *Policija ir kitos VRM jėgos struktūros. Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2008, p. 198–223.
- Juknevičius S. *Skirtingumo dimensijos. Lietuvos gyventojų vertybės europiniame kontekste*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002.
- Jun J. S. *The Social Construction of Public Administration: Interpretive And Critical Perspectives*. State Univ. of New York Per., 2006.

- Justickaja S. *Turtiniai nusikalčiai: nusikalstamumo būklė Lietuvoje, jų ikiteisminio tyrimo kryptys. Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Moksliniai redaktorai ir rengėjai E. Kurapka, V. Justickis. Vilnius, 2010.
- Justickis V., Valickas G. *Procedūrinis teisingumas Lietuvos kriminalinėje justicijoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.
- Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų 2011 m. veiklos ataskaita. Interaktyvus: http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1
- Kääriäinen, T. J. Trust in the Police in 16 European Countries: A Multilevel Analysis. *European Journal of Criminology*, 4, 2007, p. 409–435.
- Kelsen H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Kuconis P., Nekrošius V. *Teisės saugos institucijos*. Vilnius: Justitia, 2000.
- Kurapka V. E., Justickis V. *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
- Kūris E. Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23(15).
- Kūris E. *Lietuvos teisinės institucijos*. Pratarė. Vilnius: Registrų centras, 2011.
- Kury H. Kriminalitätsentwicklung, Sanktionen und die Einstellung der Bevölkerung. Ein Vergleich zwischen Ost und West. *Strafrecht und Kriminalität. Entwicklungen in Mittel- und Osteuropa*. Hrsg. von Helmut Kury. Band 1. Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. Bochum, 2004.
- Laurinėnaitė J. Visuomenė: Europos lygio nepasivijome, bet pažanga ryški. *Veidas*, 2012 m. kovo 5 d., p. 24–27.
- Latimer J., Desjardins M. *The National Justice Survey*. Tackling Crime and Public Confidence. Department of Justice. Canada, 2007.
- Lazarsfeld P. F. *Qualitative Analysis: Historical and Critical Essays*. Boston: Allyn and Bacon, Inc. 1972.
- Lekavičius A. Kaliniai – visagaliai, o jų sargai – bejėgiai. Interaktyvus: http://m.lrytas.lt/?data=20110818&id=akt18_a1110818&view=2
- Lėka A. Pirmoji Respublika – vaikas su degtukais, Antroji – su emigranto lagaminu *Veidas*, 2012 m. kovo 5 d., p. 12–15.
- Lietuvos automobilių kelių direkcijos prie Susisiekimo ministerijos informacija. http://www.lra.lt/lt.php/eismo_saugumas/eismo_ivykiu_statistika/27. [žiūrėta 2012-07-20]

- Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją, 2010 m. balandžio mėn.: <http://www.policija.lt/apklausa> [žiūrėta 2012-05-09].
- Lietuvos gyventojų požiūris į policiją, saugumo jausmo suvokimas ir viešojo saugumo būklės vertinimas: <http://www.vrm.lt/go.php/lit/Sociologiniai-tyrimai/248> [žiūrėta 2012-06-05]
- Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės metinis pranešimas. Interaktyvus: http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/metinis_pranesimas/2012_m.html
- Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2010 metais ataskaita.
- Lietuvos rytas, „Policijos istorija – V. Adamkui akibrokštas, policijos – atsiprašymas“: <http://www.lrytas.lt/-11419824671140522969-policijos-istorija-v-adamkui-akibrok-proc.C5-proc.A1tas-policijos-atsipra-proc.C5-proc.A1ymas-papildyta.htm>. [žiūrėta 2012-07-14]
- Lietuvos statistikos departamentas: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saves-elections.asp>.
- Lietuvos statistikos departamentas. 2005 m. Lietuvos gyventojų sveikatos tyrimo rezultatai. Vilnius, 2006.
- Lietuvos statistikos metraštis 1993. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 1994.
- Lietuvos statistikos metraštis 2001. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2001.
- Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga. Interaktyvus: <http://www.teismai.lt/dokumentai/LR-teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-2011-metu-veiklos-apzvalga.pdf>.
- Liubertas P., Mančinskas Č. *Lietuvos policija atkūrus nepriklausomybę (1990–1996)*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
- Luhmann N. Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives. In: Gambetta D. (ed.) *Trust: Waking and Breaking Cooperative Relations, electronic edition*. University of Oxford, 2000.
- Ludi R. *Die Fabrikation des Verbrechens: Zum Geschichte der modernen Kriminalpolitik 1750–1850*. Tübingen: Bibliotheca-Academica-Verl., 1999.
- Mančinskas Č. Lietuvos policija 1926–1932 m. *Kriminalinė justicija*: mokslo darbai. Vilnius: LPA, 1994, t. 2, p. 3–11.
- Mančinskas Č. Lietuvos policijos pakeitimas milicija 1940 m. *Lemtingi posūkiai Lietuvos policijos istorijoje* (sud. Č. Mančinskas). Vilnius, 1993, p. 13–32.

- Mančinskas Č. Milicijos reorganizavimas į policiją Lietuvoje 1990–1991 m. *Lemtingi posūkiai Lietuvos policijos istorijoje* (sud. Č. Mančinskas). Vilnius, 1993, p. 52–73.
- Mančinskas Č. Milicijos spauda Lietuvoje 1945–1990. *Kriminalinė justicija: mokslo darbai*, Vilnius: LPA, 1996, t. 5, p. 82–89.
- Mančinskas Č. *Policija Lietuvoje 1918–1940 metais*. Vilnius: LTA, 1998.
- Mančinskas Č. Policijos mokslas tarpukario Lietuvoje. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2002, t. 35(27), p. 26–34.
- Mančinskas Č. Sovietinės milicijos kadrai Lietuvoje 1944–1990 metais. *Jurisprudencija: mokslo darbai*. T. 13(5). Vilnius, 1999, t. 13(5), p. 99–116.
- Mančinskas Č. *Tarpukario Lietuvos policija ir dabartis*. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos istorinė raida 1918–1998 m. Trakai: 1998, p. 11–17.
- Mančinskas Č. Viešosios policijos reforma Lietuvoje 1932 metais. *Kriminalinė justicija: mokslo darbai*. Vilnius: LPA, 1995, t. 4, p. 64–70.
- Maslauskaitė A., Stankūnienė V. *Šeima abipus sienų. Lietuvos transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos* (ats. red. A.Sipavičienė). Vilnius: STI, TMO, 2009.
- Markey J. A *Redefinition of Social Phenomena: Giving A Basis for Comparative Sociology*: http://www.brocku.ca/MeadProject/Markey/Markey_1926.html [Žiūrėta 2012-07-15]
- Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, 1943: <http://psychclassics.yorku.ca/maslow/motivation.htm> [žiūrėta 2012-07-03]
- Mažeikių Merkelio Račkausko gimnazija: http://www.rackauskas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=131 proc.3Avytautas-reivytytis&catid=20 proc.3Amokyklos-garb&Itemid=42&lang=lt&afid21d36c1538aee9ed48e8fa5f15dfc=hrrautm [žiūrėta 2012-05-21]
- Medalinskas A. Kuo serga Lietuvos teisėsauga. *Lietuvos žinios*, 2012 m. liepos 12 d.
- Müller-Dietz H. *Lebenslange Freiheitsstrafe und bedingte Entlassung*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1972.
- Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. *Romėnų teisė*. Kaunas, 1996.
- Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys, Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM. http://www.wold.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika

tika/index2.phtml?id=198&idStat=13&metai=2012&menuo=7®ionas=0&id3=1

- Palskys E. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990–1994 metais. Kriminalinė justicija*: mokslo darbai. Vilnius: LPA, 1995, t. 4, p. 94–114.
- Palskys E. Policija ir visuomenė tarpukario Lietuvoje. *Kriminalinė justicija*: mokslo darbai. Vilnius: LPA, 1996, t. 5, p. 32–35.
- Palskys E. Prieškario Lietuvos policijos mokslinimas: (iš Lietuvos policijos mokyklų istorijos). *Kriminalinė justicija*: mokslo darbai. Vilnius: LPA, 1993, t. 1, p. 4–22.
- Palskys E. Visuomenės įtraukimas į kovą su nusikaltimais kaip policijos prevencinio darbo forma prieškario Lietuvoje. *Kriminalinė justicija*: mokslo darbai. Vilnius: LPA, 1994, t. 3, p. 148–154.
- Palskys, E. Policijos spauda Lietuvoje 1920–1940 metais. *Jurisprudencija*, 2000, Nr. 16(8), p. 86–98.
- Pepys M. N. Korupcija teismų sistemoje: priežastys ir būdai, kaip jos išvengti. *Korupcijos mįslės*. Transparency International Lietuvos skyrius. Vilnius: Eugrimas, 2009.
- Pavilonis V., Riepšas J. Kriminalinių bausmių skyrimo praktika Respublikoje. *Socialinė teisė*, 1987, Nr. 3.
- Pavilonis V. *Teisės vaidmuo asmens koregavimui ir resocializacijai. Teisė – visuomeninė vertybė*. Vilnius: Mintis, 1988.
- Piesliakas V. Kaip kovosime su nusikalstamumu? *Teisės apžvalga*, 1990, Nr. 2.
- Piesliakas V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Antroji knyga. Vilnius: Justitia, 2008.
- Piesliakas V. Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 11 (113).
- Putnam R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster, 2000.
- Питецкий В. В. Категоризация преступлений и принцип справедливости в уголовном законодательстве. *Государство и право*, 2005, Но 4.
- Pocienė A. Baudžiamosios politikos įtaka nusikalstamumui. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. *Teisės instituto mokslo tyrimai*, 2012, t. 8.
- Pradel J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

- Rievytis V. Nesaugus, nedėkingas, pilnas įvykių ir pavojų buvo Lietuvos policijos tarnybos kelias. *Lietuvos policija: įstatymų ir tvarkos sargyboje* (red. A. Bagdonas). Chicago: Buvusių policijos tarnautojų klubas „Krivulė“, 1974. 351.74/76 Li-322.
- Rinkevičius L. Rizikos bei dvigubos rizikos visuomenės teorija ir jos taikymas sociologinei Lietuvos visuomenės raidos diagnostikai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2002/2.
- Roberts J. *Public Confidence in Criminal Justice: A Review of Recent trends*, 2004-05. A Report for Public Safety and Emergency Preparedness. Canada, 2004.
- Roberts J. V. Public Confidence in Criminal Justice in Canada: A Comparative and Contextual Analysis. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, Vol. 49, No. 2, April/avril 2007, p. 153–184.
- Rose R. Insiders and Outsiders: New Europe Barometer 2004. *Studies in Public Policy*, No 404, Centre for the study of Public Policy, 2005.
- Sack F. Baudžiamasis populizmas šiuolaikinėje visuomenėje. *Teisės problemos*, 2010, Nr. 2 (68).
- Sakalauskas G. *Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai*. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
- Sakalauskas G. Baudžiamosios politikos tradicija Lietuvoje. Baudžiamoji politika Lietuvoje: tendencijos ir lyginamieji aspektai. Vilnius: *Teisės instituto mokslo tyrimai*, 2012, t. 8.
- Sakalauskas G. Įkalinimo tikslų labirintuose. *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje*. Recenzuojamų mokslinių straipsnių, skirtų bausmių vykdymo problematikai, rinkinys. Vilnius, 2010.
- Sakalauskas G. ir kt. *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Teisės institutas, 2011.
- Sherman, L. W. Trust and Confidence in Criminal Justice. *National Institute of Justice Journal*, 2002, 248, 23–31.
- Schutz, A. The Well-Informed Citizen: An Essay on the Social Distribution of Knowledge. *Social Research* 13, 4, 1946, p. 463–478.
- Shlapentokh V., Shiraev E. *Fears in Post – Communist Societies. A Comparative Perspective*. New York: PALGRAVE, 2002.

- Sessar K. Rechtliche und soziale Prozesse einer Definition der Tötungskriminalität. *Kriminologische Forschungsberichte aus dem Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht*. Freiburg, 1981.
- Sykes G., Matza D. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 1957, p. 664–670.
- Standartinis Eurobarometras 54 [žiūrėta 2012-08-16]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb54/eb54_ann.pdf
- Standartinis Eurobarometras 60 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb60/eb60_rapport_standard_en.pdf
- Standartinis Eurobarometras 62 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_en.htm
- Standartinis Eurobarometras 64 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_anx.pdf
- Standartinis Eurobarometras 66 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_en.pdf.
- Standartinis Eurobarometras 67 [žiūrėta 2012-09-14]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb67/eb67_en.pdf
- Standartinis Eurobarometras 68 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb68/eb68_en.pdf.
- Standartinis Eurobarometras 70 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb70/eb70_en.pdf.
- Standartinis Eurobarometras 72 [žiūrėta 2012-07-15]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_anx_vol1.pdf.
- Specialus Eurobarometras „Domestic Violence Against Women“, №344 [žiūrėta 2012-09-14] Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_en.pdf
- Standartinis Eurobarometras 73 [žiūrėta 2012-09-14]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb73/eb73_anx_en.pdf
- Standartinis Eurobarometras 74 [žiūrėta 2012-09-14]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_en.pdf
- Standartinis Eurobarometras 76 [žiūrėta 2012-09-14]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb76/eb76_anx_en.pdf

- Stankeras P. *Lietuvių policija 1941–1944 metais*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1998.
- Stankeras P. *Lietuvių policija Antrajame pasauliniame kare*. Vilnius: Mintis, 2008.
- STT 2011 m. Veiklos ataskaita. Interaktyvi: http://www.stt.lt/documents/planavimo_dokumenatai/ATASKAITA_2011.docx.pdf
- Stankūnienė V., Maslauskaitė A. *Lietuvos šeima tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009.
- Tarybinė baudžiamoji teisė. Vilnius: Mintis, 1972.
- Швыдкий, В. Г. Кара – качество уголовного наказания. *Государство и право*, 2006, Но. 4.
- Шестаков Д. А. *Криминология. Преступность как свойство общества*. Санкт-Петербургский университет, 2001.
- Шели Дж. Ф. *Криминология*. 3-е международное издание. СПб: Питер, 2003.
- Šlapkauskas V. Visuomenės saugumo ir žmogaus teisių ryšys kaip antiterorizmo ideologijos legitimacijos pagrindas. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 68 (60).
- Šulija G. *Baudos baudmė ir jos skyrimas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005.
- Švedas G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
- Švedas G. *Laisvės atėmimo baudmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
- Tyler T. R., Huo Y. J. *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation, 2002.
- Tyler T. R. *Legitimacy and Criminal Justice*. New York: Russell Sage Foundation, 2007.
- Tufts, J. Public Attitudes Towards the Criminal Justice System. *Juristat*, 20 (12). Canadian Centre of Justice Statistics, 2000.
- Uscila R. Nusikaltimų aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas. *Teisės problemos*, 2004/4 (46).
- Vainalavičiūtė I. *Gyvenimo pamokos kalėjime: nuo cigarečių iki bėgimo takelio*. Interaktyvus: http://www.alfa.lt/straipsnis/10371877/Gyvenimo.pamokos.kalejime..nuo.cigareciu.iki.begimo.takelio..I.dalis.=2010-06-19_16-11/
- Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: BĮ „Litimo“, 2000.

- Valančius V. Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai. *Jurisprudencija*: mokslo darbai. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, Nr. 78 (70), p. 85–94.
- Valys D. Išteisinamasis nuosprendis – nebe prokuroro darbo brokas. Interaktyvus: <http://www.prokuraturos.lt/Naujienos/Prokurorokomentaras/tabid/69/ItemID/3624/Default.aspx>
- Van de Walle, S. Confidence in the Criminal Justice System; Does Experience Count?. *The British Journal of Criminology*, Vol. 49, Issue3, 2009, p. 384–398.
- Vasiliauskas Z. *Milicijos reorganizavimas į policiją Lietuvoje 1990–1991 m.* Lemtingi posūkiai Lietuvos policijos istorijoje (sud. Č. Mančinskas). Vilnius: 1993, p. 52–73.
- Vasiliauskas Z. *Vidaus reikalų ministerijos struktūros kūrimo pirmasis etapas (1918–1923)*. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos istorinė raida 1918–1998 m. Trakai: 1998 p. 18–23.
- Venskienė: kiek laiko valstybė bus verčiama teisėsaugos kloaka? <http://www.alfa.lt/straipsnis/14992657/Venckiene..kiek.laiko.valstybe.bus.verciama.teisesaugos.kloaka.=2012-07-11>
- Vilbikas A. *Teismai ir teisėjai Lietuvoje (1918–2008)*. Šiauliai: 2009.
- Vileikienė E. Lietuvos gyventojų požiūris į teisėsaugos institucijas. Viešasis administravimas Lietuvoje. Vidaus reikalų ministerija, 2012 (atiduota spaudai).
- Vileikienė E. Viešojo saugumo problemos Lietuvos ir Europos Sąjungos kontekste. Iš *Socialiniai pokyčiai eurointegracijos procese -2*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2010, p. 123–134.
- Vileikienė E. Vis daugiau gyventojų policiją vertina palankiau. *Policija*, 2007, Nr. 16 (80-418), p. 3–5.
- Weber H.-M., Scheerer S. *Leben ohne Lebenslanglich*. Bielfeld: AJZ, 1988.
- Wilk L. Kara dożywotnego pozbawienia wolności i problemy jej lagodzenia. *Panstwo i prawo*, 1998, nr. 6.
- Žiemelis V. Lietuvos prokuratūros organizavimas ir veikla 1918–1940 metais. *Jurisprudencija*. Mokslo darbai, 2006, t. 12 (90), p. 66–74.
- Žiemelis V. Lietuvos prokuratūros pertvarkymo į sovietinę prokuratūrą raida 1940–1941 metais. *Jurisprudencija*. Mokslo darbai, 2007, t. 12 (102), p. 16–21.

- Žilinskienė L., Tumilaitė R. Resocializacijos modeliai ir jų taikymas. *Sociologija. Min-tis ir veiksmai*, 2011, t. 2 (29).
- Žilys J. Lietuvos prokuratūros statuso raida: teisiniai istoriniai aspektai. *Jurispruden-cija. Mokslo darbai*, 2005, t. 70 (62), p 16–30.
- Žukauskienė R. *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai, 2007.
- Zvekic, U. *Criminal Victimization in Countries in Transition* (Rome: UNICRI, 1998), p. 82. http://www.unicri.it/documentation_centre/publications/icvs/_pdf_files/No61/n61.htm [žiūrėta 2012-08-10]

DALYKINĖ RODYKLĖ

- A**reštas 121, 126, 328–330, 332, 347, 351, 353, 354
- A**rtimieji 42, 43, 95–97, 128, 129, 131, 132, 156, 165–167, 211, 212, 226, 239–255, 263–284, 286, 299, 301, 302, 304–309, 361, 364, 365
- A**tsakomybė 14, 42, 101, 106, 107, 111, 113, 114, 119, 171, 233, 324, 325, 328, 338, 339, 344, 349, 362, 368
- B**aimė 112, 151, 165, 172, 174, 179, 181, 182, 191, 192, 212, 214, 236, 246
- Nusikaltimo baimė 7, 13, 14, 16, 88–90, 103, 150, 178, 238, 241, 254, 265–267, 271, 282, 371, 373
- B**auda 58, 125, 306, 328–330, 337, 338, 347, 351, 353
- B**audžiamasis įstatymas 25, 315–320, 327–329, 334, 336, 337, 339, 341–343, 366, 368
- B**audžiamasis nusižengimas 93, 111, 315, 319, 322, 330, 338, 339
- B**audžiamojo poveikio priemonės 125, 232, 234, 328, 338–340
- B**ausmė 343–345, 355, 356, 367
- B**ausmės paskirtis 319, 320, 341
- B**ausmės, nesusijusios su laisvės atėmimu 336, 343, 344–347
- B**ausmės skyrimas 321, 341
- B**ausmių vykdymo sistema 127
- M**irties bausmė 158, 317, 328–335
- B**endruomenė 11, 27, 88, 138, 200–203, 210, 291, 292, 296–300, 303, 324, 362
- C**huliganizmas (tvarkos pažeidimas) 58, 177, 188, 189, 247, 248, 250–254, 265–268, 283, 284, 344, 345, 348, 350, 351, 362, 364
- E**fektyvumo vertinimas 126, 280, 322, 325, 330, 339, 340, 356
- E**konominė krizė 16, 82, 172, 173, 180, 194, 198, 208, 219, 361
- E**urobarometras 76, 81–87, 90, 123, 161, 168, 169, 172–174, 180, 181, 204, 207, 209, 210
- F**inansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba (FNTP) 22, 24, 26, 27, 100, 111, 117–120, 134, 138, 199, 200, 206, 290, 295, 359

- Įkalinimo įstaigos 9, 27, 28, 72, 76, 78–80, 90, 100, 117, 124–128, 133–136, 156, 194, 199, 200, 205, 210, 213, 216, 225, 291, 292, 295–300, 303, 304, 321, 359
- Įkiteisminio tyrimo įstaigos 20, 22, 109, 111
- Išžaginimas 177, 218, 221, 222, 251, 265–267, 283, 284, 344, 345, 348–350, 355, 356, 367
- Jaunimas 92, 158, 161, 163, 166, 167, 174, 176, 178–181, 187–190, 192, 197, 202, 206, 213, 326, 335, 361, 362
- Kaimynystė 184, 236, 240, 241, 244, 250–253, 255, 264–268, 271, 272, 276, 280–282, 286, 298, 300, 309, 324
- Kalėjimų departamentas 14, 111, 124–126, 218, 323
- Konstitucinis Teismas 24, 105, 333, 334
- Korupcija 10, 21, 22, 43, 59, 70, 88, 102, 106, 107, 112–114, 120–123, 174–176, 180, 203, 205, 343
- Kyšininkavimas 122, 177, 218–220, 222, 247–251, 253, 254, 265–268, 283, 284, 344, 345, 348–350, 364
- Kriminalinė žvalgyba (žr. operatyvinė veikla)
- Kriminalinės justicijos sistema (žr. teisėsauga)
- Kriminogeninė situacija 64, 67, 69, 94, 115, 164, 174, 181, 193, 195, 276, 279–282, 322, 326, 327
- Gerinančios kriminogeninę situaciją priemonės 322, 325
- Laisvės atėmimas 28, 67, 125–127, 221, 222, 317, 322, 328–333, 335–337, 343–349, 351–355, 366, 367
- Terminuotas laisvės atėmimas 328–330, 332, 343, 347
- Moterų apsauga nuo smurto šeimoje 154, 155, 161, 162, 164
- Narkomanija 174, 177, 178, 180, 213, 337
- Nerimas 65, 150, 151, 165–183, 186, 211–216, 265, 266, 268–273, 283, 284, 287–289, 361, 362, 364
- Nusikalstamumas 51, 57, 67, 91–93, 115, 116, 121, 122, 130, 172–174, 176, 180, 181, 193, 238, 276–279, 309, 318, 355
- Nusikaltėlis 9, 28, 56, 124, 146, 156, 161, 202, 204, 224, 225, 228, 235, 240, 317, 318, 334
- Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas 279, 280, 322, 324–326
- Nusikaltimas (nusikalstama veika) 23, 64, 69, 92–94, 99, 102, 103, 108–111, 114, 115, 117–119, 121, 122, 125, 130–132, 174, 178, 217–220, 222, 229–247, 253, 254, 315–329, 332, 337, 339, 341–356, 362, 364, 366, 367
- Nusikaltimo auka 11, 14, 15, 16, 90, 96, 97, 131, 154, 155, 161, 164, 169, 170, 174, 176, 181–185, 194, 211–217, 223–255, 263–278, 282, 284, 286, 296–302, 305, 306, 332, 358, 361–365

- Nusikaltimų kontrolė ir prevencija 12,
14, 23, 71, 109, 115, 117, 121, 122,
191, 233, 234, 324, 363, 367
- Nuteistasis 28, 124–127, 130, 156, 178,
217–222, 225, 227, 319, 320, 329,
330, 330, 334, 337, 338, 341, 347
- Nužudymas 69, 158, 174, 177, 197,
218, 220, 222, 237, 251, 265–267,
283, 284, 331, 335, 337, 344, 345,
348–350, 355, 356, 362, 367
- O**peratyvinė veikla 22, 23, 26, 119, 121,
122
Operatyvinės veiklos subjektai 20,
22, 119
- Optimizmas 163, 166–168, 361
- P**artijos 21, 27, 34, 58, 60, 61, 67, 110,
153, 160, 188, 196, 199, 200, 209–
211, 290–294, 317, 362
- Pasitikėjimas 29, 48–51, 55, 62, 65–67,
71–73, 75–87, 90–100, 217, 228,
235, 236, 240, 246, 261, 284–287,
289, 291–293, 299, 302, 304,
306–308
- Pasitikėjimo ir patikimumo indeksas
(PPI) 140, 141, 146, 359
- Patikimumas 17, 74, 75, 131, 138–145,
149, 150, 165, 183, 185, 188, 199,
200, 217, 229, 236–241, 245, 246,
254, 263, 271, 284, 285, 287, 289,
296–302, 309–314, 317, 322, 358,
359, 361–363, 365, 367
- Pesimizmas 167, 198
- Plėšimas 53, 69, 159, 174, 177, 181, 186,
189, 197, 218, 219, 221, 222, 247,
248, 250, 251, 254, 265–267, 283,
284, 344, 345, 348–350, 353, 362, 364
- Pokomunistinės šalys 67, 82, 86, 89, 90,
151, 161, 165, 169, 201, 208
- Policija 9–15, 22, 25–56, 64, 66–100,
111–118, 128–140, 144–147, 162,
177, 191–193, 198–203, 210, 213,
215–217, 225, 229, 234, 236–240,
245–247, 257, 260, 290–293, 295,
297–300, 303, 304, 306, 307, 309,
324, 359, 360, 362, 365
- Milicija 30–34, 39, 45, 50–72
- Policijos nuovados 36, 37, 95, 96,
115, 133, 134
- Policijos sistema 36, 115
- Specializuotos policijos įstaigos 70,
115, 116
- Prezidentas 21–23, 64, 70, 75, 106,
120–122, 199, 200, 202, 203, 210,
290–292, 294, 343, 362
- Prokuratūra 22, 26–28, 30, 44, 72,
74–75, 77–79, 84, 95
- Apygardų prokuratūros 109, 110, 134
- Apylinkių prokuratūros 95, 96, 109,
110, 134
- Generalinė prokuratūra 31, 103,
109, 113, 114, 119, 134
- Prokuroras 28, 29, 48, 51, 101,
103, 109–113, 119, 125, 138,
230–233, 360
- Teritorinės prokuratūros 109, 110
- S**augumas 92, 151, 161, 171, 177, 184,
187, 188, 197, 215, 264, 270
- Saugumo jausmas 7, 12, 13, 15,
16, 28, 72, 74, 79, 88–94, 102,
103, 131, 137, 150–152, 164,
165, 183–198, 213–215, 241,
254–264, 300, 344, 361, 362,
364, 366, 367

- Savižudybės 194
- Seimas (Įstatymų leidėjas) 21–23, 25, 27,
75, 77, 102, 107, 109, 114, 117, 121,
122, 157, 160, 176, 196, 199, 200,
208–211, 233, 289, 291–293, 320,
321, 327, 334, 336, 314–343, 347,
349, 351, 353–355, 362, 367, 368
- Seksualinis išnaudojimas 160, 177,
265–367, 283, 284, 344–346, 348,
349, 355, 356, 362, 367
- Smurtas 103, 124, 154, 155, 159, 161,
162, 164, 248, 327, 342, 344, 345,
348, 350
- Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) 22,
24, 26, 27, 100, 111, 117, 120–123,
133–135, 138, 140, 199, 200, 205,
206, 211, 290, 292–294, 359, 360
- Statistikos departamentas 28, 29, 130,
170–172, 178, 187, 194, 325, 346, 347
- Sveikatos sutrikdymas 174, 177,
218, 221, 222, 247, 48, 250–254,
265–267, 283, 284, 335, 344, 345,
347–349, 353–355, 364
- Sukčiavimas 119, 120, 177, 218, 219,
221, 222, 247, 248, 250, 253, 265–
268, 283, 284, 344, 345, 348, 364
- T**eisėsauga 7–12, 14, 15, 17, 22, 27, 29,
73, 81, 97, 102, 108, 112–114, 142,
143, 147–150, 152–155, 160, 163,
164, 175, 186, 191, 197, 217, 228,
245, 284, 310, 312–314, 325, 327,
339, 342, 358, 361–363, 365–368
- Teisėsaugos institucijos 7, 9, 10, 12–
16, 19–31, 34, 49, 50–81, 89–97,
100, 103, 104, 107, 116, 117, 122,
128–150, 192, 193, 213, 124, 216,
217, 228, 229, 233–241, 245–247,
254, 261, 263, 271, 280, 284, 285,
287, 289, 292, 296–313, 316, 318,
321–323, 325, 327, 333, 336, 346,
358–361, 363–365, 367, 368
- Teisėsaugos pareigūnai 55, 68, 160
- Teisingumas 9–12, 22, 23, 48, 95, 96,
101–105, 127, 134, 135, 138, 143,
217, 226–230, 315–321, 327, 329,
334, 336, 341, 342, 359, 360, 366–368
- Teisingumo vykdymas 23, 26, 101,
106, 109, 243
- Teisėjas 30, 48, 49, 104, 108, 111, 321
- Teisinė sistema 31, 44, 81–86, 95
- Teisinga bausmė 15, 341, 342, 351
- Teismas 9, 11, 13–15, 20, 21, 23–31, 35,
36, 38, 39, 44–49, 51, 60, 65, 70,
72–81, 54, 90, 91, 94–97, 100–112,
114, 116–119, 126, 128, 129, 131–
138, 140, 144–147, 153–155, 158,
160, 161, 164, 176, 199, 200, 205,
206, 210, 213–217, 221–223, 225,
227, 229–232, 234, 236, 239, 245,
290–293, 295, 297–300, 303, 304,
306, 308, 309, 319, 323, 325, 328–
330, 332–334, 336, 337, 339, 341,
342, 346, 347, 351, 353, 358–361,
364–366
- Aukščiausiasis Teismas 26, 134, 135
- Apeliacinis teismas 26, 134, 135
- Apygardų teismai 26, 44–46, 48,
134, 135, 360
- Apylinkių teismai 26, 48, 51, 95, 96,
106, 134, 135
- Vyriausiasis administracinis teismas
26, 134
- Terorizmas 173, 180, 181

- Vagystė 57, 69, 159, 177, 178, 181, 188, 197, 218–222, 247–254, 265–267, 283, 284, 344, 345, 347–353, 364
- Vaikų seksualinis išnaudojimas 177, 178, 265–267, 283, 284, 362
- Vaizdo kameros 157, 191, 257, 260, 280, 281, 323, 366
- Valstybės saugumo departamentas 22, 24, 26, 38, 39, 49, 70, 133–135
- Valstybės sienos apsaugos tarnyba (VSAT) 22, 23, 38, 111, 133, 134
- Vartotojų pasitikėjimo rodiklis 169, 172
- Vidaus reikalų ministerija (VRM) 12, 21, 22, 31–34, 36, 38, 39, 44, 51, 53, 56, 61, 72, 75, 78, 98, 115, 119, 121, 130, 195, 234, 351
- Viktimologinė patirtis 16, 229, 240–248, 251–314, 352, 363–368
- Vyriausybė 21–24, 27, 31, 36, 38, 73, 117, 120, 121, 138, 176, 199, 200, 207–211, 289, 291–293, 362
- Žiniasklaida (masinės medijos) 27, 28, 73, 77, 90, 102, 105, 108, 110, 118, 128, 133, 135, 140, 156, 158, 160, 167, 176, 177, 180, 181, 184, 185, 188, 193, 198, 199, 200, 203–205, 210, 211, 228, 246, 266, 284, 291–294, 312–314, 322, 342, 343, 345, 349, 356, 360, 367, 368
- Žmogaus teisės 7, 12, 71, 72, 89, 102, 114, 121, 127, 152–160, 163, 164, 194, 205, 226, 230, 333, 361
- Įkaltintų asmenų teisės 154–157, 163, 164
- Nusikaltimo aukų teisės 154, 155, 161, 164, 224, 239, 363
- Teisė į žmogaus gyvybę 155, 158, 164
- Teisė į nuosavybės neliečiamumą 153–155, 158, 159, 164
- Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą 154, 155, 157, 164
- Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme 102, 154, 160, 161, 164, 205
- Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos 154, 155, 159, 164
- Žmogaus teisių apsauga 152, 153, 163, 164

PRIEDAI

1. FOKUSUOTOS GRUPĖS DISKUSIJOS „PASITIKĖJIMAS TEISĖSAUGA“ (2011 m. kovo 21 d.) STRUKTŪRA

Įžanga

- Moderatoriaus prisistatymas, įmonės pristatymas
- Diskusijos pristatymas:
 - ♦ Pagal paskutinius EUROBAROMETRO duomenis, Lietuvoje **pasitikėjimas teisėsauga** yra vienas žemiausių tarp ES valstybių...
 - ♦ Šiandien norėsiu su jumis kalbėti apie teisėsaugos institucijų vertinimo niuansus, pasitikėjimui teisėsauga turinčius įtakos veiksnius ir priežastis.
 - ♦ Aptarsime keturias temas – teisėsaugos paveldas, pasitikėjimas teisėsauga, saugumo jausmas ir partnerystė.
- Respondentų prisistatymas: vardas ir darbo sritis, pareigos.

Paveldas

Pradžioje pažvelkime į mūsų teisėsaugą „iš toliau“... Prisiminkime Tarybų Lietuvą...

- **Kokią neigiamą ir teigiamą įtaką** Lietuvos teisėsaugos institucijai padarė mūsų istorinė praeitis – sovietiniai laikai?
- Ką iš šios „praeities“ **pasiėmėme**, o ką **praradome**?
- Kiek mums **pavyko susidoroti su neigiamais dalykais** ir **pasiimti teigiamus**? Kokie aspektai tai rodo?
- Kaip **pasikeitė gyventojų teisėsaugos vertinimas** nuo sovietinių laikų?

Pasitikėjimas	
<p>Pasitikėjimas teisėsauga 2004 ir 2010 m.</p> <p>Kokias problemas išskiria visuomenė?</p> <p>Pasitikėjimo atskirtomis teisėsaugos institucijomis skirtumai (kuo pasitikima labiausiai/mažiausiai)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kas, kalbant apie teisėsaugą šiandien, yra gerai, kas pozityvaus? O ar galėtumėte įvardyti aštriausias problemas?.. <p>Pakalbėkime plačiau apie šiandienę situaciją... Noriu Jums parodyti statistiką apie pasitikėjimą teisėsauga... Šiuos duomenis aptarkime...</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kaip manote, kodėl tokia situacija Lietuvoje [skaičiai]? • Kokias pagrindines priežastis įvardytumėte? • Ar skiriasi / kodėl skiriasi pasitikėjimas atskirtomis teisėsaugos institucijomis? (<i>pavardyti kokiomis: policija, teismas, prokuratūra, kalėjimai, muitinė, Specialiųjų tyrimų tarnyba, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba</i>) • Jei stipriai pasikeitė pasitikėjimas kuria nors institucija, kas lėmė šį „šuoį“?
Saugumas	
<p><i>statistika</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kiek saugumo jausmas susijęs / nesusijęs su pasitikėjimu teisėsauga? Kuo šie du aspektai panašūs, o kuo jie skiriasi? • Kas turi įtakos saugumo jausmui Lietuvoje? Nuo ko jis priklauso?
Partnerystė	
	<ul style="list-style-type: none"> • Kokie požymiai rodytų, kad teisėsaugos institucijos yra bendruomenės nariai, vertybių sergėtojai? • O kokie požymiai leistų teigti, kad teisėsaugos institucijos – tai už bendruomeniškumo ribų esantys „tvarkdariai“, įstatymo vykdytojai? • Ką reikėtų daryti, kad teisėsaugos institucijos (policija, prokuratūra, teismai) taptų partneriais su gyventojais? Kas turi būti daroma visuomenėje? Kaip įsivaizduojate partnerystę vienių su kitais?

<i>statistika</i>	<p>A. Aukų situacija Lietuvoje Pakalbėkime apie nusikaltimų aukas Lietuvoje...</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kaip jums atrodo, kokia nusikaltimų aukų situacija Lietuvoje? Kaip ji pasikeitė / keičiasi per pastaruosius 10 metų? • Kas turi įtakos nusikaltimų aukų pasitikėjimui / nepasitikėjimui teisėsaugos institucijomis? • Kaip teisėsaugos institucijos galėtų būti partneriais su „nusikaltimų aukomis“? <p>B. Bausmės</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kalbant apie bausmių sistemą (kriminalinę bausmę), koks pagrindinis tikslas jai turėtų būti keliamas? • Kaip jums atrodo, kiek visuomenėje „kriminalinė bausmė“ suvokiama kaip = „teisinga bausmė“? Kokio tipo bausmes visuomenė palaiko? Kokio ne? Ką turėtume daryti, kad šie požiūriai sutaptų? • Ar kriminalinės bausmės atitinkamo visuomenės suvokiamai teisingai bausmei turi įtakos visuomenės saugumo jausmui? • Kaip teisinga bausmė skiriasi teismo ir teisiamojo požiūriu? Ar šie požiūriai gali sutapti?
-------------------	---

Priežastys ir veiksniai, turinys įtakos pasitikėjimui teisėsauga

<i>Veiksniai, turintys įtakos visuomenės pasitikėjimui teisėsauga</i>	<p>Pakalbėkime apie priežastis ir veiksnius, turinčius įtakos visuomenės požiūriui į teisėsaugą.... Pamėginkime visa tai, ką išsakėte, apibendrinti ir kartu paanalizuoti:</p> <p>Taigi, apibendrinant viską, apie ką kalbėjome, kokius veiksnius Jūs norėtumėte išskirti kaip svarbiausius kalbant apie visuomenės pasitikėjimą teisėsauga?</p> <p><i>Diskusijos dalyviai kviečiami diktuoti teiginius, veiksnius. Jie užrašomi ant lapelių ir klijuojami ant lentos.</i></p>
---	--

<p><i>Rekomendacijos, sprendimai</i></p>	<p><i>Jei neminėta, klausti tikslingai:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Žiniasklaida (kas būtent) ▪ Besikertantys teisėsaugos ir kitų valstybės institucijų interesai ▪ Represinis sovietinis palikimas ▪ Dabartinė ekonominė situacija ▪ Dabartinė socialinė situacija ▪ Visuomenės saugumo jausmas ▪ Nusikaltimų baimė ▪ Aiškus atsakomybės priskyrimas konkrečiai institucijai ▪ Įvaizdžio stoka ▪ Žmogiško santykio stoka (sistema vs. individas) ▪ Bausmių sistema ▪ Institucijų darbuotojų reputacija ▪ Žmogaus teisių paisymas (nekaltumo prezumpcija) ▪ Nusikaltimų baimė <ul style="list-style-type: none"> • Kaip šiuos veiksnius būtų galima sugrupuoti? Pagal kokius kriterijus? • Kokie veiksniai labiausiai didina visuomenės pasitikėjimą? Kodėl būtent taip? • Kokie veiksniai labiausiai mažina visuomenės pasitikėjimą? Kodėl būtent taip? • Kurie iš veiksnių šiandien stiprėja / silpnėja? Kokios gali būti to priežastys? <ul style="list-style-type: none"> • Kokios teisėsaugos institucijų iniciatyvos gali pakeisti situaciją? • Kaip jums atrodo, kokia būtų pageidaujama visuomenės iniciatyva? Kokie visuomenės lūkesčiai? • Kokių dar yra neišnaudotų vadybinių, techninių, informacinių galimybių?
--	---

Diskusijos pabaiga

Moderatorius padėkoja diskusijos dalyviams už jų nuoširdų dalyvavimą.

2. TYRIMO APIE PASITIKĖJIMĄ TEISĖSAUGA KLAUSIMYNAS

1. Kaip Jūs vertinate žemiau pateiktų žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje (t. y. kaip dabar užtikrinamos šios teisės Lietuvoje): *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Labai gerai	Gerai	Nei gerai, nei blogai	Blogai	Labai blogai	<i>Sunku pasakyti</i>
1. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą teisme	5	4	3	2	1	9
2. Nusikaltimo aukų teisės	5	4	3	2	1	9
3. Moterų apsauga šeimoje nuo smurto	5	4	3	2	1	9
4. Teisė į nuosavybės neliečiamumą	5	4	3	2	1	9
5. Vaiko teisė nepatirti smurto ir prievartos	5	4	3	2	1	9
6. Įkaltintų asmenų teisės	5	4	3	2	1	9
7. Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą	5	4	3	2	1	9
8. Teisė į žmogaus gyvybę	5	4	3	2	1	9

2. Kai Jūs galvojate apie savo ir kitų ateitį, kaip apibūdintumėte savo jauseną? *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Nejaučiu nerimo	Jaučiu tam tikrą nerimą	Jaučiu stiprų nerimą	<i>Sunku pasakyti</i>
1. Dėl savęs	1	2	3	4
2. Dėl artimųjų	1	2	3	4
3. Dėl draugų ir pažįstamų	1	2	3	4
4. Dėl valstybės likimo	1	2	3	4

3. Ar Jūs jaučiate nerimą, kad... *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Nejaučiu nerimo	Jaučiu tam tikrą nerimą	Jaučiu stiprų nerimą	<i>Sunku pasakyti</i>
1. Galite prarasti darbą	1	2	3	4
2. Pablogės sveikata	1	2	3	4
3. Tapsite nusikaltimo auka	1	2	3	4
4. Pablogės santykiai šeimoje	1	2	3	4
5. Neturėsite pakankamai pajamų pragyvenimui	1	2	3	4

4. Ar Jūs jaučiate nerimą dėl... Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Nejaučiu nerimo	Jaučiu tam tikrą nerimą	Jaučiu stiprų nerimą	Sunku pasakyti
1. Didėjančio jaunimo agresyvumo	1	2	3	4
2. Narkomanijos plitimo	1	2	3	4
3. Terorizmo plitimo	1	2	3	4
4. AIDS plitimo	1	2	3	4
5. Korupcijos plitimo	1	2	3	4
6. Didėjančio nusikalstamumo	1	2	3	4

5. Ar Jūs jaučiatės saugus ar nesaugus ...

Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Visiškai saugus	Greičiau saugus	Greičiau nesaugus	Visiškai nesaugus	Sunku pasakyti
1. Gatvėse	1	2	3	4	5
2. Viešajame transporte	1	2	3	4	5
3. Darbovietėje / mokymo įstaigoje	1	2	3	4	3
4. Gamtoje	1	2	3	4	5
5. Savo namuose	1	2	3	4	5
6. Dienos metu	1	2	3	4	5
7. Tamsos metu apšviestoje vietoje	1	2	3	4	5
8. Tamsos metu neapšviestoje vietoje	1	2	3	4	5
9. Ten, kur daug žmonių	1	2	3	4	5
10. Ten, kur mažai žmonių	1	2	3	4	5
11. Draugų kompanijoje	1	2	3	4	5
12. Nepažįstamų žmonių kompanijoje	1	2	3	4	5
13. Ten, kur yra policijos pareigūnų arba apsaugos darbuotojų	1	2	3	4	5
14. Ten, kur yra vaizdo kameros	1	2	3	4	5

6. Jūsų manymu, kokia yra rizika tapti nusikaltimo auka...

Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Labai didelė	Didelė	Maža	Labai maža	Sunku pasakyti
1. Jūsų gyvenamojoje aplinkoje	1	2	3	4	5
2. Jūsų mieste, rajone	1	2	3	4	5
3. Lietuvoje	1	2	3	4	5

7. Kaip Jūs vertinate šių institucijų darbą užtikrinant žmonių saugumą Lietuvoje? Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Labai gerai	Gerai	Nei gerai, nei blogai	Blogai	Labai blogai	Sunku pasakyti / nežinau
1. Savivaldybių	5	4	3	2	1	9
2. Vyriausybės	5	4	3	2	1	9
3. Seimo	5	4	3	2	1	9
4. Prezidento	5	4	3	2	1	9
5. Politinių partijų	5	4	3	2	1	9
6. Žiniasklaidos	5	4	3	2	1	9
7. STT (Specialiųjų tyrimų tarnybos)	5	4	3	2	1	9
8. FNTT (Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos)	5	4	3	2	1	9
9. Policijos	5	4	3	2	1	9
10. Teismų	5	4	3	2	1	9
11. Prokuratūros	5	4	3	2	1	9
12. Įkalinimo įstaigų	5	4	3	2	1	9
13. Vietos bendruomenių	5	4	3	2	1	9

8. Jūsų manymu, ar dabar Lietuvoje žmonių saugumo jausmas lyginant su...

	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo	Sunku pasakyti / nežinau (neskaityti)
1989 m.	1	2	3	9
1999 m.	1	2	3	9
2009 m.	1	2	3	9

9. Kokie nusikaltimai Lietuvoje Jums labiausiai kelia nerimą?

Galimi keli atsakymai

1. Nužudymai
2. Išžaginimai
3. Vaikų seksualinis išnaudojimas
4. Sveikatos sutrikdymai (pvz., kūno sužalojimas)
5. Plėšimai
6. Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas ir kt.)
7. Automobilių vagystės
8. Dviračių vagystės
9. Vagystės iš transporto priemonių
10. Kišenvagystės
11. Kyšininkavimas
12. Sukčiavimas
13. Chuliganizmas (viešosios tvarkos pažeidimas)
14. Kita (*nurodykite*) _____
15. *Sunku pasakyti*

10. Jūsų manymu, ar dabar Lietuvoje nusikalstamumas padidėjo ar sumažėjo lyginant su...

	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo	Sunku pasakyti / nežinau
1989 m.	1	2	3	9
1999 m.	1	2	3	9
2009 m.	1	2	3	9

11. Kaip Jūs vertinate teisėsaugos institucijų darbą su žmonėmis, nukentėjusiais nuo įvairių nusikaltimų (nusikaltimų aukomis)?

1. Labai gerai
2. Gerai
3. Blogai
4. Labai blogai
5. Nežinau, sunku pasakyti

12. Ar per paskutinius penkerius metus Jūs, Jūsų artimieji (giminės, draugai) arba kaimynai buvote tapę nusikaltimų aukomis? Galimi keli atsakymai

1. Taip, aš buvau tapęs(-usi) nusikaltimo auka
2. Taip, mano artimieji (giminės, draugai) buvo tapę nusikaltimo aukomis
3. Taip, mano kaimynai buvo tapę nusikaltimo aukomis
4. Ne, nei artimieji, nei kaimynai, nei aš nebuvome tapę nusikaltimo aukomis

13,14 KL. KLAUSKITE TŲ RESPONDENTŲ, KURIE PATYS PER 5 METUS TAPO NUSIKALTIMŲ AUKOMIS (12 KLAUSIME – 1 ATSAKYMAS)

13. Kur Jūs per paskutinius penkerius metus tapote nusikaltimo auka?

Galimi keli atsakymai

1. Jūsų artimoje gyvenamojoje aplinkoje
2. Jūsų mieste, rajone, bet ne Jūsų artimoje gyvenamojoje aplinkoje
3. Kitame Lietuvos mieste arba rajone
4. Užsienyje

14. Ar per paskutinius penkerius metus Jums teko nukentėti nuo šių nusikaltimų: Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Buvote asmeniškai nukentėjęs (usi) per 5 m.			Nebuvau nukentėjęs asmeniškai per 5 metus
	1 kartą	2–3 kartus	4 ir daugiau kartų	
1. Sveikatos sutrikdymo (pvz., kūno sužalojimas)	1	2	3	4
2. Plėšimo (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	1	2	3	4
3. Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas ir kt.)	1	2	3	4
4. Automobilio vagystės	1	2	3	4
5. Dviracio vagystės	1	2	3	4
6. Vagystės iš transporto priemonės	1	2	3	4
7. Kišenvagystės	1	2	3	4
8. Kyšininkavimo	1	2	3	4
9. Sukčiavimo	1	2	3	4
10. Chuliganizmo (viešosios tvarkos pažeidimas)	1	2	3	4
11. Išžaginimo	1	2	3	4
12. <i>Kita</i> _____	1	2	3	4

15,16. KL. KLAUSKITE TŲ RESPONDENTŲ, KURIŲ ARTIMIEJI PER 5 METUS TAPO NUSIKALTIMŲ AUKOMIS (12 KLAUSIME – 2 ATSAKYMAS)

15. Kur Jūsų artimieji per paskutinius penkerius metus tapo nusikaltimo aukomis?

Galimi keli atsakymai

1. Jų artimoje gyvenamojoje aplinkoje
2. Jų mieste, rajone, bet ne jų gyvenamojoje aplinkoje
3. Kitame Lietuvos mieste arba rajone
4. Užsienyje.

16. Ar per paskutinius penkerius metus Jūsų artimiesiems teko nukentėti nuo šių nusikaltimų: Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Artimieji nukentėjo per 5 metus			Artimieji nebuvo nukentę per 5 metus
	1 kartą	2–3 kartus	4 ir daugiau kartų	
1. Sveikatos sutrikdymo (pvz., kūno sužalojimas)	1	2	3	4
2. Plėšimo (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	1	2	3	4
3. Vagystės iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas ir kt.)	1	2	3	4
4. Automobilio vagystės	1	2	3	4
5. Dviračio vagystės	1	2	3	4
6. Vagystės iš transporto priemonės	1	2	3	4
7. Kišenvagystės	1	2	3	4
8. Kyšininkavimo	1	2	3	4
9. Sukčiavimo	1	2	3	4
10. Chuliganizmo (viešosios tvarkos pažeidimas)	1	2	3	4
11. Nužudymo	1	2	3	4
12. Vaiko seksualinio išnaudojimo	1	2	3	4
13. Išžaginimo	1	2	3	4
14. Kita _____	1	2	3	4

17 KL. KLAUSKITE TŲ RESPONDENTŲ, KURIE PATYS PER 5 METUS TAPO NUSIKALTIMŲ AUKOMIS (12 KLAUSIME – 1 ATSAKYMAS)

17. Kur Jūs pirmiausiai kreipėtės įvykus nusikaltimui:

Apklausėjau, jei respondentas per 5 metus patyrė kelis nusikaltimus, klauskite apie paskutinį

Vienas atsakymas

- Į policiją
- Į kitas teisėsaugos institucijas (prokuratūrą, STT, FNTT ir kt.)
- Į artimuosius (gimines)
- Į draugus ir pažįstamus
- Į žiniasklaidą
- Į darbovietės /mokymo įstaigos vadovą
- Niekur nesikreipiau
- Kita _____

KLAUSKITE TŲ, KURIE PIRMIAUSIA KREIPĖSI Į POLICIJĄ (17 KL. 1 ATSAKYMAS)

18. Kaip Jūs kreipėtės į policiją?

1. Į policiją telefonu tiesiogiai
2. Į policiją telefonu per bendrosios pagalbos liniją – 112
3. Elektroniniu paštu
4. Nuvažiavęs į policijos nuovadą
5. Per tarpininkus (artimieji, draugai, kolegos ir pan.)
6. Kita _____

KLAUSKITE TŲ RESPONDENTŲ, KURIE Į POLICIJĄ KREIPĖSI TELEFONU (18 KL. 1 IR 2 ATSAKYMAI)

19. Po to, kai Jūs telefonu kreipėtės į policiją, kaip į Jūsų skambutį reagavo policija? *Vienas atsakymas*

1. Policijos pareigūnai pažadėjo greitai atvažiuoti
2. Policijos pareigūnai pasiūlė atvažiuoti į policijos nuovadą
3. Policijos pareigūnai pasiūlė jiems netrukdyti
4. Policijos pareigūnai atsisakė su Jumis kalbėtis
5. Neatsiliepė į Jūsų skambutį
6. Kita _____

KLAUSKITE TŲ, KURIE KREIPĖSI Į POLICIJĄ

20. Kaip teisėsaugos pareigūnai bendravo su Jumis:*Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Taip	Ne	Sunku pasakyti
1. Buvo dėmesingi	1	2	3
2. Bandė Jus nuraminti po patirto nusikaltimo	1	2	3
3. Elgėsi mandagiai	1	2	3
4. Dirbo greitai ir profesionaliai	1	2	3

KLAUSKITE TŲ RESPONDENTŲ, KURIE NESIKREIPĖ Į POLICIJĄ IR KITAS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJAS? (3–8 ATSAKYMŲ VARIANTAI)

21. Kodėl Jūs nesikreipėte į policiją?

1. Tai nebuvo didelis nusikaltimas
2. Patiems pavyko išspręsti
3. Nepasitikiu policija ir kitomis teisėsaugos institucijomis
4. Bijau keršto
5. Kita: _____

KLAUSKITE VISŲ

22. Kurios iš šių priemonių, Jūsų nuomone, yra labai efektyvios, greičiau efektyvios, greičiau neefektyvios ar visiškai neefektyvios gerinant kriminogeninę situaciją Lietuvoje? Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Labai efektyvu	Efektvyvu	Neefektvyvu	Visiškai neefektvyvu	Sunku pasakyti
1. Nusikaltusiųjų išaiškinimas ir nubaudimas	1	2	3	4	9
2. Gyvenimo sąlygų gerinimas	1	2	3	4	9
3. Techninės priemonės, apsunkinančios nusikaltimų padarymą (signalizacijos įvedimas, vaizdo kameros ir kt.)	1	2	3	4	9
4. Gyventojų dalyvavimas žmonių saugumą užtikrinančiose programose (saugi kaimynystė)	1	2	3	4	9
5. Teisinis ir dorovinis švietimas	1	2	3	4	9

23. Kaip Jūs vertinate šių bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių efektyvumą, mažinant nusikaltimus visuomenėje: Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Labai efektyvu	Efekttyvu	Neefekttyvu	Visiškai neefekttyvu	Sunku pasakyti
1. Viešųjų teisių atėmimas (pvz., teisė būti išrinktam)	1	2	3	4	5
2. Teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas	1	2	3	4	5
3. Viešieji darbai	1	2	3	4	5
4. Bauda	1	2	3	4	5
5. Laisvės apribojimas (pvz., neišvykimas iš miesto)	1	2	3	4	5
6. Areštas (iki 3 mėn.)	1	2	3	4	5
7. Laisvės atėmimas iki 20 m.	1	2	3	4	5
8. Laisvės atėmimas iki gyvos galvos	1	2	3	4	5
9. Mirties bausmė	1	2	3	4	5
10. Fizinės bausmės	1	2	3	4	5
11. Turtinės žalos atlyginimas nukentėjusiesiems	1	2	3	4	5
12. Turto konfiskavimas	1	2	3	4	5
13. Uždraudimas naudotis specialia teise (teise vairuoti transporto priemones, laikyti ir nešioti ginklą ir pan.)	1	2	3	4	5
14. Draudimas prisiartinti prie nukentėjusio asmens	1	2	3	4	5
15. Paskirtos bausmės vykdymo atidėjimas	1	2	3	4	5

24. Kokia bausmė, Jūsų nuomone, turi būti taikoma už šiuos nusikaltimus: Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Bausmės, nesusijusios su laisvės atlimimu	Laisvės atėmimas	Mirties bausmė
1. Lengvą sveikatos sutrikdymą (pvz., lengvas kūno sužalojimas)	1	2	3
2. Sunkų sveikatos sutrikdymą (pvz., sunkus kūno sužalojimas)	1	2	3
3. Plėšimą (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	1	2	3

	Bausmės, nesu- sijusios su laisvės atlimimu	Laisvės atėmimas	Mirties bausmė
4. Vagystę iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas, ir kt.)	1	2	3
5. Automobilio vagystę	1	2	3
6. Dviračio vagystę	1	2	3
7. Vagystę iš transporto priemonės	1	2	3
8. Kišenvagystę	1	2	3
9. Kyšininkavimą	1	2	3
10. Sukčiavimą	1	2	3
11. Chuliganizmą (viešosios tvarkos pažeidimas)	1	2	3
12. Nužudymą	1	2	3
13. Išžaginimą	1	2	3
14. Vaiko seksualinį išnaudojimą	1	2	3

25 KL. KLAUSTI APIE TUOS NUSIKALTIMUS, KURIEMS 24 KL. NURODĖ „Laisvės atėmimą“ (2 ALERNATYVĄ)

25. Kokios minimalios trukmės bausmės, Jūsų nuomone, turėtų būti taikomos už šiuos nusikaltimus? Kiekvienoje eilutėje po atsakymą

	Iki pusės metų	Iki 3 metų	Iki 10 metų	Iki gyvos galvos
1. Lengvą sveikatos sutrikdymą (pvz., lengvas kūno sužalojimas)	1	2	3	4
2. Sunkų sveikatos sutrikdymą (pvz., sunkus kūno sužalojimas)	1	2	3	4
3. Plėšimą (turto pagrobimas panaudojant smurtą)	1	2	3	4
4. Vagystę iš gyvenamųjų patalpų (namas, butas, ir kt.)	1	2	3	4
5. Automobilio vagystę	1	2	3	4
6. Dviračio vagystę	1	2	3	4
7. Vagystę iš transporto priemonės	1	2	3	4
8. Kišenvagystę	1	2	3	4
9. Kyšininkavimą	1	2	3	4
10. Sukčiavimą	1	2	3	4
11. Chuliganizmą (viešosios tvarkos pažeidimas)	1	2	3	4
12. Nužudymą	1	2	3	4
13. Išžaginimą	1	2	3	4
14. Vaiko seksualinį išnaudojimą	1	2	3	4

26. Ar per paskutinius penkerius metus Jums teko savo ar artimųjų problemą spręsti policijoje, prokuratūroje ar teismuose?

1. Neteko
2. Vieną kartą
3. 2–3 kartus
4. Daugiau nei tris kartus

27 KL. KLAUSKITE TŲ RESPONDENTŲ, KURIEMS PER PASKUTINIUS PENKERIUS METUS TEKO SAVO AR ARTIMŲJŲ PROBLEMAS SPRĘSTI POLICIJOJE, PROKURATŪROJE AR TEISME

27. Dėl kokių aplinkybių per paskutinius penkerius metus Jūs sprendėte savo ar artimųjų problemas policijoje, prokuratūroje ar teismuose. *Viename stulpelyje galimi keli atsakymai*

	Policijoje	Proku- ratūroje	Teismuose
1. Buvau nukentėjęs (-usi) nuo nusikaltimo / aukomis buvo artimieji	1	1	1
2. Dėl liudijimo apie kitų asmenų padarytą nusikaltimą	2	2	2
3. Dėl žalos atlyginimo	3	3	3
4. Dėl neteisingai paskirtos administracinės nuobaudos	4	4	4
5. Dėl pareikštų įtarimų	5	5	5
6. Dėl laikino sulaikymo	6	6	6
7. Dėl laikino nuosavybės teisės apribojimo	7	7	7
8. Dėl eismo įvykio kelyje	8	8	8
9. Kiti atvejai	9	9	9
10. Nesprendžiau problemų šioje institucijoje	10	10	10

KLAUSKITE VISŲ

28. Ar, Jūsų nuomone, šios teisėsaugos institucijos vadovaujasi lygiateisiškumo ir teisingumo principais (nesiremia išankstinėmis nuostatomis, yra visiems vienodai teisingos)?

	Visiškai sutinku	Sutinku	Nesutinku	Visiškai nesutinku	Sunku pasakyti / nežinau šios institucijos, jos veiklos
1. Aukščiausiasis Teismas	1	2	3	4	9
2. Apeliacinis teismas	1	2	3	4	9
3. Apygardų teismai	1	2	3	4	9
4. Apylinkių teismai	1	2	3	4	9
5. Vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai	1	2	3	4	9
6. Generalinė prokuratūra	1	2	3	4	9
7. Apygardų prokuratūros	1	2	3	4	9
8. Apylinkių prokuratūros	1	2	3	4	9
9. Teritorinės policijos įstaigos (policijos komisariatai)	1	2	3	4	9
10. Policijos nuovados	1	2	3	4	9
11. Lietuvos kelių policijos tarnybos	1	2	3	4	9
12. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnybos	1	2	3	4	9
13. Valstybės sienos apsaugos tarnyba	1	2	3	4	9
14. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba	1	2	3	4	9
15. STT (Specialiųjų tyrimų tarnyba)	1	2	3	4	9
16. Valstybės saugumo departamentas	1	2	3	4	9
17. Įkalinimo įstaigos	1	2	3	4	9

29. Ar, Jūsų nuomone, lyginant su situacija prieš penkerius metus, dabartiniu metu teisėsaugos institucijos suteikia daugiau informacijos apie savo veiklą (yra daugiau viešumo)? *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Žymiai daugiau	Šiek tiek daugiau	Niekas nepasikeitė	Šiek tiek mažiau	Žymiai mažiau	Sunku pasakyti
1. Policija	1	2	3	4	5	9
2. Prokuratūra	1	2	3	4	5	9
3. Teismai	1	2	3	4	5	9
4. Įkalinimo įstaigos	1	2	3	4	5	9

30. Ar Jūs visiškai pasitikite, greičiau pasitikite, greičiau nepasitikite ar visiškai nepasitikite šiomis institucijomis: *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Visiškai pasitikiu	Greičiau pasitikiu	Greičiau nepasitikiu	Visiškai nepasitikiu	Sunku pasakyti
1. Policija	1	2	3	4	9
2. Prokuratūra	1	2	3	4	9
3. Teismai	1	2	3	4	9
4. Įkalinimo įstaigomis	1	2	3	4	9
5. Vietos bendruomenės ir kitomis nevyriausybiniėmis organizacijomis	1	2	3	4	9

31. Jūsų manymu, ar dabar pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis (policija, prokuratūra, teismai) padidėjo ar sumažėjo lyginant su...

	Padidėjo	Nepasikeitė	Sumažėjo	Sunku pasakyti
1989 m.	1	2	3	9
1999 m.	1	2	3	9
2009 m.	1	2	3	9

32 KL. UŽDUOTI RESPONDENTAMS, KURIE 27.1 KLAUSIME NEPASIRINKO
10 ATSAKYMO VARIANTO

32. Ar Jūs visiškai sutinkate, greičiau sutinkate, greičiau nesutinkate ar visiškai nesutinkate, su tuo, kad policijoje skiriama: *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Visiškai sutinku	Greičiau sutinku	Greičiau nesutinku	Visiškai nesutinku	Sunku pasakyti
1. Daug dėmesio darbuotojų profesionalumui	1	2	3	4	9
2. Daug dėmesio policijos reputacijai	1	2	3	4	9
3. Daug dėmesio žmogui	1	2	3	4	9
4. Daug dėmesio atvirumui / viešumui	1	2	3	4	9
5. Daug dėmesio poreikiui bendradarbiauti su visuomene (būti partneriais)	1	2	3	4	9

33 KL. UŽDUOTI RESPONDENTAMS, KURIE 27.2 KLAUSIME NEPASIRINKO
10 ATSAKYMO VARIANTO

33. Ar Jūs visiškai sutinkate, greičiau sutinkate, greičiau nesutinkate ar visiškai nesutinkate, kad prokuratūroje skiriama: *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Visiškai sutinku	Greičiau sutinku	Greičiau nesutinku	Visiškai nesutinku	Sunku pasakyti
1. Daug dėmesio darbuotojų profesionalumui	1	2	3	4	9
2. Daug dėmesio prokuratūros reputacijai	1	2	3	4	9
3. Daug dėmesio žmogui	1	2	3	4	9
4. Daug dėmesio atvirumui / viešumui	1	2	3	4	9
5. Daug dėmesio poreikiui bendradarbiauti su visuomene (būti partneriais)	1	2	3	4	9

34 KL. UŽDUOTI RESPONDENTAMS, KURIE 27.3 KLAUSIME
NEPASIRINKO 10 ATSAKYMO VARIANTO

34. Ar Jūs visiškai sutinkate, greičiau sutinkate, greičiau nesutinkate ar visiškai nesutinkate, kad teismuose skiriama: *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Visiškai sutinku	Greičiau sutinku	Greičiau nesutinku	Visiškai nesutinku	Sunku pasakyti
1. Daug dėmesio darbuotojų profesionalumui	1	2	3	4	9
2. Daug dėmesio teismų reputacijai	1	2	3	4	9
3. Daug dėmesio žmogui	1	2	3	4	9
4. Daug dėmesio atvirumui / viešumui	1	2	3	4	9
5. Daug dėmesio poreikiui bendradarbiauti su visuomene (būti partneriais)	1	2	3	4	9

35. Prašome pasakyti, ar išvardyti institucijų bei jų darbuotojų bruožai, Jūsų nuomone, neturi jokios įtakos, greičiau neturi įtakos, greičiau turi įtaką, turi didelę įtaką pasitikėjimui teisėsauga:

Bruožai	Neturi jokios įtakos	Greičiau neturi įtakos	Greičiau turi įtaką	Turi didelę įtaką	Nežinau, sunku pasakyti
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	1	2	3	4	9
2. Pareigūnų profesionalumas	1	2	3	4	9
3. Nešališkumas priimant sprendimus	1	2	3	4	9
4. Veiklos skaidrumas	1	2	3	4	9
5. Visų proceso dalyvių (aukų, įtariamųjų, liudytojų ir kt.) teisių užtikrinimas	1	2	3	4	9
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	1	2	3	4	9
7. Pareigūnų sąžiningumas	1	2	3	4	9
8. Griežta vidaus tvarka	1	2	3	4	9
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	1	2	3	4	9
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	1	2	3	4	9
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	1	2	3	4	9
12. Kita (prašome įvardyti)	1	2	3	4	9

36–38 KL. PRAŠYTI VERTINTI TAS SAVYBES, APIE KURIAS 35 KL. TURĖJO NUOMONĘ
(35 KL.=1–4)

PRAŠOME ĮVERTINTI DEŠIMTBALĖJE SKALĖJE (1 – LABAI BLOGAI; 10 – LABAI GERAI)
ŠIAS LIETUVOS TEISĖSAUGOS INSTITUCIJŲ BEI JŲ DARBUOTOJŲ SAVYBES:

36. Policija

Savybės	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Pareigūnų profesionalumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. Nešališkumas priimanč sprendimus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. Veiklos skaidrumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5. Visų proceso dalyvių (aukų, įtariamųjų, liudytojų ir kt.) teisių užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7. Pareigūnų sąžiningumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8. Griežta vidaus tvarka	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

37. Teismai

Savybės	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Pareigūnų profesionalumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. Nešališkumas priimanč sprendimus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. Veiklos skaidrumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5. Visų proceso dalyvių (aukų, įtariamųjų, liudytojų ir kt.) teisių užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7. Pareigūnų sąžiningumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8. Griežta vidaus tvarka	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

38. Prokuratūra

Savybės	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Tarnavimas visuomenės tikslams	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Pareigūnų profesionalumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3. Nešališkumas priimant sprendimus	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4. Veiklos skaidrumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5. Visų proceso dalyvių (aukų, įtariamųjų, liudytojų ir kt.) teisių užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6. Dėmesys ir pasirengimas padėti nusikaltimų aukai	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7. Pareigūnų sąžiningumas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8. Griežta vidaus tvarka	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9. Gebėjimas bendrauti su žmonėmis	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10. Deramas institucijų materialinis aprūpinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11. Darbuotojų socialinių garantijų užtikrinimas	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

39. Iš kur Jūs gaunate daugiausia informacijos apie teisėsaugos institucijų veiklą Lietuvoje? Galimi trys atsakymo variantai

1. Radijo
2. Respublikinių TV kanalų
3. Respublikinės spaudos
4. Regioninės spaudos
5. Interneto
6. Asmeninės patirties
7. Draugų, pažįstamų patirties
8. Specialiosios literatūros, seminarų, konferencijų
9. Teisėsaugos institucijų pateikiamos informacijos

40. Kiek Jūs pasitikite kiekvieno iš informacijos kanalo teikiama informacija apie teisėsaugą?

	Labai pasitikiu	Pasitikiu	Nepasitikiu	Visiškai nepasitikiu	Sunku pasakyti
1. Radijo	1	2	3	4	5
2. Respublikinių TV kanalų	1	2	3	4	5
3. Respublikinės spaudos	1	2	3	4	5
4. Regioninės spaudos	1	2	3	4	5
5. Interneto	1	2	3	4	5
6. Draugų, pažįstamų patirties	1	2	3	4	5
7. Specialiosios literatūros, seminarų, konferencijų	1	2	3	4	5
8. Teisėsaugos institucijų pateikiamos informacijos	1	2	3	4	5

41. Pritariate ar nepritariate šioms Lietuvos žiniasklaidos kriminalinių ir teisėsaugos temų pristatymų vertinimams: *Kiekvienoje eilutėje po atsakymą*

	Visiškai pasitikiu	Greičiau pasitikiu	Greičiau nepasitikiu	Visiškai nepasitikiu	Sunku pasakyti
1. Žiniasklaida objektyviai pristato kriminalines ir teisėsaugos temas	4	1	2	3	5
2. Žiniasklaida, pristatydamą kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia pilietinių tikslų	4	1	2	3	5
3. Žiniasklaida, pristatydamą kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia komercinių tikslų	4	1	2	3	5
4. Žiniasklaida, pristatydamą kriminalines ir teisėsaugos temas, siekia politinių tikslų	4	1	2	3	5

Pabaigoje norėtume užduoti dar keletą klausimų:

K1. Ar vairuojate automobilį?

1. Taip
2. Ne

K2. Dėl kokių priežasčių pirmiausiai automobilyje segatės saugos diržą? Vienas atsakymo variantas

1. Nes tokia yra tvarka
2. Kad nenubaustų Kelių policija
3. Dėl savo saugumo
4. Iš įpročio
5. Kita (*nurodykite*) _____

K3. Tarkim, kad, važiuojant automobiliu, Jums reikia paklausti kelio. Jeigu galėtumėte rinktis, kieno Jūs pirmiausiai klausumėte?

1. Policininko
2. Praeivio
3. Nėra skirtumo

K4. Ar Jūs pats bijotumėte ar nebijotumėte nukentėti pranešdami policijai apie teisės pažeidimus darantį gyventoją?

1. Nebijočiau
2. Bijočiau
3. *Sunku pasakyti*

K5. Ar Jūs pats bijotumėte ar nebijotumėte nukentėti pranešdami policijai apie teisės pažeidimus darantį policininką?

1. Nebijočiau
2. Bijočiau
3. *Sunku pasakyti*

K6. Jūsų nuomone, ar dauguma žmonių galima pasitikėti, ar su žmonėmis reikia būti atsargiems?

1. Dauguma žmonių galima pasitikėti
2. Su žmonėmis reikia būti atsargiems
3. Nežinau, sunku pasakyti

K7. Ar dabartiniu metu jaučiatės esąs:

1. Labai laimingas
2. Laimingas
3. Nelaimingas
4. Visiškai nelaimingas
5. Nežinau / sunku pasakyti

D1. Pažymėkite respondento lytį:

1. Vyras
2. Moteris

D2. Kiek Jums metų?

D3. Koks Jūsų išsimokslinimas?

1. Pradinis, pagrindinis
2. Vidurinis
3. Spec. vidurinis / aukštesnysis
4. Aukštasis
5. Atsisakė nurodyti

D4. Kokia Jūsų tautybė?

1. Lietuvis (-ė)
2. Rusas (-ė)
3. Lenkas (-ė)
4. Kita

D5. Kokia Jūsų šeiminei padėtis?

1. Nevedęs / netekėjusi
2. Vedęs / ištekėjusi
3. Gyvenu neregistruotoje santuokoje
4. Išsiskyręs (-usi)
5. Našlys (-ė)

D6. Ar Jūsų namų ūkyje yra vaikų iki 18 metų amžiaus?

- _____ vaikai
0. nėra vaikų

D7. Šiuo metu Jūs ... Tik vienas atsakymas

1. pats sau darbdavys (savininkas)
2. samdomas darbuotojas (dirbantis mokamą darbą, dirbantis šeimos versle / ūkyje be užmokesčio)
3. dekretinėse, vaiko priežiūros atostogose
4. nedirbate
5. pensijoje (arba invalidumo pensija)
6. mokinys, studentas
7. Kita (įrašykite) _____

D8. Jūs dirbate privačiame ar valstybiniame sektoriuje? Galimas vienas atsakymas

1. Privačiame sektoriuje
2. Valstybiniame sektoriuje
3. Ir privačiame, ir valstybiniame sektoriuje

D9. Jūsų gyvenamoji vieta?

1. Vilnius
2. Kaunas
3. Klaipėda
4. Šiauliai
5. Panevėžys
6. Vilniaus apskritis
7. Utenos apskritis
8. Kauno apskritis
9. Alytaus apskritis
10. Marijampolės apskritis
11. Panevėžio apskritis
12. Šiaulių apskritis
13. Tauragės apskritis
14. Telšių apskritis
15. Klaipėdos apskritis

D10. Koks Jūsų gyvenamosios vietovės dydis?

1. Daugiau nei 200 tūkst. gyventojų
2. 30–200 tūkst. gyventojų
3. 2–30 tūkst. gyventojų
4. Mažiau nei 2000 gyventojų
5. Nežinau / sunku pasakyti

- D11. Kokios buvo vidutinės vieno Jūsų šeimos nario pajamos praėjusį mėnesį? Sudėkite visų Jūsų šeimos narių, su kuriais gyvenate kartu ir vedate bendrą ūkį, „į rankas“ gaunamas pajamas (pašalpas, stipendijas, pajamas už parduotas prekes ir t. t.) ir gautą sumą padalykite iš šeimos narių skaičiaus.**
- _____ litų vienam žmogui → PADĖKOTI IR BAIGTI APKLAUSĄ
00. nėra pajamų → PADĖKOTI IR BAIGTI APKLAUSĄ
99. Nėra atsakymo/ atsisakė pasakyti → klauskite D11a

D11a. Gal galėtumėte, pasinaudoję šia skale, nurodyti vidutines vieno Jūsų šeimos nario pajamas per mėnesį?

1. iki 200 Lt
2. 201–300 Lt
3. 301–400 Lt
4. 401–500 Lt
5. 501–600 Lt
6. 601–700 Lt
7. 701–800 Lt
8. 801–900 Lt
9. 901–1000 Lt
10. 1001–1500 Lt
11. 1501–1700 Lt
12. 1701–2000 Lt
13. 2001–2500 Lt
14. 2501–3000 Lt
15. Daugiau nei 3000 Lt
16. Nėra atsakymo /
atsisakė pasakyti

Dėkojame už atsakymus!

Pa313 **Pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga profiliai** : Monografija / Aleksandras Dobryninas (sudarytojas), Anna Drakšienė, Vladas Gaidys, Eglė Vileikienė, Laima Žilinskienė. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. – 416 p.

ISBN 978-609-459-137-2

Monografijoje pristatomi teoriniai, socialiniai, teisiniai ir istoriniai pasitikėjimo Lietuvos teisėsauga ir jos patikimumo aspektai. Analizuojami apibendrinti empiriniai duomenys, surinkti 2011–2012 metais atliekant mokslinio projekto „Lietuvos gyventojų pasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir jį lemiantys veiksniai“ kokybinius ir kiekybinius tyrimus. Monografija skiriama kriminologams, teisininkams, sociologams, teisėsaugos institucijų atstovams, visiems besidomintiems kriminalinės justicijos klausimais.

UDK 347.9

ALEKSANDRAS DOBRYNINAS, ANNA DRAKŠIENĖ,
VLADAS GAIDYS, EGLĖ VILEIKIENĖ, LAIMA ŽILINSKIENĖ

PASITIKĖJIMO LIETUVOS TEISĖSAUGA PROFILIAI

MONOGRAFIJA

Viršelio dailininkė Audronė Uzielaitė
Redaktorė Danutė Petrauskienė
Maketuotoja Vida Vaidakavičienė

20 aut. l. 26 sp. l. Tiražas 300 egz.
Išleido Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, LT-09109 Vilnius

